

RMK. I.

876

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

R. M. K. I.

876.

(1. péld.)

(Folger.)

876

115

(Függ. : RMK. III. 1944.)
1. péld.

Bibliotheca
Comitis Francisci Riedényi
Regnicolati, in quan-
tulumque accessionem
consecravit, & inscriptis
Pestini 24^a Junij 1803.

Andreas Lettafovich
J. V. D. & Prof. Dr.
Advocatus.

XXIV, B.

F. 8.

MAGYAR *Supl. I.*
ENCYCLOPÆDIA.

Az az,
MINDEN IGAZ ES HASZNOS
Böltfességnek szep rendbe foglalá-
sa és Magyar nyelven világra botfátása.

APATZAI TSERE JANOS
által.

SENEC. 64. EPIST.

*Etsi omnia à veteribus inventa essent : hoc
tamen semper novum erit , usus & inven-
torum ab aliis scientia & dispositio.*

ULTRAJECTI,
Ex Officinâ JOANNIS à WAES-
BERGE, cl. 13 CLIII.

R. 2. 74

REVERENDISSIMO CLARIS-
SIMO NOBILISSIMOQUE VIRO,

D. GEORGIO TSULAI,
Ecclesiarum juxta Evangelium Reforma-
tarum per Transylvaniam Inspectori pri-
mario, Districtus Albenis Seniori vene-
randissimo, Ecclesiae Albâ-Julienſis Anti-
ſtiti vigilantissimo, Domino ac Patrono
meo munificentissimo, ac proinde quoad
vivam observandissimo.

NEC NON

EXCELLENTISSIMO CLA-
RISIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

D. JOHANNI HENRICO BI-
STERFELDIO, SS. Theologiae ac Phi-
losophiae in Illustri Schola Albenſi Profes-
ſori acutissimo, olim Praeceptori de me o-
ptime merito, Domino ac Fautori æter-
num colendo.

ITEM

ILLUSTRI SCHOLÆ ALBEN-
SIS, fideli quondam studiorum meorum
Nutrici,

*Opella hæc quantulacunque sit
dicata cum Autore esto.*

JOHANNES APACIUS

Veræ sapientiæ studioſo

LECTORI S.

QUO tibi Lector benevole, de
novo hocce opere promptior
sit juſte judicandi facultas, oc-
caſionem, qualitatem & uſum illius e-
ris mihi paucis monendus. Primum
quod attinet eſt, quod quum decem
retrò annis Claudiopoli literarum hu-
maniorum gratia commorarer, præ a-
liſque Praeceptore clarissimo doctissi-
moque viro D. Andrea Portſalmio di-
ligenter & aſſiduè uterer, contigit ſæ-
pe numero ut Vir eximie & profun-
de doctus, in artium & ſcientiarum en-
comia longe lateque evagaretur, præ-
claraque raræ & reconditæ eruditionis
ſuæ Monumenta (compendia videli-
cet diſciplinarum fere omnium à ſe
confecta) familiariter aliquoties priva-
tim oftenderet, unaque ad ſimile cum
tempore præſtandum candidè invita-
ret. Cujus diligentiam aliqua ex parte
imitari volens multa ex ejus ſcriptis in
* 2 meum

PRÆFATIO

meum usū transcribere cœpi. Non multò verò post divinâ providentiâ Claudopolim Alba Juliâ permutans, postquâ bis tristia studiorū naufragia fecissem, tandem in consortium discipulorum Excellentissimi viri D. Johannis Henrici Bisterfeldii ascitus, Præceptorem quod ad disciplinarum amorem Præceptori similem reperi. Quem etiam tam publice quam privatim diligentissime magnoque conamine discipulis suis hæc verba inculcantem sæpius hisce meis audiui auribus: *Sacram scripturam scil. sine mediocri Encyclopadia totius cognitione, neminem feliciter interpretari posse: Nihil utilius ad solidam eruditionem perveniendi, nullaq; via compendiosior, concatenata omnium rerum delineatione compendiiq; artium omnium memoria mandatis. Hæc quò profundius cordi infererentur nostro, altioresque in animis tenellis agerent radices, in ipsismet publicis lectionibus asseverare (& rectissime quidem) non est veritus, se, decimo sexto ætatis suæ anno universam Alstedii Encyclopadiam in Quarto (ut vocant) quod ad præcepta & regulas ad unguem*

AD LECTOREM.

guem tenuisse. Quid in aliis illius temporis auditoribus, vivum efficaxque hocce persuadendi argumentum effecerit, mihi non constat, ego certe diligentia æstro percitus Alstedii Encyclopadiam magnam arripiens, quod ad præcepta usque ad Musicam ab Hexilogia incipiendo tempore quidem brevi, ingenti tamen corporis & animi fatigatione, descripsi. Non secus ac Julius Cæsar, qui cum in insulam Gades venisset animadversâ in Herculis templo Magni Alexandri imagine, ingemuit: pertæsusque ignaviam suam, quod nihil à se memorabile actum esset ea ætate, qua jam ille orbem terrarum domuisset, missionem continuò efflagitavit, ad captandas majorum rerum occasiones. Multum est exemplis majorum ad virtutem excitari. Postquam verò à Reverendissimo ac Clarissimo viro D. Stephano Gelei p. m. tunc Ecclesiæ Transylvanicæ Superintendente de me optime merito, Ecclesiæ sumptibus instructus, atque ad majores in studiis progressus faciendos in Celeberrimas Fœderati Belgii Academias mis-

PRÆFATIO

sus essem, tantorum Præceptorum mo-
 nita in memoriam revocans, ante o-
 mnia præcipuas præciparum artium
 definitiones & divisiones, doctiorum
 vestigia premens, ipsemet collegi, quo
 labore ad umbilicum perducto, Artem
 Artium nuncupavi. Postea solidiori sa-
 niorique Theologiæ litare volens, stu-
 dium linguæ Hebrææ, commendatio-
 ne quidem Clariss. doctissimique viri
 D. Benedicti Arkosi susceptum, sed
 Deo solo magistrisque mutis ducibus
 (nemo enim ea tempestate in Collegio
 Albeni sanctam illam linguam vel do-
 cebat vel discibat, ô tempora! tempo-
 ra!) aliquousque perductum, resumo,
 ac diligentius quam vulgus studioso-
 rum solet pertractans, animadverto,
 neminem in ea ad perfectionem nisi
 Chaldaicæ etiam, Syriacæ, Rabbinicæ,
 Talmudicæ, & Arabicæ quoque o-
 pem imploret, pervenire posse. Rapi-
 ergo impetus in has quoque, quibus
 discendis intentus in varios variarum
 nationum idiomatumque incido libros
 vernaculè scriptos, quos ego non sine
 summa diuturnaue admiratione vol-
 vens

AD LECTOREM.

vens atque revolvens, experior non ef-
 se mirum, illas doctrina & eruditione
 nobis præcellere, quum materna lingua
 omnes disciplinas legant, tradant, do-
 ceant, & discant. Quà felicitatis par-
 te num Itali, Galli, Angli, Belgæ & cæ-
 teri Occidentis populi, Orientalibus
 vel etiam omnibus sub cælo gentibus
 cedant, illorum esto iudicium, qui ver-
 nacula istorum scripta, non per trans-
 enniam modo sunt intuiti, sed ea
 legerunt ac identidem relegerunt. Ve-
 rum ubi rerum testimonia adsunt quid
 opus est verbis? Nonne quotidiana ex-
 perientia nos docet, ad nostratium us-
 que pudorem, maximam in singulis i-
 stis virorum doctorum esse copiam?
 Cujus quidem non ultima imò prima
 omnium causa (nisi omnes me fallant
 sensus) sunt erudita omnis generis ver-
 naculè scripta eorum opera. Ut extra
 omnem controversiæ aleam sit ponen-
 dum, gentem, quæ omnia à peregrinis
 linguis mutuatur, infelicem maxime, o-
 mniumque miserrimam esse. Contra-
 que, *Felices gentes quibus hæc nascuntur in*
hortis. Sed quid attinet infausta Pa-

PRÆFATIO

triæ fata, lachrymabundis duntaxat e-
minus spectare luminibus? Medela,
medela quærenda est! Quum ædifi-
cia quinque aut sex simul flagrant in-
cendio, tum cursitant, in flammæ ru-
nnt, ut aliquid igni eripiant: pars te-
cta conscendunt, funduntque aquas,
pars opes è domo rapiunt, nec ea tem-
pestate magna somni aut ventris cura
est. Hoc spectaculum in pectore no-
ctes diesque versabatur, animumque
tam acriter pungebat meum, ut sæpe
soporem ab oculis depelleret, mentem
à studiis averteret, cogitationesque in
propriis Penates juvandi desiderio de-
figeret. Hinc in scribendo grassari, ex
omni genere scientiarum (prima
pericula facere volens) aliquid, in Hun-
garicum sermonem traducere cœpi.
Sed quum maxima linguæ sterilitas ac-
nuditatis in primo limine se horridam
conspiciendam præberet, à cœpto o-
pere illico destiti, donec fato in Theo-
dori Gazæ versionem historiæ anima-
lium Aristotelis, & plantarum Theo-
phraستي inciderim, qui in præfatione in
libros de plantis sic ait: Addo etiam
impo-

AD LECTOREM.

imponendorum nominum aptam in-
ventionem, quæ cum in interpretando
persæpe necessaria sit, philosophia pro-
fectò opus est: quæ natura perspecta,
nomina nova quidem sed quod ad re-
ctæ rationis iudicium pertinet, nullo
minus reddat antiqua. Sunt enim no-
mina rebus imposita, quemadmodum
placuit: & *poni quotidie pariter licet*. nec
tempus ullum excogitare futurum va-
leas, quo aut rerum inventio aut nomi-
num impositio cesset. Non tamen id
officium vulgo, cui temere omnia pla-
cent: sed philosopho certè homini ra-
tionum indagatori tribui debet, ut ne-
que ratio desit nominum, & posita sint
quemadmodum placuit: quanquam
hac ratione potius quam illa placuerit.
Et infra: Fit ergo & authorum, seu i-
gnavia seu ignorantia, ut magna cum
difficultate converti hæc possint in lin-
guam latinam. (At mi Gaza quanto
adhuc majore in hungaricam?) Verum
non minus difficultatis, quinimò longe
plus parit linguæ ipsius inopia. Minus
hoc fortasse credibile latinis hominibus
propterea dici videtur, quod M. Tul-
lius

PRÆFATIO

lius, ne verbis quidem à græcis latinos superari autumat. Sed qui libros non solum latinos, sed græcos etiam pari studio lætitant, facile reipsa persuaderentur M. Tullii sententiam incredibilem potius esse arbitrari. Quod equidem ut vere de me confitear, haud ita esse vehementissime vellem: minus enim in hisce interpretandis nunc elaborarem, si M. Tullius non ex minimis quibusdam, quæ fortasse latini melius habent, simplici quadam atque absoluta oratione cavillaretur, sed veram sententiam diceret. Nunc verò quam laborandum sit, non solum, ut privata quædam, & rariulus vocabula, sed etiam plæraque apud græcos usitatissima, & in promptu omnibus habita latine dicamus, vel hinc satis possit intelligi &c. Aggrediar igitur (inquit paulò post. idem) & partim plantarum nomina, quibus latina lingua non caret, diligenter pro viribus quæram: partim *novæ rebus novis nomina imponam*, ubi id non inepte pro meo modulo facere possim, & ex fonte deducendo Græcorum, quoad liceat Latinorum succurram in-

opiæ,

AD LECTOREM.

opiæ. Nonnusquam etiam græcis utar, aut quia usitata latinis hominibus sint, aut quia proferri aliter nequeant. Hæc Gaza. Quibus ille immane! quantum fiducia, animositas, ac securitatis cordi impressit meo, adeo ut quod illi, homini natione Græco, in Latina civitate non nefas modo fuisse, sed Latinis ipsis multum omnino profuisse animadvertim, hoc mihi in materna dialecto, non duntaxat licitum sed summe necessarium arbitratus sim. Quapropter quum firmiter apud me constituissem, non prius me moriturum, si D. O. M. vitæ meæ curriculum ad aliquot annorum decursus ac periodos extenderet progaretque, quam Hungaris sermone hungarico omnes scientias communicarem, novum librum elaborare cœpi, quem ob objecti universalitatem Pafoptron vocavi, idque hoc fini ut in eo prius naturæ convenienter disponerem in tabulasque redigerem, ex melioris notæ auctoribus, res scitu maxime necessarias & ad vitam humanam utiles, ut postquam sic latine disposita essent, facilius inde in alium ac disciplinis prorsus

PRÆFATIO.

sus peregrinum sermonem Hungaricum derivare possem. Hisce rebus intentus tam insignem quam insperatam prorsus Reverendissimi, Clarissimi, Nobilissimique Viri, Domini Georgi Tsulai Ecclesiarum Orthodoxarum per universam Transylvaniam Episcopi vigilantissimi, dignissimi, experior benevolentiam ac munificentiam, quâ sufficienti viatico instructus, ad illic patriam repetendum sollicitor. At me, cœli injuriæ autumnales, aliaque non exigui ponderis impedimenta, in exoticis adhuc oris, ut per hyemem subsisterem, nolentem atque invitum coegerunt. Quod cum tanto Patrono ingratum fore pro certo haberem, veritus ut in malevolorum susurra credula propendeat aure, non cessabam indefinenter cogitare, quid illud esset, quod jam negati itineris vicem compensaret, clarissimi mei Meccœnatis eximium erga me animum sartum tectumque conservaret, acolorum irrisorumque ora maledica ex parte obturaret. Subito animus subit compotem me voti non melius fore, quam si opusculo ad prælum præpara-

AD LECTOREM.

parato, tenacem me temporis curam, habuisse, de patriis laribus continuo cogitasse, debitæque gratitudinis symbolam exolvere cœpisse, omnibus manifestum facerem. Sed vehementer dolere incipit, in iis justo jam tempore deludasse, quorum editio ad finem scire vitæ rejecta sit. Atque ita dolore hocce quum propemodum tabelco, non sine magna Dei providentia Joachymum Fortium de studiorum ratione lego, ac tam generosi pectoris, excelsiq; ingenii admiratione allectus, virum pro rerum mearum modulo sequi firmiter statuo, illud solum esse qui ad solidæ eruditionis fastigiū perveniendi veram monstravit viam, facile mihi persuaderi sino. At verò hic quum totus in eo esset, ut posteros validis argumentis ad assidue scribendum, rem scilicet insuetis tædiolam admodum, incitaret, utile esse ratur, editionem non diu suppressi. Non enim, inquit, displicet editionem premi, quo commendatior liber exeat. Mora tamen aliquid habet incommodi. Et nescio quam adfert superstitionem, dum dissimulat quædam, dum rogari

P R Æ F A T I O

rogari vult, ne librum emittat. Quare animus qui grassari velit, nusquam patiens moræ sit. Expectent ita languido pectore ac pendula cervice homines, quibus satis est, si non omnino sunt imperiti, si ante finem vitæ quædam ediderint non minima cum laude. At imperator ille cuius virtus per omne ævum eminebit, novumne expectet annum? Quin potius orbem universum horæ interstitio unius sibi conabitur subjugare. Adde quod nonnulli majore cum gratia, decore, dignitate scribere quicquam cito possunt, quam alii tarde. Studiosus itaque hic sequatur quod videbitur melius. Sua cuique sententia. Verum tu qui summa petis, semper fuge moram. Plerique quicquid inveniunt apud Ciceronem, Fabium ac similes authores veteres in ore semper pro legibus habent. Hi & se ignorant homines esse, & iudicio nullo rationis utuntur. Horatius voluit temere nihil vulgandum esse. Si quicquam tentaris proferre in lucem mediocri scriptum cura, quoscunque videris, cantilenam eandem occinent, differri

A D L E C T O R E M.

ferri editionem debere. Hactenus ille. Hinc ego de libro jam jam edendo cogitationem suscipio, ac quum rationibus ultro citroque habitis hanc occasionem, omnibus in posterum sequuturis, aptiorem commodioremqueprehenderem, injurium me in patronos, fautores, patriam, amicos, ocium, talentumque ut ut exiguum, mihi tamen ad exponendum à Domino conceditum, efficaciter apprehendo, nisi eximiam hanc occasionem nactus, in patriæ bonum convertere allaborem. Sic itaque videns gravissimas, meditata prælo subijci causas undique confertim mihi imminere, missæ pro viatico pecuniæ partem (non certe superflua) typographis expono, (fieri enim aliter vix poterat,) sicque tandem libri impressionem, ante tempus utique, Dei tamen auxilio nixus auspiciatus sum. Atque hactenus de operis occasione. Qualitatem ejus si res ipsa cuiquam non satis loquatur, authoris intentio palam facit, conatus namque sum librorum patriâ lingua scriptorum summam inopiam pro viribus ita sublevare

P R Æ F A T I O

levare, ut haberent studiosi unum, ex quo, & quidem maternâ linguâ, omnis eruditionis flamen tramamque derivarent. Dein captionibus disputationibusque superfluis ubique rejectis, res utiles scituq; necessarias, ex optimis authoribus, naturæ congruentissime, sub liberæ veritatis vexillo, sympatriotis meis proposui, ob oculos continuò habens consilium illud Senecæ Ep. 45. Librorum, isthic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur, non ire istud sed errare est. Sed qualescunq; sunt tu illos sic lege tanquam verum quæram adhuc non sciam & contumaciter quæram. Non me cuiquam mâcipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed quærenda nobis reliquerunt: & invenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsisent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, & capti-

A D L E C T O R E M.

captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat? Jam vivere jam mori scimus? Tota illò mente pergendum est, ubi provideri debet, ne res nos, non verba decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo unquam nisi dum disputat captus est? res fallunt, illas discerne. Idem de istis captionibus dico, quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorant nocent, nec scientem juvant. (Utinâ docti nostri temporis saluberrimū hocce ob oculos perpetuò haberēt consiliū, minus certe esset turbarū, at Deus optime! quantus intra breve tempus profectus!) quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria judicat, quorum magna pars supervacua est: etiam quæ non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum

PRÆFATIO

tum beatumque præstare: Non enim statim bonum est, si quid necessarium est, quoniam quædam necessaria sunt eadem vilissima. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri supervacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc. Aurea hæc Senecæ verba, si non reapse assequi, sequi certe toto opere enixus sum. Ut vero bonæ conscientiæ depositum jam reddam, breviter in quibus, quos sum sectatus, narrabo, cum ut discipulos ad maiorem, rerum in hoc libro comprehensarum, cognitionem quasi manuducam, tum ut graves Magni Plinii criminationes contra librorum scriptores evitem. Qui in Præf. ad T. Vespasianum, hac utitur invectione: Proinde occupantibus locum faveo, e-

go

AD LECTOREM.

go vero & posteris, quos scio nobiscum decertaturos, sicut ipsi fecimus cum prioribus. Argumentum hujus stomachi mei habebis, quod in his voluminibus autorum nomina prætexui. Est enim benignum (ut arbitror) & plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, non ut plerique ex iis, quos attigi, fecerunt. Scito enim conferentem autores me deprehendisse à juratissimis & proximis veteres transcriptos ad verbum, neque nominatos, non illa Virgiliana virtute ut certarent, non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de Republica, Platonis se comitem profitetur: in consolatione filiæ, Crantorem, inquit sequor: item Panætium, de officiis. Quæ volumina ejus ediscenda, non modo in manibus quotidie habenda, nosti. Obnoxii profecto animi, & infelicitis ingenii est, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere, cum præsertim fors fiat ex usura. Hucusq; Plinius. Autores igitur secundum materiarum varietatem quos sequor hi sunt: In Metaphysicis Cartelius; in Logicis Ramus, Amelius; in Arith-

PRÆFATIO

Arithmetici Ramus, Snellius, Schönerus; in Geometricis solus Ramus, (methodū enim heic ejus turbare, religio mihi fuit, præterquam quod non exiguo labore ex ejus commentariis dichotomias elicui ac conquisiui, quæ in editione Hannoviensi (in duodecimo ut vocant) plerumque omissæ sunt, ut mirari mihi, cum illam solam haberem contigerit, tam methodicum authorem, adeo methodi suæ oblitum fuisse, quod postea editoris culpa evenisse deprehendebam.) In Physica generali Cartesius, Regius; in Astronomicis Copernicus, Cartesius, Regius, Phocylides, Alstedius, Scribonius; in Geographia, Hydrographia, Musica Alstedius; in Meteoris Cartesius, Regius, Scribonius; in Anthropologia Scribonius, Regius; in Medicina solus Regius; in Zoographia Regius, Scribonius, Alstedius; in Metallicis Scribonius, Regius, Alstedius; in Botanicis Scribonius, Regius, in Mechanicis Alstedius, Amesius, Metius; in Ethicis, Oeconomicis,

AD LECTOREM.

cis, Politicis, Iuridicis, Theologicis Fennerus, Amesius, Althusius, &c. in Grammatica generali Ramus, in speciali puta Græca, Latina, idem; Hebræa cum Dialectis Martinus, Arabica Erpenius; in Rhetorica generali Talæus; speciali Græca, Hebræa, Arabica variis, Latina vero Talæus. Pauci hi sunt inquit fortassis; fateor: sed tales qui mihi compendia artium scribenti abunde sufficiunt. Quare (ut experientissimi Heurnii verbis utar) imitari hos decrevi, hisque aperte dico, plurimum debeo; nam in meum usum ex illis plurima transtuli. Nam ut benè Flavius Albinus dicebat, fructus legendi is est, ut æmuleris, quæ in aliis probes: & quæ maxime in aliorum dictis mireris, in aliquem usum tuum opportuna derivatione convertas. Afranius quoque insignis Poëta, cum responsum offerret his qui eum insultabant, quod plura sumisset à Menandro: Fateor, inquit, accepi, non modo ab illo, sed ut quisque habuit quod conveniret mihi, & à Latino quo-

P R Æ F A T I O

quoque quodcunque me non posse facere melius credidi. Non puduit Virgilium millia versuum ab Homero transferre, & affectus omnes imitari: qui etiam à Theocrito, Apollonio & ab Hesiodo plurima accepit. Annon ipse Cicero à Platone & Demosthene magna ex parte decurrit? quin testatur Clearchus se vidisse eum Judæum à quo didicit ipse Aristoteles. Annon principes Medici Aëtius, Oribasius, Paulus Ægineta, Alexander Trallianus, Aëtarius, ad verbum eadem plerumque scribunt? an illi propterea ex omnibus theatris consentientibus manibus explosi fuere? Stat itaque aput me firma sententia, omnium æmulorum *οὐκ ἔστιν* infracto animo ferre, modo aliquis ex meis scriptis usus ad homines perveniat. Ad gloriam si hæc edere voluissem, potuissem sane omnia splendidi-ora & ab aliorum scribendi caractere aliena omnino reddere; ad usum verò vestrum, Lector amice, meliora facere non potui: Mihi enim discipulisque meis illa consarcinaram, non aliis. Dicta sunt quædam eodem modo ab aliis? qui

A D L E C T O R E M.

qui eadem de re scribunt an omnino diversa prodere debent? estne scapha vocanda scapha? an veritas non una & eadem? Quomodo quæso hi Avicennam, Paulum, Aëtium, Oribasium, plurimosque veteres Medicos doctissimos, si viverent, exciperent? qui verbote-nus fere ex Galeno & veteribus aliis Medicis cuncta sua exscribunt. Potuis-sent sane doctissimi hi viri, si voluis-sent aliter: verum utilitati, non pro-priæ gloriæ, cuncta dedere. Annon omnes dogmatici ex oceano illo, Gale-no, hauriunt? quid quæso quod ab aliis bene dicitur fere apud illum non deprehendas? Cur quæso aliis licet ab eo fonte haurire magis quam mihi? prodis inscitiam tuam, cum aput alios plurima quæ legis, existimas esse ab e-orum ingenio, cum à Galeno & Hyp-pocrate fluxerint: mox si aliis scriptis ea inserta vides, inde abducta putas: sane tuam imperitiam prodis, qui nun-quam Galeni scripta perlustrasti: ut nescias hi & nos unde derivamus rivu-los nostros, an quæso turpe imitari (in-quit paulo post idem) ac optima quæ-que

PRÆFATIO

que in usum Reip. prodere commodi-
ore forma ac elegantia. Ista jam in hoc
opere (Explicatione scil. Aphorismo-
rum Hippocratis) ingressus sum gur-
gitem vastum, sperans à bonis viris pa-
trocinium, ne invidorum maledictis
obruar. Nam in studiosorum gratiam
atque utilitatem malui periculum de-
tractantium subire, quam fructu, si
quis est à D. O. M. per meos labores
paratus, eos defraudare. Velim qui hæc
ringunt, ac ita qui vivent in aliena scri-
pta, tentare velint ut hæc meliora fa-
ciant: nulli enim ad gloriam clausa ja-
nuæ. Quare, annon, Lector amice tu
ita mecum? *Mome favere decet prodes-*
se volentibus: ergo, Carpere vel noli nostra,
vel ede tua. Hæc tam prolixè adducere
non sum veniâ tuâ pigratus B. L. cum
quod nihil scopo meo convenientius
dici unquam potuisset, tum ut omni-
bus manifestum facerem viros Excel-
lentissimos quoque & suarum artium
peritissimos, non vereri plurima ab a-
liis matuare, atque hocce Majorum ex-
emplo tam illustri momorum, insuffi-
cientiam mihi exprobantium, conatus
irri-

AD LECTOREM.

irritos redderem. Quum qui optimos
viæ duces eligit, modo eos sequi con-
stanter statuatur, minùs facilè in erro-
rem abducatur: infansque in humeris
gigantis situs, plus ipso gigante videat.
Certò ergo sibi persuadeat Lector qui-
libet, quicumque nostra hæc inspicere
dignabitur, Maximorum doctrina-
que Clarissimorum virorum nihil hîc
desitui autoritate.

Restat jam ut usum etiam libri digi-
to præmonstrem: Quod quò melius
fieri queat, methodum & modum,
quem, si unquam discipulos habiturus
essem, observare anniterer, breviter de-
lineabo. Ante omnia darem operam,
ut discipulorum ingenia, inculta si ad-
hucdum essent, adsuescerent historia-
rum Biblicarum sacrarum, imò prophe-
narum quoque utiliorum, linguâ hun-
garicâ lectioni & observationi, de lectis
eos accurate postea examinando & eas
ad usum vitæ humanæ transferendo.
postquam in iis se aliquamdiu exercu-
issent, progressusque mediocres fecis-
sent, transferrem tandem eos ad Hun-
garicâ hanc Encyclopædiam, quam non

* *

à prin-

PRÆFATIO

à principio legendam juberem, sed caput vel sectionem, in qua de rebus, captu facilioribus, puta ad Geographiam (utile esset heic globum vel tabulas in promptu habere) vel aliam illi facilitate haud dissimilem, pertinentibus agitur, iis inculcarem, quærendo diligenter ex iis: quot sint mundi plagæ? quæ regna jaceant ad orientem, quæ ad occidentem? &c. quot sint præcipuæ orbis partes? quæ in iis regna florentissima? Quænam maria, flumina, fontes, fluvii, lacus magis memorandi? qui montes in singulis regnis memorabiliores? &c. Hinc ad Physicam specialem ducerem, doctrinamque de metallis, herbis, & animalibus proponerem, examinando quid de hac bestia, metallo, herba &c. observâvit? Inde ad res ethicas, œconomicas, politicas dirigerem, interrogando iterum quid virtus? quæ ejus affectiones communes? quæ species? &c. quænam sunt officia parentum? quæ filiorum? totiusque familiæ? quid debet magistratus subditis? quid contra hi, istis? Postea ad Arithmeticam inde ad Geometriam & Phy-

AD LECTOREM.

Physicam generalem reducerem, tandem ad Metaphysicam & Logicam, postremò vero ad omnia, quæ in præcedentibus omissa fuere. In quibus tamen omnibus caverem diligenter, ut quicquam memoriæ mandarent, nisi maxime generalia, ne memoriam exercentes, judicandi amitterent facultatem. Quum ergo discipulos omnium rerum succinctam adeptos viderem cognitionem, de linguis cogitare pergerem, non nescius multa adhuc ad omnibus numeris absolutam perfectionem desiderari, quæ ob materiæ amplitudinem ac libelli hujus brevitatem fusè explicari ac deduci hîc non potuere. Ac proinde lecturæ & scripturæ Græcanicæ (Græcam enim linguam ob meditata easque gravissimas causas omnibus peregrinis linguis præmittendam censeo) quali quali acquisita facultate, declinationum ac conjugationum faciliores & magis regulares formas seu paradigmata, ex hoc eodem libro edisci curarem. Nec in Grammatica ipsa ulterius fatigarem, verùm librum elegantiorum ex Novo Testamento, eumque histori-

PRÆFATIO

eum primò, tum dogmaticum (Euangelium putà Lucæ & Acta, Petri item Epistolas cum Pauli ad Romanos & Ephesios) illicò eis propria manu describenda darem, idque hoc ordine & modo: Quia ab Euangelio facerem initium, sex vel septem ex eo verius describi curarem, eosque ipsi attentè auscultantibus clarè & distinctè prælegens, in hungaricum sermonem converterem, post horæ vero unius atque alterius intervallum ipsosmet vertere juberem, quo factò, lectâ eâ, quæ græca continet, paginâ, versionem hungaricam græce iterum reddere, mandarem, hoc modo eundo per totum librum imò & reliquos jam nominatos. Nam qui intelligit, quod exprimere nequit, à mutâ statuâ quid differt? dare autem sine mente sonos psittacorum est. Postea ne quid ad linguæ hujus perfectionem desideraretur in Hesiodo, Homero, & quibusdam Demosthenis & Isocratis Orationibus Epistolisque (quibus addi possent non incommode Grotii excerpta ex comædiis & tragædiis veterum Græcorum) idem facere alla-

bora-

AD LECTOREM

borarem. His profundiorẽ Grammaticæ Græcæ cognitionem stylique exercitia, id est, Epistolarum carminum & orationum compositionem subjungerem. Ab hac protenus ad linguam latinam transirem, ubi quoque eadem observata methodo & modo, Sulpitii Severi historiam sacram primò, tum selectas Ciceronis epistolas, aut verò aureum ipsius de officiis librum, & orationes quasdam, tertio Virgilium, Horatium & Terentium cum selectis Ovidii libris, proponerem. At verò in his omnibus sic versarer ut cum linguis rerum etiam cresceret cognitio, & ubi res ferret, ex nuper perceptis, falsæ auctorum opiniones perfringerentur. A Græcis porro & Latinis discipulos ad Hebræam manuducerem, ibidemque eandem prorsus insisterem viam, ac proinde primò Genesim aut Samuelis libros, tum Esaiâ, postea Psalteriũ tandẽ Proverbia, postremò Jobum discendũ ipsis darẽ, quibus immediate subnecterem epistolas & poemata Rabbiorum. Sed antequam è finibus linguæ Hebrææ pedes efferre eos sinerem, efficerem ne

* * 3

lin-

PRÆFATIO

linguæ Chaldaicæ, Syriacæ & Talmudicæ prorsus imperiti inde discederent, sicque tandem in Arabiam eos introducerem. In qua quum Alcoran Muhammedis & Historia Tamerlanis, utramque (quod ajunt) efficiant paginam, omnem in id moverem lapidem, ut ex duobus hisce libris linguæ Arabicæ sufficiens cōpararetur cognitio. Atque sic quatuor hisce linguis contentus, de reliquis securos eos esse juberem, quum universæ aliæ si quid boni habent ex his ceu perenni fonte suos derivent rivulos. Sed antequam discipulum valedicturientem, prorsus dimitterem, ultimumque (ut loquuntur) illi Vale dicerem, indicarem præter jam dictos, quinam in singulis hisce linguis maxime legendi essent autores & denique quomodo. Ex Græcis igitur meo quidem judicio legerentur (si haberi possent) Origenes, Chrylostomus, Basilus, Eusebius, Josephus, Plato, Aristoteles, Plotinus, Theophrastus, Plutarchus, Herodotus, Thucydides &c. Ex Latinis Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Cicero, Plinius, &c. Ex Hebræis

Aben

AD LECTOREM.

Aben Ezra, R. Meir, Talmud utrumque; Ex Arabibus Avicenna, R. Moses, Averroes, Algazel, Sharestanus &c. Si vero jam nominati, haberi nequeant, utendum iis qui magis in promptu erunt. Autoribus in hunc modum commendatis, modum quoque majore cum fructu eos legendi discipulum edocuerem, suaderem nempe ut librum in folio vel in quarto (ut vocant) foliorum numero Encyclopædiam nostram æquantem sibi compararet, atque pagine cuius numerum in Encyclopædiæ folio contentum successive majori characterē pictum adscribat, eique titulum, de quo ea pagina agitur, subjungat, hoc modo: FOL. I. DE PRINCIPIIIS PHILOSOPHANDI. FOL. II. DE MODO PROBANDI EXISTENTIAM ANIMÆ NOSTRÆ ET DEI, & sic deinceps usque ad finem libri, quo peracto, libros quibus in opere hoc concinnando usus sum, ante omnia arripiat, ac quæ hic desiderari ipsi videbuntur ex iis suppleat, aut saltem paginam in qua ad hunc titulum pertinens quid conti-

PRÆFATIO

tur diligenter annotet. Artium vero scriptoribus evolutis ad reliquos se cōferat. v. g. Si primi libri Moſis initium à me legeretur, totum primum caput ad titulum DE CREATIONE referrem, ſi non aliter ſaltem caput cum verſuum numero adſignans, verba tamen & phraſes, præcipue quarum meminiffe velis, notanda omnino ſunt. Sic in ſecundo cap. verſus, quibus conjugium Adami & Evæ deſcribitur ad locum DE MATRIMONIO referēdi ſunt. Ad hunc modum, ubi in Platone legerem Perſarum conſuetudinem fuiſſe ut qui in ſpem regni aleretur, Sapientiſſimo, Juſtiſſimo, Fortiſſimo & Temperatiſſimo omnium qui in univerſa Perſia reperiretur, traderetur educandus, referrem hoc ad locum DE PRINCIPE vel REGE. Notandum tamen eſt alium quoque ſuperſeſſe Locos communes adornandi modum, e. c. Principio Homericæ *Ὀδυσσεύς* in margine ſcribendū PRUDENTIA, ubi ait, *Ἀνδρῶν μοι ἔννεπε μοῦσ' πολυτέσπον.* Ulyſſem poëta commendat quod multa viderit à bello Trojano. Paulum in-

fra

AD LECTOREM.

fra ÆTHIOPIA, è regione *Ἀἰθιοπία*. Æthiopes procul abeſſe à græcia ſcribit &c. In hunc modum utile fuerit locos communes in Homero atque aliis autoribus depingere. Tandem ne quidpiam de eſſet, ſermonem, hâc, ex meo Fortio, paræneſi concluderem: Ante omnia ſummum tibi ſcopum præfige, niſi prorsus effœminato ſis animo. Nec te moveat ſcripſiſſe quoldam nihil ſibi eſſe magis in votis, quam ut vel umbram Ciceronis adſequantur. Ne tibi adſcripſeris vetuſta ſtemmata, aut à majoribus partam laudem, pulchrius erit decus, cujus autor ipſe, quam cujus hæres fueris. Animadverte nihil intereſſe inter eos, qui nunquam nati ſunt, & eos, qui nulla re memorabili geſta obſcuri ex hac vita migrarunt. Nihil ames, niſi laborem: luxum, & fabulas fugito. Semper quære occaſionem audiendi, docendi, ſcribendi. Evitanda lectio ſolitaria, tempusque omne exercitio impediendum. Non verear adfirmare tanto quoſque eſſe doctiores, quanto crebrius docuerint.

** 5

Qua-

P R Æ F A T I O

Quapropter σοφίας apud Poëtam dicere reor: Usus me genuit, mater peperit memoria. Dum audimus, vigilantissimo sumus animo. Quum docemus, fugienda ostentatio, & vanitas illorum, qui horæ intervallo vix decem verba proferunt, adeo lente rem aggrediuntur, adeo sese ad laborem componunt, captantes auctoritatem. Omnis ipsorum cogitatio est, ut habeantur in pretio, ut docti à vulgo censeantur. Illi ad summa pervenient unquam? Impetus, impetus mihi placet, cum in rebus omnibus, tum in docendo. Quod enim agricolis messis est, hoc tempus istud, si fructum spectes, eruditis: ubi oblecto quis non moram damnaverit? Nostris potius viribus nitamur: ac horas illas, quæ infelicitè aliis pereunt assentatione, seu conciliando favore hominum, impendamus literis. Sapiens animi magnitudo veram laudem in factis positam, non in vaga fama judicat: principemque se esse mavult, quam videri. Tametsi nonnunquam inter legendum animus lassus aut labore, aut cogitatione perpetua languescit, labo-

ran-

A D L E C T O R E M.

randum tamen, quoad spiritus ullus in corpore fuerit reliquus: à morte licebit quiescere. Nusquam umbra, semper lux, & hominum cœtus placeant. Dii boni, quantus intra brevissimum tempus evaderet ille, qui nullam diei intermitteret horam, qua non aliquid vel audiret, vel doceret, vel scriberet. si fieri potest docendi magis, quam audiendi occasionem captabimus. Quippe non paucos videas, qui aliud nihil, quam audiunt, in hoc senescunt, nec apti sunt, vel autorem profiteri, vel quicquam polite scribere queant. Si mentem exornare studes qua sola distamus à cæteris animantibus, perdiscenda omnia è toto disciplinarum orbe, quæ scitu digna judicas. Illi quorum major est cura corporis quam animi, ajunt pulchrum esse in una arte excellere, at pulchrius multo excellere in pluribus. Nullæ sunt fœminæ tam à Musis alienæ, quæ non unam discere queant: imo picas id efficere posse intra annos viginti, quos hæc hominum monstra uni studio impendunt, arbitror. Vt Fabii verbis utar, hi non per-
spi-

P R Æ F A T I O

spiciunt, quantum natura humani ingenii valeat, quæ ita est agilis ac velox, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum. Postremum est, ut mutes locum: alioqui & somnolentus, & imperitus semper permanebis. Nunquam me pœnituit (nec quenquam pœnituisse puto) quod literarum gratia in Academiam aliam transferim. Contra semper magno, & sero dolore deprehendi, me nimium diu in urbe una desedisse. Haud abjiciendus animus, licet non continuo ex sententia omnia successerint. Nihil enim videmus, nisi ex parvis principiis, ad summa rerum fastigia emergere. Habent omnia doctrinarum genera amari non nihil, quod initio ingruentium pectus deterreat. Verum ipsum illud comes pensat utilitas. Proinde levi incommodo offensi non protinus resiliemus. Olim principes Græciæ vellus aureum per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite Fortuna, urgentibus acrioribus gloriæ stimulis, vexerunt: spirantes ignes, indomitos & rebelles tauros domuere: sopitum draconem occi-

A D L E C T O R E M.

cidere, satique dentibus obortam segetem illam militum, ut rueret in mutua vulnera, coëgere. Amazones dexteram mammam exurebant, quo plus alimenti ad manum vicinam perveniret. Democritus quum videret animi aciem impediri aspectu oculorum, ipsos sibi eruit, ut commodius rerum naturas mente comprehenderet. Hæc nos non nihil accendere debent. Demus itaque operam omnes, ut aliorum exemplis excitati, dehinc summo labore ad majora enitamur. Luxus, fabulæ inanes, & muliebres animi linquantur mulieribus. * Τῆς ἀπερὶς ἰδρωτὰ θεοὶ ἀγνῶ-
σαι τὴν ἔσθλαν. Fingamus reliquum tempus abstulisse somnum, abstulisse pericula, abstulisse morbos. Sed tamen dolendum hætenus florem ætatis sine fructu periisse, tempora nunquam reditura. Memoria quisque repetat omnia malorum genera ab ipso vitæ exordio: subeat recordatio quot dies quam frigidis rebus assumpserit, ut indignans dolensq; tot annos sine fruge abiisse, tanto majore furore grassetur. Valeat ignavia,
valeat

* Virtuti sudorem Dii præposuerunt.

PRÆFATIO

valeat cum ea iniqua fatorum series, quam nemo sapiens meruit: animus ubi ad gloriam virtutis via lævit abunde potens est, neque Fortunæ indiget. Vere etenim nobiles existimo, non qui funes aureos collo circumferunt, quique parietes & vestibula pictis majorum magistratibus ornant, sed qui veris ac suis bonis, hoc est, eruditione, moribus, eloquentia se suosque illustrare conantur. Pauci noverunt, quam certa ipsos solidaque maneat felicitas, qui ad hanc æternam sedem penetrare statuerunt. Fortunæ munera, ut regna, & urbes, & decor formæ pereunt: parta virtute ac labore fixa sunt. Hæc possessio non ferro, non flammis, non rapinis, non tempestatibus ullis obnoxia est. Sed finem facio. Breve spatium vitæ nostræ, per horas id dilabatur, ocysime perit hora, (utinam isthæc ô formosa juvenia perspiceres, in te spes longe maxima est) cito dies, cito mensis, celeriter etiam annus, quum tamen parvus annorum numerus sit: ad hæc dimidium ævi aufert somnus, magnam partem convivia, lusus, morbi,

AD LECTOREM.

hi, præpotteri conatus: quoque durissimum, incerta morte Lachesis atrox omni momento immines: nisi summo studio temporis fructum quæramus, sine gloria pecudum more sumus morituri. Atque hæc sunt Lector Humanissime, de quibus te præmonere, mihi summè necessarium, tibi verò non omninò inutile duxi. Ex quibus liquiddò satis patere arbitror: Eorum, qui juventutem hungaricam in studiorum decursu promovere possunt, me minimum esse, qui volunt, maximum. Quamobrem

*Vive, vale. Si quid novisti rectius istis;
Candidus imperti. Si non; his utere mecum.*

August.

*Ego ex eorum numero me esse profiteor
qui proficiendo scribunt, & scribendo proficiunt.*

MAGYAR

Fol. 1

M A G Y A R
E N C Y C L O P Æ D I A.

A V A G Y

*Minden eddig feltalált, igaz, és hasznos Böl-
tsefeknek széprendbe foglalása, és Magyar
nyelven világra bocsátása.*

E L S Ő R E S Z.

A tudománynak kezdetiről.

I. 1. **M**ivel gyermeki állapotban születet-
tünk, és a' meg érezhető dolgokról
sokféle ítéleteket töltünk, minek
előtte a' mi okosságunkal egészen
élnénk, a' fok eleve való ítéletekkel
felen fordítottunk az igaznak meg
ismeréséről; 2. Mellyektől meg nem szabadulhatunk
semmikeppen, hanemha egyszer életünkbe minden tu-
dománybéli dolgokról ügyekezünk kételkedni, valamel-
lyeknek bizonytalanságok felől, csak kevéssé gyanakod-
hatunk is. 3. Kételkedhetünk azért, ha vagyóné vol-
taképpen azok közül valami, a' mellyeket mi érezünk
vagy képzelek, 1. Mivel tapasztalván meg tapasztal-
tuk hogy az erzenekégek gyakorta meg télnak, okos-
ság pedig soha annak felette nem hinni, a' ki munkát a-
vagy csak egyszer megtreált. 2. Mert naponként szám-
talant látatunk almunkba erzeni vagy képzni a' mely-
be semmi létsz; nintsen is az ilyen formán kételkedő-
nek semmi bizonyos jele, mellyel almat imettéről bizo-
nyossá megkülömböztethetné.

II. 1. Így kételkedven azért, egy először könnyen
feltehetjük, hogy se Isten, se ég, se föld, se semmi
test ne legyen, és hogy magunknak is se kezünk se lá-
bunk, se semminemű tagunk ne legyen: mind azon ál-
tal hogy mi magunk, a' kik így gondolkodunk és kétel-
kedünk, semmik ne volnánk, azt semmikeppen meg nem-
engedhetjük, mivel magával ellenkeznék, ha azt vel-
nők

nők, hogy a' mi gondolkodik azonba hogy gondolkodik ne legyen. 2. Minekokaért ez: En gondolkodom, azért vagyok; minden megtudható dolgok között legelőbb és bizonyosab. Holott a' gondolkodáson értenek mind azok, mellyek mű tudunkra lépnek bennünk: és így nem csak az értés, akarás, képzés, hanem az érzés is annyit tévesen itt mint a' gondolkodás. 3. Mivel pedig a' természet világa tanítja, hogy a' semminek semmie nintsen; azért valahol valami mineműséget találunk, ott valamely valóságos dolognak is kell lenni, és mennél több mineműséget találunk valamely dologban fel, annál világosabban ismerjük mű azt meg. 4. Hogy pedig len a' mű elmenkben többet találunk affelet fel, mint akarmely egyéb dologban is, bizonyos; mert semmi sem telegek az hogy valamit egyebet meg ismerjünk, a' mely sokkal bizonyosabban a' mi magunk elmejének ismeretire minket ne vinne. 5. Minekokaért könnyeb az elmét hogy legyen és mi legyen meg tudni, mint akarmit egyebet.

III. 1. Midőn pedig az elme, mely magát ismeri, és egyebekről mindenekről kértelkedik, mindenfelé nézél, hogy az ő tudományát kűllyeb terjessze; legelőbb bennis talál magában sokféle dolgoknak képzéseket, mellyeket valameddigh csak nezzél, és semmit magán kűvűl azokhoz hasonlított nem állít vagy tagad, meg nem találtathatik. 2. Kik közül egyik, egy vegheterlen értelmű, hatalmu és tökéleteslegű állat, (ki Istennek mondatik) melynek letele tellyességgel független, megmasolhatatlan, és örökké való, nem úgy mint a' többi, kik csak meglehetők és megtörténhetők. 3. Tovább hán van verve pedig azok a' képzéseket, esűnkbe vessűk hogy a' menyiben azok a' gondolkozának csak valami modjai, egy mastol nem sokat kűlöm böznek, de a' menyiben egyik egyet s' másik mas dolgot jelenr, felette kűlöm bözök, és mennél több tökéletesléget foglalnak bé magokba, annál tökéletesebbeknek kell azoknak szerzőjöknek lenni. 4. Így azért az Isten bennünk találtatott képzése felől ha meg kérdjük magunkat, honnan legyen mű bennünk; oly megmersekelheterlen tökéletesléget találunk abban ha jól gondolkozunk felől, hogy

hogy lehetetlen legyen tellyességgel, annak mastol belenk oltattatása, hanem csak attol a' kiben minden tökéleteslégnek tellyessége vagyon, azaz, az voltakeppen levő vegheterlen Istentől. 5. Tovább megkerdhetűk aztis, kitől vagyunk mű, kikben az Isten tökéleteslégnek ily képzési vannak. Mert a' természet világa mutatja hogy a' ki magánál tökéletesebbet ismer valakit, a' magától nintsen, mivel mindazokat a' tökéleteslégeket mellyeket masban lenni képz, ha magától volna, magának megadta volna; mastol pedig nem lehet hogy legyen, hanem csak egyedül attol a' kiben minden tökéleteslégek megvannak, azaz, az Istentől. 6. A' természet világa tanítja pedig aztis, hogy noha most vagyunk ihon majd semmivé lehetűne, hanem ha a' mind ő örökké való, azaz, az Isten, tartand meg bennünköt. 7. Az ő belenk oltatott képzésére forgalmatoson nezzélvén azért, esűnkbe vessűk hogy ő örökké való, mindentudo, mindenható, minden jósnak és igazságnak kutseje, mindenallatoknak teremtoje és vegezetre hogy ő benne minde fel találtatik valamiben vegheterlen tökéleteslég vagyon.

IV. 1. Az Istennek pedig leg első tulajdonsága, melyre itt kíválteppen neznünk kell az, hogy ő felette igaz minden világosságnak adoja, úgy annyera hogy tellyességgel ellenkeznék magával ha minket megtalna. 2. Minekokaért a' természetnek világa, és az Istentől nekünk adatott ismereti tehetseg, soha semmit nem érhet meg, a' mely igaz nem volna, a' menyiben ő azt megéri; azaz, a' menyiben, ő világoson és megkülömböztetve vessi azt esűbe. 3. Es így minden oda fellyeb való kértelkedesünk, csak jól ügyelmezzűnk rá, fűstbe mennek; mert ha megtalattunkis neha iteletűnkben, nem mas hanem magunk vagyunk az oka, mellyet könnyen el taveztathatunk, ha meggondoljuk, hogy a' mű meg talattatattunknak nem az értelem, hanem az akarát az oka. 4. Mivel a' gondolkozának, minden modjai, mellyeket magunkban megtapaatalunk két rendre viteitethetnek: mellyeknek egyike az értes vagy az értelemnek munkája; másikja pedig az akarás vagy az akarattak munkája. 5. Mert az érzés, képzés, és a' fű-

pa értes (eszmelles), a' meg értesnek csak valami külömböző modjai; a' mint hogy a' kívánság, megvetés, elutasítás, állítás, tagadás, ketelkedés csak külömböző modjai az akarásnak. 5. Mikor azért valamit csak eszünk be vesünk sem állítan sem tagadván azt, bizonyos dolog hogy meg nem találattunk, a' mint hogy akkor sem mikor csak azt állítottuk avagy tagadjuk, a' mit világosan és megkülönböztetve értünk: hanem csak szinte akkor, mikor ha valamit elég egyszerűen nem értünk, rolla ítéletet teszünk. 6. Holott a' világos értelesen érterik oly ismeret, melylyel a' megérter dolog a' ügyelmeles elmének nyilvánlagos és mint egy jelen való. 7. A' megkülönböztetetté pedig az, mely midőn világos, minden egyéb dologtól úgy elvonatott, hogy semmit világossal egyebet magában be ne foglaljon.

V. 1. Ezekből megpróbáltathatik azis bizonyosan, hogy a' természetis tényleg dolgok, kiknek leték felől oda fellyeb ketelkedünk vala, ugyan valójába legyenek. 2. Mert akarminek értelesen oly dologtól ered mű bennünk, mely a' mű elmenktől külömböző. Mivel nintsen nekünk hatalmunkban, hogy inkább egyet mint más érezzünk; hanem az, attól a' dologtól vagyon és függ, mely a' mű érzékenységünköt megilleti. 3. Kérdhetni azért, ha az a' dolog nem az Istene maga? vagy hogy nem külömböztetik meg az Istentől? De erünk hiszem, avagy inkább az érzékenységtől izgattatván világosan és megkülönböztetve veszünk eszünkbe valami hősű, és helyes temerdek ki terjedt dolog, melynek részei külömbkülömbféle formakkal vannak fel ruhastatva, és külömbféle mozgásokkal mozgattatnak; mellyek aztis tselekedik hogy külömböző érzéstámadjanak mű bennünk a' színeknek, (zagoknak, fájdalmaknak s' a' t. 4. ha azért az Isten közben vetésnélkül, magán adná elménkben az ilyen dolgoknak képzetét, avagy ha csak azt tselekednéis hogy valami oly dologtól származnék belénk, a' melyben semmi kiterjedtség, forma, és mozgás nem volna: semmi ok sem gondoltathatnék ki, a' mire nevezve ne mondatnék az Isten minket megtálatni. 5. Mivel

azt

azt a' dologt világosan értyük az Istentől valonak és a' mű elmenktől külömbözőnek; és világoson láttatunk latni, annak képzetét rájtunk kívül való dolgoktól, mellyekhez szinte hasonlok, származni belénk. Meglátok pedig oda fel hogy ellenkeznék az Isten természetivel ha ő meg találta valakit. Minek okáért immar be hősítettük hogy általán fogva légyen valami hősű helyes, temerdek ki terjedtetett dolog, melyben mind azok a' tulajdonságok meg vannak, valamelyeket ki terjedtetett dolog hoz illeni világosan eszünkbe vesünk.

MÁSODIK RÉSZ.

A' dolgoknak közönséges tekinteteikről, és azoknak fel találásokról.

I. 1. **A** M ik az Embernek az Isten, maga elmeje, és a' testi dolgok körül tudni szükségeselek, azok vagy dolgok vagy szók. A' dolgok pedig vagy azoknak közönséges tekintetek, vagy magok a' dolgok. 2. A' tekintet a' dologban oly mod mellyel egyik dolog a' másikat nézi. Mineműk akar mely dologbannis fókának, és az elmét a' dolognak ismeretire viszik, minek utánna fel találtattak és megértetettek. 3. Ezek vagy magokon valok vagy egybekötöttek. 4. A' magokon valok vagy a' dologban benne vannak vagy kívüllötöttek. 5. A' dologban benne lévő tekintetek vagymagok erejét valok (első) vagy másfól eredtek. 6. A' magok erejét valok vagy csak csupán egymást nezik vagy ugyan egybevettettek. 7. A' csupán csak egymást nezők vagy egyeselek vagy egyenetlenek. 8. Az a' egyeselek vagy igen vagy nem annyira eggyeznek. 9. Az igen egyeselek az Ok és a' lőtt dolog. *a Consentanea.*

II. 1. Az a' ok az, a' minek erejétől valami vagyó. 2. Mivel az októl erő származik, mely valamit hozvan a' dolognak letelére, a' dologban marad: 2. Minek okáért a' dolognak valósága léssen az októl ez által az erő által. 3. Honnan a' következik hogy a' dolognak elegendes tudására nem mehet senki, hanem csak azoknak az okoknak ismeretek által, mellyeknek erejek annak berzésére megkivántattak. 4. Az okok közül kettő egyet s' mind

tfelekedni, hogy valamely dolog legyen, mint a' szerző és a' tevők: kettő pedig az amazoktól el kezdetett dolgot vísi vegben, mint az állato és a' vegezők. 5. Az első mondathatik oly oknak a' mitől; a' második, a' miből; a' harmadik, a' miben áll; a' negyedik a' mire nevezve vagyon valami.

III. 1. A szerzők az, a' melytől a' tfelekedendő dolognak szerzésére való indulat (mozdulat) és tfelekedés kezdődik és vegeződik. 2. Mivel pedig a' mozdulásnak csak eredetű ad, nem foglaltatik be a' mozdulásban, vagy a' mozdulás által lőtt dologban, hanem csak binte erejér közli a' val. 3. Ennek csak módjai vannak külömbkülömbfélék; mellyek meg terzenek, avagy a' lőtt dologban, mellyet, avagy azt tfelekeksi hogy legyen, és b teremprőnek mondatik; vagy hogy továbbais legyen és e megtartónak nevezterik: 4. Avagy a' *tele valokban*, mért vagy más ő rendin kívül valoknélkül vísen valamit vegbe, és d egyedül valonak mondatik vagy e másokkal, holott vagy mindenik egyenlő erőt foglaltatt, vagy nem, hanem eggyik f első és a' többi g segítő. Ide tartoznak az h élközők, mellyek nem annyira magok, mint mások erejéből tfelekednek: 5. Vagy vegeztet a' tfelekedő erőben és tehetségben, mely vagy belső, és arra nevezve a' szerzők i magan valonak mondatik, vagy külső, honnan k történetinéc hivattatik, akár i keniserítésből tfelekedjék; akár pedig m berentseből.

a *Efficiens*. b *Procreans*. c *Conservans*. d *Solitaria*. e *Socia*. f *Principalis*. g *Adjuvantes*. h *Instrumentales*. i *Per se*. k *Per accidens*. l *Coactione agens*. m *Fortunæ errans à scopo*.

IV. 1. A' a tevők az, a' miből valami vagyon. 2. Ez el kešítettetik, elrendeltetik, és mozgatatik a' szerző októl, hogy az állato okot magába vehesse: 3. Minek okáért a' szerző okhoz legközelebb járul, és az állato okot meg előzi, ő leven b a' hathatóságnak és a' bervevédsnek kezdete. 4. A' dologban be hat nem csak erejével hanem ugyan voltaképpen valóságavalis, a' dolognak valóságát belsőképpen tévén, 5. E' még csak módokkal sem külömböztetik meg, mert jollehet az erőfok keppen adattathassék a' szerző októl, maga mindazáltal

által a' tevőknek valósága, nem egyebkent hanem csak voltaképpen közöltetik.

a *Materia*. b *Principium potentia & perpeſſionis*.

V. 1. Az állato ok az, a' miben valami áll. 2. Ez az egész tevők okát által hattyá, és ő berzi azt a' tulajdon lételt, mely akárminek is vagyon a' felett a' köz természet felett, mely a' tevők októl vagyon. 3. Sok dolgoknak lehet azon szerző és tevők okjok, de azon állatojok nem lehet. 4. Az állato oknak három tísti vagyon: 1. Hogy a' dolgot meg határozza és innen mondatik b állato oknak. 2. Hogy másoktól megkülömböztette, és c külömbfegnek hivattatik. 3. Hogy akár mibenn is tfelekedeteket berenzen, és d tfelekedetnek nevezterik.

a *Forma*. b *Causa formativa*. c *Differentia*. d *Actus*.

VI. 1. A' a vegező ok az, a' mire nevezve vagyon valami. 2. Ez a' tévő és az állato okból bermazik, és ez az a' b jófág vagy a' dolognak c tokelletetése, mellyel a' dolog a' tfelekedésre és a' d vele való elefre illendő. 3. Ez a' jófág a' szerző oknak el intezésében, e segítő ok, a' vele eles melyre intez f lőtt dolog; a' dolog vagy a' semély melynek a' véle élésben fogal g előtte lévő dolog; mind ezekre mindazáltal a' közöttök lévő rakonsagra nevezve a' vegnek nevezeti sokor sabattatni. 4. A' jófág vagy a' vele elefre való illendőség tulajdonképpen a' h vegező ok; ennek kívánása mely a' szerző okot fel inditva i intezésnek vege; a' véle eles k oly vég, a' kie; a' dolog vagy a' személy, melyre nez, oly l veg a' kinek. És mind ezek között neha eggyik a' m tfelekedet vegenek mondatik, a' mas n a' tfelekedőének: de a' tfelekedőnek tzellya ha csak történetből külömböz a' tfelekedetétől, o tfelekedés végének mondatik.

a *Finis*. b *Bonitas*. c *Perfectio*. d *Uſus*. e *Causa adjuvans*. f *Effectum*. g *Objectum*. h *Finalis causa*. i *Finis intentionis*. k *Finis cuius*. l *Finis cui*. m *Finis operis*. n *Finis operantis*. o *Finis operationis*.

VII. 1. Jollehet az okok állattyokkal és határozásokkal meg külömböztettek, a' a' dolognak mindazáltal mely az okoknak erejek által lőtt egy természet vagyon. 2. Mely a' mennyiben a' szerző októl vagyon b berzet dolog; a' mennyiben a' tévők októl, c tett dolog; a' mennyiben az

allato októl, *d* allatot dolog; *a'* menyiben pedig *a'* végező októl, *e* vegezett dolognak mondatik. 3. *A'* lőtt dolognak *f* valósága lesi akár mellyik októl, *g* allattya *a'* tévő és az allato okoktól, mellyek ez okáért allati okoknak is mondatnak; *h* letele függ mindenik oknak egyfensmind együt letetől valamely dolognak vegben viteleiben, és annak tellyes vagyonságot és allatot szerzésben: *i* allata ezekfelett *a'* hozza való dolgoktól, *k* vele letele, *a'* resektről is. 4. *A'* lőtt dolognak két graditfi vannak, (kik közül egygyik oka *a'* másiknak) tudnillik *a'* szerzési és *a'* meg tartási *l* mozgás, és az *m* mozgás által szereztetett és meg tartatott lőtt dolog.

a Causatum. *b* Effectum. *c* Materialium. *d* Formatum. *e* Finitum. *f* Esse rei. *g* Essentia. *h* Existentia. *i* Subsistentia. *k* Consistentia. *l* Motus. *m* Res motu facta.

VIII. 1. Immar *a'* meg lőtt és az okokból ki származott dologhoz mindenkor járul valami, mely *a'* dolog allattyaól és okaitól úgy különböztet meg, hogy avagy csak neki módjára tartozzék, avagy csak jobban való letelere, és hozza járulo tellyeslégére: és innen folynak az allajja veretési és hozza adatotfagi tekintetek. 2. *A'* a valami alá vetterett dolog természetű szerént előjár, melyhez *a'* hozza adatott dolog úgy járul mint valaminek allattya kívül hozza tartozó dolog. 3. Ennek mi volta oly magasínent való, hogy ám bár nagy különbség legyen *a'* *b* magába bevevő és az előtte való dolog közt, lőtt *a'* *c* magában és *a'* magához vévő köztis, *s'* *a'* *d* tévői és az allato előben teretett dolog közt *s'* *a'* *t*. mind az által ennek nem hogy igaz nemei, de még csak módjainak igaz különbségi sintsenek. 4. *e* llozza adatott dolog pedig akarmi *a'* mi máshoz teretik, akár az *f* bé vőtt, akár más körülforgo, akár *g* benn akar kívül való, akár *h* tulaidon *s'* akár pedig köz legyen.

a Subiectum. *b* Receptaculum & obiectum. *c* Recipiens in se & ad se. *d* Obiectum materiale & formale. *e* Adjunctum. *f* Receptum & occupatum. *g* Inhaerens & adhaerens. *h* Proprium & commune.

IX. 1. Ezekben *a'* meg eggyező tekintetekben be foglaltatnak mind azok, valamellyek *a* eggyeknek vagy azonoknak mondatnak. 3. Mivel *a'* mik *b* közönsséggel

azonok, azoknak azon tevő és allato köz de nem utolsó okok vagyon; 3. *A'* mik pedig nemmel, azoknak azon utolsó köz allato okok vagyon; 4. *A'* mik *d* szammal, azoknak azon egy magán való allato okok vagyon; 5. *Az e* idővel azonok, hozza adatott dologgal csak eggyek; 6. *A'* *f* hellyel azonok pedig, alájok vetteretettel.

a Unitas & identitas. *b* Eadem genere. *c* Eadem specie. *d* Ead. numero. *e* Ead. tempore. *f* Ead. loco.

X. 1. Ugyan ezenekből származik *a'* dolgoknak egymás között való *a* egyenetlenségeis. 2. Mivel *a'* mellyeknek nem azon okok, lőtt dolgok, alájok vetterett, hozzájuk adatott tekintetek vagyon, azok egyenetlenek és meghasonlok; 3. Meg hasonlottak pedig avagy keveslé avagy inkább, *a'* szerént *a'* méltó létel szerént mellyel az eggyeslétől eltávolznak: 4. Minden két dologban vagyon mind eggyeslét *s'* mind egyenetlenség; az eggyeslét vagyon az eggyeslétnek allattya által az egyenetlenség pedig, az eggyeslétnek ragadása által. 5. Mivel az egyenetlen tekinteteknek módjok áll *a'* meg hasonlasban és meg ostodásban, és azoknak eggyike az ő tulajdon természetiben, nem függ *a'* másiktól az ő voltában, létében, és meg tudattatásában, *a'* menyiben meghasonlo tekintet, annakokaért egyenlő világosságok, és mindenik felől egyenlő erejek van *a'* tekintés dolgában; minekokaért egy nev, és meghatározás alá foglaltattak be mindenik nemben: mellyek mind maskeppen vannak az eggyes tekintetekben: mindazáltal *a'* természetek szerént való rásabattatásokban mellyel az ő tekintetek gyakoroltatik, egymást megvilágosittak az egyenetlenségnek ereje által. 6. *A'* dolgoknak meghasonlasa ketkeppen lesi: Mert nemelylek úgy hasonlanak meg, hogy megis eggyezhesse nek, mivel csak külöfkeppen és tekintettel különböznek melyben természetek szerént meg eggyezhetnének, és ezek különbözőknek neveztetnek. 7. Nemelylek pe-

penig úgy hasonlanak meg, hogy meg ne egyezhesse-
nek, mivel belsőképpen és természetek szerintis külö-
böznek, ellenbe vetetteknek hivatnak.

a *Dissentanea*. b *Diversa*.

XI. 1. Az Ellenbe vetteter tekintetekben minden,
kor meg kell tartatni ama, a törvennek: hogy b azonnak,
azon szerint, azonra, és azon időben vettetének egymás
ellenébe, mert egyebkent voltaképp az ellenbe vettetés
meg nem lehet. 2. Ha penig így lesse oly voltaképpen
való különbségek tamad, hogy: ha egyiket allittod a'
másikat szükséges képpen tagadnod kel, és visontag. 3.
A' mellyek mind allittatnak s' mind tagadtnak nem
ellenbe, vettettek. 4. Ezek közül nemelylek messzeb tá-
voztanak egymástól, és csak szinte messzeb való közön-
segesség alatt foglaltatnak be, és így kevesebbé ellen-
keznek (mivel nem lesse a' leg közelsz való állato okok
által) honnan c el választottnak mondatnak, mellyeknek
akarmelyleikeis azon egy tekintettel fokaknak is egyenlő-
képpen vetterhetik ellennekbe; 5. Mivel a' messzeb való
tavul letel miá sokan találhatnak közbe; 6. Es semmi
sints a' mi csak egy dologtól választatnak meg.

a *Lex oppositor*. b *Eidem, secundum idem* & c. c *Disparata*.

XII. 1. Nemelylek legközelebb való köznem ala foglal-
tatnak, és ezalatt mint egy közelről ellenkeznek az ő
közelsz állato okok által, honnan a ellenkezőknek hi-
vatnak, kik kettennél többen nintsenek, mert jollehet
azon egy a' fok tolis egyképpen választathassék el mind-
azonalatt sokkal, semtől sembe nem hartzolhat: 2. s.
nemis vetterhetnek azok egy más ellenébe, az ő közelsz
állato okok által, a' mellyek egyenlőképpen vetternek
egybe más távul valókkal. 3. Ellenkezik penig egy do-
lognak fel tetele mind más véle hartzoló dolognak tete-
ével, s' mind penig ugyan azonnak tagadásával: emezek
tevőellenkezőknek ezek penig tagadoknak (vévőknek)
mondattak. 4. A' b tévő ellenkezők, avagy úgy vetter-
tek egymás ellenébe hogy az ő külömbiségeknek fon-
damentumok egyessége legyen, az mellyel egyik a' más-
kra vitessék: vagy igyeneken ellenkezik egyik a' más-
ikkal: emezek barátságoson, s' ezek penig haragoson el-
lenkezőknek mondathatnak, a *Contraria*. b *Contraria af-
firmantia*.

XIII.

XIII. 1. A' a barátságoson ellenkezők (viszont nezo-
tekintetek) közt, ha az ellébevetés törvényere neznük,
ellenkezőknek mondhatjuk; ha penig tekintjük az
egy más közt való egyességet, úgy mint mellyel egyik
a' másikkal lételet szerzi, egyességeknek itelhetjük. 2.
Egész természete egygyik barátságoson ellenkezőnek (a'
menyiben olyan) foly az egymást visontagsággal nézo-
tekintetből, mellyel a' mást nezi és a' másiktól nézetik,
úgy hogy egyik a' másikkal mind oka s' mind lott dol-
ga legyen: 3. Mert minden barátságos ellenkezésnek
két részei vannak, mellyeknek egyike foly egyik ha-
tártól (vegtől) a' másikkal, másiktól, és az ellenbe vette-
tetre viterik, mellyekből egy visontagsággal való tekin-
tet lesse. 4. Nints azért ezekben sem ellő sem utolsó
hanem természetek szerint egy szer mind vannak, mert
egyik nem inkább a' másikkal oka vagy lott dolga mint
a' más önéki. 5. Mivel penig egyiknek allattya a' má-
stól lesse, nem csak egyarányu nyilvánfagnak mint a' töb-
b egyeneten tekintetek, hanem a' mint az okok allapattya
kívánnya egygyiknek értése mindenkor a' másikkal tu-
dasabol sarmazic. 6. Az b haragoson ellenkezőknek
semmi megegyező tekintetek nintsen, hanem mind
fűntelen hartzolnak akar mimodon gondoltassanak:
s' meg penig igyeneken szinte késántag. 7. Mind ezek
(a' menyiben illyenek) közbenvetés nélkül valok: egy-
ebként csak el választott ellenbe vettettek lesse.

a *Relata*. b *Adversa*.

XIV. 1. A' a tagado (elvévő) ellenkezőkben nintsen
két feltött dolog mint a' tévőkben, hanem vagyon u-
gyan azonnak erőssítése és tagadása, azaz tévése es meg-
elvévése. 2. Ez a' tagadás penig vagy határnélkül
való, mely azt a' dolgot mindenütt tagadja, erőssítethe-
tik penig minden egyéb dolgokrol, azon kívül a' mel-
lyet tagad, es b ellen mondoknak mondathatnak: 3.
Vagy tagadja csak abba a' (helybe) alajja vetterett do-
logba, mellybe természeti szerint benne kellene lenni, és
akkor c meg fosztoknak neveztetnek; 4. Honnan a'
következik hogy a' megfosztok mindenféle tekintetek-
nél inkább külömbözzenek: 5. Mert az el fosztás oly
meg bekelhetetlen ellenségeséggel tagadja a' dolgot,

A 6

hogy

hogy semmit mást annak helyebe ne hadjon, mellyet az ellenmondás nem tselekezik. 6. A' miképpen az egyes tekintetekre tartoznak az azonfágnak és az egyetnek mindē modjai, ugy ezekre az egyenetlenekre, a' külömbfágnak minden modjainak rajok kell vettetnie.

a *Contraria negantia*. b *Contradicentia*. c *Privantia*.

XV. 1. Az okokból ki származott, hozzávalókkal fel ekesítettett és a' többektől meg külömböztetett dolgok egymás között egyben vettetni szoktanak, hogy azoknak meg bővítetése legyen valami harmadik dolog szerént, melyben vagy meg eggyeznek vagy meg külömböztetnek: honnan a' egy bevettetteknek mondatnak, mind magok a' dolgok s' mind a' tekintetek a' mellyekben egybenvetettek. 2. Ezeknek eggyike természet szerint a' másnál nem ismereteseb, mint az egyes tekintetek; sem egyarányu világosságuak a' dolgokra nézve, mint az egyenetlen tekintetek mindnyájan, nem hogy eggyiknek allati tekintete a' visontagsági egymást nézés által függene a' másiknak ismeretétől, mint a' visont nező tekintetekben vagyon a' dolog; 3. hanem az egybevetés erejével, mint valami fontal mindeniknek bővítése, arra a' tekintetre nézve melyben egybevettettek, mindenik felől egyarányu ismeretes, jollehet az előb meg próbált dolgoknak természetiből, eggyik a' másiknál ismereteseb legyen. 4. Ennek két modjai vannak, mert néha alattomba lesse, és gyakorta valami rövid egy vagy több jegy által: neha nyilvánban, megválasztó részekben, mellyeknek eggyike b' fel terelnek, mondatik mely többire a' nező tekintetet foglallya be, a' másikja c' meg adasnak nevezetik, mely nagy részent a' nezett dolgot hozza be, jollehet neha oly modja vagyon a' magyarázatnak hogy a' megadadnak jele a' tekintetnek tulajdonitassék, a' fel terelé pedig, a' nezett dolognak. 5. Azis tulajdonok pedig ezeknek, hogy ha eggyik csak elgondoltatikis, mást nem csak elgondoltatottat (mint mind a' több tekintetek) hanem ugyan valósfogottis néz.

a *Comparata*. b *Propositio πρότασις*. c *Redditio seu ἀποδοσις*.

XVI. 1. Minden egyben vetés lesse pedig, vagy meretekben mely a' tekinteti mennyiség, és akkor az, egyenlőség vagy nem egyenlőség; vagy a' határozó tekinteteknek természetekben, mely b' tekinteti minéműség, és akkor az, hasonlóság vagy hasonlatlanfág. 2. Azc egyenlők azok mellyek, egy, akár voltakeppen való s' akár pedig csak elgondoltatott, meretekkel merettetnek meg: ugy hogy a' függésben egy aránt függjenek; 3. Ha egy meretekhez nem illenek akkor mondatnak d' nem egyenlőknek: és a' melynek mereteke fellyül haladja a' másikat e' nagyobnak; a' mellyet pedig fellyül halad fkülsebbnek mondatik. 4. Ag hasonlok azok, mellyeknek egy természetek vagyon, akár az allati s' akár hozzáadadási legyen; 5. Mivel pedig az azon természet nem lehet egybersmind két dologban és kettős, annakokáért ez az azonfág csak hasonlóságban áll, mely szerint ennekis vagyon, az a' természeti tekinteti az ő modja szerint, s' amannakis az ővé szerint. 6. A' nyilvánfagos hasonlóságban neha négy voltakeppen meg külömböztetett határozó igék vannak, és akkor a' hasonlatosság b' meg szakasztatnak mondatik: 7. neha pedig nem voltakeppen hanem csak tekintettel vagynak négyen, és akkor i' kötött hasonlatosságnak nevezetik, mivel a' hasonlatosság egyben kötettertik a' második határozó igének meg kettőztetése által. 8. A' mellyeknek természetek nem azon a' hasonlóságban hanem külömböző, azok k' hasonlatlanoknak hivatnak. 9. Azon dolgok annakokáért mellyek magok szerint gondoltatvan külömbözők, ha egyben vettetvén gondoltatnak, hasonlatlanok lesnek.

a *Quantitas Logica*. b *Qualitas Logica*. c *Paria*. d *Imparia*. e *Magus*. f *Minus*. g *Similia*. h *Similitudo disjuncta*. i *Similitudo continua*. k *Dissimilia*.

XVII 1. A' a' mástól eredtek a' maga erejét valokból mint valami gyűkerekkől ugy tsíráznak ki: 2. Mellyekkel azon erejek vagyon a' mást nező ekin-

tekintésben, de foglalos keppen és jegy gyanánt. 3. Ezeknek nemellyikének egyedül való eredete vagyon valamely egy maga erejént valótól, mint az egy eredetű szók, és a' nevokadás: nemellyikének pedig egybe kötöttetett, több elsőnek egybe szerkeztetéséből, mint az el osztás és meghatározás. 4. Az *b* egy eredetű szókban azoknak a' neveknél vagy a' le hozattatások, a' melyek azon egy kutsóból erednek: 5. Mellyeknek egyike a' *c* maga erejént való természetet foglalja be, a' másik, az *d* amattól függő, és a' harmadik a' tselekedő természet az ő módjával egybe, mely a' felsőkből származik. 6. A' *e* novokadásban okadattatik, miért jegyeztessek ilyen névelaz ilyen dolog.

a *Orta*. b *Conjugata*. c *Abstractum*. d *Concretum*.

e *Notatio*.

XVIII. 1. Következnek azok az eredtek, kik az elsőket el fedettebben és egybe szerkeztettebben foglalják be, oly erősen (szükségesen) mind az által hogy mindenkor elé s' hatra járatt tfinállyanak, nem ták úgy pedig mint a' tekinteti-foglalásban a' böltségeknek törvénye kívánja; sem mint a' viszontagsági tekintésben (mely feltaláltatik a' tekinteteknek akár mellyik bokrában) vagyon a' dolog; hanem olyat a' minemű a' közönfészes állatra való, mely ez tekinteteknek tulajdona, s' mellyis a' dolgoknak voltaképpen való természeteket jelenti. 2. Akarmely dolognak pedig természetet nezerik vagy a' menyiben a' többekkel köz, vagy a' menyiben magában a' többtől meg választott: emez az el osztásban, e' pedig a' meghatározásban toglaltatik be, mert amaz, köz tulajdonittatott, s' e' pedig tulajdon hatart állat.

XIX. 1. A' *a* meg osztás kétfő foglalt, tudnillik valami közönfészes, honnan *b* az egész; és többekkel köz, honnan a' *c* részek vannak. 2. Az egész be foglalja a' részeket azon egy állato oknak közönfészesével. 3. A' részek ha meg oszolva veternek (gondolatnak) megosztják az egészet, (mely tulajdonképpen mondatik elosztásnak) ha pedig együve foglalva gondolatnak, szerzik az egészet, mely behozásnak hivatik. Szükség pedig hogy a' részek meg eggyezzenek abban

ban a' mi nekik köz, meghasonlyanak pedig, és különbözzenek a' menyiben többek; 5. És innen vagyon hogy a' részeknek meg kell eggyeznie az egészsel, magok között pedig len meg kell különböznie, menyivel inkább különböznek pedig annál jobb az el osztás. 6. Leg inkább eggyeznek pedig a' leg közelebb való egészel, és az alut is különböznek leginkább, az ellenkezés által; 7. És e' tulajdon oka annak a' felsőségnek, mely a' *d* kétfőre osztásnak az el osztásban vagyon. 8. Az el osztásnak természetén inkább függ az részeknek az egészre való tekintetektől, mint attól mely nekik egy mátt köz vagyon: 9. Annakokáért nem a' meg meghasonlokban hanem az eggyesekből kell a' meg osztásnak el osztatásnak veterni. 10. Mikor azért több okok választatnak meg egy más köz, azon egy lőtt dologra való tekintetektől, vagy több lőtt dolgok azon egy okra valóból, vagy több alatta lévőek azon egy hozzájuk adatotra nevezve, vagy több hozzá való azon egy állatok levőre, akkor azoknak a' meg választott dolgoknak tekintetek re nevezve a' megosztás mondatik lenni e az O kokból, Lőtt dolgokból, Alattalevőkől, Hozzáadattakból. 11. Mivel pedig az állati meg eggyezés tulajdonképpen vagy a' ok és e' a' lőtt dolog között, holott kíváltabképpen valok azok az elosztások, mellyekkel avagy az f ép darabokra, avagy a' g közönfészeség osztatik nemekre; csak azokban tetzik azért ki főve tekintetjek az egészek és a' részeknek. 12. Az épnek darabokra osztatásában, a' darabok magokon való, el fedett, egymásba sorittatott, és egybe szerkeztetett okok, 13. de úgy hogy *b* tselekedő keppen (voltaképpen) foglalassanak be az egészben, a' melynek állatot adnak és melyben vannak. 14. Az épnek azért tevő és állato oka les minden daraboknak tevő és állato okaikból. 15. A' közönfészeségnek (köz nemnek) nemekre osztásában, a' köz nem jegye a' közönfészes állati okoknak: 16. Megvagyon azért mindenik nemből, azoknak állatot advan és mindenekben közönfészes övelek azon egy állatot: 17. A' köz nemnek azért egész állattya vagyon akár mellyik nemből; de az egész közönfészeség vagy az egész köznem tulajdonképpen nintsen, hanem mind enekben.

ben. 18. Az első közönséges okoknak jegye *a* *i* leg közönségebbé köznem; mert semmi nála alább való nincsen: 19. *A* közben levőknek pedig, az *k* alsó köznem: 20. *A* nemeknek állapotok egy, mert *a* közlött dolognak jegye *l* az felső nem; az leg alsonak pedig *a* *m* leg alább nem.

a Distributio. *b* Totum. *c* Partes. *d* Dichotomia. *e* Distributio ex Causis, Effectis, Subjectis, Adjunctis. *f* Distrib. integri in membra. *g* Generis in species. *Universalis*. *i* Genus generalissimum. *k* Genus subalternum. *l* Species subalterna. *m* Species specialissima. *Individuum*.

XX. 1. *A* meg határozás meg magyarázza *a* meghatározott dolognak tulajdon természetet, 2. Mely vétezik vagy csak az allati köz okokból, (mellyek *a* köznem alatt foglaltatnak *bé*) és ennekfeletti *a* tulajdon állato okból, (ha találtathatik) vagy más viszonytagi tekintetekből; emez *b* tellyes meghatározás, *s'* *e'* pedig *c* nem tellyes, hanem csak *d* le írás.

a Definitio. *b* Defin. perfecta. *c* Imperfecta. *d* Descriptio.

XXI. 1. Semmi *a* dolgon kívül levő tekintet nem helyes, hanemha olytól származik *a* ki *a* dolognak állapotát tudja, és megismeri, hogy tudja. 2. E' pedig a karmely semélytől akarmikeppen legyen egyféle, és *a* bizonyításnak mondatik. 3. *A* bizonyításnak tetelnek azért ha magában gondolatik, (azaz *a* menyiben az, *a* bizonyítónak valamely bizonyítatot dolog felől tört állítása vagy tagadása) semmi ereje nincsen ha *a* dologban benne levő tekintetekkel meg nem támasztatik. 4. Annyi ereje vagyon azért *a* menyit ismeret és együgyű igaz mondanág *a* bizonyítottat találtatik: 5. Egygyiknek nagyob, másiknak bússab, *s'* nemelynek semmi ereje nincsen. 6. Itt *a* *b* viszonytagozás az, midőn *a* fel tört dolognak dologbéli tekintetei hozatnak elő, hogy az bizonyításnak és bizonyításnak igaz mondanága meg tessék.

a Testimonium. *b* Reciprocatio.

H A R.

HARMADIK RESZ.

A dolgoknak egybekötött tekintetekről.

I. 1. *A* Zimmár fel tárt tekinteteket el kell egy más közöt rakni. 2. Mely *a* el rakás azért les, hogy vagy azokról itéletet tegyünk, vagy hogy jobba el menben tarthassuk okot. Innen vagyon *a* *b* meg itélés és az el rendelés. 3. *A* mi *a* *m* meg itélésünk alá vertetik vagy világos vagy homályos. 4. *A* világosokról mingyarást itéletet tessünk mielőt előnkbe adatnak, *a* homályosokról pedig tovább való gondolkodás értékezés, és vegezés les: honnan az meg itélés igen igazá csiathatik *c* meg nyuguora és értékezöre.

a Dispositio. *b* Iudicium & methodus. *c* Iudicium axiomaticum & diapheticum.

II. 1. *A* *a* hiteles (meg nyugoto) mondas tulajdonképpen az, *a* mely mindenekről illendőnek itéletet, hogy be véteffék. 2. Mivel *a* hiteles mondas mindenkor világos, csak azokor *a* tekinteteket foglalja be magába, *a* mellyek valamely kötével egymás között egybe kötöttettek; nemis próbál semmit hanem meg iteli ha *a* dolog úgy vagyone vagy nincsen. 3. Ebben az elrakásban *a* tekintetek vagy állító kötével kötöttek egybe, és *b* állító mondasnak mondatik, 4. Avagy egymástól tagado kötével választatnak el, és *c* tagadónak mondatik. 5. Ha azon mondas mind állittatik *s'* mind tagadtatik *d* ellen mondas les. 6. Ha *a* természetek szerint egybe kötöttek dolgok, egybe kötöttek *s'* *a* természetek szerint különbözők meg választatnak egymástól, akkor *a* mondas *e* igaz: 7. Ha pedig egybe szerkeztetnek *a* természetek szerint meg különbözőtett dolgok, avagy az egybe foglaltatottak meg választatnak, akkor *f* hamis. 8. *A* mellyek egybe foglaltatnak, ha változhatoképpen illenek csak egymás hoz, *a* mondas *g* lehetséges; ha pedig változhatatlanképpen, hogy különben *a* dolog ne lehessen természet szerint, akkor *h* bússéges. 9. Ennek *a* bússégnak három gradusa vagyon: az *i* első az, hogy *a* bússéges mondas legyen tellyességgel, minden

denút és mindenkor igaz; és *k* valólag törvényének hivatik. 11. *l* Második az, hogy ebben *a'* részek legyenek az dolog allattára valók, s' még penig magokon, nem más által; és *m* igazság törvényének nevezetük. 12. *n* Harmadik az, hogy *a'* részek megis fordíthatassanak, úgy hogy másról semmire ne mondathassanak; és *o* böltségtörvényének mondatik. 13. Ez három törvényeknek meg kell tartatniok minden mondasban *a'* böltségnak: nemis illenek peniglen semmi mondashoz, hanem ha az valamely böltségi mondas leendő. 14. Az illyen megítéles, az első és az igazságos tudomány; más mondasoknak penig ezekből lehozása emberi böltségnak mondatik.

a Axioma. *b* Axioma affirmatum. *c* Axioma negatum. *d* Contradictio. *e* Axioma verum. *f* Axioma falsum. *g* Axioma contingens. *h* Axioma necessarium. *i* $\kappa\tau\iota\ \pi\alpha\nu\theta\varsigma$. *k* Lex Veritatis. *l* $\kappa\alpha\theta'\ \alpha\upsilon\tau\omicron$. *m* Lex justitia. *n* $\kappa\alpha\theta'\ \alpha\lambda\theta\epsilon\iota\alpha$. *o* Lex sapientia.

III. 1. *A'* mondas elrakásban vagy egy, igyenes, es maga bínént való tfelekedeti vagyon az elmének, mely mint egy igyenes vonáson két tekintetet foglalbé, (mimodon minden tekintetek *a'* tellyes egyben vettéseken es előírásokon kívül el rakattathatnak) es akkor *a'* mondas *a* eggyefnek mondatik: vagy elegyes mint ha valami horgas vonáson kerülettétfinalna, es akkor *a'* mondas *b* elegyesnek mondatik. 2. Az eggyes mondasnak kötője all *a'* tfelekedetisonak oly erejében mellyel az egybetett tekintetek egybe kaptatnak, es mellyel az egész mondas ugyan meg éled. 3. Az eggyes mondas vagy eppen nézi azt az egész dolog *a'* melynek valamit tulajdonit, es ugy *e* közönséges, holott mind *a'* hátulso tekintetnek s' mind *a'* neki tulajdonításnak modjának közönségeseknek kell lenni: vagy annak csak részét es mint egy nemét, mely *f* nem mondashtfinal, melyben az *a'* rész vagy csak bizonytalanul es kétesen jegyeztetik meg, melyből *g* rész bérinvaló mondas lesi; vagy magán es tulajdonkeppen meg nevezetük, es *h* tulajdon mondasnak mondatik. 4. *A'* közönségesen állitotnak, mivel az egész első részt bérekefti, ellenmondattatik imigy amugy az egésznek

ki

rekeftetése által; de nem közbenverésnélkül es határozottképpen, úgy hogy az igazság *a'* hamiságtól alhatatosképpen meg választathatnak, hanem csak valamely résznek ki rekeftetése által, mely leg igyenessebben lesi az ellenébe tetetett részberént való tekinteti kötés (mondas) által: 6. Egy részberént való ellenbe vettetett mondas, *a'* másnak nem ellent mond, hanem csak meg oltatit tfinal: mert nem az azon alájok vettetett dolog jelentik szűkkesképpen; s' nemis allitratik es tagadtatik azon dolog azon okból: 7. de *a'* hol bizonytalan rész allitratik, hogy ellenmondas légyen, egészben kell tagadni *a'* közönséges mondas által: es viszontag. 8. Ackor peniglen mindenkor meg választatik az igaz, *a'* hamistól úgy hogy az igaz innen allyon s' *a'* hamis peniglen tul.

a Axioma simplex. *b* Axioma compositum. *c* Axioma generale. *f* Axioma speciale. *g* Axioma particulare. *h* Axioma proprium.

IV. 1. Midőn azon egy tekinteti foglalásban (mondasban) kétfőnél több tekintetek foglaltatnak bé, vagy hogy kétfőnek egyűve helyheztetése fokféle, akkor a kötőhöz foglalo sorska is jarul neha penig viszontagfagi igetskekkelis jegyeztetik meg: es ez *a* elegyes kötésnek mondatik. 2. holott *a'* foglalo sorskahoz ragad az allitas, tagadas es ellenmondas, mely mindenkor elválasztja az igazat *a'* hamistól. 3. *A'* foglalo sorska penig avagy eggyező tekinteteket foglal egybe *a'* sorskal eggyüt; avagy csak bérin *a'* sokot, s' *a'* tekinteteket penig meg választja: emez *b* gyűjtő mondas foglalásnak, s' *e'* penig *c* elhelyeztőnek mondatik. 4. *A'* meg eggyező tekintetek egybe köttetéseben avagy eggyik rész *a'* másiktól függ es *d* függő tekinteti kötésnek (mondasnak) hivatik: 5. Vagy minden egymástól függetlenül es mint egy mellyekesleg foglaltatnak egyűve *a'* részek, es *e* foglalo tekinteti kötésnek mondatik. 6. *A'* foglaloban legtulajdonbkeppen azok köttetettnek egybe *a'* mellyek egymástól avagy el választathatnak avagy el soktanak választatni. 7. Ennek jegye vagy es, is, s, vagy egyberfmind, eggyüt, egyenlőképpen, vagy vegezetre azoknak *a'* viszontagfagi tekinteteknek

sors-

sotskái, melyek a' tellyes egyben vettetésekre tartoznak, akár mineműségé s' akár menyiségé legyenek. 8. A' foglalo mondanak eges ereje vagy a' foglalásban. 9. Nem mondhatni azért igaznak, hanemha, a' foglalásban minden reszek igazak lesnek, hamisnak mondathatik peniglen ha csak egyik hamis leszenis. 10. Szinte ugy ellenne modatik azért a' foglalonak az o' egyik reszenek ki rekesztése által, mint ha mindenik elvetetnek. 11. Sőt az ilyen elvétel nem a' foglalásé vagy a' foglalo mondané, hanem a' reszeknek meg tagadása, mely nem mindenkor valasra meg az igazat a' hamistól. 12. A' függő mondanál azok adattatnak ki, a' melyek mint egy lantzal ragasztanak egybe, egymást erő vagy egy masba ragadot rendel, melylyel egyik a' masikat utánna vonnya, és mint egy szükségesképben bé hozza. 13. Eza' behozás ki fejeztetik e' sotskák által: ha, hanemha, s' a' t. vagy a' következési viszontagságnak emez jegyei által: mind ez, s' mind amaz. 14. Itt csak szinte a' függőnek szükséges volta neztetik, mely igaz lehet, ha a' reszek magokban hamissak is, a' mint hogy hamissis, ha szinte a' reszek igazak is. 15. Mert jollehet az igazból csak igaz sármazzék, mindaz által nem függ akarmi akarmitól. 16. Itt azért ellenmondás les a' következésnek akar minemű tagadása által is.

a *Axioma compositum*. b *Axioma congregativum*. c *Axioma segregativum*. d *Axioma connexum*. e *Axioma copulatum*.

V. 1. Aza' elsőlyestő kötés sotskák vagy azokat külömböztetik meg, a' melyek meg egyezhetnek vagy meg soktanak egyezni, honnan a' mondas b' külömbözőnek mondatik, mely kivált és tulajdonképpen külömböző tekinteteket foglal egyyűve: 2. vagy azokat sakastryakel egymástól a' melyek meg nem egyezhetnek, honnan a' c mondas sakastryonak mondatik, mely kivált és tulajdonképpen az ellenbe vetetteket köt egybe. 3. A' külömbözőnek jegyei ezek: penig, de azonközbe sőt jollehet, mindaz által, azon kívül hogy; 4. A' meg külömbözöttes les tulajdonképp egyik reszenek valóságos, a' vagy ki gondolatott allitása, és a' masiknak

nak tagadása által, kiknek mind ketten igaznak kell lenni az igaz valasra mondasban: 5. Midőn penig ily valasra el egymástól azokat, a' melyek egybe kötettek lenni lathatnának, kiválteppen a' meg külömböztetésben elnek véle. 6. Ellenne mond a' foglalonak és a' függőnek, vagy inkább azoknak ellenmondásoknak tsemetéje. 7. A' sakastryo magával szükség meg sakastrya hoz. 8. Szükséges igazság lehet penig ez ha szinte a' benne valo reszek nem szükséges igazságok is, és viszont ha szinte egyik resz szükséges igazság is, lehet ez nem szükséges igazság: 9. Mert ennek a' mondanak igazsága, függ a' reszeknek szükséges meg sakastryaiból; a' mint hogy a' függőnek igazsága, azoknak hasonló függésekből. 10. Itt a' jelentetik meg hogy egy az igaz és nem több, mivel nem törvény szerint valo sakastryo mondas az, a' melyben valamely reszek meg egyeznek, sem nem igaz, ha az első samlalas nem tellyes. 11. Ebből a' tellyes első samlalasból peniglen, az elrendeltetett tekinteteknek közbenvetés nélkül valo ellenbe vettetések vagy. 12. A' köznemnek nemekre osztatásában ha tekintet vagy a' meg egyezésre mely az eges és a' reszek közt vagy, az tekinteti kötes foglalo: de a' menyiben neztetik a' reszeknek egy más között valo meg hasonlások, sakastryo.

a *Axioma segregativum*. b *Axioma discretum*. c *Axioma disjunctum*.

VI. 1. Midőn a' mondasnak igazsága és hamissága magán nem világos, hanem homályos és kétséges, akkor magában s' akár annak a' kivel azt el kel hitetni, akkor kérdés támad, mely körül az ember elméje magát gyakorollya futatván egyről masra, hogy a' dolgot megvilagositja: és ez az okoskodásnak értekező mivolta. 2. Az okoskodásnak behozása az el rakattatásnak erejére nevé mindenkor szükséges, bár ugyan gyakorla egy resze se legyen magában szükségesképpen igaz: eza' b' következési szükség. 3. A' behozando kérdés mindenkor két tekintetből áll; melyekről nem tudatik

datik világosan ha együvé kötésseneké, vagy egymástól elszakítsanak; 4. Hogy e' meg tessék, más egy c' harmadik tekintetnek, kel elő hozatni, mely ama kettővel össze szerkeztetvén azoknak egyességeket vagy egyenetlenségeket nyilván valová tegye: 5. Harom tekintet vagyon azért minden okoskodásban, nem keveseb; 6. s' több sem lehet pedig, mert ugy többet hoznának be, nemcsak azt az egyet mely keletkezésbe hozatott vala: 7. Egy tekintet pedig sokféle sokban foglaltat hatik be: a' mint hogy gyakorta egy fiobannist több tekintetek vannak, a' mely fiobac tudniillik egynél több jegyzési vannak.

a *Ratio diuinitica syllogismi*. b *Necessitas consequentia*, c *ex suppositione vel hypothesi*.

VII. 1. A' harmadik tekintetet egybe kell szerkeztetni a' kérdésnek mindenik részével, hogy meg világosítsa az ő egymásközött való egybe szerkesztéseket: 2. Egybe szerkeztetik legelőször a' kérdésnek avagy csak hatuló részével; a' mely kiváltsképpen vagyon kérdésben, és ez az egybe szerkesztés előtetetik mint valami fundamentoma az okoskodásnak, honnan a felvetelnek hivatik; 3. Melyből felvetetik a' harmadik tekintet, és vagy csak magán, vagy a' kérdésnek első részével a' második rendbe helyeztetik, mely rész ezokaért b felvetelnek neveztetik: 4. Mellyekből a' kérdés behozatik, mely az egész okoskodást bekelel, honnan c bekelelésnek mondatik. 5. Ez részek közül neha valamelyik nints meg, mint az d elérésben: 6. neha hozzájok többekis járulnak, mint az okoskodásoknak meg zavart modjokban tudniillik a' e rakasos és f barvas okoskodásban. 6. De az okoskodás erejének mindenkor az eleb meg mondott formára kell vonattatni: mely kívül nintsen más el szerkesztés, kinek erejéből a' következés vagy a' bekelelés szükségessé képpen behozattassék.

a *Propositio*. b *Assumptio*. c *Conclusio*. d *Enthymema*. e *Sorites*. f *Dilemma*.

VIII. 1. Az kérdésnek a' harmadik tekintettel való el szerkesztése vagy maga fiobac és részenként való, mikor tudniillik hatuló része a' feltételbe, az első pedig

penig a' felvetelben szerkeztetik, melyre nevezve az okoskodás magafinént való: 2. Vagy elegyes, mikor tudniillik az egész kérdés a' felvetelbe foglaltatik be, és így az b okoskodás is elegyes. 3. Ha a' harmadik tekintet a' magafinént való okoskodásban a' kérdésnek mindenik ágával meg egyez, akkor az okoskodást mindenik részben allítani kel: 4. Ha csak a' hatulóval, akkor csak a' feltételt. 5. Ha csak az elsővel, akkor csak egyedül a' felvetelt kell (erősíteni) allítani, és a' más részt a' bekeleléssel együvé tagadni kel: 6. Mert a' mellyek valamely dologban (harmadik tekintetbe) meg egyeznek meg egyeznek egymásközis a' mellyek pedig abban különböznek, különböznek egymásközis. 7. Ha az okoskodásnak mind két első ága tagadtatik, nem lehet jó okoskodás: Mivel a' mi a' kérdésnek mindenik részétől különböz, azoknak egymásközött való egyességeket sem mutathattya meg. 8. Így vagyon a' dolog hogy ha mind a' két ág részerént valóis: mert semmi egybe kötések nintsen, hanem olyanok mint az el félyedt seprű, és négy tekintetis vagyon benne.

a *Syllogismus simplex*. b *Syllogismus compositus*.

IX. 1. A' maga fiobac való tekintetek el szerkesztésében az első be hozás mint egy vagyon a' nemről a' köznemre, és a' bevont okoskodásnak mondatik, mert csak nem mindenkor ilyen formában allatnak; 2. Melyben a' harmadik tekintet avagy mint egy neme az első határos igének a' kérdésben. 3. Annakokaért elő jár mind a' két ágban. 4. Mert mindenik határos igénél fiobosabb értelmű: 5. Annakokaért kel a' felvetelnek is allitonak lenni, melyben első része a' kérdésnek tulajdonittatik a' harmadik tekintetnek mint neki valami nemének: 6. Minekokaért a' bekelelés részerént való, mivel a' nem hozza be magával a' köznemet hanem csak részerént a' menyiben része nekik.

a *Syllogismus contrarius*.

X. 1. A' második be hozás less mint egy a' köz nemről a' részi-nemre, és a' első kiterjedtnek hivattatik; 2. Mivel a' harmadik tekintet mint egy homályos

fab hogy nem vagy a' hátulso vagy az első része, a' kérdésnek; 3. Es erre nevezve mindenik agban hatuljár; 4. Es ugyan ezért is rekeszt mindenkor tagadokeppen bé, mivel a' közönfészes meg egyezes részerent valo meg egyezest nem részen, de mind az általa' részi külömbözés közönfészes külömbözést csinál.

a *Explicatus primus.*

XI. 1. A' harmadik béhozás vagy on valamely, a' köz és a' részi nem közöt lévő, köz dolognak tekintetéről, azonoknak önnön magok között valo tekintetekre, és a' második ki terjednek mondatik, 2. Melyben a' harmadik tekintet sorosab értelmű mint a' kérdésnek hátulso része, és annak mint egy részi neme, minek okáért elől jár a' fel tetelben, 3. Az elsőnél pedig tagabb értelmű és annak mint egy köz neme, minek okáért a' fel tetelben hatuljár; 4. Mivel valamely köz dolognak a' felsővel meg egyezése nem tselekesi azt hogy az, az alsóvalis meg egyezzen, hanem ha az, az alsóvalis egyez; 5. Sem annak az alsótól való külömbözése és a' felsővel valo egyessége nem tselekedik, hogy azok egy más között külömbözzenek.

a *Explicatus secundus.*

XII. 1. Mivel ezekben a' ki terjedtekben a' hátulso része a' kérdésnek mint egy köznem avagy részinem; a' harmadik tekintetre nevezve, és annak erejével kell az elsőre szabattatni, 2. annak okáért itt a' fel tetelnek közönfészesnek kell lenni, avagy tulajdonosnak, mely olyan mint egy közönfészes. 3. A' berekesztés pedig részerent valo avagy tulajdonos, hogy ha a' két első agnak valamelyike olyan leendő: 4. Mert a' köz dolog két felső dolognak semmi egymás között valo tekinteteket nem mutathattya meg tovább, hanem csak addég, a' mint ő mindeniktől meg illetterik.

XIII. 1. Az okoskodásnak a' elegyes elserkeztetésében a' kérdés és a' harmadik tekintet egy szer mind bé mennek a' fel tetelben: 12. Szükség azért, hogy a' bé hozás ereje egészen be foglalassék abban: 3. A' pedig nem lehet meg a' magafienént valo okoskodásban sem a' tagadoban; 4. Minek okáért az elegyes okoskodásnak

nak fel tetelenek allittonak és elegyesnek kell lenni. 5. A' fel tetelből vagy fel vétetik a' harmadik tekintet, hogy a' kérdés be rekesztessék: 6. Vagy el vétetik az, a' fel vételben, hogy el vétettessék a' kérdés a' be rekesztésben: 7. Elvenni pedig len nem egyéb itt hanem igen igen igyenes ellen mondatni tenni. 8. Meg kívántatik azis hogy a' be hozásban szükségessé legyen: 9. E' pedig mint tulajdonkeppen meg a' foglaló helyes mondasban, sem az választoban; mivel amaz egybe gyűjt, e' pedig el választ ugyan de nem szükségessé keppen: 10. A' függő helyes mondasban pedig szükségessé az egymástól valo függés; és az ákaskobannis az egymástól el ákaskasztás: 11. Annak okáért az elegyes okoskodás fel tetele avagy függő avagy ákaskasto, és így az okoskodásis vagy b' függő vagy ákaskasto.

a *Compositus syllogismus.* b *Syllogismus connexus vel disjunctus.*

XIV. 1. Mivel a' függő helyes mondasban a' hátulso részek mindenkor igaznak kell lenni, de nem maga finént és egy általlyaban, hanem az elsőnek fel teteléből; 2. Annak okáért nem következik az okoskodás az elsőnek el vételéről a' hátulsonakis el vételére; 3. Vagy a' hátulsonak teteléről az elsőnek tetelére; 4. Mivel hamisból következhetik valami igaz: 5. hanem az elsőnek teteléről az utolsonak tetelére, mely a' első függőnek mondatik, 6. Es a' hátulsonak el vételéről az elsőnek el vételére, mely b' második függőnek neveztetik, mivel az igazból nem egyéb hanem igaz következik.

a *Connexus primus.* b *Connexus secundus.*

XV. 1. Mivel pedig a' ákaskasto helyes mondasban a' szükségessé nem valamely fel tetelből vagy on, hanem általánfogván valo; 2. Annak okáért jo itt a' bé hozás egyiknek el vételéről (akar az, az első legyen s' akar az utolsó) a' másiknak tetelére, mely a' első ákaskasto. 3. Es egyiknek teteléről a' másiknak el vételére, mely b' második ákaskastonak neveztetik; 4. Az elsőnek oka ez, mert a' ákaskasto helyes mondasban

dasban a' jelentetik hogy egy legyen az igaz: s. A' másiknak pedig oka ez, mert az igaz csak egyetlen egy.

a *Syllog. disjunctus primus.* b *Disjunctus secundus.*

XVI. 1. A' meg iteles után következik az a' elrendelés, mert nem tartathatnak azok jól meg az elméből sem a' emlékezetre jól el nem szerkesztet hetnek, a' mellyek előbb jól meg nem iteltettek. 2. Minekokaért az elrendeléshez mindaz fel találás, s' mind az meg itelés hozza járul: és ez okkal az elrendelés utol tanittatik és gyakoroltatik. 3. Az (szerkesztetes) elrendelés tulajdonképpen a' helyes mondásokot nezi nem az tekinteteket, hanem ha csak annyiban a' menyiben azok mondásokban foglalhatnának; 4. s' nem is az okoskodásokat, hanem ha csak a' menyiben a' mondásoknak foglalnak,

a *Methodus.*

XVII. 1. Ezeknek az helyes mondásoknak mindenkor egy neműeknek, azaz, azon vegre, azon előttők való dologra (s' még pedig azon köz tekintet alatt) nezőknek kell lenni. 2. Ezek között az elrendelés az elsőnek és az utolsónak rendit megtartja. 3. Az első mondas az utanna valóval egybe köttetik itt, a' mondási foglalás erejével, vagy nyilván vagy alattomban. 4. Az elrendelésben az első az, a' mely világosab és a' következendőnek meg értésére világosab foglaltat: ilyen pedig az a' mi természetesen első. 5. Első és természetesen világosab, vagy az ok a' lőtt dologra nevezve, vagy az alatta való a' hozzávalóra, vagy a' köz, a' nem közre nevezve. 6. Mivel pedig a' természetnek indulása vagy a' vegnek elintezésétől, esközők által, az elintezett vegnek elérésére; így a' bölts indulásis vagy a' valamely egész dolognak részenként feljegyeztetett végéről és részéről, a' végnek és az egésznek teljes tökéletességére. 7. Annakokaért az a' el bontas (mely az elegyésekről a' maga sinént valókra megyen) és az b egybe rakas (mely a' maga sinént valókról az elegyésekre megyen) nem kétfele elrendelés hanem két telekezet csak, mellyek azon egy mondasban gyakoroltathatnak, és ebben az egy elrendelésben mind kettő megtartatnak.

a *Analystis.* b *Genesis.*

XVIII.

XVIII. 1. Midőn valamely beselőnek széllye nem az hogy csak binte tanitsón, hanem hogy gyönyörködtesse, felinditsón, megfallyon, akkor elkel ennek a' rendnek rejtetni, nemelyleket egymáson által tévén, egyéb dolgokra ki kapván, imit amor mulatozván, és mindeneket okoson alkalmaztatván a' beselőtanítására és a' halgatónak hasznokra.

Ekkédig, a' dolgoknak közönséges tekintetéről mind magokon s' mind a' mondásokban, okoskodásokban, és elrendelésekben; következnek már magok a' dolgok.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' dolgoknak megámlálásáról.

LI. A' Miket még a' közönséges tekinteteken kívüli azoda fel megtalált dolgok körül tudhatunk, az eredetere véssén avagy csak a' természetből avagy az isten jelentéséből is. 2. A' természetből a' mit meg tudhatunk az a' rejttes dolgoknak nézi avagy csak menyiségeket, avagy a' menyiséggel egyéb tulajdon tekinteteket is. 3. A' menyiség avagy annyiban gondoltatik a' menyiben fok avagy a' menyiben nagy. Emez, számnak mondatik, e' pedig nagyságnak. 4. A' szám az a' mely által akar miis meg ámlaltatik. Annakokaért, a' szám avagy egyféség avagy sokság; s' lehet pedig legküllebb mint az egyféség, leg nagyobb pedig len melynél nagyobb ne adattathatnék, nem lehet. 5. Ez avagy magán gondoltatik vagy másokkal egybe vettetvén. 6. A' magánként való számban először nezerterik a' lejegyzés, az után a' ámlálás. 7. A' tablara lejegyzendő és leirando számnak jegyei tizen vannak, mellyek ezek; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Kik közül az első jelent egyet, a' második kettőt, a' harmadik harmincat, a' negyedik negyet, az ötödik ötöt, a' hatodik harmincat, a' hetedik hetet, a' nyolczadik nyolczat, a' kilencedik kilentzet; 8. A' kerület (cyphra) mely az utolsó jegy, magán semmit nem jelent: job kezfelől tetetven pedig len a' több jegyeknek jelentéseket meg bővitti. 9. Ennek a' bővítésnek három gradits (rend) vannak, mel-

B 2

lyek

lyei a következendő számszámokban hasonlokeppen meg tartatnak, egyser, tízser, százszor. Mivel az első kilentz jegyek közül akarmellyikis, egyedül avagy akarmely számnak utolján az ő számát egyser jegyzi; az utolsó előtt tízser, az utolsó előtt való előtt százszor. Ez az első számszám. 10. A második számszám az ezereke. Negyedik helyen azért jegyez ezereket egyser, az ötödiken tízser, a hatodikon százszor. 11. Innen következik a harmadik számszám, a hetedik helytől fogva, holott jegyez ezerni ezereket, egyser, tízser, százszor. 12. Osrán hasonlokeppen a negyedik számszám a tizedik helytől fogva ezersezer való ezerni ezer, holott az a három rend hasonlokeppen meg elő hozatik, és úgy vegnékül. Innen a számok avagy b mingyárt következők (folytata valók) avagy megh számszámok. A folytata valók azok a kik közül alab alab mindenik egy egy kerülettel őregből. Ezek pedig azok a kik közül, az egyik jegye a másikéval egybe esik, 13. De ha a sokjegyekkel leíratott és egybeszedet szám hosszabb lenend, hogy azt az ő részei szerént tanulhasd ki mondani a számszámoknak vegeit első pontokkal el, ilyenkeppen 1. 2 3 4 5 6 7 8 9 0.

a Numerus. b Continuus vel disjunctus.

II. 1. A számolás két elővetet számokból harmadikot talál. 2. s Még pedig ha egészen egysermind vegbe nem vitethetik, résenként hozza be: Mivel egyser résen valamit egészen számolni és résenként. 3. Akkor pedig mindenik jegy csak magán nezetik: Es ha a következendő számoláshoz tartozik, az elmeben tartatik fenn hogy a soksori letörlésnek unadalmát elkerülhesük. 4. A számolás első avagy eredt. 5. Az első az mely a számot a számal egyser számolallya: mint az egybeadás és az elvonás. Az egybeadás oly első számolás mellyel a szám számhoz adatik, és meg les a egész szám. 6. Az egymás utáfolyo számoknak egybe adattatások első és könnyeb mivel ott az egészek egészekkel adattatnak egybe. 7. A meg számszámoké pedig kiváltkeppen való gondoldokást kíván, hogy akarmellyiket akarmellyikkel egybe adhasd. 8. A meg számszámoké egybe adattatások jobbkézfelől kezdetvén bal kézfélét tart, hogy

a' nevedkedő számok, a' helyek is nevedkedven, rendel könnyebben feljegyezterhesse: és azok egybe adattatván a' be sedet szám, egyvonást vonván közébe, aláírassék. A' számok pedig rendel rakattassanak le hogy a' hasonlok egy másalat legyenek. A' hasonlo számok azok a' mellyek azon számszámokban és helyben vannak. 9. Sőt sok számok is adathatnak egybe, de mindazáltal csak kettő vetetik külön, és a' kettő egybe adattatván, mint egy úgy adatik a' harmadikhoz, s nemis adattatnak kettőnél többek egybe hogy harmadik találassék.

a Numeratio. b Prima vel conjuncta. c Additio. d Totus.

III. 1. Az el vonás oly első számolás mellyel a szám elvonatik a' számtól, és meg les a' b mardék. 2. Az elvonás felől való elmelkedés az első kilentz jegyekben, itt is azon a' mi az egybe adásban. 3. Ha az adatot számok sokjegyből allanak az el vonandót a' más alá helyhez tetvén, az el vonás les bal kezről jobbkézfelé, és a' mi meg marad felül jegyezvén le törölhetnek az adottak. 4. A' Circalom semmit nem von el: annakokáért a' neki felibe tetetett jegy a' következendők bennis meg tartatik. Hogy ha az első elvonás után valamely helyen semmi sem marad, circalomot kel a' mardék gyanánt felül írni. 5. Midőn a' következő alsó jegy nagyobb a' felette valonál, egy az előtte való mardéktól fenn tartatván, a' következő felsőt tizeddel őregbitri meg, hogy az alatta valonak meg fizethessen. 6. Ha többféle részei vannak vagy az el vonandónak, vagy annak a' ki től az elvonásnak kell lenni, először az egybe adás által egy summa ba kell adattatniok.

a Subductio. b Reliquus.

IV. 1. Az foglalo számolás az a' mely a' számot annyese sor számolallya meg, a' menyese felteretik. 2. A' foglalo számolás vagy sokasítás vagy el ostras. 3. A' a sokasítás, az a' mellyel a' sokasítando szám, annyese sor adatik egybe, valamenyese a' sokasításban egyfőg találratik, és meg les a' tört. 4. A' tört egyik tevőnek b sokasít a mely a' másal egy nevé: 5. Annakokáért a' mint az 1 vagy a' sokasít

fokasittóhoz úgy a' fokasittandois a' töltőz. 6. Az egymás között megfokasított számok ugyanazont teszik. 7. A' homályosabb megfokasítás meg elégik csak azon számnak egybe adásával is. 8. Az egymásközött való fokasítás felől való elmélkedésnek annyival kell forgalmaztatásban vegben vitetni, mennyivel nagyobb a' foglalt számlálásnak munkája az elsőnél, melyhez hogy hamarab hozzájus, innen tanold meg:

a Multiplicatio. b Factus c Multiplex.

Kétszer	2	4	hátszor	3	9	öttször	5	25
	3	6		4	12		6	36
	4	8		5	15		7	35
	5	10		6	18		8	40
	6	12		7	21		9	45
	7	14		8	24		6	36
	8	16		9	27		7	42
	9	18		4	16		8	48
				5	20		9	54
Háromszor			hatvan	6	24	hetven	7	49
				7	28		8	56
				8	32		9	63
				9	36		8	64
							9	72
Négyes			nyolcszor			tíz	9	81

9. A' fokasítás neha részenként is lesz, mely vagy a' fokasittandót, vagy a' fokasítottat, vagy mindenkett kétféle vagy. 10. A' nagyobb példákban, a' fokasittando fellyül a' fokasítottól rétetik, hogy az egymásközött hasonló jegyek egy rendbe legyenek, és egy vonást vonvan alól, mint az egybe adásban, bal kez felé kelet tartani. 11. Egy pedig az utannis ha a' fokasítottak jegyei is többen vannak, kinek kinek az ő fokasítása alája iratik, és vegezetre mind egybe adótnak. 12. A' kerület, kerület vagy jegyző jegy által is, kerületet csinál, annakokaért az oly számokat, kik kerületben vegeződnek, által uton fokasítottuk meg, mind addig hátra hagyvan

ván a' kerületet migh a' töltő számnak utanna tetetik, 13. Ha a' fokasítottok között valahol kerület léend, hátra hagyván az ő általa való fokasítást, mingyarást a' következőhöz fogunk az ő alatta levő jegy alatt.

V. 1. Az a' elosztás az, a' mellyel az osztó annyiszor vonatik el az osztandótól valamenyiszor ő benne megtalálatik; és meg lesz az b osztott. 2. Annakokaért az osztott az osztandónak az osztóval egy nemű része, ellenben pedig az osztóis az osztottal egy nemű része az osztandónak. 3. A' mint itt az el osztando vagon az osztóhoz, úgy az osztott az egyhez. 4. Hármán vannak pedig az osztásnak határos számai, mellyek közül az el osztando fellyül az osztóalól az osztott pedig oldalra jegyezterik. 5. Az osztásnak állapotja két féle, mert minekutanna meglett vagy hágy maga után valamit vagy semmit sem. 6. A' holott semmi sem marad, annak fel tetele ilyen: A' mely számot valamely szám más szám által csinál a' csináltat azonon osztva el; fel vetele pedig vagon a' fokasítás táblájából. 7. De ha az osztónak jegyei többen léendnek, mindnyajan mint ha csak egy volna, egy szer mindvetetnek, és egyenlő keppen vonatnak el. 8. Tellyesféggel nem lehet pedig meg, hogy csak egy jegyeis az osztónak kilentznél többször (vetethernek) vonatnának itt el. 9. Ha az osztó az el osztandónak első helyen levő jegyénél nagyobb léend, téresek a' második alá: 10. Ha történik pedig hogy az első osztás után, valahol az osztandónál nagyobb, az osztottért irallék kerület, és az osztó ki törlöttvén, ha még vagon az osztandónak valami jegye hátra, vitessek eléb. 11. Ha a' maradékot le irvan az osztottat nehezen vehed esedbe, az osztottól az osztó által csinált számot az osztó alá irván vond el az osztandótól. 12. Ha a' következő jegy nem oszthatya a' felé te való annyiszor el mint az első, mind annyit kelet az elsőből le hagym, a' menyiben a' következő is szinte annyiszor meg találod. 13. Ha az osztónak első és második jegye maradékot ad, a' több felől ne legy forgalmazatos. 14. Ha a' kerületben végeződő osztónak egy bernél többször kell osztani, a' kerület mindjárt irallék az osztandónak utolsó jegye alá, és az osztás vitessek a' más által vegbe. 15. Annakokaért, Ha az osztónak első

jegy alá, és az osztás vitéssé a' más által vegbe. 15. Anakokáért, Ha az osztónak első jegye 1 's a robbi kerültek, az osztásonak hátul felől való jegyeiből annyit ákakásván ki, menyit kerüllet az osztóban vagyon, meg lőtt az el osztás.

a *Diviso*. b *Quotus*.

VI. 1. Az el osztásnak ebből a' neméből származik az a feletlen és feles, első és elegyes számok különbsége. A' feletlen az, a' mely kettővel el nem osztathatik, mint a' 3, 5, 7. 3. A feles pedig az, mely el osztathatik, mint 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14. 4. A' feles vagy feletlen feles vagy feletlen. 5. A feletlen feles az, a' mely csak feletstől 's meg pedig feles által osztathatik el. 6. A feletlen feles az, a' mely feletlentől is elosztathatik feles által. a *Par vel impar*.

VII. 1. A' számok második különbsége az hogy ők vagy a' első k vagy elegyesek, vagy magokon pedig vagy magok között. 2. Az magán első szám az, a' mely más fokas számtól el nem osztathatik. Mint 1, 2, 3, 5, 7, 9. 's t. 3. Az magán elegyes az, a' mely más fokas számtól el osztathatik. 4. Hany számokkal osztásék pedig el akar mely számis innen így tanold meg: Akar mely adatott számnak osztói, legyenek egytől fogva a' magán első k, el osztván a' menyeseit lehet mind az adatott, 's mind az adott osztottat, es mind az osztott osztottat, valamigh az osztott első lében, osztán az elegyesek legyenek az első k utolsójoktól az utolsó által, és a' következőtől mindenik által, és a' mindeniktől tisztaltatott által, vegezetre s' többtől hasonlóképpen mind a' felsőkal tal. 5. Ha pedig az első többször osztja el egyfiernél, annyeseit is fokasít, minekokáért szükség hogy mineke lőtte mást fokasít magát fokasítsa annyeseit meg mint mást fokasítana. a *Primi vel compositi*.

VIII. 1. Az első es elegyes számokból ered ezeknek magok között való különbségek. 2. A' magok között első k oly számok mellyek közönségesen el nem osztathatnak valamely fokas számtól. 3. Ezeket így ismerheted meg: El vonás által: Ha két egyenetlen szám egymástól mind addig vonattatnak el hogy csak egy fokas számot se hadjanak a' mely az előtte valót el oszt hatná éppen, egy-

egymás között első k lésnek. 4. El osztás által így: Ha az magán első az adatott el nem osztja, első lében a' hoz: Magadtól pedig első kőt találhatz: 5. Az egybe adas által: Mert ha két adatot számok egymás között első k, az azokból lőtt egészen mindenikhez első: es viszontag. 6. Az fokasítás által így: Ha két számok első k a' harmadikhoz, az akarmellyiktől tisztalt első lében azonhoz. Innen kettő következik. Elő ez: 7. Ha két számok egymás között első k, a' magán mástól tisztaltatott, első lében a' másikhoz. Második ez: 8. Ha két két számok egy más között első k, az azoktól tisztaltattak egy más között első k lésnek. E' kettőtől harmadik is következik. 9. Ha két számok egymás között első k, mind az adatottak magok által s' mind az, az után lőttek által tisztaltattak, mindenkor első k egy más között.

IX. 1. A' a' magok között elegyesek azok, a' mellyek közönségesen el osztathatnak a' fokas számtól. 2. Annak okáért a' magok között elegyes számok az egyenemű osztóknak b azon fokaságú szám: es ellenbe az egyenemű osztóknak azon fokasítottok magok között elegyesek. 3. Meg lehet pedig hogy mindenik egymás között elegyes magannis elegyes, s' meg lehet hogy csak egyik, az is meg lehet pedig hogy egyik sem. 4. Az egymás között elegyesekben kettőt kell meglátni, tudn. az közönséges legnagyobb el osztót, és a' közönséges leg kisebb el osztót. 5. A' c köz leg nagyobb el osztó oly első szám mely a' ákadhatatlan el vonás után az előtte valót el osztja. Innen: 6. Az oly szám mely a' másikot el osztja, mind kettőjöknek legnagyobb köz el osztója. Ezen uton akarmenyi elegyeseknek is feltalattatik a' legnagyobb köz el osztójok. Mert. 7. A' két elől valoknak meg talaltatott osztójok azokért el osztandó lében: azért a' talalt osztónak és a' mellette valónak köz osztója szinte ugy keresztesék mint az előtt. 8. A' leg nagyobb el osztó pedig meg mutatja az osztottban a' leg kisebb el osztót. 9. Es ha az egymás között elegyes osztja el, ad az osztóban egymás között első kőt.

a *Compositi inter se*. b *Aequimultiplices*, c *Communis maximus divisor*.

X. 1. *a* A' kettőtől legkisebb el oszthatando az, a' mely egyikből a' másik által a' másnak a' köz osztóval egynemű osztója által (szinálratott) lött. 2. És pedig egy egynemű osztót vagy osztottat lelmi, hogy egy keresitül való sokasítással a' kereset el oszthatandót feltalald. Innen két szakadék szakad, az első ez, 3. A' két egymás közt elsőktől lött mindeniktől legkisebb el oszthatando; a' második: 4. A' mi valamelyiktől el oszthatatik, a' mindeniknek legkisebb el oszthatandója. 5. Ez en uton találattik fel az oly legkisebb el oszthatandó is mellyet három, negy, es akár hanynek kell el osztani. Mert az immár fel talalt legkisebb el oszthatandót a' legközelebb valóval egybe kell venni. Innen a' következik hogy; 6. Az, az adatott részekből legkisebb el oszthatando szám, a' legkisebb, a' kiben az adatott részek fel találathatnak.

a Dividuus minimus.

XI. 1. Immar az el osztás után maradt szám, hogymeg számlal tathassék, esünkbe kell vennünk annak a' lejegyzését és visszahozását. 2. Két jegyei vannak pedig ennek a' jegyzésnek a' táblában, mellyek, közökbe vetettet vonítással választanak meg és a' darabnak (résnek) mondatnak a' felső (mely a' maradék) b' számnak számlalónak az alsó pedig (mely az el osztó) c' nevnek nevezőnek mondatik. 3. Evvel a' lejegyzéssel kell élnünk, valamikor a' kisebb számnak a' nagyub által kellett el osztatni: és közöttök egy vonítás vonatván az osztás végbe ment. 4. Annakokaért ha az osztás végben mentén valami fenn marad az osztandóból, a' maradék szám (egy vonítás vonatván közbe) az osztó felibe tértven, jelenti az egységnek annyi részt, mennyi az osztandóban vagyon, s' akkor osztan a' hátra maradt el osztásis végbe ment. 5. Holott az osztottban, az egész szám jelenti az osztandónak részeit: a' részek pedig len jelenti az egységnek részeit. 6. Innen ki tetzik hogy ha az osztás jó modjával ment végbe a' maradék szám mindenkor kisebb az osztó névnel. 7. A' mennyivel pedig a' számlalo a' nevezőnél keveseb, annyi részei nintsenek meg az egy egésznek az el osztandóban, hogy egy szer attól az osztó el vonathatnék. 8. A' d' részekben es

részek.

részekben a' részeknek külömb lejegyzések vagyon, es azok közül a' legkisebbek úgy jegyzetnekfel mint maradék részek, de semmi vonat nem vetvén közökbe.

a Fractio, pars. b Numerus, numerator. c Nomen, nominator. d Particula.

XII. 1. Illyen a' darab számnak lejegyezterése; következik annak a' levitele, mellyel vagy a' darab részei hozattatnak le, vagy az egészek és a' részek. 2. A' b' részek levitetése les a' legkisebb hasonló számokra, es semmi nem egyéb hanem az egymás közt elegyes számoknak a' legnagyobb köz elosztó által való elosztattatások. 3. Ez a' lehozas kiváltképpen úgy szükséges, ha a' részek számai egymás közt elegyesek: hogy minek előtte a' részek meg számlaltatnak, a' számok vitessenek egymás közt elsőkre. Mivel az első legkisebbek és a' legkisebbek első.

a Reductio. b Reductio terminorum.

XIII. 1. *a* Az egészeknek az adatott nevek részeire való vonatattatása, az egészeknek a' részek neve által való meg sokasítatása. 2. A' részek vagy egészekre vonatattanak vagy részekre. 3. A' részeknek egészekre való vonatattatások, az részeknek az ó' nevek által való elosztattatások. 4. A' részeknek részekre való huzattatások vagy más egyenlő azon nevi részekre les, vagy egyenlő azon egyekre. 5. A' részeknek más hasonló azon nevi részekre való vonatattatása, a' nevektől közönsegesen el oszthatandó legkisebb számnak, a' nevektől el osztattatása, es az osztottaknak a' számok által való meg sokasítatások. 6. Ez le vitetésnek uttyan meg ismeretetik, két egyenlő részek közül mellyikek nagyobbak. *a Reductio integrorum ad partes.*

XIV. 1. *a* Az részeknek egyenlő egy részekre vitetése, (mely a' más féle részeknek le vitetése,) les a' számoknak is egymás között a' neveknél is egymás között való meg sokasítatások által. 2. Ezek ha többen leendőnek is, kettőt kettőtől közölők végben vinni. 3. Egyszeresen pedig akár mellyik legyen elől, közből, vagy utól. 4. Ez, részeknek vissza hozattatásokból meg tudhatni mit sodak legyenek a' részek, midőn latod minemű részei legyenek az egészek.

B 6

5. Ez.

5. Ezen úton meg ismertetnek az egészeknek részei is.

a Reductio partium ad unas partes aequales.

XV. 1. Lejegyeztetvén azért és leis vitetettvén a' darab szám meg számlálathatik, mely meg számlálás vagy csak részeke vagy egészekkel elegyes részeke. A' csak részeke könnyű. Mert az így le hozatott részek, a' megfokasított külvül, úgy számláltnak meg. 2. Az első számlálásba, azaz az egybe adásban és elvonásban, a' köz név meg tartatik: a' foglalosba pedig, azaz, a' fokasításban és az osztásban el változtatik. 3. Az egybe adás együvé adja a' számokat alájok irattatván a' köz név. 4. Az el vonas el vonja a' számokat, alaja irattatván a' köz név. 5. A' fokasítás megfokasítja a' számokat egy más közöt és a' neveket is egy más közöt. 6. Ittegyen ha a' szám és a' név keresetül egy más köz elejegyesek léendnek, a' legnagyobb köz osztó által külsőbekre hozatnak. 7. Es ha a' szám a' keresetül való névvel egyenlő, a' más szám a' más név felit tetetven vegben viszi a' megfokasítást, még ha hosszú rend leend is itt. 8. Az el osztás, a' részek köz névre vonatattatván, azt el hagyván a' számot csak sítte a' szám által osztva el. 9. Az el osztásban ha a' számok magok között, és a' nevek is magok között elegyesek léendnek, mindenik különkülön a' leg nagyobb köz osztó által vizsgálattatnak.

XVI. 1. A' részeknek az egészekkel való meg számlálatafok valamenyivel nehezebb. 2. Az egybe adás semmit el nem változtat. Ha az egészekhez csak sítte részeket kell adni, azokat az irás egybe foglallyá. 3. Az el vonásban az egészek az egészekből és a' részek a' részekből vonatattatnak el. 4. Annakokaért ha a' részeknek az egészekből kell el vonatattatniok, 1. az egészekből ki vétetik, és az adatott részeknek nevére osztattatik. 5. Mindenik szám rávonathatik a' részeknek csupa módjára. 6. Ez, egészeknek részekre való vonatattatást szükség az fokasításban és osztásban követni. 7. Ha részek is ragadtnak hozzá, hozd vissza a' részek

a' részek neve által. 8. Az osztásban azon vissza hozásnak vagy on helye.

XVII. 1. A' a' számoknak egyben vettetések les a' vagy mennyiségben avagy mineműségben. 2. Az egyenlőségnek egyben vettetése egy és meg választhatatlan. 3. Az egyenetlen számok egyben vettetése b' külömbfég avagy nem. 4. A' külömbfég oly egyben vettetés mellyel meg tudatik mennyivel külömböz egyik szám a' másik. 1: annakokaért el vonással ismertetik meg és a' külsőb meg lévén ha a' maradék hozzá adatik a' nagyobbis meg ismerterik. 5. Ha többen adattatnak először egy summába kell okot adni. 6. Ha külömböző számok jegyei által tetetnek fel, elsőben köz számra kel huzattatniok. 7. Itt igen helyjesen vettethetik, az adatottaktól leg külsőb el osztando.

a Comparatio numerorum in quantitate et qualitate.

b Differentia vel ratio.

XVIII. 1. A' a' nem oly egyben vettetés mellyel a' keresetlik, mennyiség talaltatik egyik részi szám a' másikban fel. 2. Annakokaért osztással ismertetik meg: és a' meg levő (vegbe menven) a' számokis ellenbe a' fokasítás által fel talaltatnak. 3. A' nemeknek tudása all az ő le jegyeztetésekben és meg számlálatafokban. 4. Mikor ők meg számláltnak az b' előjáró felyül a' c' hatulso (következő) pedig alól jegyeztetik. Ez a' számlálás pedig sokkal külömb a' magan való számlálásnal. 5. Mivel azon munkában egybe adás és fokasítás, elvonas és osztás vagy on. 6. A' nemeknek egybe adattatások az egymás között hasonlo számoknak, az az, az előjáróknak egy más közt és a' hatulsoknak egymás közt meg fokasítatások, és a' nemeknek d' egybe szerkesztésének mondatik. 7. Így a' nem mondatik meg kettoztetni, megharmasztatni, midőn a' ketser vagy háromsor fel tetetett nemnek számai megfokasittatnak. 8. Annakokaért ha a' nem számai akarmikentis e folytábo valok, a' külsőknak nemek szerkesztetik mind a' közbölso nemekből.

a Ratio, species, dominatio rationis, b Antecedens

περίλογος. c Consequens ὑπόλογος. d Compositio rationum. d Continui.

XIX. 1. Az egyenetlenségnek neme nagyobb vagy kisebb. 2. A' a nagyobb egyenetlenség nevezetetik a' nagyobb számot de hogy a' kisebbnek b alól téteffélék leibe. 3. A' szám nem, első vagy c foglalt. 4. Az első az a' melynek egyetlen egy neme vagyon, az ispenigh egyes avagy többes. 5. Egyes, d midőn a' nagyobb számban benne vagyon a' kisebb csak egy, valamennyivel mindazáltal több, mint a' fellyúl rebből való es fellyúl meg osztato. 6. A' e fellyúl rebből való az, a' melyben a' szám csak egy, talaltatik fel a' számban és a' felet egy rés: mely ha második, harmadik, negyedik s. t. része az egynek, mondatik másfélnek, harmadfélnek, negyedfélnek, s. t. 7. A' több részek a' nemek alapattyan nem az egynek részeit mutatják az elosztásban meg, mint a' részekben, hanem a' kisebb számnak részeit. 8. A' f fellyúl meg osztato nem az, a' melyben a' szám csak egy, foglaltatja be magába a' számot és a' felet egynehány (több) részeket, melylyek ha az egynek két harmadja, három negyedje, negy ötödje s. t. mondatik fellyúl két harmadnak, fellyúl három negyednek, fellyúl negy ötödnek. 9. A' g fokfele az, midőn a' szám a' számban többször talaltatik meg éppen, és ha kétszer, háromszor, négyszer, s. t. a' nem mondatik kétszeresnek, három szeresnek, négyszeresnek. 10. A' h foglaltos nem az, mely a' nemnek fok modját foglaltatja be magában, mint a' fokfele fellyúl rebből való nem, és a' fokfele fellyúl el osztato nem. 11. A' i fokfele fellyúl rebből való az mikor egyik egyben vetesbéli szám a' másikat fokszor (gyakorta) foglaltatja be magában, és a' felet még egy részt, mint a' kettős másfél, hármas harmad fél, negyes negyedfél. 12. A' k fokfele fellyúl osztó nem az, midőn az egyik, egybevetesbéli szám a' másikat gyakorta foglaltatja be, és a' felet több részt, mint a' kettős fellyúl második harmad, három szeres fellyúl negyedik ötöd. 13. Sokkal rövidebbennis végben vitethetik penigh ez a' számlálás csak szinte az egybevetesbéli számok által. 14. Annakokáért egyedül a' feltezt jegyek előnkbe adják a' nemnek nevét, 5. Megpenig

nig az egyenlőségekben, azaz, a' nemekkel való életben, nevekennis hasznos mindazáltal őket tudni.

a Ratio aequalitatis majoris. b Sub. c Conjuncta. d Simplex. e Super particularis. f Ratio superpartiens. g Ratio multiplex. h Ratio conjuncta. i Ratio multiplex superparticularis. k Ratio multiplex superpartiens.

XX. 1. Következik a' a' számoknak a' mineműségben való egybevettetések, mely egyenlőségnek mondatik, és ez számlálási vagy mérési egyenlőség. 2. A' b számlálási egyenlőség a' különbségeknek egyenlősége. 3. A' különbségek hasonlóságának két tulajdonsági vannak, elsőben a' száktottakban: 4. Egyérsmind a' két középső egyenlő a' két külsőhöz, ha egyérsmind vetetnek azokis. 5. Es, A' középsőktől lőtt meg haladja a' külsőktől lőttet, az, a' középső felet való leg nagyobb szám különbségétől, azon középső, a' leg kisebb felet való különbsége által, lőttel. Az első tulajdonság utat nyit, két adatot között a' középsőknek fel találására. 6. Mert az egyérsmind fogatot adottaknak két a' karminémű részei, egykülömbű egyenlők az adottak között. 7. A' második tulajdonság nem csak rendel hanem ugyan mennyiséggel is kévan külső és középső számokot. Ez meg száktott egyenlőségnek két tulajdonságiból, más kettők számaznak a' folytába-valoba. 8. A' középső fele a' külső egyérsmind fogottaknak, 9. Es a' középsőktől lőtt fellyúl haladja a' külsőktől lőttet, a' különbségektől lőttel. Az első tulajdonságból ered fel találása a' középsőnek midőn a' két adottaknak felefogatik fel. 10. Az egyenlő különbségű hasonlóságnak folytába való számai (jegyei) akarmeddigis előbb vitethetnek és számlálási előmenetelnek mondatik közönfészen, és ebben két dolognak találása vagyon. az első a' kívánt határos számé, ilyenkeppen. 11. Ha a' kívánt számnak nevérol egyfőg vonnatik el, és az, a' maradéktól a' különbség által, lőtt, az első számhoz adatik, az egész szám a' kívántatott les. A' második találása a' summaé, mely így les: 12. A' mindenik egyérs mindfogatot külsőktől az utolsó határos számnak két fele osztó neve által, lőtt, a' summa.

a Comparatio numerorum in qualitate, b Proportio Arithmetica, c Progressio Arithmetica, XXI, 1.

XXI. 1. A' a' merefi egyenlőség all a' nemeknek egyenlőségében: az számoknak egyenlősége, és az egyenlő számok itt mondatnak tulajdonképpen. 2. Annakokáért ha az első és a' második, vagy az első és a' harmadik egymásközt elegyedik, a' köz legnagyobb elosztó által, külső számokra vonattnak. 3. És ha az első valamelyik középsőnél nagyobb léend a' maradék nagyobb léhen a' negyediknél; ha külső, külső; ha egyenlő, egyenlő. 4. Itt ismért kettős a' tulajdonlag. Először a' meg ákaszatottakban: 5. A' leg nagyobb és a' leg külső a' többnél nagyobb. És 6. A' középsők-től lótt meg egygyez a' külsőktől lóttel. Az első tulajdonlag hogy meg fordittathassék így mondassék ki: Ha negy hasonlok közül két együt szerzőknek summajok vagy külömbfégek a' többi summajanal vagy külömbfegénél nagyobb, azok legnagyobbak és legkülsőbbek, és visontag. A' második tulajdonlagtól füg az *b* arany regula, mely ebbe a' mondasba foglaltatik be: 7. Ha negy számok (jegyek) hasonlok, a' középsőktől lótt meg egygyez a' külsőktől lóttel: es ellenben ha meg egygyez, hasonlok. Innen tetzik ki fel telalasa a' középsőknek a' két külső adattatván, és a' negyediké harman adattatván. 8. Mert a' külsőktől lótnak elosztója és az osztott, középső hasonlok. 9. Ismért ha a' három adattak közül az első el osztja a' többi-től lóttet, az osztott negyedik hasonlo szám léhen. A' meg ákaszatott hasonloság avagy negy számval egy féle, avagy többel fokféle. 11. Az *c* egyféle es igyenes kérdésiben, legelsőbenn is a' jegyek rendere kell nezn: hogy az első, az első helyen legyen, a' többi kiki tulajdon helyen, és az első azon fele dolgot jegyezzen a' harmadikkal, s' a' második a' negyedikkel. 12. Végezetre a' mi kérdésbe jó a' legyen a' harmadik. 13. Annakokáért ha a' kérdés homályos, rendeltetének el a' számok. 15. Neha történik az is hogy három szám adattassék de homályosabban, 16. A' kiáltkeppen való hasonloságot elől veszi neha valamely egyes számolás tudniillik az Egybeadás, Elvonás, Sokasítás, Egybeadás es sokasítás, Elvonás es sokasítás a' daraboknak is egybe adása es elvonása. Neha

nig ugyan hasonloság tudn. a' számolási vagy a' mész hasonloság.

a *Proportio Geometrica*. b *Aurea regula*. c *Proportio simplex & directa*.

XXII. 1. Ez az igyenes hasonloság gyakrabban meg fordittatik. Es a' visontagsági hasonloságnak mondatik. 2. A' visontagsági hasonloság az, mikor a' mint az első nemnek első jegye vagyon a' másodiknak első jegyéhez: ugy vagyon a' másodiknak második jegye az elsőnek második jegyéhez. 3. Holott az azon dolgot jegyzőknek kell csak nemét venni, mint az erőket magok között, az időket magok között, a' mertekeket magok között: és akkor a' visontagsági hasonloság jegyeiből a' harmadik kereftetik. 4. Annakokáért a' külsőktől lótt el osztván egyik által az adattott középsők közül, az *b* osztó helyében meg adja a' másit. 5. Evvel kell e'ünk valamikor öregbülven vagy külsőbbülven a' dolgoknak tekintetek, magok a' dolgok külsőbbednek vagy öregbednek, az erőnek, időnek, nehezéknek, arnak, mereteknek tekinteti szerent. Mellyet forgalmaztasson meg kell nezn, hogy e' helyet az igyenes hasonlosággal ne éllyünk.

a *Reciproca proportio*. b *In quoto*.

XXIII. 1. Következik már a' sokféle hasonloság, a' hol tudniillik negy-nél több jegy vagyon; mely lefő egybe szerkeztetéssel vagy előbelőb vitéssel. 2. A' jegyeknek egybe szerkeztetése első avagy második: az első *b* egybe adás es meg elegyítés. 3. Az egybe adás az, mikor az adattott hasonloságnak jegyei egybe adattnak: es ez háromféle. 4. Az első az midőn az előljáro a' következővel egybe adattik a' következőre. 5. A' második, tok elől jároknak egybe adattatások egy következőre, vagy egy elől járonak sok következőre. 6. A' Harmadik minden elől jároknak egybe adattatások mindē következőkre. 7. A' holott a' következők egybe adattan

adattatnak az előjárók pedig külön külön, akkor az előjárók mind egybe adatnak, és a' külön külön valók minden következőkre be rekeszternek. 8. Annakokért itt csak egyedül az előjáróknak lesse egybe adattatások hogy a' hasonlóságnak első jegyére szerkesztessék. Ez a' regula e' tarfálág regulájának hivattatik. 9. Ez egybe szerkesztetésnek három egybe adattatásának, az elvonnasnak ez harmas elvonnatása tetetik ellenébe. Az első, az előjáró külömbfégének a' következőtől való elvonnatása. A' második a' hasonló elvételnek elvonnatása. A' harmadik, az előjáró külömbfégének, az következőtől való elvonnatása, a' következendőnek a' következendőtől való külömbfégére. 10. Ez utolsónak nagy haszna így foglaltatik be: Ha a' mint az egész szám az egészhez, úgy léend az elvetettis az elvételhez; a' mint az egész az egészhez, úgy lesse a' maradékis a' maradékhoz. 11. A' d meg fordittas hozza adatik, mely az előjárónak elvonnatása az ő külömbfégéhez a' következendő felett.

a *Compositio vel continuatione*. b *Additio & alligatio*.

c *Regula societatis*. d *Αναστροφὴ inversio*.

XXIV. 1. Az a' össze elegyítés külömb külömb fele dolgoknak (nemeknek) meg egyelítetése hogy onnan egy köz dolog tñaltassék. 2. Neha e' magán nem hasonlóság, mind az által gyakorta él a' hasonlósággal, s' meg pedig gyakorta a' hasonlóságnak fellyeb meg mondott egybe adásával. 3. Az meg elegyítés vagy kereset vagy adator köz dologé. 4. Az első az adattatott külömböt egybe adja az után azoknak számok által elvonnatja. 5. A' második, az adator köz dolognak, a' nem egyenlő külömböknek őtőlle keresetül koful való külömbfége által, meg egyeztetése. 7. Megh egyeztetik pedig az adator köz dolog a' keresteter dolognak neha mertekkevel neha nehezékjevel neha pedig számával. 8. Ennek oka a' sokasittas köz reguláiból vagyó. Mivel szinte annyi valamit egészbe meg sokasittani mint részeként. 9. Annakokért a' meg elegyítésbe a' középsőtől való külömbfégék a' keresetül való külömbhöz köttetnek: mivel ha az ő magok külömbhöz köttetnek, vagy többet vagy kevesebbet tñének. 10. Az össze elegyítésnek pedig középső

psó száma nem hasonlósági szám, a' mint hogy magais az össze kötés (elegyítés) nem hasonlóság, hanem a' mennyiséggel középső az egyenetlen külömb között: és a' külömb nagyubnál külső, a' külsőnél nagyob. 11. De kevésseer nagyon meg elegyítési kérdés hasonlóságnak egybe adásával. 12. Az össze kötésnek azon az oka ha szinte háromnál akarmenyivel lesse a' szám töb. 13. Mivel mindenkor két két külömb vettetik a' középsővel össze, és a' külömbfégék egygyik külömbhöz köttetnek és az egybe adással össze bedetnek. 14. Nehaneha egygyik felől töb külömb vannak, de ha a' másik felől az egygyik meg kettőzterik szinte annyit tése.

a *Alligatio*.

XXV. 1. A' a' második össze szerkesztés lesse a' számoknak meg sokasittása által, midőn két két magais nént valókért kettő őtőlők lőt vétetetik fel. 2. De a' sokasittas neha csak magán nagyon, neha pedig egybe adással. 3. A' magán valóban a' lőttek mindenik b' tevőtől nevezetethetnek. 4. De hahol történik hogy az előjárónak száma egyenlő a' következőnek számával, azokel vétetettvén, a' három meg maradtak, azon hasonlóságot rekesztik be. 5. Ez által az össze szerkesztés által gyakorta az első össze kötés (elegyítés) béli kérdés magyaráztatik meg. 6. Ha valamely nemeknek (dolgoknak) részeinek kell megelegyítettetni, azon a' mód, csak hogy azokért a' leg külső elvonnatando vétetik, és az adatottakkal egy nevéresek. 7. Neha ez a' hasonlóság meg fordittatik, az első és az ötödik, ismét a' második és a' harmadik egymás között meg sokasittatván, az első és a' harmadiknak meg tñaltására. 8. Az sokasittas és az egybe adásnak egybe szerkesztése az a' mely az adattatott számokat először meg sokasittja s' az, azoktól lőtteket egybe adja. 9. Neha itt sokaknak kell tñaltatniok külömbkülömbfele nemekből a' soroknak és az időknak, mellyeknek ostan mind egybe kell adattatniok. 10. Ide tartoznak az nem tudott középsőnek össze köttetési: valahány sor nagyob szám kerestetik.

a *Compositio*. b *Factor*.

XXVI. 1. A' a' számait előbb előbbvivo' hasonlóság az, midőn valamely előjáró nemnek valamely száma előbb előbb

előbb viterik a' következőben. 1. Illyen az *b* adatot nemekben való legkülsőbb számoknak fel találása, és az meg egygyeztetés. 3. Az elsőről est kell meg tartani: Ha a' nemek adattarván, a' legkülsőbb számokban a' második és a' harmadikhoz hasonló legkülsőbbek akarmenyen meg fokasítottak minr egy oldalfele a' két első nemek határos számait, a' lőttek lesínek előbb előbb viterett legkülsőbbek az adatott nemekben: 4. Továbbá ha az legutolsó találhoz, és a' következő nem elől járójához hasonlóleg külsőbbek meg fokasítottak oldalfele, egyik a' találtakor, s' másik a' következendőköt mind nyajan, a' lőttek lesínek előbb előbb menő legkülsőbbek az adatott nemekben. 5. Ez a' hasonlóság meg fokasított a' nemekben, és csak sítte határos legkülsőbb jegyeckel előbb előbb menő az adatott nemekben. 6. A' *c* meg egygyeztetés, két, két két számokkal hasonló rendeknek előbb előbb vivése. 7. Annakokáért a' legfelsők, a' középsők elvetetvén, egymás hoz hasonló, nemis kívantatik itt a' nemeknek előbb előbb vitetetések, hanem csak a' határozó jegyeknek. 8. A' meg egygyeztetés *d* rendeltavagy zavart. 9. A' rendelt az mely vagy a' számoknak rendjek szerént. 10. Annakokáért az első a' másodikhoz, a' második a' harmadokhoz hasonló. 11. A' zavart az midőn valamint léend az első rendnek elsője a' másodikhoz, úgy lesínek a' másodiknak másodikjais a' harmadikhoz: és a' mint az elsőnek másodikja a' harmadikhoz, úgy a' másodiknak elsője a' másodikhoz.

a *Proportio terminus continuata*. b *Inventio minimorum numerorum in datis rationibus*, & *aquatio*. c *Aquatio*, d *Aquatio ordinata & turbata*.

XXVII. 1. A' meg fokasított hasonlóság ekkedig leiraték, ideje már hogy a' a' folytaba valóra is álljunk, mikor tudniillik a' minemű tekintere vagy az első határos szám a' másodikhoz azon a' másodiknak a' harmadikhoz. 2. Az folytaba való hasonlóságról (mely avagy egyféle, három határos számokban; avagy fokfele több és hosszab folytaba valóban) sítte hasonló mondának (parontoltatnak) azokhoz a' mellyek a' meg-

meg fokasítottól parontoltatának. Kettős tulajdonság hozattatik itt először le a' meg fokasítottatnak kettős tulajdonságabol. 3. Ha három szám folytaba hasonló, a' legnagyobb és a' legkülsőbb nagyobbak a' középső felének két annyijánál. 4. A' középsőtől lőtt egyenlő a' (külsőktől) végsőktől lőthöz. 5. Mivel itt a' középső kettő helyet vagy on. Innen fel találatik az, akár középső s' akár végső hasonló szám. 6. Mert ha a' kettőtől lőttet a' harmadik maga által el osztja, középső hasonló lesínek. 7. Ha az első a' másodikról lőttet el osztja, az osztott lesínek azokhoz harmadik hasonló. Annak okáért itt is meg vagy az arany regula de három számokban, innen ezek következnek: elsőben: 8. Ha két számoknak vagy on (az egész számokban) hasonló harmadikjok, egymás között *b* elegyefek. 9. Azért ha egymás között elsőek lesínek, nem lesínek nékiek harmadik hasonlólok.

a *Proportio continua*. b *Compositi*.

XXVIII. 1. A' folytaba való hasonlóság előbb előbb vitethetik akarmenyi határos számokkal, és akkor az elsőnek neme a' másodikhoz meg kettőztetik a' harmadikban, megháromszorozatik a' negyedikben, és így továbbis egyvel kevesebben. 2. Ha a' folytaba hasonlóknak kétkét számmal egyenlő határos jegyei közül egyiknek végsője a' másiknak végsőjéhez hasonló, a' középsők is hasonló lesínek. Ebben az *c* előbb előbb menetelben sok dolgok tekinthetnek meg: mint. 3. Ha az első el osztja a' másodikot mind el osztja a' következőket; ha el osztja az utolsót, el osztja a' másodikot: de kiváltkeppé meg kell itt latni a' b határos számoknak és a' summának fel találását. 4. A' fokfele számoknak találása könnyű, az utolsót meg fokasítván a' nemnek neve által, de nem a' több dolgok nemeiben: ennek a' fel találásnak *c* parontsa mindazáltal köz: a' kar mely nemnek két adottból így lesí. 4. Ha az adott nemnek két számai meg fokasítottatnak mindenik mindenik által, három folytaba hasonló lesínek az adottakhoz: ostan ha a' lőttek az adatott elől járó által meg fokasítottatnak, vegezetre az utolsó is az adatott következő által, negyen lesínek az adatottakhoz folytaba hason-

hasonlok, és továbbis így találtnak akarmenyikis az adott nemből. 5. Innen következik a' legkisebbeknek találatok, ha tudniillik az adottak legkisebbek, Mivel a' legvegsők legkisebbek lesznek, mert az elsőktől magok által lőttek, vagy az elsőktől által. 6. De ha folytába hasonlok lesznek, az legvegső magok között elsőknél legkisebbek lesznek; es ellenbe. 7. Annakokáért ha a' vegsőknek magok között legyen elebb elebb vitettrések, az elsőknél legnagyobjak legyen. Ebből a' lelebből más két találás származik. Első. 8. Ha két számoknak lesznek folytábavalo középsők, az adottakhoz hasonlokhoz meg annyi középsőjök legyen. Második. 9. Valahany folytába valo középsőjök vagy az egymás között elsőknél, meg annyjok vagy az egyfegy. 10. Es valahany középsőjök vagy két számoknak, es az egyfegynek, az adottakhoz meg annyi vagy.

a *Progressio*, b *Inventio terminorum vel summa*. c *Theorema*.

XXIX. Ebből pedig a' második a' ki hozásból (folyamatból) következik b' a' kívánt határos számnak a' fokfelekből valo fel találata. 1. Ha a' c' számlálási elemenetelnek határos számai az egyfegygtől fogva, az adator nemi szám elsőfokas számától fogva valo d' mérési elemenetel határos számainak e' meg felelnek, a' két mérésitől lőt, az o' elemenetelenek határos száma legyen egygyel nagyobb mint a' számlálásnak egyfegy mind mindenikje, mellyek a' meg fokasítottok felelnek. 2. Mivel az elsőfokas a' másodikat meg fokasított szám, harmadikat talál, (ez az első helynek kiváltsággal valo szabadsága) a' másodikat a' harmadikat meg fokasítván találja nem már a' negyediket hanem egygyel többet az az, az ötödiket: a' harmadikat meg fokasítván a' negyediket találja, nem az ötödiket hanem kétfel többet, tudn. a' hetediket es így továbbis. Oka ez: 3. Mert valahany folytába valo középsők esnek az egyfegy és a' két meg fokasítottok között valo első között, meg annyi esik a' fokasítottok között valo másodikat és a' kívánt között. 4. Mert a' fokasítottok minden elemenetelen vagy az egyfegygtől: mivel akarmellyik fokas szám az egynek fok feléje. 5. Annakokáért a' kívántnak találata

lása vagy ontfak sinta a' fokfelekben, ugymint mellyeknek első határos jegyek lehet egyfegy: a' nemeknek más rendjeiben pedig nem, ugymint mellyekben sem az egyfegy nem lehet első határozó jegy, sem az elemenetel vegeknél egytől fogva elébeléb nem vitetthetik. 6. De ha valaki közönségesse akarja tenni, így mondja ki: Ha a' számlálási elemenetel határos számai az egyfegygtől fogva, a' mérési elemenetelnek a' másodiktól fogva ontfan tovább meg felelnek, a' két mérésitől lőtnek és az első által el ontfator ontfottya, lebb az o' elemenetelenek határos száma egygyel nagyobb, mint a' meg fokasítottoknak meg felelő egyfegy mind mindenikje.

a *Consecutarium*, b *Inventio optati termini e multiplicibus*, c *Progressio arithmetica*, d *Progressio Geometrica*, e *respondent*, f *Quotus*.

XXX. Ekkedig a' folytába valoknak fel találatakról, a' summa (egessám) következik. 1. Ha el vonatik az első a' másodiktól és az utoljótól, a' mint lebb a' másodiktól maradékja az elsőhöz, úgy lebb az utoljónak maradékja, mindnyajan az utolsó előtt valokhoz. 2. Annakokáért, ha a' negyedik (mely úgy legyen az utoljónak maradékjához, mint a' másodikat maradékja az elsőhöz) az utolsóhoz adatik az egessám legyen a' summa. 3. A' kevés meretekkel sokat meg merethetnek regulaja a' mérési elemenetelből hozatik ki: illyenkeppen: A' kétfel és hármass elebeleb vivés határos számainban be foglaltatott fontok, meg annyi egynevű meretekkel függesztetnek fel. A' pedig lebb neha egybe adás által neha elvonas és az ellenbe valo serpenyőhöz adattatas által.

O' T O' D I K R E S Z.

A' *Menyiségnek meg méréséről*.

I. Ekkedig a' mennyiségnek meg számlálásáról; következik annak meg mérése. A' meretek mellyekkel a' mennyiség meg méretik vetettek az emberi tagoktól, tudn. az ujtól tenértől, labtól, és könyöktől.

tól. Az új 4 árpa semmi, úgy hogy az árpa sem legküllebb mérték legyen; a' tenyér 4 ujni; a' láb 4 ténérni; a' könyök a' botkojától fogva a' leghosszabb uj végéig más fel lábni. (A' rud tiz vagy tizen két s' több lábni) ezekből vesnek eredetet az uti meretek; tudniillik a' lépés, a' futamatni föld, a' mér föld. A' méréslégés 5 lábni, a' futamatni föld 125 lépés; és a' Gö-rögöké; a' mér föld ezer lépés; és a' Deakoké. 2. A' menyiség a' menyibé meg méretik a' nagyságnak mondatik. 3. A' nagyság folytatóba való menyiség, avagy oly a' mellyel akarmely megmerhetendo dologis nagynak mondatik. 4. A' c folytatóba való dolog, az a' kinek részei köz határ alá foglaltanak. 5. A' d határ, a' nagyságnak külső vege. 6. A' e pont a' nagyságban meg oszlohatatlan jegy. 7. A' nagyságnak meg kell gondolnunk közönseges tekintetét és el osztását. Azoknak egymásközött való tekintetét, vagy a' számoktól vagy magoktól. A' számoktól vagy az f egymértékűség és a' g bizonyos neműség. Az egymértékű nagyságok azok mellyeket az ő meretek eppenféggel mér meg. A' nem egymértékűek ellenbe. 8. A' bizonyos neműek azok, a' mellyeknek nemek valamely adatott mereteknek számával meg magyaráztathatik. a' nem bizonyos neműek, ellenbe. A' magoktól való tekintetek az h egyenlőség és a' fel iratas. 9. Az egyenlők azok mellyeknek részei, részekhez alkotmaztatvan egyenlő helyet foglalnak el. 10. Az egymasközött fel írott nagyságok azok a' mellyekben egyik hatari a' másikban vegeződnek a' mely belől vagy beírotnak: a' mely kívülről, körül írotnak mondatik.

a Magnitudo. b Quantitas continua. c Continuum. d Terminus. e Punctum. f Symmetria. g Ratio. h Congruentia & adscriptio.

II. 1. A' a nagyság két felé osztván vagy b vonas vagy vonásból való. 2. A' vonás tsakfinte hosszú nagyság. 3. Ennek vége a' pont. Az ő tekintetei avagy tsak egyetlen egy vonásra neznek avagy kettőre. A' mely tsak egyet illet az hogy. 4. A' vonás b igyenes avagy horgas. 5. Az igyenes vonás az a' mely az ő vegeiközött igyenesen (egyaránt) nyolt el: a' hor-

gas ellenbe. Annakokáért az egyenes vonas azon vegek között leg rövidbe. 6. A' horgas vonas e megeretetik az egyenestől avagy a' horgastól mindön őketten úgy mennek egybe hogy előb vitetvén által nevagassék egyikis: Annakokáért a' megeres egy pontban lefű. 7. A' horgas vonas d kerek avagy görbe. 8. A' kerek az a' mely mindenütt egyarányu méssé vagy a' be kerített tagasságnak közepítő. Annakokáért lefű a' vonásnak meg fordittafa által egygyik vége véstég álván s' a' más eléb eléb tolyatván. 9. A' görbe (tekeres) az a' mely az imigy amigy be kerített tagasság közepítő nem mindenütt egyarányu méssé vagy a' két vonások (akar egyenesek s' akar horgások legyenek) egymasközött tekintvén avagy f igyenesen egymásra függök avagy mellyékesfék. 10. Az egymasközött igyenes vonások azok a' mellyeknek egyike a' másikra függve leérvén sem ide sem amoda nem hanyotol, a' horgások ellenbe. Annakokáért ha az igyenes más igyenesre igyenesen függ, azon vég től és azon résztől eggyetlen egy. 11. Az mellyekes vonások azok a' mellyek mindenütt egyarányu méssé vannak egymástól. Annakokáért az, azonnal mellyekes vonások magokközöttis mellyekesek.

a Dichotomia lineæ, vel lineatum. b Recta vel curva. c Tangitur. d Peripheria aut helix. e Hyperbola eclipsis. f Perpendicularum & parallelismus.

III. 1. A' a vonásból való nagyság hosszúságnál többet foglal be magában. Ennek tekintetét lássuk meg előbből osztván el osztását. 2. A' vonásból allo nagyság b segelet és forma. 3. A' segelet a' vegeknek köz elvagattatásában levő vonásból való dolog. 4. Ennek c sárai azok a' vegek (vonások) mellyek a' segeletet be foglalják. 5. Az d egyenmű segeletek, azok, mellyek sárokkal és sároknak egybe menésével azon neműek. Ezekről vagy tsakfinta a' követ kezendőkben: 6. A' sárokkal meg eggyező segeletek egyenlők. Annakokáért. 1. Ha egy segelet más egyenlő sáru segelettel talpal (fenékkal) meg eggyez, egyenlő, és visontag. Es 2. Ha a' fenékel egyenlő egyarányu sáru, meg eggyeztetik. Es 3. Ha egy mással egyarányu sáru segelet

let fenéckel nagyobb, nagyobb; es ha nagyobb, nagyobb fenékkal. Es 4. Ha a' fenékkal egyenlő külső, belső sáraival nagyobb, Es 5. Ha az adatot segelet sáraival, az adatot pontra egynemű sarak meg egyeztetnek egyenlő fenéckel, egyenlővé téstik a' segeletet az adathoz: 7. A' segelet e igyenes vagy hanyortlot. 8. Az igyenes az melynek sárai egymás közt igyenesek, a' meghanyortlot ellenbe. Annakokáért az egyenes sáru igyenes segeletek egyenlők. 9. A' hanyortlot segelet f tompa avagy hegyes. 10. A' tompa, igyenesnel nagyobb meg hanyortlot segelet. 11. A' hegyes, igyenesnel külső, *a Lineatum. b Angulus & figura. c Crura. d Anguli homogenei. e Rectus vel obliquus. f Obtusus vel acutus.*

IV. 1. A' a forma, (be vonás) mindenfelől befoglalator vonásból allo dolog. Ebben némely tekintetek nezik a' részt nemelylek pedig az egész format. A' forma részt nezik a' köllő közép, bé kerítés, félvonas, által vonas, magasság. 2. A' b köllőközép a' formába (bévonásba) közép pont. 3. A' c bé kerítés a' formának (ábrázatnak) be foglalása. 4. A' d félvonas a' köllő középéről a' kerítelig vonatot vonás. 5. A' e által vonas az ábrázat köllő közepén, éppen által vonatot vonás. Annakokáért 1. Az által mérők azon ábrázatban (vonási formában) vehetetlenek (sámlal hatatlanok) Es, 2. A' köllő közép az által vonásban vagyon. 3. Az által vonások egybe menésében. 6. A' f magasság a' vonási formának itetejéről, fenékre igyenesen lefüggő vonás. Az egész vonási formába levő tekintetek vagy egyre vagy kettőre tartozok. Az egyre tartozok sokan vannak ugyan: de három közönféléseket kell itt meg határozunk: tudn. hogy a' vonási forma g rendes, első es oka adható. 7. A' rendes vonási forma egyenlő (sáru) végű es egyenlő segeletű. 8. Az első az, a' mely magánal eggyűgyűbbekre nem osztathatik. 9. Az okaadható az, mely egymás között okaadható fenéktől és magasságtól foglaltatik bé: az oka nem adható ellenbe. Annakokáért, Az okaadható vonási formának sáma b formázotnak mondassék, a' sámaok pedig a' honnan lesi, a' i formázot oldalának. A' két vonási formára tartozok, azoknak

oknak & nemben, illendőségben, hasonlatosságban való egyben vettetések. Nemben: 10. A' vonási / egyarányu kerületű formának egyarányu bé kerítetések vagyon. 11. Az egynemű egy arányu kerületű vonási formák közül a' job rendű a' nagyobb: a' külömböző rendűek közül pedig a' jobban vegeződő. Illendőségben: mely igyenes avagy visontagsági. Az igyenesben. 12. Ha az első vonási formák egyarányu magasság, úgy vannak egymáshoz mint az ő fenékek (allyok): és ellenbe. Annakokáért, Ha egyenlő allyok vagyon, egyenlők. A' visontagságiban. 13. Ha az első vonási formák fenéckel és magassággal visontagozok, egyenlők: és ellenbe. Hasonlatosságban, először a' vonási formák meg határozatnak osztán egybevettetések. Meghatározatások ez: 14. A' hasonló vonási formák egyarányu segeletű, és egyenlő segeletek sáraival hasonló formák. Annak okáért. 1. Főnekiek egynemű, egyenlő segeletek alá vettetet vegeik vannak, melyek egyenlők ha ő magok is egyenlők. Es 2. A' hasonlóképpen helyezettettek azok, mikor a' hasonló végek hasonló helylyel felelnek meg. Es 3. Az azonhoz hasonló, egymásközt hasonló. Es 4. Ha az adatot vonási forma részeihez, valamely adatot végre hasonló és hasonlóképpen helyezettettet részek, allattatnak, allattatik az adatához hasonló es hasonlóképpen helyezettettet vonási forma. A' hasonlóknak egyben vettetések: 15. A' hasonló vonási formáknak, az egynemű oldaloknak merefekkel egyaránt megfokalltatot nemek vagyon, és hasonló középsőjök, tiak hogy egy meresszel külső. Annakokáért 1. Ha az egyenes vonások leendnek folytába hasonló egynel többek, az, az elsőre es másodikra, hasonlóképp helyezettettet, hasonló vonási formák mérésükkel, a' mint az első igyenes vagy ő az utolsóhoz úgy vagy ő az első vonási forma a' másodikhoz: és ellenbe. 2. Ha négy igyenesek hasonló, az ő rájuk hasonlóképp helyezettettet hasonló vonási formák hasonló: és ellenbe. 16. Az hely bé töltő vonási formák, oly egyarányu segeletűek, melyek azon pont körül akarmikeppen helyezettettetv semmi ürességet nem hagynak. 17. A' kerekded vonási forma rendes melynek minden félvonási eggyezők.

Annakokáért. 1. Az általvonások a' kerekdében, egyenlő félvonásokkal vágattatnak ketté. Es 2. Az egyenlő által vonásoknak kerekded vonási formái egyenlők.

a *Figura*. b *Centrum*. c *Perimeter*. d *Radius*. e *Diameter*. f *Altitudo*. g *Ordinatio*, primatus & ratio. h *Figuratus*. i *Latera figurati*. k *In ratione, proportione & similitudine*. l *Isoperimetra figura*.

V. 1. A' vonásból allo dolog (meg osztván) a' s'én avagy tett. 2. A' s'én t'ak s'inte s'elyes vonásból allo dolog. 3. Melynek határa a' vonás. 4. A' s'én b' s'ik a' vagy g'örbe. 5. Az s'ik oly s'én mely az o' hatari között egyenesen fekszik. (A' s'ikon valo vonásból allo dolgok vagy a' s'ikfagon s'elyel terültek vagy arra felallattak. A' s'ikfagon elterült, vonás avagy vonási forma. A' vonás itt vagy maga gondoltatik vagy annak tekintete. Maga a' vonás.) Annakokáért szabad a' s'ikon. 1. Egyik pontot a' másikig egyenes vonást vonni. Melynek esköze c az egyenest mérő (ráma) (t'apo t'zérna.) Es 2. Az adatot pontra az adatot vonáshoz egyenlőt (t'sinalni) tenni, es a' nagyból a' külsőbe egyenlőt el vagni. Annakokáért Egy s' ket félbe vagatot egyenes vonások azon s'ikon vannak. 3. Egyenes vonás adattatván kerületet itni melynek esköze a' d Circalom. Annakokáért az azon vagy egyenlő kerületeknek fél vonási egyenlők. A' vonás tekintete vagy a' s'egelert kettévágása vagy a' hasonlóság. A' s'egelert kettévágásáról. 6. Ha két egyenlő be kerítették, az adatot egyenes vonásu s'egelertnek egyenlő s'áranak határaitól annakelőtte egybe mennek, az, az egybe menéstől fogva a' tetéig vonat egyenes vonás ketté vagja a' s'egelert. 7. Ha két egyenlő be kerítették (kerületek) az adatot egyenes vonás határaitól fogva mindenfelől egybe mennek az egybe menéseken által vont egyenes vonás ketté vagja az adatot. A' hasonlóság első vagy utolsó. Az első áll vagy az egymásra egyenesen alá függésben, vagy a' mellyekességben. Az egymásra egyenesen alá függésről (melynek esköze a' e magastméro.) 8. Ha egy egyenes vonás más egyenesre egyenesen alá függ, t'sinal egyenes s'egelereket: és ellenbe. Annakokáért, 1. Ha

Ha egy egyenes más egyenesre allattatik, egyenlőve tessi a' s'egelereket, két egyeneshez: es ellenbe. Es 2. Ha két egyenes ketté vagatik, egyenlővé tessik a' tető s'elől valo s'egelereket, sőt mind a' négyet az egyenesekhez. Es 3. Ha valamely egyenes más egyenes által vagatot vonásoknak azon felől valo s'egelereket két egyenesnél nagyobbak, az ellenettekké valok külsőbbek. 9. Ha az adatot vegetlen egyenesnek adatot pontjától fogva mindenfelé egy aranyu részek vagatnak, és a' vagásoknak pontjaitól fogva két egyelőbe kerítették mēnek egybe, az adatot ponttól fogva valo egyenes vonás egyenesen alá függő leszen az adatot vonás felet. 10. Ha az vegetlen egyenes adatot vonásnak része az kívül adatot ponttól fogva valo be kerítettől el vagatik, a' megmondatot ponttól fogva valo egyenes vonás mely a' megmondott részt ketté vagja, egyenesen alá függő leszen az adatot vonás felet. Következik a' mellyekességéről. 11. Ha két egyenesek azon s'ikon sohule egybe nem memek, mellekesek. Annakokáért; Ha egy vegetlen egyenes vonas valamelyiket a' mellekeseket sellallitván el vagja, elvagja a' másikot. 12. Ha az egyenessel el vagatot egyenesek mellyekesek, az, azon s'elől valo belső s'egelereket az egy más közt kesántagiakor, és a' belsőnek ellenebe tetetet külsőt, egyenlőve tessik két egyenes s'egelerttel és ellenbe. Annakokáért. Ha két, egy egyenessel egybekötöttettek két belső s'egelereket azon felől két egyenesnél külsőbbeket t'sinalnak, eléb eléb virettetvén egybe mennek. Es 2. A' mellyekeseket egyben foglaló egyenes vonas azoknak s'ikján vagyon. Es 3. Ha az egyenes vonás az adatot ponttól az adatot vonással s'egelertet t'sinal, a' t'sinaltatottal egyenlőve tetetet és a' kesántagi s'egelertnek a' más s'ára mellekes leszen az adatot vonással. Es 4. A' mellekes s'arak s'egelerti, egyenlők. Es 5. Ha mellekeseket mellekesek együt vegeznek el (bötűznek meg) egymás ellenebe vettetvén egyenlőve tetetnek. Es 6. Ha azon részről egyenlő és mellekeseket egyenesek vegeznek el: egyenlők és mellekesek. Következik mára s'egelert egyenes vonásoknak, hasonlóságok. 13. Ha az egyenes vonások töb mellekes egyenesekkel vágattatnak

által az által vagatottak hasonló és ellenbe. Annakokaért 1. Ha valamely egyenes vonás más adattattal segeletet tfinál és fenéckel egybe kötve elvágatik valamely mutató (adatot) helyén (nemén): az elvágatottaknak határoktól fogva a' fenékkal melleken vont vonás az adott adatot okon vágja el. Innen vagy három addattarván a' negyedik hasonló fel találása, és ebből ketten addattarván a' harmadiknak, (Es) 2. Három egyenesek addattarván ha az első és a' harmadik segeletet tfinálván és a' fenékkal egybe kötve eleb eleb vitének az első a' másodikkal egyenlőképpen s' a' harmadik pedig végetlenül, a' mellekes mely a' másodiknak végétől a' harmadiknak eleb vitéféig vonatot által vágja a' negyedik hasonlót. 3. Ha két adatot egyenesek segeletet tfinálván és fenéckel egybe kötve eleb eleb vitének az első egyenlőképpen a' másodikkal, a' második végetlenül: a' fenéckel mellekes az első elebvitéinek határatól fogva a' másodikig által vágja a' harmadik hasonlót.

a *Superficies vel corpus*. b *Plana vel gibba*. c *Amusiu regula*. d *Circinus*. e *Norma*.

VI. 1. Eckedig lőn a' helyes vonásokról: következik a' helyes vonásformákról és azoknak neveikről: 1. A' a' hasonló helyeseknek az egynemű oldaloknak megkötözteret nemek, és egy hasonló közök vagy on. 2. A' helyes (sima) vagy magában gondoltatik vagy az ő fel iratásában. Magában ő vagy b egyenes vagy horgas vonásu. 3. Az egyenes vonásu az, a' mely egyenes vonásokkal foglaltatik bé. 4. Ez az ősegeletit meg eggyezteti az egyenesekkel meg pedig a' belsőköt közöntegesen a' kettőstől fogva felesekkel, a' külsőköt pedig négyeseckel. 5. Az egyenes vonásu három segelet vagy három segeletből álló dolog. 6. A' c három (oldal) segeletu az a' mely három egyenes vonásocba foglaltatik bé. Annakokaért 1. A' három segelet az egyenes vonásuak közt első. Es 2. Ha egy végetlen egyenes el vágja a' segeletet, elvágja a' feneketis. Ennek meg kell gondolnunk köz tekintet s' őstán el őstattatását. A' köz tekintet eggyé vagy kettő. Az eggyé magán való avagy elegyes. A' ma-

gan való vagy az oldalakban vagy a' segeletekben vagy on. Az oldalaknak tekintetek meg seglelendők vagy hasonlólagok. Tekintetek: 7. A' három segeletnek akar melyik két oldala nagyobb a' harmadiknál. Annakokaért 1. Ha három egyenesek közül akarmelyik kettő nagyobb a' harmadiknál: és az egyiknek végétől a' más kettőnek két felől hozza adattatások után azoknak vegektől fogva tfinált kerületek egybe mennek, az egybe menéstől fogva a' megmondott vegekre vont vonások három segeletet tfinálnak. Es. 2. Ha két egyenlő kerületek az adatot egyenesnek vegeitől fogva, az ő hofsfúsága közin által, egybe mennek, az egybe menéstől a' megmondott vegekre vont egyenes vonások egyarányu oldal három segeletu tfinálnak az adotton. Következik az oldalaknak hasonlólagok: 8. Ha a' három segeletben való egyenes vonás mellekes a' fenékkal a' sarakot hasonlóképpé vágja el: es ellébe. Következik a' segeleteknek tekintetek. 9. A' három segeletnek három sege egyarányuket egyenes segelettel. Annakokaért 1. Annak két akarmelyik segeletei külsőbbek két egyenesnél. Es 2. Eleb vivén az oldalt, a' külső segelet egyenlőve tetetik a' két ellenbebe veteteter belsőckel. Annakokaért, 3. Nagyob akarmelyik ellenbebe veteteter belsőnél, 10. Ha a' három segelet egyenlő sáru, a' fenecben egyenlő segeletu: es ellenbe. Annakokaért. 1. Ha a' három segeletu nek egyenlő sárai eleb vonatnak, a' fenék alatt való segeletek egyenlőve tetetnek. Es 2. Ha a' három segeletu egyenlő oldal, egyenlő segeletu is: es ellenbe. Es 3. Az egyenlő oldal három segeletu nek segelete az egyenes segeletnek két harmadjat részei. Es 4. Hat egyarányu oldal három segeletu nek be töltik a' helyet. 11. A' három segeletnek nagyobbik oldala d tartya a' nagyobb segeletet, és a' nagyobb segelet tartatik a' nagyobb oldal-tól. következik az elegyes hasonlólag: 12. Ha a' három segeletben az egyenes vonás a' segeletet ketté vágja, el vágja a' feneketis a' saraknak allapattyokhoz képest: es visonrag.

a *Plana similia*. b *Rectilineum vel curvilineum*. c *Triangulum seu trilaterum*. d *Subtendit*.

VII. Eddig egy háromszögetnek állapattyarol; következék kettőnek először egyben vetése s' ottan hasonlósága. Az egyben vetés vagy az oldalakból es szögelekből eredt tekintetben les vagy hasonlóságban, A' tekintet egyenlőségé vagy egyenlensége. Az egyenlenség vagy a' baraké vagy a' szögeleketé. A' barakéről: 1. Az egyenlő oldalú három szögeletűek, egyenlő szögeletűek. 2. Ha két három szögeletűek egyenlővé tételnek vagy két egyenlő szögu vagy az egyenlő, avagy kettőnek barának avagy fenéknek két két szögeleteivel, egyenlő oldalúak. 3. A' három szögeletek három három szögelettel egyenlővé tételnek. Annakokáért. Ha két három szögeletnek két két szögei egyenlővé tételnek, a' harmadik is. Következik az nem egyenlőségi tekintet. 4. Ha valamely három szögelettel egygyaranyu szög, három szögelet fenékével nagyobb, szögeleteivel is nagyobb: és ellenbe. 5. Ha azon fenékre helyhezteret három szögeleteknek egyike a' másiknál belső baráival külső, a' barak szögeletivel nagyobb. Következik mar az egybenvetetetés: ez vagy a' csak elemelő vagy alas fel egyarant jaro. Az elsőről: 6. Az egygyaranyu magas három szögeletek olyanok mint az ő fenékek. Azért 1. Az egyenlő fenéken egyenlők. 2. Ha egy egyenes vonás a' tetőtől fogva a' fenéket ketté vagja, ketté vagja a' három szögeletet, és ő neki éppen által vonása. 7. Ha egy egyenes vonás a' három szögeletnek tetejétől fogva viterik a' fenéken egy nem szinte középpontra és a' fenéknek középiról egy ahoz mellyekes vonas vonatikki az oldalara, az, mellékesnek tetejétől a' mondot pontra vonatot egyenes vonas ketté vagja a' három szögeletet. Következik az alas fel jaro hasonlóság. 8. Ha egygyaranyu szögu három szögeletek az egygyaranyu szögeletnek baráival alas feljaro, egyenlők: és ellenbe. Lön az egybenvetetetésről. Következik azoknak hasonlóságok: 9. Ha két három szögeletek egygyaranyu szögeletűek, barackal hasonlok: és ellenbe. Azért, Ha a' három szögeletben valamely egyenes vonas mellékes a' fenékel, az egéshez egyenlő szögeletű és fenékel külső három szögeletet vag abból le. 10. Ha két három szögeletek, valamely egyenlő szögeletnek baráival

raival egymashoz hasonlok, egyenlő szögeletűek. 11. Ha a' barackal hasonlok és keféntag mellékesek középpben szögeletet csinálnak, az ő fenékek egyenesre eléb eléb viterik. 12. Ha egy egyenlő s' mas barackal hasonlo, harmad egyenlő szögeletűek vagy on, egygyaranyu szögeletűek.

a *Directa vel reciproca.*

VIII. 1. A' háromszögelet egyenes szögu vagy meghaylot szögeletű. 2. Az egyenes szögeletű három szögelet az, melynek egy egyenes szöge vagy on: Azért, 1. Ha két egyenesen alá függők egybe foglaltnak, egyenes szögu három szögeletet csinálnak. 2. Ha a' három szögeletnek a' fenéken valo szögelete egyenes, a' tetétől egyenesen alá függő a' másik bar: és ellenbe. 3. Ha az egyenes szögeletű három szögelet egygyaranyu szögu, mindenik az fenéken valo szögelete fele az egyenesnek: és ellenbe. Azért, 1. Ha az három szögeletnek szögelete a' többivel meg egygyeztetik, egyenes: és ellenbe. Es 2. Ha valamely egyenes vonás, mely a' tetétől a' fenéket ketté vagja, a' vagot darabbal egyenlő, a' tetének szögelete egyenes: és ellenbe. 4. A' három szögeletben az egyenes szögeletéről a' fenékre alá függő, az egéshez és egymashoz hasonlo három szögeleteket vag, és ellenbe. Azért 1. Az alá függő a' fenék darabjaival hasonlo. Es 2. Akarmeltyik bar hasonlo a' fenék es annak azon egy végű darabja között. 5. Ha a' három szögeletnek fenéke tartya az egyenes szögeletet, az, arra helyhezteret egyenes vonásu forma egygyeztetik a' barakra hasonlok és hasonloképpen helyhezteret egyenes vonasúackal: és ellenbe. 6. A' b meghaylot szögeletű három szögelet az, a' melynek egy egyenes szögeletű szinten. E' pedig vagy tompa vagy hegyes. 7. A' c tompa szögu három szögelet az a' melynek egy tompa szöge vagy on. Azért, 1. Ha a' tompa szögelet a' fenéken vagy on, a' tetétől egyenesen le függő vonas kívül esik: és ellenbe. 2. Ha a' három szögeletnek valamely szöge a' többinél nagyobb, tompa: és visontag. Es 3. Ha valamely egyenes vonas a' három szögeletnek tetejétől a' fenéket ketté vagván a' kette vagot darabnal külső, a' tetének szögelete tompa: és visontag. 8. A' d hegyes

három segelet az a' melynek minden segeleti hegyesek. Azért 1. A' teteről igyenefen aláfüggő vonás belől esik: es visontag. 2. Ha a' három segeletnek valamely sege külsőbb a' többinél, hegyes. es ellenbe. 3. Ha a' három segeletnek tetejéről valamely egyenes-vonás a' feneket ketté vágván az elvagozt egyik darabjánál nagyobb, a' tetenek segelete hegyes. es ellenbe a *Rectangulum*, b *Obliquangulum*. c *Obtusangulum*, d *Acutangulum*.

IX. Az egyenes segű hasonló háromsegeleteknek a' többi között az a' haszna vagy on, hogy az igyenes vonásoknak meg merhetőségre jutat. Holot először az első között mely által lesi s' ostán magát a' megmerest lassuk meg: Az elsőre Jakob bottyának hivattatik. 1. Az Jakob bottya oly fsegelet mérték melynek két sára nem egyenlő hanem egyik a' másiknál hosszabb. 2. A' hosszabb mutatónak, a' rövidebb pedig általjárónak hivattatik. 3. A' g mutatónak a' másnál kétszer es egy tizeddel kell nagyobbak lenni. 4. Az h által járó a' mutatón néha tellyeb néha alá viretherik. 5. (A' méresben közönfészes ez es elől járó.) Ha a' nézes valamelyik sárnak kezdetitől a' másiknak végén megyen el, es a' másik sára a' meg mérendő igyenesnek egyenesse, a' másik annak melléke. A' meg mérendő dolog vagy hosszúság vagy magasság vagy szélesség. 6. A' hosszúságnak es a' magasságnak háromféle megmérettetése vagy o melyek közül az első es a' második egy mészesség, s' még pedig valamelyiknek merettetése meg lévén, a' harmadik hasonlóert, a' harmadik méres kettős mészességgé, tük ilyen pedig a' szélességnek meg mérése. 7. Ha a' nézés léend az egyenesen álló mutatónak kezdetitől a' hosszúságnak tellyára, a' miképpen a' mutatónak darabja vagy on az által járónak darabjához, ugy leszen a' merőnek magassága a' hosszúsághoz. Ez után a' hosszúságnak es a' magasságnak mérésében a' nézés a' magasság tellyára lesi. A' hosszúságnak második meg mérése: 8. Ha a' nézés a' mellekesen álló mutatónak kezdetitől leszen, a' miképpen az által járó darabja vagy on a' mutató darabjához, ugy az adatot magasság a' hosszúsághoz. A' kettős mészességű hosszúság meg mérésében,

seben, (ha ember hatrób alhat) az általjáró a' második mészességben alá ereszterik: 9. Ha (azert) a' nézés a' mellekes által járónak kezdetitől lesi, a' miként a' mutatón a' nagyobb darabnak különbsége vagy on a' külsőbbhez, ugy vagy on a' második, mészesség különbsége a' hosszúsághoz. A' magasságnak első megmérése így lesi. 10. Ha a' nézes az igyenesen álló általjárónak kezdetitől leszen, a' mint, az általjárónak darabja vagy on a' mutató darabjához; ugy az adatot hosszúság a' magassághoz. Azért a' meg fordítottat magasságban, Ha a' nézes a' mellekesen álló mutatónak kezdetitől léend, a' mint az általjáró darabja vagy on a' mutató darabjához ugy az adatot hosszúság a' magassághoz. Második megmérése a' magasságnak: 11. Ha a' nézés léend az igyenesen álló mutatónak kezdetitől, a' mint a' mutatónak darabja vagy on az általjáró darabjához ugy az adatot hosszúság a' magassághoz. Azért, Ha a' nézés léend az igyenesen álló mutatónak kezdetitől az általjárónak sárnyain a' meg tudatott résnek vegeire, miképpen a' sárnyaknak közöttük vagy on a' tellyúl ki tetző (halado) részéhez az általjárónak, ugy vagy on ostén a' magasságnak felső része a' más részéhez. Következik a' magasságnak harmadik meg mérése: 12. Ha a' nézés léend az igyenesen álló mutatónak kezdetitől, a' mint a' mutatón a' darabnak különbsége vagy on a' mészességnek különbségéhez, ugy vagy on az általjárónak darabja a' magassághoz. Azert a' magasságnak megméréséből ki tetzik két magasságnak egymás között való különbsége. Mivel ha valamelyik tellyeb meg mondott mod szerént mindenkét véendő vond el a' külsőbbet a' nagyobból. Ellenbe a' nagyobból meg merhed a' külsőbbet: 13. Ha a' nézés elsőben a' teteről, ostán a' fenékről vagy a' nagyobbak közepitől az általjárónak sárnyán léend a' külsőbb magasságnak tetejére: a' miként a' mutatónak megmondott részei vagynak az első mutatónak részéhez, ugy a' magasság az állások közt az ő, a' keresztet magasság felet való, tellyúl haladására. Immár következik a' szélességnek meg mérése: 14. Ha a' nézés

nézés léend az egyenesen álló mutatonak kezdetitől az által jaronak szárnyain a' szélességnek végeire, a' mint a' mutatoban, a' darabnak külömbfége vagyon a' szélességnek külömbfégehez, úgy a' szárnyaknak közök a' szélességhez.

a *Radius, baculus Iacobi*. b *Norma*. c *Index*. d *Transversarium*.

X. Es ezek az igyenes vonásoknak az igyenes segű három segeleteknek meg mereferől, követezik a' három segeletéről. 1. A' a háromsegeletű, három segű egybe szerkeztetett egyenes vonásu forma. Azért 1. A' három segeletű dolognak oldalai, a' három segeleteknél kettővel többek. Es 2. Az egy nemű három segűek sámmal egyenlő három segeletekre vágatnak. 2. A' hasonló három segeletűek vagattatnak magok között hasonló és az egészsel egy nemű három segekre. 3. A' három segeletű vagy négy vagy sok segű. 4. A' b négy segű az a' melly négy igyenes vonásokkal rekesztetik. 5. Ez, mellekes vonásu vagy aszalka saba'u. 6. A' c mellekes vonásu oly négysegeletű forma melynek egymás ellen vettett oldalai mellekesek. Azért 1. Ha két egyenes vonás két egyenlőt és mellekést azon felől el végez, mellekes vonásuformát csinál. Es 2. Ha valamely mellekes vonásnak mind oldalai s' mind segei egymás ellenbe vettettek és az által vonással el vagattatnak, a' darabok egyenlők. Es 3. A' négy mellekes vonásnak által vonása egyenlő félvonásokkal vagattatik ketté. Es 4. A' négy mellekes vonásu az fenéckel és magassággal egyenlő háromsegnek két része. Es 5. Meg egygyeztetik az egy magasságu és fenéckel két annyi háromsegelettel. Honnan szabad: 6. Három segelet adatván az egyenes vonásu segeletben egyenlő mellekes vonásu formát allatni. 7. Ebben meg kell látni azokat mellyekből áll s' ottán az ő neveit. Áll az ért háromfele vonási formákból mellyeknek mindenike kétser kétser találta meg benne. 8. Az első d azon egy, segeleteti által vonáskörül épittetett resserent való mellekes vonásu forma, mely az egész mellekes vonásuval köz segű és segelet által vonásu. 9. Ez, az egészhez hasonló és hasonlóképpen helyheztetett: és ellenbe. Az.

be. Azért. Ha a' resserent való mellekes vonásu formának az egészsel azon sege vagyon, és hasonló s' hasonlóképpen helyheztetett, azon egy, segeletek által vonása körül épittetett mellekes vonásu forma. 10. A második e be töltés, mely oly resserent való, négy mellekes vonásuforma, ki az egy által vonás körül épittetett négy segű formáknak egymást erő oldalaktól foglaltatik be. 11. Ezek a' be töltések egyenlők. Azért, 1. Ha valamelyik be töltés, az adatot egyenes vonásu segeletben adatot három seggel meg egygyeztetik, a' más az adatot egyenes vonással egybe vettetvén, azonnal hasonlóképpen meg egygyeztetik. Es 2. Ha a' mellekes vonásuak folytában meg egygyeztetnek három segeleteivel az adatot három segeletűnek, az adatot egyenes vonásu segeletben és a' közönléges oldalban, az egész mellekes vonásu az egész három segeletűvel hasonlóképpen meg egygyeztetik. Azért, A' mellekes vonásu meg egygyeztetik az ő fiokjaival és be töltésivel. 12. A' harmadik, f valamelyik fiok a' be töltéssel. 13. Az egyarányu magas mellekes vonásuak úgy vannak mint az ő fenékek (allyok). Azért, Ezek az egyenlő fenékek, egyenlők. Ha az egyarányu segű mellekes vonásuak az egyenlő segelet saraival ele s' hátra járhatok, egyenlők: és ellenbe. Azért 1. Ha négy egyenesek hasonló a' középsőknek mellekes vonásuja egyenlővé tetetik a' külsőknek egyarányu segeletű mellekes vonásuhoz: és ellenbe. 2. Három egyenesek hasonló, a' középsőknek mellekes vonásuja meg egygyeztetik a' külsőknek egyarányu segeletű mellekes vonásuval: és ellenbe.

a *Triangulum*. b *Quadrangulum*. c *Parallelogrammum*. d *Diagonale*. e *Complementum*. f *Gnomon*.

XI. 1. A' mellekes vonásu egyenes vagy hanyorlot segeletű. 2. Az a egyenes segeletű az a' mellynek minden segeleti egyenesek, az hanyorlot segeletű ellenbe. Azért 1. Az egyenes segeletű két egyenes, valamely egyenes segeletet be foglaló oldalaktól foglaltatik be. Es 2. Négy egyenes segeletűek egy helyet töltnek be. 3. Ha az által vonás az egyenes segűnek oldalát kettévágja, egyenesen vagja el: és viszonrag. Azért,

ért, ha a' belől iratot egyenesen vágja el az egyenes segűnek oldalát, által vonás. Mivel kétféle vágja a' mellékes vonásut. 4. Az egyenes segeletű meg egyeztetik az oly egyenes segeletekkel melyek ő néki egyik oldalából és a' másnak darabjaiból csináltattak. 5. Ha negy egyenesek hasonlok, a' középsőknek egyenes segeletűje meg egyeztetik, a' külsőknek egyenes segeletűjével és vízontag. 6. Az egyenes segű oka adhatónak formás sáma neveztetik okaadható simának.

a *Rectangulum.*

XII. 1. Az egyenes segeletű negyes vagy hosísi sábasu. 2. A' a' négyes egy arányu segeletű egyarányu oldalos. Annakokáért 1. Az egyarányu negyeseknek oldalak egyarányuk. Es 2. Az egyenesnek teherfége négy seges. Es 3. Ha két egyenlő egy határu alá függők mellekesekkelrekeszternek bé negyest csinálnak. 3. A' negyesnek sáma egyenlő oldalú b sáma. Annakokáért, lesi a' magában meg sokasított sámtól. következik a' negyeseknek egyben vetése először az egyenes segelettel, így. 4. Ha három egyenesek hasonlok, a' középsőknek négyessé, annyi mint a' külsőknek egyenes segeletűje: és ellenbe. Másodszor a' negyessel, ilyen formán. 5. Ha a' három segeletűnek feneke az egyenes segeletet tartya, sámté annyi téssen a' meg negyезesben, mint az ő két sára. Annakokáért 1. Ha az első sámté adatot feletlennek negyessé egygyel megh kevesítettik, a' hasonfele vagy a' más sár gyanant való sámt egygyel meg többbittervén, feneke lesi. Es. 2. Ha az első sámté adatot felesnek fele meg negyезtetik, a' meg negyезtetet egygyel meg kevesítettven, lesi a' más sár, egygyel meg többbittervén pedig lesi feneke. Annakokáért 3. A' segeletek által vonása két annyi téssen mint az oldal és a' val nem egy mérést. 6. Ha az egyenes segű három segeletnek feneke az egyenes segeletből alá függő által úgy vágattatik el hogy az egyik darab két annyi legyen mint a' másik, másfél annyi téssen mint a' nagyobb sár, három

három annyi. pedig mint a' külső: ha pedig negy annyi léend mint a' másik, negyedfél annyi téssen mint a' nagyobb, öt annyi mint a' külső. 7. Ha valamely egyenes vonás akarmenyiképpen vágattatik el, annyi téssen mint a' c vagatékának a' vágas sámaival egyenlő negyes d soktéléje. Harmadszor a' negyes egybe vettetik két egyenes segelettel és két negyeseckel. 8. Ha az egyenes vonás két darabra (vagatekra) vagatott, az egészen negyessé annyi mint a' daraboknak négyessé és mindeniknek kétfős egyenes segelete. A' sámtal adatot negyesnek pedig gyakorta az oldalának sáma kerekeszterik, melyetis, feltalalsi ha jól esedbe veszed, hogy. Az első segelet által vonási formának oldala, oldala a' másik betöltésnek, mely ha meg kétfőztetik e egy sámt mind mindeniknek oldala: az egy sámt 's mind mindenik más oldala pedig, oldala a' más segelet által vonás formájának. Ha a' fel talaltatott oldal megkétfőztetik, és a' meg kétfőztetethez egyfő adatik, az egész sámta a' legközelebb való nagyobb negyesnek fiokos betöltése. 9. Ha az egybe sedett oldalaknak feléből az adatot három segelet oldalai egymás után el vonatnak, a' feltől és többiből f folytábalótnak oldala, a' három segelet g odvara lesi. 10. Ha a' három segelet feneke rompa segeletet tart, többet téssen a' saraknál valamelyiknek kétfős egyenes segeletivel és az abból, a' teteről alá függőig eléb vitetetténel:

a *Quadratum.* b *Planus.* c *Segmentum.* d *Multiplex.* e *Simul utrumque.* f *Continuè facti.* g *Area.*

XIII. 1. A' a' hosísi mellekes forma nem egyenlő oldalú egyenes segeletű. Ennek mineműsége (neme) igen bő, ha az adatot egyenes vonás három képpen vágatik el melynek azonba oka adattathatik és sámtal ki magyaráztathatik, az első vágas akarmenyenű, az az, akár egyenlő s', akarnem: honnan őtfele mineműség (nem) ered. Elsőben: 2. Az egészből és a' vagatekból való hosísi annyi

nyit téfien mint a' vágatekoknak egyenes fege es az e-
láb megmondot vágateknak négyesfe. Masodszor: 3. Az egesből és a' vágatekokból valo hofűka annyit téfien mint az egesből valo négyes. Hamadszor: 4. Az egesből és vágatekból lótt két hofűkák a' más vágateknak harmadik négyesfevel egyyút, annyit téfien mint az egesnek és a' megmondot vágateknak négyesfei. 5. A' hegyes három fegek feneke keveslebbet téfien a' fíraknak valamellyik fírból es annak a megmondot fegelettől fogva a' teteről aláfüggő által lótt vagarekjából valo kettős hofűkanal. Annak okaért, Ha a' hegyes fege feneke négyesfe el vonatik a' fíraknak négyesfeitől, s a' másnak fele a' fíar által előtatván, az ošót leſen az oštonak a' megmondot fegelettől fogva a' teteről egyenesen aláfüggőig valo vágatekja. Következik a' masodik rendbeli elvagas, honnan a' negyedik tekintet fírmazik: 6. Ha valamely egyenes vonás éppen ketté vagatott, s' csak mindjárt a' közepé mellettis, a' nem egyarányu vágatekok hofűkaja a' közbe vágateknak négyesfevel annyit téfien mint a' ketté vágateknak négyesfe. Immar következik a' harmadik vágás, honnan az ötödik tekintet ered: 7. Ha az egyenes ketté vagattatot és eláb viteret, az előb viteret és az eláb vivesből valo hofűka a' kette vagott négyesfevel, annyit téfien mint az ketté vágatekból és az eláb vivesből egybe ſerkeztetet négyes. A' hofűkának az egyenes fegehez valo tekintetiből fírmazik a' b Hero köziroja: mely oly vegetlen rama ki egy a' kebeleſen mozgadozo rígas horoggal meg allittatik. 8. Ha az egyenes fegeletet bé foglalo és vegetlen eláb nyujtatott két igyenes vonást, az adatot vonások fegeletivel ellenbe valo fegeletet meg éró köz íro rama, által vágja egyarányu meſſera' köllőközéptől, a' vágatekok az adottakhoz folytába elé viteret középsők leſnek.

a Oblongum. b Mesographus Heronis.

XIV. 1. Ekkedig a' három fele el vágásrol, honnan az egyenlőlegnek öt oka adható tekintetis fírmazának: következik az el vágásrol más harmadik két, az egeshez illendő darabokra vágás. Holott az elvágást kel először meg határoznunk. 1. Az egyenes v. a' közepő

zepő és külső tekintet ſerént vagatik el, midőn a' mint ő egesben vagyon a' darabhoz, ugy a' nagyob darab a' külsőbhez. 2. Ha az illendőképpen el vágatot igyenes vonás okadható az adatot mértékhez, a' darabok a' hoz és egy mashoz illendők, következík a' hofűkának a' négyesfevel valo tekinteti. 3. Ha az adatot igyenesből négyes leſſi, a' lóttnek fegeletitől fogva az egy hataru eldálnak közepéig valo igyenesnek a' félfelet valo külsőmbſége az adatot s' illendőképpen el vágatotnak nagyob darabja leſen. Minekokaért, Ha az illendőképpen el vágatot igyenes a' nagyob darabbal eláb nyujtatik, az eges illendőképpen vagatik el és a' nagyob darab az adatot leſen. Ez az illendő el vágásnak keſűleti. a' háromfele tekintet következik: az első a' nagyob darabé: 4. A' nagyob darab az egesnek feleivel eláb nyujtatván, őt annyit téfien mint azonnak fele. Es ha az egyenes őt annyit téfien mint az ő darabja, a' megmondotnak a' mas két annyi lóttie illendőképpen vagatik el, és a' nagyob darab ugyan azon a' mas. Következik az őt annyinak másik tulajdonſága: 5. A' külső darab (vagatek) a' nagyobnak feleivel nyujtatván eláb, őt annyit téfien mint azonnak fele, következik a' három annyinak minéműſége: 6. Az eges vonás és a' külső darab három annyit téfien mint a' nagyob. Ekkedig az igyenes fegeletű mellyekes vonásu formarol, következik igen rövideden a' hanyotlot mellyekesről, és a' tob igyenes vonásuakrol. 7. A' a hanyotlot mellyekes vonásu orſo vagy orſóſabafu. 8. Az a orſo egyarányu oldalú hanyotlot ſegű forma. 9. Az c orſóſabafu nem egyenlő hanyotlot ſegű. Ekkedig a' négy fegeletekről is, következik az aſtálka ſabafu. 10. Az d aſtálka ſabafu nem mellekes vonásu négy fegeletű forma. Illyenek a' három fegeletű négy fegeletűek. 11. A' e fok három fegeletű az a' mely négy igyenes vonásnal többel foglaltatik bé. 12. A' fok ſegű három fegeletek is az ő három fegeletekből merettetnek meg. 13. Ha az egyarányu oldalú őt fegeletű három fegelettel meg egyeztetik, egyarányu ſegű.

a Parallelogrammum obliquangulum. b Rhombus. c Rhomboides

boides f Trapezium. g Triangulum multangula.

XV. Eddig az egyenes vonásokról: következik a' horgásokról; melyek közül kiváltképpen való a' kerület, 1. A' a' kerület kerekded síma forma, 2. A' kerületek annyi mint az által vonás négyeszei. Azert, Az által vonások annyi mint a' be kerített vonások 3. A' kerületnek meg mérése vagy a' vonásokban és a' kerületnek vagatékjában, s a' vonásokban pedig a' b' vagoknak (metztzőknek) meg hanyása elsőben a' beirattaké. 4. Ha valamely egyenes a' be kerítésben két pontban vegeződik, a' kerületen belől esik, 5. Ha az által vonás végétől és az abból való fél vonásból mely az adatott egyenessel egyenlő, kerület irattatik le, az egyenes mely a' megmondott határtól a' kerületeknek egybe menesere vonatott az adatott kerületbe be irattatik, mely az adatott egyenessel egyarányu. Továbbá a' be irattak közül legelsőbb az által vonás: mivel mind a' köllő középet s mind minden be irattaknak minéműsegeket meg mutattya. Minekokaért a' kerület által vonásának fel találása és meg tisztálása ranolrassék meg: 6. Ha a' be iratot a' be iratottat egyenessen vagja ketté, a' kerületnek által vonása, és az ő fele a' köllő középet. Minekokaért 1. Ha két egyenesek két két be irattakot egyenessen vagnak ketté, a' ketté vagoknak egybe menések a' kerületnek köllő közilésen. Szabadis 2. Harom nem egyenes vonásra eső ponton kerületet tisztálni. 7. Ha a' középet által vonas ketté vagja a' nem sínte középet által vonást egyenessen vagja ketté: és ellenbe. 8. Ha a' mem sínte középet által vonások el vagattatnak a' darabok nem egyenlők. 9. Ha két be irattak elvagattatnak, az egyiknek darabjaiból való egyenes seg egyenlővé tétetik a' másnak darabjaiból való egyenes seghez. 10. A' be irattak egyarányu mérése vannak a' köllő középtől, melyekre a' köllő középtől vitetett egyenessen alá függők egyenlők. 11. Ha a' be irattak egyenlők, egyarányu mérése vannak a' köllő középtől; és ellenbe. 12. A' be iratot nem egyenlőknek középet által vonása leg nagyobb, s a' középet által vonáshoz közelb való nagyobb a' távulb valonál, a' leg messzeb való leg külsőb, s a' leg

leg külsőbhez közelb való a' távulb valonál külsőb, és a' köz által mindenik felől csak sínte ketten egyeztetnek meg. 13. Az a' köz által vonásnak nem köllő közepén levő pontjából a' kerületre ki vitetett egyenesek közül, a' mely a' köllő közepén vagyon által legnagyobb, s a' leg nagyobbhoz közelb való nagyobb a' távul valonál, a' leg nagyobbak megmaradt más része legkülsőb s a' leg külsőbhez közelbso külsőb a' távul valonál: és mindenik felől akar a' nagyobb s akar a' külsőb körül csak sínte ketten ketten tétetnek egyenlővé. A' leg utolsóból (utódikból) ilyen f. lyamat ered: Ha a' kerületben valamely pont, vége harom a' kerületig vitetett egyenlő egyeneseknek, köllő közepi a' kerületnek. 14. A' kívüli adatott ponttól a' kerület vápásfára vitetett egyenesek közül a' mely a' köllő közepén megyen által leg nagyobb, s a' legnagyobbhoz közelbso nagyobb a' távulb valonál: a' domborujára vitettek közül a' be kerített csak megérő leg nagyobb, a' leg nagyobbak darabja leg külsőb: s a' leg külsőbhez közelbso külsőb a' távulb valonál, és mindenik felől a' legnagyobb és leg külsőb körül csak ketté tétetnek egyelőve. Ezek az által vagokrol, következik a' b' hozza erőkről. 15. Ha valamely egyenes a' köz által vonásra egyenesé függő, a' kerületet megéri: és ellenbe. Annakokaért 1. Ha az egyenes a' megérés en és közön által vonatott, egyenessen alá függő a' meg erőre. Es 2. Ha a' meg erőre le függő, a' megérés által köz által vonás. Es 3. A' hozzaérés pontja az, melyen az alá függő a' köllő középtől a' hozza erőre esik. Es 4. A' hozza erő csak egyetlen egy a' kerületnek azon pontjában. Es 5. A' hozza erőnek segelete mindé egyenes vonásu hegyes segeletnél külsőb. Et 6. A' hozza erőnek segeleti az egyenlő kerületekben egyenlők. 16. Ha a' fél által vonástól az adatott kerítés közepiből a' kívüli adatott pontra kerítés iratik, és az adatotnak s a' felvónak egybe meneseről, a' leirott kerítésre egy, a' fel által vonásra egyenessen menő vonás, a' megmondott köllő középpel egybe köttetik, az adatott ponttól az adatott kerítés és az egybe kötő egygyűve menesere vitetett vonás az adatott kerítést meg éri. Ezek az elvago és meg

meg erő vonásokról külön külön, következik ugyan azonokról egyfelmindis: 17. Ha két, a' külvül adart pontról jött egyenes vonások közül az első a' vapafsa felől vagja el a' kerületet, a' másik meg éri azt, a' vágobol és annak külső darabjából való hosszuka egyenlővé tétetik a' meg erőnek negyeshéhez: és ha az ilyen hosszuka, egyenlővé tétetik a' másnak negyeshével, a' más meg éri. Minekokaért 1. Az egyenlő hozzá érők azon egy ponttól kettők. Es 2. Az akarmelly azon pontról vonatot vágobol és annak külső darabjából való hosszúkák egymással egyenlők. Es 3. Két egyenesek adatván szabad eggyiknek a' harmadikot elé nyujtani, hogy az nyujtotból és a' nyujtásból való hosszuka a' másnak negyeshével egyenlővé tettefék. Hátra van már az elvágatot és egymást meg erő kerittésekéről, és az egyenesekről s a' kerittésekéről. 18. Ha a' kerittések egy más elvágta vagy d meg érik, e külön közepek vagyon: és amazok csak szinte két ponton vágattatnak el, ezek pedig a' közép által vonásokat a' meg erősen tovább nyujtyak. Az egyenes és a' kerittésekéről egyfelmind egy tekintet vagyon: 19. Ha az egyenlő kerületekbe irattatottak egyenlők, egyenlő kerittéseket vágna el: és ellenbe.

a *Circulus*. b *Tangens*. c *Intersecta*. d *Contigua*. e *Eccentrica*.

XVI. 1. A' a kerületnek vágatékja (darabja) az, a' mi külvül a' kerittéstől s belől az egyenes vonástól foglaltatik be. 2. Ez vagy vago vagy vágás. 3. A' b vago, a' középben segeletet tinalo kettős egyenestől befoglaltatot vágatek, mely segelet középben valonak mondatik: mint a' kerittés mondatik a' vago fenekének. 4. A' kerittésben való segelet, két be írt egyenes és a' kerittésben köz határu vonásoktól be foglaltatot segelet. 5. A' középben lévő segelet két annyi mint a' kerittésben azon kerittésre támaszkodot segelet. Minekokaért; Ha a' kerittési segelet egyenlő a' középbe valóval, fenekével két annyi: és ellenbe. 6. Az egyarantu kerületeknek közepiben és kerittésiben lévő segeletek, úgy vannak egymás hoz mint a' kerittések a' mellyekre támaszkodtak: és ellenbe. Azért,

A' mint

A' mint a' vago hoz a' vago, úgy vagyon a' segelet a' segelethez: és ellenbe. Ezek a' vagonról. 7. A' c vágas a' kerületnek egy egyenestől (mely a' vágas fenekének módaitik) belől befoglaltatot darabja (vágatekja.) 8. A' vágas vegbe vitetik fel talaltatván a' közép. 9. A' vágasnak kerittése kettévágatik a' feneket ketté vago egyenesen ráfüggőtől. 10. A' vágas béli segelet, két egyenes köz határos fenekü s a' kerületbennis köz határu vonásoktól befoglaltatot segelet. 11. Az, azon vágasbeli segeletek egyenlők. 12. Az egymás ellenébe való vágásokban lévő segeletek, két egyenes segelettel egyenlők. Az el vágasnak mineműtege ilyen, következik annak hasonlosaga: 13. Ha a' vágások egyenlő segeleteket fognak fel, hasonlok. 14. Ha a' hasonló vágások egyenlő fenéken vannak, egyenlők, és ellenbe. 15. A' vágas segelete az a' mely a' vágas határaitól foglaltatik be. 16. A' vágas fél kerület vagy nem szinte fél hanem külső vagy nagyobb. 17. A' félkerület a' kerületnek fel vágása. Minekokaért, A' félkerület a' kerittéstől és a' közép által vonástól foglaltatik be. 18. A' félkerületben lévő segelet egyenes, a' félkerületé külső az egyenes vonasu egyenesnél, nagyobb akarmelly hegyesnél: a' nagyobb vágasban külső az egyenesnél, a' nagyobbé nagyobb, a' külsőbben nagyobb, a' külsőbbé külső. Ezokaért 1. Ha két a' kerület által vonásával egyhatáru egyenes vonások a' kerittésben eggyüt vezetődnek, egyenes segeletet tinalnak. Es 2. Ha valamely vegetlen egyenes vonas, a' külső köllő közép kerittésétől el vágattatik az adatot és meg erő pontokban, és az által vonás legyen a' meg erőtől, az adatot ponttól vonatot egyenes vonás mely az által vonást hozzá köti, ráfüggő léssen a' vegetetlen felet. Es 3. Ha a' külvül adatot ponttól a' vegetlennel hegyes segelet tinalo egyenes vonas, által vonoja léssen az vegetlent el vago kerittésnek, a' meg mondot ponttól, a' vágatekot hozzá köti egyenes vonas ráfüggő léssen a' vegetlen felett. Es 4. Ha két egyenesek közül a' nagyobb a' kerületnek által vonoja léssen, és az a' nagyobb köz határu és be írott külső hozzá köttetik, a' nagyobb többet tehet mint a' külsőbbik, az egybe körönek negyeshével. A' félkerület

rület segeletiből két dolog származik ki, tudnillik a' középső illendőnek meg késztetése, és a' segeleteknek az ellenbe vetteter vágásokbéli tekintetek. Az első. ről: Ha a' két igyenesek közül meg nyújtator igyenes vonás a' kerületnek középpal tal vonása léend, a' nyújtásnak pontyator (határatol) a' kerítésig vonatot vonás illendő lesien az adottakhoz. A' másodiktól: 20. Az ellenbe lévő vágásokbéli segeletek meg egyeznek a' metztző és hozzá érő vonás visontagsági segeleteivel. Azért 1. Ha az adatot igyenes végére, az adatot segelethez igyenes segelet egyenlővé tétetik, es az egyenlővé tétetnek tetejéről a' másik sárra igyenesen rá függő az adatotnak középiról valo igyenesen le függővel egybe megyen, az egybe menés az egyenlővé tétetésegelet által le iratot kerületnek köllő közepi lesien, melynek az ellenbe vetteter vágásában az adatot selet valo segelet egyenlővé tétetik az adott segelettel. Es 2. Ha a' metztző és hozzá érő segeleti meg egyeztetik az igyenes vonásu segelettel, az ellenbe valo vágásbéli segelet avval hasonlokeppen egyenlővé tétetik. Ez a' fél kerületben lévő segeletnek bő segelet, kihez adjuk hozzá emeztis; A' nagyobb vágás segelete nagyobb az igyenes segeletnel; a' külsőbbé, külsőbb.

a *Segmentum circuli*. b *Sector*. c *Sectio*.

XVII. Eddig az igyenes vonásu simáról és a' kerületről; következik mindenik a' fel irattatása; mely ennek a' resnek első szakasában közönségesen meghatározaték; a' kerületnek pedig kerítése az ő határa. Azért az igyenes vonásu bé irattatik a' kerületbe midőn a' kerítés hozzá ér a' segeletekhez. Körül iratik pedig midőn a' kerítés mindenik oldaltól megertetik. 1. Ha az kerülethez iratot igyenes vonásu egy arányu oldalú, egyarányu segeletű. 2. Egyenlővé tétetik az oly három segelethez melynek feneke a' körül vétellel, 's magallaga pedig a' közepől az oldalig vitetett igyenesen rá függővel egyenlő. 3. Az kerületekbe iratot igyenes vonásu hasonlok, annyik mint a' közép által vonásoktól valo négyesek. Annakokaért. Ha a' mint a' kerületnek által vonója vagy az igyenes vonásu.

násunak oldalához, úgy vagy az a' második kerületnek által vonásais a' második igyenes vonásu bé irottak oldalához, és a' bé irottaknak egyedül valo hasonlo 's hasonlokeppen helyheztetett igyenes vonásu bé irott három segeletjek lesienek hasonlok 's hasonlokeppen helyheztetettek. A' kerületnek rá irása akar mely három segelettel vagy az a' három segeletűvel pedig tsák a' rendeltel 's meg pedig a' kerületnek fel irása köz. 4. Ha két igyenesek az adat igyenes vonásunak segeleteit ketté vagjak az, amazoknak egybe menésektől fogva az oldalra igyenesen rá menő (függő) fel által vonásnak kerületi bé iratik az adatot igyenes vonásuba. 5. Ha két igyenesek egyarányu kettőre vagjak az adatot igyenes vonásunak két oldalait, az, azoknak egybe menésektől fogva a' segeletig vonatot általvono kerülete körül iratik az adatot igyenes vonásura. Következik az igyenes vonásunak 's elsőbennis a' három segeletnek fel irása: 6. Ha két igyenes az igyenesnek és be kerítésnek egymást megerefétől, mindenik felől két két segeletet tsálnak, az adatot három segeletnek két segeletivel egyenlőköti, azok egybe kötöttetven, az adatot kerületbe az adatot három segelethez hasonlo három segeletet irnak bé. Itt kiválkeppen valo körül irásis vagy az. 7. Ha az adatot kerület közepiben lévő két segelet, a' közön seges felmérőre (vonásra) az adatot három segeletnek két külső segeletivel egyenlővé tétetnek, a' kerítésük meg érő igyenesnek a' segeletek sáraiban az adatot kerületre az adatot három segelethez hasonlo három segeletet irnak körül. Azért, Ha a' három segelet, igyenes, tompa, hegyes segeletű, a' körül iratot kerületnek közepe vagy az oldalban, az oldalakon kívül, az oldalakon belül; és ellenbe,

a *Adscriptio circuli & trianguli*.

XVIII. 's Ez a' három segeletnek fel irása. A' rendelt három segeletűnek fel irásában a' köz körül irás első, melyet mind az által be irás vesien

vesen elől, ilyen módon: 1. Ha az igyenesek a' bé kerített megérik a' rendes bé írott három segeletnek segeleteben, a' kerületre a' bé írott háromsegeletűvel egy nemű három segeletűt irnak körül. A' resz ferent való beírás lesi egygyetlen egy oldal által, mely valahány sor kívántatik előhozatván a' bé kerített bé töltse. Elsőbennis azért a' negyben: 2. Ha az által mérők (vonások) igyenesen vágattatnak el egymás közt, az igyenes segelet alá támasztator, a' bé írott negyének oldala leszen. Annakokaért, A' bé írott negyese fele a' körül írotnak. Es nagyobb a' körül íratot kerületnek felénél. A' seletlen oldalú sok segűk be írásban egyarányu sáru három segeletre vagyon búkfég, melynek mindenik a' fenéken való segelete a' másnak b' töb megannyija, s az öt segűben először két annyi, mely így lesi. 3. Ha az igyenes vonás illendőképpen vágattatik el, az el vágatornak egyenlő sáraiból allo három segeletnek a' nagyobb darabbal egyenlő fenéknek akar-mellyik segeleti a' másnak két annival nagyobb, és a' fenék, az, három segelettel a' kerületbe bé iratot öt segeletnek, oldala leszen. Ez viszonttag illendőképpen elvágattator vonást ad: 4. Ha két igyenesek a' bé iratot öt segeletnek két egymás után való segeletit tartják, illendőképpen vágattatnak el, és a' nagyobb darabok a' bé iratotnak oldalai. Es innen retzik ki a' rendes öt segűnek, adator igyenesre építetése: Minnekaért, Ha az illendőképpen elvágator adott igyenes vonas mindenik felől, a' nagyobb darabnival nyjutatik ki, s az felmerővé rétetet adatorról kerítettet hat kerítésék egybe mennek, kerten kerten mindenik felől az adatotnak es megnyujtotnak vegeinél, és a' más kettő azoknak egybe menésektől, az adatotnak egybe menesin és végein való igyenesek, az adotton rendes öt segeletet rsinalnak. 5. Ha az öt segeletre körül iratot kerületnek által mérője okaadhato, a' belől iratot öt segeletnek oldala felől nemokaadhato. A' hat segeletnek be írása: 6. A' kerületnek fél mérője, a' bé iratot hat segeletnek oldala. Annakokaért 1. Harom rendes hat segeletek bé töltik a' helyet. Es 2. Ha az igyenesek a' bé iratot hat segeletnek egyik segetől min-

arányu oldalú három segeletet irnak bé az adator kerületbe. 7. A' bé iratot egyenlő oldalú három segeletnek oldala három annyit tében mint a' kerületi fél mérő. A' rizsegeletnek be írása. 8. Ha a' hat segeletnek oldala illendőképpen vágatik el, a' nagyobb darab a' rizsegeletnek oldala leszen, és ellenbé. Azért, Ha a' rizsegelet és a' hat segelet azon kerületbe iratik, az mindenik oldalából ki nyujtatot igyenes illendőképpen vágatik el, és a' nagyobb darab a' hat segeletnek oldala leszen. és ha az illendőképpen el vágator igyenesnek nagyobb darabja, oldala a' hat segeletnek, a' más darabja a' rizsegelet oldala leszen. Következik a' rizsegeletnek és a' hat segeletnek az öt segelettel való egybe hasonlittatása: 9. Ha a' rizsegelet, hat segelet, öt segelet azon kerületbe iratik, az öt segeletnek oldala annyit tében mint a' többi: és ha az igyenes annyit tében mint a' hat segeletnek és rizsegeletnek oldalai, az öt segelet oldala. A' tizen öt segeletnek bé írása: 10. Ha a' három segelet és öt segelet azon kerületbe azon pontra iratik bé, az, mindeniknek, a' meg mondott pontot ellenbe vettetet feneke között bé iratot igyenes vonas a' bé iratot tizen öt segeletnek oldala leszen. A' harmincz segeletnek be írása: 11. Ha az öt segelet és a' hat segelet azon kerületbe azon pontra iratik, a' mindeniknek oldala között való kerítés az egész kerítésnek harminczadik része leszen.

a *Trianguli ordinati adscriptio.* b *Multiplus.*

XIX. A' kerületnek és az igyenes vonásnak felírásából hozatik ki a' a' rendes sok segeletesnek megmértetése, s leg elsőbennis a' kerületé. Mivel az, két segeletet ketté vágoknak egybe menése a' körül iratot kerületnek középi, és attól a' segeletig, fél mérő, s csak ha az oldal féléből való négyes el vonatik a' fél mérőből való négyes től, a' másnak oldala igyenesen ra menő (függő) leszen. 1. A' ma-

D

kók-

1. Annakokáért 1. Az, a' középről az oldalig való igényesen rá menőnek és a' bé kerítésnek simaja, odvara a' rendes fok segeletnek. 2. A' bé kerítés az által mérőnek harmassa és csak nem hetedfelje. Annakokáért 1. A' felmérőből és a' kerítés feléből való sima a' kerületnek odvara. Es 2. A' mint 14 vagy 11 hez úgy az által mérőnek negyessé a' kerülethez. Es 3. Az, a' fél mérőből és a' kerület negyed részéből való sima odvara a' fél kerületnek. Es 4. Az, a' fél mérőből és a' hasonfelnek fenekéből való sima odvara a' vágonak. Es 5. Ha a' két fél mérőből és a' nagyobb vágásnak fenekéből való három segelet hozzá adatik az abban lévő két vágohoz, az egész leszen a' nagyobb vágás odvara; ha pedig el vonatik, azó vágojától a' maradék a' külső fele odvara leszen. Es 6. Az, az egyenlő kerítésű simákból való kerület leg nagyobb.

a *Geodesia multangulorum ordinatorum.* b *Hinc pendet quadraturacirculi, τετραγωνισμος.*

XX. Eddig a' fikon el terült vonásoknak, segeletnek, formáknak lón meg merése: következik a' fiktól felkelő vonásokról és simákról. 1. A' fiktól felkelő igényes vonás az, a' mely annak egy bizonyos pontyától felemeltetik: és az a' fikon igényesen fenn áll, ha annak részei között mindenik felől egyarányú távul vagy on, ha külömben vagy on meg hanyótlot. 2. Ha az igényes igényesen rajok függő, az, az alattok lévő fikon egy más által elvágattatott igényesekre a' köz elvágásba, igényesen rá függő az alatta való fiktól: és viszonttag. 3. Ha három egymást el vágó igényesekre azon egy igényesen lefüggő függ, azon fikon vannak. 4. Ha két igényesek egyenesen vannak fel allitva az alattok lévő fikon, mellyekesek: és ha valamelyik mellekes igényesen függ a' fiktól, a' másik is azonra igényesen függ. 5. A' felkelő sima az mely az igényestől hozatik fel az alatta lévő fikon: a' fiktól pedig igényes a' fiktólhoz midőn annak részei között egyarányú mellese áll, a' meg hanyótlot ellenbe. 6. Ha a' külömb külömb fikonon való igényesek mellyekesek azon egy igényessel, egymasközött mellekesek. 7. Ha két igényesek igényesen rá függők, az első a' felső ponttól az igényes al-

atta valora, a' második a' köz elvágástól az alatta való fikon, a' harmadik a' megmondott ponttól a' másodikra igényesen függő lévén, igényesen rá függő az alatta való fiktól. 8. Ha az alatt lévő fiktól adatott pontyától valamely igényes vonas mellekes leszen egy azon fiktól igényesen lefüggő igényeshez, igényesen lefüggő leszen az alatta való fiktól is. 9. Ha, valamelyikében az egymasközött elvágattatott simáknak a' köz vágásra igényesen rá függő igényes a' másikra igényesen függ, a' fiktól igényesen rá menők: és viszonttag. 10. Ha az igényes igényesen függ a' fiktól, minden azon lévő fiktól azonra igényesen függők: és ha két egymást el vágó fiktól valamely fiktól igényesen függők, a' köz vágás azonra igényesen menők. 11. A' fiktól oly mellyekesek mellyek sohol sem közellitnek egymáshoz. 12. Mellyek köz igényesen rajok menők által osztanak el. 13. Ha azokba két két egy határu igényesek, mellekesek. 14. Ha két mellyekes fiktól fiktól vágattatnak el, az köz vágások mellekesek.

XXI. A' görbe oly fien mely az ő hatari között nem igényesen fekszik. 2. A' görbe gömbölyeg avagy külömböző. 3. A' b gömbölyeg oly görbe mely a' bekerítettet ragasságnak közepitől egy arányu távul vagy on mindenütt. Annakokáért, leszen el fordításával a' fél kerítésnek az által mérő meg maradván. 4. A' gömbölyegben leg nagyobb kerítés az a' mely a' gömbölyeget éppen ketté vagja. Azért, A' leg nagyobbhoz leg közeli való kerítés nagyobb a' távul valonál, és két a' nagyobból mindenik felől egy arányu távul levők egyenlők. 5. A' leg nagyobb kerítésből és annak által mérőjéből való fiktól, gömbölyeg. Annakokáért 1. A' leg nagyobb kerületből és 4 ből való fiktól gömbölyeg. Es 2. A' mint 7. vagy 12 höz úgy az által mérőnek negyessé a' gömbölyeghez. Es 3. A' leg nagyobb kerítésből és fel mérőből való sima, fél gömbölyeg. 6. Ha a' mennyi az nagyobb vágásnak középről a' fenéig igényesen lefüggő fel mérő annyival nagyítottatik meg a' fél gömbölyeg az egész leszen a' gömbölyegnek nagyobb vágása: s ha pedig annyival külsőb bitetik, a' más külsőb leszen. 7. A' külömböző oly görbe, melynek fenéke kerítés, oldala

tetés tetőtől fogva a' fenék háráig. 8. Ez hegyes avagy suta. 9. A' d hegyes gömbölyeg az, mely az o' alatta való kerítettől fogva a' tetéig egy aránt hegyeztetik meg. Annakokáért, leszen az igyenes vonásnak, az alatta lévő kerítés körül a' mas vege a' tetén meg maradván, körül fordításával. 10. Az oldalbol és a' fenéknek feléből való sík tornyos. 11. A' e suta gömbölyeg az, a' mely az also kerülettől fogva a' felső egyenlő és mellekes kerületre egy aránt vicietik fel. Annakokáért, leszen az oldalnak két egyenlő és mellekes kerület körül való el fordításával. 12. Az o' maga fenekeből és magasságából való sík kerekded.

a *Gibbum*. b *Sphericum*. c *Varium*. d *Conicum*. e *Cylindraceum*.

XXII. Eckedig a' vonásnak és a' sennel lön meg mérése: követ kezük mar a' testről. 1. A' a test széles és magas vonásbol álló dolog, azon értelemmel mondatatik temerdek dolognakis. 2. A' temerdeknek hátrára a' senn. 3. b Tengelye penig az az által mérő mely körül forgattatik, melynek vegei tengely vegeknek mondatnak. 4. Az igyenes temerdek dolog az, a' melynek tengelye a' fenék közepire igyenesen menő: a' meg hanyorlot ellenbe. 5. Ha a' temerdeknek fokassággal és nagy saggal egyenlő azon nemű sennektől foglaltanak bé egyenlők. 6. Ha penig egyenloktől és hasonloktól, hasonló. 7. A' hasonló temerdeknek, az azon nemű oldalaknak meg hármaztatot sími nemek és két illendő közbőlőjök vagyón. 8. A' temerdek, síma vagy görbe. 9. A' d síma az, a' mely síma sennektől foglaltatik bé. 10. A' temerdek segeletet bé foglaló síma segeletek külsőbbek negy egyenesnél. 11. Ha három síma segeletek temerdek segeletet foglalnak bé, akarmellyik nagyobb a' másiknál, és visontag. 12. A' síma temerdek, langfabásu avagy langfabásu bol való. 13. A' e langfabásu, az igyenes vonásu sennektől fogva három segeletekkel meg tetetett síma temerdek. Annakokáért. 1. A' langfabásu nak síkjai a' fenéken való segeletekkel eggyel többek.

bek. Es 2. A' langfabásu a' temerdeknek közül első forma. Es 3. Az egyarányu magas langfabásuak ugy vannak mint azoknak fenekei. Es 4. A' fenéckel és magassággal visontagozok egyenlők. 14. A' f negy síkju, negy rendes egyenlő három segeletektől bé foglaltatott rendes langfabásu forma. Annakokáért. 1. A' negy síkjunak oldala hat, síma segi tizenkettők, temerdekje negy. Es 2. Tizenkét negy síkjuak be töltik a' temerdek helyet. Es 3. Ha negy rendes és egyenlő három segeletek temerdek segeletekkel csinaltatnak egybe, be foglalják a' negy síkju. 15. Ha egy igyenes mely mas felső részen többet az egyenlő oldalu három segelet oldalánál kettős nem keppen vágatik el, az igyenesen a' három segelet közepire menő, kettős darab egybe kötve annak segeletivel, bé foglalja a' negy síkju.

a *Corpus*. b *Axis*. c *Poli*. d *Planum edog*. e *Pyramis*. f *Tetrahedrum*.

XXIII. 1. A' a langfabásu bol való langfabásuakbol egybe szerkeztetet síma, temerdek. 2. Ez egybe sorittatott avagy megegyittetet sok síkju, langfabásu bol álló. 3. Az b egybe sorittatott langfabásu bol álló az, a' melynek két egymás ellenbe való síkjai egyenesek, hasonló, mellekesek: a' többik mellekes vonásuak. Annakokáért, Az egybe sorittottnak síkjai többek a' fenéken való segeleteknél. 4. A' fenékből és a' magasságból való sík temerdeksege az igyenes egybe sorittottnak. 5. Az egybe sorittatott langfabásu három annyi mint a' fenéckel és magassággal egyenlő langfabásu forma. Annakokáért. 1. A' maga fenékből és a' magasságnak harmadabol való sík, temerdeksege a' langformának. Es 2. Az egyenemű egyarányu magas sorittott langformából való ok ugy vannak mint azoknak fenekek. Es 3. Ha fenéckel és magassággal visontagozók, egyenlők. Es 4. Ha az egybe sorittatott langformából való el vágatatik az egymás ellenbe vettetet síkokkal mellekes síma által, a' darabok ugy vannak mint azoknak fenekei. 6. Az egybe sorittott

langformából való *c* öt síkju avagy öt síkjából tñálta-
tot. 7. Ha egy három ségű fenék öt símajuja, és más,
mellekes vonasu fenéké a' két annyi feneknek három se-
geleti felől egyarányu magassák, egyarányu magassák.
8. Az *d* öt síkjuakból szerkeztetet, hat síkju avagy több
síkju. A' *e* hat síkju az, a' mely hatnegy ségu símakba
foglaltatik: es vagy mellekes síma senu' avagy asfal-
kafabáfu. 9. A' *f* mellekes síma senu' az a' melynek
egymas ellenebe vettetet símai mellekes vonásuak. An-
nakokaért 1. Az egymás ellenebe vettetet síkoknak se-
geletről segeletre vonásin által vagattatnak el a' síma
altal. Es 2. Ha két, egymás ellenebe való síkokor
ketté vago síkokkal vagatik ketté, az elvago síkoknak
köz vágások és a' segeletről segeletre vonas, egymás kö-
zöt ketté vagattatnak. 10. Ha három igyenesek illen-
dők, a' középsőnek mellekes símajuja egyenlővé tere-
tik a' mindenikhez egyenlő segeletű mellekes símaju
senu'hez. 11. Nyoltz igyenes ségű mellekes síma senu'
bé töltik a' temerdekek helyet 11. Az egyenes ségű mel-
lékes síma senu'formás síma hivatatik *g* temerdekeknek
mely három síamokból állott. Annakokaért, Ha a' temer-
dekek hasonlok, ő nékiek az egynemű oldalaknak meg
hármaztatot símai nemek és két köz illendőjök
vagyon.

a *Pyramidatum*. b *Prisma*. c *Pentahedrum*. d *Epenta-*
hedris compositum, e *Hexahedrum*. f *Parallelepipedum*.
g *Solidus*.

XXIV. 1. Az igyenes ségű mellekes síma senu' egy-
arányu síkju avagy hofűuka. 2. Az *a* egyarányu síkju
az a' melynek egyarányu síkjai segeleti es oldalai van-
nak. Annakokaért 1. Ennek oldala tizenkettő síma
segelete husonnég, temerdekek segele penig nyoltz. Az-
ért 2. Ha hat egyenlő négyesek temerdekek segelekre tñ-
naltatnak egybe, be foglallyak az egyarányu sík-
jut. Es 3. Ha a' négyes segeleti közül az olda-
lakhoz egyenlő igyenesen rajok menők fenn egy-
be köttetnek, be foglallyak az egyarányu síkjut.
3. Az egyarányu síkju mellekes síma senu'nek sege-
letről segeletre mérője három annyi tesen mint az
oldal. 4. Ha négy folytaba illendő igyenesek közül az
első

első hasonfele a' negyediknek, az elsőnek mellékes e-
gyarányu síma senu' hasonfele a' második mellekes egy-
arányu síma senu'nek. 5. A' mellekes egyarányu síma
senu' temerdeke mellekes egyarányu síma senu'nek mon-
datik. Annakokaért, léssen az ő negyessét meg sokasitto
samtol. 6. Ha valamely igyenes két darabra vágatik,
az egésznek mellekes síma senu' egyenlővé teterik a' da-
raboknak mellekes síma senu'eihez es az ő maga darab-
jának negyessétől háromszor bé foglaltatot kettős te-
merdekhez és a' más darabhoz. Annakokaért, Az első
egygyes mellekes egyarányu síma senu'nek oldala, olda-
la a' második temerdekeknek és azon oldálnak negyessé
az első temerdekeknek más oldala, melynek a' más olda-
la, oldala a' második mellekes egyarányu síma senu'-
nek, es azon más oldalának negyessé a' más oldala a'
második temerdekeknek.

a *Isohedrum rectangulum seu Cubus*.

XXV. 1. A' *a* rendelt elegyes fok síkju a' középben
terével egybe menő, és tñak sñnte rendes fenekkel ki-
terző langformakból egybe szerkeztetet lang sabásuból
való dolog. 2. A' tñáló langformának magas sága meg
sereztetik a' fenék körül íratott fél mérő által és a'
fok síkju fél segeletek által vonasa által. 3. A' rendelt
elegyes vagy *b* három segeletes fenéké vagy öt segelete-
se. 4. Ha a' három ségű fenék oldalából való négyes
háromkeppen osztatik el, a' harmadnak oldala, a' fenék
körül íratott kerület fel mérője léssen. 5. A' rendelt
három segeletes fenékű elegyes nyoltz síkju avagy husf
síkju. 6. A' *c* nyoltz síkju az a' mely nyoltz síkoktól
foglaltatikbé. Annakokaért, Az ő oldalai 12, síma se-
geleti 24, temerdekek segele 6. Es 2. kilentz nyoltz sík-
juak be töltik a' helyet. Es 3. Ha nyoltz egyarányu ol-
dalu és egyenlő három segeletek temerdekek segeletekkel
rakattatnak egybe, be foglallyak a' nyoltz síkjut. 7. Ha
a' négyes középből való mindenik felől igyenesen le-
függő, fél segelet által mérőjével egyenlő igyenes vo-
nas a' segeletekkel egybe köttetik, be foglallya a' nyoltz
síkjut. Annakokaért, 1. A' nyoltz síkjunak segelet al-
tal mérője két annyi mint az oldal. Es 2. Ha a' nyoltz
síkju oldalából való négyes megkettőztetik a' meg ket-

80 MAGYAR ENCYCLOPÆDIA.
 töztetnek oldala leſen ſegetet által mérő. 8. A' d huſ ſikju az, a' mely huſ ſikoktól foglaltat be. Annakokáért 1. Ennek oldala 30. ſima ſegete 60, temerdekje 12. Es 2. Ha huſ rendelt es egyenlő három ſegete-
 tek temerdek ſegeteivel ſinaltatnak egybe, bé foglallyak a' huſ ſikjut. 9. Ha az rendelték közűl két-
 tős öt ſegű és egy tiz ſegű azon kerületbe ugy iratnak
 bé hogy a' mindenik öt ſegű oldala tartza a' tiz ſegű-
 nek két oldalát, a' kerületre egyenelen menő és annak
 fél mérőjével egyenlő hat egyenes vonások közűl öt, a'
 más öt ſegűnek ſegeteivel egybe kötöttvén mind ma-
 gok közöt s' mind a' más öt ſegeteinek ſegeteivel,
 a' hatodik a' középtől fogva mindenik felé kinyujtat-
 ván a' tiz ſegűnek oldalaira, és ott az öt egyenelen
 menőkkel egybe kötöttvén, itt a' második öt ſegete-
 tük ſegeteivel bé foglallyak a' huſ ſikjut. 10. A'
 huſ ſikju ſegetet által mérője az oldalra neze nem oka-
 adható. Es 11. Ott annyit réſen mint a' kerületbéli fél-
 mérő. 12. Az e elegyes rendelt öt ſegeteinek ſenekű-
 fok ſikju az, a' mely tizenkét öt ſegeteüktől fo-
 glaltat be, es tizenkét ſikjunak mondatik. Anna-
 kokáért. A' tizenkét ſikju oldala 30. ſima ſegete 60,
 temerdekje 20. Es 2. Ha tizenkét rendelt egyenlő
 öt ſegeteüek temerdek ſegeteivel ſinaltatnak egybe,
 bé foglallyak a' tizenkét ſikjut. 13. Ha az egyarányu
 ſikju oldalai egyeneseckel egyenelen vagattanak el, és
 a' köz határu ſimákban ſem egybe nem menő ſem nem
 mellekes ketté vágoknak három három darabjai közűl
 kettő az egyiké, a' harmadik a' másiké a' mellette va-
 lók illendőkeppen ugy vagattatnak el, hogy a' külfél
 darabok a' ketté vágott darabokat meg határozzak,
 az egyarányu ſikjun kívül az illendő el vágások-
 nak pontyaitól fogva a' meg mondatot ſimákra i-
 gyenelen menő öt egyenlő három a' nagyobb darabok-
 hoz kötöttvén kettő azon ketté vágoból egymás közt
 és az egyarányu ſikju mellet valo ſegeteivel, a' har-
 madik azon ſegeteivel be foglallyak a' tizenkét ſik-
 jut. 14. A' ſegetet által mérő a' tizenkét ſikju oldala-
 ra neze nemokadható. 15. Ha az egyarányu ſikju
 oldala

MAGYAR ENCYCLOPÆDIA. 81
 oldala illendőkeppen vagattatik el, a' nagyobb darab a'
 tizenkét ſikjunak oldala leſen 16. A' temerdek ſimák
 közűl tſak öt a', rendelt.

a Polyhedrum miſtum ordinatum. b Miſtum ordina-
 tum triangula basis. c Octahedrum. d Icoſahedrum.
 e Polyhedrum miſtum ordinatum quinquangula basis ſeu
 Dodecahedrum.

XXVI. 1. A a görbe temerdek az a' mely görbe ſien-
 től foglaltatik bé. 2. Es golyobis avagy kſlőmbőző.
 3. A' b golyobis görbe kerekded. Annak okáért, leſ
 a' fél kerületnek elfordittáſával a' köz által mérő azon
 helyt maradván. Ebben a' köz által mérő c tengelynek,
 annak két külfő vege penig d tengely vegeknek mődatik.
 4. A' golyobis legnagyobb kerülete az a' mely a' golyo-
 bist ketté vágja. Annakokáért, 1. A' nagyobbhoz köz-
 leb valo kerület nagyobb a' távul valonál. Es 2. A' leg-
 nagyobbtól egyarányu meſſe valók egyenlők. 5. A'
 gömbölyeg közép által vagojából es hatodjából valo ſi-
 ma, golyobis. Annakokáért, 1. A' mint 21 vagyon
 11 hez ugy az által mérő egyarányu ſikja a' golyobis-
 hoz. Es 2. A' gömbölyeg fél mérőjéből es hatodjából
 valo ſima fél golyobis. 6. A' golyobisokban a' közép
 mérőjenek meg harmaztatot ſami neme vagyon. 7. Ott
 rendelt temerdekek (teſtek) be iratnak azon golyobis-
 ba elfordittáſa által a' fél kerületnek, melyben az ne-
 gy ſikjuban leſő által mérő helyet oly egyenes vagyon
 mely meſſél annyit réſen mint a' négy ſikju oldalának
 valo a' négy tőb rendeltékbe magának a' rendeltnek ſe-
 getet által mérője. 8. A' gömbölyeg tengelye ſami
 neméből meg iſmertetnek a' négy ſikjunak, egyarányu
 ſikjunak, nyoltz ſikjunak, tizen két ſikjunak oldalai.
 9. Ha a' gömbölyeg tengelylyel egyenlő egyenes vonas,
 és a' rea, a' vegeből egyenelen menő egybe kötöttik
 a' közepen, a' kerítettnek vágáſától fogva a' megmon-
 dot határig vj etet egyenes vonas oldala leſen a' huſ
 ſikjunak. 10. Az azon golyobisba beíratott öt rendes
 temerdekek közűl a' négy ſikju az oldala nagyfagá-
 val elſő, a' nyoltz ſikju második, az egy arányu
 ſikju

síkjú harmadik, a' hús síkjú negyedik, a' tizenkét síkjú ötödik.

a *Solidum gibbum*. b *Sphæra*.

XXVII. 1. A' a' külömböző temerdek az, a' mely külömböző sántól és kerületes fenektől foglaltatik bé. 2. Ha a' külömbözőkben a' tengelyek a' feneknek által mérőjéhez illendők, hasonlok. 3. A' külömböző, torony sabásu vagy oslop sabásu. 4. A' b torony sabásu az, a' mely hegyes gömbölyegtől és fenektől foglaltatik bé. Annakokaért 1. Lehen az igyenes segü három segeletnek el fordítása által, egyik sár az igyenes segü mellett vesztég maradván. Es 2. A' torony sabásu igyenes segeletű, ha a' helyeben meg álló sár az elfordítottal egyenlő, tompa segeletű ha külső, hegyes segeletű ha nagyobb. Es 3. A' torony sabásu a' külömbözők közül legelső vonási forma. Es 4. Az egyarányu torony sabásuak ugy vannak egymáshoz mint azoknak feneknek. Es 5. A' feneckel és magassággal visontagozok, egyenlők. 5. Az c oslop sabásu az, a' mely suta gömbölyegtől és az egymás ellennebe vetteter fenekektől foglaltatik bé. Annakokaért. Lehen a' mellekes vonásu egyenes segeletűnek el fordításával a' mas oldal helyeben maradván. 6. A' fenekből és a' magasságból valo síma, temerdeksege az kerek oslop sabásuak. 7. A' kerek oslop sabásu három annyi mint a' feneckel és magassággal egyelő torony forma. Annakokaért 1. Az oslop sabásu fenekéből és harmadjából valo síma, temerdeksege a' feneckel és magassággal egyenlo torony sabásuak. 2. Az egy arányu magas kerek oslop sabásuak ugy vának egymáshoz mint az ő feneknek. 3. A' feneckel és magassággal visontagozok egyenlők. 4. Ha az oslop sabásu, egymás ellennebe valo feneckel mellekes símatól vagattatik el, a' darabok ugy vannak egymáshoz mint a' tengelyek. 8. A' golyobis el vagoja (darabja) a' golyobisnakoly darabja, mely kívüli a' gömbölyegtől, belől a' közepbenvegeződő hegyes gömbölyűtől foglaltatik bé, a' nagyobb a' vápástól, a' külső a' domborutól. 9. Az által mérőtől és a' nagyobb vagy a' külső gömbölyűnek harodjatól valo símanak vagoja (darabja) nagyobb vagy külső. 10. Ha a' nagyobb

gyob darabla az közbőlső hegyes gömbölyűvel megoregbitterik, az egei lehen a' nagyobb vágas (darabla:) ha a' külső meg külsőbitterik, a' maradék külső vágas lehen.

a *Solidum varium*. b *Conus*. c *Cylindrus*.

TOLDALEK AZ ÖTÖDİK RESZHEZ.

A' testes dolgoknak modjairól.

1. **E**ckedig a' menyiségről mely a' testes dolognak alattryat teszi, és ez az által el őschato és külömb külömb sabásu. Következnek annak tulajdon tekintet. A' tulajdon tekintetek avagy azoknak közönséges modjairól avagy részeik. Azoknak közönséges modjok a' mozgás és az el helyheztetes. 1. A' a' mozgás (mely minden testes dologban meg táltatik, s melytől amázok függenek és ők hárman a' testes dologban akarminekis okai, ugy hogy azoknak meg magyarázása elég, segelek) itt a' testes dolognak, azoknak a' testeknek mellyek azt közbe vetésnélkül megérlik és vesztég allani láttatnak somsédágokból, másoknak somsédágokba által vitetterése. 2. Holot mind egyűve kell érteni valami egyérsmind által viterik; bar ugyan az, sok részekből álljonis, mellyeknek más mozgások legyenek. 3. Az által vitetterés nem az a' tselekedet mely által vité, hanem a' mellette levő és allani láttatzo dologtól valo el válás. 4. Mivel az visontagozo, nemis veheti ember eseben hogy egy test a' másnak somsédágából által költőzternék, hanem ha egyérsmind aztis amának somsédágából által költőzni gondollya. 5. Mivel penig egy dolog csak egy rendbéli dologtól tavozik egyérs el, csak egy tulajdon mozgása vagyon. 6. Mind azon által hogy ha más testeknek része, mellyeknek más mozgások vannak, azokbannis részesül. 7. De az ő mozgások voltaképpen nem külömböznek, mivel akarmelnyik pontya az mozgo testnek csak egy vonást csinál, jollehet az tekeres legyen és külömböző mozgásoktól lőtnék lenni láttassék. 8. Mivel penig mindenütt valahova az ember elmejével elér hősü, helyes, és

remerdek dolgot képz; következik szükségesséppen hogy minden mozgás kerülös, úgy hogy egy test mást abból a helyből a melybe bé megyen ki úz és a' meg ismét mást, e' meg mást, mindazúcolsoig, mely azon szempillantásban az elsőől el hagyatott helybe költözik. *a Motus corporis seu localis.*

II. 1. A' mozgásnak első oka az isten, a' ki a' testes dolgot mozgással és nyugalással kezdetben együt teremttette, és a' megnyit akkor abba bé adót annyit tart mostannis meg benne, jollehet az annak minden részeiben ottan ottan el változzék. Honnan a' testes dolgokban imillyen rend tartások jönnek ki: 2. Első, Hogy minden dolog a' menyiben az, magán való és elnem osztatot, (a' mi rajta al benne,) azon állapotban, melyben egy szer allittatott, meg marad, s soha el sem változódik hanem csak binte más magán kívül való dolgoktól (okoktól.) 3. Másod, Hogy akarmely részeis a' testes dolognak nem igyekezik soha valami meg hanyotlót vonás szerént mozgni, hanem csak binte igyenefen; jollehet főké azok közül kiseritternek eltérni másoknak sembe rálálkozások mia; 4. Es bár ugyan semmi mozdulás ne legyen a' következésnélkül, (szempillantásban) bizonyos dolog mind azáltal hogy valami mozdul, minden szempillantásokban a' mellyekben mozdul el rendeltetett hogy az ő mozdulását valamely felé tovább nyújtja soha sem penig horgas vonas szerént hanem mindenkor igyenefen valamely felé. 5. Harmadik törvény (rend tartás) az hogy valahol valamely mozgó test mással megyen sembe, ha kevessebb ereje vagyon az igyenefen menésre, mint a' másnak mely ő néki ellennebe áll, akkor más valamely felé tér, és az ő mozgását meg tartván csak bintén annak meg határozását veszi el; 6. Ha hol penig ő néki nagyobb ereje vagyon, akkor a' más testet magával mozgattya, és valamenyit avval közöl binte annyit veszt maga el. *a In Instanti.*

III. Annakokaért. 1. Ha két testek egyarányuak és egyarányu hamarissággal mozognak, egyik job felől bal felé, s másik bal felől job felé, midőn, egymasba mennek kiki, azon hamarisságot meg tartván, ter és megyen vissza, 2. Ha penig egyik nagyobb a' másikat megter-
ritti

ritti és mindenik azon sietléggel megyen más felé. 3. Ha nagysággal egyenlők de egygyik a' másiknál gyorsabban megyen nem csak mind ketten kezdnek egyfelé menni, hanem a' gyorsaságnak tele amabból ebbe költözik: az az, ha az előt egygyikben hat, s a' másikban negy, az az mind ösve seggel tíz mereteke volt a' gyorsaságnak, a' meg térés után öt meretkekel mennek egy felé. 4. Ha a' nagyobb áll, a' kisebb akar minemű gyorsasággal vitessékis ellenebe, soha meg nem mozdittya; hanem attól vissza veretik: mivel az allo test inkább ellenne al a' nagy gyorsaságnak mint a' kicsidnek, egygyiknek a' másik felet való fel haladásaként; mivel mindenkor nagyobb erő vagyon az allo nagyobb testben az ellentállásra, mint a' kisebbben, a' meg inditásra. 5. Ha az allo kisebb, bár a' nagyobb lassan vitessék ellenne, azt véle el ragadja, az ő mozgásának annyi részt közölve véle, hogy osztán mind ketten egyarányu hamarissággal vitessenek: tudniillik ha a' mozgó két annyi volna mint a' más, avval az ő mozgásának harmadját közlené, mivel az a' harmad binte oly gyorsan mozgattya azt, mint a' két rest a' más két annyi testet. Es így minek utánna egybe ütközött a' mozgó emével, egy gyorsaság harmadjával lassabban kezd menni mint előbb. Hasonlokeppen ha három annyi volna, avval negyed részt közlené s a' t. 6. Ha az allo test éppen annyi mint a' mozgó, és szerént azt meg indittya rest szerént penig vissza veretik tőle: úgy hogy ha a' gyorsaságnak negy meretékevel jőne reá annak egy mereteket ad benne, és hármával meg tér. 7. Ha mind ketten egy felé vitetnek egyik lassabban s az utánna való gyorsabban, úgy hogy azt osztán el erje s ama nagyobb mint az, de emennek fellyül halado gyorsaságá többet részen, mint ennek fellyül halado nagysága, akkor az ő gyorsaságában annyit ad amannak hogy mind ketten egyarányu hamar mennyenek. 8. Ha penig ellenbe a' gyorsaságnak fellyül haladása kisebb ebben, mint amabban a' nagyságnak fellyül haladása, minden ő mozgását meg tartván vissza ter.

IV. Immár tekentsük meg a' testes dolgoknak mások, közé hely hezte tesetis, 1. Az a' el hely heztetetés az, mellyel egy

egy test többek közé tételik, 2. Az el helyhezterésben két dolog vagyon: tudniillik a' hely és a' tágaſſág, 4. A' b hely pedig az a' ſtén mely az elhelyheter testet leg közleb körül véſi. 5. A' ſtén itt ſemmi ſem egyeb, hanem az a' köz, mely két egymáſt érő testek között gondoltatik lenni. 6. A' c tagaſſág az, mellyel valamely test hoſſura, ſelyeſre, és temerdekre ki terjedtnek mondatik. 7. Ennek ki terjedtſége ſemmit nem különböztet a' testnek ki terjedtſégétől. 8. Minekokaért oly d' ürefég melyben ſemmi állat ne légyen, ſohul nem adattathatik (mert itt nints moſtſo az oly ürefégről mellyet a' köſſég annak tart.) 9. Mert ſenki olyan üreféget, ki terjedtſég nélkül nem gondolhat. 10. Ugy annyéra hogy, ha az Iſten valamely edényből, mindē benne lévő állatot ki vőne úgy hogy a' helyebe ſemmi ſe maradna, az edénynek oldalai egy máſt fognák érni. 11. Mivel midőn valamely két testek között ſemmi ſints, egymáſt meg érik. 12. Es magávalis ellenkezik hogy egymás között távul létel legyen 's mégis, a' távul letel ſemmi ſe legyen. 13. Mivel akarmely távul lételis tſak modja a' ki terjedtſégnek, minekokaért a' ki terjedt dolog nélkül nem lehet.

a *Situs*, b *Locus*, c *Spacium*, d *Vacuum*.

V. 1. Ezekből azért ki tertiſik Hogy 1. Egy helyben egy uttal több test bé nem foglaltathatik mint más uttal. 2. A' testes dolognak tſak egy a' meg oſolhatatlan reſterskéje ſintſen. Mivel valamig azok ki terjedtnek mondatharnak, mind addig el oſolhatonak gondoltatnak mi töllünk; ſőt az Iſten ugyan valojaba is el oſt hatya oſkót. 3. Mind oſveſéggel a' testes dolgok (az az e' b világ)nak vége ſohul nintſen; mivel akarmeddig veſtük elménket mindenűt valami tágaſſágot gondolunk lenni. 4. Akarminémű rendbéli testis tſak azon egy dologból áll: még ha ſántalan ſok világ volna, 5. Nemis lehet pediglen több világ, mivel ez, mind azokat a' kepezhető tágaſſágokat bé töltötte, a' mellyekben annak lenni kellene; 's nintſenis mű ben nünk más oly dolognak képzése melyből az áthatna: Az c Időről közönſégesen ſollani, tartozik a' dolgoknak közönſeges tekintetei között a' hozza adottakra, nevezetesen

zetefen pedig, az egi dolgok után, mivel azok határozak azt meg és allattyát azoktól veſi. Mivel az, a' dolgoknak el mult, jelen való, és következendő leteli meg maradaſa.

a *Atomus*, b *Mundus*, c *Tempus*.

HATODIK RESZ.

Az Eghi dolgokról.

I. **E**ddig lőn ſőnk a' testről közönſégesen, tudniillik annak természetiről és modjairól, következik már hogy ſollyunk annak a' reſeiről. 1. A' testes dolgoknak igen apro reſei jól lehet leg előſt gombolyegek nem voltak, mivel több gombolyeg ſabáſu testek az egybe ragadot tagaſſágot bé nem töltik, idővel mindazonáltal gombolyegek lettek, mivel ſok különb különb kerületes mozgafik voltanak, úgy hogy ha mi ſegeletetskeik voltak is, a' forgás közben a' többiben űtközvén le ſuroltattak, és oſtán gombolyegen maradtak, 2. A' testnek akkori apro reſterskéi vagy küſſebbek és vékonyabbak, vagy nagyobbak és temerdekebbek, 3. A' küſſebbek elſő vagy maſodik rendbeliek. 4. Az b elſő rendbeliek, az el ſurlodot ſegeletetskékből allo reſiek, mellyek a' gombolyeg ſabáſuak közt hagyattatott helynek nagy ſebeſſéggel való be töltéſére illendők. 4. A' c maſodik rendbeliek, a' ſebes ſurlodás közbe maradt ſiſonyu apro golyobiskák. A' d nagyobbak és temerdekebbek azok, mellyek ſok kitſidebbekből tſoportoztának egybe, és a' ſebeſſen mozgáſra nem olyan alkalmatofok, 5. Mivel pedig a' küſſebbek igyenefen elé a' mozgás közbe nem mehettek hanem egymásba űtközvén, kerületesen kellett forganiok, a' lőtt hogy különb egyenerlen e' örvenyekre oſtodtanak, mellyekben a' temerdekbekből allo dolgokot is be ragadnak, és magokban hőmpolygetdegelik. 6. Ezeknek az örvenyeknek pedig forgafok vagy egymás közt meg eggyezők vagy ellenkezők. 7. Meg eggyezők midőn egygyik egy felől 's maſik maſ felől jővén egy felétartnak. Ellenkezők midőn ſembe mennek egy maſſal, és oſtán egy-

egygyik erre 's a' mástov tart. 7. E' két rendbélire-
batskéknak az ōrvényekben való forgások közbe az a-
progolyobiskak a' kerületesen forgo ōrvény sűrűre siet-
nek mind ki, a' többinél ōk keményebbek és erőseb-
bek lévén. 8. 's Mivel penig az el furlodot rebséskék
többek hogynem a' menyit a' gömbölyegek közt maradt
tagasság bē töltésére szükségelvek volnának, annakoka-
ért ōk az ōrvény közepet maradnak, és ott sűrűnyű se-
bességgel forogván, f magokon világoskodo állatok lesi-
nek. 9. Mert a' g világosságg semmi sem egyéb hanem
az ōrvénybe leg belső és leg kitűnőbb rebséskéknek se-
bes forgások, mellyel a' körül levő égi golyobiskakot
(kik az egész világot bē töltötték, és mellyekből az ég
állattya vagyon) igyenesen a' kerület sine felé tolytak.
10. Kik egygyik ōrvényekből (a' forgási tengely vegek-
től messzebb való 's leg serényebben forgo rebséken) má-
fokba (ezeknek forgási tengely vegekhez közlebb való 's
későbbben forgo rebséken) ki tolytattnak (üzettetnek)
és sűntelen az ō közepék felé tartanak és azon által ál-
tal járnak. 11. Mellyek, az égi, a' magok tengelyek kö-
rűl sűntelenül és sebessen forgo golyobiskak három se-
geletű ürességin bujdokolván által, ha többen ragadnak
egymásba, sűrűs sűrűsüak lesnek. 12. Az égi golyo-
biskak penig nem mehetnek úgy által, mivel a' töb ōr-
vények tengely végein belől a' mozgás igen késő azo-
kon küvűl penig, igen sebes. 13. Ha penig történik
hogy igen sokan ragadjanak egymásba, a' világoskodo
állat sinere gyűlnek mint valami takték, és annak fe-
nyes világoskodását el fogják. 14. Mellyek ha a' világos-
kodo állattól vagy el helyestetnek vagy el nyellettet-
nek, vagy a' világoskodo dolognak új részeitől fellyűl
haladtatnak, faklyakká lesnek. 15. Ha penig leend,
hogy ezek a' sennyegek oly sokak és temerdekek lesnek
hogy a' világoskodo állat, az égi golyobiskakot magá-
tól nem elég erősen űzhetiel, és így az ō forgásabā meg-
lassul, a' körül lőtte levő ōrvényektől el nyalattatik,
és vegezetre a' benne levő világoskodo állat minden
fényét el vesztvén, más ōrvénybe hōmpolyóg, holot
a' kō.

a' középben forgo világoskodo állatnak fényét vissza
veri.

a *Partes corporis.* b *Primum elementum, materia subtilissima.* c *Secundum elementum, globuli atherei.* d *Elementum tertium.* e *Vortex.* f *Stella fixa & Sol.* g *Lux & Lumen.* h *Cælum.*

II. 1. Az égi dolgok avagy tsak ki gondoltattak ava-
gy ugyan voltaképpen valók. 2. A' mellyek tsak ki
gondoltattak, a' kerületek, kik voltaképpen ott nint-
tenek hanem tsak a' mű képzésünkre nevezve. 3. A'
kerületekben ismét gondoltatnak vagy igyenes voná-
sok, mineműek a' kerületek közép által vonási; va-
gy horgások, mineműek a' kerületekbe irattatott cir-
cálmok. 4. A' közép által mérők itt a' kerekded ke-
rületeknek tengelyei, mellyeknek külső rebséik tengely
vegeknek mondathatnak. 5. A' b tengely mely kö-
rűl az ég forgani láttatik kettő, egygyik az Egyenes ke-
rületé a' másik az élő állatok kerülettyeké. 6. Az b
Egyenesítő kerület tengelye az, a' mely körül az egész
ég mindennap napkelet felől nap nyugotra láttatik
forogni avagy (a' mint nemellyek tartják) a' Föld forog
nap nyugotrol nap keletre. 7. Az d állati kerület ten-
gelye az, a' mely körül az ég, a' földnek az Egyene-
sítő kerület felé oldalfélt való mozgásával nap nyu-
gotrol nap keletre forogván az ō körül járó mozgást
vegebe viszi. 8. A' e tengely vegek azoknak a' tene-
lyeknek mellyek körül az ég forog két leg külső pont-
jai. 9. Ezek is vagy az Egyenesítő vagy az állatok ke-
rületjei. 10. Az f egyenesítőjei, azok mellyek kö-
rűl a' nappali fordulás lesi. 11. Ezeknek egygyike esá-
ki a' másikja déli. 12. Az g esáki az, a' mely igyene-
sen esákránéz. 13. A' h déli az a' mely délre néz. 14.
Az i állati kerületei is egygyik esáki 's a' más déli. 15.
Az esáki az, a' mely abban a' közben vágásban a'
mellyet az esáki meg nem változó kerület a' nap
meg állása kerületivel tsinal. 16. A' déli pe-
nig az, a' mely a' déli meg nem változó és a' nak
meg

meg allato kerület közbé vágásának pontyában vagyon,
a Orbes, sphaera. b Axis. c Axis aequatoris. d Axis zodiaci. e Poli. f Poli aequatoris. g Boreus seu arcticus. h Austrinus seu antarcticus. i Poli Zodiaci.

III. 1. Következnek a' a kerületek mellyek oly ke-
 rek vonások, kik az egnek sinen gondoltatnak (fel te-
 ternek) el vontaknak lenni. 2. Ezek részekre és neme-
 kre osztatnak. 3. A' részek darabok vagy tzikkelek. 4.
 A' b darabok a' kerületnek három száz hatvanodik részei.
 A' c tzikelyek azok a' mellyekre (hogy a' tfillagoknak
 helyek legjobban meg vizsgálthassanak) a' darabok osz-
 tatnak. Es ezek vagy első, azaz, egy darabnak hat-
 vanodik részei. vagy második, az elsőnek hatvanod-
 ik részei: a' második továbbra meg annyira: a' harma-
 dikok, ismét meg annyi negyedikekre s' a' t. osztatnak,

O I II III IV V

mellyek így iratnak le: grad. scrup. mas. harm. negy. ötöd

VI VII

hatod. hered. s' a' t. 6. Okai ennek az osztásnak kivált-
 keppé valok harman vannak. Az első véterik a' Napnak
 és a' Holdnak sembe találkozástól, melly esztendőtfaka
 tizenkét szer történik, mindenik között azon közbe
 mint egy harmintz harmintznap folyván el: 7. Honnan
 az állatok kerületi előfőör 12 részekre, a' vagy jegyekre,
 s' ezeknek mindenike 30-ra osztván, ha ezek egymás
 között meg fokasítatnak két belőlők ki 360. 8. Második
 oka, a' tél által vonásnak a' kerítéshez való mérésé-
 ből, melyben ő éppen hat szer találtatik meg: ezt a' ha-
 todot mivel, a' nap mint egy 60 napok alatt járja el, a'
 6 tal 60 meg fokasítván, ismét 360 részi két ki belőlők,
 az állatok kerületének el osztására: mely két ok osztán a'
 több kerületekre is által viteret. 9. A' harmadik és ki-
 váltkeppé való ok a' számlalásbéli könnyűségtől vetetet,
 mellyet e' két számok 60 és 360 hoznak magocka!. Mi-
 vel az elsőben ezek találtatnak éppen fel: 1. 2. 3. 4. 5. 6.
 10. 12. 15. 20. 30. A' másodikban ezek: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8.
 9. 10. 12. 15. 18. 20. 24. 30. 36. 40. 46. 60. 72. 90. 120.
 180.

*a Circuli sphaeris inscripti. b Gradus. c Scrupula & mi-
 nuta.*

IV, 1.

IV, 1. A' kerületek nemek szerint leg nagyobbak a-
 vagy külsőbbek. A' a legnagyobbak azok, mellyek a'
 gömbölyeg kerületet éppenleggel ketté vágják. 3. Ezek
 változók avagy nem. 4. A' b változók azok mellyek
 meg változván e' földön levő helyeknek állapotjuk, kü-
 lömböznek. 4. Es vagy első vagy második réndbé-
 liek. 5. Az első (kiváltkeppen valok) ketten van-
 nak a' látás és dél határozo. 6. A' c látás határozo az,
 a' mely akarkinek seméből mint valami köllő közép-
 bőlle iratván e' világnak látzo része a' nem látjótól meg
 választja. 7. Ennek tengely vegei azok a' pontok a' mel-
 lyektől a' látás határa mindenik felől egyarányu méssé
 áll. Ezeknek egyike d terének, a' másik e talpinak
 hivatik. 8. A' látás határa igyenes, meg hanyorlot a-
 vagy mellékes. 9. Az igyenes az, a' mely az Egyenes
 ittó' igyenes ssegelekre vágván, e' világnak mindenik
 tengely vegeit rája fekvén tartja, és így igyenes és
 fekvő golyobist csinál, 10. A' g meg hanyorlot az a'
 mely az Egyenesittó' vel meghanyorlot ssegeleket csinál,
 és így hanyorlot és üllő golyobist, az Egyenesittó' ten-
 gely végeinek egyike rajta fellyül emeltetvén a' másik-
 ja pedig alája nyamottatván. 11. A' h mellékes az, a'
 mellynek tengely végei e' világnak avagy e' földnek
 tengely vegeihez esnek, és így mellékes avagy fel allo
 golyobist csinálnak. 12. A' látás meghatározo kerület-
 nek hasznai ezek: 1. Az ég ki látso felét a' masiktól
 meg választani. 2. Meg mutatni mitfoda tfillagok legy-
 enek mindenkor látsók, mitfodak nem látsók, és mitfo-
 dak neha látsók s' neha nem. 3. Igyenes, hanyorlot es
 mellékes golyobist csinálni. 4. Akarmitfodas napnak és
 éjnek mennyiségét egyenlőségét, és egyenetlenségét meg
 harározni. 5. A' tfillagok feljövésének és lemenésé-
 nek, azaz, azoknak feljövő és lemenő sselességeket
 megjelteni, s' a' t.

*a Circuli maximi. b Mutabiles. c Horizon. d Arabul
 Semith. e Nathir. f Horizon Rectus. g Obliquus. h Pa-
 lallelus.*

V. 1. A' a dél határozo oly meg nem változo leg na-
 gyob kerület, mely a' látás határonak feljövő és le-
 menő pontyain, mint egy tengely vegeken a' látás hata-

rozó

rozó és az Egyenesítő tengely végeiken vitért által és nap kelettől 's nap nyugottól mind két felől egyarányu méssé áll. 2. Legyezd meg ittegyen hogy a' dél határozó nem tellyességgel meg változó; tudn. a' helyeknek mind hosszúságok 's mind szélességek re nevezve, hanem csak sítte hosszúságokra nézve. Mivel a' kik egyenesen ésiak avagy dél felé mennek a' látás határát meg változtartják ugyan, de azon egy dél határozó marad meg; mivel azok, a' kik vagy napkeletre vagy nap nyugotra térnek, az új látás határozóval, új dél határozótis véstnek. 3. A' dél határozónak tístet: ezek: 1. A' fél napi és fél ejji időt meg határozni, és így akarmely napot és ejjetis két egyenlő részekre vágni. 2. A' golyobisoknak akarmely állapattában az egyenes látás határozó tístét víselni: honnan a' tífllag nézőkist ettől a' kerülettől kezdik el a' napokat. 3. A' tífllagoknak a' látás határozó felet legnagyobb felemeléseket, mely Déli magasságnak mondatik, meg mutatni: és ebből továbbá, maga a' tengely vegnek felemelését akar mely helyen megjelenteni. 4. A' föld helyeinek hosszúságokat és szélességeket meg jegyezni. 's a' r.

a *Meridianus.*

VI. 1. A' a második rendbéli változó kerületek is kettők: tetéi vagy teteli kerületek. Ez úgy gondolatik a' golyobisban mint mozgó látás határ, a' más (az első) mint mozgó délt határozó. 2. A' b tetéi legnagyobb változó kerület az, mely a' látás határozónak tengely végein, az ő tulajdon és a' látás határozóban a' mint a' szükség kevannya ide 's tova forgatható, tengely végeiből vitért által, és így azt egyenes sígeletekre vagja. 3. Ez midőn ő általa a' tífllagoknak e' világ negy résztől való mésselége kereftetik, Arabul c azimuth kerületinek mondatik: midőn azoknak magasságok meg mérésére szolgál d almucantarathnak nevezetik. Ugy hogy nem szükség ezt két külömböző sít egy máson által fordított kerületekre faggatni. 4. A' e tetéi kerület az, mely azokon a' pontokon iratot által, mellyeken a' dél és a' látás határozó egymást által vágják, és a' látás határozó a' dél határozó fele és visontag ettől ama felé mozgatható. 5. Ennek semmi

mi haszna az egy dolgokban nintsen hanem csak sítte a' tífllag nézőknek hasontalan hazudozásokkal tellyes.

a *Circuli mutabiles secundarii.* b *Circulus verticalis.*
c *Azimuth.* d *Almucantarath.* e *Circulus positionis.*

VII. 1. Következnek a' a meg nem változó kerületek, mellyek ez eget éppen két felé vagyan, abban, e' földnek akarmely helyé re nezevis azon helyt tartnak. 2. Ezek kivaltképpen valok vagy alab valok, tudn. a' használatra nevezve, mellyel egyik a' másiknál fellyeb való. 3. A' kivaltképpen valok az Egyenesítő avagy az allati kerület. 4. Az b Egyenesítő kerület az, mely e' világ vagy a' föld tengely végeiből kerittetvén el, azoktól mindenütt egy aranyu méssé áll. Másképpen c nap ej egyseg kerületinek is mondatik. 5. Ez, (a' mint a' többiis) 360 részekre osztatik mellyek itt nevezetese d időknak mondatnak, mivel azoknak a' részeknek fel hágaok és le szállaok szerént samlaltatnak a' napok, orak, és az oráknak tikkelyei (résztékéi) úgy hogy minden orának az Egyenesítőnek 15 részei engedtesse nek és minden ora tikkelyének a' nagyobb részeknek daraboknak 4. 's a' t. 6. Ezeknek penig az időknak samlálásának le tett kezdete a' tavaszi nap ej egysegnek pontya, és a' következőkre samlaltatik, nap kelet felé. 7. Az Egyenesítőnek hasznai ezek: 1. Az égi golyobist két egygyarányu részekre éppen el osztani és innen az égnak kar mely pontyanak helyét meg mutatni, ha tudn. ésiakraé vagy délre hanyodlot az Egyenesítőtől: 2. Az allati kerület jegyeinek fel hágaokot és le szállaokat, honnan a' napok és az ésiakak hosszúsága vagy on, megjelenteni. 3. A' nappali és a' köz mozást és innen az időt meg mérni. 4. A' nap ej egysegnek pontyait megmutatni. 5. A' föld helyeinek hosszúságokat és szélességeket 's innen mésselégeket meg jegyezni.

a *Circuli immutabiles.* b *Aequator.* c *Circulus aequinoctialis.* d *Tempora.*

VIII. 1. Az *a* állati kerület oly kiváltsképpen való leg nagyobb kerület, mely az *o* tengely vegetól tsapponson kerítettven az Egyenesítón által, azt két helyt vagja egyenlőképpé által, és szinte annyi méssé tavozik attól el, a' menyére az *o* tengelyek egymástól méssé vagon, tudn. mint egy 23 dar. 's 30 tzikk. 2. Ennek, (mivel a' bujdosó tsillagok testova tántorgások mia 10 vagy 12 darabni szélesség tulajdonittatik neki) középső vonása *b* nap uttyának hivatik. 3. Ez, a' hősűságra nézve, 2 egyaranyu részekre osztatik, mellyek *o* jegyeknek mondatnak. Az állati kerületnek részei ezek: 1. A' tsillagok hősűságot és szélességet meg mutatni. 2. A' fogyatkozásokat, tsillagoknak fel jövéseket sőt a karminemű nevezéseket meg jelenteni. 3. Es legfőbbképpen az údóknek folyásokra és a' termő dolgok külömbsegenek meg mutatására szolgálni. 4. A' napok és az éjkek egyenetlenségeinek meg jelentése. 's a' t.

a Zodiacus. *b* Via solis, Ecliptica. *c* Signa.

IX. 1. Az aláb valók a' tszonka (mivel egészen meg nem tettsenek) kerületeknek mondatnak. 2. Ezek vagy az Egyenesítő és az állati kerületnek kiváltsképpen való pontyairól valók vagy azonoknak köz rend részeiről valók. 3. A' kiváltsképpen való pontokról való tszonka kerületek azok, a' mellyek az Egyenesítő tengely vegein által irattatván, azokban egymást igyenes golyobisí sígeletekre vagjak, és *e* világot mind az állati kerületre s' mind az Egyenesítőre nézve negy negyeddre osztják. 4. Az ilyenek kettők: A' nap *ej* egysege vagy a' nap meg allitto tszonka kerületek. 5. A' *b* nap-*ej*-egység tszínáló tszonka kerület az, a' mely *e* világnak tengely vegein által menvén, az Egyenesítőt a' nap-*ej*-egység tszínáló pontokon valamellyik tszonka kerületet penig *e* világnak tengely vegein igyenes sígeletekre vagjak. 6. A' *c* nap meg allitto tszonka kerület az, a' mely a' nap-*ej* egysege tszínáló pontokból mint egy tengely vegekből a' nap uttya tengely vegein kerekítettven el, az állati kerületet a' nap meg allitto *o* és *o* pontokon, és ez első tszonka kerületet *e* világ tengely vegein igyenes sígeletekre vagja által. 7. Ezeknek hasi-

hasnók ezek: 1. Az állati kerületnek negy kiváltsképpen való pontyairat meg mutatni. 2. Az Egyenesítőt és az állati kerületet negy egyaranyu részekre osztani. 3. Az állati kerület északi részét a' déltől el választani. 's a' t. 8. Az Egyenesítő és az állati kerület köz rend részein való tszonka kerületek két félek: mellyeknek nemellyikei az Egyenesítőt nézik, nemellyikei penig az állati kerületet. 9. Az *d* Egyenesítő köz idős tszonka kerületei azok, mellyek az Egyenesítőnek tengely vegein és idejein kerekítettven el, a' tsillagok és a' nap uttya pontyainak igyenes fel hágafoknak és le szállafoknak fel keresésére szolgálnak. 10. A' *e* nap-uttya köz darabjai tszonka kerületei azok, kik a' nap uttya tengely vegein által menvén, annak részeit a' golyobison igyenes sígeletekre vagjak úgy hogy a' tsillagok hősűságot és szélességeket fel találására szolgálnak.

a Coluri. *b* Colurus æquinoctiorum. *c* Col. Solstitiorum. *d* Transversales seu verticales Aequatoris. *e* Transversales & verticales Eclipticae.

X. 1. Eckedig a' leg nagyobb kerületekről: követhetnek a' külsőbbek, mellyek a' golyobist nem-egyenlő részekre vagjak és a' világ tengely vegeiből az Egyenesítőtől mellékesül kerítettnek el. 2. Ezek fordítottok avagy tégely végiek. 3. A' *b* fordítottok (Naptérittők) azok mellyek az Egyenesítőtől mind két felől az állati kerületnek leg nagyobb el hálafának ijjánira tavul allanak. 4. Ezek kettők: tudn. a' Rak és a' Bak sarvu fordítottja. 5. A' Rak fordítottja az, a' mely *e* világnak északi tengely végéből az Egyenesítőtől mellekesen kerítettet el a' Raknak kezdetén. 6. A' *d* Bak sarvunak fordított kerülete az, a' mely *e* világnak délfelől való tengely végéből az Bak sarvunak első pötjén az Egyenesítőtől mellekesen kerekítettet el. 7. Ezeknek hasnók ezek. 1. Meg mutatják a' nap uttya részeit. 2. A' Nap fordulást. 3. Az állati kerületnek el hajlását. 4. A' napnak a' del határozo kerületben lévő leg felső és leg alsó magasságát. 5. A' leg nagyobb és leg külső nappali vagy éjjeli út a' golyobisnak akar minemű állapotában. 6. A' napnak tető ki térést meghatározzák 's a' t.

a Cir.

a *Circuli minores.* b *Tropici.* c *Tropicus Cancri.*
d *Tropicus Capricorni*

XI. 1. A' a tengely végi kerületek kétfélek: meg nem változók avagy változók. 2. A' meg nem változók azok, melyek az Egyenesítő tengely végeiből kerekítettén el az allati kerületnek tengely vegein mennek által. 3. Melyek keiten vannak: Északi és déli. 4. Az b északi az, a' mely a' világ északi tengely végéből az allati kerület északi tengelyen kerekítettét által. 5. A' c déli az, mely a' világ déli tengely végéből az allati déli tengely végén vitértet által. 6. Ezeknek (a' többi között) tiszte az: hogy meg mutassák az allati kerület tengely vegeit, és azoknak e' világ tengely vegeitől való messeségeket, mely szinte annyi mint a' nap uttyának az Egyenesítő től való el hajlása. 7. A' meg változhatók azok, melyek annyi messeségre irattatnak az Egyenesítő tengely végei körül, a' mennyi akarmely helynekis szélessége. 8. Ezis vagy északi vagy déli. 9. Az északi, a' mindenkor tetsző mellekesiek között leg nagyobb, mely a' világ északi tengely végéből kerekítettét el, és a' látáshatározót a' dél határozóban meg borítja. 10. A' déli, az északiaknak mindenkor tetsző mellekesiek között leg nagyobb, mely e' világ déli tengely végéből azon a' ponton kerekítettét el, mellyen a' dél és a' látáshatározók egy mást által vagják. 11. Annakokaért bevonatik avagy ki terjesztetik az, a' tengely vegnek nagyobb vagy kisebb fel emeltetése szerint. Ugy hogy a' fekvő golyóhisban az Egyenesítő alát lakoknak semmi efféle kerületek nintsen. Az állóban, a' tengely vég alát, az Egyenesítővel és a' látáshatározóval azon. Az állóban, a' fordítottok alát lakoknak, a' meg nem változó tengely végiekkel azonok: a' meg nem változó tengely végiek alát lakoknak pedig azon. a' fordítottokkal. 12. Hasznok ez: hogy meg mutassák: mitfoda tiszlagok mitfoda helyeken mindenkor (ha a' kerületi mozgás meg nem akadályozza) vagy a' látáshatározó felibe emeltessenek, vagy az alá le nyomtatassanak, vagy a' feljövésék vagy lemenések változati alá vettessenek. s a. r.

a *Circuli Polares.* b *Circulus arcticus.* c *Circ. antarcticus.* XII, 1.

XII. 1. Eckedig az Egben csak ki gondoltatott dolgoktól: következnek a' voltaképpen ott lévőek. 2. Melyeknek először az immar meg mondott kerületekre nevezve való állapotokat latogassuk meg, az után magokot. A' kerületekre nevezve való; 3. Az egyenesítőre nevezve való állapotok a' tiszlagoknak feljövés le menés és elhanyotlás. 4. A' a' feljövés ha is a' nap uttya ijjainak és reseinnek, és a' tiszlagoknak, az Egyenesítőhöz szabattatott fel emeltetése a' látáshatározó felett. 5. A' b lemenés a' nap uttya ijjainak és reseinnek, és a' tiszlagoknak a' nap-ejegyseg-tízalával meg merettetett a' látáshatározó alá nyomattatása. 6. Mindenik vagy megegyeztetett vagy né. 7. A' c megegyeztetett feljövés az, midőn az Egyenesítőnek és a' nap uttyának egyarányu darabjai jönnek fel. 8. A' d megegyeztetett lemenés az, midőn az Egyenesítőben annyi időnek mennekle mennyi darabok a' nap uttyában. 9. Az e egyenetlen feljövés avagy lemenés az, midőn egyenetlen és külömböző ijjak jönnek fel avagy mennekle az Egyenesítő és a' Nap uttyában. 10. Ez igyenes avagy hanyotlott. 11. Az igyenes az, midőn az Egyenesítőben nagyobb ijjak jönnek fel avagy mennekle mint a' Nap uttyában. 12. A' meghanyotlott az, midőn az Egyenesítőnek kisebb ijjai jönnek fel a' látáshatározó felett, vagy nyomulnak alája, mint a' nap uttyának. 13. A' tiszlagok, az Egyenesítőre nevezve való felhajlása az, az Egyenesítő tengely vegein és azoknak igaz helyein által menő, leg nagyobb kerület ijjamely azok között és az Egyenesítő között elfogatot. 2. Es vagy északi vagy Déli. 3. Az g északi, a' tiszlagoknak az egyenesítő től az északi tengely vég felé való leg rövidebb messé letelek. 4. A' b Déli, azoknak az Egyenesítő től a' Déli tengely vég felé való leg közlebb el hajlások.

a *Ascensio seu ortus astronomicus.* b *Descensio seu occasus astronomicus.* c *asc. equabilis seu regularis.* d *Desc. equabilis seu regularis.* e *neq; asc. & desc.* f *Declinatio.* g *Decl. septentrional.* h *Decl. meridionalis.*

XIII. 1. A' tiszlagoknak az állati kerületre nevezve
E val

való állapotok hosszúság, szélesség avagy tekintet (nézés.) 2. A' *f* csillagok hosszúsága az állati kerületnek az az ijje, mely az *V. f. f. f.* kezdeditől fogva számláltatott a' leg nagyobb kerületnek avagy az állati kerület közböl-
sö tsőka kerületinek megéréséig, mely az állati kerület tengely végein, a' csillagoknak igaz helyein, és a' nap uttya részein vitetett kerekített el. 3. A' *b* csillagok szélessége, azon leg nagyobb kerület darab ijje, mely azoknak igaz helyek és a' nap uttya köze foglaltatott. 4. Ez is penig vagy északi vagy déli. 5. Az északi, azoknak a' nap uttyától az állati kerület északi tengely vége felé való leg közeli el hanyatlások. 6. A' déli, a' csillagoknak a' nap-uttyától a' déli tengely vég felé való leg rövidebb távul valófága. 7. A' *c* tekintet (nézés) a' csillagoknak magok között és az állati kerületbéli bizonyos helyhezterése. 8. Ezek igényesek vagy mellékesek. 9. Az *d* igényesek azok, midőn egy néhány csillagok egy igényes vonásban, avagy közel, allanak a' földel. 10. Ez avagy egybe-foglalás avagy ellen be állás. 11. Az *e* egybe-foglalás *O* ly igényes nézés, mellyel az *e'* földről nezeret csillagok, az állati kerületnek azon helyeben eggyeznek-meg. 12. Az *f* ellenbe-állás *O* ly az, mellyel a' csillagok egy más ellenebe tértervén, a' föld közbe lévén, az állati kerületnek éppen feléni méssé allanak egymástól. 13. A' *g* mellékes nézések azok, midőn a' csillagok *e'* világon keresetül igényes és mellékes vonások nem vonatván, (mivel az általmerőnél azok sokkal külsőbbek) egymást nézik. 14. Ezek harman vagynak: tudn. hatos, negyes és harmatségeletük. 15. A' *h* hat segeletük *** az, mellyel a' csillagok az állati kerület hatod részenivel, (azaz, 60. darab allanak egymástól méssé. 16. A' *i* negyes segeletük *□* az, midőn a' csillagok az állati kerület negyed részenire (az az 90. darab) vannak egy-mástól. 17. A' *k* három segeletük *△* nézés az, midőn a' csillagok az állati-kerület harmadánira (az az 120 darab) allanak egymástól.

a Longit. stellar. b Latitudo stellarum. c Aspectus configuratio. d Asp. recti συνζυγία, e Conjunctio συνζυγία

od. f Oppositio. g Asp. collaterales & media. h Sextilis ἑξάγων. i Quadrat. τετραγωνος. k Triang.

XIV. 1. A' mely mineműségek (tekintetek) a' csillagoknak a' látás határozora nevezve tulajdonittatnak azok vagy csak magára a' látás határozora nevezve, vagy a' teréi kerülettel eggyütt illenek ő hozzájuk. 2. A' csak magára nevezve valok a' feljövétel avagy lemenetel. 3. Ezek mind kettő nappaliak avagy poetaiak (észendeiek) 4. A' a nappali feljövétel a' csillagoknak akarmely hely feljövő látás határozója felébe való lükketések, mely (a' mostaniak értelme szerént) léssen a' föld az ő tengelye körül való forgásától, mely napnyugottól napkelet felé tartván azokkal mint egy szembe találkozik. 5. A' b nappali lemenetel, a' csillagoknak, *e'* világ lemenetel felől való részében a' látás határozó alá lükketések (nyomulások), mely attól léssen hogy a' nezőnek helye nap-kelet felé forduldogalván a' föld domború síne a' csillagok és a' mű látatunk közé áll. 6. A' c poetaiak (észendeiek) azok a' feljövések és lemenések, mellyekkel az údóknak és a' dolgoknak változásában a' poetai soktak leg-inkább élni. 7. Ez vagy való vagy csak tetsző. 8. A' d való az, midőn a' csillagok ugyan valósággal lattatnak feljöni, avagy le-menni a' látás határozó felet vagy alatt. 9. Ez, reggeli avagy estvéli. 10. A' e való reggeli feljövés, a' csillagoknak a' nappal eggyütt a' látás határozó felébe való emelkedések. 11. A' f reggeli valóságos elmenetel a' csillagoknak a' lemenetel felől való látás határozó alá lükketések, amot el-
lenekbe a' Nap feljöven. 12. A' g valóságos estvéli feljövétel a' csillagoknak a' nap kelet felől való látás határozó felébe emelkedése, azonba a' nap a' látás határozónak napnyugot-felől-
való része alá halván. 13. Az *h* estvéli valóságos lemenetel a' csillagoknak a' Nappal eggyütt a' látás határa alá nyomulása. 14. Következik a' csak tetsző poetai feljövétel és lemenetel. Ez a' i feljövétel a' nap sugarival elfedettet csillagoknak a' Nap elhaladása után azokból ki fészlése. 15. A' k poetai tetsző lemenetel a' csillagoknak, a' látás határ felet a' nap hozzájuk elközelítése miá lőtt elenyésések. 16. Mindenik ezis vagy reggeli vagy estvéli. 17. A' reggeli tetsző fel-
E 2 jövés

jöves a' tñllagoknak a' napfugárialol valo kikelések, ugy hogy a' napfeljövése előt az egnak nap kelet felől valo résen tessenek fel. 18. Az estvéli tető feljövés a' tñllagoknak a' napfugariból valo ki-kelések, ugy hogy egy ideig nem-láttatvan a' napelmente után a' napnyugoti látás határa körül ismét meglattatának. 19. A' reggeli tető elmenetel, a' tñllagoknak a' napfugariba halások, ugy hogy midőn az előt napkelet rajatt meglátatának, akkor az ő a' naphoz közelítették mja, a' mű semek elől elragadtatának. 20. Az estvéli tető lemenetel a' tñllagoknak a' napfugariba halások (enyésések) ugy hogy midőn egykeveffel előbb a' napnyugoti határozó rajatt meglátatának, akkor a' nap hozzájuk közelítették mja el-rejtessenek. 21. Jegyezd meg itt hogy: A' tető reggelifeljövetel, és az estvéli lemenetel azokhoz a' tñllagokhoz illik mellyek a' napnál ('s nemeltyek szerent a' földnél) későbbben mozognak. Ellenbe pedig, az estvéli tető feljövetel és a' reggeli lemenetel azokhoz a' kik gyorsabban mozognak mint a' nap'avagy a' föld.

a Ortus diurnus ἀνατολή. b Occasus diurnus δύσις. c Poeticus seu annuus ortus & occasus. d Verus ortus & occasus poeticus. e Matutinus seu ortus Cosmicus. f Occasus matut. ver. seu occ. Cosmicus. g Ort. Vesp. Verus seu Cronicus & ACronychus. h Occ. verus seu occ. cron. & Aeron. i Ortus apparens seu heliacus. i Occ. heliacus.

XV. 1. A' a' tñllagoknak, a' látás határa es az ő fordítójáravagy teté ijére nézve, tulajdonittatott állapotok, a' tñllagoknak tágasságok (azimutjok) és magasságok. 2. Az b tagasság (azimut)köz avagy res szerent valo. 3. A' köz azimut a' látás határ ijje mely a' dél határ és a' tñllagokon elkeritteter tetéi kerület közé foglaltatott. 4. A' res szerent valo feljövési avagy lemenési tñllagi tágasság, a' látás határnak oly ijje, ki ket, a' tetőn elkerikkitteter kerületek közé foglaltatik, mellyeknek egyike a' látás és délhatarozok egymás által vágása pontyaiból, mint egy az ő magok tengelyvegeiből, a' délhatarozó tengely vegein, a' látás határozó feljövételi és lemeneteli forkain, a' másik pedig a' tñllagon magán meggyen által. 5. Ez, vagy Déli vagy Északi. 6. Déli

Déli, a' tñllagoknak, a' napkelet vagy napnyugot pontyarol a' látás hatarában del felévalo messesége. 7. Az északi, a' tñllagoknak, a' napkeleti vagy napnyugoti forkol csak felé a' látás határa valo messeségek. 8. Vegezetre c a' tñllagoknak magassága, azoknak a' látáshatara felet a' tetéi kerületben leg rövideb fel emeltetések. 9. Erre nevezve leső a' tñllagokban a' visszafogés és az eltérélődés. 10. A' d visszafogés a' tñllagoklat ható abrázattyoknak a' tetéi kerületbe kellerinél fellyeb emelteteter megtetésék, mely léssen az ő az által látó köz temerdekeb és melyeb restre valo kellerinél harantekosab (táponosab) ráéréséktől (menéséktől.) 11. Aze eltérélődés a' látásnak oly meg változtatása, mely oly két vonasból allo segelettől meretik meg, melynek egyike a' föld köllőközepiből viteter ki, 's a' más pedig annak féneről, mellyeknek mind ketten köz határok a' nézett világos tetben vagon. 13. Ez nem minden tñllagokhoz illik, hanem csak azokhoz a' kik messébb láttatnak lenni és azoknak a' kiknek messeségekhez a' föld golyobisla temerdekségenek valami illendősege hasonlósága vagon. 12. A visszafogés és az eltérélődés közt ez a' külömbség vagon, hogy amaz, a' tñllagokat a' látáshatara felibe kellerinél fellyeb emeli, e' pedig azokat kellerinél alab nyomja. Eddeg az égi dolgoknak alla pattyarol.

a Affectiones stellarum ratione horizontis & ejus transversalis seu verticalis. b Azimuth seu amplitudo stellarum. c Altitudo stell. d Refractio ἀνύκλασις. e Parallel axis.

XVI. 1. Következnek már magok az égi dolgok. Es mivel a' természetigaz okoskodás két eget mutat csak, tudn. a' tñllagot és est a' mű körülöttünk valót, szükség hogy valami égi dolognak mondatik e' kettőben foglaltatik bé. 2. A' tñllagos égben azért a' mik be foglaltatnak azok a' allando tñllagoknak nevezternek, kik nem mind azon egy kerületre helyheztertek, hanem kik sockal alsobbak 's kik sockal fellyeb állók, mely nem utolso oka hogy egyik a' másiknál sockal nagyobnak láttatik. 3. Ezeknek nagyságok első, második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik rend béli. 4. Az első rendbeli nagyságuk min-

mindennél tündöklőbbeknek nagyobbaknak, és ragyogobbaknak láttatnak; a többi pedig a megmódot rend szerint külsőbbek homályosabbak és nem annyira ragyogók. Az ő ragyogások leísen a mi egünk helyének vizmodra lükkögésétől, melyet fereznek ő benne a kü. állotte forgo állando csillagok őrvényei.

a *Stella fixa.*

XVII. 1. Az állando csillagok ősmertesebbek avagy nemannyéra. 2. Az ősmertesebbek bizonyos ábrázatokba foglalattakbék, és sam szerint 1322 vagynak, a mint a nem régen talált nező eveg és hajokázások által samláttatnak. Ezek az ábrázatok avagy az ég közepet vagynak elrendelve avagy az ég közepin kívül. Az ég közepet (az allati kerületben) valok, allatoknak mondatnak; mellyeknek nevek és jegyek így következnek: az 1. a Kos Υ melyben vagyon az b első, mellyel Copernicus a csillagok megfamllálásban él, és a c fényes mellyel Tycho. 2. d Bika $\mathcal{O}$, kinek a e fias tik a nyakába vagyon, mely hat egymáshoz igen közel allo csillagotskakból áll, homlokába pedig az f elsőzők, kik közül kiválteppen valo a g Bika sem. 3. A h Kettős II, E' kettőközül a napkeletinek fejében valo nagyob csillag Polluxnak vagy Herculesnek nevezterik, a napnyugoti féleben levő nagyob pedig Castornak avagy Apollonak. 4. A i Rak $\mathcal{S}$ Ebben vagynak a k samarkák (mellyeknek egyike déli 's a masikja északi,) és a jásoly. 5. Az m oroszán Ω kinek si ven kiralykanak hivattatik. 6. A o barnyas Szűz $\mathcal{M}$, kiben vagyon a p (bor-)sűrő, és a q kalás, mellyet a kezébe tart. 7. A r Mérték (font) $\mathcal{E}$, kinek egyik serpenyeje északi a más déli. 8. A s Scorpio $\mathcal{M}$, melynek csillagai közül a leg fényeseb t Scorpio si venek mondatik. 9. A u Nyilas $\rightarrow$. 10. A x Bakbarvu $\mathcal{V}$, 11. A y viz öntő $\mathcal{W}$, Ebben a feat leg nevezeteseb. 12. A z Halak $\mathcal{X}$, Ezeknek egyike északi a masikja deli, és két kötéssel foglaltattak

glaltattak egybe mellyeknek kötése bognak nevezterik, a Aries. b Prima. c Lucida. d Taurus. e Plejades vergilia. f Hyades. g Talilicium $\lambda\mu\pi\alpha\delta\iota\alpha\varsigma$ & Arab. Aliebaran. h Gemini $\Delta\iota\delta\upsilon\mu\alpha\iota$ & $\delta\iota\sigma\kappa\epsilon\rho\alpha\iota$. i Cancer. k aselli $\delta\upsilon\alpha\iota$ & $\delta\upsilon\iota\mathcal{C}\upsilon\gamma\iota$. l Praesepe. m Leo. n Regulus & Basiliscus. p Vindemiatrix. q Spica, $\sigma\alpha\chi\upsilon\varsigma$. r Libra ejusque lantx borea & austrina. s Scorpio. t Cor M, $\alpha\upsilon\tau\epsilon\rho\eta\varsigma$. u Sagittarius, $\tau\omicron\zeta\epsilon\upsilon\eta\varsigma$. x Capricornus. $\Lambda\iota\zeta\kappa\epsilon\rho\omega\varsigma$. y Aquarius. z Tifces eorumque lina & nodus.

XVIII. Az ég közepin (allati kerületen kívül) való csillagzatok északiak avagy déliek. Az északiak közül. 1. A' a kis medve (Göntzöl külsékere) ennek a farka végében lévő világ b tengelye veginek mondatik. 2. A' c Nagy medve melynek derekában vagyon a d Göntzöl nagy sekere, s farkában annak lovai. 3. A' e Sarkány, kinek farka a két medve közé tekeredikbe. 4. A' f kiralyka a kis medve és a sarkány mellehely heztetet. 5. A' g medve pastor a nagyob medve hátuljánál két, két csillagbol allo agarat tart porazon. Es az ő laba közt a dolmany allya peremiben lévő világos nagy csillag (melyre a medve fark igyenesen mutat) b iszonyu csillagnak mondatik. Ehez foglaltatik a i Berenits üstőkeis. 6. Az k északi korona mindjaraft a Pastor mellet vagyon. 7. A' l Terden allo Hercules az után. 8. A' m lantosfas, Hercules után. 9. A' n hattyu. Ennek begyiben 1600 esendőben, egy uj, harmadik rend fényességű és nagyfagu csillag tetset fel mely mind e mai napig tündöklök. 10. A' o sekén ülő, melynek mellyebéli edirnek nevezterik. Ennek a sekiben 1572, esendőben egy iszonyatos nagy csillag tetset volt fel, mely 1574. ben ismét el tűnt (okat oda fellyeb megjelentettük.) 11. A' p Perfa, ki a balkezében viseli a q Gorgo fejét. 12. A' r kotfis kinek a job vállában lévő fényes csillag sketsketskének ne vesitetik, melynek a két alatta valok t gödölyéknek mondatnak. 13. A' u kegyo tarto, kinekob labában 1604. ben egy uj csillagh tetset volt fel, de 1606 ismét eltűnt. 14. A' x kegyo, kit a kegyo tarto fogott meg kezeivel. 15. A' y nyil. 16. A' z keselyő és a kis gyermek. 17. A' aa

tengerichal. 18. A' u rítiko. (lo) fej. 19. A' v u sárnyas. lo, kinek, a' mely tñllag a' sárnya rőveben vagy on Mar. kahnak, a' mely penig a' tñombjában scheinak nevez. tetik. 20. A' a meg kőtoz őtt sűz leány. 21. A' b b három sgelet.

a *Ursa minor, Cynosura*. b *Stella Polaris*. c *Ursa major helice*. d *Plaustrum apazsa*. e *Draco*. f *Cepheus*. g *Bootes Arctophylax*. h *Sidus horridum, arcturus*. i *Coma Berenices*. k *Corona septent.* l *Hercules Engonisti*. m *Lyra vultur cadens*. n *Cygnus*. o *Castiopa*. p *Perseus*. Aban. z iades. q *Algel*. r *Auriga Erichonius Hemochus*. s *Capella*. t *Hædi*. u *Serpentarius*. x *Serpens*. y *Telum*. z *Vul. tur cum Antinoo*. a' *Delphinus*. v *Equuleus*. w *Pegasus*. aa *Andromeda*. bb *Triangulum*.

XIX. A' a déli jegyek regiek avagy nem regen talál. tettek. A' regiek ezek: 1. A' b Cethal. Ebben 1638. ben ősszel hirtelenfeggel, egy tñdalkozásra melto tñll. lag tñstet fel, es a' mindjart következő tavaszon el. zúnt, mely attol fog. va mind eddig úgy történik. 2. A' c folyoviz. 3. Az d sifakos Orias, kinek őve sient. Teter paltzájának mondatik, a' ballábában levő penig. elábnak. 4. A' f nyúl. 5. Az g Orias kutya kinek a' sájában egy igen tñndókló tñllag vagy on és h ratoga. tonak mondatik; mivel mikor a' Nappal egygűjázaz. ebeket kitarot sájjal lehelőkké tñsi. 6. Az i Ebetske. 7. A' k Noe bñrkája. 8. Az l ufo vizi kegyo. 9. A' m pohar. 10. A' n hollo. 11. A' o loember. 12. A' p farkas. 13. Az q oltár. 14. A' r déli korona. 15. A' s déli hal.

a *Signa Australia*. b *Cetus*. c *Eridanus*. d *Orion*. e *Rigel*. f *Lepus*. g *Canis major*. h *Sirius*. i *Canicula*. k *Argonavis, arca Noe*. l *Hydra*. m *Crater*. n *Corvus*. o *Centaurus*. p *Lupus, fera*. q *Ara*. r *Corona Austrina*. s *Piscis austrinus*.

XX. A' nem régen találtattak azoc a' mellyek noha világ teremtesetől fogva mind voltanak, mind azaltal az ő a' déli e' világ tengely vegehez valo közellertek. mia az esakra lako emberektől nem láttattanak soha, hanem nem regen az Indiará jaroktol ősmertette. nek meg. Mellyek ezek: 1. A' a Noe Galambja. 2. A'

b Daru

b Daru. 3. A' c Fenix ki magát megégeti. Ennek tűze alatt vagy on az Eridanus folyo vize feje. 4. A' d Nyilas India. 5. A' f Pava. 6. Az f Indiai méh. 7. A' g Légy. 8. A' h tarkabarkavad. 9. A' i déli háromsgelet. 10. A' k sárnyalo hal (madar) 11. Az aranyas hal. 12. A' m nagyob fellegetske, mely fok apro tñllagoknak gyűle. kezete. 13. A' n külső fellegetské. 14. A' o vizi ke. gyo. 15. A' p Brasiliai Barka 16. A' q kereszt.

a *Columba Noe*. b *Grus*. c *Phoenix*. d *Indus*. e *Pávo*. f *Apis Indica*. g *Musca*. h *Chamelæon*. i *Triangulum Austr.* k *Piscis (avis) volucris*. l *Dorado*. m *Nubecula major*. n *Nubecula minor*. o *Hydrus*. p *Toucan*. q *Crux*.

XXI. 1. Eddég a' tñllagos égbéli dolgokrol: követke. zik a' mñ a' egűnkbeliekről, mely mindent, valami a' Tñllagos ég alatt vagy on, magában bé foglal. 2. Ennek kőllő közepiben vagy on a' b Nap, ki az ő maga tenge. lye körül valo issonyu sebes forgásával a' mñ egűnköt minden benne levő allatokkal egyetenben eppenfeggel forgattya. Ez minden felé egyaránt tñndóklík; mivel az égi golyobiskaknak a' naputya tájat levő kemenyeb nyomattalok, a' tengely végek tájattis kitoldatik az, azokon által s megaltal járo vékony allatoktol, mellyek az égi golyobiskakot minden felé elégfegeskeppen ny. omjak. 3. A' mely részei ennek az égne a' Naphoz közlebb vagynak leggyorsabban forgattarnak ő tñlle: a' mellyek tavulab tavulab, azok későbbben későbbben: a' mellyek penig a' tñllagos ég hez közel vannak, azok az ég senekek egyenetlensége mñ (mellyet a' fok külömb külömbféle körül levő őrvények sereznek) megseré. nyűlnek: mivel a' sgeleteknek megborulasiban a' leg. vékony ab resets kékek mozgafais meggyorsittatik.

a *Cælum nostrum*. b *Sol*.

XXII. 1. A' mñ egűnkben a' Nap körül levő dolgok vagy a' mñ őldűnk vagy tñllagok. A' tñllagok vagy maradandok vagy ki forgok. A' maradandok a' bujdo. so (bolyongo) tñllagoknak ne veztetnek. Ezeknek ere. deteket lassuk meg előssör őstrán allapatjokot utolssor magokot. 2. Eredetek ez hogy: midőn a' harmadik rendbéli lételadoállatnak (e' világ temerdekeb re. seinek) részei, a' ket elsőktől kereken forgattat.

E 5

nának,

nanak, a' gyorsabbak a' lassabbakot elérték, és a' mellettük elfolyó's ilyenesen mozgó (menő) első léte adó allatnak reseitől a' mellettük közel levő reseitől egybe gyurattatnak és lassan lassan nagyobbak nagyobbak lettek. 3. Mellyek az ő keménységekhöz képest a' Naphoz közlebb vagy őtől távolabb tartanak. 4. Mert a' mellyek keményebbek mezsebb, a' nem oly kemények pedig nem annyira mezsebb üzettenek, és midőn az oly egy golyobiskához értek a' mellyeknek ő vélek egyenlő keménysége vagyon; vagy a' túl's innen való egnek mozgási sebessége ugyanalkalmaztatott, hogy egyik a' másikat fellyúl ne haladja, annak utánna az ő forgásoknak helyét meg-tartottak, és onnan verik műreánk a' Napnak fenyet vissza. 5. Ezeknek keménységei pedig nem csak a' reseknek temerdekiségétől és sürűségétől vagyon, hanem a' formájától is és kiváltképpen a' sűrűségük külsőségétől. Továbbá ezek eredetét attól is vehették hogy az őrvénye elnyalattat és megfetétedet világosított allat ha nem igen kemény volt minnek utánna más őrvényébe forgott be, annak köllő középe felé nyomult alá és ottogyon az ő sűrűsége való sűrűségű egy golyobiskákban a' Nap körül forogdogálnak és annak fenyet műreánk visszaverik.

a Planeta.

XXIII. 1. Eddig a' bujdosó csillagoknak eredetéről: következik állapotjuk, mely avagy az ő mozgások avagy erejek. 2. Mozgások: A' bujdosó csillagok, ha vagy az ő keménységeknél vagy egyenetlenségek vagy valami egyéb ok ellent nem áll, a' selett hogy a' Nap körül esendőenként forgattatnak, az ő tulajdon köllő középek körül is mindennap egy sör fordulnak el. 3. Ez az ő forgások leírás attól hogy: az egy golyobiskák ezeknek nem annyira a' nap felől való resekben, mint az attól távolabb valóban utköznek meg. 4. Innen ostan az Eg sörmedreinek sebességes mozgások bérítetik, és így a' nagy őrvényben más külsőbb is léte, melyben ezen uton és módon más magoknál külsőbbek is kavarítottatnak be. 5. A' karmely resekben legyenek ezek az Egnek; az ő tengelyek vege mindenkor azon allando csillagokra nezek, mivel az ő kerületek noha magokban

ban gondoltatvan nagyok, az allando csillagoknak mérséklésére nézve mindaz által, csak annyi mint egy pont. 6. Ebben az ő forgásokban mivel különbözni lattatnak, mondatnak meg allatnak [mind a' felső's mind az alsó résében az ő kerítések temerdekiségének] avagy hátra másoknak. 7. d Meg allat akkor mikor valamely meg-hatarozot végre érkezvén, az ő más felé fordulással futásokat meg törgötik, minekokaért mint egy, mozduharatlanoknak lattatnak. 8. A' a kerítés selesége (temerdekisége) felső része a' bujdosó csillagok golyobiskájának leg-felsőbb helye: melyre midőn elérkeznek, fellyebb nem mehetnek: és a' földtől leg mezsebb vagynak. 9. A' fkerítés selesége alsó része az a' mellynél azok alább nem ereszkedhetnek, minekokaért mű hozzánk leg közlebb lenni lattatnak. 10. g Visszamaradnak ezek midőn az ő állásokból ki mozduván nem arra lattatnak menni a' merre el indultak vala: ha nem az elmentetnek valami reset meg-visszamenik. 11. Mindezeknek oka az ég sörének egyenetlensége, honnan vagyon hogy a' mű Egünk apro resei igen egyenetlen mennek (folynak); ismet a' leg vekonyab reseknek (testetseknek) a' körül álló's igen egyenetlen őrvényekből a' Napba ki's be folyások'st.

a Stationarii. b Absis seu aux summa apogaeum. c Absis seu auxima perigaeum.

XXIV. A' bujdosó (bolyongo) csillagoknak erejek erősebbek (határozottabbak) vagy az ő tulajdon hazokban vagy az ő egybe fogattatásokban: egyebként erőselebbek. 2. Ezek közül kinek kinek tulajdon a' háza, az a' jegy az állatok kerületében a' melyben az első teremtésbe allattatni iteltetnek. 3. Az ő egybe fogattatások az midőn az égnek azon egy sörén és resein többen vagynak. 4. Az egybe fogattatás köz avagy resei. 5. A' c köz az midőn harman (Saturnus, Jupiter és Mars) vagynak együtt. 6. Ez a' mozgásnak kesősége miá nagy és tellyességgel tudalando dolgokat jelent: s ha pedig a' Nap ő reájok néz, nemely országoknak és tartományoknak elpusztitásokat's többeket efféléket. 7. Nevezet sörét pedig ha ez az állatok kerületének valamely tűzes jegyében leend, igen nagy szárazságot jelent; ha pedig a' vizesekben,

ben, esőknek sokságát hozza: ha a' levegő-égiekben, seleknek keménységét; a' földiekben, kelletlen hidegnek bőfőjét jelenti: vegezetre pedig a' himiekben, a' him állatoknak veszedelmeket, a' növényiekben pedig a' növény állatoknak. 8. Az ő d rési egybe foglaltatások az, midőnt fák ketten vagynak az égnek azon egy részén. 9. Ez középső avagy belső. 10. A' e középső, Saturnus és Marsé: mely hadakat, vihá-vonafókat, királyoknak és felső rendeknek villongásfókat és versengésfókat jelenti's még pedig ezeknek amaz ellenferentés elémeneleket, ha az egybe fogattatásban az uralkodó jo leendő, egyebkent veszedelmeket jelenti nekik. 11. Az ő f belső egybe fogattatások nagyobb avagy külső. 12. A' nagyobb Saturnus és Jupiteré, mely új tudományokat's több olyanokat jelent: és ha Jupiter az erősebb, jól lesz a' dolog, ha pedig Saturnus karokat nyomorúságokat, és nagy vihá vonafókat jelent.

a *Domus Planetarum*. b *Conjunctio*. c *Communis seu maxima*. d *Specialis*. e *Media*. f *Extrema*.

XXV, 1. Magok a' bolyongo csillagok ezek: Elő és a' naphoz legközelbő a Mercurius ☿ ki a' Napot 80 nap fordulja meg. Ereje különb különbféle: a' melegekkel meleg a' hidegekkel hideg: mivel annak követi természetét a' mellyel egybe foglaltatik. Haza a' kettős és a' Szűz. Uralkodása vagyon kiválteppen az Emberek elméjében levő mely gondolkodásokon. Minnekokaért az ő uralkodása alatt jó tanolashoz fogni; hűreket hordozni. Az embereknek fogontatásokat a' hatodik hónapba bírja kiválteppen, eleteket pedig len igazgattya a' negyedik estendőől fogva a' tizen negyedikik. Ha a' felső ckel egybe fogatik a' többi között, esőknek bőfőjét, merülésfókat és romlafókat jelent; hasonlóképpen ha Venussal egybe kötöttik a' nedves házban. Az ő tulajdon házában pedig nagy seleteket jelent. 2. b Venus ♀, ki kilentz hónapba kerül meg a' Napot. Ez fenyés és fehér csillag, és a' Napnak hol előtte lattatik lenni (mely reggel lejj) és a' hajnal csillagnak neveztetik; hol utanna (estvéken) és a' bűrküfeti (alkonyodati) csillagnak mondathatik.

Az ő mineműsége hidegség avagy nedveség. Két háza vagyon a' Bika és a' Font. Szereti az ifiulágot az ifisőnyókat és a' feleségeket: és ő nekik biralkodása vagyon minden hideg és nedves betegségeken, mellyek a' bűlő resektrájtattal einek. Ha annakokaért azok ellen hasznos orvosságot akar szerezni, azt akkor tselekedd mikor ez az ő házában kellő sennel és allapat vagyon. Erejét az emberek fogontatásban mutatya kiválteppen meg, s' még pedig az őtől holnapban: eleteket pedig 14. estendőő koroktól fogva 22-ig igazgattya. 3. A' e Mars ♂, ki két estendeig kerül meg a' Napot. Ennek sine langozo sabbása: természete himi, és sáraz's mint egy ugyan egető meleg: minnekokaért gonofnak és ferentferenteknek sokot tartatni: tulajdon háza a' Kos és a' Scorpio. Uralkodó erejét kiválteppen a' haragosokba, és az ifiulágnak buzgo melegségű mozgásába, a' hadakba és párt utésekbe önti ki. Annakokaért ha az az ő házában jó módjával lattatik lakni a' hagymáz, hideg leles és egyéb hűv betegségek ellen hasznos orvosságokat tálalhatni. Az embert a' fogontatásban kiválteppen a' harmadik hónapba bírja, az ő elerét mint egy 40. estendőől fogva 50-ig igazgattya; a' haragos indulatnak oka az emberben. 4. A' f Jupiter, ♃, ki a' naptól rendszerént negyedik bujdosó csillag, az ő negy társával a' Napot 12 estendőőbe kerül meg, őtől pedig az ő körülötte valók közül leg messzebb való 16 nap, a' harmadik 7 nap, a' második 85 óráig, a' legközelbő pedig 42 óráig. Ennek fenyesége oly nagy és ekes hogy még árnyékot-is vessen magáról, kiválteppen mikor az ő kerületi temerdeksegenek alsó részében vagyon természet himi, meleg, nedves, és kegyelmes: háza vagyon a' Nyilasban és a' Halakban. Uralkodása kiválteppen a' véreseken, ifiakban és vigág szerzésekben vagyon: minnekokaért minden erőtelenségekbennis, mellyek nem igen égett vérből származtak. Es ha az ő házában jól helyeztetet, akkor az ő uralkodása alatt a' megmon-

mondott betegségek ellen jó orvosságokat tñnalhatni. Ennek hatalma alatt vagyon az ember az ő anyjának méhében a' második és kiváltk. a' kilentzedik holnapban: annak okaért az akkor születettek többire igen elők: mivel hogy a' Jupiter szerzője az élő erőnek. 5. A' g Saturnus h ötödik és a' Naptól leg-mesibb való bujdosó tñllag, ki az ő két solgaival (mellyek őt a' vagy igen kesőre avagy sohasem kerülnek meg) a' Napot 30 estendeig kerüli meg. Ez himi, hideg, száraz sőt meg nedves természetű: gonosi és nem igen szerentés. az ő háza a' Bakfárvuban és a' viz őntőben vagyon. Birja az emberben levő feketesárg és az, abból, eredt betegségeket: ismét a' nyálás törhas és enyves betegségeket, tudn. a' belpoklot, fenét, s a' t. ha peniglen az ő tulajdon hazában jó módjával lakik: igen hasznos orvosságok tñnalrathatnak azok ellen. Az ő Uralkodása az Emberek fogontatásakor az első és kiváltk. a' nyoltzadik holnapba vagyon: minekokaért ritkan az a' gyermek igen elő. a' ki ebben a' holnapba születik, a' Saturnus gonoszsága és hidegsége miatt. Az embereknek penigeteleket birja szinte vénkorokban midőn ők hidegek és törhasok. 6. Immar itt aztis meg kell tudnunk hogy a' melyégi gölyobiskák a' Naptól fogva a' Saturnus kerületeig vagynak, azok igen igen kűtsnek: de a' mellyek azon fellyull vagynak azok sokkal nagyobbak úgy hogy ki kűs nagyobbak közül hét vagy nyoltz kűts alátra valoktól verethetik körül a' Nap felől való részén.

a Mercurius. b Venus. c Lucifer. d Hesperus vesperugo. e Mars. f Iuppiter. g Saturnus.

XXVI. 1. A' mű egűnkben ki tűnő (enyéső) állatok a' üstökös tñllagoknak nevezetnek. 2. Ezeknek a' mű egűnkben fel-tűnésüket és kűtésüket lássuk meg előbb őstán abrázattyokot. 3. Az első így lesi: Nádőn valamely magán világoskodo tñllagnak őrvénye a' körülötte valoktól el nyalattatott és az ő keménysége nagyobb mint az égi gölyobiskaké kik a' mű egűnknek közepitől elegendes távul vagynak és mindnyajan egyedlők; elsőben imide amoda viterethetik ugyan úgy hogy a' naphoz hol közeleb hol távulab járuljon. az-

oknak

oknak az őrvényeknek állapattok szerént, a' mellyeknek sòműsédűsagokból ki ment; mivel azokból sok képpen tartoztathatnak avagy mozgattathatnak; sőt az ő maga keménységehez képestis mely nennél nagyobb, annal inkább ellenne áll; hogy valamely dolog őt ab-ból az ő uttyából a' melyre elindult elneterítse. 4. Mind-azáltal nem igen nagy erővel mozgattathatnak a' sòműséd őrvényekről, mivel ennek előtte ezek mellett nyugott: és annak okaért nem is mehet a' Nap őrvénye mozgása ellennebe hanem a' szerent, holott elvegtére oly pontra kell érni, melyben az a' vonas kit ő az ő mozgásával tñnal, meg érjen egyet, azok közül a' kerületek közül, mellyek szerent az égi dolgok a' köllő közép körül forognak; és midőn oda el érkezett, úgy igazgattya tovább az ő meneser (mozgását) hogy hova tovább a' köllő középtől mind inkább inkább eltávozzék, míg abból az őrvényből másba költőzik. 5. Abrazattok b (üstökös) abban áll hogy: Mivel az ő világozások, (mellyet a' Naptól vettek) a' nagyobb gölyobiskák a' kűtsnekre botfáttatnak nem csak igyenes vonásokra megyen igen nagy sebességgel hanem midőn minden nagy gölyobiskák, egy szer s mind több kűtsinálattok és körülöttek valokot nyomnak oldalokkal, oldalfélsismegterfik de gyengeb sugarok által. 6. Honnan a' szerent, abban a' kerületben levő állására ne-ve, az üstökös tñllag avagy farkas avagy üstökös avagy gerendás. 7. Melyben az igyenes és erős sugarok mindenkor a' fejét, a' segetteket penig és a' gyengébbek annak egyéb részeit mutattyák.

a Cometa. b Coma.

XXVII. 1. A' föld őrvényében előbb őstán a' forgását (melytől az üdőnek minden fele külbűsége származik) lássuk meg, az után a' benne levő testeket. 2. Az ő forgása két fele egyik napi a' másik estendűsakai. 3. A' b napi az, az mellyel ő az ő tengelye körül forog nap-nyugorol napkeletre. Es természetű napnak mondatik. Evvel az ő forgásával tñnal nekűnk nap-palt és ejelt. d Nappalt; a' mely felől a' Naphoz fordulván az ő fényével meg világozattatik: d Ejelt, a' mely felől a' Naptól elfordult és meg nem világozattat hatik.

5. Min-

5. Minden természet szerent való Nap 24 re-
 fiekre osztot mellyek *f* oraknak mondatnak;
 egy ora peniglen aal 60 g tikkelyekből. 6. *h*
 Estendőitákai forgása a' föld örvényének az,
 a' mellyel ő az ég reseitől minduntalan de lassan las-
 san ugymint mindennap egy egy darabig (graduſig) to-
 lyattatvan éléb a' Napot eppen meg kerüli. Ebben ha
 365 nap s 6 ora vagy on g Julius estendőjének monda-
 tik: Ez ismet közönféses mely 365 naphol 5 or. es 49
 tzik. áll, vagy k meg bővittet, mely 366 naphol áll
 minden negyedik estendő illyen. A' napi estendő 11
 nappal haladja fellyül a' holnapit és 1 hozzáadásnak ne-
 veztetik. 7. Mivel penig az első rendbéli letelado futus
 referskek a' tſillagos égből a' mŰ földünkre egyfelől
 jönnek inkább, nem: talalvan a' földben az által mene-
 telre olyan illendő helyet, mint az ő tengelyén, 23
 graduſſal (darabbal) hajtottak azt el a' nap-uttya ten-
 gelyétől. 8. Mely meg hanyotlot tengely, és a' nap körül
 vago forgasából a' földnek, minden e' föld ſenén
 történő dolgok eredetét vesének. 9. Mivel a' föld az
 ő estendőitákai uttyának a' felől való reſeből lévén
 a' mikor a' nap a' *V*-ban lattatik lenni mŰnekünk Esaka-
 nak i Tavas vagy on; mivel a' föld esaki tengelye az ő
 a' Naphoz léendo nagy hanyotlása és attol immar
 megleit nagy eltavozása közöt lévén azt tſelekeſi hogy
 a' mŰreank (kik a' Rak terittő (forditto) kerületin túl
 lakunk) tſő ſugárok közép ſerü erejűek (ugymint kik
 ſem igen ſockaig ſem igen keveſe nem erik a' földnek
 azon reſét) tegyenek; minekokaért a' teli hideg után,
 az ődötájba a' levegő eget mŰnekünk kedveſebbé te-
 ſik. Es mivel akkor mindenik tengely vegre el ér a'
 Nap vilaga, annakokaért az egeſ földön ſerte ſellyel
 k nap-ey-egenlőſége vagy on; mely Bőjt maſha vanak
 11 vagy 12 dik napjan eſik. Ménnel közeleb men-
 degel penig a' *V*-hoz, annal bellyeb mégyen az eſa-
 ki tengely a' vilagofſágba: a' deli penig annal bellyeb
 a' ſetértégbe: minekokaért az eſakiaknak napjok és
 melegek őregbültön őregbült; ellenbe a' kik delre
 laknak. 10. Midőn penig ő a' *V*-ba vagy on, és a'
 nap a' *S*-ban tetſik, akkor nekünk i nyár vagy on;

mivel a' föld esaki tengelyének akkor lévén a' naphoz
 leg nagyob hanyotlása, azt tſelekeſi hogy, a' mŰ taj-
 unkra jővő ſugárok tſak nem igyenefen jőjjenek a'
 földre, és ſok ideigis mulatvan azon, az ődötájban a'
 földet igen megmelegitſék, s azoknak penig a' kik az
 Egyenſittő kerületen túl del ſelé laknak, eckor teli
 vagy on, mivel a' deli tengely a' naptol akkor leg meſ-
 ſeb távozván a' napsugarit tſak igen tſaponofon veri
 viſſa, ugymint igen kevés meleget ſerezheſſenek.
 Az eſakiaknak penig akkor a' napok leg hoſſab-
 bak, ellenben a' delieknek leg rövidebbek, mivel az
 eſaki tengely a' vilagofſágba igen bé menvén azt tſe-
 lekeſi hogy az eſakiak mindennap ſokaig mulatſanak a'
 vilagofſágba, a' ſetértégbe penig tſak igen keveſég: a'
 deli tengely penig akkor a' ſetértégbe igen bé megyen,
 és azt tſelekeſi hogy a' deliek a' ſetertben igen ſokaig,
 a' vilagofſágban penig igen Keveſég mulatſanak. Itt
 midőn a' föld a' *V*-val és a' nappal egy igyenes voná-
 ſon vagy on, leſen a' *m* Napmeg allása (a' mint hiſjak)
 mely történik 12. vagy 13. Napjan ſet i vanhavának. 11.
 Tovabba a' föld az ő uttyán a' *V* ſelé elközzellitvén az
 eſaki tengely a' Naptol inkább inkább eltér a' ſetert oldal
 ſelé, a' deli penig a' naptol megvilagofſittatott reſ ſele,
 honnan az Eſakiaknak napjok meg rövidül es mele-
 gjek meg keveſedik, a' delieknek penig meg őregbült,
 mig a' *V*-ig erkezvén a' vilagofſág mindenik tengelyt
 meg érje, és az egeſ vilagon napej egyenlőſége legyē,
 (mely Sz. Mihaly havaba leſi, és az Eſakiaknak ő őſ, a'
 delieknek penig tavas kezdet. 12. Ōſtán a' *S* ſele kö-
 zellitvén, az eſaki tengely hovatoáb bellyeb bellyeb
 megyen a' föld ſetert oldalába, a' deli pediglen a' vilá-
 gosba; és így a' delieknek napjaik meghoſſabbulnak az
 Eſakiakéik penig megrövidülnek miglen a' *S*-hoz
 erkezvén, az eſaki tengely 23 darabniig ſillyedjen bé a'
 ſetértégbe, és így az Eſakiaknak *p* telet és leg rövidebb
 napot hoz, mellyet *q* teli nap megallásnak hívják, és tör-
 tenik 11 vagy 12 nap, karatſon havának: *q* a' deli tenge-
 ly peniglen 23 darabni ig eſvén a' vilagofſágba, a' de-
 lieknek nyarat és leg hoſſab napokat, 13. Vegezetre az
 Ō non es a' *M*-on a' *S*-be érven, az eſakiaknak tavas

ad, a' delieknek pedig őzt. Az ő a' $\odot$ tol fogva a $\square$ ig valo eges utaban pedig, az Esakiak napjai nevedeknek, mivel az esaki tengely visssa mendegel a föld meg világosított részébe: a' deliekéj pedig meg ro'vidulnek, mivel a' deli tengely a' föld setet fele felé megyen visssa. 14. Ekkedig az estendőről magában: Következnek ez estendőknek külömbkülömbfele egybe foglalási 7 elkerülesi és a' kalandariom. 15. Az estendők elkerülese napé, holdé, adozásé. 16. A' nape 28. Julius estendejet foglal bé. 17. A' holdé 19. 18. Az adozás elkerülese 15 az az három őt estendő foglal bé. 19. A' y kalandariom az estendőben a' napoknak, havaknak mesterseges elrendelése. 16. Ez vagy égi estendő, melyben a' holnapok az allati kerülethez kepest rendeltettek el: és így őtnek 31; negynek 30; kettőnek 29; s egynek 32 napja vagyon, vagy Hypparchuse és Ptolemeuse, vagy az Egyiptomiak, Örmények, és Persákei; vagy a' Sidoké, melyben a' törvényi és az első templom elrontása után történt emlékezetes dolgok, azokkal együtt melyek a' Sidok írásból vetethetnek, be foglaltatnak; vagy a' z Juliusé mely új vagy őserent samlaltatik, de újserent Gergelyének hívjuk.

a *Motus telluris*. b *Diurnus*. c *Dies naturalis* $\nu\alpha\kappa\eta\mu\epsilon\rho\upsilon\nu$. d *Dies artificialis*. e *Nox*: f *Horæ*. g *Minuta*. h *Scrupula*. i *Motus telluris annuus*. j *Ver*. k *Æquinoctium vernum*. l *Æstas*. m *Solstitium æstivum*. n *Æquinoctium autumnale*. o *Autumnus*. p *Hyems*. q *Solstitium hybernum*. r *Cyclus*. s *Cyclus solaris*. t *Cyclus luna*. aureus numerus paschalis. u *Cyclus indictionis*. x *Lustrum*. y *Kalendatium*. z *Kalend. Iulianum & Gregorianum*.

Az

Az estendők elkerülesi így egyeznek meg a' Christus születése után valo estendőekkel, melyekben a' vasárnap jegyzőbőrük őtis jegyezd meg.

Anni Christi	Cyclus Solis	Cyclus Luna	Cycl. Indictionis	Literæ Dominicalis.
1650	7	17	3	F
1	8	18	4	E
2	9	19	5	DC
3	10	1	6	B
4	11	2	7	A
5	12	3	8	G
6	13	4	9	FE
7	14	5	10	D
8	15	6	11	C
9	16	7	12	B
1660	17	8	13	AG
1	18	9	14	F
2	19	10	15	E
3	20	11	1	D
4	21	12	2	CB
5	22	13	3	A
6	23	14	4	G
7	24	15	5	F
8	25	16	6	ED
9	26	17	7	C
1670	27	18	8	B

XXVIII. 1. Immár a' föld őrvényében valo nagy testek ketten vagynak tudn. a' Hold és a' föld maga. 2. A' a holdnak D látjuk először moz gását órán a' földre nevezé valo állapotját. 3. Az elsőről: Ez az őeget

get mely a föld kerekfégénél hatvanfő nagyob egyfő járja el, míg a föld az ő tengelye körül harminzszor fordul meg, (s b holnapnak mondatik. Es tizen két többől egy c közönséges napi estendő lessi, tizen haromból pedig d egy meg bővetteter holnapi estendő.)

4. Melynek oka a Hold kitérdése, melyre nevezve az egytől két olyan hamar üzethetik mint a föld. 5. Nem találhat pedig a földre azért le, mert a földnél hamarab megyen; s messze sem mehet pedig a földtől, mivel a rajta fellyűl való f g ő nálánál sokkal gyorsabban megyen. 6. Hogy pedig mindenkor azon résével vagyon a földhöz fordulván oka ez, hogy az ő más része keményeb, és azért nagyobbatis kell a föld körül kerülni, és így inkább eltavozik a kerületben a földtől; a felőlünk való része pedig nem oly kemény, (holott abban a mint a nező Evegek mutatják hegyek völgyek vannak) melynek oka az hogy a más része mindenkor csak a naptól ilyenesen jővő fényt veri vissza, c pedig a földről vissza veretetteti. 7. Ennek a földre nézve való állapotja avagy csak egyedül a földet nézi, avagy a földet a nappal együtt. 8. Csak egyedül a földet nézi az hogy ő neha messzebb s neha közlebb vagyon a földhöz: 9. Mivel, a Hold ege (azaz, a föld tulajdon örvényébéli ég) a Nap ege nek ő beléje a csillagos égtől nagy bőfeggel béüzettetése mia, neha sokkal nagyobb s neha sokkal külsőbb: vagy hogy ő neha inkább s neha kevesebbé nyomattatik a külvülte való egnek különbkéféle mozgástól. 10. Az ő, a Nappal együtt a földet nező állapotja avagy minden holnapi avagy ritkábban történő. 11. A minden holnapról: A Holdnak a Nap felől való része mindenkor világos mely avagy egybe foglaltatik a nappal avagy ő tőle el tavozik. 12. A Nappal egybefoglaltatott Hold minden holnapnak első négy napjában a nap sugarinak világába borítottatik be: a mely üdő u honak neveztetik. 13. A naptól inkább inkább eltavozván ismét fel tetetik. 14. Es ez a feltetés résferent való avagy tellyes. 15. A résferent való lessen mind előtte s mind utána az egyben vettetéseknek. amaz hold nevedesének e pedig 100 gyanak mondatik. 16. A résferent való mindenik vagy külsőbb

nagyob. 17. A külsőbb sárvas avagy fél. 18. A sárvas Hold lessen minden holnapnak 4 dik napján midőn a naptól két jeggyel avagy 60 darabjával a kerületnek tavozot el. ismét az ellenbe vettetés után a 16. dik napon. 19. A fél hold lessen többire a 7. dik nap tájatt: és ismét a hold tőlte után a holnapnak 22. dik napján, midőn három jeggyel avagy 90 dar. tavozik. 20. A holdnak nagyob része, való fel-tetés domboru, midőn még az ő tellyességehez valamenyi kell: mely lessi 11 nap tájatt, és tőlte után a 19. nap a mikor negy jeggyre az az, 120 darabnira tavozot a naptól. 21. A d Hold tőlte akkor vagyon mikor a napnak éppen ellennébe vettetik, tudn. 14 dik nap tájan. 22. E lassan lassan el fogdogal, míg ismét a nappal egybe foglalodik; mely a 30. dik nap táján lessi. Mind ez a változás mi módon effék meg próbál hatni egy laprán avagy alman gyertyánál. 23. A hold mikor tele avagy uj, sokkal gyorsabban megyen, mint egyebkor; mivel hogy az ő ege a nagy egnek elől jő és következő részeire, ugymint ő hozzá hasonlobbakra bővebben omolki, mint az alsókra vagy a felsőkre. melyek ő hozzája nem annyira hasonlok, és hősűke kekedd kerületet csinál, melynek a nap ellenébe való sűrösbb részeiben, melyekben a hold ujsága és tőlte lessen, az eg részei gyorsabban mennek mint a tagabakban melylyek a naphoz oldalfélt vagynak, es melyekben a holdnak része, való világoskodása esik.

a Luna. b Mensis. c Novilunium. d Plenilunium.

XXIX. 1. A Holdnak a Nappal való rukáiban történő nézése (állapata) az ő a fogyatkozások. 2. Mely akkor történik mikor az a két világosító allat az ő kerületnek bogájában léend, avagy ahoz közell. 3. A b bogok a kerületeknek, oly vagatik, melyek a Nap és a Hold járásától lessnek; és az ő ábrázattok c sarkanynak mondatik. 4. Ezek közül egyik nagyob avagy felmenő és sarkany főnek mondatik; a mas külsőbb avagy le-sálló és sarkany farknak mondatik. 5. A felmenő bog az a pont, a holott a hold az állati kerület felétől. (mellyet nap uttyanak hívnak) el-tavozván a műteténk felé közellit. 6. A le-sálló bog az a

holott

holott a' mű terénk feliből ismét el tavozik. 7. A' fogyatkozás pedig vagy egész vagy rész. való. 8. Az egész a' világossító allatnak eppenséggel való meg fete. tedése, mely a' középső által vagafokon esik. 9. A' rész való, a' világossító allatnak egy részben való meg homályosodása, mely valamellyik boghoz közel esik. 10. A' d Nap fogyatkozása, akkor leszen mikor a' Hold a' Nap és a' Föld közé alvan a' Nap igyenes sugarit a' földnek nagyobb avagy külső részéről elfordítja. 11. Ez a' közbe állás leszen az ő egybe fogattatásoknak határiban, mellyek a' bogokon innen es tul iratnak le: Esak fele 20 dar. 40 tzik, Dél felé 11 dar. Mivel ha a' hold valamennyivel a' bogokon sielességre tul megyen: a' Nap mellett ugy megyen el hogy ő neki semmi sugarit a' földről elnefordithassa. 13. Tovabba a' Nap rész való fogyatkozása nagyobb vagy külső, az ő egybe fogattatásoknak igyenesége szerint. 14. Minekokaért egészen láttatik a' nap meg homályosodni, ha az ő és a' Hold köllő közepe a' mű látásunkal egy igyenes vonáson esik. 15. A' e Hold fogyatkozása akkor leszen mikor a' föld a' Hold és a' Nap között igyenes vonáson fekvően a' nap sugarit a' holdról vagy egészen vagy egy részéről elfordítja. 16. Mivel a' föld (ki feter magában és a' Napnál sokkal külső) tornyos és langsfabafu árnyéka nagyobb a' Holdnál es így az ő kerületénél külső terjed: minekokaért a' Hold az ő árnyékába menvén elrejtetik. 17. A' fogyatkozási ellenbe vetésnek hatari a' bogoktól innen es tul csak 15. dar. határoztatik, mivel azért a' Hold ritkan járul a' Nap (avagy a' fogyatkozások) uttyához olyan közel, ritkábban esnek ő benne fogyatkozások. 18. A' Hold egész fogyatkozása jollehet az, azon látás határ között lakoknak mind meg tessék: a' nap. keletieknek mindaz által, hamarab, mint a' nyugotiaknak. 19. Az egész fogyatkozásban a' Hold neha ugy el enyészik a' mű szemünk elől, mint ha az egről ugyan el vetetet volna, mivel ő akkor leg messzebb levan a' földről, az arról hozza felé fordítást sugarok őtől el nem érik, tudni való dolog pedig hogy, az a' kistű és feter világosság, mely ő benne a' fogyatkozáskor néha láttatik, ő reája a' földről veretik. 20. Mivel pe-

nig

nig ez három test nem minden egyűve menesben es ellenbe vetésben esik egy igyenes vonásra. a' hold valamely felé tantorodása mia es mivel az árnyek fél által merője a' hold fogyatkozási uttyában csak 47. tzik foglal magába. csak kevesse, tudn. legfellyeb hatvor eshetik ostendőt csak fogyatkozása.

a Eclipsis. b Nodi circularum. c Draco. d Eclipsis solis, e Eclipsis Luna.

HETEDIK RESZ.

A' Földi dolgokrol.

1. Eekedig az égi dolgokrol, a' mű földünk őrvényéből levő holdalegyetemből kővetkezik a' Föld.
2. Ennek lassuk először mennyiséget az után természet.
3. Mennyisége avagy magan való avagy egybe szerkeztet.
4. A' magan való, kerület avagy altalmérés.
5. Kerülete 5400. Nemet mér föld. Mivel minden égi kerület áll 360 darabból, egy darabnak pedig e' földön 15 Nemet mér föld felel meg, meg fokasítván azért 15-tel 360 t, leszen 5400.
6. Altalmerője pedig 1718²/₁₇. Mivel a' kerület által merője a' kerülethez magához ugy van, mint 7,22 hűz, meg fokasítván azért 5400 t 7 tel es a' meg fokasítottat 22-vel el osztván, a' meg mondott szám sül ki belőle.
7. Egybe szerkeztet mennyisége sűn avagy temerdekleg.
8. Széne pedig avagy egészen gondoltatik avagy elosztva.
9. Ha egészen gondoltatik lapos avagy domboru.
10. Lapossága (odvara) 2322000 Nemet mér föld. Mivel ha a' tél kerület száma tudn. 2700, a' fél altalmerője tudn. 860, t meg fokasítva, odvart csinál. 11. Domborúsága 9288000 Mivel a' kerület domboru sene negy annyi mint az odvar, meg fokasítván 4 gyel az odvart így találod.
12. Temerdeklege 2662560000. Mivel a' kerület odvara meg fokasítván a' fél által mérő a' golyobis fél által mérővel egy arányu magas kerek oslopot csinál melynek harmadik része negy szer sedetvén egybe, a' golyobis temerdeklegét teszi.
13. De mind ez a' sűnyű nagysága tültagos éggel egybe vetetvén csak annyi mint egy femini

femmi. 14. A' föld kerekége osztatik helyekre, övekre, és hajlásokra. 16. A' a' helyek (segeletek és sarok) 32 vagynak kik közül negy, kiválteppen való, tudn. a' Napkelet, Dél, Nap-nyugat, és Észak. 17. Az b' övek itt az (egy kerületeknek megfelelő) föld kerületei közé sorittatott helyek (tagasságok.) 18. Ezek mertekletlenek avagy mertekletlenek. 19. A' c' mertekletlenek azok, a' mellyek közép sűrű melegek avagy hidegek; mineműek a' terített és a' tengely kerülete között való részek mind Északra mind délre. 20. A' d' mertekletlen övek azok, a' mellyek vagy igen melegek vagy igen hidegek. 21. A' e' hég (meleg) övek azok mellyek a' két fordított között fekszenek. 22. A' f' hidegek azok mellyek a' tengely kerületibe sorittatnak. 23. A' g' hajlások a' földnek kerekségének oly részei mellyek az Egyenesítővel mellékes két kerület között foglaltatnak, mellyekben a' leg-hosszabb napok félórával különböznek; mineműek mind Észak fele's mind dél féle 23 vagy 24-en vagynak.

a Cardines, plagæ. b Zona. c Temperata. d Intemperata. e Torrida. f Frigida. g Clima.

II. 1. A' mi már e' föld kerekége természetit illeti, a' magában gondoltatik vagy rési szerint. 2. E' föld kerekége magán gondoltatván áll földből, vízből, és levegő égből; mellyekben ha mi fontos üregecskék lehetnének az első és második rendű vekony állatokról (testerskékről) elfoglaltatnak, járatnak, kik gyakran bennük tüzet tfinálnak. 3. A' a' föld e' föld kerekégének oly része, mely a' harmadik rendbéli temerdekek testerskéknél legtemerdekebb, diribos darabos, és igen erősen egybe szerkezett részeiből áll. 4. Ez az ő keménysége miá a' melléte sebessen elfolyó és körülötte süntelen forgo igen vekony részekről ez föld kerekége közepibe nyomott és sorittatott ala. 5. A' vizektől mindenütt elborittatnak a' föld, ha a' nagy hegyek és a' bőrnű üregek egyenetlensége meg nem gátolná. 6. Mert midőn a' föld elsőben a' temerdekek részekből rajta elfolyó vekony részekről egybe nyomattatnák, azok a' részek, mind a' körülallo tisztalagos ég őrvényeinek nyomása miá's mindönno magok a' részek külön

fége

sege miá, igen rendeletlen selyedtenek volt el, és annakokaért nem éppen kerekdedekké, hanem diribos darabos és nagy hegyekkel völgyekkel tellyes sűrűvé lettenek. 7. Annak utánna penig új hegyek is lettek a' föld ingásokból; mellyek a' földet nehol igé felemeltek; sőt még a' vizeknek nagy ki rohanásokból is, mellyek a' földnek valamely részt elragadták és másuttal vittek. 8. A' föld szerétes, mivel a' menedek, mellyeken a' vekony állat azt el-járja fok helyeken meg sag gattatván és bé dugattatván a' világosiag szerző mozgást által nem borsathattak. 9. Ennek két rétege vagyis felső és alsó. 10. A' felső többire áll gyengébb résztskékből minek okáért ezeknek különb különb fele egybe szerkezett részekből minden e' föld sűrűn való dolgok teremnek. 11. A' belső (aló) penig sokkal temerdekb és keményebbekből áll, mellyen az első rendbéli vekony futus állatok (testerské) által járnak. 12. Mellyek mivel őstán a' vizen, és a' levegő égen olyan jó módjával nem meherven, meg ternek de nem azok felé a' honnan jönnek, mert az ő futások miá azon likakon vissza nem buhatnának, de bar e' meg lehetne is a' többi a' kik süntelen nagy sebességgel jönnek meg akadályoznak, hanem dél felől a' földből kiérven, mivel észak felől mennek bé, két felől a' föld felett azon helyekre üzetnek vissza, a' honnan az előtt bementek vala, mely ő járásokat mind untalan megtartják. 13. Valamenyi penig abban a' futus dologban a' sűrűség egekbe selyed vagy más testekben meg akadván el vés, meg annyi jóó belé az ég tengely végénél való videkekből.

III. 1. A' föld sene áll szárazból avagy vízből. 2. A' a' száraz föld sene nem üsmeretes mű tollunk avagy üsmeretes. 3. A' b' nem üsmeretes az, mellyen meg mű közüllünk senki nem jart, bizonyos mind az által hogy legyen. 4. Ez Északi avagy Déli. 5. Imez az északi tengely alatt vagy on és egyk felől a' 80-dik darabon kezdetik-el, a' másik felől penig a' 60-dikon. 6. Ez a' Déli tengely alatt, és nemely helyeken a' 30 dik darabon kezdetik, nemelyeken penig az 50-diken. 7. A' z' üsmeretes új avagy régi-

E

8. Az

8. Az *d* uj felső vagy belső. 9. A' felső Észak alatt való nyoltz tartományokat foglal-bé magába, mellyek ezek: Spitsberga, Groenlandia, Islandia, Frislandia, Scetlandia, Icaria, Uj Zembla, és a' Vajgatz tengere. 11. Az dél alatt valónak kilentz tartományi vagynak: tudn. Pellican tartomány, Fougo föld, Beach ország, Lucack ország, Maletur ország, Magellan tenger, Uj Gvinea, Quir Ferdinand Folde, Maire tenger. 12. A' belső (közölső) mellyre Columbus Christoph talált 1492 éftendőben, ki a' régi világnal (ennél a' miénknél) sokkal nagyobb, melyben a' mint hogy sántalan fok és nagy tartományok vagynak úgy a' nyelvek is benne felelnek fokák. 13. A' fregi világnak három része vagyon Europa, Africa, Asia. 14. Europeanak részei Nap-nyugotiak, északiak, nap-keletiek avagy déliek. 15. A' nap-nyugotiak Hispania és Gallia. 16. Hispaniában három Urszágok vannak: Arragonia, Castilia, és Portugallia, kiváltkeppen való szigetek pedig negyen: Majorica, Minorica, Ophiusa (kegyo termo,) és Ebusa (kegyo verső.) 17. Gallia (Francia) nak negy része vagyon: Aquitania, Narboniai, Lugdoni, és Belgiai Gallia. 18. Az Europa északi részei; szigetek, sziget mellékek avagy szarazok. 19. A' szigetek nagyobbak; mint Hibernia, Britannia avagy Anglia, Scotiaival: vagy külsőbbek; mint a' 30 Orcafok, 43 Hebrisek's a' t. 20. A' sziget mellékek kettők, Scandia (melyben bé foglaltatik Lappia, Finlandia, Suecia, Norvegia) és a' Cimbriai Chersonefus avagy Dania. 21. A' szarazok felső és alsó Nemet ország. 22. A' nap-keleti részek ezek: Külső Tatar ország, Tauriai chersonefus, (szarazonra meheő sziget) Europai sarmatia (az az, lengyel ország. Russia, Prussia, Lithvania, Livonia, Podolya) Felső és alsó Magyar ország, Erdély (segény hazám vallyon mikor látlak!). Dacia, Mysia, Ratz, és Gorög ország. 23. Az Europa déli részei Illyricum (kinck részei, Tot ország, Albania, és Dalmatia) és Italia (kinck szigetei Sicilia, Sardinia, Corsica: szarazzai pedig Liguria, Hetruria's a' t.) 23. A' F R I C A Következik mely osztatik tartományokra és szigetekre. 24. Tartományi ezek: Barbaria, Numidia, Libya, Fekete föld, felső avagy belső szeretfen ország (Ja-

nos pap orsága) also avagy külső szeretfen ország, és Egyiptom 25. Szigetei az Atlasi oceanumban ezek: Kanaria, Sz. kikötő hely szigete, Madera, és a' zöld fej szigetei; a' Szeretfeniben ezek: Kristus felmenése, Sz. Mathe, Fejedelem, Sz. Tamás, Sz. Ilona, lo éftendő szigetei: a' nap-keletiben pedig (a' jo szeretse feje megett sántalan szigetek fekefnek kik közül nevezetesebbek) ezek: Madagaskar, Zocotara avagy Socotora. 26. A' Sjl A-bán a' szarazon való országok haton vagynak; tudn. Muska, Tatar, Török ország, Persia, India és China vagy inkább Sina. Török ország magába foglalja külső Asiat, Syriat, Arabiat, és a' nagyobb Atmeniat. A' külső Asiabapénig ezek foglaltatnak: Pontus, Bithynia, tulajdon Asia, Galatia, Pamphylia, Cappadocia, Cilicia, külső Armenia: Syriaba Phoenicia és Palastina melynek részei Galilea, Samaria, Judaea, Idumaea, Persiában ezek foglaltatnak-bé: Media, Assyria, Susiana Mesopotamia, Peris, Parthia, Hyrcania, Margiana, Bactriana's a' t. 27. A' szigetek ebben tartoznak a' külső vagy a' nagyobb Asiara. A' külsőbre ezek tartoznak; Tenedos, Lesbos, Chios, Samos, Icaria, Pathmos, Leria, Claros, Cous, Cæsos, Carpathos, Rhodos és Cyprus. A' nagyobbban lévőek ezek Diu, Tana, Bazajmam, Ticuari, Anchediya, Maldiva, Sumatra, Zejlan, Corea, Japan, Borneo, nagyobb és külső Java, Macace, Celebes, Gilolo, Molucca, Ambon, Bantam, Timor, Philippina, Paloham. 28. Adjuk hozzájuk ezekhez a' nevezeteseb hegyeket, mellyek ezek; Angliában és Scotiában Belenum vagy Antivestrum, Cantium Orcas vagy Tarvisium. Hispaniában Astur, Cantaber, Gallac hegyei. Hispania és Francia között Pyrenæus, Vandaliában, Calpe és Abyla, Galliában (Franciában) Jura, Kemen, Islandiában Snavejokel Hecla, Nemet országban a' Havafok, Orias hegye. Otasi ors. Apenn. Latiumban Circe, Neapolisban Lacinium (Pythagoras lako helye.) Campaniában Missenus, Vesuvius. Apuliában Garganom, Aprutiomban Majella. Az Aconitai Márcába a' Győzedelmes hegy, melyben egy rettenetes barlang vagyon ki Sibylla barólanjának neveztek. A' Vincet mezején Baldus. Siciliában Scylla, Aetna, Thraciában

Hamus, Rhodope, Orbelus Pangaus es Mesapus. Macedoniában Olympus, Pelion, Ossa, Pindus, Nimpheus, Athos. Thessaliában Tempe. Africában Atlas. Istenek s kere, Hold hegyei (mellyek mellett rettenetes melységű völgyek vagynak) s többek. Asiában Bika hegy, Ida, Assos, Ararat. Galilaeában Thabor. Iudaeában Jerusalemben Sion, Acra, Moria, mellette az olaj fak hegye, Carmel. Arabiában Sinai Horeb. Americában Popocatepete Ampeche, Syriában Lybanus, Hermon Erdelyben a Fogarasi havasok (ugyan itt Fejér várhoz nem messze a ketskeő, Barizában a Kotla. Vargyas mellett a Tisza köze melynek az oldalában egy nagy kerekded lik vagyon, kire nehezen haghatsz fel, és ostan oda be rettentő üregek vagynak, s denevereknek sokasága, egynehány oraig jártam tizen eggyed magammal gyertyáknál benne de veget soha nem erhattunk, sok emlékezetre melto dolgokat láttam benne.

a Terra. b Incognita. c Cognita. d Nova.

IV. A' a viz e' föld kerekfegének oly része mely a földnél vékonyab hofszuka, sima és nagyobbára hajló s némely keményke részekből áll, melyek a' vékonyabaktól mozgattatván fokképpen tsusznak másnak forognak egymás között, honnan alkalmatosok lennek a' más testekhez való ragadáfra. 2. Minekokaért a' föld felé és annak lapalyaiba, és üregbe nyomator. Mely lapályok ha igen nagyok és mélyek tengereket, ha külsőbbek és jó szelesek, tokot; ha sorosfak és hofszak, folyó vizeket és patakokot tsinal. 3. Mivel pedig a' folyóvizek magassab helyekről folynak le, annakokaért a' tengerbe tekeres utakon mennek, a' föld egyenetlensége innen másúva teritvén. 4. A' tengerek mind fosok; mivel ő nekik rem tsak sima és hajló ha nem igen sok kemény (nem hajló) részekis vagynak, mellyek mint meg annyi vékony paltzatskak valamelyik végek felé tantorodván, a' levegő égben meg nem maradhatnak, és így a' tengerből ki nem paráhatnak (vitethetnek). 5. A' folyóvizek pediglen mivel esők, hó és forrásokból lennek, mellyekhez a' fos részek nem fernek, édesek. 6. A' hegyek és a' földnek más részei alattis imittamott vizek vagynak, mellyek oda a' ha-

a' hafadékok és menedékek által folynak. 9. Ezek a' Nap sugaritól tsüntelen mozgattatván és parává tervén, még a' magas hegyeknek tetejekre is azoknak menedékin felemeltetnek, holot sokan gyülekezven egyyüve, vízzé lennek. és valamely ki szolgáló menedéken a' föld sénére sivarognak. és mind tsüntelen forro kut fejékké lennek. 10. A' mineműs pedig a' föld a' melyen ki foly oda bé, olyan izű lenen a' vizis. 11. A' tenger meg nem árrad sem meg nem edesedik, jollehet tsantalan folyó vizek follyanak abba, mivel a' mindékori ki parálás által és a' föld alatt levő menedékeken, tsinten annyi edes viz megyen ki belölle, menyi belé foly a' folyó vizek. 12. A' tenger viz a' holott nagy menedéken megyen a' földbe és ott marad fos kutakat tsinal, honnan ha ki parállik és által tsüretik, a' fos részeket ott haggya és so banyákat tsinal. 13. A' tenger mindennap kettszer foly el s meg vissza, mivel a' mű földünk ege, mellyet a' Hold minden holnapba meg kerül, az o' a' föld körül való el ragadtatásával, és a' hold s a' föld között való sebesseb elfolyásával, a' földet egy kitűnnég az köllő közepből kinyomítja. 14. Honnan két soroságok lennek a' föld körül két felől, egyika a' hold és a' föld között s másik a' föld és az ő ege selye között. 15. Mellyeken midőn a' mű egünk részei által mennek, a' levegő eget és a' vizet keményen nyomják úgy hogy a' viznek, a' partra kel ki hagni. 16. Mivel pedig a' föld 24 ora alatt meg fordulása mia, a' tengernek az a' része mely a' hold felől való, attól lassan ellordul, azon lassan a' levegő egnek és a' viznek le nyomattatásával meg tsündögelik, úgy hogy a' vizek a' partoktól az ő természeti helyekre tsalhasanak vissza.

III. 1. A' viz Tenger avagy abból eredet vizek, 2. A' tenger külső vagy belső. 3. A' külső az Oceanum mely e' földet által ővedzi. 4. Ennek kebele és folyamati vagynak. 5. Nap-keleti kebele ezek. Nagy, Perimuli, Sabariai, Gangeti, Moabari, Canticolpi, Paragoniai, Persiai, Arabiai, Barbanai kebelek. Nap-nyugotiak ezek: Nagy, sarmatiai, Finnai, Boddiai, Grandviai, Mexicai, Vermili kebelek.

6. Az Oceanum folyamati ezek: Gadii, Magellai és Anian, Davisi, Vajgati vagy Nassövi és Majre tengeri folyamattya. 7. A' belső tenger föld közepin levő tengernek mondatik, (mely tudn. Europát Africától megvalasztja.) kinek hosszúsága 375 nemet, mérföld, szélessége pedig Africa és Narboni Gallia között 56. 8. Ennek szakadékjai a' Propontis, Euxinum tenger, és a' Mæotis tava. Kebelei Gallatai, Adriai, Joni, Rizoi, Ambrai, Corinthi, Cheloi, Messeni, Laconi, Argoli, Saroni, Maliai, Pelasgi, Thermai, Singiti, Strymoni, Melai, Pamphiliai. Folyamatai ezek: Siculiai kettő, első és második, Hetrusi, Chalydoni, Euripi, Hellepontiai, Thraciai, Cimmerica, Ciliciai. 9. A' tengerből eredő viz To, folyóviz, és forrás. 10. A' nevezetesebb tavak ezek: Asiában a' Caspium tenger; Hiberniában, az Eaug, Erno, és Dere; Scotiában Loumond; Sabaudiában, Leman. Nemet országba Acronius, Tigurumi, Luceriai, Sos, Laichiaitok; Italiában Benacum, Larium, Transumenum, Verbanum, Albanum, Velinum, Lucrinum, Tenger vize, Avernum, Nursinum Tavai. Siciliában Efinia: Livoniában Bejbás, Magyar országban Balaton; Africában Zembre. Muska országban Ilmen, Ladoga és a' fejezto. Palæstinában, Samachonis, Genezareth, és a' fos avagy holt tenger Sodoma és Gomorra helyén. Nap-keleti Indiában Chyamai. Armeniában Mexicanum mely fos, és a' melléte való mely édes víz, és a' Titicaca. 11. A' kivaltképpen való Folyó vizek Hiberniában Banna és Sincus, Angliában Tamesis, Scotiában Fortea és Tueda, Hispaniában, Turias, Iberus, Minius, Tagus, Duerus és az Anas. Galliában, Garumna, Ligeris, Sequana, Rhodanus; Nemet országban, Duna, Rhenus, Neccarus, Moenus, Amasis, Visurgis, Albis, Viadrus, Suevus, Vistula, Mosella, Mosa; Olasz országban (Italiában) Arnus, Tiberis (Albula) Chratiss, Bulentus, Sentinus, Ilavis, Brenna, Padus, Hydra. Livoniában, Rubo, Nerva, Duina, Vinda, Beca; Lengyel orf. Visla, Nyeper. Pomeraniában Vistula, Cronon, Nogat, Elbingen, Vufera, Passaria, Alla, Fregel, Ossa, Drebnitz, Lica, Lavia. Magyar országban Duna, Szava, Drava, Tisza, Tisza országban Albis és Multavia; Morva orfag.

országban a' Maravaha, Theya, Igla, Odera, Hama. Erdélyben, az Olt, (ki mellett fel nevedtem) Maros, Szamos, Körös, Aranyas, Sztrigy's a't. Görög orf, Hebrus és Thearus; Macedoniában Axios, Alpheiuss; Africa-ban, Nilus, Niger, Senaga, Gambra, Zaire. Cuama és a' Sz. Lelek vize. Szeretfen országban Abannhi. Asia-ban Jaxartes, Tigris (Hiddeccl), Indus, Ganges, (Pison) Pactolus, Euphrates, kinek egyik feje Pison a' másik Gihon. Syriában Sabbatius, Muska Országban Borysthenes, Rha, Tanais, Occa. Palæstinában Jordan ki két torrsinal, melynek egyike Cana Galilæa avagy samachonis tavanak neveztetik a' más Tyberias avagy Genezareth tengerének. Americában az Ezüstös folyó viz és a' Maragnon. 12. Nevezetes források: Islandiában egy akarmitis kőve változtat, más meg ol. Hiberniában egy meg-osit, más ellenbe, harmadikhoz ha ember hozza ér az egész tartományt elarrasztja. Scotiában egy olajos; A' havafok között és Styriában egy meg-golyvasit, Siciliában egy etzet, más tenyeseve harmadik meddűvé téssen. Paphlagoniában egy meg-resegitt, Libyában egy naptamadatkor es enyeseitkor lagymadag, delbe hideg, ejfélkor hev. Egyiptomban egy az elalut faklyát meggyujtja, az égőt meg oltya. Illyriumban egy igen hűvös ki felett ha a' ruhat ki terittik meggyul. Sardinia-ba némely melegkifem gyógyittok, az lopokor pedig ellenbe meg-vakittya. A' Garamantak között egy, nappal oly hideg, hogy meg nem ihatni, éjszaka el szenved hetetlen meleg. Iduméában egy három holnapig zavaros, háromig veres, háromig zöld, háromig tiszta. Italiában egybe ha fa vertetik magának kő hejja leszen, agai pedig és levelei kőve változnak; Nemet Országban sok jó savanyó (bor)vizek vannak, mint Erdélybennis, kik közül az Erdő vidékiek legnevezetesebbek, mellyek mellett a' b. e. és mindenfelé tündöklő híru nevű nagy Bethlen Gabor, halála előtt nem sokkal Medicusi tanarsaikkal három holnapig mulatot.

VI. 1. A' levegő ég a' viznél sokkal vékonyab, hajlob és külfébb külömbkülömbféle reseterskekből áll, mellyek az első és második rendbeli vékony állatoktól

mozgattatvan ki terjesztettenek és egymásközöt repesnek, honnan a' kemény testek menedékiben nem oly nyilván ragadnak-meg mint a' viz részei. 2. Ez ha valamely sörös helybe sorittatik ha meg indulhat nagy és nehez előtte való testeketis terova hagyigal, mivel a' benne levő vekony résfetskéek őtöt nagy sebességgel és erővel terjesztik ki. 3. Jollehet peniglen ez is temerdek ugyan, a' földnél mindazáltal és a' viznél vekonyab és gyengébb, és azért a' két első rendbeli vekony résfetskékről mellyek körülötte sebessen forognak (folynak) a' földel és vízzel egy kerekded testé teretnek. 4. Ez és a' viz által lantzso, mivel oly kitsín résfetskéből allanak hogy azokat az égi golyobiskák mindenűt könnyen által jarjak és ígyenesen mindenselé eleggő mozgathattyak. 5. Az a' része mely a' földhöz közelebb vagyon melegebb mint a' messzebb való mivel a' nap sugári ot vertertervén visssa a' résfetsket sebessébben mozgattatyak. 6. A' levegő ég és a' viz a' fordító (terítő) kerületek alatt nap nyugotra éreztetnek melegelni: mivel a' föld mindeniknél keményebb és nehezebb lévén, ő nálaknál sebessébbenn is viterik nap-kelet felé, honnan amazok elhagyattatván visssa menni látzratnak.

VIII. 1. A' a' tűz mely a' föld, viz, és a' levegő ég's egyéb testek menedékiben lesse, a' leg-vekonyab résfetskének gyülekezete, mellyek csak magokon lévén (mivel ha valami avagy inkább sok égi golyobiskák volnának az ő ittegyen igen sűk séges sebes mozgassikot meg akadályoznak) a' testes dolgok sörös menedékiben, az előtte levő testeket, keményen mozgattatyak és a' műerzeken ségünköt tapasztalhatoképpen illetik meg. 2. A' tűz avagy csak világos, avagy csak meleg, avagy meleg és világos egyser's mind. 3. A' csak világos az a' mely bű, sű semmi égi golyobiskák sem semmi földi testek né elegyed hernek. 4. A' csak meleg az, melyben elegyednek ugyan temerdek földi testek részei, de lágyak. 5. Es mivel hogy a' résfetskéek és a' menedékek a' külsőmb külsőmbféle testekben külsőmb külsőmbféle, innen az azokba elegyedet higfagok és porok, egyikek egyik testekben s' a' másikkok másokban bereznek fel forrasokor.

kot. 6. Az egyser'smind meleg és világos tűz az melyben csak sűnté temerdek és kemény résfetskéek vagynak, mellyek az első rendbeli apro résfetskéktől erőssen mozgattatnak (forgattatnak) egymás közöt és ki ki az ő tengelyetskéje körül. 7. Midőn tudniillik a' levegő ég és az égi golyobiskák úgy választatnak el egymástól hogy a' leg vekonyab dolog maradjon csak a' temerdek résfetské körül. 8. A' mellyek penig ezek közül sűntébe mennek azok helyébe a' sebes mozgás által a' testes dologtól mások valadnak el, egyébként a' tűz el-alosik. 9. Ennek langja mindenkor fel felé tart; mivel az ő külsőbb keménysége miá a' levegő égnél könnyebb; es mivel a' középsben levő langnak részeinek leg kevesebb keménysége vagyon, keményebben mozgattatnak mint a' külsők mellyek a' körül álló levegő égtől meg lassittatnak, annakokaért ez hegyes, és sűnté a' tereből mégyen ki. 10. Mivel penig a' viznek részei az égtől testnek menedeki köze könnyen bé sűntik magokot honnan őstran a' tűzet ki rekeszik, magoknak a' mozgásra eleg illendőségek nem léven; noha ha nagy tűzbe kevés merretekkel őntetik az ő részeinek temerdek sége miá, a' tűznek sebességet meg őregbirtti. 11. A' testeknek vekonyab részeiből lesse a' lang és (azoknak sebessége meg lassudvan) a' sűnté, a' keményebbekből penig a' sűnté. 12. Melyha bétakartatik (mivel ugy az ő részei nem sűllyedhetnek olyan könnyen el) sűntéig elevenen marad.

a' Ignis.

VIII. 1. Következik mar hogy a' föld kerek ségében levő dolgokot resz szeréntis lassuk meg: mellyeket hogy jobban által lathassunk a' változásokot mellyek a' természet dolgokban esnek tekintsük először meg. 2. Ezek allatiak, vagy csak hozzá járulok. 3. Az a' allatiak a' termés és a' meg vesés. 4. A' termes valamely oly dolognak melyből valami lesse tapasztalhatatlan (avagy neha tapasztalható) résfetskékre a' mennyiség, szabás, mozgás avagy nyugovás, és helyhezretes szerént, a' leendő dolognak szerzésére, el alkal n aztatasa. 5. Ez az elilletterés (szerkezretés) mivel egy sem pillantásban meg nem lehet, a' sűntétes sem lehet. 6. A' mennyiben abban meg tapasztalhatatlan résfetské szerkezretnek

berkeztetnek, belső állapotnak, a' menyiben pedig megtapasztalhatók hozzá alkalmasztatásnak neveztetik. 7. A' d belső állapot a' megtapasztalhatatlan rešetkeknek megtapasztalható rešetkebe berkeztetése a' megmondott modok szerint. Mellyekből minden rendbéli mineműségek eredetet vesznek. 8. A' e mineműség az, a' melytől valami mineműnek mondatik. 9. Ezek tapasztalhatók, kóstolhatók, ígálhatók, lathatók, hallhatók, avagy orvoslók. 10. A' f tapasztalhatók a' melegség és a' hidegség, a' nedvesség és a' szárazság (mellyek elsőnek hivatnak) a' temerdekség és a' vékonyág, sűrűség és ritkaság, allandóság, lagyság, keménység, folyóság, vízeség, olajoság, enyvettség, elszármalóság, erősség, hajóság. 's a' t. 11. A' melegség voltaképpen való avagy tehető. 10. A' g voltaképpen való meleg a' megtapasztalhatatlan rešetkséknek oly külföldi külföldi mozgásai, mellyekkel ők sebesen vitéznek egymás közt ki job ki bal kéz féle, ki alá 's ki fel, ki ele 's ki hátra. 11. A' h hideg azoknak nyugalások, mellyet vagy keveseb meleg érzése által érezünk, vagy midőn valamely test külső rešetkeinek nyugalásból, a' meg érzhetetlen által fuallásnak folyási, a' hideg mia be dugatot menedekében meg akadályoztatnak. 12. Honnan neműnemű rendeletlen mozgás támad, mely valami érzést serez bennünk, kit mű hidegnek nevezünk. 13. Ritkán veretnek ezek a' agok senent hanem mindenkor mással egybe vettve. 14. A' lehető meleg, az meg melegedése avagy meg melegítése való illendőség, mely eredetet veszen valamely test menedekinek és rešetkeinek az ollyá el rakattatásától hogy azt a' legvékonyab egy testetskék sebesebben mozgar hassak a' vagy hogy azokban mozghassanak, és az azokban lévő rešetket nagyobb erővel mozghassak: ha egyébként vagy a' dolog tehetőség szerint való hidegnek mondatnak. 15. Használóképpen a' nedvesség és a' szárazság is voltaképpen avagy tehetőség szerint való. 16. A' e voltaképpen való nedvesség az, midőn a' víz avagy valami egyéb leveles dolognak rešetkei a' kemény testeknek menedekibe úgy senlik be magokat hogy hozzájuk ragadjanak. 17.

A' l voltaképpen

A' l voltaképpen való szárazság az midőn a' kemény (allando) testek menedéki tlak szinte levegőéggel a' vagy az első rendbéli vékony állatokkal telnek be. 18. A' tehetőség szerint való nedvesség a' temerdekebb leveles dolgoké, a' szárazság pedig az igen vékonyoké. 19. A' m temerdekség és a' vékonyág nezik azoknak a' megtapasztalhatatlan rešetkséknek mellyekből a' tapasztalható testek egybe berkeztetnek nagyobb vagy kisebb mineműségeket. 20. A' n sűrűség és ritkaság pedig nezik a' ragasságokat avagy menedékeket, mellyek azok között a' tapasztalhatatlan rešetetskék közt vannak: úgy hogy az a' test melynek rešetkei között keves menedékek vagynak sűrűnek mondassék, a' melynek rešetkei között pedig több és nagyobb ragasságok vagynak, ritkanak. 21. Az o allandóság leszen a' tapasztalhatatlan rešetkeknek akár erős akár gyenge valamely testhez ragadásától. A' p keménység azoknak mindenképpen erős hozzá ragadásokból leszen A' q lagyság pedig a' nem olyan erős hozzá ragadásból, úgy hogy valami egyebis alhasson közökbe avagy hogy bár ugyan egymást meg érintik de azoknak rešetkei hajlok: avagy hogy nemű nemű hajlo ágakban vegez' odnek, mellyek egymashoz ragadván azokat valami gyengén egybe kötik. 22. A' r folyóság leszen a' megtapasztalhatatlan kistest rešetkséknek egymástól el valóadásokból és mozgásokból. Hol a' s vízeség jelenti hogy azok simák, hoósukak, és egymás közt máskálók. Az r olajoság pedig, azt hogy azok máskálók, agas bogosok. Az u enyvettség azt hogy azok agas bogosok lévén nem könnyen szakadhatnak el egymástól. 23. Az x elrepülőség a' tapasztalhatatlan rešetkek a' melegtől könnyen el szelvedősége. Az y erősen állóság ellenbe. 24. A' hajóság az, mellyel a' rešetke helyen maradván az o egy mashoz ragadások helyeket meg változtathattak. 25. A' aa törőség (poronyóság) áll a' tapasztalhatatlan rešetkséknek, kik egymást keves helyen és kistest pontokon de közben verésnélkül erik meg, temerdekségéből. 26. A' hajlo test ha meg hoósíthatatik bb nyolónak mondatik, melynek rešetkeinek ha a' meg hajtás közbe olyan kistest menedéki leszenek hogy a' vékony állat

állat szabadon rajtok által nem járhat; és azonba oly
kemények hogy rajtok új menedeket ne tfinálhaszon, a'
hajlot telt az ő régi allapattyára vissza megyen, mivel
a' vekony állat a' meg-hajlás miá meg forult menede-
keket nagy hamarfággal meg nyittya.

a Mutationes. b Essentiales. c Generatio. d Tempera-
mentum. e Qualitates. f Tactiles. g Calor actualis. h Fri-
gus. i Calor & frigus potentialia. k Humiditas act. l Sic-
citas act. m Crassities & tenuitas. n Densitas & raritas.
o Stabilitas. p Durities. q Mollities. r Fluiditas. s A-
quositas. t Oleaginositas. u Viscositas. x Volatilitas. y
Fixitas. z Flexibilitas. aa Fragilitas. bb Ductilitas.

IX. 1. A' lathato minentülleg a' a' sin, mely valamely test erezheterlen refetskeinek oly el rendeltetese mellyel az égi golyobiskak menésit és forgását meg modozhattya (külömböztetheti.) 2. Két dolgot lassunk azért ebben meg, tudn az égi golyobiskak járását (a' világosság sugarit,) és a' sinnek neveit. A' b sugar, által menő avagy megterő. 4. Az c által menő az, mely az által latso testnek meg nyílt menedeken által űzetik. 5. Az által latso testek azok melyeknek menedekin az égi golyobiskak szabadon mehetnek által. 6. Az által menő sugar d igyenes avagy fegett. 7. Az igyenes az, a' mely midőn valamely által latso testen által ment egy felé sem hajol. 8. A' fegett az a' mely el hajol. 9. Ez avagy közel járul az igyenesen le függőhöz, és akkor a' fegetsi fegelet nagyobb az f efesi fegeletnél; vagy el távozik attol, és a' fegetsi fegelet kisebb az efésinél. 10. A' g megterő sugara az a' mely valamely testen által nem mehetvén vissza bökik. 11. Ez vagy h ugyan azon uton tér meg vagy máson. 12. A' más utra terő avagy sem inkább sem kevesebbé nem tér (távozik) el az igyenesen alá függótól mint a' sugar, és az efési (érésí) fegelet a' terefi fegelettel egyenlő: vagy valamenyire inkább el távozik, és a' terefi fegelet kisebb a' rá érésinél: vagy kevesebbé távozik attol el, és a' terefi fegelet nagyobb a' rá érésinél. 13. Annakokaért a' testek egyenes görbe vágás és domborúsághoz kepest, a' sugarok a' vagy egy helyre gyűlnek avagy elbillyednek. 14. A' sinnek külömb külömb nevei eredetet vesznek a'

MAGYAR ENCIKLOPÉDIA

fugároknak avagy tsak vissza teréseiteől avagy tsak meg
segettetéseiteől avagy mindeniktől egy szer mind. 15.
A' *sin* fehér, veres, sarga, kék, zöld, violás. 16. A' *i* fehér
sin az, melyben az égi golyobiskák elé menetnek se
besége annyi mint szinte az ő forgásának. 17. A' *l* sar-
ga az, melyben az ő forgások egy kitűnnég sebessebb
mint az ő elemenetelek. 18. A' *l* veres az, melyben az
ő forgások sokkal sebessebb az ő elemeneteleknel. 19.
A' *m* kék az, melyben a' forgás sokkal később az éléme-
netelnél. 20. A' *n* zöld az, melyben a' forgás egy ke-
vesé tsak később. 21. A' *o* violás az a' melyben némely
golyobiskák, az arnyék keső golyobiskái közé esvén,
arrafelé nem forgathatják magokat, hanem vissza kell
ternie^k, holot ostitán a' mellett levő sötét golyo-
bifoktól, kik őket más felől sebessebb mozgással űzik.
sebessebben kényszeríttessenek forgani mint elé menni.
22. A' *p* feketeség, nem sin hanem valamely test erezh-
tetetlen részeinek olyan állapotok mellyek az égi go-
lyobiskák mozgását meg állitják. 22. A' mely testen
a' világosság által nem mehet hanem vissza veretik más
felől *p* arnyék lesi. a Color. q Radii lucis, lumen.

a Vilagosság által nem mehet bántani. Világosság
felfelé. p Arnyék lefelé. a Color. q Radii lucis. lumen.
c Transiens. d Directum vel refractum. e Angulus refra-
ctionis. f Ang. incidentiæ. g Lumen rediens. h Recipro-
cans vel deflectens. i Color albus. k Flavius. l Ruber. m
Cæruleus. n Viridis. o Violaceus. p Nigredo. q Umbra.

X. 1. Halható mineműleg a' a hang, mely a' levegő és refseinek refsekerő mozgása. 2. Ez ha sebes és éles zenegészt csinál, ha keső és nehéz. 3. Az éles avagy dígen fenn avagy e alá való. 4. A' nehéz avagy dígen alát avagy valamennyivel fellyeb való. 5. A' hangnak lassuk előbb és később ostan a prob külömbfegy. 6. Éskőzei, a' jegyek (mellyek az eneklét igazgatyak) és azoknak olvafala. 7. A' jegyek, bőrtük fok, és jelek. 8. A' h bőrtük a, b, c, d, e, f, g. 9. A' i fok ezek, ut, re, mi, fa, sol, la. 10. Ezeknek fel hagnafok, lesállafok, és a' bőrtükel (koltfokkal) egybe foglaltafok ilyenkeppen vagyón:

A. la. mi. re. C. sol. fa. ut. E. la. mi. G. sol. re. ut.
B. fa. mi. D. la. sol. re. F. fa. ut.

II. A' jelek első avagy második rendbeliek. 12. Az első
rendbeliek között avagy 1. búnes. 13. a' második
az ének.

130 MAGYAR ENCYCLOPÆDIA.
neknek kezdete, vege, megkettőztetése, mőrzője, és
altal bontatása. 14. A' o bötük és sók olvalása avagy
lág enekles szerent vagyon melyben b teretük elől, a.
vagy kemény szerent, melyben nem,

15. Olvastatások így leű:

A' Lágban b			
G	Lefalván	Sol	re
F		Fa	ut
E		Mi	
D		La	re
C		Sol	ut
B		Fa	
A		La	mi
		Felhágván	

Itt az d a g-ben, változás leű.

A' Keményben.				
G	Lefalván	Sol	Fel fagyan	
F		Fa		ut.
E		La		mi.
D		Sol		re.
C		Fa		ut.
B		Mi		
A		La		re.

Itt az d e a-ban változás leű.

16. A' hangnak a prob (mert a' nagyobbakról azeleb
sollank) külömbfégi allanak az ő egymástól való meű.
fel léteken. 17. Ez egyenlő avagy nem egyenlő. 18.
Az p egyenlő, két vagy több sonak azon egy helybe egy
be foglalása, tudn, ha a' Sol avagy a' La azon koltban
megkettőztetnek. 19. A' q nem egyenlő az a' melybe
a' hang alá s fel vitetik. 20. Ez egy-mas után követ
kező avagy ugro. 21. Az egymás után következő e-
gész avagy fél. 22. Az regeű, egyik sonak a' másrol
a' második tellyesen erőssen hangozo sőkése. 23. A'
f fél egyik sonak a' mátra sőkése mely a'
ma.

MAGYAR ENCYCLOPÆDIA. 131
második nem éppen vagyon és lágban zeng: mint a'
mi-ről a' fa-ra, avagy a' fa-rol a' mi-re. 24. Az ugro
előű kettős és félkettős, másodszor negyes és ötös
harmadszor mindeniken. 25. A' t kettős a' kemény és
tellyes harmadik, mint az ut mi, és a' fala között. 26.
A' u fél kettős a' sonak a' sorol való külömbsege a'
harmadik lágban és nem egészen, mint a' re fa és a' mē
fel között. 27. A' x négyes a' sorol a' sora való negy-
ediken által sőkés, mint az ut fa, re sol, mi la között.
28. Az y ötödikes, az ötödikre való sőkés (ugrás,)
mint az ut sol, re la, mi mi, fa fa. Ez az egész hangal
szerkezterik egybe vagy a' féllel. Az egészel a' hatodik
tellyes, minemű az ut a' C-ből, a' la hoz az A-ban. A'
féllel hatodik nem tellyes, minemű a' mi az E-ből a' fa
hoz a' C-ben: és ellenbe. 29. A' aa mindeniken által
ugro a' sonak a' sorol a' nyoltzadikon való külömbfé-
ge. És leű hétkeppen, mivel akar mellyik bötűről is le-
het a' másakra. 30. De itt nem szabados bb a' három e-
gész, a' fél ötödös, a' fél-mindenikes, a' kétszer minde-
nikes. 31. A' levegő ég rebegő mozgása szerzi a' hangok-
nak külömbfégeket, így máskeppen resketteri azokör
az ő böűsével a' levegő eget, máskeppen az oroslan
ordittásával: máskeppen a' samár, máskeppen az
ember sollarával és eneklésével, s a' t. 32 A' sollar penig
és az eneklés külömböznek, mert nagyobb a' levegő ég
reskettetése az eneklésben mint a' sollarban. 33 Mely
léű az inyrejaro artok likainak nagyobb meg nyittasából
34 Az eneklés gyönyörködret külömbfégevel, mind
az egymás után következő sőknek s mind az eneklők-
nek az idők és a' ki terjesztés szerent való hangnak illédő
hasonloságával. 35 Ezen külömbkf. indulatokat szerz,
midőn az ő reskettetésének külömbkf. mozgásával, az
agy velő lelkeit és rotyait, a' sív külömbkf. ki ter-
jesztendő avagy ő sive vonádo rotyait külömbkf. illeti
és határozza meg. 36 Mivel a' hang nem egy sem pil-
lantasban, hanem vártatva jo a' mē fülünkre, innen
vagyon hogy gyakorta dd sonak vissza zengése hallas-
fék; midőn tudn, az első hang a' közeleb való levegő
égben elaluván, a' ravulab valoban más támad, mely
a' messzeb való temerdektől verettét vén vissza, a'
mē

műsülünk mellet való levegő eget ismer vagy egyfőrt vagy többször meg reszketteti.

XI. 1. A' kőszíhatóság mineműség az a iz, mely az e-rez heterlen reszeknek oly állapotja, kitől ilyen vagy amolylan izűnek kőszíttatik. 2. Ezek a' reszek ha hős-sűk, kemények és sűrűk b' fűságot sűreznek ha pe-nig (a' vizes reszek felet) ollyak kik metzve mogattyak a' nyelvet c' savanyoságot; ha pedig hősűk, hajlok, s' nē sebessen mozgok d' izetűséget, ha butak, hajlok és ke-vefő mozgok e' édesűséget sűreznek. ezekből az izeknek külömb külömb nemei mind meg értethetnek. 3. A' sűgolható meneműség a' fűsag mely a' sűgos dolognak a' műarrunkba, ővő erezheterlen reszetskői. 4. Az g orvoslo mineműségek a' dolog erezheterlen apro res-etskőinek oly állapotok, mellyel ők valaminek meg Orvoslására alkolmatosok, mellyekrol oda aláb. Minde-eknek mikor okát adhattuk a' meg mondottakból, h nyilván valoknak s' ha pedig nem k' el rejtetteknek, mondannak. 5. Eckédig a' testes dolgoknak belső állap-atyokrol.

a Sapor. b Salsedo. c Aciditas. d Inpiditas. e Ducto do lenitás. f Odor. g Qualitates medicinales. h Qual. ma-nif. k Qual. occulta.

XII. 1. Következik a' a Hozzá alkolmaztatás mely-lyel a' test érezhető részei ő hozzá illendő keppen hely-hezternek (rendelthernek) el. 2. Mely azoknak illendő menyifégek (tudn. samokes nagyfagok) a' vá-pak és a' sűnekhez egyengettetések, és végezetre igaz helyheztertetések s' egybe kötettertetések. Eddig a' ter-metről. 3. A' b meg vesés a' résztben levő erezhe-terlen (és neha erző) reszeknek a' hely, menyifég, mozgás avagy nyugvás szerént valaminek szeresere nem illendő hozzá alkolmaztatások. 4. Mivel pedig a' mi egyhez nem illik, ilherik máshoz, egyik do-log letele (termése) igazán mondathatik a' más vesé-nek. 5. A' meg-vefés is avagy e' rof hozzá alkol-maztatás avagy rof belső állapot. 6. A' rof belső ál-lapotok között kivált kepen való a' rothadás és a' meg kövefődes. 7. A' d rothadás a' testnek lassan lassan lett megváltozása, mellyet ő benne szerzettek többire fuga-

a' vizes és egyéb a' körül való levegő egbe elegy ulti reszek, mellyek amannak menedékit el-jarván, an-nak reszetskői helyekből, menyenűségekől, ki ve-rik, és azt tselekedik hogy az ő régi mineműségit el-vefővén, ollyakot vegyen bé mellyektől mű irtoz-zunk. A' e meg-kővefődes az, mely leszen midőn valamely allando testnek menedékibe valami érez-heterlen köves reszetskők ferkeznek-bé, és annak re-seivel igen sűrűsűsű meg eggyeznek; avagy mikor a' bé ferkezet gyenge reszek oly erősen foglalod-nak egybe hogy végezetre kőszíbasűnak legyenek. 9. Eddég a' reszek valóságos változásokrolis követ-kezik azoknak f' mod szerént való változá, mely a' dolog allatytat nem testi hancm tsak azok-nak modjaira tartozik. 10. Illyenek a' dolgoknak meg-másolása, öreg bűlése és külsűbbedése. A' g meg öregbűlés az midőn rof erezheterlen avagy erezheter reszek járulnak valamihez. 12. A' b meg-kevefődes, mikor el-veretnek. 13. A' i meg-malodás, mikor a' reszek az elébbi menyifégben és belső állapotban meg maradván tsak külsű minemű-ségekben változnak meg.

a Conformatio. b Corruptio. c Prava Conformatio vel intemperies. d Putredo. e Petrificatio. f Mu-tation. accidental. g Auctio. h Diminutio. i Al-teratio.

XIII. 1. Eckédig a' földi dolgoknak mineműsé-géről: következnek azoknak nemek. A' földi dolgok reszserént es nevezetesen, természetiek a- vagy mesterűséggel kesűtettek. 2. A' a ter-mészetiek itt azok a' mellyek őnként lesűnek. 3. Ezek folyok avagy allandok. 4. A' b folyok a-zok mellyeknek reszetskői nem elég erősen léven egybe foglalodva, könnyen el sűllyedhetnek. 5. Illyenek nemely földi levek, a' keneső, és a' pá-rállások s' a' mellyek a' parállásokból a' levegő ég-ben lesűnek. 6. A' b levek oly nedvessegek, mel-lyek a' föld gyomrában (belső részeiben) a' föld sűneről odabé ferkezet vekony de valamenyére te-merdeketske reszetskőkől, kik az erősen egy-egybe

egybe ragadt és kemény reszektől hanyattatván, el a-
prittatván megrontatván egymás között tífusnak és
másnak. 7. Ezek savanyok avagy olajosok. 8. A' s
Savanyok lesznek a' keményebbed reszektékből, mel-
lyek a' menedekbe rekedvén, és ott egybe verődvén,
kemény (erős) és kerekdedekből, simák és hajlok les-
nek; és ostrom a' melegtől egymás között hanyattatván,
és a' menedeknek kemény falaihoz veretettvén és
tífusoltatván, pallos modra élesítetnek meg. 9. Az d
olajosok lesznek a' lagyab (gyengebb) reszektékből, mel-
lyek ugyan ott annyira meg vekonyítottatnak hogy, az
első rendbeli vekony leteli állanak mozgatafa mia sok
ísfonyu kistű és hajlo agatskákra faggattatván, egy-
más között egymásra feküvén máskallyanak. 10. A'
e keneső igen nehéz és fetetes nedvesség, mely temer-
dek, kerekded, és sima reszektékből áll, mellyek noha
a' nehezseg mia egymason fekecsnek, mind azáltal az
égi apro golyobiskáktól s' kiváltkeppen pedig az első
rendbeli vekony reszektéktől, kik azoknak menede-
kit fel járják, egymás között hanyattatnak. 11. Ezek
a' Chymicusok három fkezdőreseik: vévén a' sava-
nyo levet a' foért, az olajost a' kénköért, a' kenesőt
pedig az o' mercuriusokért. 12. A' g ki parállások, a'
viznek, földnek, vagy valamely földi nedvességnek oly
resei mellyek az első és második rendbeli vekony re-
szektől hanyattatván, ki terjesztettek és egymás köz-
repecsnek. 13. Ezek, ha többire a' vizből jönnek ki, pá-
ráknak: ha a' földből vagy az olajos nedvességekből,
fűtőknek: ha a' savanyo nedvességekből és a' repeső
reszű fokból, h lelkeknek nevezetnek. 14. Jollehet a'
parázatok a' levegőégnél sokkal nehezebbek, mind
azáltal o'k az első és második rendbeli vekony reszék
mozgatafától, és a' Nap a' földet verő sugáritól e' föld-
ről elég fel emeltemek. 15. A' parázatok nagyobb he-
lyet foglalnak el mint azok a' tethek mellyekből ki men-
tek, de ezek közül is leg nagyobbak azok kik magok
körül sebessen forognak, külsőbb pedig azok mellyek
egymásba ragadván vagy meg hozsittatván, egyenesen
valamely felé üzerttetnek. 16. A' paráktól kővér fű-
tőkől s' lelkektől, mellyek a' föld mélyféges és ragas
bar-

barlangjiban rekedtek, valamely okból, egy vagy több
külömbféle helyekben, avagy egyfőrsmind avagy se-
renként, fel gyuladnak, lefűs a' föld ingas, mely az ő
okainak külömbfége szerint a' föld seneret avagy csak
meg reszketteri avagy ugyan megis nyitva, mellyel ne-
ha egész varasok és tartományok fel forgattatnak avagy
elnyelettetnek. 17. A' föld ingas mia gyakorta a' mely
űregekből kénkö, enyv, és egyéb meg gyuladható ál-
latokis verődnek fel a' föld seneré. 18. És innen leszen
nemely hegyeknek neha egynehány estendeig tarto-
égesek mineműek Aetna, Vesuvius, Hecla 19. Midőn
a' parák a' fos vizékből fel emeltemek gyakorta a' viz
seneren kő terem; mely a' viz temerdekbed reszeinek
egybe gyűlése, mellyek az első és második rendbeli
vekony reszék rend szerint való mozgatafától meg nem
hajthatnak, kik a' viz seneré emelődvén fel, mivel
hosszúak kerekdedek és alkalmas kistűnek, könnyű fel-
lyűl labognak, és lassan lassan többek járulván hozzá-
jok negy segűvé lesznek: mely egy kevesé alab nyom-
ulván más hasonló negy segű tablaltska leszen rajta,
mely így egynehányfő meg többűlven, vegezetre egy
negy segű tífűse forma s' darab leszen,

a *Res naturales spontanea*. b *Succi*. c *Acres*. d *Oleagi-
nisi*. e *Argentum vivum*. f *Principia Chymicorum sal*,
sulphur, *mercurius*. h *Spiritus*. i *Terra motus*. k *Salis
generatio*.

XIV. 1. A' a' földből és azabból ki parallo parákból
gyakorta s'él támad. Ez a' levegő égne kemény hany-
attatása mely a' ki rerjedő parákból, kik a' holott a' ki
terjedésre jó modjok vagy on, oda rohannak, vagy a'
hirtelen le szakado fellegektől, kik az alattok levő
levegő eget nyomják, lesű. 3. A' s'él a' helyek szerint
a' mellyeken által megien igen meg sokor változni; úgy
hogy avagy meleg, avagy hideg, avagy nedves avagy
sáraz s' a' t. legyen. 4. Ez, ha keménybed, jollehet a' le-
vegő égnél hidegeb nelegyen, múnékunk mind az által
annál hidegebnek tetűk. 5. Mivela' nyuguo levegőég
csak a' bőr külső seneret mely a' belső reszéknel hidegeb,
éri a' s'él peniglé az ő kemény sege mia a' belsőkreis el-
hat. 6. A' b kiváltkeppé való selek tizenketten vagynak,
ugy

ugy hogy e világnak minden segeletiről harman hármán fujjanak: 7. *d* Nap keleti; *e* mellett csak felől, *f* del föl: *g* Déli, *h* mellett napkelet felől, *i* nap nyugot felől: *k* Nap nyugoti *l* mellett del felől, *m* csak felől: *n* csak, *o* mellett nap nyugot felől, *p* nap kelet felől. 8. Ha a' szeleknek bősége nagy es a' földre nagy rohanással vitetvén, a' levegő eget megferéttiti, *q* Szel vesnek mondatik. 9. Ha pedig az ő sebes forgásával tör, ront es egyetmást fel kap *r* forgó szélnek; 10. De ha csak közep szerű szél mozgattya a' levegő eget *s* szellőnek nevezetnek. 11. Ugyan a' párákból ramad a' felleg (felhő) es köd, az első, ho, jég első, harmat, zuzmaraz, manna, es a' mez. 12. A' *r* felleg (felhő) es a' köd oly párák, mellyek a' levegő ég hideg ségétől kevesse meg sűrűttetvén (egybe nyomattatván) es igen apro tseppetskékké avagy hószúka fagyos resetskékké, mellyek a' levegő égtől el hordoztathatnak, gyűjtetvén, *s* a' fenynek rajtok által menésért, az ő bántalan egymástól tavulallo szennekkel azt vissza segvén (teritvén) meg akadályozzak. 13. A' köd es a' felhő csak helyel különböznek mert ha a' párák a' földről igen fel nem kelnek ködnek; ha pedig fellyeb emelkednek, fellegnek (felhőnek) nevezetnek. 14. Hogy pedig a' levegő égben fenn tartatnak oka, vagy az ő kitérdségek, vagy a' reszeknek egy másba ragadások, vagy a' földől sűrűn feljövő es oldalra tartó párák. 15. A' nagy fellegeknek hirtelen leszákadások, gyakorta isszonyu fergetegeket bereznek kiválkeppen a' hol a' tenger igen tágas, a' paráknak ott valo sok voltak mia. 16. A' felhők a' szelek jarását követik. Ha azért a' levegő ég felső resében a' szelek mas fele tartnak mint az alsóban, a' fellegek ellenbe vittetnek. 17. Neha történik hogy az egymással ellenkező szelek sok fellegeket gyűjtjenek össze; mellyekből nagy felhő legyen, kit, ha a' szelek az ő gyengések miat meg nem saggathatnak hanem csak körül sorognak kerekded leszen; es, ha az ő sene vize leend *s* ostan meg

meg fagy, oly felleg lesse mely több napokat mutat. Az *u* első oly pára mely annyira valo nagyfagu tseppké lett es gyűlt, mellyek a' levegő égben nem tartathatnak hanem az ő nehezsegek mia le hullanak. 19. A' *x* tsepp letelire kettőkevántatik: tudn. hideg es a' paráknak elég közel letelek egymáshoz. 20. Ezek azért meg lévően, a' vekony allat a' pára resseit nem hányhattya ugyan elegymástól, de azokat egybe fuzheti es golyobis kakka tinalhattya. 21. Mellyek azért lesnek oly sep kerekdedek es simak hogy, a' körülötők levő levegő ég részei mas fele mozgadoznak: es ismét hogy a' vekony dolog mely a' golyobiskakban vagyon, máskeppen mozog mint a' mely körül a' levegő égben, melyben nehezebben mozoghat, vagyon. 22. Ezek ha a' beléjek sebesen utköző szelektől meg simittatnak es ostan a' következő hidegtől meg fagylaltatnak, jég peléhekké lesnek, mellyeknek középek temerdekb selyeknél. 23. A' *y* ho jeges resetskékből allo felleg, mely a' következő melegtől meg sűrűttetvén, es reszekre saggattatván es sok, vagy az ő le hullások, vagy a' szelek mia, egybe menő reszeknek meg eggyezéséből, sejer pelhékké leszen es a' földre le száll. 24. Ezek a' pelhek, minek előtte a' földre érnek, a' levegő égben különbkülömbfele hanyattatásokot es a' melegtől *s* hidegtől változásokot, honnan különbkülömbféle hajlasokot es helyhezteréseket is, szenvednek, es innen különbk. féle tudn. hatásu, tfillag, liliom, rosa *s* a' *t*. formákat vesnek be. 25. Mert midőn a' pelhetskéknék azok a' resetskeik a' melegtől meg erdesedven (fogasodván, *s* ostan a' hidegtől meg fagylalodván, a' levegő égben az ő tengelyek körül forganak, akkor azok nemely fagyos es ki terjedt azokat meg erő resetskéktől, körül körül mint egy meg sűrűsödnek, ugy hogy a' ho sűrűsnek lassék. 26. Ha ezeknek a' sűrűsabašu resetskéknék oldalokhoz keresztrül masok adatnak, liliom sabasu ho leszen belőlők. 27. Ha ostan ezek a' melegtől meg hajtának es vegék egybe

egybe foglalodvan megfagynak, a' ho rosa szabáfu lefűn
28. Ha minden kistűd tsepphez más hat azokhoz hason-
lo tseppetskék adattatnak a' felsőb levegő égbéli moz-
gás által, és ha midőn azok egybe fagynak mindenikre
egy egy szóróske vagy fogatska ragad, a' ho tfillag
szabáfuléfen. 29. Ezen uton módon lefűnek azok a'
gyönyörűséges virágok is a' mellyeket én gyakorta
nagyfudal közassal szemletem, az oly dezkakon mel-
lyek valamely méleg üresség száján vannak; kikhez ekef-
feggel versellőt soha emberi kéz nem irt s nemis irt. 30.
A' ho sejtése lefű az ő reseinek oly el helyhezteré-
féből a' mellyel a' vilagosságot egy aranyu febes forgás
és menessel veri vissza. 31. A' ho peléhi, minek előt-
te a' földhöz közel érkezének, ha a' melegtől tsepp-
ké sűrűttenek (tetetnek) essők lefűnek. 32. Ha pedig
ostán tseppké lévén a' hidegről meg fagyaltatnak,
z jég első lefűn belőlők. 33. Ha a' parak a' földhöz
közel, az északai hidegtől tseppké tetetnek, a' föld-
re le elvén aa harmatot szívalnak. 34. Ha pedig meg
fagynak ugyan, bb Zuz marázt adnak. 35. Vagynak
mézes és más egyéb izű fűtők is, kik a' földből a' me-
leg által fel emeltetnek, mellyek bizonyos testekhez
ragadva az ő formájokhoz kepest cc manna, mez és
egyébek lefűnek.

a *Meteora aqua*. b *Ventus*. c *Principales*. d *Subsola-
nus*. e *Cæcias*. f *Eurus*. g *Auster*. h *Libonotus*. i *Phæ-
nix*. k *Zephyrus* sive *favonius*. l *Corus*. m *Aphricus*.
n *Boreas*. o *Aparctias*. p *Circius*. q *Procella*. r *Turbo*.
s *Aura*. t *Nubes & nebula*. u *Pluvia*. x *Gutta*. y *Nix*.
z *Grando*. aa *Ros*. bb *Pruina*. cc *Manna & mel*.

XV. 1. Eckedig a' vízi fenn termő állatoktól kő-
vetkezik a' tűzesekről; 2. A' a' tűzes fenn termő ál-
latok oly fűtők mellyek a' levegő ég erőszakos hanyá-
sa által a' paraktól. (mivel az ő reseinek nagyobb moz-
gásra való illendősege miá messzebb veretethetnek a'
felhőbe) el választattak és fel gyuladtak. 3. Ez magán
való avagy elegyes. 4. A' magán való az a' mellynek
fűtő tiszta. Illyen az ejjeli fenyesség, szarnyalo síkra,
leeső tfillag, és a' bolond tűz. 5. Az b ejjeli fenyef-
ség el nyult, igen ritka és vekony a' felső levegő ég-
ben

ben felgyult fűt. 6. A' c szarnyalo síkra sok resein,
mellyeknek mindenike külön külön felgyult, ostator
fűt. 7. A' d le eső tfillag imigy amigy egybe nyoma-
tott (sorittatott) fűt, mely alafelé hűsán el nyulva
a' felső feliben tűz akad, mely ostán hozsán ala hara-
pozik rajta. 8. A' e bolond tűz a' földhöz közel ava-
gy a' hajokban sőt másuttis langalo gyertya modon
meg gyult hűsán fűt. 9. Eza' belől ingattatván, az
ő reseinek temerdeksege miá alatt (lőűs) helyeket
keres. 10. Mely ha egyedül vagyon Helenának nevez-
tetik, és a' hajók serentsétlennek tartják: ha pedig
kettős Castornak és Polluxnak mondják; Gyakorta
többes. 11. Az f elegyesebbek azok mellyeknek
fűtők közé salerromos és kenkőves resein elegyedtek
12. Illyen a' g menykő mely a' felső fellegekbe, kik
az allokra nagy rohanással esnek le, és az ő vegekkel
a' meg nyomattatott levegő ég miá, mely ott az utnak
rövidsege miatt könnyebben ki mehet, az aláb valók
hoz menvén (érvén) sorittatott és rekeszteret bé, ki
a' febes mozgás által, a' paraktól el választatván és fel
gyujtatván, azoknak üregekből valamely nyílason (a'
holott a' fellegek resein valamely magas testnek ellent
állása miá meg gyengeül) nagy ropogással ki rohan.
13. Ehez két dolog járul: tudn. a' dörges és a' villamos.
14. A' h dörges oly zengés mely az egymásra sebesen
le eső fellegekről, és ismét az ő benne felgyult és a'
felleget meg szaggató fűtől lefű. 15. A' i villamos oly
lang, mely a' meg gyult fűtőkről és a' fellegekből ki
rohano fűtőkből tamad. 16. A' dörges első a' villá-
máznál, (mivel a' fellegek le esése előb való a' fűtők
fel gyuladásánál) noha későbbben hallik meg. 17. A'
menykő (az ő fűtinek vekony avagy temerdeksege
serént), vekony, avagy temerdek, ismét által ható,
el szelleyztő, ronto és egerő. 18. Ennek kormos, eny-
ves, és földi reseinből gyakorta iszonyu erős kő forrad
egybe, mely vele együtt ki vettetvén akarmely erős te-
steket meg roht.

a *Meteora ignita*. b *Splendor nocturnus*. c *Scintilla
volans*. d *Stella cadens*. e *Ignis fatuus*. f *Met. ign. mixta*.
g *Fulmen*. h *Tonitru*.

XVI. 1. Eddig a' voltaképpen való fenn termő állatokról: következik a' a' tetűkről, melyek a' nap a' vagy a' holdtól külömbköféleképpen meg világosítottat felhőkben lefnek. 2. Illyenek a' fattyunapok, nap hold odvara, kegyeletok 's a' t. A' b fattyu napok az igaz napnak az ellennette való havas, gömbölyeg, és jég-gel bé fedetet fellegben, az o'. a' jeg hejjakban vissza seget és meg hajtott sugar által ki fejeztetése. 4. Illyenek neha ketten 's neha többennist terfennek fel. 5. Ugy hogy ha a' havas felleg kerülete egész, hat latassék meg; ha pedig törött keveseb. 5. Ha hasonló abraza terűk a' hold alatt a' fattyu holdnak nevezterik. 6. A' d nap 's hold odvara azoknak sugariknak a' jeges tfillagotskaknak és peléhetskéknek gyülekezeteriben, (nem pedig az első tleppében, mivel mindenkor első nélkül lefnek) a' nezőnek semere való segettetések: 8. A' e kegyelet (sivárvány) veres sarga, zóld 's a' t. Sen-nel fel ekefedet darab kerület, mely lefnek a' Napról meg világosítottat első tleppében, ha tudn. a' sugarok 42 vagy 52 darabni segeletről segettetnek a' nező se-meire. 9. A' kegyelet neha egy neha kettős melyek-nek egyike a' másikat bé keritü. 10. Midőn kettős, a' belső nezetterik azokon a' sugarokon melyek 42. darabni segeletet tfinálnak a' vissza segesben; a' külső pedig azokon melyek 52. 11. Ezekből elsőnkbe vehet-tyük, hogy ha valaki hatrób vagy eléb áll, külömb kü-lömb féle kegyeletereket lát fűkiteskeppen.

a *Apparentia*. b *Parhelia*. c *Paraseleno*. d *Ha-lo*. e *Iris*.

XVIII. Ekedigh a' folyo testes dolgokrol: követ-kezik az állandobbakrol: Az a' állandob testek azok, melyeknek resetskeik erősebben kötöttetek egybe, és nehezebben oszthatnak el egymástól. 2. Ezek élők a' vagy nem élők. 3. Az b élők azok melyekben magok-ban vagyon az elő tselekedetekre való erő. Ez az erő c ne velő teleknek mondathatik: mivel o' az, a' mely által az elő testek az o' elő tselekedetek vegben viszik. 4. Ez kiválteppen a' d természet melegben áll, mely csak szinte meleg tűz ki o' belejek az o' első letelekben ad at-tattatott, és kinek ereje által az eledel el kesztetük, az

egész testen elősztatik, és ahoz illettetik. Ebben áll az o' eledetek. 5. Ha azért a' természet meleg az eledelt el nem kesztet heri semmikeppen f halált nemz. 6. A' természet meleg külömbféle se rent külömbóznak és változásokot szenvednek az elő testekis. 7. Az elő testek bizonyos időkből olyan állapotot vesnek a' mellyel az eledeleket úgy rendelik magokban el, hogy azok által magokhoz hasonlókot nemzenek. 8. Minnekokaért az elő testnek két kivált tselekedete vagyon: tudn. az elteret és a' nemzés. 9. A' g elteret az, a' mellyel az oszlaton oszlo természet meleg és test el folyása, az el kesztetet és a' táplalando resekre osztatot eledel al-tal, ujjulton ujjul. 10. Ide szolgál, a' b meg főzés, mely az eledel meg erezheteren resetskeinek oly el il-letterése mellyből azok oly természetet vesnek, hogy a' táplalando testhez hasonlók és könnyen hozzá-jok alkalmazathatok legyenek. 11. Az elteret a' me-nyiben a' meleget és a' lelket ujjitya meg i Elevelnedes-nek: a' menyiben pedig a' testet a' táplálásnak monda-tik. 12. A' táplálás az el oszlashoz avagy egyenlő, és akkor mondatik táplálásnak, avagy nem egyenlő és így vagy o' reg búléfnek, mellyel töb adatik hozzá mint a' mi el oszlott; vagy kevesedeseinek, mellyel ke-veseb mondatik. 13. A' l nemzés az mellyel az elő test az o' magvából nemz magához hasonlót. 14. A' m nemző mag a' testnek oly része mely o' tölle el szakad-ván, csak alkalmazatos helye 's eledele legyen a' benne le-vő természet meleg által ahoz hasonlót állitt. 15. A' nemzéshez járul az n alkotás mellyel a' mag az elő test-nek tagjaiva és reséivé lefnek, változik, és formáló-dik. 16. Ez csak szinte a' melegség és a' mag resets-keinek formájok és nagyságok által vitettetik vég-be.

a *Corpora magis stabilia*. b *Viva*. c *Anima ve-getativa*. d *Calor naturalis*. e *Vita Corporalis*. f *Mors Corporalis*. g *Alitura*. h *Costio*. i *Vivificatio*. k *Nu-tritio*. l *Procreatio*. m *Semen*. n *Formatio*.

XVIII. 1. Az előtest lelkes avagy gyűkeres állat. 2. A' a lelkes állat az, a' mely nem tálak él, hanem érez és mozogis. 3. Az érzési és a' mozgási erő (mely b' érzo' leleknek mondatik) a' lelkes állat részeinek oly el alkalomzata, mellyel ő mind a' belső's mind a' külső dolgoktól külsőmb külsőmb keppen izgathatnak és magat egy helyből másba viheti. 4. De minden okoskodás nélkül, mint síté a' magán mozgo mesterseggel csinált dolgok. 5. Némely lelkes állatokban az ősi avagy a' téli hideg miá az eledeli nedvességnek mozgása és a' lelkeknek nemzése fok ideig meg allittatik; meg maradván mind az által az ő belső természeti állapotok és részeiknek el alkalomzata, minnekokaért a' tavaszi vagy a' nyári meleg el érkezvén, ismét meg elevednek. 6. A' lelkes állatoknak lássuk meg először részeit és azoknak tselekederit, őstán nemeiket. 7. A' c' rész az a' test darab a' mely a' testnek épiségre és tselekedésre szolgál. 8. Ez érezhető avagy érezhetetlen. 9. Az érezhetetlen minden részkében sántalan fok. 10. Az érezhető allandok avagy higak. Az allandok azok mellyeknek részkéi elég erősen kötöttenek egybe, jollehet nem mindenkor azon helyet és formát tartnak meg. 11. Ezek egyselek avagy elegyesek. 12. Az e' egyféle részek azok a' mellyeknek állat. tyok azon és mindenütt hasonló. Illyenek: a' tfont, portzogo, kötőzet, hártya, iz, rost, ér, élet (lelek tartó) ér, in és az azon való hus, bőr, hus, kővérség, sőr, és a' kőróm. 13. A' f' nem egy félek azok a' mellyeknek állat. tyok különböző. 14. Ezek kebelekre és tagokra osztanak. 15. A' g' kebelekre hárman vagynak: tudn. fő, melly, és a' has. 16. A' főben ezek vagynak: agy, szemek, arrok, fülek, száj's fokegyebek. 17. A' melyben vagyon a' sőr, tudók, gége, és a' nyeldek. (torók) 18. A' has a' mellytől az által rekesztő hártyaival választatik el, és ő hozzá tartozik a' gyomor, bél, fodor hár, ismét a' máj, lép, vesék, holyag's a' nemző részek. 19. A' h' tagok a' kebeleken kívül való részek, mellyek izekkel választanak meg. 20. Ezek ketten vagynak az emberben tudn. a' karok és a' labak. A' karj all valból, könyökből, és kez fejből; A' láb pedig tőm (buz) bol,

bol, sárból, és láb fejből. 21. A' i' folyó rész az, a' melynek részkéi nem elég erősen ragadtnak egybe, és könnyen el szeljedhetnek. 22. Ez vér avagy lelek. 23. A' k' vér az ereken, sűrűben, és élet ereken lévő veres hig nedvesség, mely mind azokból az eledeli részekből zavartat egybe, a' mellyek az ereken bé mehetek. 24. Ez a' táplálatafnak és az elevenőségnek részoka's a' testnek nagyobb támasza, minnekokaért a' lelkes állatoknak lelkeknek is mondatik. 25. Ennek részei: torha, savor, testbélisár, fekete nedvesség és temporált, sábasu; ez az utolsó hivatik tulajdonkeppen vértnek. 26. A' l' lelek oly folyó rész mely a' vérnek legvékonyabb lehelletiből párájából áll; és ő minden tselekedernek a' kiváltsággal való csökő, mivel annélkül csak egy tselekederis jól vegbe nem vitethetik. 27. Ez bé oltott avagy bé folyó. 28. A' bé oltott az, mely minnek utánna bé ment valamely részbe egy ideig abban marad noha ottan ottan meg változik a' testnek változandóságával egygyű; 29. A' be folyó pedig az, a' mely ujjolag borsattatik be, a' bé oltottnak meg segítésére. 28. Ekedig a' lelkes állatok részeiről; mellyek ha jól vagynak az iz, az ő tulajdon tselekederit jól visik vegbe, meg egészségnek; ha rosszul n' betegségnek mondatik. 30. Az egészségnek részei kettők: a' belső állapot és a' részek jól illése. 31. A' o' belső állapot (itt egyen) maradando avagy változando. 32. A' maradando az, mely az allando részeknek allasoktól függ kiváltsággal és a' halál utánis valameddig meg marad. 33. A' változando pedig függ inkább a' természeti melegtől és az egyéb folyó részekről, és az előkben fogyton fogy és ujjulton ujjul; a' holtakban pedig ujjulást nem vévén el aloszik.

a *Animal*. b *Anima sensitiva*. b *Partes animalium*. d *Stabiles*. e *Similares*. f *Dissimilares*. g *Ventres*. h *Artus*. i *Pars fluida*. k *Sanguis*. l *Spiritus*. m *Sanitas*. n *Morbus*. o *Temperies*.

XIX. 1. Ekedig a' lelkes állatok részeiről: következő azoknak a' tselekederit, mellyek avagy nevekederiek, avagy érzésiek és mozgásiak. 2. A' b' nevekederiek itt is kettők: tudn. az éltetés (táplálás) és a' nemzés. 3. A' táplálásra ezek szolgálnak: az ételi, ke-

vanfág, az étel meg főzés, annak el oltása, el való oltása, és kiadása. 4. Az *e* ételi kívánság leszen midőn az eledel az *o* a gyomorban való el fogyása miá, rendetlenül mozogvan a' hatodik bokor inatis meg mozdittya, melyben az elő állati lelkek bizonyoskeppen azokba a' tagokba indulnak a' mellyek az eledel keresésére illendők. 5. Az *d* eledel pedig a' lelkes állat természetéhez hasonló és illendő test, mely az *o* melegedéstől el keszítettetik és az *o* természetivé lehet. Akar az etel és akar ital legyen. 6. Ez a' kívánság, somjuhozás avagy ehezés. 7. A' *e* somjuhozás itálnak kívánsága, mely a' toroknak és a' nyeldeknek szárazságából (a' nedvesség onnan ki üzettetven) származik. 8. Az *f* ehezés az etelnek kívánsága, mely leszen az üres gyomornak az etel ereiből süntelenül bele üzettetett savanyo és meleg nedvességektől való marattatásából, mellyek a' meg főt eledelnek ki üzettetése után nem találvan mit ragni, a' gyomror (gömböztöt) bűrdallják. 9. A' minémű kívánsággal való modjok vágyon pedig az eledelnek el oltatásában, olyan kívánságot is fereznek.

a *Actiones animalium.* b *Vegetativa.* c *Appetitus alimentarius.* d *Alimentum.* e *Sitis.* f *Fames.*

XX. 1. A' *a* *ascves* (meg emésztés) az, mellyel az erezheterlen részek mellyekből az eledel áll, az eltétésre és táplálásra el keszítettetik. 2. Ez közönséges, mely leszen a' testnek mindennemű tagjaiban; avagy tulajdona nemely részeknek. 3. Ez ismét első, második, harmadik. 4. Az első a' gyomorban és a' bélben leszen, mikor tudniillik a' meg ragott eledel a' nyelő hurkán, a' nyeldekől fogva a' mellyen és a' valódi hártyán által menván a' gyomorba ér, a' hová bé nyellettetven, önként, mint a' tsúrbe rakartatott nyers siena, a' süttől véle közöltetett meleg és a' gyomori s sopo, a' gyomor és bél köntősen el szeltyedt erektől, oda üzettetett és az eledellel meg egyeledett meleg

meleg és savanyo nedvesség erejétől, meg melegedik, és lassan lassan peppé változik, a' mint a' fazakakban láttuk. 5. Ostan az *o* vekonyab részeit a' körülötte lévő menedékeken által botfattyá; a' temerdekbek pedig az által rekesztő hártyának és a' somféd részeknek nyomdogalások, s a' lelkeknek az *o* arra rendeltetett rostjain beléje folyások, miá, a' gyomor also, saján a' bélbe botfattyatnak alá, a' mellyen el szeltyedvén ostan továbbis főzetnek. 6. Ez a' főzés az eledlek gyengesége és kemensége és az állatokban való gyomornak különbsége szerint, hamarab avagy későbbre leszi. 7. A' második főzés lesi a' lépben és a' májban. 8. A' lépben midőn tudn. a' pép része a' gyomorból a' rövid eres edenyen és annak again *o* beléje üzetik, és ott a' lépben nagy bőfeggel el terült élett ereiből az *o* ereibe menő vérrel meg elegyedik. és az *o* melegétől mint egy meg dagasztatik, mely ostan a' lép menedékén a' vér tsinalo érből ostan ottan abba a' menedékbe fel menő vérrel, a' kapu érbe, és abból ismét a' májba, más abba fel menő vérrel és péppel ottogyon a' tovább való főzésre egybe foly. 9. A' májban így leszi: midőn a' meg főzött eledel (pép), a' a' gyomor és bél szamlalhatatlan menedékin, a' gyomor gyomori és a' fodor haj sopo's kővér gyenge béli tejes (kik a' sopo'ba vonnyak bé magokat) erekbe, és ezekből a' kapu érbe, abból a' vese felebe helyheztetett majúregibe nem valami fel sivo (vono)erő, által mellyel a' vér a' fel sívás által vitetnék a' májra, hanem tsak egyedül az *o* folyo volta, és a' somféd részeknek nyomások, miá, segértvén *o* *o* a' vér meg ritkulásais mellyel a' vér az alsó részekből a' májba nyomatik, fel vitetven és az oda folyo vérrel meg elegyedvén, a' maj apro menedékiben meg kéél és veres higfagga leszen. 10. A' harmadik főzés a' b süben leszi, midőn tudn, immar a' májban lévő higfag a' tagas éren a' sübe megyen fel, holott a' sü melegétől lött dobogo meg ritkulas miá piros és tökelletes verré leszen; és ostan, segértvén *o* *o* a' hatodik bokor inbol a' sü rostyaiba bé folyo lelkes állati lelkek nyomása,

az élet ereken az egez testre ki osztatik, és onnan a' szakadarlan ereken vegezetre a' sübe üztetetik vissza.

a *Cólio*.

XXI. 1. A' vér tisztítás első avagy utolsó. Mellyet hogy jobban esedbe vehes, meg tudd hogy a' szívnek két akebeletskéje vagyon, mellyek egy remerdek hússal válasszattanak el egymástól, mindeniknek pedig két két bédénye (ürege.) 2. A' jobkez felől való a' tagas ér és az életeres ér. 3. A' tagas ér az ő két sájan a' vért a' szívnek job felől való részbe viszi, és job felől egy d' fületskéje (seberskéje) vagyon a' felett három tokja mellyek kívülről bé felé nézven a' ben való vernek ki jöveletet meg ellenzik. 4. Az feres (avagy inkább a' tudós) életének, mely a' vért a' job felől való kebeletskéből a' tudókön az eres élet erébe üzi, három fel holdni tokoskai vannak, kik belől ki felé nézven, a' tudókben lévő vért nem botfattyak a' job kebeletskére. 5. A' bal felől való részben az eres és a' nagy élet ér vagyon. 6. Az g eres (avagy inkább tudós) élet érnek, mellyen a' vér a' tudókbel a' bal kebeletskébe foly, bal felől egy fületskéje vagyon, és két kívülről bé felé tartó tokoskaja, mellyek a' vért nem botfattyak a' tudókra vissza. 7. A' h nagy élet érnek, mely a' vért a' süből az egész testre osztja, három fél hold sabásu tokoskaja vagyon, mellyek a' süből ki ment vért el rékesztik tölle. 8. Az első vér tisztítás azért lesien a' sünek job kebelében, melybe mind a' fel menő's mind a' le jöő vér be foly; mely osztan abból az élet eres éren a' tudókbe, és osztan az eres élet ere ágatkaiba üzetik. 9. Honnan hogy a' szív bal kebelébe tiepeg, és onnan mind a' fel menő's mind a' le szálló nagy érbe, vegre nagy erővel ki rohan, utolsó vér tisztítás lesien. 10. A' szív és az élet ereinek tudalatos mozgása a' szívben való vernek meg ritkulása és az elo állati lelkeknek a' szív rotyaiba folyások kívülről, tavulb való okai: a' szívbe folyó vérnek könnyen meg ritkulhatósága; a' szív melege; a' vér része mely minden ér főké után a' szívben marad buzogva úgy hogy mint egy kovács legyen a' bejövendőknek meg érlelésére, a' szív és az ő edényinek ahoz alkalmaztatása. 11. Ezekhez járul az első és a' verkeren-

kerengése. Az l'érőké oly mozgás, melylyel a' szív és az élet erek a' meg ritkult és egymás után elétoztvertől, s' a' sü pedig az ő rotyaiba folyo lelkektől, szerrel szerrel fel puffadnak és visont meg lohadnak. 2. Ennek két részei vannak: a' fellovellés és a' lelohadás. 13. A' k' fel lövelkedes az, mellyel a' szív, mind az ő ki terjesztő rotyaiba folyo lelkektől 's mind az a' tagas érből a' job kebeletskébe, s az eres élet ereből pedig a' lelohadáskor a' balba erezkedet és ott immár meg ritkaulto verből, az élet erei pedig a' szívben meg ritkult és nyomult, s onnan belejek rohano, és az ereken lévő vér eléb resztto, s azt és azoknak köntőfőkört verő's rezegtető vertől, azon sem pillantásban a' selesseg és melység szerént ki szelvednek és fel dagadnak. 14. A' l' lelohadás az, mellyel a' szív, mind az ő ki nyujto rotyaiba folyo lelkek, s mind a' meg ritkult vernek nagy része ő be ölle ki üztetervén, meg szal (lelohad, lapul,) és egy szer mind az élet erek, az ő belejek üztetervén vernek hideglége, és annak a' fel lövellés közbe inkább ki tagittatott menedéken egy részének ki ütülese mia, le lapulnak és meg esnek. 15. A' m vérnek kerülése az, mellyel ő a' süből az egezi test élet erein az erebe mellyek az élet erekkel mindenütt egybe kötöttek, eléb üzetik, és vegezetre az erekből a' süvre üzetik vissza. 16. Az utolsó vér tisztítás ahoz tartozik a' n' lelekzés, mely a' melynek szerrel szerrel ki terjesztése és ismét bevonása, mellyel a' levegőég a' gégen néha a' tudókbe, hogy az azoknak ereiben lévő vért meg hűvösítse, üzetik, ne ha pedig azokból kormockal és parackal együtt vetterik ki. 17. Ennek is két részei vannak: a' be szívás és a' ki lehellés. 18. A' o bé szívás az a' mellyel a' melly a' bé szívó inon való húfok erejétől, s kivalikeppen pedig a' választó hattyá le nyomattatása mia, ki terjedvén, a' levegő eger a' sájon, arron, és az élet erekbe, a' tudóknek (pongia sabásu húsán samtalan agatkaival elterült gegetskéikbe üzi, és a' tudókben lévő vért mely oda a' szív job felől való részéből botfattyatott, meg hiveszitti. 19. A' p ki lehellés az, mellyel a' melly a' bé szívó inon való húfok (egeretké) ereje által be vonatvan, melegeb levegő eget és kor-

mos párákat űz ki a' tüdőkből a' szájon és arron. 20. Mivel pedig a' tüdőktől meleg levegő ég, midőn vékonyon borsattatik ki a' szájbol, az ő vékonyságában, könnyen meg hűl, a' levegő ég hidegsége miá, a' mellyen által megyen: midőn pedig temerdekén, nehezebben: innen vagy on hogy a' szájbol neha meleg's neha hideg lehellet jőjön ki.

a *Ventriculi cordis.* b *Vasa.* c *Vena cava.* d *Auricula.* e *marcupia.* f *Valvula.* g *Vena arteriosa seu arteria pulmonaria.* h *Arteria venosa seu vena pulmonaria.* i *Arteria magna seu aorta.* j *Pulsus cordis & arteriarum.* k *Diastole.* l *Systole.* m *Sanguinis circulatio.* n *Respiratio.* o *Inspiratio.*

XXII. 1. Eddig a' főzésről: Az a be vőtt és meg főtt eledel előfűt, annak, a' testnek külsőmb külsőmb re-
seire való ki tolyattatása. 2. Mely léhen vagy a' som-
séd reseknek myomatok, vagy az el ostando eledelnek
meg rit kulafa és folyósága, vagy mind a' tartó's mind
a' tartott bizonyos formájú testnek mozgása, miá. 3.
Az b el valóadás az eledelnek a' ganektol való meg kü-
lőmbőztetése. 4. Ez a' test menedékinek és az el va-
lado reseknek mozgások, helyek, nagyságok és forma-
jok szerint, rostalas modra vitetik végbe. 5. Mivel a'
mely tetemekből ki mennek és a' mellyekbe enyésznek,
nem csak a' nagyobbak azok, hanem az igen igen ve-
konyok is, mellyekből ostand a' nagy rekesekbe üzetnek.
6. A' c rutlag az a' mi a' főzés után az eledeltől el vált
hogy kivertessek. 7. Es ez temerdek avagy vékony. 8.
A' temerdek a' d gané mely az alsó (leggen) adatik
ki. Illyen szabasu a' fül vásar is. 9. A' vékony hig avagy
páros. 10. A' hig torhás, testfaros, savos, tejes, véres
szabasu. 11. A' torhás az a' mely a' száj és az iny nemely
somféd reseinben, az a' szívtől oda üzetet vértől el vá-
lastatván, mint valami torha a' vagy vizes dolog, úgy
adatik ki a' szájon és az arron. 12. Illyen a' d takony
mely az agybol foly az arlikakba; és a' epök mely az
iny körül az agy feneke rajatt lévő takony tinalo mak-
kotskakból sivarkodik alá; s a' f nyális mely a' szívtől
a' nyelv tsaphoz üzetetet nedvességektől terem a' nyelv-
deklő rajatt. A' testfari rutlag, a' g farga sar, mely csak
nem

nem egészen a' májbeli vértől valóadván el, a' májon
el szeltyedt szantalan apro ágatskakon, reszserént a' máj-
tsatornáján, resz. a' holyagon, az epe holyagotskájá-
ba, és onnan az epe holyag közönséges tsatornájába's
abbol az üres bélbe, holott a' meg főtt eledelnek sepre
jével meg elegyedvén, végezetre az al felen ki adatik.
14. Emlekezetesek itt a' tokotskak, mellyek az ő ki
fele nező állásokkal, a' májbol ki ment sárt vissza nem
borsatták. 15. A' savos, fos és vizes reszserékből
all; és vizelet, verített, könnyullas. 16. A' h vi-
zelet a' kivertendő sártól meg feltet savos seprőlek, mely
az élet eres vérről a' nagy érből a' főpo élet ereken ot-
tan ottan serbe serbe a' vesékbe üzetetvén ki, és ott
az amonnan a' főpo ereken a' tágas érbe tőró avagy
az raplalo erővé lévő vértől el valóadván és a' tsétsérs-
kén's a' hugy ereken a' hójagba sivarkodván vegeze-
tre a' vizelő tsatornán ki borsattatik. 17. De hogy
űdőknek előtte mindaz's mind a' gané ki ne borsattat-
nak, mindeniknek a' végen adatott egy egy nagy hu-
sós ér, ki ostand mikor edeje vagy on a' hugynak és a'
ganénak bőfégtől izgattatván és meg nyittatván bizo-
nyos időkben a' hugyot ki vizelli, és a' ganét ki adja.
18. A' i verített oly savos ki adás mely a' tetemeknek
apro menedékiből a' siv melege erejétől ki üzetetvén,
végre a' bőrön mint valami nedvesség úgy űt ki. 19.
A' vér pedig noha a' savonál vékonyab mindazáltal
a' verítékekkel és verrel ki nem űt, mivel a' vér
reszserkei agafok bogafok és inkább egymáshoz ragad-
tak; a' savafok pedig simábbak, és azokért egy-
mástól könnyebben el szakadhatnak és az apro me-
nedékeken ki mehetnek. 20. A' k könny hullások
a' semből le hulló savos tsépek: többire a' so-
moruság miá, mivel az által az agyvelőben lévő
lelkek úgy mozgattatnak hogy illendők legyenek
a' sem körül lévő reseknek apro menedéket fel
nyittatni, hogy az oda a' vérről le vitetet bőveb
savo, könny modra a' könnyező húsotskakon ki
űssön. 21. A' tejes ki adás az a' mely fejtől mint
a' tej. Ez tej avagy mag. 22. A' l tej az a' fejtől higlag, mely
a' szívtől

a' sivatól a' lelek ereken a' tsetsek makkotskaiba űz-
 ettetet verból leszen, hogy a' magzattól a' tsetsbim-
 bön ki szopassék. 23. Ez az nőtény állatokban a' sū-
 les iedeje rajatt terem, és hogy ha sūntelen szopatik ki-
 válkeppen az asszonyokban ok esendőig meg marad.
 24. Oka ennek, az asszony testének és a' vérnek a'
 melyben levő a' magzat miá, bizonyos el rendelt alla-
 pattya, mellyel a' vér a' tsetsek makkotskai apro likait
 meg nyithattya és azokba be enyeshetik, honnan az al-
 tal menetel közbe az ő resetskei azoktól a' makkots-
 kaktól úgy szerkeztetnek el hogy fejer sūnt és a' tejnek
 egyéb tulajdonfágit vegyék. 25. Az állati mag a' hi-
 mi főveb állatokban torhás fejeres hig test: mely a' sū-
 ból a' maglo menedekében bővebben űzettetvén a'
 lelek eres és melegéb verból leszen. 26. Ez az ifúság
 idejekor az ackori eléggé meg bővült melegtől, a' sū-
 ból a' nagy élet érbe, a' maglo lelek ereken, a' golyok
 egybe gomolyodot menedékibe (nem a' golyokba ma-
 gokba) vitetett és ott el kesítettetett lelek eres verból
 leszen, mely ostan a' le hozó teremeken a' maglo holyag
 otkákon és a' gomolyos tatornákon a' holyag soritto-
 jaba űzerik és ott magga leszen. A' tób oda űzeret vér
 penig ressi, azoknak a' resseknek eledele leszen, ressi pe-
 nig a' maglo ereken a' tagas érbe tér. 27. A' véres ki-
 adások az, a' nőtény állatokból bizonyos űdők-
 forgá fakot ki folyo bővelkodo' vér: mely leszi a' meg e-
 mestő melegnek elegtelenfége miatt. 28. A' o paras ki-
 adás az, a' mely pára avagy füst gyanánt a' testnek mind
 nagyob likain 's mind a' bőrnek apro menedékin sūn-
 telenül ki adatik, sivarokodik. 29. Eddig az éltetést
 szolgáló tselekedetekről: következenek annak a' lelkes
 állatokban ressei, tudn. a' táplálás és az elevenedés.
 30. A' táplálás az elállatokban leszi, midőn a' maga
 mozgata sa miá el sūlyedő testnek sūntelenül el foly-
 ása, kiválkeppen a' lélekeres vérnek elegge meg ve-
 konyittatott és el oltott, 's a' tetemek menedékin a'
 sivatól az táplálando ressekbe űzerett 's azokkal közben
 vetetlenül egybe foglaltatott és hasonlová tetetett re-
 setskékből, sūntelen meg ujttatik. 31. A' meg e-
 levenedés itt akkor leszen mikor a' meleg és a' lelek el
 folya-

folyása az, a' sūvben tamadt és az, egész testen a' vér-
 nek n' indenkori kerengese miatt el oltatott uj meleg-
 nek és leleknek általa sūntelenül meg ujttatik.

a *Distributio alim.* b *Separatio alim.* c *Excrementum.*
 d *Feces alvi.* e *Mucus.* f *Sputum.* g *Saliva.* h *Bilis*
flava. i *Urina.* k *Sudor.* l *Lachryma.* m *Lac.* n *Semen.*
 o *Sanguis periodicus foemellarum.* d *Excrementum vapo-*
rosum.

XXIII. 1. Eddig az éltetésről, követke-
 zik a' nemzes. 2. A' a nemzes tenyész az, mellyel a'
 lelkes állat az állati mag által magához hasonlót ne-
 mzi. 3. A' nemzes re b him és nőtény között valo
 külömbfég kívántatik. 4. A' c him olyallat mely ma-
 ga küvül nemzi. 5. A' d nőtény mely magában. A'
 him többire erősebb és melegéb sokot lenni; a' nőté-
 ny gyengéb, nedveseb, hidegeb, erőteleneb. A' lelkes
 állatnak első fengéje az állati magnak resetskeiben va-
 gyon, mellyek olyan formát vettek a' sūleknek testek-
 ben, hogy a' mehben fogadtatván, keveredvén és annak
 melegtől mozgattatván, hasonló állatnak, le rajzolasa-
 va legyen, honnan a' többi ostan lassan lassan végbe vi-
 teték. 4. Erre szolgál a' nemzési kívánság, a' mehbe
 fogadás, a' formalodás, és a' sūles. 5. A' b nemzési ke-
 kívánság a' lelke s állat képzésének a' magos lelkektől
 tükldözöttatott nemzési resseknek mozgadozásából sár-
 mazott fel indittása, mellyel az, a' nőzésre izgattatik.
 6. A' c mehbe fogadás az, a' mellyel a' nőtény állat
 a' himtől beléje botlítottatott magot, jól el kesítettetett és
 jó modjával valo mehbe fogadja. 7. A' d formalodás,
 a' b fogadott magnak állati tagokra és ressekre valo
 változása: mellyet a' méh és a' mag melegsége serezt,
 mellyel tudn. ennek részei mozgattatnak, mozgadoz-
 ván penig az ő formájok miá sūkségesképpen lelkes
 állat kezdetévé leszenek. 8. Evvel együtt formaltatnak
 a' köldöki tetemekis 's a' lepény. és a' magzat be fe-
 dő hattyak, mellyekkel ő tápláltatik és az artalmaktól
 olalmaztatik. 9. Először csak csupan vérrel él, mely
 az ő siveben a' magból teremvén, onnan az élet ere-
 ken az erekbe 's azokból penig sūntelenül a' sūvbe
 megyen vissza. 10. Ehez ostan a' test nevedesére
 mind

mind untalan eledel adatik, mely a' meh menedékin az anya sívéből a' lepenybe, és abból a' mehnek melegsege miá a' köldöki ér gyukereire üztetetik és úgy vitérik ostonle a' magzat sívére. 11. Hasonlokeppen mivel a' meg látott avagy képzet dolognak képe volta-keppen iratorle az agy velőben, onnan a' lelkek által a' közönséges erőre vitérik, honnan ismét a' köldöki lelek ereken a' magzatra, kit oston meg illetvén benne mindeltig meg marad. 12. A' e síves a' magzatnak világra hozása: ennek kiválteppen való oka az hogy: a' magzat meg nevedvén étel és levegő égnélkül sűkődődik, és ezokaért magát kiterjeszteti sűntelen igyekeztvén, a' meh menedekinek rostjait 's hufait erdekeldegeli, és így azt a' ki adafra rendeli, késíttí. 13. 's oston az agy velőnek azok a' menedéki mellyek a' mehre járnak, meg nyittatván oly bőségesen kezdik a' lelkeket a' mehbe borsatani hogy azok azt meg nyitván a' magzator sebessen kitasítsák. 14. Mely mivel igen lágy, és a' meh síjais, az ackori sok nedvességtől igen meg sűkülván, gyakorra könnyen ki sűvad. 15. Nem sokkal külömböz a' tojományból való sűletésis a' meg mondottaktól. tsak hogy a' magzat, mely az anyának tsak nem minduntalan rajta ülésétől meg melegedet tojományból sűletik, eredetet véssen a' mehben a' magból lőtt és a' tojománynak furab részébe helyhezretett állati kezdetből; és eledelt véssen a' tojomány fejeriből és sékiből, mellyeken a' magzatnak köldöki erei és leleke-rei vagynak el sűllyedve, és vegezetre a' tojományban eleggé meg nevedvén, a' tojomány héját azó nagyfagával és mozgásával ki rontya, és így vegtère abból ki kél. 16. Immár a' nemzes ha meg vesztegetődik, sűletik tsuda és darab hus. 17. A' f tsuda az elő állatnakja' mehben modnélkül való egybe alkotása. Mellyet serez a' tsudalatos dolgoknak kepzése, mellyel a' mag és a' vér resetskéi mellyekre a' képzés le vitérik, tsudakeppen rendeltetnek el. 18. A' g darab hus (tag) az a' melynek tsfontya se béle nintsen, és leszen az oly magból melynek részei olyan rosi-sul

sul rendeltetnek el hogy azokból magzat neheessen. Ezek közül nemely mozog 's nemely nem. 19. Eddég a' magból való sűletésről: de sok allatok sűletnek minden allati mag nélkülis; midőn tudn. a' földnek felső resetskéi a' melegtől mozgattatva és el illettetve, úgy rakattatnak el egymás között, hogy azokból minden a' testhez kívántatott tetemek formálodjanak. 20. Először tudn. a' meleg nedvesség igrényesen élé felé mozogván tsinal egy (nagy resent) igrényes eret, mely ki terjedvén egy buborekotskát mely a' sív, és oston eből minden resiek könnyen formálódhatnak. 21. Mivel periglen a' föld resetskéinek sűmtalan féle külömb külömb formai mozgási és melegai vannak, sűmtalan fele allatokot is hoznak.

a *Generatio animalium*. b *Sexus*. c *Mas*. d *Fœmina*. b *Libido*. c *Conceptio*. d *Formatio*. e *Partus*. f *Monstrum*. g *Mola*.

XXIV. Eddig a' nevedési tselekedetekről következnek az érzésiek és mozgásiak. 1. Az a' érzési és mozgási tselekedetek azok, mellyek a' lelkes allatoktól (minden gondolkodás nélkül) tsupán tsak az belső vagy külső előttők való dologtól mozdittatott inakban és agy velőben levő leleknek mozgafától leszenek. 2. Az ezeknek rendeltetett res az a' agy, melynek allattyat, kebeletskéit, tetemit, és lelkeit lássuk meg. 3. Az agy allattya egy kiválteppen való hus, mely a' lagy és egybe sűzhető 's ő magokot a' menedekiek tagaságán meg érő rostotskákban sűzetet ő síve, és minden felől két hártával öltöztetvén fel, nagyobb része sserent (az az, a' mi magát az agyat és az agyatskát nézi) a' kaponyában foglaltatott; a' több részei pedig a' síglo inakon kívül az inaknak hét bokrára, és a' hát gerentz velejére, 's az onnan eredt inakra az ötöt tarto meg vájott, hárták tsőivel, az egész testen el ostonatik. 4. A' hét bokor inak külömböző hasnait ime két versben foglalva vehed esedbe:

Lát az első, mozdít semet a' más, harmada kóstol
's a' negyed, hall az ötöd, vándor hatodik, he-
ted a' nyelvé.

Holott a' hatodik vandornak mondatik mivel fok felé szolgál. 5. Minden érzékenységeknél felfelé, a' fenyő makkotska az agyban. 6. Az agy kebeletrskéi azok az odúk mellyek az agyon ferte fellyel el félyed-
vén, és az ő belső fénekel fok apro menedékeken nézvén az agy rostotskaiba, mellyekben az elő állati lelkek teremnek, kik onnan az egész testen el o'fatnak. 7. Az agy edényi külömb külömb félek: tudn. lelek erefiek mellyek a' szívó'l mind un'alan adarott forro vért az agyba viszik: és erefiek, mellyek a' vért a' főből a' szívbe viszik. 8. Ezeknek nemellyike a' kebeletrskék-
re tartnak és azoknak lelkeket adnak, tudn. a' halo forma, és az edényeknek az a' gyülekezete mely a' fenyő makkotskát be fedi. A' több taplálásra szolgál. 9. Az agy velő lelkei (mellyek elő állatok lelkeinek mon-
datnak) azok a' vekony és sebessen mozgo lehelletek, mellyel az a' halo formába és a' fenyő makkot be fedő edényekbe, a' szívó'l az ő fel puffadásában süntelen be üzetteret forro vérből, a' kebeletrskék odúiba, az edények apro menedéken falván, onnan az agy ro-
stotskái tágalágin, az inakba és az egész testbe nagy e-
rővel omol. 10. Mellyek o'fian ressi. az erezheterlen által szívarkodás által el o'folnak, ressi. az inakba sen elvén magokor, a' vérrel meg elegyednek, és avval a' szívbe vissza térnek, 's onnan az agyba, honnan o'fian az egész testen ismét el o'fatnak.

a *Actiones animal. sensitiva & motiva.* b *Cerebrum.*

XXV. 1. Az érzési és mozgási rselekedetek harman vagynak: a' bévétél (eszmélles) a' kívánság, és az ön-
ként mozgás. 2. A' a' bévétél az, mellyel a' leikes ál-
lat az előtte valo dolgoknak az ő érzőihez erő mozgá-
sír bé vési. 3. Ez három féle: az érzés, ra emléke-
zes, és a' képzés. 4. Az érzés oly bé vétél mellyel a'
valamely előtte valo testől az inaknak rostyaiba nyo-
mattatott és az agyba vitetett mozgás, végre az agyba
levő élő lelkek által a' közönséges érzővel az a' fenyő
makkotska val is közletik. 5. Innen vagyon hogy az
embe-

emberek az érzékenységnek két részt tulajdonittanak:
tudn. a' külső és a' belső érzékenységet; külső a' meny-
iben külső ressi által vitetik vegben, belső a' menyiben
belsővel 6. Az érzékenység öt: látás, hallás, ízaglás, kosto-
lás, tapasztalás. 7. Mely külömbféleg attól vagyon hogy az
inaknak rostotskái vekonyfaggal és temerdekséggel
mind hogy az érzők külömb külömbféleképpen al-
kolmazzattanak el: mind hogy a' mozgato előtte és
közötte valo testek külömb külömb félek. 8. A' láto
rostotskák mindeniknél vekonyabbak, a' hallok ezek-
hez második rendbéli vekonyfaguak, a' ízaglok har-
madikok, negyedikek a' kostonlok, ötödikek a' tapas-
talok. 9. Innen vagyon azis hogy a' sin nem hal-
latik se a' hang nem latrathatik, mivel a' lá-
tási és hallási érzőtag úgy alkolmazzattott hogy eg-
gyik ne érezze azt a' mit a' más. 10. A' látás oly ér-
zes, mellyel a' láto in rostotskájának a' sem fenekében
valo helyes mozgásából, az élő állatt a' láthato dol-
gokat az az a' világo'sságot, sint, hely hezterést, tavul
léteit, nagyságot és a' formát meg érzi. 11. A' vilá-
go'sság és a' sin az ő (oda fel) le irattatásokból, eleggé
meg tetszik mint láttatásnak meg. 12. A' mi a' dolgok-
nak állatit illeti. A' láthato dolog a' felől lattatik hely-
hezteretnek lenni a' mely felől az ő sugári a' semre erez-
tetnek jöni, innen vagyon hogy sükségeskeppen a' fel
álló dolgok fel alva éreztessenek a' semben noha bizo-
nyos dolog hogy fel fordulva mutatod janak abban meg.
13. A' tavul léteit meg ismertetik elsőben a' semnek
külömbkf. állatából mivel a' melle lévő dolognak
meg látásakor a' sem fény ki félyesedik és a' kristaly
hig'ság hatra felé nyomatik 's a' sem kerekded lében, a'
közél valoknak látásában penig meg sorittatik a' sem
fény és a' kristalyi hig'ság elé felé járul 's a' sem penig
hosszúságra meg nyujtatik. 14. Továbba a' nyilván valo
avagy homályos előtte léteiből; és a' világo'sságnak ke-
mény avagy gyengefégeből is, honnan a' sugárok hős-
sága is nyilván valová lesi, mert a' mellyek gyenge világ-
uak, melleknek, ellenben a' mellyek kemény és erősvi-
láguak közél valoknak. 15. A' nagyság meg látásnak
modja meg ismertetik a' helyhezterés és a' melleféleg
nek

meglatafából. 16. A' dolog formája iteltetik ki-
váltkeppen a' dolog sokféle részeinek allásokból s
nem a' sem fenekén irattatott ábrázatoknak a' dolog-
gal való hasonlóságokból. 17. A' dolgoknak sama
kiváltkeppen lattatik az agy részeinek a' honnan a' lato
inak erednek, olyan el helyhezteréséből, mellyel az
állat egy vagy több bizonyos helyekre függelmez. 18.
Es annakokaért mikor egyik sem sem tolyatot ki az
ő természet helyéből, jöllehet kettős ábrázattya i-
rássék a' dolognakle a' két sem fenekén, mind az által
csak egynek itmertetik. Ellenbe ha helyéből ki nyo-
matik mindenek kettősnek lattanak. 19. A' moz-
gás és a' nyugvás akkor lattatnak meg mikor a' meg la-
tot dolgoknak kepek, az agyra vitetvén vagy mozog-
nak vagy allanak. 20. A' d sem mely által a' látás
lesik, all 1. által látso részekből, tudn. a' sarvas
kontósból, viz, kristály, és eveg sabafu híg-
ból, hogy tudn. a' világosság sugari, a' halotska avagy a'
sem fenekébe oltatott lato érnek rostotskaira, hogy az-
okot job modjával mozgassak, könnyen el érhesse-
nek. 2. Domboru ő hogy a' bé ment sugarok oda be min-
den felé elérhesse-nek a' halotskában, de ugy hogy bi-
zonyos pontokra egybe is gyűlhesse-nek. 3. Szivarva-
nyis vagy on benne mely a' közepben tartya a' sem fé-
nyt, és őtőt meg tagithattya és meg sorithattya, en-
nek belső része sekere sabafu, hogy a' sugarokat meg
olthassa, ne haborittak meg a' látást. 4. A' pok ha-
lo, mely a' kristály sabafu híg-
got (az ő benne lévő) a'
halotskatol méssék avagy közle-
bi viheti, es avval eg-
gyüt az egefi semet meg domborit hattya avagy laposít
hattya. 5. A' sem fenekében vagy on a' halotska mely
a' sugaroktól mozgattatván az ő mozgását az aggyalis
közli, s ugy leszen őst on a' látás. 21. Az igazan lá-
tásra illendő tavullágis kívántatik; mivel ha a' dolog
igen közel vagy on, a' sugarok oly hártékoson jö-
nek, hogy a' halotska az egybe gyűlés pontya előt-
fék, mellyet a' domboru kristály lentse mindaz által
meg orvosol: ha pedig igen távol, a' sugarok ő rolla
igen mellekesen jönek, és így a' gyűlés pontya belől
esik a' halotskán, minekokaért ott el oltatván egy-
mást

mást, őtőt nem elege mozgathattya. ennek meg
segéllésére szolgál a' domboru kristály lentse.

a *Receptio*. b *Sensus*. c *Visus*. d *Oculus*.

XXVI. 1. A' a hallás oly erzes mellyel a' hallo in-
roftyaiba borsattatott levegő ég rebegő és a' fült verő
mozgása által a' lelkes állat a' hangot meg erzi. 2. Ez
kesőbre leszen a' látásnál, mivel az ő mozgása a' levegő
ég részeiből lesi, mellyek agas bogosok hajlok és mint egy
le üledők, egy másnak engedők, és így a' mozgás ne-
hezebben verekedhetik a' fülre, ellenben pedig az égi
golyobiskák kemények és egy másnak nem engednek,
minekokaért az ő mozgások minden varakozasnel-
kül a' semet éri. 3. Ittis illendő távol letel kívánta-
tik, hogy a' levegő ég részei had illethesse-nek elégé-
geskeppen el, a' külsőmbkf. részekre, mellyek
ből a' külsőmbkf. hangok allanak, szerzésére. 4. A'
hallási külső eszköz (tag) a' a fül, mely mint valami
töltésér vajott (udus) és helyes, hogy a' mozgadozó le-
vegő ég bővön mehesse a' hallási menedékre, és
a' hallo inat elégégeskeppen illethesse. A' fülben leg-
belől egy bőrtőske vagy on mely fül dobjanak hívatta-
tik. Ez a' bőrtőske kettős: alsó, mely az ülsőhöz ha-
sonló tontotskát fedi be, és felső, mely a' kalapats-
otska tontotskáját tartya. A' felső azért a' hangoktól
meg tasittatván meg űti az alsót, és az őst on meg moz-
dittya az közel való lelkeket, kik a' hangot az agyban
a' köz érzőre visik. 5. A' b saglás az, a' mellyel a'
saglo in (mely az agyvelők felől való résének fenekénél
a' roftás tont mellett vagy on) roftotskainak mozgások-
ból, a' lelkes állat sagot érez. 6. Mivel pedig a' sagos
dolog résztskei az ő külsőmb özőségekkel, azt az inat-
sokkeppen mozgathattya, sokféle sagotis érez az é-
lő állat. 7. Erre pedig az apro résztskének soklaga
kívántatik az arban, mert egyebként nem lehet elégé-
ges érzés. 8. Ittis elégéges távol valólag kívánta-
tik, hogy az saglás szerző résztskek a' levegő eg-
ben el helyedhesse-nek és egy mástól el valad-
hassanak. 9. A' c kottolás oly érzés mellyel a' nye-
lo és a' bombed részeknek külsőmb öző mozgása-
ból, meg ereztetik a' földi és a' sajban el
oslot

oslot 's a' nyallal meg elegyedtet dolgoknak izei. 10. A' e tapasztalás az, mellyel az egész testen el helyedtet tapasztaló inak mozgásából a' bőrön által a' tapasztalható minéműségeket meg különbözteti. 11. Ezeknek utánna meg kell tudnunk hogy ha az érző tag meg veszi tegetődot, avagy a' közbe járulando dolog, nem elég illendő avagy az érezhető dolog nem elég vagy igen keményen tselekezik; avagy nem illendő ravul vagy onjo erzés akkor nem lehet. 12. Az érzés lesi a' vigyázaskor; az aluaskor pedig meg sünik. 13. A' s' vigyázás az agy velő kebelelskeinek és inainak az élő lelkeknek elegendes mozgásokból és bölégekben farmazott, ki tagatása; mellyel az erző tagok a' meg nyomattatástól szabadok és a' mozgást a' köz érzőre által botsát határozzák. 14. Az g' alom az agy velő kebelelskeinek 's inainak és azoknak apro menedekének az élő lelkek meg fogyasztásból farmazott le nyomulások és meg sorulások, mellyel az érző részek (tagok) meg állítanak és elégtelenek lesnek a' mozgást eleb botsatani. 15. Ez egész avagy részei való; az egészben minden érzékenységek el aluttanak; a' részei valóban pedig az agy velőnek nemely részei nyitva maradnak. 16. E' c' kedig az érzésről, következik a' rea emlékezés, és az abrazolás. 1. A' h' rea emlékezés az, mellyel az egy szer meg ismert dolgok, az o' az agy velőben maradt nyomok által, a' lelkek által ismét a' köz érzőre vitetnek. 17. Az i' abrazolás az mellyel az agy velő különböző változásokból, vagy a' lelkek bizonyos elrendelésből és mozgásokból új képek támadnak a' köz érzőben. 18. E' kettőket foglal az emlékezés mellyel az agy velőbe nyomattatott képek meg tartatnak. 4. Ez az agynak állapotja és a' rá sokas szerént gyengébb avagy erősebb. 19. Az abrazolás ha vigyazo allare / képzésnek ha aluoi m' almadafnak mondatik.

a *Auditus*, b *Auris*, c *Odoratus*, d *Gustus*, e *Tactus*, f *Vigilia*, g *Somnus*, h *Reminiscencia*, i *Imaginatio*, k *Memoria* l *Phantasia*, m *Insomnium*.

XXVII. 1. E' kedig a' bé vetelről és az észlelésről, következik a' kívánság, mely a' lelkeknek a' bevetelről (észleléstől) fel ebrettetet neműnemű mozgása, mellyel

mellyel az inaknak nemely menedeki a' fel nyílásra vagy besorulásra kísértetnek; honnan nemely dolgoknak keresésére 's nemellyeknek pedig meg vetésére, indittatik az élő állatt. 2. Ezt gyakorta követi az b' erző indulat mely a' testnek a' szív edenyit és kebelelskeiket az o' mozgása szerént különbözteti. ki tagitva vagy be soritva, 's annak részei sokkeppen mozgato vértől és belkektől farmazott fel haboritása. 3. Mivel a' hol a' lelkek bővebbek, tisztábbak 's ferényebbek, olyan mozgásokat csinálnak a' szívben, hogy tudn. ha az előtte való dolog gyönyörűséges szeretetet, ha kedves vigaszt, ha kívánságot, remenységet; ha jo de nehez, alhatatoságot, ha tetző jo kedvet, és a' testnek jo karban letelert jelentik. 4. Ha hol ellenbe kevesebbek, temerdekebbek, kesőbbek és egyenetlenek, akkor azokba a' részekbe folynak a' mellyek, ha az előtők levő dolog kellerlen és artalmas, gyűlölséget; ha kedvetlen, somoruságot; ha artalmas és el kerülendő, félelmet; ha nehéz, alhatatlanágot; ha nem tetű pókol kedvet; és egyéb gonosi indulatokat szerznek, s. Ha hol gyengébbek és egyelőbben mozgattatnak, alazatoságot, féldséget és engedelmeséget inditnak, ellenbe pedig ha egyenetlenül mozgattatnak kegyetlenséget, kevelységet és haragot szerznek. 6. A' akkor sokor pedig a' harag kival, keppen támadni, mikor a' lelkek a' meg észmelt dolgoknak mozgatafokból, a' testbelisár menedekinek, rotyai úgy mozgattatnak hogy a' sarnak nemely gyengébb és vekonyabb részei a' vérről meg elegyedven és a' szívre vitetvén, a' szívben való vértük fel gyujtják, és a' lelkeket az agyban erősebben mozgallak. 7. A' somoruság pedig akkor, mikor a' lelkek mozgása mia a' lépben nemely menedek meg nyílnak, mely a' ki terjedésre alkalmatlan vért nemely apro menedekéből ki űzi, és azt a' több, a' lépben levő, és onnan a' majra és a' szívre menő vért, meg elegyíti, és a' vérnek a' szívben forrását meg oltatja s a' lelkek ferénységet el veszi. 8. Eddig az erzési kívánságrolis, következik az, c' önkent mozgás, mellyel az élő állat részei, az agy velő kebelelskéiből az o', valami okból meg nyittatott apro menedekin, az inakba és

ba és inon való hufokba (egeretskébe) nagy erővel folyván, 's azokor fel fuván hofiafagra öfve vonván de feleffegre ki terjeftvén helyből, helybe mozgattatnak. 9. Mivel az egeretskek más kemény refekhez nőt poronyob hufu refek, mellyek temerdek hartyával fedettettek mindenütt bé, és oly inis vagyon bennek mellyben be felé nező tokotskák vannak, kik a' lelkeket bé hofattyak ugyan de ki nem: mellyek oston a' meg mondott munkat végben vífik. 10. A' tagoknak tiak nem minden mozgása az ellenkező refekbe változtatik: ugy hogy akarmelлык refé mely jobbra, fel, és elé felé mozdittatik mostan, oston ismet balra, és hatra fele mozdittatnak. 11. Ez a' mozgás vagy mindenkori mint a' lelekzés; vagy bizonyos időbeli, mint az etel le nyelése és a' járas. 12. A' d lenyelés akkor lefű mikor az el nyelendő éledele a' torokra vitetvén és az inak roftyait ott meg érvén, olyan mozgás vitetik az agyra, mely annak apro menedekit ugy nyitja meg, hogy az inakon a' nyeldeklo kinyitja és bé foritto inas hufára bőleggel mennyenek a' lelkek, bővebben pedig a' ki nyitokra mivel azok tagafabbak, mellyeket a' meg telés után, nyomni kezd a' bé fedő hartya ugy hogy a' lelkeket az ellennebe való és a' nyeldeklo be foritto inas husba tűzze, mellyek ismét meg telvén, önként egybe vonatnak a' hartya 's a' t. 13. A' e járas vegben vitetik midőn a' menereinek szolgáló, fíarakinai valaminek be vetelétől (meg efmelléstől) meg nyitratnak, és a' lelkek a' tagafabb inas hufba bővebben viternek és így egyik fírat eleb vífik. Ezeket, minek utánna be töltek, az ököf befedő hartya meg nyomván a' lelkeket a' más fíarba tűzi 's a' t. 14. Tíak egy érzési és mozgási tfelekedet fints az elő állatokban mely a' be vetetett mozgás fíamralan féle külfőmségétől eredetet ne venne, és azokból meg ne magyaráztathatnék.

a *Appetitus sensitivus.* b *Affectus sensit.* c *Motus spontaneus.* d *Deglutitio.* e *Ambulatio.*

XXVIII. 1. Eckedig a' lelkes állatokrol közönfegesen tudn. azoknak köz refekrol és tfelekedetekrol következnék az állatoknak nemek. 2. A' lelkes állatok okos vagy oktalan. 3. Az okos az melynek elméje vagyon és a' embernek mondatik. 4. Mi legyen az elméje és mifodások az ő tfelekedeti a' könyvnekeleln meg tanolok, itt tíak annyiban gondollyuk őt a' menyiben a' testhez kötött és avval 's az által munkálódik. 5. Az ő természetes helye az agynak abban a' refében vagyon mellyet köz érzőnek és fenyő makkotskanak hívunk. 6. Innen mint egy kiralyka párontfoldogalván mind azokat a' tfelekedeteket mellyekrol előb fíallánk, és minden lelkes állatokkal köznek mondanak, nagy efséffeggel és tanatstfal vífi végben, ugy hogy ő hozzája kepest az egyéb elő állatok tíak mint meg annyi magokon mozgo tfinálmányok legyenek. 7. De azokon kívűl a' tettel egyyű a' miket vegbe vísen ezek: a' fíallas, fíamlálás, meres, énekles, írás, nevetés, fíras, és az indulatok. 8. Az indulatok az emberben oly gondolat, mely az agy velő kebeleiben lévő elő lelkek sebes mozgásával meg indittatván az elmet, és a' tettel igen meg indítja. 9. Mivel pedig az a' mozdulás vagy kedves az elmenek vagy kedvetlen; az indulatoknak kíváltkeppen való nemei is kettők tudn. a' gyönyörűség és a' fájdalom (bánás). 10. A' fájdalom mia az elme a' lelkeket az el rávosi tatásra szolgáló inas hufakra igazítja és el rávostatást fíerez; a' gyönyörűségben pedig a' dolognak el követésére valokra, és el követést indit. 11. Ezek az embert vagy az érzékenységi rá emlékezési és képzési efmellésben 's kíváltkeppen pedig a' tapasztalási érzékenységekben illerik meg, és nevezetesen akkor hivattatnak gyönyörűségnek és fájdalomnak; vagy az meg ítélemben, és örvendezésnek 's fíomorúságnak mondatnak, vagy az akarásban, és fíoretetnek 's gyűlölségnek hivattatnak, vagy végezetre a' tetszési mozgásból a' meg efmellet dolgoknak el rávostatá-

tarásban és elkövetésében, és serénységnek avagy lafufágnak neveztetnek. 12. Az érzési fájdalom az inak kedvetlen mozgásból származik; és ez a' külömbk.f. erzekekenlégekre nevezve külömbk.f. A' gyönyörűség pedig a' kedvesből, ezis külömbk.f. de nevezetes itt a' tüklandas. Innen vagy on hogy neha, meg mikor okát nem tudjukis, vigak avagy somorúak vagyunk. 23. A' megítéléséről: A' vilámság a' kedves dolognak megítéléséből származik, a' somorúság ellenbe. A' mint pedig hogy a' dolgok mellyeket kedveseknek vagy kedvetleneknek ítélünk, külömbk.f. ugy ezek is az örömnél vagy bankodásnak: reménységnek és félelemnek: jóltételnek avagy haragnak: könyörületességnek vagy bosszontásnak, kedvezésnek avagy irigységnek, dicsékedésnek avagy segyenek, alhatatosságnak avagy meg bántásnak, kétségnek avagy rétozásnak, együt örülésnek avagy bosszúságnak, vig avagy somoru rajta tudalkozásnak, bősűlésnek vagy meg utálásnak, ismét kívánságnak külömb külömbféle neveivel neveztetni szoktanak. 14. Az öröm a' rajt tört jo dolognak megítéléséből származott vidámság: A' bankodás a' rajtunk eset gonosznak megítéléséből eredet fájdalom. Mind ketten ha hirtelenek és modnelkül valok az embert meg ölhetik: mert eme' mi a' szívben sok vér folyván nem melegezhetik meg: e' pedig a' be menendő vért, a' szív kebeleleteit bé sorítván, hirtelen meg akadalyozza és így annak meleget meg oltya. 15. A' reménység a' kívánt jonak elnyerése elrökelléséből származott vidámság: A' félelem annak el nem nyerésének elrökelléséből való somorúság. Gyakorta a' reménlét felés követi, a' félést pedig reménlés. A' minden felső kívüli való remenles, tündességnek bátorságnak mondatik, és gyakorta nagy veszedelmekben ejt. A' minden reménlés kívüli való felső, kétségben élésnek mondatik: ez nagy serénységet indit bennünk úgy hogy gyakorta reméniségünk felettis meg szabaduljunk. 16. A' jo tévés az elvett jo tétéménynek és az, azért jól tetelnek meg gondolásból származott vidámság. A' harag a' bosszúval illetésnek és a' bosszú állásnak meg gondolásból származott somorúság.

fág. A' kik meg haragván meg fejeződnek azoknak haragjoktól inkább fély, ne annyira azoktól a' kik meg piroslodnak. 17. A' bosszontás oly vidámság mely a' mászon (a' kinek gonoszt kívánunk) eset gonosznak és a' bosszúság teteli kívánságnak íteletiből (meg gondolásból) származik, mellyet ha nevetéssel jelentünk ki meg nevetésnek mondatik. A' könyörületesség, a' mászon, a' kinek jóvat akarjuk, eset gonoszt megítéléséből származott somorúság. 18. A' kedvezés, a' mászon, a' kinek jóvat kívánunk, vőtt jonak meg gondolásból származott vidámság: Az irigység, a' mászon, kinek gonoszt kívánunk, meg szerzetet jonak meg gondolásból származott somorúság. 19. A' dicsékedés, a' mi meg szerzetetett avagy még meg szerzendő tündességünknek meg gondolásból származott vidámság: A' segyen a' reánk következendő meg feddesnek avagy gyalázatnak: slannak elkerülésének kívánságának meg gondolásból származott somorúság. Ha a' somorúság itt fellyül halad, el fargulás; ha pedig a' kívánság el pirusalésien. 20. Az alhatatosság, a' műtselekedetünknek mellyet vegben akarunk vinni meg gondolásból származott vidámság, mely tselekedetből ha valami jót varunk, jo lelki ismeretnek mondatik. A' meg bántás, a' műtselekedetünknek, mellyet nem akarunk hogy meg lőtt volna, meg gondolásból származott somorúság. Ebből ha valami gonosztól félünk, gonoszt lelki ismeretnek neveztetik. 21. A' kétség oly vidámság mely származik a' kérdés s külömböző dolgok közül egyiknek el választásából: A' rétozás oly somorúság mely abból származik hogy a' kérdés s külömböző dolgok közül nem tudjuk mellyiket választuk. 22. Az együt örülés, a' mászon meg szerzetet vagy még meg szerzendő jonak mellyet magunkal köznek ítélünk meg gondolásból származott vidámság: A' bosszúllás a' mászon meg szerzetet avagy meg szerzendő jonak mellyet rank tartozonakj tétünk meg gondolásból lőtt somorúság. 23. A' vidám rajta tudalkozás oly vidámság mely a' dologbeli derekas és ritka jósnak meg gondolásból származik, A' somoru rajta tudalkozás a' dologbeli nagy és ritka, gonoszságból származott somorúság.

moruság. Ebben a' lelkek gyakorra oly erősen viretnek nemely resekbe hogy azok minden mozdulás nélkül legyenek: 24. A' vidám bősűllés, a' szeretett dolognak nagy árrából származott vidamság: A' somoru bősűllés oly somoruság mely a' gyűlölt dolognak nagy árrából származik. 25. A' vidám semminek tartás a' gyűlölt dolognak meg esmellert kevés árrából származott vidamság: A' somoru semminek tartás a' szeretett dologban fajdított vékony árból (bősűllésből) származott somoruság. 26. A' nagy kívánság, az el vesztett jobol's annak vissza nyeresi kívánságából lőtt somoruság: A' vigág a' meg győzött gonoszból való vidamság. 27. Az akaratnakis két indulattya vagyon: a' szeretet és a' gyűlölség. A' szeretet a' meg értett dolognak gyönyörűséggel való meg ölelése: A' gyűlölség a' meg értett dolognak fájdalommal (bánattal) való meg verése: 28. A' mint pedig hogy a' meg értett dolgok külömbkf. úgy ezek az indulatokis a' kívánságnak és az eltávoztatásnak, szerelemnek és magan való gyűlölségnek, barátságának és ellenségeségnek, jó akaratnak és gonos akaratnak, nőiesi kívánságnak's attól irtozának, tiszteletnek és meg utalásnak, kevélységnek vagy alázatosságnak avagy a' nemességnek, a' kegyetlenségnek és a' felidőségnek, maga szeretésnek vagy gyűlölésnek, háládóságnak vagy háládatlanságnak, 's a' t. külömbkf. neveivel sokrak nevezeterni. 29. A' kívánság a' meg szerzendő dolognak szeretése: A' meg utalás pedig annak gyűlölése. 30. A' szerelem a' meg szerzet dolognak szeretése: A' nevezet szerént való gyűlölség annak gyűlölése. 31. A' barátság, a' kit mű hozzánk hasonlónak itelünk annak szeretése. Az ellenségeség annak gyűlölése. 32. A' jó akarat (nyájasság) az a' szeretet, mellyel azért szeretünk mást hogy ő vele jól tegyünk: A' gonos akarat az a' gyűlölség mellyel másnak ártalmára igyekezünk. 33. A' nőiesi kívánság oly szeretet mellyel azért szeret valaki mást hogy ő vele hallyou: Az attól irtozás ellenbe. 34. A' bősűllés térel (tisztelet) annak a' kit magunknál fellyeb valónak ismerünk szeretése: A' meg utalás, annak a' kit igen gonosznak vélünk gyűlölése. 35. A' kegyetlenség másnak

másnak nagy ártalmára igyekező nagy kívánság: A' felidőség a' másnak kedvezésnek szeretése; avagy a' más ártal mára igyekezésnek el távoztatása. 36. A' háládóság az oly semelynek a' kitől valami jó tereményt vettünk, szeretése: A' háládatlanság annak gyűlölése. 37. A' kevélység nagy tiszteletnek kívánsága: Az alázatosságnak gyűlölése: A' nemes természetűség a' műsabadlágnak és tulajdon dolgainknak mind azoknak a' mellyek műtőlünk el vetethe nek meg utalásával (vetésével), egybe kötöttet szeretése: Ez minden rendeletlen indulatoknak meg zabolázásra igé hasznos orvosság. 38. Vegezetre a' terzesi mozgás indulattya is kétféle a' serényiség és a' lassúság. A' serényiség az oly dolgokból való gyönyörűség mellyeket a' terzési (önként való) mozgás által avagy el követünk avagy el kerülnünk kell: A' lassúság azoknak bánása. 39. Ezek, ha az el követendő avagy el kerüendő dolgok neheznek merevségnek avagy felenkségnek, ha nagyok, süvességnek avagy felénkségnek, ha a' mű tiszttunkra tartozok, sorgalmatosságnak avagy tunyáságnak neveivel nevezetnek. 40. Mert a' merevség a' nehez és a' veszedelmes dolgoknak fel veteliben való serényiség: A' felelem azokban való lassúság. 41. A' süvesség a' nagy dolgoknak fel vállalásában való serényiség: mely ha másoknak példájokra avagy masokkal egygyűlt lebb véle vetekedésnek (verselésnek) mondatik. A' felenkség (kifid süvűség) a' nagy dolgoknak fel vállalásában való lassúság. 42. A' sorgalmatosságnak a' műreánk tartozó dolgoknak végben vitelében való serényiség's a' tunyáság abban való lassúság. 43. Aluasakori tselekedetei pedig az elmének a' testbő az almadozás, a' megnyomás, az maga el felejtése. 44. Az almadas az elmének belső tselekedete mikor a' test a' uszik. Menetl tselekedet azért az aluas, annal könnyebben ramadhatnak a' dozások. Hogy ha mély és nyughatatlan, z elme meg bantodik. Az almadozásoknak külömbfége lebb az testnek külömböző állapottyához képest. Tisztábbak és kedvesebbek az almadozások ha az agy velőbéli lelkek vékonyabbak és tisztábbadok: mineműk többire reggeleken az eledelnek meg

meg emésztődése után : honnan az ackori almadozások jobbak. Minden természetű almadozások vagynak a' képzett dolgoktól, 's meg pedig avagy csak a' test belső állapotát hozképezt, avagy a' csillagok bennetünk munkalkodása szerintis. Minekokáért ezekből sokat jövendőlhet ember a' testek állapattya felől. 45. A' megnyomás oly képzés, mellyel a' kik alusznak azt velik hogy mástól valakitől nyomattattak meg. Noha az természet szerint semmi sem egyéb, hanem a' lelekedés inaknak a' főben vagy a' szív mellett a' temerdekedvektől való megborulatok. Innen vagyon hogy el lankadnak, akarnának, denem kiálthatnak avagy igen homályoson. A' vén asszonyokkal igen köz, kik az ő állapotok és időskorokra nevezve efféle temerdekedvefélékkel igé bővösök, de a' hasonlo belső állapotú iffiakbanis gyakorta meg történik, kik mivel az ő pajtásokról gondolkodnak legtöbbit, gyakorta azoktól is látatnak meg nyomattatni. 46. Az elme maga el felejtése (el ragadtatása) az ő kemény és figyelmetes gondolkodása, úgy hogy a' testről semmi gondot ne viseljen. Eset neha oly melyféges álom követi, hogy egy néhány napokigis meg tartson, úgy hogy az ily ember rellyesféggel meg holtnak láttassék; Gyakorta pedig az ilyeneknek a' fekete angyalok is jelentnek meg sok jövendő dolgokat, noha a' jó angyalok is tselekedhetnek itt sokat.

a Homo. b Mens humana. c Affectus animi. d Voluptas & dolor.

XXIX. 1. Eddig az ember lelkenek (elmejenek) a' testtel együtt való tselekedeteiről: következik az ember testéről. 2. Az a ember teste (azokon kívül a' melyek oda fel minden elő lelkes állattal köznek lenni mondattak) avagy sületése előtt gondoltatik avagy annak utánna. 3. Születése előtt az ő fogontatása, resei-nek elalkalmaztatása, és sületésének ideje meg jegyzendő. 4. Az ő fogontatása leső minék utánna az a asszonyi ho (az a' minden holnaponként folyó vér) folyása meg sünik, tista lévén már a' méh minden rusnyaságtól. 5. Ez az asszonyi állatok gyenge és hideg légek mi gyűlő beléjük, 's hogy pedig meg erősödnek

sődnek valamenyire (a' ki mohozasnak tudn estendei tájba) ki ront és ostan minden holnapba egyser egyser foly. 6. A' kikből bővebben foly tenyesebbek s' kitanak lenni. 7. De gyakorta rend kívűlis meg bővülnek az edények oda be valamikeppen meg nyitvatván. 8. A' mehbe fogadás után, a' mehnek ajtaja (sája) ismét beboritvatván, a' havi folyás meg sünik. 9. Mivel az által a' vér által a' magzat kezd ostan tápláltatni. 10. De mivel a' kistín magzatot csak nem elégféges hogy mind az a' vért meg emésse, kiváltk. először a' még igen kistín, az ostan más resekre osován, a' viselő asszony állatokqan sok izetlenégeket betegségek sokot szerezni. 11. A' fogadást meg ismerik, meg lette vagy nem, ha az ő mehek meg indittatik: és sája erősen be záradik. 12. A' resek el alkalmaztatása leső 7-ten nap, avagy jobban 15. tód nap. 13. Ettől fogva a' tagot csak mind több több erőskét vesnek és ostan a' 26-dik nap tájba meg kezdnek tetőteni. 14. A' ferfiat csakba az 30-dik nap tájba mind meg tetőtenek, a' leánkakba pedig a' 36-dik tájba. 15. Ekkor a' magzat mozgani, élni, és erzeni kezd, de a' férfi a' 3-madik holnapba mozdul meg, a' leánka pedig a' 4-dikbe. 16. A' süles idejéről: Fel estendő előtt élő magzat nem sületik, de a' hetedik holnapba sületet elő lehet, a' nyolczadikba nemelylek nem tartják előnek de okát nem ad hatyák; legközönségebb ideje pedig a' sülésnek a' kilentzedik holnap, noha neha tízre-is fel megyen. 17. Az ember testéből három rendbéli természetű dolgokot lássunk csak meg tudn, az ő állapotának változait, egészéget, és beteg ségét. 18. Az ő állapotát változása függ az időskortól, az estendő reseitől, a' tartományoknak külömbségétől, és a' sokástól. 19. Az ő időkor az élet tartásának resei, melyben az, a' több nedves test állattya hato természetű meleg munkájából, az ember teste tapasztalható változást vésszen. Ez nem ok nélkül ostan gyermekségre, felserdültségre, ifjuságra, állapotokorra, és vénségre. A' c gyermekség 14. estendő foglalt be; melyekben a' múltelünk leg nedvesebbek és leg melegebbek. 22. Ennek negy resei vagyon a' fog kelés előtt, a' fog kelé-

fi, az után, és a' ki mohozás hoz közel valo idő. 23. A' d fel ferdültég jobban meg mersekeltetet, és be foglallya a' mohozást 18-dik estendeig, és a' tulajdonul mondatot felfer dultséget 25 esten dös korig. 24. Az e iffiúság a' 25 től fogva 35-tig terjed, melyben a' mű testünk meleg és száraz, mivel az elmúlt korokban a' vízi nedvesség igen el fogyott, és az olajos sábasu részek sorosabban ferkezvén egybe a' meleget és a' lelkeket erősebben meg tartják, és ezért az ifiak erősebbek a' gyermekeknel. 25. Az f emberkor a' 35-től fogva az 50-dikig terjed ki, és ebben a' meleg noha lágyab, mind az által a' tselekedetek igen jól viternek végben. 26. A' g vénség hideg és száraz, mely viragzo az 50-tól fogva 60-ig, melyekben az emberek még tisztet viselhetnek, közép serű a' 60-tól fogva a' 70-ig, és nagyobb erőtelenséggel vísi az ő tselekedet végbe, ezen tula' mi vagyontagság mely hidegséggel és szárazsággal rekeszi bé e' világi életet. 27. Mindazáltal külömböző okokra nevez nemelylek hamarab nemelylek későbbre érik ezeke tel. 28. Az estendő resei is meg változtatták a' mű belső állapotunkat, mert mivel a' nap reánk nevére nevez, a' körülötünk levő levegő égh állapotja változik, tavasszal vör, nyárba sár, ősszel és télbe torha és nehez ked v indito fekete nedvesség sokott inkább műbennettünk teremni. 29. A' helyeknek tartományoknak mifodás volta is mivel a' levegő eget és az eledelket is meg sokta változtatni, meg a' mű testünk állapotatis. 30. Hasonlokeppen a' sokafis, mely azt teszi hogy ha mit gyakorra forgatunk, arra vegre igen alkalmazosok legyünk, a' mit penig igen ritkan avagy nemis, arra felette alkalmazosok.

a Corpus humanum. b Conceptio. c Sanguis menstruus mulierum. d Etas. e Pueritia. f Adulescentia. g Juventus. h Etas virilis. i Senectus.

XXX. Eddég az ember belső állapotjának természet változástól, következik az ő egészsége és az egészségre való gondviselés. Az a egészségre az embernek az a belső állapotja, mellyel tagaiban jól lévén az ő tselekedet jól vísi végben. 1. Ez vastag avagy gyenge.

A' b vastag az mellyel erős munkakortésunk. 4. Es ismer fellelte jo, avagy meg hanyotlott. 5. A' c felette jo egesség az, a' mely által az emberek igen alkalmazosok az ő tselekedeteknek vegben vitelére. 6. Ebben a' tselekedetek igen tökéletesék: 's leg elsőbennis a' mozgások és az érzékenységek egészek, epek: az álmodások könnyek és gyönyörű égesek: az álom's a' vigyázás, a' kívánságok és az indulatok, az érőkésék és a' lelekezések, 's mindenek jól alkalmaztatnak. 7. Ismer az eledel meg főzése 's kiadási kellete koránt valok; a' kiadások sem soksággal sem mineműséggel nem igen neheznek. A' gané a' kemény és a' tolyo között közép serű, sárral egy kúsin né meg festet, menyiségével a' bé vót eledelhez alkalmaztat. A' hugy (vizelet) állapotja közép serént való, világos, tiszta, arany serű; zakany (ülepedése) fehér, sima, egyarányu, hegyes; 's az italhoz illendő. 8. A' testbe semmi idegen mineműség nintsen; a' bőr sine viragzo, és mint ha fehérből 's veresből egyelítettet volna meg; Az élet viragzásokor. Az Europaiaknak haja sarga (mezsinű); a' gyermek korban verhenyők, sem igen kemények sem igen gyengék (lágyak); sem igen todrók sem igen igényesek. Teltek szép 's nehezenn sérterik meg a' külső ellenkező dolgoktól; és az estendő forgási változásokból avagy az életi sábot rend tártas által hágasból származott gonosokra nevez mind egy aránt vagyon. 9. A' d meg hanyotlott egesség az a' mely noha a' felette jotól el hanyotlott mind az által elég erős és kemény tselekedeteket vihet végben. 10. Ez vagy melege, vagy hidegre, vagy nedveire, vagy szárazra, vagy ritkára, vagy sűrűre hanyotol el. 11. A' kik melege hanyotolnak, a' haragra kesőbbek, nagyobb gyakrab érőkésék 's lélegzésük vagynak. Gyermek korokba hamarab fogok nő, hamarab nevedednek és magyarul folnak. 12. A' kemény eledelket könnyen meg emésnek: ganéjok és vizeleik sinefőbbek, a' nőésre idejen illendők; férfiakor nemzenek. 13. Az ő testek ha meg tapaszkod melegebbek, sinek

melegebbek, sinek piros sábasu, bőrkőfű: az ő vékony és őstővér testek hamar meg melegednek. 14. Ha a' meleghez nedvesség járul, érzékenységek oltobab, mozgások közép sűrűnél kesőbb, almadozások gyakrok; hirtelen haragnak, de nem kegyetlenek, erősek lágyak; verekbő: a' nőstény könnyen szenvedik; fok magjok vagy on, melyet hamar ki adnak; ki adasik bők és alkalmason meg főttek. 15. Szinek véres sábasu; testek lágy és valamenyivel kelletlenül húsfab, hajok sárga sábasu, igyenes, sima, temerdek, lágy. 16. Ha a' belső állapot a' melege és a' sárazra hanyotol, a' test mozgása tökéletes (ép), értelmekben rétovázok, gyors mozgásuak, aluások rövid és könnyű, almadozások tűzes, elméjük serény, vakmerőségek mérés, a' nőstényre hajlandók, mellyel mind az által hamar meg elégednek. Szavok rísa és darabos. E-mésztések erősebb. Ki adással bővölködnek de kevésfél, Magjok kevés, sűrű, temerdek, forró; mellyet nehezen adnak ki. 17. *Testek bőrkőfű (bőrös)*; hajok bő, fekete, s neha fodor; hamarab meg kopatzulnak, testek vastagok, tagosok, inas hufuak, nem kővérek, bőrkő kemény és fekete sábasu. 18. A' hidegre hajlo állapotoknak erősek kelletlenül külsőbbek, mellyekhez hasonló a' lelekzés, félénkek és a' munkára restek, keső haragnak: Nem annyira nőstény, nemis igen érzékenyek. 19. Testek kelletlenül hidegebbnek tettek, (és, ha a' hideg igen meg bővült,) kék és sima; kővérségek a' hufakon terjedt el, sületések után fok hajók nő, mely őstán hamarab meg őstul, de nehezen kopatzul meg. 20. A' hideg's nedves belső állapotuk ezek: hogy az olyanokban az érzékenységek oltobabak, a' mozgások kesőbbek, aloskonyok, s aluások nehez és mélyek; az erősek itt lágy és kirsin, a' harag keveség tart, ki adások (ganéjok) fok, magjok vékony, vizes, fejrő, tajtékos, hideg sábasu, s leánykakor búlnak. 21. Testek lágy, ritka, tagas, bőrkőfű, igen lágyak; és igen simak. 22. A' hideg és sáraz belső állapot ezek jelentik ki. A' kemény sábasu, és gyenge test. Itt az érzékenységek csak szinte az ifjúságban virag oznak, az erőkes és a' lelekzés és a' lelek.

a' lelekzés, ritkák és kesők: A' haragra keserítettnek ugyan, de nehezen csendessíthetnek le: verekből és magjok kevés. 23. A' kiknek ritka testek vagy on nagy részt melegebbek és nedvesebbek: a' tapasztalásra nevezte lágyak és kevés gyakorlás miattis meg verítkeznek: a' munkát hamar meg unnyak, és a' külsőktől könnyen meg bántatnak. A' test sűrűsége ellenbe. 24. A' tantorgo (gyenge) egész az mely a' betegségre hajlando. Az őjegyei a' gyenge telekedetek. 25. Ez fel eső, mely majdon lebetegedik, avagy fel kelő, mely a' betegségből szinte fel gyógyul.

a *Sanitas.* b *Firma.* c *Accurata.* d *Deslectens.* e *Vacillans.* f *Decidentia.* g *Convalescentia.*

XXXI. 1. Eddig az egészségről. a' a' rá valogondviseles következik, mely semmi nem egyéb hanem e' világi életre szükséges dolgokkal jól és egészségre élni. 2. Ezek a' levegő, étel, ital, aluás's vigyázás, mozgás's állás, ki adottak's benn maradtak, és az elmének indulati, tovább a' ruházat, ház, és ágy. 3. Mellyekből a' testek, külsőbsége szeret valoközép szer meg tartás leg batorfagóab. 4. Ez által vagy a' vastag egészen tartatik meg vagy a' meg hanyotol. 5. A' vastagságba az egészségre meg tartása külsőböz: elsőbe az ember életének természetü változása szerent, másodszor a' szinte jo avagy a' tantorgo egészségre képest. 6. Az elsőről: Midőn az asszonyi állapot meheben fogadot minden bűdös, s felette illatos dolgot, főtt a' savanyo és izetlen erkeketis, a' fű szerfámokot, bő vizelet, csemer, és pürüssentés szerző dolgokot el tavosraffon. Ha mind azon által mi hitván éltet italt meg kívannak, ninkel töllők meg tagadni. 7. Ha mikor történik hogy a' kívánt ételhez italhoz nem juthatnak mezet vagy nadmézet kell nekik szeretendio val be adni, vagy valami egyéb jól illatozo és telkes nedvességeket tudni, citrom, narans, malva rosa hejából ki farsart és malvas borral meg elegyített lever, és az asszony gondolkozást mas dolgokra kel fordítani. 8. Hogy ha valami ifjúságyu dolgot lát mindjárat szeptolgoknak, vagy a' tükörben magának, nevéfere fordítsa semeit. 9. Mind a' nehez munkák's mind a' henyéles artalmas, mint az elme fel indulásis. 10. Az ér vágás

öt holnapnak előtte nem szabados rend szerint: orvoslaggalis gyengével kell elme 11. Hogy a' sülének ideje el közelit testét jól állítsa, idejénkorán erőltesse a' sülére magát és. látot halott bábakkal ellyen. 12. A' gyermek sülettétvén, a' köldökét sósval megkörvén, a' hasatol negy ujni messze kel el metszeni; a' testét jól kell meg tisztítani, és be polálni; 's minek előtte meg süptattatnék valami tista mezet vagy nad mezet kell édes mondola olajjal, a' gyomraban lévő rutfagnak ki tisztulására, be adni: továbbá mihelt az első tej ki süptattat a' tetséből mindjárt a' maga anyja tejére kell fogni, ha valami akadály ellent nem áll. 13. Tejfel estendeig vagy masfelig vagy kettőig táplaltassék; mindazáltal azonba lágy étkekhez is kell szoktatdogalni, és a' rutfagoktól jól meg kell tisztogatni, a' feletteb való sirástól pedig és haragtól a' menyibe lehet meg kell oltalmazni; a' bőségsben és ölben gyengédeden kell mozgatni; és ha okossága valamennyire nevékedik meg is kell fenytteni, hogy engedelmesse szokdogallyék lenni. Nem kell igen idején a' járásra kényszeríteni. 14. Csak keményeb étkekhez szokdogallyék. Az első hét estendőben mind az által az etel ital legyen nedveseb és a' bor el tavasztassék. A' test nevékedegelvén mind az elme 's mind o', módjával gyakoroltatdogallyék: és az aluas lassan lassan fogdogallyon. 15. A' második hét estendőben az étkek legyenek keményebbedek de ne igen szárazok; 's neis gyakorolják magokat szinte erejekhez képest. A' gyermekeknek gyakorra 's sokat kell napjába enniük adni. 16. A' harmadik hét estendőben az etel ital rendének ahoz kell szabattatni a' mitfoda életnek nemére akarja az iffiu magát fogni. Mindennek előtte pedig jó egú lako helyet kell magának választatni. 17. A' kik dolgozo életre fogják magokat, ez üdöskorokba többet egyenek és oly étkekkel ellyenek a' mellyek kevés menyiségekből is sok tápláló erőt adjanak: és az ő testeket nagyobb munkára szoktatdogallyak. 18. A' kik pedig tanolni akarnak azon igyekezzenek hogy gyengéb és tisztább étkekkel élve bőséges lelkeket vegyenek: és meg lassák hogy a' ki adando rutfagokot idejekorán adják ki: és az alkalmatlan időbeli tanulással magok-

ban nyereséget ne ferezzenek. 19. A' huson egy estendőből fogva az ötvenedikig közép szerü üdöskor-nak tartatik, minekokaért egy ebben az eteli rend tartás, 20. Az etel italban azért itt a' mineműséget, a' menyiséget, az időt, és hasonló környűlallo dolgokot kell meg gondolnunk. 21. A' mineműségre nevezve jól alkalmaztatotnak kell lenni, az az jól meg költés és sült kenyérnek, jó husnak egy sóval jó üzűrtkeknek. Mindazáltal a' sokasnak és a' test állásának is engedhetni itt valamit: külömbkf. etkeket sem árt enni a' kitől lehet, csak hogy külömbözök ne legyenek. 22. A' menyiségre nevezve jó csak annyit enni hogy az eteltől felkelvén, még valami küs eteli kívánságot érezz gyomrodban: a' munkalodok többet emésztethetnek meg: kevesebbet a' henyélők. 23. Télbe többet egyél minn izzol, nyárba ellenbe. 24. Ha kellenél többet soktal enni és innya, nem árt mindé héten egy varforan avagy ugyan nem enned avagy csak igen keveset. 25. Leg egészségeseb rend szerint egy nap csak kétszer enni, de nem felette sokat. 26. Az ebéd 's a' varfora között való időnek külsőnek kell lenni mint a' varfora 's az ebéd között való. 27. A' ki ebeden többet sokot enni, varforán kevesebbet egyék, és ellenbe. 28. Elsőben a' lágyított és hamar emésztődő kell be venni, az után a' hasat meg állítottokot. 29. Az ital legyen jó gabonából főrtés jól meg forrot, meg tisztult ser, és bor, csak hogy igen sok ne legyen. 30. Leg job az etel közt innya, mivel az ehomra való italhoz agyat meg háborítja, az éteit után való pedig az emésztést, mindazáltal ha az eledel nem akar lenni, nem árt étel utannis. 31. Az aluas közt való ital-tis el kell tavasztatni, leg inkább pedig a' magad gyakorlásod (járásod) vagy feredeled után a' hideg italt el tavasztad. 32. Job meg saggarva mértékletesen innya, mint egy huzóba. 33. Az elme fel indulását el kell tavasztatni, a' mértékletes vidátság mindazáltal hasznos. 34. Mivel pedig a' mozgadozás az eledelt meg vekonyítja, el ostitya és ki adni segitti, hasznos az egészségeseknek a' sétálás, vakarodás 's t. effelek. 35. A' kemény testeknek keményeb mozgás, a' gyengéknek pedig gyengéb illik. Sokat tesen mind az által a' sokas. 36. Nyárba a

gyakorlás rövid és gyengéblegyen, télbe pedig nagyobb és hosszabb. 37. Addig gyakoroltassék a' test a' míg a' szin, virágzonak (pirosnak) lassék, a' test valamenyere fel puffadjon, és a' verített ki útni kezdjen. 38. A' test mozgatafa akkor kezdessék mikor a' gyomorban és a' májban az emésztés el vegeződött, minekokaért erre legalkalmasab a' reggeli idő, előbb mindazáltal a' hasat és a' holyagot meg ürítvén. 39. Az arnyék alatt való magadgyakorlása bátorlagosabb, mivel a' más a' fejet meghevitti. 40. A' nyugalás igen szükséges a' fáradság után. 41. Az aluvás etszaka legyen, de a' varfora után egy vagy két orával, mert egyéb ként sok párákal telik a' fő meg, minekokaért a' nappali aluásis káros, mind az által ha ember meg fáradt vagy etszaka nem alutt, nem árt, kiváltképpen a' véneknek. Az aluásra hat ora alig elég, kilentz pedig maj sok. többire elég het. 42. A' szarokat és karokat kevesé meg hajtván kell alunnod. fejed valamenyivel fellyeb alván, valamellyik oldaladon, mivel hanyot avagy homlok alonni ártalmas. 43. Először job oldaladra fekügy, az után a' balra, ha el kerülhed pedig a' hold fényen és kűnn ne, hanem ablaka bé zárt és nem búdos házban, nagy agyban, (a' tenolonak mind az által neha, hogy hamareb fel serken hessen, az assu sem árt, kiváltképpen ha lágyat nem kaphar), a' halo ház illendő legyen a' felettébe való hidegnek avagy melegnek ki rekesztésére. 44. Fejedet aluásodkor ne rakard igen be, de ártalmas igen, meztelenenennis hagyni, (mint nálunk szokas). 45. Az aluás után a' fokaig vigyázás (ébren letel) ártalmas. 46. A' testben levő rutfogok (ki adandó dolgok)nak, idején korán kell ürítettnek hogy meg ne ártanak. 47. A' feredők hasznosok, ha ki jól él vélek, tudn. az eledel meg emésztetvén és a' testen el omlattatván, és ha minek előtte benne el fáradtál volna el hagyod. 48. Utanna pedig se egyél se igyal valameddig annak melegége testedből ki nem párolor. 49. A' fő mosásokkal a' nathakor és a' fő fajasakor nem kell élni, hanem mikor a' test igen sepen meg tisztittatott. 50. Legyenek pedig reggel, vagy egy órával-varfora előt. A' láb mosások még a' főnekis sőt az egyéb

egyeb test részeinek is igen használnak. 51. Mihelt ember fel ebred, leg elsőbennis a' hasat igyekezze megtisztítani, még ha nem kívannyais. Hogy pedig hozza szokdogallyek ellyen lágyított eledekkel tudn. szilvával és assu szőlővel. 52. A' harmadik emésztésnek kiadása a' test mindennapi gyakorlása által legyen: tudn. a' fejedet meg fesöld (ki váltképpen ha nagy hajad vagy on) szajadot tiszta vízzel meg öblits: füledet, orrod likat, inyedet meg tisztits; testedet s' kiváltképpen lábaidot meg vakard, semed s' ortzad hideg vízzel mosd meg: mellyekben ha egyser elvetkezel, mássor annál jobban rselekedd. 53. A' vén kornak melege és nedveseb levegő és eledel kívántatik. 54. Kevesebbet kevesebbet egyenek de napjába háromszor, főlös többet tudn. sebedet és varforát. 55. Leg illendő italok fő bor, de nem jó a' foka. 56. Jó a' jól meg forrot meh seris. 57. Többet alugyanak, de ha nem kívannyak az álmot edes mondolás, nadmézes salátát egyenek varforán urolsor, lábokoris jó e' veget ottá ortan meg mosni. 58. Tisztességes tréfakkal jó magokat meg ujjítani. 59. A' lelekkel indulási ártalmások. 60. Ha sokor jó idején igyekezzek ökis ki üríteni, a' fellyeb meg mondatot modon. 61. Kemény orvosságokat nem kell nekik adni. 62. Eckedig az idő korra nezeve, az egeségnek meg tartásáról, következik a' szinte jó egeségnek meg tartása. 63. A' szinte jó egeségűek eppen séggel mértékletes etel itali rend tartást tartanak. 64. A' melege hanyorlok pedig a' meleg eledelt és levegő eget el tavasztassák; italok legyen bővebbed, de ser inkább mint bor; magok gyakorlása mértékletes; a' haragot, a' felettébe való gondolkodásokot, a' fokaig való vigyázásokat el tavasztassák. 65. A' melegek és szárazok a' szárazto dolgokat el tavasztassák tudn. a' meleg és száraz eget, ismét a' felettébe való magok gyakorlását. 66. Ha a' meleghez nedvesség járul a' test állásában, meg kell latni hogy több meleg avagy nedvesség hozzá ne adassék. 67. A' hideg természetűek meleg éggel és etkekkel és melegítő magok gyakorlásával ellyenek. 68. A' kik hidegek és nedvesek, a' hidegséget meg jobbítani igyekezzek a' ned-

vesseget meg tartvan. 69. A' hidegek és szárazoknak meleg és nedves érkekkel kell meg melegíteni és nedvesíteni. 70. A' kik ritka testűek könnyen emészthető érkekkel éllyenek. 71. A' sűrű testűeknek vékonyabb állapotú eledelnek kellene. 72. Következik már a' tantorgo egessegnek meg tartása, mely avagy eleső avagy felkelő. 73. A' le-eső tantorgokat a' mi illeti, azok a' nedveslégeknek vagy az ereken vagy az ereken kívül való kellenél nagyobb bőflege miá közelitdegelnek a' betegséghez: mindeniknek ki kell annakokaért a' testből vértetni. 74. Ha a' betegségre való hajlandóság külső, nyugodalommal és bőjtőléssel azt végben vihetni; ha pedig nagyobb, eretkel vagatni avagy purgatiót (tisztító orvosság) kel bévenni. 75. Melyre a' tavaszi idő alkalmasabb, noha a' fekete sár ki vétele az ősi. 76. Az aloe sokat használ, itt ha egy magyaroni egy vagy két pilulát fél orával az étel előtt ember bé véssen benne. 77. A' vér folyásosoknak mind az által nem annyira hasznos. 78. A' felkelő el tantorodott egessegükben arra kell gondot vésni elsősorban, hogy ismét betegségbe ne essenek ostan hogy a' régi egessegre verekedjenek. 79. Minekokaért és nedveslégeknek az ereken kívül való kellenél több még benn maradt bőflege ki űzessék és a' kemény részek meg erősödjének. 80. Ha pedig semmi abban benn nem maradt, a' testet forgalmatoson meg kell ujittani nedves, jól meg főtt, jó ízű érkekkel; mineműek a' tikmony sekek, leves kenyerek, a' jól meg kesztetett csürkek, a' kővi halak, gödölye (barany) borjú, és berbéts húsak. 81. Az emésztést aluassal kell meg segéttetni; a' gyomrot pedig kengetésekkel és melegítésekkel. 82. A' sétálások és vakarodások mértékletesen legyenek; egyebekkel pedig a' mellyek a' maradék erőtlenséget el vehetik elni kell, a' mellyek pedig az előbb való rósi belső állapotot vissza hozhatnak, azokat el kell kerülni.

a Bona diata seu ratio conferendi valetudinem.

XXXII.1. Eddeg az egessegről is, következék a' betegség és annak megismerés és orvoslása. A' beteg, a' mű testük részeinek oly állások mellyel az ő részekedertnek végben

ben vitelére alkalmatlanok. 2. Ez avagy azoknak rósi belső állapotok, avagy rósi egy más hozalkoztatások. 3. Azoknak b' rósi belső állapotok a' mineműsegeknek illetlensegeben áll. 4. Ez nyilván való avagy elrejtetett. 5. A' nyilván valóban avagy egy avagy több mineműség verkezik. 6. Az elrejtetett, merget, ragados, avagy dögös. 7. A' részek c' rósi egy más hozalkoztatása áll, a' rósi modjával valósgban, kelletri felet való menyiségben, és az illetlen egymáshoz rakattatásban. 8. Vagynak sok egyéb nemei is a' betegségnek de hamarlagnak okáért lassuk csak a' hideg lelést s annak nemét. 9. A' d' hideg lelés a' sűbéli vérnek meg hevülése, mely a' természet szerint valóval néha nagyobb, néha kisebb, de mindenkör gonosabb. 10. Ez e' mindéltig tartó avagy elosolható. 11. Az felosolható g' sűnetlen avagy meg sűnő. 12. A' h' meg sűnő mindennapi, harmadnap, negyednap és tetovazo. 13. Hogy ezek a' hideglelések különböznapokon indulnak fel, annak oka a' nedveslégeknek a' felbuzdulásra való alkalmasvolta. 14. A' betegségnek már szerző okait gondoljuk meg, tisztán munkait. 15. A' i' betegleg szerző ok, külső avagy belső, egyedül való avagy társos. 16. A' külső sűkséges avagy történhető. 17. A' sűkséges dolgoktól ered. 18. Ez a' levegő ég vagy az étel ital vérke. 19. A' levegő ég vérke vagy az ő mineműséginek mértékletlensége vagy hirtelen változása, vagy alkalmatlan mozgása. 20. Az étel ital vérke vagy az ő alkalmatlan nyilván való avagy elrejtetett mineműsége; avagy menyisége, az avval meg telestve avagy az étlen itlanfagra nevezve: avagy a' bé vetelnek nem jó ideje, avagy az elfordult rendi. 21. A' belső ok az, a' mely a' testben benn lett és úgy szerz betegséget. 22. Az ő nemei ezek: a' mozgásban és nyugalomban: az aluásban és a' vigyázásban; a' lelek indulatiban való verkek: ismét a' ki addottaknak és benn maradtaknak: a' lelkeknek: a' nedveslégeknek, a' kemény részeknek verkek, és

vegez-

vegezetre a' mellyek eppenséggel a' természetet folyása kívüli mondatnak a' testbenn eredni. 22. Az egyedül való utás, vagás, esés's a' t. 23. A' massal való (társos), a' nedvességeknek az k ereken avagy az l ereken kívüli való kelleivel nagyobb bőfége. 24. Ismer az m leg első; a' n benne való; és az o el szakad ható. Immár lassuk a' p betegség munkáját, mely a' mű testünkben a' természet ellen lőtt dolog. 25. Ez meg bántatot tselekedet, ki adások vetke, és a' testnek meg változó mineműsége. 26. A' meg bántatot tselekedet az a', mely nem a' természetet folyása szerint vitetik végbe. 14. Meg bántodhatnak pedig mindē lelkes élő állati, sőt az emberi tselekedetek is, midőn tudn. azoknak valamely lyike semmivé tetetett, meg külsőbbítettett, meg öregbítettett avagy meg vesztegettetett. 27. A' ki adások vetke az, mikor azok mineműséggel, menyiséggel, kiadás módjával, idővel, avagy éppenséggel el távoznak a' természetet folyásától. 28. A' test meg változó mineműsége, akarmely történeti nyavalya mely a' kemény részekben természetet kívüli vagy; és az érzékenységekre nézve őt rendbe allittatik.

a Morbus. b Intemperies. c Trava Conformatio. d Febris. e Hectica. f Schetica. g Continua. h Intermittens. i Causa Morbi. k Plethora. l Cacoehymia. m Procat. n Contin. o Antec. p Symptoma.

XXXIII. 1. Ha a' nyavalyák alattomba valók jegyek által ismerteknek meg. 2. A' nyavalyának jegyei lehetnek az ő fellyeb meg mondott okai és tselekedeti mindnyájan, de kiváltképpen való itt az érőskés és a' vizelet. 3. Az érőskés elsőfőrt vastag, lassu, és közepserű. A' vastag az egészségekben a' természetet erőnek keménységet jelenti, a' betegeseknek pedig engességet. A' lassu erőtelenséget jelenti. A' közepserű, erőkört. 4. Másodszor nagy, kútsin és közepserű. A' nagy a' lelkes vérnek bőfégét és a' természetet melegnek erőfégét, s neha természetet felet való melegetés jelenti. A' kútsin természetet melegnek és a' vérnek sűkségét, hideg és neha bőnedvességeket is jelenti a' testben: A' közepserű nagy, mindeneket közepserűeknek jelenti a' testben. 5. Harmadszor gyors, késő,

vagy

vagy közepserű. A' gyors a' természetet melegnek bőfégét, de a' lelkeknek vekonyfogat gyenge fégét jelenti; neha természetet felet való hēv melegetés és hideg lelést: A' rest (késő) a' természetet melegnek meg külsőbbedését, az erőnek el rogyadását és hideg betegségeket jelenti: A' közepserű a' természetet vastagfogat jelenti. 6. Negyedszer sűrű, ritka, avagy közepserű. A' sűrű (hamar) az egészségekben oly erőt jegyez mely a' kemény mozgások által meg kevesítettetik: a' betegesekben pedig neha az erőnek jelen való avagy következendő meg gyengeülését; A' ritka az erőnek el rogyadását és hideg nyavalyákat jelenti: A' közepserű az erőnek vastagfogat jelenti. 7. Ötödösor kemény, lágy, és közepserű. A' kemény a' testnek szárazfogat és őstőverségét (vekonyfogat,) s gyakorta pedig melegetés jelenti: A' lágy a' nedvességek bőfégét az előerek meg nedvesedéseket, és nedves nyavalyákat jelenti: A' közepserű lágy ezek között közepserűséget jelenti. 8. Hatodszor egyenlő avagy egyenetlen: Az egyenetlen felben szakado avagy alab alab szallo vagy fellyeb fellyeb hāgo. A' felben szakado (el fogyo) az erőnek meg gyengeülését jelenti: és gonosi, kiváltképpen az ifiakban, mivel nagy okot (dolgot) jegyez jelen lenni. Az alab alab szallo az erőnek el fogydogalását: a' fellyeb fellyeb hāgo pedig len azoknak nevedkedelését jelenti. 9. Az érőskés az üdös korra, him és nőstény között való külömfégre, belső állapotra, fájdalomra és az elmei indulatokra nézve felette külömböz. 10. Az érőskést két vagy három ujjal probalhatni meg, mikor tudniillik a' beteg tseledes állapotban van. 11. A' vizeletből hogy a' nyavalya meg ismerter hessék az ő állapotját, sēnēt, sīgāt, menyiséget, ki addattatását, és a' benne való dolgokat kel jól meg fontolni. 12. Az ő állapotja szerint ő elsőben vekony, temerdek, avagy közepserű. 13. A' vekony lesien a' gyenge meg emésztéstől: sőt a' gyomor hidegfégétől is: s kiváltképpen pedig az ital bőfégétől: és a' vesék hideg állapotjoktól: ismer a' menedekének meg dugulásoktól, úgy hogy a' temerdekesebb részek által ne mehessenek: vegezetre a' temerdekesebb

dekeb részeknek másuva való viretterekektől: anna-
kokaért mindezeket is jelenti. 14. A' temerdek a'
nyers és temerdek nedveslegektől: avagy a' meg du-
gulásnak valamely részben meg nyílásából: avagy a' test-
ben bővülködő sos nedveslegektől vesien eredetet: és
azokot is jegyzi. A' közép rend az emésztő részeknek
termeseti leteleket jelenti. 15. Másodszor tista avagy
zavaros. A' tistának állapotja ha jó a' jól munkalko-
do természetes meleget jegyzi: ha pedig vékony nyerfe-
seget és meg emésztődni még nem kezdetet nedveslege-
ket jegyez. 16. A' zavaros: ha tistán hugyoztatott de
ostán megg zavarodik, az egészesben jelenti a' be-
tegségre való hajlandóságot; a' betegekben pedig a' fel-
gyógyulásra való, ha zavaroson hugyoztatott de ostán
meg tisztul, jegyzi a' nyavalyának el kezdett bomlását,
ha meg zavarodik és úgy marad, jelenti a' nem szinte
jól emésztést: és ha a' betegség kezdetin vagy semmi
emésztést sem jelent, ha pedig ez először olyan nem
volt hanem ostán zavarodik meg, jegyzi a' nyavalyát
gonoszabbá lenni. 17. A' sinre nézve fehér, sarga, mez
sínű, veres, zöld, fekete. 5. A' fehérre tartozik a' víz,
(vékony) bor, hó, tej és kek (altal látso sárv) sábasu
sin-is. 18. A' fehér vizelet oka a' nyersség és a' meleg
gyengesége: az utaknak mellyeken az által megyen be-
dugulások: a' sár's a' másuva viretet sos nedvesleg: a'
fok ital: vegezetre a' vesékben való kő. 19. A' sarga,
nyersséget avagy meg dugulást (sörulást) jegyez. 17.
A' mez sínű polyva, buza haj, citrom, safrany sábasu,
az első és a' második gyenge meleget vagy sörulást je-
lent, a' harmadik meretkieres meleget, a' negyedik
kellentinél inkább meg bővült meleget, vagy az epe ho-
lyag meg dugulását és innen avagy jelen való avagy jó-
vendő sargaságot. Noha néha más okok is meg sargit-
hattyák. 20. A' veres, vagy valamely érnek meg nyíla-
sa, vagy a' máj és a' vesék gyengesége miatt vagy. 21.
A' zöld lesű a' rézrosdás és parhagymás sábasu sárnak
bőfége miá. Ide tartozik az olajos vizelet is, mely lé-
sien a' sarga és fekete sár és a' torha meg elegyedestől.
22. A' fekete, nagy gyuladának és vesedelemnek kő-
vete, kivált keppen a' hideg lelesek kezdetiben, neve-
kedésiben és meg állapotában, a' meg terésben mind

azáltal gyakor ta kárnélkül valok. 23. A' ságra nézve
ságotlan avagy ságos. A' ságotlan semminég nem e-
mésztő természetes meleget jelent. 24. A' ságos termé-
set terent való bűdös, avagy jó ságu. 25. A' természet
terent ságo jó karba levő természetes meleget és an-
nak jól emésztést jelenti. 26. A' bűdös eredetet vé-
sien a' bé vett eteltől, italtól, avagy orvosságoktól,
a' nyersségtől, az eledel megvesztéstől, a' nedveslegek
meg rothadásától, s néha a' sokaig meg tartoztatás-
rolis. 27. A' jó ságu (jó illato) lesű a' bé vett etelektől
és orvosságoktól. 28. A' menyiségre nézve kevés a-
vagy sok. A' kellentinél több vizeletet szarik a' vizes
nedvesetek, a' vizes és savos orvosságok, a' hugy e-
reken ki tistult nedveslegek, s vegezetre a' vizelő
nedveslegek. A' keveset, az ellenkező okok. 29. A'
kiadásban hugydozásban a' fájdalom meg jegyzendő
és a' halgatás. 30. A' fájdalom lesű a' hugy rípiőlég
etől (erősségetől) avagy a' meg sebesített hugydozás
uttyától: A' vizelet halgatása össze olvadásnak jele.
31. A' vizeletben lévő dolgok közönségesek avagy
rész, valok. 32. A' közönségesek mindenben meg
talaltatnak és illyenek a' zakany (üledék) közben
fűgő, avagy a' fenn lábbogo selleg. 33. De néha eg-
gyis ezek közül meg nem talaltatik, mely dolog az
egészesekben derekas egészet, a' betegekben pedig
nagy nyersséget, megvesztést, be dugulást (sör-
ulást), fel gyuladást és nagy tisztulásokat (purgatio-
kot) jelentnek. 34. Mindenikében ez háromnak, ha-
romdolog meg gondolando, az állapot, a' sin, és a' me-
nyiség. 25. Allapattjára nézve temerdek avagy vékony,
egyes avagy egyenetlen, sima avagy meg saggator. 35.
A' temerdek, temerdek nedveslegeket avagy teletre va-
lo meg egész jelent. 36. A' gyenge a' nedvesleg vékony-
ságot vagy a' meleg gyengeséget, vagy a' feleknek hoz-
zajok elegyedését: Az egyenlő erős meleget jó és enge-
delmes nedvesleg, s egészet jelent, így a' simais. Az
egyenetlen ellenbe s a' meg saggatott. 37. A' vizelet-
ben lévő dolognak sine fehér, fekete, avagy veres s a' r.
38. A' fehér minden jor iger, a' fekete minden rosszat és
halált, a' veres hősű de meg gyógyulható betegség
jelent. 39. Menyisége. ha sok

hasok az egessegekben nyers eledeleket, zabarlodást (torkosságot) jelent; a' betegségek kezdetiben és névkedésében, meg emésztés nélkül sűkölködő nedveknek bőfégét, lazoknak virágzásában (erejében) és meg hanyatlásában, meg emésztet és el választott dolgot, és ha más jó jelek is látnak jelen, egészeget, ha pedig keves az egessegekben eteli rend tartást és egészeget, a' betegekben nyers, veset nedveségeket, a' bélek gyengeségét, felgyuladást, meg dugulást, eledel meg fogyatkozását, vagy nagy kiürüléseket. 40. A' rebbi, való vizeletben lévő dolgok vagy a' feneken, vagy a' középben avagy a' sénében lattatnak, vagy a' vizelő edény oldalára ragadtak; vagy a' vizelettel egybe zavartatnak. 41. A' feneken liszt, hal héj, korpá, borso, fővény, kő (aréná,) vér tseppek, genyetség, hufotskák, takony, fergek vagynak. 42. A' listes, a' sűlt vértől és a' meleg által egyenetlenül elemesződött hufoktól. 43. A' hal héjas, midőn a' kemény resék egyenetlenül emesztődnek meg. 44. A' korpás, a' hideg lelés langos és emesztő melegségétől, és a' holyag avagy az edények ruhétól. 45. A' borsós az egybe olvadtól látszik. midőn tudn. a' hideg lelés a' húst meg olvasítja. 46. A' fővényetskék látszanak a' temerdekesséprődékes dologból. 47. Ha pedig fájdalommal és fennakadással hugydoztatnak ki, követ (arénát) jelentenek orban lenni. 48. Sőt ha fennakadnak és fájdalom ereztetik a' vizelléskor 's a' hugy fehér és vékony látszik, jele hogy a' fennakadt fővény kőé változdogal. 49. Ha pedig a' hugydozó edénynek oldalára ragadnak; akkor az egessegekben jegyzik a' majnak, veséknek vagy a' vernek kellenél melegebb belső nem jó állapotát, a' betegekben pedig forró hideg leléseket, vagy, ha hidegnek nintsen, valami temerdek a' testben bővülőködő nedveségeket. 50. A' vér tseppek akkor lattatnak, mikor valamely meg bántott edényből vér megyen oda, a' hol a' vizelet kijár, és ottán meg áloszik. 51. A' genyetség akkor vagyon a' vizeletben mikor valamely belső resében fekély fakadt meg mely a' holyagra sűrűsödik. 52. A' hufotskák abban a' meg fekélyeseder veséknek reséi. 53. A' takony sá-

basu nedv jegyzi a' holyagban lévő követ, ha tudn. fájdalommal adatik ki, egyébként a' somféd reséknek meg fekélyesedésekről lehet. Noha gyakorta a' vérbéli emésztetlenléget is jelenti. 54. A' fergek veset, semeres és rothat dologtól vagynak. 55. A' vizelet közepiben sűrű és pokháló sábasu fiktartókis uskálnak, mellyek temerdek és enyves nedveségből látszanak. 56. A' sénében pedig buborékok, rajték, korona, és kőverfégtetők. 57. A' buborék és rajték, enyves dologba rekedt sélből látszik. 58. A' korona meg mutatja mitfodás nedveségek legyenek az edényekben: mivel a' nedveségnek külsőbégere nevezve külsőmbk. sineket is mutat. 59. A' vizelet sénében lévő kőverfégtől látszik a' melegmiát meg olvadt kőverfégtől, minckoraért a' test meg emesztődésének és meg olvadásának jele. 60. Külsőmből mindazáltal a' vizelet mind az údóskorhoz mind a' belső állapotához, mind az etel italban való rend tartáshoz, mind az elme indulattyihoz képest. 61. Mivel a' polás gyermekeké fehér és tej színű: a' gyermekeké temerdek, de nem oly fehér: az iffiaké arany színű és sáfrány színű sábasu; az öregeké fehér és vékony: az igen veneké vékony és fehérebb. 62. A' belső állapotra képest a' haragosoké citrom színű, a' torhásoké sárga és sűrű: a' vereseké, veres és közép sűrű: a' komor kedvűeké kék színű és vékony. 63. És mivel más a' férfiak 's más az asszonyok belső állapotja, innen az asszonyoké fehérebb és temerdekebb mint a' férfiaké 's nemis olylyan sűrű. 64. Az etelben való rend tartás gyakorta meg változtatja azt, mert a' sáfrány avagy a' kassia citrom sűrűvé teszi őt. A' kikfokáig bőjtőltek azoknak vizeletek lang színű és sárga. A' kik fokot ettek azoké inkább fehérlík. 65. Hogy a' vizeletből az ítelet tetel erősebb legyen reggel kel őtöt venni, midőn sem nő és sem reség, sem éhség, sem orvosság 's a' t. nem vette azt elől. 66. A' meg mondottakból íteletet vehetni a' verítkekről, pőkről, és okadásirolis.

XXXXIII. 1. A' betegség megűsmerése nezi avagy a' jelen való betegséget avagy a' jövődőt, 2. A' jelen való betegségben a' meg fertetet resének, magának a' nyavalyának, és a' nyavalya okának meg hanyasa vetése fog.

se foglaltatik be, 3. A' meg bantodot (fértődöt) re' meg úsmertetik, 1. a' meg bantodót tfelekedet által, mellynek fesse mindenkor valami bizonyos tag (re's) úgy hogy t'ak egy tfelekedet se bantodhassék meg ha nemha a' tagis mely által az vegben vitetik egy' s' mind avagy magan avagy történetből megbantodik. Így az okoskodas, ábrázolás (kepzés) emlékezés, aluas, vigyázás, az eges test mozgása meg bantodván, az a' gy iteltetik meg bantodotnak lenni. Így ha a' vizeles fenn akadt, okát a' vesékben, hugy ereken, hollyagban, avagy a' vizelet t'atornájában kell keresni. 2. A' ki adottak által; mellyekben elsőben az allat meg tekintendő, mert az neha a' meg fertődöt tagnak re'se: mint ha huforska avagy borítotték vettetik ki a' újon, jelenti a' tudónak, gégenek, nyeldek'nek ki ragattatását, 's ha peniglen hurutással adatik (pókerik) ki, a' mellyből; ha okádással, a' gyomorból jótnek iteltetik, neha penig a' re'sben tartatot ki adórut'ág mint a' hugy, kó. geles'ak: neha az eledel, mint a' gyomorban meg főzött p'p, vagy az ere'se 's lélek eres v'ér; mellyek mindnyájan a' meg fertet tagokat vilagoston ki mutatják. 2. Másodszor a' menyisége; így ha harutással fok v'ér pókerik ki, a' tudónak, ha kevés gégenek meg fertődöt'égét jegyzi. A' veséktől bővebb v'ér j'ó, a' hollyagtól kevesebb. 3. Harmadszor a' ki adásnak módja: mert a' mi hurutás által vettetik ki, a' tudónkból vagy a' gégeből j'ó; a' mi okadás által a' gyomorból torokgégéből (nyeldek'ből) avagy a' bélből. Neha a' mi hákogással hurutnélkül pókerik ki a' tudónkból j'ó. 4. Negyedszer a' rend, így ha előb v'ér az után gané adatik ki, a' vég h'urka avagy az elsőbél iteltetik meg bantodotnak, ha előb gané az után v'ér a' vekony bélek avagy az azokon felyül valo re'sek. 3. A' meg fertődésnek allása által, így a' job oldal alar valo re'sekben levő hold forma nem magas daganat, a' máj, a' hasonlo daganat balfelől a' lepnek meg fertődés'et jelenti. 4. A' fájdalomnak tulajdonsága által: Mivel a' s'uro (gyakdoso) fájdalom a' hartyakban vagy on, a' fókó a' leleknek meg nyomattatását jelenti. Az éles az inakot avagy a' hartyakot nézi, a' rompa penig a' s'iv, tudó

tudó, máj körül valokot és a' tfontokot. 5. Vegezetre a' tulajdon hozzá valo dolgok által, így az eges testnek citrom sabas' sine, a' májnak avagy az epe hollyagjának meg dugulását fekete sine penig, meg dugult lepet ie-lent, a' gyomor gyöt'ródése és benne a' lelkeknek meg fogyatkozása a' s'ivnek nyavalyáját (megbántodását) je-gyzi, 's a' t. Egy jegynek mind azáltal nem kell itt hi-nni 6. A' nyavalya meg ismerése, kiváltképpen annak nemének mással, vagy magan valóságának, nagy s'agá-nak, erköltsének, mozgásának és idejeinek meg isme-résében áll. 7. A' nyavalya neme az o'okai, munkai, modjai, a' ki adások és meg változott minéműségek al-tal úsmertetik meg. 8. Magatolé vagy mástól lótt ab-ból ismerhet meg ha a' más nem a' maga tagja meg ban-todásától leszen, vagy ellenbe, és ha e' gyik el mulván a' más el mulik, vagy ellenbe. 9. Nagysága az o'o-kaiból, munkáiból, gyogyulásból tetszik ki. 10. Erköl-tse penig azaz, gonos'sága vagy kegyelmessége termé-szetből és munkáiból. 11. Mozsása ha gyors nehez nyavalyát, ha rest könnyebbet jelenti. 12. Az o' idejek az o' munkajoknak nevedekéséből avagy fogyásából, is-mét a' nyersségnek és emésztésnek jegyeiből tetszik ki. 13. A' nyavalya első okát a' beteg maga vagy a' mel-lette valok mondhatták meg. Benne valo okát a' tag természet és sine, a' fájdalom neme, és a' ki adások, Előjáró (el s'akadható) okát a' lelkek, nedvessegek és a' ki adottak verke. A' lelkek verket (nyavalyá-ját) az okok tudn. az ereken kívül valo b'onedves'ség, a' hev'ségt' s a' t. jelenti ki, de kiváltképpen az o' munkajok tudn. az erők ele'sése, a' tfelekedetek meg gyenge'ülése, a' s'iv és s'ó s'ajas, sedelges, (kerengés) elajulás és a' d'ógos artzulatt. 15. A' nedvessegek vértke felette valo b'őség, hitván minéműség a' vagy vétkes mozsás. 16. B'őségeket meg jelenti mind a' tellyességek közön'leges jegyei, 's mind kinek kinek tulajdon jegye. 17. A' Közön'sége-pek ezek: minden ere'knek egy arányu fel puffa-dások (meg dagadások,) a' kemény erős tellyes 's fok helyt s'ókélú nehéz ér s'ókes: a' nehe-zeb és gyakrab lélekzés, kiváltképpen a' rest

test mozgafakor, sőt leg inkább az önként való el fáradas, 18. A' tellyességek nemet meg mutatták az ereken levő nedvességnek a' nedvesség edényeihez a' vagy az erőkhöz képest való, elegyes avagy fattyu bővességnek jegyei. 19. Az nedvesség edényeinél való nedvesség bővését jelenti, a' meleg és nedves belső állapot, az iffiúság, a' tellyesebb ételital, a' vér fenn akad ki ürülése. Ismet a' hufoseres lehelleri párával meg öntetett test allása, a' tellyes erek, ha leg inkább a' magad gyakor lafatol és a' hűvűségtől dagadnak fel: a' meg vont inon levő hufok, a' vérrel nevekedső erők vastagsága, és ha a' vér meg temerdekedik 's őrómesben megyen az alfo részekre, innen a' áarak inon levő hufai keményebben mozgattatnak, és az el fáradas könnyen léssen. A' munkából való lélekzés nehezebb, az elme erköltséi vidamabbak, az ő idestova fordulása és a' rá emlékezés tompább, az álom mély és hosszas, és almadozási kedvesek. Erőskése nagy és erős. Termeseti tselekedetei felette jók. Vizeletek bő, sánnel és állattal közép sűrű, 's abenne levő dolog bővebbed. Az egész test 's leg inkább pedig az artzulat sine piros és rósa sin, a' szemek erei veressék, bőrkök melegnek tetszik, de gyenge melegű. Könnyen el szenvedik a' vér ki ürítetése. Az erkek kevéssegeis meg enyhíti az ehleget, a' meleg és nedves dologtól meg bántodnak: Art a' henyelés és a' vér nemző erkek. 20. Az erőkre kepest való erekbéli nedvesség, a' test nehezfégeből, az egyenetlen erőskésből; a' nyerseségeknél és gyakorta a' kezdődő rothadásnak jegyeiből. 21. Az elegyesnek mind a' meg mondatott jelei vannak. 22. A' fattyu a' vagy mineműséggel verkező nedvesség erekbéli bővességnek jegyei, az ő okai kívűl, a' zavaros, temerdek, veres, nehez és pokol ságu vizelet, a' bűdös, nehéz, és apro verittekek, a' vér önként resz. való ki ürülése, mellyeket sem a' felettebb való tellyesség sem az erőszakos mozgás, vagy valami egyéb nyilván való ok nem serez: a' sűrű nagy nehéz lélekzés, a' piros de setetes sin a' külső részekben, a' himlek, fakadékok, ruh, a' hűvű kelések, a' sűrű gyótródási, a' lankadság, a' fő fajás, a' gyakor és száraz hurut mely a' tudók meg

veséséből nem ered. 22. A' mineműséggel verkező nedvességnek jelei közönféségek avagy tulajdonok. 23. A' közönféségek (az okokon kívűl) a' fekélyes lankadság, az erőknél naponként inkább inkább meg lassúdása, a' rendeletlenül és gyakorta külömbkf. sánnel ki menő ki adások, az artzulat és az egész test sinének és állapotjának meg változása. 23. A' tulajdon jegyek vagy a' torhás, vagy a' sárost, vagy komort, vagy a' fekere sárost vagy a' savost: ismet vagy a' nyers vagy a' megemesztet mineműséggel verkező nedvességet nezik. A' torhas és édesnek jegyei az okok; tudnillik a' test nedves és hideg belső állapotja, a' vénység, a' henyélet, a' nedves ételital, a' torkaság, a' tél, vizelet meg tartoztatása. Ismet a' tselekedetek lassuk, tunyák, restek, a' mozgás keső, az erzeneségek tompabbak, az elme nehezebb, az almaság és a' mély álom, az első viz, hó, jég eső, jeg, el merülés felől való almadozások; az erköltsők ebben sotalanok, nem hamar haragvok, az erőskés keső, ritka, kitsin, lagy, a' somjúság nehezféget nem sérez, és az ehféget lankadt. Gyakorta nedves, hideg és hosszas betegségek. Sok ki adások torhas, 's a' nyál bő. A' vizelet fejer, sárga, neha vekony neha pedig temerdek és zavaros. A' has ki adási nyersék, és torhasok. Az egész test fejer, temerdek, lagy és hideg sábasu. A' melegittők, száraztok és torha ki ürítők hasálnak, könnyen bővölnek, a' hidegittők nedvesittők, temerdekittők és torha meg tartók 's őregbittők ártanak. 24. Ha a' torha savanyó, mind ezek a' jegyek erősebbek, gyakorta mind az által nagy kívánság vagy az ételre, mely őstán nehezen emésztődik meg. 25. Ha sos a' söt nemző okokból tetszik ki, ismet ha somjúság, sos izű, tőpős, ruh 's más bőrt vískettető szenvedések vagynak jelen. Hasálnak a' mellyek a' fossagor meg timporallyák (merteklik) ártanak a' mellyek igen száraznak és melegittenek. 26. Az ért a' sár meg tetszik ha az őt nemző okok elől jártanak, mint a' test meleg és száraz állapotja, az iffiukor, nyar, meleg, savanyó erkek, etlenség, felettebb való test gyakorlás, a' sár ki tisztításának fenn akadása. Ismet ha ember vigyázó; tűzzel, menykővel, villamással, perekkel

kel almodjék, virgontz, és tanátfaiban haba hurgya, a' könnyen haraguo érsőkése, sebes, ferény, gyakor és kemény. Ha az ő emestése perfenye ságu nyersesegge lében: inkább kívánnya az italt mint az ételt. Meleg és száraz betegségek gyöttrik. Ha a' vizelet sarga és fenyes, a' has kiadási tárral meg festernek; testek allása száraz és vekony's savanyo meleget visel előtte, a' test sine sarga. Segellik a' hűvösök, nedvesek, savanyok és a' far ki tiszítottok. Artanak a' melegék és a' szárazok mint a' bőjtölés-is. 28. A' bővőkódó komorúság szerző nedveségnek jegyei az elől járó okok és test állapota (rendi:) mint a' test hideg és száraz belső állapotja, a' somorúság és gondok, az ősi, temerdek eledelek, lep meg dugulási, vér folyások fenn akadása. Munkái, az ilyenek halgatok, gondolkodok, állandok, neha vak merők, késők a' haragra, de nehezen bekellők; aluások haboru, és gyakorta iszonyu almakor látnak; somoruak is, és felénkek minden nyilván való ok nélkül, az ő érsőkések keső és kemény sábasu, kék, sűrű, és barna sinek vagyon, nemelylek közüllők az etelt és nőst meréklet lenebből kívánniak, nem annyira a' nemzőresek körül bővőkódó lelkektől izgatván mint a' nőstől gondolkodván. Bő vizeletek vagyon, és ha semmi komor nedvet nem hugyoznak ki, vizeletek vekony és fejtér, ha pedig valami komor nedvet is, az ő vizeletek temerdek és fekete, verittekek aluásokkor bő. A' Ver korúság ő belőlők foly avagy fenn akad. a' selek az ő testekben bőfégek, bőstentések keferű, testek allása őstóvér, darabos, kemény, sinek kék, lepjek neha megdagad és meg kemenyedik. 29. A' fekete-fárnak jegyei a' sarga far, és komor nedv meg egyelített jegyei, mind azon által a' melegségnek és a' forróságnak nyilván való jegyei-is járulnak hozzájuk, honnan ő belőlle kergetegesség, fene, bőrpokol, és gonos ruh's rób effélek erednek. 30. A' savos nedvek, meg ismertnek az ő elől járó okaikból, úgy mint a' hideg gyomorból, kemény avagy meg dagult maj avagy lépből, nedves eledelekből, venségből, tőlből, a' vizelet vagy a' verittek fenn akadásából, sőt meg a' test nedves sábasu haloyány senu állapotjából.

lis, nyers és vizes vizeletről, a' gyenge és lankadt érsőkésekből. 31. Az nyers hibás mineműségű nedvnek jegyei azonok az oda fel meg mondatot közönségesekkel: mert meg vagyon ő benne az őként való lankadság, érzékenységek ostobasága és rejtése, nyughatatlan és nehezuálók, a' főnek és semeknek meg nehezülése, az egész testnek imitt amott meg gyakdoltatása, a' tagok lomhasági, lábak nehézségi terdek gyengesége, iszonyodás, a' meleg és hideg változati: külömbk, fájdalmak a' tagokban hanyattatások, nyughatatlanságok, gyöttrődések egyenetlen érsőkések, alhatatlan vizeletek, minden ki adásoknak idő előtt és rendelerlenül való ki járárok; bűdöslegek, gonos sinek mind az ortzában, mind az egész testben, mind a' ki adásokban: mellyek mennél felettéb valók, és a' természetes állapotól messzeb tavoltak, annál nagyobb és artalmasab nyerseséget jelentnek. 32. A' meg főt hibás mineműségű nedveséget mind ezek a' nyavalya eferi jelentik a' mellyek meg maradékeppen enyhülnek: a' könnyen viseles, az érsőkések és ki adásoknak az egességekeivel való naponként nagyobb nagyobb hasonlósága. 33. A' mozgások hibája az oly nedvek mellyek avagy a' fel puffadásokban vetteknek avagy modnélkülölynek valamelyik részbe. 34. A' ki dagado (puffado) nedveségeknek jelensége a' sűntelen való meleg és hévség, de mely neha el suto hideggel tserélődik el: a' visketések, vanderlo's külömbk, fájdalmak, gyöttrődések, tsemerek, kőnyű el ájulások, meg akado lelekzés, ferény, gyakor, és egyenetlen érsőkések, seditelések és fenyeslégek. Neha a' sinnek meg homályosodása, az ajakak resketése, asittások, huzodozások, sőr fel borzadások lankadságok, nehéz elsenvedések, gyakor hanyodások, haboru aluások, verittekzedgelések, a' vérnek a' mehen avagy az arlikakon kitespegése. 35. Ha valamely részbe a' nedvek modnélkülölynek, abbá a' részben nagyobb nagyobb fájdalmak és daganatok ereztetnek. 36. A' ki adások jegyei kiváltképpé jelentik vagy a' kővet (arénat) vagy a' gelestakat (fergetek) vagy a' genyetiséget, vagy az ever, vagy a' fuallásokor (seleket). 37. Az arena jelei az ő okain (mellyek a' fos és enyves eledelek, a' test felettéb való

mozgata a, és nővése) kívül a' furdalo es nehéz fájdalmi azoknak a' részeknek. és gyakorta a' bomszéd részeknek meg tompulások, a' ki adottakban levő bantodások, avagy mas a' meg dugulástól lenni sokor hiba. 38. A' gelestrak jelei az okok, mint a' nedveslégnék nyersesége és rothadtsága, mely a' torkosságbol reszegeskedésből vagy henyélesből származott. és im ezek tudn. a' has folyása, tekerése; a' sennnek meg örtözése, az artza sárgasága, orrok viskete, fogak tsikorgása, száraz hurutorskak nehez lélekzés, ajakak rebegése, gyomor rágási, elajulások, hitván dolgoknak kívánása, tlemer, okadás, saj búdósság, has fel puffadása és keménysége, rendetlen hideg léles, nyughatatlan és felelmes aludások, ösve sugorodások, és a' tagoknak reskete. 39. Az évnek jegyei az okai, mint a' vérnek az ő tartóbol való ki töltése, felette való fel gyuladas, seb, kelés, megromlór hus: es ezek a' tölle való dolgok, a' meleg, fájdalom, verés, hideg leles és egyéb történeti dolognak meg enyhülése, a' daganatnak meg hegyesülése; és ha az ujjal meg nyomittatvan oda be mint a' víz ide's tova lökőg, es gyakorta a' hirtelen mint egy tövel való surattatás. 40. A' genyertéget mind az műerző reszeinkből mind az okokbol mind az ő munkáiból esünkbe vessük. 41. A' selek gyakorta az okok által mutatják ki magokat, mellyek a' nyersség, meg dugult fodor-haj és has edényei, hideg és nedves gyomor, fuallás szerző érkek, reszegség és torkosság: ismét töttökkkel, mineműek a' belekben és az oldalok alatt való reskébéli korrogások és habozások, isméta' nehezégnelkül meg merevítő es jóvó's menő fájdalmak. Ezek felett a' fülek tsengése, a' test részei dobogási, a' bőfőgések, a' has ropogások, és gyakorta a' rajtékos vizeletek. 42. A' meg ijut me-regnek jelenlégi: ha valaki egész lévén az etel vagy ital után, a' gyomrában avagy béliiben rágást (marattatalt) érez; vagy has menés avagy okadás tamad, és ha hat ora alatt a' sine arany sabafu és sennyes lesen, ha a' vegső reszek meg száznak, nagy elajulás ismét siv dobogás, és daganat köveri. Ha valaki mérges állattól marattatott meg, vagy annak nyálától avagy fulakjától bántatott meg, a' meg sértődöttség meg hal, rothad gyulad és dagad, a' fájdalom nagy sőt az egyéb meg mondott esetek is mind nagyok.

bántatott meg, a' meg sértődöttség meg hal, rothad gyulad és dagad, a' fájdalom nagy sőt az egyéb meg mondott esetek is mind nagyok.

XXXIV. 1. Eddiga' nyavalya meg ismeréséről, következik annak eleve el látása (meg jó vendőlése.) 2. A' betegben a' nyavalyának ki menetelit, idejét és módját kel eleve el látni. 3. A' nyavalyának ki meneteli a' beteg erejének és a' nyavalyának egyben vetéséből tessék ki. 4. A' beteg erejének meg ismerésében annak okait és törtéit kell meg hanni vetni. 5. Kiváltkeppen való okai a' belső állapot tudn, az údós kor és a' nemzési külömbiség. Mivel a' férfiak és az iffiak vastagabbak; az asszony állatok és a' venek gyengébbek. Az erőnek ravulab való okai azok a' mellyek masunn járulnak a' testhez, mellyek ha módjával valok az erőkh vastagok, ha merreklendnek, az erőkh gyengék. 6. Az erőkh törtéi minden nemű tselekedetek mellyekről is ugyan azon az ítelet. 6. A' nyavalya ereje a' természet nem-termeseti és természet felet való dolgokból tessék ki. 7. A' természetiek a' belső állapot, a' kor, a' test állása, és a' sokas. 8. A' nem-termesetiek az esztendőkh állapotja és az időkh, az ég állása, és a' moztani's elmúlt etelitalnak neve. 9. A' nyavalya béli természet felet való dolgok avagy annak környül álló dolgai, mint az ő egybe szerkeztetése, meg indulásának módja, nagysága, erköltsé, mozgása, és idejei; vagy a' nyavalya, okok, vagy a' meg bantodot részek, de kiváltkeppen a' meg bantodot tselekedetekben, ki adások merreklendsegeben, és test meg változat minemű segeben levő esetek. 10. Mennél inkább vagy kevesebhartzolnak ezek a' természettel, vagy azt az ő természet állapotjától eltávozni jelentik, annál nagyobb vagy keveseb erejét jelenik a' nyavalyának. 11. Mennél erősebbek penig a' betegnek erejei, és a' betegségek gyengébbek, annál könnyebben és bizonyosabban fel gyógyul, és ellenbe. Es mennél egyenlőbbek az ő erejek annál kétfélegeseb a' meg gyógyulás. 12. A' nyavalya ideje meg ismerése all annak hossz vagy rövidségének

meg tudásában : mely tsak szinte a' nyavalya járásából lehet meg. Mivel a' mellyek hamarab mozgadoznak, idejebben el erik vegeket; hosszabbak a' későbbé járok. 13. Ez a' járás az ő állatából okaiból és törtéteiből tettsik ki. 14. A' nyavalya állása nezi az ő hozzája járulando dolgokot avagy a' meg fertődöt részt. 15. A' nyavalyához járulando dolgok között a' meg indulások közt valo hasonlósagra kell számot tartani; mivel ha az utolsób indulás az elsőnél hosszab és felettéb kemény's hamarab el kerül, hamarlással el eri végét, ha ellenbē vagy on a' dolog hosszú lesi a' betegség. 16. A' meg fertődöt részek ha sűrűbbek, hideggebnek, inasabbak és tünysabbak hosszú betegseget jelentnek; ha pedig ellenkezők, rövidet. 17. A' nyavalya okaiból is megismerhetni az ő hosszúságokat vagy rövidégeket : mivel a' fától, vértől, és lélektől valok rövidék: a' fekete fától, torhatól, remerdektől, enyves, és fok nedvekből valok hosszúak. Ide valok a' kortól, nemzési különbségtől sokástól, esztendő ejedétől, ég állapotjától, élet állapotjától, s a' t. vetetett jegyekis: mivel ezek bizonyos nedveket nemzenek. Innen vagy on hogy a' nyavalyák az iffiakban és nyárba rövidék: ellenbe a' venekben és ősszel hosszúak. 18. A' betegsegek törtéte, mellyek azoknak járását jelentik ki, segítő, fértők és esetek. 19. A' mely nyavalyák kitűnő orvosságoktól meg segítettethetnek, rövidék; a' mellyek pedig tsak nem mindentől meg fertődnek (nehezédnek) hosszúak avagy halál hozok. 20. A' nyavalya eseti ha felettéb és hamarnevekednek, ha mindjárt jelen vagy on az ő végső munkájok és erejek, a' betegség rövid, ellenben, ha késő és az esetek sokáig egyaranyuak. Az emestetek mennél hamarab vegben vitének annál rövidab a' beteg ég és ellenbe. 21. A' beteglég kimenetele módjának eleve el látása (megjövendőlése) áll az ő elvegeződésének avagy el változásának meg ismeréséből. 22. Az elvegeződés (feloldoztatás) hirtelen fordulo avagy lassan. 23. A' hirtelen fordulás a' testnek nagy felháborodásával lesi a' masuva rohano nedvessegek mozgásának miatta. 24. A' napok a' mellyekben a' hirtelen fordulás lesi, avagy gyakrabban jora fordulok mint a' 7. 14. 20. 27. 34. 40. avagy mutatok mellyek a' hirtelen változást ezeken a' napokon mutatják 4. 11. 17. 24.

vagy kísértők, mellyeken a' természet az alkalmatlan időbeli kiüzésre kísértetik mint a' 3. 5. 9. 13. 19. vagy üressék mellyekben ritkan esik jora fordulás, mint a' 6. 8. 10. 12. 16. 18. 22. 23. 25. 29. 30. 32. 33. 35. 38. 49. ezek orvosságokkal elhetni. A' 40-dik nap után a' nyavalyák lassu meg emestéssel vagy el költözéssel (ki fakadással) vegeződnek inkább el, mint hirtelen fordulások (változások) által. 25. A' fordulásnak megjövendőlése három dolgokban áll. 1. Joe vagy gonos. 2. Kiadás által vagy el költözés (kifakadás) által. 3. Es mit soda időben lesi az hirtelen fordulás. 26. A' jora fordulás (változás) meg ismertetik. 1. ha a' meg emestetnek jegyei elől járulnak és erezhető ki ürülés követi azt. 2. Hogy ha mutató napon mondatot meg. 3. Ha meg ítélő napon esik. 4. Ha a' kiadás illendő a' nyavalyához és a' korhoz. 5. Ha a' nyavalya eseriből valo meg könnyebbüléssel léend. A' gonosra fordulás az ellőkező jegyek által ismertetik meg. 27. Kiadás által legyene pedig vagy el költözés által, a' betegség neme, mozgása (indulatya), az esztendő ideje, a' beteg természete, es időskora mutatja meg. 28. Mivel ha a' nyavalya igen éles, vekony és tsipős dologból valo, a' természete seregt erős, az érők és felette valo, az utakat nyitják, és a' természet a' verittezéshez és egyéb kiürüléshez hozzá szokot; a' változás (fordulás) kiadás által lesi: ha pedig a' dolog másképpen van, el költözés által lesi. 29. Mit soda helyt legyen a' kiadás, a' nedvessegek valamely részek felé hanyorlása és az a' tájat valo fájdalom meg mutatja. 30. Ha okadás által léend, meg jelenti a' sédelges, kemény érőkés, főfajás, gyomor rágattatás, keményülés, az alsó ajak resketése, belső oldal tagok hidegsége, a' szív dobogás, önként folyó vizes pók. 31. A' jövődő veritéket keménység (mereveség), lágy és nedves érőkés, gyöttrődés, vizelet és has fennakadása, meleg, veres, páras, és nedves hufok veszik elől. 32. Ha az ürítése által léendő, meg jelenti az egyéb kiadásoknak meg nem létele, a' bélek korrogása es tekergetése, és a' hasnak egyéb meg háborodása. 33. Ha a' vizelet által, foglenni a' többinek meg nem léte, az oldal allyai részeknek murrogása az ágyékoknak nehezége, a' vizelet által ki ürített sokas, a' vizeleteknek nödőgelő, s az italt fellyul halado, és meg

feltetet, 's hibas nedvességekkel meg elegyítettet bőflege. 34. Az arron valo vér folyának követi: a' szemek tömpasága; a' nyak, vak szemek, és a' homlok fájása, az artza pirossága, veres jelenések látása, nehezen lehelés, oldal allyi resek meg merevedése, vörös üdöskor és tartomány. 35. Hogy a' havi vér folyás által legyen; meg retsík az agyékok nehezégből, és azoknak melegéből, 's a' semerem test izomb és gerenz veg tájat valo fájdalombol. 36. Az alol valo vér folyának követi: az egesz ekkori arra sokorság, az alfel tájat valo fájdalom és nehezég. 37. Ha egynel több helyt léendő a' kiadás, több kiadásoknak jegyei tetűnek meg. 38. Az elkőltőzött (ki fakadt) megjelenti a' jó jelekel valo vékony vizelet, a' meleg nedvességekel valo nem igen vastag erő, a' hideg nedvességekel valo vastag erő, és a' nyavalya jó jelekel valo hősasága. 39. Mitoda réséken legyen a' ki fakadás, meg jelenti az a' tájat valo reseknek fájása, melegége és meg dagadása. 40. Hogy az himlő és apro által legyen, jó eleve meg jelenti a' fő, szem, torok, fájása, a' vak szemek és a' homlok verettetéssel, az ar vörkérés, ptrűsítés, aluaskori rettegés, a' nyavalyak mint egy elhaló néki élesedések, a' tekerő indulások, eselőségek, a' hatnak ki feszülése és verettetése, az egesz test nehezége, gyuladás és vörkérés a' testben, a' lelekzési nehezég, aszú hurut, aszítás, huzodozás, siv dobogás, labak reketése, az egesz, lagy, lúkkógo, gyors, egyenetlen 's neha félben szakadt érsőkések: az egesz ésekekhez gyakorra hasonlo 's neha zavaros vizeletek, a' vérnek az arbol tsepegése avagy bővebbed folyása, könnyullatások, okadatok, az artza és szemek vereffége, rekedező szallas, száraz száj, darabos és egyenetlenbőr. 41. Mikor legyen a' változás meg tudatik a' nyavalya állapotjának eleve ellátásból 's kiváltkeppen pedig a' meg emestének és nyerségnek jegyeiből, ismet a' nyavalya mineműségiből 's környűlallo dolgaiból. 42. Hogy pedig közel legyen annak napja meg jelenti a' testnek külömbk. meg habarodása mint a' nagy fő fájás, hányodás és gyótródás, meg elégedhetetlen somjúság, nehezen telekezés, egyenetlen érsőkés sa' t. Mellyek ha ejjel történnek a' jó-
vó nap,

vó nap, ha nappal, a' jó-éjjel lefű a' változás. 43. A' változás oráját meg jóvendőlhetni, ha napjat tudjuk: mert akkor meg kell látni, mellyik órán sokor a' nyavalya neki élesedni (nehezedni). 44. El tserelődéssel pedig azok a' nyavalyak vegeződnek el, a' mellyek a' meg oldoztatásnak (elvegeződésnek) idejét által hagyván, mas nyavalyává változnak.

XXXV. 1. Ezek a' nyavalyanak meg ismeréséről következik meg gyógyítása (orvoslása.) 2. Az orvoslas orvosság (urusság) által lefű, elsőbör tehát az orvosságo-krol szillyük osra magáról az orvoslasi tselekedetekről. 3. Az b orvosság az, valami a' nyavalyával ellenkezik és az avval hartzolásra illendő, akar közbe vetve akar közben verésnélkül tselekedjék. 4. Ennek a' nyavalya okaira, esetre és a' meg sérült resekre nevezve sőt a' fellyeb meg nevezett természet, 's nem természet dolgokra nevezve is külömböztetni kell. 5. Az orvossággal éles annak bé verelének igaz módja: mely az illendő hozza menetelnek, elégseges adománynak és az alkotmatos időnek meg választásban áll. 6. Az e illendő hozza menetel az, mely a' meg sérült resre igazított: ezt (ha a' természet maga meg nem kesítettette) mesterféggel kell meg tfinálni: mely ha hősű léend az orvosság allattya folyo legyen: 's ha fűkűseges pedig vékony nedvesség is legyő alatta, hogy könnyebben el mehesse. 7. Az d elégseges béadás (adomány) annyi a' menyit a' bereg elsenvedhet: és ez elsőbör nagyobb legyen: és az első, dolgában eljárva mast kell béadni, 's ismeg: mig az egesz nyavalya meg győztetetik. 8. Alkotmatos időben kell ennek lenni: mivel nemelleyek elől 's nemelleyek utol: nemelleyek a' kezdeten, 's nemelleyek az öregbüléskor, nemelleyek a' meg állapotáskor, nemelleyek a' meg hanyatlaskor: nemelleyek reggel, nemelleyek este nemelleyek akar mikor illenek. 9. Az orvoslas, kézzel gyógyítás (javítás), a' beregek rend tartása vagy az orvosság (kanta ir). 10. A' e kézzel gyógyítás (Borbelyozás) az el valadtakot egybe foglallyá, az egybe foglaltakot elválasztva, az egybe romlottakor meg igazittva, a' kellerinél többeket kiirtva, és az el

fogyottakor meg ujjtya. 11. A' f'beteg rend tartása all az e' világi életre szükséges dolgokkal jól élésben: Ez a' nyavalyával ellenkező minéműségre nevezve, meleg, hideg, nedves, száraz, vékonyított, vagy temerdekített: állapotára nevezve pedig temerdek középszerű avagy vékony. 12. Az g kanta ir az valami a' meg módott kettő külvül a' nyavalya ellen használ. Ebben a' kívántatik meg hogy a' belső részekre nevezve ne legyen elkenő minéműséggel: és valamely részhez illeteték legyen avval kivált keppé való egygyesége: ha pedig a' belekben adando, legyen vastagított és sűrített; kivált keppen ha a' gyomor nem ünté jól vagy on: állapotja (állása) oly legyen hogy az ő tulajdó erejét meg oltalmazhassa, valamint a' meg lértt rés meg engedheti. mennél kedveseb lehet olyan legyen, avagy bar tsak ne igen felette kedvetlen, hogy a' betegség meg ne vessé avagy ne artson. 14. Az orvosság természet szerint való avagy mesterléggel tsínaltatott. 15. A' természet szerint valónak avagy első, avagy második avagy harmadik rēd béli ereje vagy on, 16. Az első rēd béli erejű melegítő, hidegítő, nedvesítő és szárazto. 17. A' második rēdbéli erejűek lágyítottok, keményítettők: felnyitók, becsorítottok: vékonyítottok, temerdekítettők: kihozók, visszahúzó: el szelvényezők meg érlelők: hűtő, nemzők, rá enyvezők, sebesítő, be turozók, tur gyógyítottok, fel törők, égetők, réj és mag nevelők, vagy kevesítettők, nő és fel rezzentők vagy el vevők: árona törők avagy ki húzó, alom hozók, fájdalom enyhítettők, nem érzés szerzők; vér állítottok és lelkeket tsínalók. 18. A' harmadik rēd béli erejűek vagy valamely bizonyos nedvet változtatnak meg, úgy hogy azt a' ki tsínálás hoz kecsítették, vagy azt kivált keppen való erővel ki ürítik, vagy valamely tetémmel kivált keppen való egygyeségek vagy on; vagy mérgeknek és egyéb gonos nyavalyáknak allanak ellennek. 19. A' mesterléggel tsínalt orvosságnak egy be serkeztelésében ilyen jegyekkel elnek H (mely egy orvosi fontot azaz, tizenkét lottot tesz.) Z lott mely nyolcz dragmát nyom. Z dragma, melyben három scrup. vagy on. S scrupulus mely husz arpa semet nyom. Gr. gr. arpa sem M. marok P. pugillus azaz, a' meny az ujjakra akad, avagy M. f. fél

marokni. Ana. an. minden elé írott dolog egyarányul gar jelent. Q. f. a' menyi elég. No. sammal. a Therapeutica. b Remedium. c Aditus commodus. d Dosis justa. e Chirurgia. f Dieta agrorum. g Pharmazum.

XXXVI. 1. Az orvosságok után következik az a meggyógyítás, mellyel a' meg gyógyulható nyavalyák egeszre hozatnak. 2. Ez vagy a' nyavalyákat magokat gyógyítja meg vagy azoknak közönséges okait. 3. A' belső rosi állapot ellenkező minéműségű orvosságok által gyógyítatik meg, 's még pedig tsak nem tsak beteg rendtartással avagy kanta íreleccel, noha neha a' borbélyozást is helye vagy on. 4. A' nyilván való belső rosiul létel ellenkező nyilván való minéműségű orvossággal javítatik meg: Annakokáért a' meleg hidegeccel, a' hideg meleggeccel, a' nedves szárazokkal, a' száraz nedves orvossággal, a' kelletinél vékonyab temerdekítettökkel, a' temerdek vékonyítottokkal, a' kemény lágyítottokkal, 's a' t. s. De mind ezekben az ellenkezés, rendinek meg kell tartatni; minek okáért a' mely nyavalya a' természet állapotától igen messze tavozott erős orvosságokat kíván: és ellenbe. 6. Innen vagy on hogy a' meleg nyavalyákat a' természete szerint hideg testben erős hidegű orvossággal kell oltromolni: és a' hideg nyavalyákat a' természete szerint meleg testben, meleggeccel. és ellenbe. 7. A' magán való rosi belső állapotok meg javításában, ha magán való orvosságot nem kaphat, ely másoknak meg elegyítésével, mint ellenbe is. 8. A' fő nyavalyai meg javításában nem könnyen kell a' közép szerint fellvül változtatni, hogy az ő természeti melege meg ne gyengéüllyön, vagy el ne oszollyon, vagy a' lelkek igen meg ne melegejdenek. 9. A' mell és tüdő meggyógyításában az igen meg száraztatt el kell tavoztatni, hogy a' benn való dolog igen meg ne keményüllyön és így a' ki hozásra illendő ne legyen. Ha hol pedig hűvösítés kívántatik nem meg sűrített hanem még nedvesítő hideg orvossággal kell élni. A' fele tteb hidegek általma fok a' mellynek akar bevörték legyenek akar külvül réa ragasztat tak, mivel a' benne levő tüdők soros menedekin kell az egesz test vérének által tsürettetni. 10. A' szívnek meg javításában, erősítőccel és annakokáért

's mértékletesen foritotokkal kell élni. Elkell peniglen távoztatni, mind az igen hűvösítőket mind az igen melegítőket. 11. A' gyomor, mind az igen melegtől mind az igen hidegtől minckokaért a' meleg rósi belső állapotban, okoson, 's lassan lassan kell meg hűvösíteni. A' hidegben penig el kell távoztatni hogy az igen meleg ek miá a' termelési meleg el ne sellyeztessék. minckokaért valami kevés forított és erőstítőt kell hozzájok adni; mely a' termelési melegnek és a' lelkeknek el sellyedését meg ellenzik. 12. A' majnak meg gyógyításában azokat az orvosságokat kell választani, mellyek az ő reseknek vékonylagával valamint foritotok és erőstítőkis: az edeseket penig el kell távoztatni. 13. A' lép vastagokat kíván, mellyekkel azokaértis élhenni csak kívülről, úgy mindaz által hogy a' hirtelen hidegittésfel a' benne való nedvek az ő edények sorosságok miá egybe ne vonodjanak; avagy a' barazság miá meg ne keményedjenek; belől peniglen hogy azok miá az egyéb belső resek meg ne bántodnának. nem igen barorságon verethetnek bé, és annakokaért az ő keménységekben a' mi hátra vagyó gyakot és sokáig való velek éléssel kel meg gyógyzni. 14. A' mely nyavalyaibá az etzeret el kel el kell távoztatni; de az edesek kedvesek őnéki. Mivel az akarmi kitfintis meg ér ez; és így az savanyok sürásától hamar meg bantodik, ellenbe penig az edesek engedelmességétől jól illerterik. A' kik mindazáltal viselősek az edett el távoztassák, ne hogy az edesek enyvessegek miá az ő mehek edényei üregei be sorittassanak. 15. A' sem mivel igen sűrnyű könnyen érez, nem szenved el a' tífes orvosságokat, avagy a' mellyek őt meg sorittak vagy meg darabosítottak. 16. A' belső titkos nem jó állapotok meg javításában, az ő gonosi (artalmas)-ságokat, méreg ellen való orvosságokkal kell kiűzni. Azért a' sajón bé vőtt mérget, okadtatival avagy tisztítottal kell mindjárt ki hozni, és az ő maradékot ősttan terjekekkel avagy merreg ellen való orvosságokkal kell meg enyhíteni. Ha penig a' levegő egből sivatartot bé, és az erek 's lelekerekben lévő nedveségekre el hat, verittek által kell kiűzni. A' mely penig marás, utás, vágás hozza érés által, aztis mennél hamarébb

kikell

kikell hozni és űzni, hogy a' testben tovább tovább ne mennyen. Kiváltképpen penig akarmely méreg is olyan orvosságokkal őstromoltassék, mellyeket a' próbát hasznosoknak tanított, ezekhez sív erőstítők adatvan. A' mergekben mindazon által az egésségekre sokat szolgál ha nyilván való mineműségek ismeretnek meg.

a Sanatio.

XXXVII. Következik a' nyavalyák okainak meg gyógyítások. 1. Az ereken lévő nedveségeknek bőfégét a' vérnek és az erőknél bőfége berent kell meg kevesíteni. 2. A' vér gyengébben kevesesített meg a' vakarodások, verittezések, forodók, gyakorlas (jarek), és az étlenység, keményebben penig a' nadalyok, vér folyások meg nyitása, havi folyások meg indítása, köppolyozes de kiváltképpen az ő érvagas. 3. Ez tiak nem minden nyavalyakra hasznal, hogy ha az erő meg engedik, és a' levegő ég avagy a' test hidegsége, a' vagy a' sok hideg nedveségek, avagy a' nagy hévűség meg nem ellenzi. 4. Erre mind most 's mind ennek utánna való elégleges erő kivantatik, minckokaért a' gyermekeség és a' venség között való időkör leg illendőbb reaja, mellyet mindazáltal inkább kell az erőkből mint az estendőkörből itelni: mivel nem mellyek másoknál hamarébb meg élemednek. 5. Es az erőre nevezve kell a' vérben is sokat avagy keveset ki venni. 6. Ha az erő sok, egysermind vegbe vihetni, ha kevés kétszer háromszor. 7. Leg alkalmatósab űdése a' nyavalya kezderi és (ha nekinehezede 's meg megkönnyebbede) a' könnyebbbedéskor, és (ha varakozhatni) a' reggeli űdő. 8. Utánna a' ki alonni akar, meg lehet. 9. Az ereken kívülről való rósi nedveség avagy az alsfelen, avagy okadás, avagy verittezes, avagy vizelés, avagy havi folyás, avagy nyálazas által tisztított ki. 10. Az alsfelen való tisztulása meg kivantatik hogy az erő elég vastagok legyenek 's a' betegiskés és alkalmas legyen reá, az az, hogy az utak, mellyeken a' rúttságot ki kell vinni, elég nyitván legyenek, és a' nedveségek is illendők a' ki menetelre, mellyek meg lévően akar mikot meg lehet tisztítani. 11. A' hideg lelesnek peniglen sem őregbűlésében sem meg-allapodásban nem bátor ságos, noha

kezdetiben hogy ha meleg és tiszós nedvességek járnak a' testben ide's tova mellyek győrtődéseket sereznek úgy hogynagyob gonosra látszék ajtó nyilni meg lehet, kiváltképpen ha a' töb nedvesség ekről az immar el válsztatott, és az ő mozgása mia könnyen ki adathafsek, egyébként a' nedvességeknek meg főzöttetéseket kell meg varni; noha az Orvosok próbálása tanítja hogy a' kies és középső tífistással elhetni meg az igen nehéz hideg lelesekben. 12. A' tífistulának is az erőkre kepest kell nagynak avagy kisinnak lenni, és a' nedvességeknek soklagához avagy keveségéhez képest mivel ha a' nedvesség (rut) ok, még ha az erő nagy is job a' tífistulának meg sikasítva (kerf) háromszor lenni hasonlokeppen ha az erő kevés. 13. Hasonlokeppen a' fokást, údóskort, és a' test állapotjáról meg kell itt jól gondolni, mivel ezekre nevez nemelleyek erősebb, nemelleyek gyengebb, nemelleyek középső tífistitott orvosságokat kívannak és szenvednek. 14. Ha semmi ellent nem áll benne, negy, öt, avagy hat orakor reggel kell bé venni, egyébként másforis meg lehet, sőt még este is. 15. Az italiakot nem hidegen sem lagymadagon hanem melegen kell be adni; mert a' hideg meg késleli az orvosság munkalodását, a' lagymadag pedig okádást serez. 16. Bevetele után negy, öt, vagy hat oraig el kell az ételt távoztatni, hogy valamint annak hasznalattya meg ne bántodjék, vagy az étel megne vesztegetodjék, vagy okadás ne sereztessék. 17. Nemely nem igen tífistitott orvosságokat pedig étel előtt egy avagy két orával bé vehetni, mely jobban munkalodik mint ha az előtt sokkal vetetet volna bé. 18. Nem tellyességgel rof sokas az is mellyel a' bé vetel után egy néhány orával valami teves étel vétetik bé, mivel ez által a' nem sine kedves orvosság a' gyomorból ki mozgattatik és a' tífistulás siettetik. 19. A' kemény tífistitott orvosság bé vetele után, hasznos egy keveset alonni, ne hogy igen felette munkalodjék: de a' könnyű után nem szükség. 20. A' kevés ki ürülést mozgadozattal segethetni, a' sokat, álommal. 21. A' felettéb való vístulás meg állittatik a' külső részeknek meg körtezésével, a' vakarásokkal, a' verittek hozokkal, köldök

köldökre vettetett köppölyökkel, a' gyomorba botfartatot soritott orvosságokkal új terjéssel, avagy régivel egy arpa szem nyomo makból fartsart lévyel egygüt, ismét soritott etellel itallal és orvosságokkal. 22. Mely helyt kellesek a' tífistulának lenni meg mutattya a' nedvesség indulattya; ismét az esendő része, és az erő. 23. Mivel a' fel felé tartó nedvességek, mellyek tudniillik a' gyomorban, lépben, majban vagnak, ismét a' vekonyok, meleg, és sárosok, okadás által tífistatnak jobban ki, az ezekkel ellenkezők pedig az alsó felén. 24. Nyárba a' felsőb üregek meg tífistitandok, mivel ekkor bővülködik a' farga sár és a' meleg nedvességek, mellyek fel felé tartnak: telbe pedig az alsóbbak, mivel akkor a' torha halad fellyül mely alá felé tart. 25. Az étel meg utálása, a' gyomor sája ragattatása, a' seletes sédelges, a' sár kevesülése, meg mutattya hogy fellyül kell ennek lenni. 26. A' hideg lelét költölkötnak ha has tekeresek, terdek nehezése és agyékoknak fájdalma vagon, alól kell meg tífistatniok. 27. Az okadás meg indittatásban meg kell latni ha a' beteg könnyen okadható vagy nehezen; és ha a' gyomornak avagy az egyéb részeknek mellyeket az okadás inkább meg mozgat valami nyavalyajok vagon; mert akkor az okádást el kell távoztatni. 28. A' jól vegbe ment tífistulának jegyei: a' ki adának olyanfaga a' minemű kívantatott, és ha a' beteg azt jól el viseli's meg somjuhozik. 29. Ha hó érvágás és tífistítás egygüt kívantatik, az érvágás járjonjelöl; mivel arra nagyob erő kívantatik mint a' tífistulára, 's jobbis a' rut vért ki borsatani mint a' tífistulás által meg tífistult sábasut; mindazáltal ha a' tífistatalanfag a' gyomor, bél, és ezek somféd részei körül vagon, Clystert vagy valami egyéb lagy tífistitott borsathatni elől; ha nehezebb szükség nem kénserit. 30. A' vizelet meg indittas által sokféle nedvességek tífistulnak ki az ember testéből, és kiváltképpen az oly nyavalyákhoz illik a' mellyekben a' rutlagot lassan lassan kell ki üríteni,

31. Ezzel ha meleg akkor kell élni mikor az egészséges vesékben, holyagban 's ezekhez tartozó resekben. ismét az érekben 's élet ereiben a' ki tisztítando nedveségek meg ülepednek. 33. De ha azok a' temerdek, nedveségek artalmások a' hasat kell előbböt meg indítani mert egyebkent a' vesékben könnyen dugulás lehet. 34. Innen vagy on hogy evvel ekkor jó élni, mikor már a' nyavalya meg hanyotló, és az ő oka meg kevesedtet és meg vekonyodot. 35. Minekokaért etel előt 's üres gyomorba jobbe venni. 36. A' mellyek tsak vizes dolog által mozdíttyak meg a' vizeletet, a' temerdek és éget nedvekből eredt nyavalyákat javítják tsak meg: mivel az ő vizezégekkel azokat folyobbakká teszik. 37. A' verittezés által kiváltkeppen a' meg rögzöt nyavalyákbeli vizes és savos nedvek ürítettnek ki, mint a' fokaig tartó le tsepegések, gutta ütések, tsipó's egyéb izekbéliéek. 38. Hathato orvosság, mivel a' lelkeket a' bőr apro menedékin (nyilásin) igen el oslattya, minek okaért vastag eroköt kíván. 39. A' melegeknek és a' sárosoknak 's az igen nedveseknek nem igen jó: mivel amazokban a' meleget selette öregbíti, ezekben pedig ruhót és egyéb bőri nyavalyákat serez. 40. Ebben meg kell látni hogy a' verítették igen selette sok ne légyen, mert a' testet meg sonnyasítja, minekokaért job a' veritteket gyakorta meg indítani mint egyser modnélkül. 41. Ennek alkalmasab ideje a' nyavalyának meg térése, a' test eppenseggel való meg tisztítása után, midőn már az eledel meg emésztődöt. 42. A' veritteztetők a' dögös és gonos dologtól sármazot nyavalyák ellen leg alkalmasabbak, mellyeknek kezdetekennis jó vélek élni. 43. A' havi folyásoknak meg indításában a' 30. 31. 32. st. számokban meg mondottakon kívül, meg kell látni hogy az illyen orvosságok az el vajuttaknak bé ne adassanak. 44. Az eleven kenesővel meg indítator nyálazással kiváltkeppen a' frantzú és egyéb gonos nyavalyák gyógyíthatnak meg; annak előtte mind az által a' test jól meg tisztítatvan.

a *Venesectio.* b *Purgatio.*

XXXVIII. 1. Eckedig az Emberről: követekeznek

az oktan állatok. Az oktan állat az, melyben okos lélek nintsen, hanem tsak tsupa lokes állat, mely minden ő tselekedetét tsak sítte az ő reseinél elalkomaztatása szerint visí végbe. Az oktan állatok földiek avagy vizeiek. A' földiek avagy a' föld senen elnek tsak, avagy félyebbis a' levegő égen. A' föld senen élők közül ezek a' kiváltkeppen valók: 1. Az Elephant mely iszonyu otromba nagyságu négy lábú állat, ki az ő sájáról hossan le botfathato 's meg fel vohato arrával, mint sítén ha keze volna mindeneket meg fog és a' mit akar azt tselekesi. Szelid és engedelmes állat úgy hogy egy gyermetskeis oda visí a' hova akar. Ennekselette tsita, mivel a' him, ha mely nőstént meg hafasított, töbör hozzája nőni nem megyen. A' nőstény két estendeig viselős, nemelylek tizig alittyák, tsak egyser sül (ell) 's akkoris tsak egyet. El él 300 estendeig. Az aluasközbe erős dologhoz támaszkodik, mellyel ha elcsik fel nem kelhet. Iszonyodik az egerektől, és azt meg látván el ije d és el fut. Az ő abrakját, ha az egér tsak meg érteis, meg nem ési. Szörnyű élesen érez. A' disnok rohógésétől iszonyodik. A' veres sinre meg haragszik. A' farkányokkal (mivel ezek az ő vérést somjuhozzak) sűntelen való ellenkezése vagy on, mellyeket vagy az arrával öl meg, vagy a' labáival tapod el. Közel járul az emberi okossághoz és jó indulatokhoz, honnan a' mint írják bolni és irniis meg tanul. Mennél inkább meg terheltetik annál serényeb. Kíván az emberrel meg nőni. A' hol sűletik az ott való besedet meg érti. Tsak nem akar mire meg taníthatik. Az ő emberéért a' hadban mind halalig hadakozik. Ha hartzolniok kell rendben állanak magok, a' nyilakat a' meg sebesedtekből, mint valami Borbélyok gyengén ki vonnyák; az el faradtakat sebesedteket és gyengeket a' sereg közepibe visik. Mindenkor seregenként járnak. Folyo vizen által menni akarván a' külsőbbeket botfattyak elől, hogy a' nagyobbak bé menetelivel a' viz igen meg nővén, azok el ne merüllyenek. Meg ismerik vénsegekben a' kik ifukorokban nekik elől járojk voltak. Tsudálkoznak az égen és a' két világsíttó allatot ugyan tisztelni lattatnak. Mivel az új holdkor

kor folyó vízbe sáznak, holot magokat nagy pompáson vízzel meghintik. Ismét a' mely erdőben legeltetnek, abbol agakot tördelnek, kiket fenn hordoznak és a' holdra nézvény gyengen mozgatógallyak, A' feljövő napot tisztelik. Betegség miá el fáradván, fűvet hany-
nak az ég fele, mint ha könyörgéseket borsátanak oda fel. Az ő halottjokat el temetik. Tengeren keltetvén által menni a' hajóba addig nem sáznak míg az ő igazgatójok esküvéssel meg nem erősítik hogy ismét vissza jőnek, A' külső rendű vadak ellen nem hartzolnak, a' nagyobbak ellennis pedig csak meg busítottván. Az embert selette igen szeretik. A' tisztesség kívánsa ő ben- nek oly nagy hogy gyalazattal illetetvén inkább akar-
nak meg halni. Nagy indulattal vagynak az ő Urok- hoz, és gyermekekhez, úgy hogy kesőbbek ezer szer meg halni, mint ő köta' vadásoknak engedni. A' nagyob-
baknak az erel ital és hely dolgában engednek az if- jabbak. Tűdálatos semermetességgel bírnak. A' meg győztetett a' győzőnek még csak savatolis fel: soha nem nyilván, hanem csak alatomban nőnek. Nem ü-
mernek semmi paráznafigot. Oly erősek hogy egy-
egyik 30 's több fegyveres vitezekkel teli varatskatis el hordoz, Arrokkal mint kézzel annyit érnek, melly-
el isnek, ésnek, 's fákot rontanak, a' lovas a' lo-
váról le tasították, a' gyalogot a' hova sánte akarják o-
da vetik. Erre sáblya köttetvén fokakot el vesznek, Ezen hágrá, es sáal le rolla ember. Szokot abrakjokkal meg elegendnek, úgy hogy ha többet adás meg nem
ésik. 2. Az Oroslány igen nemes természetű állat, és a' földi állatoknak királyok: mivel erejével minden-
ket fellyül haladja. Honnan, oly erős tfontyai vagynak hogy meg uttetvén mint a' kovából tűz sáokik. Egyes
seretettel szereti azokat a' kikkel serog. Fel a' kerekék forgásától, a' fenyés és fejer sáintól, a' kakas rarejja-
tól, kukorekolásától, leg inkább pedig a' tűztől. Ki ny-
ittot semekkel alosik. Az ő belső állapotja selette me-
leg. Innen vagyon hogy a' mű tartományinkban nem terem, sőt a' kik a' negyedik hajlasok alatt teremnek-
is selenkebbek. A' leg erősebbek Africában terem-
nek. A' nohteny oroslány csak egy ser 's akkoris csak
egy

eggyetell. A' sáletet magzat eges harmad napig sá-
lerese után csak alosik, ostan az Oroslán őrdittása al-
tal seledred. Az alazatoson könyörgőknek és az e-
lőtte le borultaknak meg kegyelmez: ha kegyetlen-
kedikis pedig inkább a' férfakra mint az asszonyokra. a'
gyermekekre pedig csak ha igen éheznek. Ha jollakot
játékos, jo kedvű és nyájas. A' majommal nagy ba-
rátága vagyon. Igyenes nem horgas semmel nezell:
's nemis akarja hogy valaki úgy nezze. Az orvoslái-
ban sok hasna vagyon. Mert az ő kőverfégevel ha a'
merges állatok marása meg kenetik, azoknak mér-
geket a' testből ki űzi. Az ő epéje rosa vízben a'
sem világoslagat meg éleszt, és a' nagy nyava-
lyát (korságtörést) meg gyógyította. A' sáive az e-
ledel közt bé vetetvén, a' negyed napi hideg le-
lett meg javította. 3. A' Teve természet selette
gyűlöli a' lovakat. Az ő rakonságával valo nő-
sáitól úgy tart, hogy a' sáiu az annyával még ha
kenserittenek sem nőne meg. Az ő teje igen
vékony és édes, minekokaért igen egessegetis. 4.
A' Lo erős és vastag, méres, hadi, serény, en-
gedelmes könnyen tanolo állat, mely az ember, de
kiváltkeppen az ő ura tarsaságának őru, és an-
nak indulatit ugyan csak nem érti. Örömesben is-
sá a' zavaros és temerdeke vizet mint a' tisztat és
vékonyt. A' trombita harfogására fel indul. A'
katzola az ő meg sáazása után mingyárt meg esi
a' tistikó burokját. A' lovas sáavára fel indul: a'
fegyverek zergesével meg batorodik: a' fenyés si-
fakok miá meg bossontatik. 5. A' Medve maga-
hoz kepest igen kistsid magzatot nemz tudn. a'
marskanál külsőbbet, az egernél nagyobb, mely
annakselette meztelen és vak, kinek labai és egyéb
tagjai alig tetssenek meg. Ezt ostan nyalogatalával
kissitdegeli el. Teletsaka az ő barsangjában lap-
pang, 's semmi eledellel nem él, el annyéra hogy
az ő gyomra es béle egybe sugorodjanak. Tavas kez-
detvén a' barlangból ki megyen, és arum fűvet esik,
hogy az ő béli ki tágullynak. A' nőtény medve mikor
súr

fut az ő kőlykeit előtte űzi, ha nem mehetnek, fel veszi, és ha veszi csébe hogy az űzötől binten el eretik, fara ragad, könnyen tanolo allat ez: és a' mézet felette szereti. 6. A' Szavafnak sarva, ha meg nem heréltetik minden estendőbe el esik. Nintsen epéje, és az ő vere a' hideg mia nem aloszik meg. Sz. András havabaleg inkább kíványa a' nőcséit, mivel akkor leg melegeb 's' kővérebb. A' faladás közbe ottan ottan hatra nezáll és nyugdik, valameddig az ő kergetőjét el érkezni nem lattya. Szarvait poszta és járatlan helyeken veti el, és ostan hogy meg ne talaltassanak, bé takarja. A' nőtény sarvas a' fiazás előt se fel füvet esik hogy könnyebben sülhessen, mert annelkül nehezen lehetne. Félénk allat. Ha somju forgalmat on és meg által kodva keresi bartzogásfal a' vizet; Mert felette szraz és gondolkodo s' bafu allat: mely ő sarazságát nevelik a' kegyok kiker az ő erős lelkevel likokból kisíván meg esik és ugy ujittya meg magát: mikeppen a' rákok a' bekakkal, a' tikok a' pokokkal, a' kegyok a' varas bekakkal, a' keselyök a' tekenyös bekakkal. Az oktalán allatok közül csak bintén a' sarvas hullat halálakor könnyvet. 7. Az Szamar a' búkiséget és a' vereféget könnyen el szenvedő allat, A' fiait ugy szereti hogy életének vesztésével, még tűzön nis által menne azoknak meg oltalmazására. 8. Az Ősívér serenfeggel a' samart meg haladja. Nemely országokban a' nőtények meddük, de Judeaban tényésők. 9. A' Vadfamar isszonyu kegyetlen. Füvel él, ha azt nem kaphat, féllél. A' Nőtények követik a' Himeket akar hova mennyenek. A' himek szeretik a' fok feleséget, és midőn azok ellenek mellettek ülnek. 10. Az Őkór magában nem artalmas allat, de ha meg bossontatik az ő nagy erejet az embernek es egyéb allatoknak veszedelmével mutatya meg. Ezek az erők oly nagyok hogy a' Bika Őkór az oroszannyal sembe áll. Az Őkrök, bikak, és a' bialok a' veres sinre meg busulnak. 11. A' Bonafos formájával és nagyságával hasonlo az Őkórhoz. Az ő termesete magát meg oltalmazni mind rugodozával, 's' mind forró ganéjnak bőséget negy lépés nire-is hátra fosván, hogy a' vadások

és az ebek annak artalo assagatol és égetésétől félven ne merjenek közell járulni. Es az az egeto erő nints ő benne mikor nyugdik, hanem csak mikor meg busittarik, és fél. 12. A' Krokodil vizben és földön elő allar, mely egy lud monyni, tojománybol isszonyu naggya léssen. Nemellyek azt vélik hogy mind a' mig él nő. Bőre oly erős hogy csak binte a' hasán hathattya meg valami. Innen vagyon hogy a' del finék, kikkel mindenkor ellenkezik, a' vizbe le vonnyak magokor, és az ő háromkon valo hegyes tollal annak hasát meg hasittják. Ha embert lát könnyezni kezd mint ha sirna; 's' ha közell járul meg őli, innen mondatik közpelda beszedben: a' Krokodil sirasa. Mikor ehezük és az allatok után leselkedik saját vízzel vévén teli, azokra önti. Az ő tőt űz előtt fut, és a' tölle futot űzi. Az Ichneumon nevű allat gkkora mint egy matska, és neme szerent egér 's' Egyiptomban terem, ez a' Krokodil tojományit el tapodja, és midőn a' Krokodil saját meg nyittya, e' magát sarba kevervén, a' belibe ugrikbe, és ostan annak belső resseit meg évén meg őli. Termeset szerent valo barátsaga van az Őkór sem madárral. Mivel ez az ő sajátba repül és kiési onnan a' nadalyokor, és fogait meg tisztittya: mely jó tereményért szereti őt és sajátbol bekevel ki borlattya. 13. A' farkasnak nagy ereje vagyon a' vias kodás közben: ravas, tsalard, és leleskedő (olalkodo) az egyéb vadak után 's' a' veszedelmeknek el tavostatásaban; de kegyetlen és ragadozois: a' pradara (ragadományra) rohanásban az efsakai ehezés után a' reggeli űdőt tartya meg: sőt el változtattya, de nem termesetet. ha az akolyba be ronthat, nemelegedik meg egy juhna meg őlésevel, hané sokakat veszt el, bár ugya tnak egyet se vihessen elis. Termeseti ellenkezés vagyon őközötte és a' lo között, minekokaért arra rá tamad és hogy az arranal fogva le vohassa, annak előtte földel tölti meg a' gyomrát. 14. A' Roka a' földnek artalmas, mert a' getezdekot meg eszi. Ravas és tsalard allat. Mert ha ehetnék, ugy tetteri mint ha alonnék, vagy mint ha meg holt volna, hogy így a' körülle jarzodozo madarakot meg ragadhassa. A' meg saradt nyulakoris meg fogja. légen akarván által menni, előssőr

fűlet a' jégre teszi's ugy próbálja meg hogy ha elég erőse. A' honn nem levő hőrtsőknek likait ganejával be rutittyá, hogy más u' likakat kenkeriternek vajúni. Hogy halakat (kiket igen szeret) foghasson, farkát a' vízbe botfátva, melyre ha érzi hogy rákavagy hal akad, igen sebességgel ki rántja. A' darások fésikebe (hátra másván) farkát be tollyá, és őtöt oda bé meg hadarván ki vonnyá, és a' sok ra ragadot darásokot fahoz vagy fához csapja, hogy így őket meg ölven meg ehesse. E' tselekederitől meg nem szűnik, valamig azt egeszen kiűritti. A' sültsónak is nagy ellenfége mivel az is nem gyűlöli a' főlőt. Ez azért őt látván bé vonnyá magát. Kit a' Roka reá huddozván meg ői. Mikor az agaraktól üzettetik, búdos selet botfát az alsólen reájok hogy őket magától el térithesse: mellyekkel batorfagot onnis szemben áll. Betegségét a' fenyőfa könyvével gyógyittyá meg. A' bolhaktól ha marattatik senát'avagy pozdorját vévén fájába, vízbe megyen, és halkal halkal először a' térdet ostan a' hasat, farat, vállat, s az után a' nyakat el merítdegeli: ezenközbe a' bolhak a' fejere gyűlnek, ostan lassan lassan a' fejét is el meríteti, úgy hogy a' bolhak mind a' sénéba vagy a' posdorjába mennyenek: mellyet hogy ehebe véssen, magát eppenféggel a' vízbe meríteti, s ugy szabadul meg tőlök. 15. Az Eb (kutya) igen éles faglásal bír: az ő urat kiválteppen szereti's neki enged: a' háziak és az idegenek közt külömbféget tud tenni: a' jó rétemént vagy a' bossúságot nem könnyen felejt el: semtelen a' koslatás dolgában, honnan kősvéntis kap: Het avagy kilentz nap, letele után természet szerént nem lát: ha gyomrába gelesita terem a' buza fűvét rája: Nap nyugoti fél suvan nem érzi a' nyomot oly igen jól meg, annak a' félnek nedvessége miatt. 16. Az Alce egy samarsabásu vad állat: Prussiabán, Lithvaniában, s Sueciában's egyéb esaki tartományokban terem. Az ő sarva('s kiváltekeppé kőrmec) hasznal a' kórág ellen. 17. Az Unicornis egy sarvu vad állat. Szarva igyenes, homlokából nő ki és hosszú, egy ólnél hosszabbakor látam's ittamis egyiktől, de a' likat ember furta volt rajta. Merég ellen jonak mondják a' sarvát. 18. A'

Nyul-

Nyulnak két elsőiabai rövidőbbek az utolsóknál, minnekokaért könnyebben hag a' hegyre, mint arról le száll. Ki nyitott szemekkel alósik. Artatlan, mind azáltal mindentől haborgatik. A' Nősténynek még minek előtte nem ellene teje vagyon: az elles után szüntelen bagzik, s még a' mig szoptat mást fogad. Gyakorta ő hágja elsőben meg a' himet. Gyakrabban egynek mind két féle szeréme találattik. Minden más állatoknál élesben hall. Mivel az ő hata ordas és barna, ujonnan szantot földet keres, holot a' vadásokot csak szinte sinevelis meg találja. Fiait egy mástól messze helyheti, hogy mindnyajan egybersmind ne vessenek. Hogy sok imitt amott tekergese után, a' ratskoktól meg ne találtsék, leg utolsor uttyából messze szokik. 19. A' luh igen eggyűgyű állat, a' menyőrgés-kor nem megyen az okolyba: málokot, még ha magokot vesedelembe ejtik is, követ; az ő pasztorat's annakéavát is úsmeri; semmi része nem haszontalan, masockal barátságot tart; Szaparodása tsudalatos, mert csak egyet's igen ritkán ell keittöt, az embernek is gyakor eledele, csak nem minden állatnak prádaja, berégsége is szantalan sok, semmi féle állat nincs mind az által oly bővön a' mezőkön, úgy hogy őt fáz's ezeretis egy helybe megolvashat. 20. A' Majom az ember tselekederit és erköltséit mindek felett követetheti. Az ő fiát oly igen szereti, hogy gyakorta szeretéből azt hozzája kaptólván meg ői. Ha érsőkéset meg tapasztván, halálat vagy rothat nyavalyajat még ésmelli, az ő arrának sokatlan pírúskölésével ki jelenti. 21. A' Matska tisztaságot szeret, az ő latásának meg erősítésére valerios fűvével él. 22. A' Havasi egér a' tél el közellitvén, a' negy lábat fel mereíti's egy kűs sekérre leszen mellyet meg rakván jól a' likába tsuf hanyota feküvén, innen vagyon hogy ősszel a' hata mindenkor kopatz. 23. A' Hod az ő hazat a' folyó vizek partyaiba tsinallja, de graditok szerént hogy a' víz meg arrádván fel haghasson, meg apadván penig le szállhasson. A' mely fat ragni kezd az ő haza épületire és eledeleire, el nem hagygya mig azt mint

mint el nem vagdallya fogáival, és midőn már dőlése el közellit minden vagására fel tekint, hogy hirenélkül a fa oda ne üsse. Ha ostan fáért megyen, a' rárát hozza vésti, melynek a' fát (az, hanyota feküvén) a' háfára rakja, és hogy a' fale ne essék, sárait mesterféggel egybe tfinallya. 's ostan meg terhelvén a' likába hurtzolja. A' monya golyoi orvósfagra jok. innen vagyon hogy ha vésti esébe hogy a' vadaók utanna leselkednek a' golyoit ki sákaftya és az őtől üzőknek hagygya hogy maga életben meg maradhasson. 24. A' disno mind a' hazi 's mind a' Vad, goromba, meg tanichatlan, 's rusnya állat: gyűlöli a' kenetet k. valtképpen a' keferü ságut, A' vadkan mindazáltal elefen hall. 25. Az Unó (táhen) teje, jo a' süntelenül lelő hideg ellen, a' vizelet egészítés meg enyhíti, a' somjuságot el oltya, jól taplal, a' testnek eleven és viragzo sient ad. A' vaj a' testet igen meg tisztítja, a' melybe és a' tündökbe ferkezet mosleket ki őblitti, a' hurutot meg enyhíti a' náthat ki adásra késíven meg vekonyítja, kivaltképpen ha mezzel a' vagy nád mezzel vetetik be. Az uj vajnak és uj olájnak egyarányu harhatósága vagyon. A' tej fel is süntén olyan hasnos a' melybéli nyavalyák ellen mint a' vaj, a' sájnak kellemetes, a' gyomor daraboságot és sárazságot meg javítja. Az alutt jo a' meleg belső állapotúaknak, és a' kik a' sáros nedveslegek letelepedése miatt haborgattatnak, a' somjuságot meg enyhíti, és a' fát meg gatoltya az ember testében. A' sájt lagyt, kővérit, az inyen jo, segélli az erkek meg emésztődést, a' gyomornak hasnos mert annak (ha utolsor etetik) felső sájt be zárja, és ugy segélli a' meg emésztést. 26. A' Ketskeknek leg job tejek és sájtók vagyon. Midőn semek meg homalyosodást erzik, a' siederj tövisfihez tfinallya hogy meg nyitassanak, mivel így a' torha ki hozatik és a' láras meg elesedik. 27. A' Vad ketskek tanítottak a' Borbélyokot meg a' kelésnek meg gyogittasára; Mert ő nekik verek a' bőr és a' hus között meg rothadván. őt gyakdossá és érdekli, minekokaért a' verőfénnyel meg melegedet kőhoz addig 's addigfénik, kőörülik. (e' dolog őnekik igen edesdeden esvén) hogy a' tálgyu (keles) meg

fakad. 27. A' Crocuta (zaballo vad) midőn a' dögben modnélkül esik, és ostan a' gyomorban annak leg job reset ki sítva, fak a' vagy kősalak közé sorittya magát és a' ganéjt (eledel sepredekjet) sellyül 's alól mind ki adja, ták az eltető, nedvesleget hagyván meg magában, melyből ostan sok ideig (minden etelnélkül) taplaltatik. 28. A' Hyana egy Africai vad, a' ki az ember söt meg tanulván, a' ki kialtasára ki menend, el sággartya. Neha (a' mint mondják) him, neha ismét nőitény nyé változik. 29. A' Sü disno ősszel a' földön heverő almakon hompolyogvén, ha mi a' sertejébe ragad, avval a' likába meg en, 's ugy gyűjt teletsákara valo eledelet. Ha valami gonossza valo dolgot vesen esébe, arat és labait be vonvan gömbölyeggé kssen, ugy hogy az ő salakjinal senki egyebet semmit se foghasson meg. Első ellesi indulattya meg kesedelmezteti, és ostan a' fia benne darabolab és kemenyebbed lévén nehezen ell. 30. Az U'rgé (hazi nyul) tífuda termékeny állat, ugy hogy himnélkülis tenyészhetik, ha igaz, mivel akar-mellyik nekis mindenik fél: sersama talaltatik. Egy him és nőitenyből egy esendő forgasa alatt hetvenedik agra sáparodhatik. Hispaniaban egy városka miattok, addig askaltak alatta, hogy el tüllyedt. 31. Az Eger igen katzér minekokaért igen kevelégis él: sereit a' söt, mely őt tenyészőbbes tésti. 32. A' Hangya meg érzi a' jóvendő sük időt és akkor a' gyűjtesben leg sörgalmatosab. Nyarba annyit gyűjt hogy egész teletsaka megérivéle: mindnyajan egyaránt munkalodnak és gyűjtenek: a' be gyűjtött magoknak középeket meg fújjak, hogy ki ne tfinazzanak. A' melylyeket előben gyűjtötenek a' verőfényen meg sárogattyák. Az ő kőzülők valo foglyokat vissza váltják: halotttyokat el temetik. Mikor a' hold egész tsaka tartó, ő kis világvirrattig munkalodnak: venségekből meg sárnyasodnak, mely jutalma az ő faradságoknak. 33. Így a' Selyem ereftő bogaris, a' ravafi melegáltal igen ktsid magból kelvén ki, elősöt sereg, ki az ő ackori tfelekedeteit vegben vivén meg hal, és az el rothadas után az ő tfinallati bőret ki vetkezv, élő és sárnyas leppendékké leszen. 34. A' Patkany egész teletsaka ták alósik, 's me-

gis legkövérebackoron. 35. A' Vakondok lát ugyan de roszul; Az ő semei nem azért fedettek vekony bőrrrel be hogy tellyességgel ne lassa, hanem hogy azok meg ne bantassanak, mivel a' föld alatt askalás közbe könnyen meg sérhetnének. 36. A' kegyok midőn nőlinek úgy egybe tfomolyodnak hogy tfak egynek látassanak de két fővel. A' mezirtelen embertől igen félnek 's azt semmikeppen meg nem marjak, hanem tfak a' ruházatban lévő. A' rutának illatgyűlölők; minnekokaért a' menyert velekkarvan viaskodni rutával erőltiti meg magát. Az ehomra való ember nyálától meghal mint valami mereggel. A' nőltények kegyetlenek, nagyobbak és többig élők. Az asszonyokat inkább gyűlölők, mint a' férfiakat. Egy nap's egy étsaka egész végeket egész fejektől fogva farkokig kioltózik. Az haziak nem olyan ártalmasok - mindazáltal az ő terméseket sérénti asszonyuk. Mindeneknek felette a' fejére visel gondot; régi bőrt tavasszal vetkezi ki; füleit a' kedvetlen sora be dugja meg sérült semeit olaj kőménnyel gyógyítja meg, a' búvós bavofoktól meg kúraltathatik, ha egy szer marásával embertől, soha többé a' föld be nem fogadja, úgy hogy tfak egy likbais nem buhatik, hanem süntelenül bellyel bujdosik. 37. A' Nőltény Vipera a' bagzas közben a' himjét meg őli annak fejét el harapva, 's ő magais az ő benne lévő kőlykétől meg őletik. Nagy fűkéség vagy on a' terjék tfinalasban a' viperara. 38. A' Szomjuhozta kegyo az ő marásával oly somjuságra jutat hogy meg kelleffék embernek belé halni. 39. A' Salamandra a' tűzben él és őrvendez, mérgével sokakat meg őlegyfermind, maga az egyebek merge egyser tfak egynek art. 40. A' Scorpio ha marafa után a sebhez érterik, a' merget őlmét visísa vonnya magába. 41. Az Aspis három ora alatt meg őli az embert. 42. A' Pekt fuda mesterfeggel tfinallya az ő halojat. 43. A' Cini-bubon sigerben egy fanak levelei leesefek után, mennek. 44. Malvarbannis egy fű vagy on ki ha mi hozza ér leveleit be vonnya, és valamig a' hozza éró tőle el nem tavozik, ki nem dugja. Sőt ha tfak valami állat feléje közéllitis, így térsen. 45. A' Baccharas gyűkeri állat

állat. Sido országban estve ragyagással tündöklök, és az őt ki bakastrani akaro előt el fut, nemis fogattathatik penig meg ha egy neműnemű dologgal meg nem hinterik. 46. Scotiában egynemű neműának a' tengerben eső gyűmöltséből Rétzek lesínek.

XXXIX. Eckédig a' nevezeteseb tfak a' föld feenen elő állatokról koverkeznek a' levegő égben fenn előkről. Kik közül a' nevezetesebbek ezek: 1. A' Sas a' madarak királyné asszonya három tojománykot tojik, kettőt költ ki 's egyet nevel fel, felven hogy mindeniker el ne tarthassa etellel. Azokat tartya igaz síainak a' kik igyenefen a' napra nezhethnek. Innen vagy on hogy az ő tollatlan fiait gyakorta kenseritti a' napra nézni. Ha valamellyik hunyorgat, avagy meg őli, avagy a' fésékből ki veri. Igen elesen és igen messzére lát. Magas helyre igyekezik mindenkor fésiket rakni. Igen sebessen és igen magassan repül. Minden madaraknál hosszab életű 's vénségében virágzó. Mert sevensége betegség neki végét nem éri: hanem az ő orra az állat végre úgy el rontya hogy ne chessek, 's úgy hal megéhel. 2. A' Zöldy (őli, kerra hejja) ragadozó és alut vér szerető madár, sebessen repül, minden estendőbe el hannya tollat, sarnyait a' déli felre ki terjesztvén, mivel az az ő testet meg ereszi (puhítja,) hogy tollai könnyebben kiessenek. A' tőle el fogott madaraknak síveket soha meg nem eszi. 3. A' Kanya, a' meg fogatot verebet a' melléhez sorítja és magát tőle meg melegítvén el botfattyá. 4. A' Hattyu az ő termeseti halála előtt edesen enekel, de ezt sokan tfak hazugsagnak tartják. 5. A' Gryfa a' kanya nemeféle kegyetlen és ragadozó madár. 6. A' Golya az ő meg vénhűd 's nem repeshető fűlét a' zöldségre visí sarnyain és hogy eleget ertek, meg a' fésékbe segelli. Ha a' viaskodásban meg sebesedett, fekete gyopart resen az ő sebébe. Bizonyos údottart az el menerelben 's a' haza jövetelben. Minden estendónként a' fésékéből serbe tojományat, fiát, vagy tollat veri le a' szállas jutalma gyanánt. 7. A' Darvak rendelt seregben, egyik mindenkori előlményén járnak. O' rallojok vagy ő midőn alof-

eggyik lábában követ tartván, ha valami érkezik, azt le ejti, hogy így a többi is fel serkennyenek. Az ő elmeneleteknek és háza jöveleteknek idejére ezek is bémot tartnak. Ha sél támad ék formára rendeltetett seregbe állanak hirtelen: ha pedig tífendesség vagyon új hold format tartanak járasokban. Ha a' saskefely ő reájok támad kereken allapodnak egygyűve, és így keféseket meg muratván, a' kefely ő segyen valva megyen el. A' repülés közben a' hatások az elsőnek hatókra teszik nyakokat, és úgy könnyit degelik faradtságokat, melyet hogy az első nem tfelekesik, el faradván hatulso lesien vegre, ezent írják meg a' Szarvasokrolis. 8. A' Fenix igen ritka madár (talam nintsis sohule' világon,) Boldog Arabiában mondatik élni, élni, mondom, hat száz esztendőig sőt még továbbis. A'ckor o'stán drága sersámokból félsket tfinál, mely a' nap melegétől felgyuladván, az ő testét hammuva változtattya, melyből o'stán meg ujjulván fel támad. 9. A' Pellican (publican) egy Egyiptomi madár ki a' kegyetől meg öleret fátiskait, az ő maga mellyeből ki botfátot verrel meg ellesi és meg elevenitri. 10. A' Strutz madár nagyobb egy lovasnál, minekokaért nemis bárnyalhat. Fejét és nyakat el dugván, mivel ő senkit nem lathat, azt gondollya hogy őt őtis nem látták. A' vasat és egyéb bányafátot meg emesti. Nagy otromba tojományokat tojik, és igen sokat, kik közül nemelyleket a' földön hágy. 11. A' Hollo kegyetlen az ő fiaihoz, mert azok látván hogy fejérek, nem hiheti hogy magáé, s el hagygya, és csak akkor ismeri magjának mikor immár feketedni kezdenek. Addig a' hollo fiak csak harminthal, legyekkel és a' magok ganéjokból lótt fergekkel tengenek. A' füge meg erefe előtt 60 napig nagy bomjúságot szenved. Gyakor károgaival esőt jelent. A' borostyan fa levéllel a' kameleó mérget ki tisztítja. 12. A' Keselyő az ember sőt egy egész seregnek is, veszedelmet annak előtte egy néhány nappal meg érzi. 13. A' Varju kilentz annyit él mint az ember, a' Szarvas negy annyit mint a' varju, a' Hollo három annyit mint a' Sarvas, a' Fenix kilentz annyit mint a' hollo. 13. A' Pászép madár kiválkeppen a' him. Ha esébe vébi hogy foka

fokan nezik farkat kevélyen kerengtedegeli. Harmadik esztendejében fogad magot, és el sinter huson öt esztendőig. Ollyan irigy hogy ganéjat maga eszi inkább meg, hogy nem mint az embereknek engedje. Ha rut lábat meg lattya, fell allo farkat le botfattya. 14. A' Galambnak nintsen epéje: sem dögöt sem pradat (ragadománt) nem eszik: az egyser szerzett hazaságot úgy meg tartya hogy mással nem közösödik semmikeppen. Minden holnapba költ: társat barátagnak okaért tfokolgattya, minek előtte egymást meg hagnak őve tfokolodnak; az ital közben nyakat fel nem emeli mig eleget nem iszik; Mindenkor nyeg az ő magzattya smonya felől való forgalmatosága mia, mely minden zugolodas nélkül vagyon, se arraval se körmével ő semmit nem bant, a' vizekben gyönyörködik, szereti a' felesen való lételet, sebessen repül a' batorfagos helyre ha meg ijed, masoknak fiait fel tartya, a' him is üli a' monyat, a' nőtent (ha maga meg unnya's ama nem akar) rea üzi. 15. A' Görlitze nyoltz esztendeig él, porje fűvel tisztítja meg magát, tavasszal, (mivel a' rolla a'ckor hull el) el bujik, őzvegységében mindenütt egyedül jár, mindenütt nyeg, soha zöld ágon nem ül. 16. A' Huros madárnak jó izu' hufa vagyon, süket, de sükettségét tfofogásával viszi helyre. 17. A' Kakas erśaka bizonyos időben solni szokott, az ülön magához hasonlot nem szenved, a' viaskodas elein bator, de ha meg győzetik, rettegve fut el, gyakran nőbik, a' tikok bekefége felől forgalmazos. 18. A' Kappan hus meg etetvén a' testben minden nedveket meg eggyeztet. 19. Az Indiai tyuknak bővön és ditreretesen taplalo hufa vagyon. 20. A' Tik minden repeső állatnál termekenye a' rojásra nézve, Az ő hufa, kiválkeppen a' mig nem tojik, nem sockal alab való a' kappanénal. Ha a' kakast meg győzi kukörekeol és fel berzenkedik. 21. A' Vad Galamb 30 esztendeig él. Az ő hufa a' gutta ütőteknek hasznos, mivel a' meleget öregbíti. 22. A' Rétze igen meleg madár, ha meg kezd betegedni, ő magát meg tisztítja. Hufa jól taplal. 23. A' Lud nem könnyen nőbik ha ember vagyon jelen. Ennek fia (pipéje) jó taplalo eledel, az öreg ludak hufa nehezen emészt

emésztődik meg, minekokaért könnyen hideg lelelt nemz. Etſaka ſinte ugy vigyáz mint a' kakas. 24. A' Fogoly madár oly katzér, hogy a' nőſtenyre, ha ſſak a' ſél ſuis a' him felől, magába fogad: Ennek hufa vekony táplálafi eledelt tſínál: A' borostyan levellel és egybeckel meg tiſtittya ez belől önnön magát. Es így ki tiſtitto orvosság okra tanit. 25. A' Fárzan hus igen kedves a' ſájnak, és ſinte ollyá haſnos a' gyomornak jo a' ſüntelē lelő hideg elennis, és a' gyogyulok erejét meg bővitti. 26. A' Fúrj zázpával 's egyéb mergetes füvekkel ſeret élni, minekokaért az ő hufa minden madaraknál ártalmasab: ugy mint mely az egészséges teſtben, gőrtſót és korſági betegséget nemz: de a' fekete ſáruaknak haſnos, mert azoknak ſáraz terméſeteket az ő nedveſégével meg enyhitti. 27. A' Nyári tſoka jo eledelt ſolgáltat, nőſi kíváncſágot ſerez, a' ſivnek igen felette haſnos. Hufa hamar táplál és felette jo. A' gyomrot meg nem nehezíti, ha ugyan ſokat eſik ember benneis: ſőt ha ki azt tſelekeſi egész nap eſtig vidám leſen ő től. 28. A' Kukuk a' küſſeb madarak, 's kivált keppen penig a' poſára, feſkébe tojik, mely ertől oſtán ki költetvén, őtő ſiaival együtt meg emeſti. 29. A' Halcion a' verébnél küſſeb kevéſſel, a' tenger közepiben költ, de télbe a' mikor leg tſendeseb. Ez az ő bórét és tollait minden eſtendőnként meg ujítja. 30. A' Fetske az ő vakſiait fetskefűvel gyogyítja meg: Sokat ſerſerékel. 31. A' Bagoly a' levegő égneſt akar minemű meg veſéſét jo eleve meg érzi, melyet ſokáſánál nagyob huho garáſával jelentki. 32. A' Paradits madárnak noha laba vagyon a' földre mind az által ſoha nem ſál. 33. A' Patſirta (ſántoka) az égre heſſer repül fel, minek elötte a' földről etelére egy magot ſel venne. 34. A' Filemle egész etſaka enkel: és enkeléſében oly ſorgalmatos hogy gyakorta, ha máſnak enkeléſét hallyá, meg halinkab, mint amannak engedne. 35. A' Veréb oly katzér hogy huſſor egymás után meg nőſhetik. 36. A' Baſiliscus súvöltéſével minden kegyokot el űz, és tſak ſinte nezeſévelis meg űl. 37. A' Here nem igyekezik magának eledelt keréſni, hanem lopva a' mehek

koſárba oſontván, a' mehek mézét emeſten emeſti. 38. A' Darafnak mérgetes fulákja vagyon. 39. A' Szar hajto bogár ganebol leſen 's abbolis, él. Annyi laba vagyon mint egy holnapba a' nap. A' nap es hold egy be menefeket vilagofon meg mutatya; mivel a' terhén ganebol tſínált golyobiskat nap nyugot felé forgatdogalván, melyet egy küſ gödröſkét áſván, el takar és 28. napok után, mikor a' hold a' nappal éppen meg eggyeztet, meg nyitt, melyből akkor mas egy uj küſid bogár kél ki. Ez az ő nemzéſének mi volta. 40. A' Perſűſök tſak ſinte harmattal él. 41. A' Saska mind hozza éréſével 's mind ragáſával meg veſtegeti a' gabonát. A' ſaskával élő emberek, azokat nagy ſűttel meg űvén, megſozzak, es ugy eſik meg. 42. A' mehek ſoha nem nőſnek: puſtában lakni nem ſeretnek: királyt tartnak, a' kinnek minden engedelemmel vagynak: nemellyek egy tiſtet 's máſok máſt viſelnek: egész napozo nap eſtig mind munkalodnak: kamaratſkaikat tſutſudalatos atſmetteſſéggel tſínállyak: az őregek honn mükalodnak az iffiabbak odaki: a' mely ſűre ſálnak meg bántáſnélkül veſik annak mézétel: a' mellyek terhelen ternek az ő koſárokbá azokat harman harman vagy negyenyüttik ki: nappal az ajtokon, mint a' taborban őr állas vagyon: ejjel mind virattig nyugofnak, akkor oſtán egy, kettős avagy harmas zuduláſſal a' többit ſel ſerkenti; ha eſekbe veſik hogy jo idő leſen a' dologra ki mennek, de ha ſelet avagy eſőt éreznek mindnyájan benn a' koſárban maradnak: a' ki mentek közül, ki viragot 's ki tſepket hoz: a' mezet kivált keppen a' mehek ſűről, reti három levelű ſűről, mezei űkő nyelű (ſű) ről, vad űkő nyelű (ſű) ről, hegyi tſillyánról, tſereſnye, alma, körtővély hars 's több ezekhez haſonlo ſak viragirok ſedik: a' mérgetes ſűvet igen el ravoſtattyák: nem egy féléből tſínálnak mindent: a' hereket koſárjokból ki űzik: ganéjokat egy helyre gyűjtik, és a' rut időkor onnan ki hordjak, ha ſél ramad oda ki letelekkor, a' labokba kovetſkéket viſelnek hogy a' ſéltől meſſe ne vettſſenek, az eſtve-

nek ideje elközelítvén, a' zugásban mind aláb aláb hagynak, míg egy végre a' kőfart fel kerengvén, egy bongással mind el alóssa őket: egy raj sem él tiz esztendőnél tovább: Ezek közül a' király mindennel sepb, fulakja sints penig őnekie: de a' többi fulaknélkül meghalnak. a' Király ő közöttük nem munkálodik, hanem csak körül jár's nogattyá őket: ezt őrizik 's neki engedelmese: ha el fárad hatokonnis hordozzák, ha el zelyedet őt fel keresik, éltét magok veszedelmével oltalmazzák, hogy ha el vész, vagy meghal, meg gyásolják: ha fel háborodnak, és a' kőfárban port, vagy valami nedvességet hintés, veszekedések mindjárt meg bűnik. Ki tudna mind el beszélni dolgokat?

XL. Eckediga' levegő égbeli állatokról, következőnek a' vizek, mellyek közül az emlékeztetések ezek, 1. A' Delphin, mely a' vízi állatok fejedelme, selidséggel serénléggel, szeretettel, erősséggel minden tengeri állatot fellyúl halad. Es mivel az embert a' musikát 's a' gyermekeket igen szereti, az ő teste állásában az emberhez ütöt, nyelve hamar fordulo (pergő) vagon, szől, emberi módon süll, élesen lát és szagol, ember artyafianak mondatik. El él 120 esztendeig. Gyönyörködik a' Simon nevben, mellyet ha meg hall messzünneis el jő réa. Ezeknek a' víz bűnén gyakor jázodozások bűlvesit jelent. 2. A' Salmo könnyen főzik, pünkösdi havában fogják 's akkoris leg job, Eosibél Lazatznak hivattatik. 3. A' Potykának négyes kopotoja, husos inye, hus nyelve, monyakkal tele sája vagon. Igen jól taplál, semmi vízi állatnak nem árt, hamar meg rothad. Sokan azt itelik hogy arannyal él. Oly rest hogy ha a' tsuka fel nem ebretené talám ehel halna meg. 4. A' Pisstrang veressé pettegetteter meg; a' tsebes víz ellené beis eleget us, magas kőveket által ugrik, jól taplál 's hamar emestődik. Hideg sábasu nedvet nemz mely a' kelleninél melegebb vérnek és májnak 's az hév betegségek és forro hideg leleteknek hasznos. 4. A' Kesteg a' tengerből us fel a' folyó vizekbe, minden tengeri 's minden folyó vízi halaknál job izú 's kedveseb, igen jól taplál és a' vért kevesé meg hűvesíti. 5. A' Szarnyalo halak a' herénghez igen hasonlítanak, ke-

vesé mindaz által hosszabbak és temerdekbek, olyan szárnyok vagon mint a' denevereknek, a' tengerből lövellenek ki és el igen fel repülnek mint a' Szantokák. Gyakorta a' hajo árbortzába ütköznek és a' hajoba be esvén a' hajókknak selette kedves eledelül lesnek. Brasiliában teremnek. 6. Az Arnyék hal az ő úsásában való gyorsaságával mint az árnyék meg tsallja a' nézőköt; edes vízbe nem megyen hanem mindenkor a' tengerben lakik; egyedül borzodollya a' tengert, még az ő féleki közül sem követvén senki. Meg jjedven tsak a' fejét és semeit dugja el; a' kesége után mindennél nemeseb (bűtsületeseb), mivel jól táplál könnyen emestőd, és vér hivesítőis. 7. A' hartfa esztendőtsaka háromsor ell; jo izú husa vagon, a' mérges marafokot meg gyógyítja, sőt még az aszonyi hotol meg vesztegetődestis. Ha, a' mely borban meg fojtatott, valóki meg issa bornemissza leszen, és a' sülési illendőségtois meg fosztatik akár serfi 's akár aszonyi állat legyen. 8. A' Tiskingolna avagy menyhal sábasu, tavasszal edes vizet 's nyarba sőt (tengerit) szeret, igen jo izú jól taplál, neveli a' sülési illendőséget. 9. Az Aranyas halnak semöldöke arany sűű minden halaknál taplál, merreg ellen orvosság, igen felenk hal, honnan a' gyűkerek alá vonnya magát és ha a' sáagai és gyűkerei meg renditternek ijedtebe nem tud mit tenni és így könnyen meg fogattathatik. 10. A' Tsuka ha meg chül még a' maga félekireis kegyetlenkedik, végtére penig még a' földetis megeszi, a' bekával termeseri ellenkezése vagon, és gyakorta attol meg vakittatik, az ő sebeit a' tőmpohoz (kivel süntelen jár) vakarodafá által meggyógyítja, selette táplál, az ő lisré tette állalaiban ha ki egy aranyni nyomot borban meg iszik, arénája el romlik. 11. A' Menyhal a' viperával nőfik (bagzik) meg, mivel nintsen az ő feleki közt him. a' mikeppen hogy az ingolnak között sints nőtény. Az ő lelke nem a' fejében tartatik lenni, hanem a' farkában, mivel a' feje meg rontatása miá nem hal meg, hanem a' farka meg sértődése miá, Paltzavalis nehezen ölethetik meg, könnyebben ostorral. 12. Az Angolna sik hal, de a' tüge fa levelevel és ruhával könnyen meg

tartathatik, nappal alszik, a' maga felekezeti ellen kegyetlenkedik, nyoltz esteig él, a' föld senennis elél hat nap, ha eszaki fél sű, jo izű, és igen jól táplál, ha meg szorít sokáig áll, és a' torha ellen jo a' gyomornak, 13. A' Sarda a' musika zengésben igen gyönyörködik, úgy hogy arra a' tengerből fel lattalék sokni. Meg szorítottatván eteli kívánságot nemz, a' gyomrot a' torhatol meg tisztítja, minekokaért a' betegségéből fel gyógyuloknak elsőben illyent sokrak adni. 14. A' Siger, igen felenk és igen ravas hal, egész teste hal hejas, a' betegeknek igen hasznos. 15. A' Habarnitza ravas és tsaloka, mivel ijedségében a' kővekhez ragad, és olyan levén mint azok, nem könnyen ismertetik meg. 16. A' Torpedo egy sarban heverő hal, mely minek előtte a' Halásoktól meg erettnék, az ő hideg/ége által, azoknak kezeknek érzését el veszi. 17. Az Echeneis egy igen kirsin hal, mely a' nagy hajokat meg tartoztattya. 18. A' Raknak minden erzenkege a' mellyebe vagyon, mivel nintsen feje, a' seme végen néz, a' saján nőszik, sőtén olyan hamar más elé mint hátra, a' vizen kívül a' föld lkaiban szeret lakni, igen élő, tavasszal meg verkeznek, ő belőlle meg rothadván scorpio támad (ugy tartják), az assu korságosoknak és a' dűhűs kutyaktól meg maráttattnak hasznos, vizeletet indit, veséket tisztit, és bővön táplál, fogait tsak nem olyanok mint az emberé, a' nagy labái leg job izűk és a' farka, mellyet nyakának hinak a' dologhoz nem értők, a' hold változati szerint az ő husais nevededik avagy kevesedik, Pünkösű, Sz. Janos, Sz. Jakab, Kis assony havaiban leg jobb. 19. A' Tengeri Tsigaknak nintsen fejek, de helyette egy menedek vagyon az ő felső resékben, mellyen az ő rufágokat kiadják. Him és nőiteny között valo külömbség ő közöttük nintsen. Egy monybol (krabol) réj tsabásu tsaparodati lever (nedvet) hoznak ki, avagy rothadni kezdet sarból lesnek, avagy az olaj tsakból mellyek neha a' hajokra ragadnak, tavasszal mint a' tsigak a' partira mennek, és ott a' harmatot ki tatott tsajjal véven bé, belőlle ostan gyöngyöket teremnek, a' holdal ökis nevedeknek a' vagy fogynak, a' mely holnapokban a' rakok jök és hasznolok ezek rosi-

siak és hasonlatlanok, mivel akkor a' nőési kívánságtól tsiklandoztatván izetlenekké lesnek; és a' benne levő nedvesség, ha ki meg eszi, benne nőési kívánságot indit, s kevesé táplál. 20. A' Hajoska a' jo időben az ő vitorlát (sárnyát) a' félnek erefti és labával mint kormánnyal úgy igazgattya magát, és ha ragadozó madarat lát felette, sárnyait hirtelen le botfattyá és magát alá vonnya. 21. A' lo feju és disno fogu tengeri hal midőn az eteltől felette meg terhelterett, nadas közé megyen, és addig fúrollya magát a' nád törskéhez, hogy az ő ere meg nyillyék, és a' vér meg indullyon, mellynek ostan folyását tsartal állittya meg. 22. A' Béka az ő rekegésével esőt vagy tsitra időt jelent: ennek a' semeiről két fikaty függ le, mellyeket a' süvnyes helyeken vagy a' zavarékokban felvon, és az oda talalo halatskakor hozzája vonnya s meg eszi. 23. A' Stokfisknak tsüve az ő hasában vagyon. 24. A' Cestreus semmi hussal nem él, mind az által él ő véle a' Tsuka. 25. A' nadály (vér sipo) a' testbe ragad és az őket águ s sip tsabásu nyelvvel a' vért onnanki tsijja.

XLI. 1. Eckédig a' lelkes állatokrol, kövverkeznek a' gyűkeres élő testek. 2. A' a' gyűkeres élő test az a' melyben tsak nevededési elevenleg vagyon. 3. Minekokaért ők sem nem érzenek sem magoktól nem mozoghatnak. 4. Ezek vagy magból vagy magnelkül teremnek. 5. Az ő magjok egy temerdekedvességgel tellyes tsemetétske, mely kívűl egy igen vekony hollyagskával fedetik bé. 6. Melybe, a' földbe vettertven, eledeli etető nedv tolyatik, mely annak nemely resseit a' földbe igyenesen bé avagy ide tsóva tolyla, kik gyűkerekké lesnek; nemelyleket peniglen a' földből ki fele mellyekből a' kívn valo reszek lesnek. 7. Magnelkül akkor teremnek mikor a' földi érezhetetlen resetské, a' föld felső réteben a' vekony dologrol tsüntelen izgattatván, olyan el helyhetett, formakor, és mozgásokot kapnak (vesnek) mellyekkel a' megmondot maghoz hasonlok levén tsiatén mint abból, a' belőlökis valami nő. 8. Mivel penig ez a' mozgadozás

mozgadozás avagy meleg fok sántalan feleképpen serkezetheti el a' rešeket, sántalan fokféle nemeis vannak a' gyűkeres állatoknak. 9. Továbbá a' gyűkeres állat élésére és nevedesére meg kívántatik, hogy az eledeli nedvesség a' naptól és a' több vekony állattól a' gyűker menedékin a' gyűkeres állatba tolyassék, mely azon uton a' melyen oda ment meg nem térhetvén hanem más utanna következőkől tolyattatvan elébeléb, vegezetre annak leg külső rešeinek végeire megyen. 10. Mivel penig az erre alkalmas menedékek a' holt fában be űorultak, az, sem elhet sem nem nevedkedhetik. 11. Mivel penig az a' földön el terült elterő rešetskék fok felek, hasonloképpen a' gyűkerek menedekféléi is; más forma eledel tolyatik ezekbe a' rešekbe 's más amazokba, és ott külömkülféleképpen rendelkezetik. 12. A' gyűkeres állatok egyféle rešei nedv (lév) hus, sikkart, az elegyek penig gyűker, törősk, faderék, töke, fsemere, virág, gyümöls, mag, hej, és a' levelek. 13. Sok gyűkeres állatoknak el hullóssal a' hidegeb tartományokban levelek, mivel az ő menedéket a' hideg be űorittya úgy hogy az eltető nedvesség ne mehesen ki elégségesképpen rešjok; de a' mellyek vastagabbak (sűrűb természetűebbek) és melegb nedvességűek, és mellyeknek menedékin a' vekonyfágos rešetskék keményebben mozoghatnak azoknak levelek egész teletfáka rajtok marad. 14. A' virágok, a' menedékeknek, mellyekből a' virágok leveletskéi ki űsírznak, sokaságok űerent, egy vagy fok félék. 15. Mivel penig a' kövér földből a' gyűkerekbe több és bőveb nedvesleg tolyatnak mint a' soványbol, gyakorta tellyes és fok féle virágokkal meg ékesittetett fűveket teremnek. 16. Az ő űaparodások el vetés, űlterés, homlittas, és oltás által sokot lenni. 17. Ezek közül nemellyek, az ő belső állapotok külömbfége űerent, ennek meleg és hűsok 's amannak hidegek és aralmasok. 18. Sok fele gyűkeres állatok virágiból 's gyümölsfeiből űarfartathatik (nyomatrathatik) ki oly nedvesség mely elégségesképpen meg tűstittatvan, meg élleűtetvén és a' rez űazék űűvegéből le tűsepgtetvén meg gyuladható lelket ad, melyben ha űemmi vizes reš-

šek nem maradnak a' le tűsepegés közben, és benne valamely ruhat meg martnak, tűzet értetvén hozza hamuva ég; de ha fok vizenyős rešek maradnak benne, a' ruha fel lobban ugyan, de el nem ég; mivel a' vizenyős rešek a' ruhanak belső rešeit el foglallják, és így a' tűzet onnan ki rekeztik. 19. Ez a' le tűsepegő nedvesség penig azért lobban fel, hogy kűtsin és agasbogas rešekből áll, a' kik között valo ragasságokban lévő vekonyfágos dolog, alkalmasfág adattatván, könnyen fel lobbanhat; 20. De nem olajos mind azon által, mivel az ő agatskái oly kűtsinek hogy olajja nem lehernek. 21. A' gyűkeres állatoknak erejek külömbkülömbfélé, mivel nemellyek első, második, harmadik, negyedik rendű melegek, hidegek, nedvesek vagy űárasok. 22. A' gyűkeres állatok tövön vagy űaron állanak. 23. A' tövön alloknak vagy tűfak egy tövők vagy on mint a' b fák: vagy többes mint a' c bokrok. 24. A' űaron alto d fűnek ne vezetetik. a *Stirpes*. b *Arbores*. c *Frutices*. d *Herba*.

XLII. A' Fak oly gyűkeres állatok mellyek a' gyűkerből agasbogas és tűmetés törőskből jo fel huzalkodnak (nevedkednek). Ezek vagy tűfak meleg földben teremnek vagy akar hol. A' meleg földön termők: 1. A' Temjénfa mely magas 's többire Arabiában nő, levelei majd ollyanok mint a' lentiscusnak. Ebből foly ki az a' gumi mellyet temjénnek soktunk hini. Mely lág, fejer, kövér, kerekded, a' fűstöléskor mindjárt meg gyulado. Ki mennél gyantásab és ragadob, annal dűűereteseb sokot lenni. 2. A' Mirha Indiai fa melynek törőske kemény, a' föld űénénél tekeres, hejja űimáleveleinek űelyei űulakoson és töviffesen nőnek. Az ebből a' fából ki folyo nedvességis Mirhanak mondatik, mely kövér, gyantásabásu, fűű és veres űinű. Ez második rendű melegittő és űárazto, 's alkalmas keserű. Minekokaért a' űebeket, főképpén ha azok a' fejen estek, meg tűstittya és egybe űorras, ya: a' magzat a' méhből és a' geűstaknak a' hasból valo ki űűzésére is illendő: a' régi hurutban és lehellésben sokat rešen. 3. A' Macer Indianak Bádán nevű űigeriben termő fa, mely a' Baraszk fához tűfak nem mindenképpen hasonlo,

csak hogy levelei keskenyebbek és rövidek: gyümöltse muskotály (se retsen) dionak mondathatik, és olyan mint a' mogyaró, heja kemény, egy erdei (vad) rósa fábasu virág vésti környül őtöt: kívül bé borítottatik. Aza' virág macsnak neveztetik. A' Szeretsen dio job ha ujj, nehéz, lévvel tellyes, olajos és ságos. Szarast és melegit a' második renden, és valamenyre fioritt. 4. A' bors fais többire Indiában terem. Gyümöltse a' fanak külömbfége szerént hofssuka vagy gömbölyeg, midőn a' gyenge vesszők a' közel levő fakra magallan hutyorodnak fel, gerezenként terem: mely jól meg érvén Mendstent havába fedetik le, és pálma gyekényeken a' verő fényen többire harmad napig süttetik, míg meg feketedik és meg kuporodik. A' hofssuka pedig az egyéb fakon nő, mely mint valami hofssuka, sáraz hal hej formán egybe szerkesztetet vékony semű bimbotska, tarka semmel fűg le. A' bors igen igen melegítő és sáraz. 5. A' Palma fa bő Egyiptomban és Arabiában, tellyesfeggel zöld, dereka hofssuka és keresded, hejja hal hejju forma, levelei mindenkör fel felé tartnak, Mennél inkább meg terheltetik annál fellyeb emelkedik. Az ő gyümöltse ha meg érik fekete színű lehen és edes. Feniciában leg díszetesebb, a' mű nálunk valok mind Egyiptombéliek. Az édes palma diokból a' nedveslégek ki tisztítására hasznos orvosságot csinálhatni. 6. A' Balsamfa tőkéje a' terpen-tina fához majdhasonló. levelei pedig a' Rutához de valamenyivel fejérbek és soha nem hullanak el. Terem Sido orságnak Jericho nevű völgyében és Egyiptomban: ha meg metszik sejer nedveslég (opo-balsamum) tsepeg ki belőle: Az ő tőkéjének sinter felső részénél metszik meg, még pedig evaggel, vagy eles kővel, vagy font kéleckel, az ő leve gyapjuval itattatván fel sárvatskakba tartatik; fűgő testendőt akais keveset gyűjtögethetni benne. Ha az ő olaja igaz balsam olaj a' tejjel egybe alósik, a' vízben könnyen el oszol, és a' ruhát nem rutittya meg, de az ilyen most ritkan találhatik. Szaraz és meleg a' második rendben, állattya vékony, ő helyette jo a' szeretsen dio olaja.

olajával élni. 7. A' Poma gránát fa Carthago tájat terem, nem igen magas, levelei keskenyek és fényesek, virágja barlony sin, gyümöltse tele maggal. Az almája jo izülevés, leg főképpen a' gyomornak hasznos, a' torhas okadást meg enyhíti, ha hejja és virágja egy arányu meretekkel főzetik meg vízben avagy etzetben és a' gyomorba be vétetik, az ő leve minden hideg leles ellen igen jo. 8. A' Citrom fa mindenkör zöldelik, levelei fogafok (fűrészesek) s a' borostyan leveleihez hasonlok, az agak kőst hegyesses, almája rantzos heju és hofssuka. Regentak a' Médufok tartományában terem, A' fa maga hejja a' siv meg vastagittalára igen jo, főt még a' gyomor nyavalyái ellenis hasznos. 9. A' Cedrus fa a' gyalog fényőhöz hasonló, de levelei hegyesebbek: Cyprus szigetben iszonyu magallak teremnek: soha meg nem rothad se a' fa meg nem eszi. Az élő és jól lévő fakot meg vesztegeti és meg rothasztja: a' rothadtakot és a' meg vesztegetteket pedig meg ujjittya és meg oltalmazza. 11. Ezek a' meleg földben termő fak: Az akar holott termők termékenyek, avagy meddők. A' termékenyek gyümöltse vagy ilag borítottakkal borítottatik bé vagy kemennyel. A' lag borítottak ezek: 1. A' Fűge fa, mely nem igen magas, hejja sima mint az olás dionak, gyümöltse hofssuka mint a' körte, és tele maggal. Ez az egyéb fakanal termékenyeb; úgy mint melly háromsor avagy negyszeris terem egy esztendőben, úgy hog egyik a' másikat ott érje. A' fűge sine elsőben tej színű, oszton méz színű. A' fűge fához köttetet vad bika (ókór) meg felidül tölle. Az lsooppal meg főzetet fűge ehomra vetetvén bé, a' hurutot és a' tüdők nyavalyait meg gyógyittya, ha pedig ruta levellel, gyalog fényő butkóival, és olás dioval meg főretetvén és elegyittetvén listariomot csinálnak belőle, a' mirigy (pestis) ellenis igen jo: úgy hogy a' kik oszton abban mindennap valamitskét vesznek bé ritkán mirigyefedjenek meg. 2. Az Olaj fa levelei olyanok mint a' fűzfáké, de keskenyek, bek virágjok kicsin: Italiában s Galliában igen bővön terem. Az ő gyümöltse a' meg érés után meg feketedik, ennek magjából sajtolattik ki a' fa olaj, mely

mely meretkletes melegű és a' hasat meg tágítja (indítja.) Ha méreg után itattatik bé, azt mindjárt okadás által kiűzi. 's sok egyéb nyavalyák ellenis használnak. Innen mondta Democritus hogy, úgy elnek az emberek hosszú életet ha testeket kívül olajjal, belül pedig mezzel kengetik meg. A' fa maga olyā vatt g. hogy két száz egész éltendeig is el álljon. A' fűlőfűvel olyan nagy egyessége vagyon hogy ha a' melle ültetetik nem ták olajdiót, hanem fűlőgerezdekeris, hozzon: a' tölgy fával viszontag nagy ellenkezése vagyon. 3. Az alma fa a' rőtrományok külömbféle szerit fokféle, és házi vagy vad almakor terem: a' háziak közül az edesek melegeb természetűek: a' savanyok pedig hidegebb levűek. Mind ezek hasznok az elme elajulasi ellen, és a' szívnek meg vastagittására illendők: azokban mindaz által, a' kik gyakorta esnek benne eleget, követ (arénát) soktak nemzeni, és a' gyengébb gyomrokban fel puffasztó lelkeket szerznek: ennek felette az inaknak is ártalmasok. A' vad almák mind soritto erejűek: mellyek mindaz által meg törtetvén, és valamely edényben viz öntetvén reájok és meg főztetvén, must izű levet adnak mely a' hasat igen jól meg lágyítja. Az almafa nemei a' bis alma és a' baratzk fás. 4. A' Bis alma fa sokkal törpéb és almája mohos (pihes), melynek természet hideg sabafu és soritto: minekokaért a' meleg nyavalyákban a' gyomor meg erősítésére igen jók, mint a' boris: ismét az ő belőle készítettet méz avagy olajis. 5. A' Baratzk fa levelei a' mondola fáénal egy kicsinnég nagyobb, gyümöltse pedig (a' baratzk) kerekded és lévvél tellyes, 's kívül valamenyére pihes. Leve, az ő bőveb vizes: hidegsege mia könnyen meg vész, és tellyességgel ártalmas: kiváltképpen ha a' több etkek után vetetnek bé. Mivel a' gyomornak sínén labbrogván hamar meg vesnek és torhat bővebben készínek. Minekokaért a' kik gyakorta esnek benne eleget, hideg lefélékbe esnek, és az ő inok tsudaképpen meg bantodnak. Levelei ha porra rontatnak, az alut véres sebeket be forrasztják: a' levelek leve pedig ha italban bé vétetik, vagy a' levelekkel együtt a' köldökre kötöttik a' gelesztat meg őli az emberben. A' gyümöltsök virág.

virágjaiból nád mezet tévén hozza oly orvosság készíttetik, mely a' gyermekekből ki veszt a' gelesztat, ez hasznosab és a' fájnakis kedveseb. 6. A' Körtővél fa az ő gyümöltsével elég ismeretes. Az új és nyers körtvények a' vért hamar rothadáshoz készíttik, minekokaért ritkán kell vele elni és kevesse: Gyakorta fualkodásokor is szerznek, mindaz által ha vekonyittoval és a' selet kiűzőkkel vetetnek bé, nem annyira ártanak. A' fűttek inkább vastagittanak és a' hasatis inkább meg lágyítják. Hasznoképpen a' sülték a' gyomrot meg erősíttik és az ő somjuságát meg enyhítik, főképpen az edesek és a' fagások, ha anissal, kömennyel és nád mezzel 's a' t. főztetnek meg. Az erdeiek felettéb sorittanak és a' gyomor tsemeret fel indítják. 7. A' Szilva fa agas-bogas, hejja keményeb, levelei fogások 's hosszúk kerekdedek gyümöltseis hosszúk gömbölyeg. Minden nemű szilvak hidegek és nedvesek: minekokaért is a' gyenge gyomroknak nem jók, főképpen ha nyersék, mert az aszúk nem olyan ártalmasok. Az edesebbek a' hasat meg lágyítják, a' savanyobbak őtöt meg soríttják. Az ezekből készítettet lictarium sokféle meleg nyavalyák ellen használnak. A' silva faból ki folyo gomi (enyv) ha borban meg itatik az arénásoknak fokát használ. A' kőkény fa (vad silva fa) a' meg mondotnál külsőb mind maga 's mind gyümöltse. Ezeknek virágjából le tsepegtetvén viz hatalmason használ az oldal fájások, és a' melleknek sokféle nyavalyái, ellen. 8. A' Nyospolya nagyságára nevezve egy annyi mint az almafa de tövisseseb, ágai pihesek (mohosok) és tövissesek: az alma fa mellel örömesben nő. Az ő gyümöltse három, negy avagy öt magot (követstét) foglal bé magába: először zöld es keményeb, őstán méz sínű sarga és lágyab: a' hasat meg állítja: minekokaért nyárba a' has menés ellen jó véle elni főképpen ha jól meg készíttetik. 9. A' Tseresnye levelei olyanok mint a' nyospolyaé, fogások és darabosabbak, hejja sima, sine fájó de fekete sabafu. Gyümöltse hufos és leves kerekded, de az edes nem igen egeszleges: Ha magjokkal együtt ettetnek meg a' gyomrot meg tsíttják. Az ő magjokból ki sajtoltatott lév az arénát meg rontja és kiűzi.

kiűzi. A' tseresnyék hufa bővebb vért nemz és inkább meg köveritti a' testet. innen vagyó hogy a' tseresnyével élő verebeknek majotskajok a' tseresnye éréskor sokkal nagyobbak mint mássor. A' tseresnye neme a' Medgyis melynek sára hosszabb maga savanyob, sine barsony fin, avagy veres.

Az aprob gyümöls termő fák követeznek: miné. műek 1. A' Borostyán fa a' meleg tartományokban önként, nálunk a' hidegnek miatta még ültetveis alig nő, levelei hegyesebbek és temerdekebbek, héjja gyenge és sima, mindégig zöldellik. Ez az ő hasznalatosságaért, a' Régieknél igen nagy bősüetben volt: kik az ő leveleivel a' békesség és győzedelemnek jelentésére eltenek, és az ő leveleit a' Tisztviselőknek új esztendőbeli ajándék helyet mutattak bé: Ezekkel szoktak a' Poetakoris és a' Doctorokat meg koronazni és fel ekesíteni. Gyümölsé és levelei melegitlenek és igen szárazok. A' Gyümölséből való olaj az ő melegítő és lagyitto természetéhez képest, hasznal a' melly nyavalyai ellen, sőt még fok egyéb hideg segből származottak ellenis a' főben, hasban, májban 's a' t. A' kolyika faldalmittis megh enyhíti. Az ő porok pedig ha borban vetetik bé, a' vesék 's a' holyagok kövét meg rontya. 2. A' Gyalog fenyő fa az ő aprogyümölsét két esztendeig viseli, és az első még meg nem érvén, máskorot hoz, rövid és hegyes levelei vannak, héjja keskeny, és csak nem mindenütt meg vagdaltatott sabafu. A' harmadik renden való melegítőse és száraztsága vagyon, minekokaért melegit és egybe gyűjt: a' meg hűlt gyomornak és egyéb reseknek meg melegítésére jó. A' gyümölsének első renden lévő melegítése és száraztsága vagyon: mellynek sokféle hasznai vannak, (főképpen az ő belőlők letepegtetet és ki sajtoltatott olajnak.) Ha' bé véterik a' levegő ég meg vesetése ellen a' lelkeket meg erősíti és meg bőviti. Io a' hurut, nyilallások és egyebek ellenis; egy soval minden rothadt és pokol nedvességeket meg emese. A' gyalog fenyő fából vőtt olaj

lajjo a' kösvény ellen, sőt a' test egyéb faldalmi ellenis ha ő vele a' hát gerentz meg kenetik. Ha a' fülbe botfattratik a' süketiséget el veszi. Efelben be vetetvén a' komorkedvet el üzi. Az ő gomija (enyve) ha tikmony fejjérel meg elegyítettvén, a' homlokra és a' vak szemekre kenetik, a' fő tepegését meg allitya. Temjen porral és tikmony fejjérel a' hasra kenetvén annak folyóságot meg kemenyíti. 3. A' Szerderj fanak kerekded, sáros, és feketés levelei vannak, virágja gyakorta az egész gyümölsöt befedi. Leg utolsor tiszazik, leg utolsor hullatya elis levelét. A' belü nyavalyák ellen való orvoslások közé igen jó elegyíteni. Gyümölsé először fejt, csán veres, vegezetre fekete. Az ő belőlle tsinaltatott listárium mint csak magais a' leve felette hasznos a' gége ki sebesedése, és a' máj gyuladást ellen. IV. Követeznek immár, a' mellyek gyümölséi borittékkal fedettetenek el: kik avagy mind éppen avagy csak ressi. borittatának bé. Az éppen bé borittatott gyümölsűek ezek. 1. A' Mondola fa, melynek tőkéje hosszabb, ágai fokak és ki terjedtek, levelei a' fűz féléhez hasonlok, a' ki bimbozás előtt viragzik. Aze des mondolák közép sűrű melegűek, metelő, vékonyitto, el törő, 's tsipefnelkül meg emestő erejék vagyon: innen a' sikeres és az enyves nedvességek a' tüdőkből való ki adatrásokra tsuda a' mint használnak; főképpen ha meg rontatván levesbe vetenek bé, a' máj, lép, és vesék meg sorulást ki nyittják, és a' vizellést segellik, de mind ezekre hathatobbak a' keferük. A' mondola olaj a' torok darabosságát meg lagyittya és az aszú korszagoknak jó, a' keferű mondolából való olaj pedig a' fül nyavalyainak egészleges. 2. Az (olaj) dio fa igen magas, héjja hosszabb, sima, és fejtő, levelei nagyobbak, tudn. hosszabbak selyesebbek és nehezebb ságuak. Ennek dioja ha gyakorta etetik, az ő páraival a' mellyet meg sorittják, minekokaért hurutot és főfajást bereznek, sőt neha a' nyelvbennis gutta ütést. Ezekből egy kiválkeppen való fő

főorvosság kétféleképpen, mely csak nem mindennemű mérgek ellen használ, tudniillik: Két meg asfaltatot olajdiót két fűgével és hús ruta levéllel, egy kús forrt vetén közökbe, egybe törvén licetarium modra és ehomra bevén, azon nap meg szabaditt akarmitfodas mérgek-től. Veres hagymával, soval, és mezzel egybe tfinál-tatván, először mindazáltal ehomra rágattatván meg, a' duhús eb marása ellen használ. Az díonak zöld haja-ból sajtoltatott lóv minden gyulladás és torok dagadási ellen használ. Ugyan az ebből lefűpegtetett víz, harmad részéni erzetel bé vétetvén, a' mirigyes gyulladás élkezdődés idején, huson négy ora alatt érvágtat bot-satván mind az által elől, a' mirigy-től meg ment. 3. A' Gésstenye fa az dío fához hasonló, leveleinek mind az által több eretskei vannak és fogasabbak. A' Gésste-nyék mind nyájan melegek és szárazok az első renden, és a' földességre nézve, igen felette forítottok: úgy hogy a' vérhas ellen és a' vér pókóknak, igen jók. Akar a' főnek akar a' fűtnek arra' foka, de sokkal inkább a' nyers; mivel nehezen emésztetnek meg, és igen fel su-vok 's forítottok. A' kik fokosor fokot esnek benne meg tetvesednek. A' hammuba sűtek, soval, borsal, és nad mezzel etetvén meg, jobbak a' fűtelnél és a' nyerséknél. A' meg asfaltattaknak porok a' rak semek-kei és folyo borostyán vizével a' vizeletet meg indítja. 4. A' Bűkkfanak tekintetes magassága vagy on, hejja temerdek és fejerlő avagy barna, levelei borostyán sa-basnak csak hogy kőröskörül fogasok. Gyümölsé haró segeletű, mely borzos és sűros kemény tokorskába fog laltatik bé: ez meleg, édes, és foritto sabásu: levelei pedig hidegebbek: mellyek meg rágattatván az ajak és az iny nyavalyáinak igen hasznosok: meg rontatván pedig és meg nedvesítettvén, az el lankadt tagokat meg vastagítja. A' bűkk makk a' dísnoknak az edes-ség kedvéért igen kedves: sőt a' Gűzűknak és az ege-reknek is, kik fereggel mennek abba az erdőbe a' hol ollyant érzenek. A' csak resserent be borítottat gyü-mölsű fa. A' Tser (tölgy) fa, mely magas, temerdek és darabos hejju, levelei igen be vágattak. Tseges bogos ágazatu. Az ő termései gyümölsé makk, neha gyü-mölsé

mölsé pedig gallos és tseré enyv. Melegit és szárazt de csak modjával: 's egyfersmind foritto sabásu, főkép-pen az a' hártya, melly a' makk hejja alatt a' makk hu-sat be fedi. Az ő leveleiből le fűpegtetett víz a' máj folyasit és rothadtságot, mint a' tűdőjéris, boldogul meg gyógyítja. Az asfonyok fejer 's akarminemű folyasit meg állítja, 's minden meg alutt vért ki-űz. A' levelek pedig magok először meg törét-vén, és az új sebekre tetetvén, azokat egybe vonnyak és be forasítják: az izzado hév daganat és kelések kezdetin igen hasznosok, mivel a' meleg keménseget meg előzik. A' ketté vágattatott gallosokban neha lé-gy, neha hangya, neha pedig pok találtatik: Mellyek felől a' kösség azt tartja hogy a' légy hadakot; a' han-gya drágafogot, a' pok pedig dög halált jelent. A' gallos pora a' febre hintetvén, rántznélkül egybe forasít-tja. A' tölgy fa hamma meleg borban bé vétetvén a' vért pókóknak igen dífseretes. V. A' gyümöls termő fákhoz, hasonlok a' gyanta termők, mellyeknek gy-ümölsök csak apro bugatskák (diók). Az illyen fák csak nem mindenkor viragoznak. Minéműek: 1. A' Fenyőfa, mely igen agas bogas, levelei hegyessék és fe-sű sabásnak. A' fenyő diók melegítő és száraztok: 's egyfersmind enyvezők. A' hurutosok és asfű korfago-foknak használnak, az egei testet meg erősítvén és meg melegítvén. 2. A' Szurok termő fa, magas; feketel-lő, ragados, sikeles, és folyos hejju; az agnak csak két oldala felől ki nővő keresit forma ágatskáj; levelei se-lyesetskék, lágyatskák és simátskák mint a' Rosmarin-té. A' mellyek ezek közül fejeirebbek, és levelek eg-gyik felől hamu sűnűk, azokból oly gyanta (enyv) foly mely mezzel eggyűt meg fűzetvén a' fő és torok le fűpegesi ellen igen jó; sőt akarmely külső nyavalyák ellennis használ. De leg nagyobb erejek vagy on a' sebek fel gyulladásának (tűzességének) meg enyhítésére, és azokat az ő enyvésséggel egybe forasítáfra. Arpa lis-tel és borral egybe fűzetvén a' meg keményedet tal-gyukor meg gyógyítja. 3. A' Veres fenyő fa felette magas, temerdek és minden felől meg hafadozott hej-ju, ágai a' tőkájé körűl rendel nőttek ki, levelei sűrűk, hoűsu-

hosszúknak, lágyak és hajások (pihesek). A' mely enyv (gyanta) ebből foly leg dítteretesebb, ságára, kóstolására és erejére nevezte a' Terpentinanál erősebb. Ez a' nedvesség méz színű sükeres, és soha meg nem keményedő. Gombája választott jó, ha sejtérő, ritka, puha, könnyű és sűrűlő: Ez először edes, ostonn keserű és sűrű: metélő vekonyitto, törő, el ostaro, és a' bé sűrűltakot ki nyitto erejű. Leg illendőbb pedig a' torhanak ki tisztítására. VI. Eckedik a' gyümölcs fakról: a' gyümölcstelenek következik, kik közül ezek a' kiváltsképpen valók: 1. A' Szilfa, mely maga es, levele kevesé fodor, darabos, és könnyeb mint a' körtvély faé, fája méz színű, kemény és rutarska. Héjja, agatskái és azoknak levelei enyves erejűek. Levelei meg törésvén és erzetbe tisztaltatván a' pokol ruhót meg gyógyit-tyák, és a' sebek saját ősse foglallják: sok hasznai vannak egybekis. 2. Az Egerfa tőkéje igyenesen nő ki, fája és béle lágyab, levelei olyanok mint a' körtvély faé, mindazáltal nagyobbak, s' keményebbek, és valamennyere kerekdedek. Vizes helyeket szeret. Igen meleg és száraz természetű fa: Innen vagy on hogy a' föld és a' vizek alatt sok esztendőig el nem rothad. Az ő levelei ragadosok és kővérek, mellyek ha a' kelevényekre meleg vízzel eggyütt tetetnek bizonyoson meg gyógyit-tyák: zoldenn pedig minden tuzesülésre használnak. 3. A' Hars fa helyes és ki terjedt, tőkéje es héjja remerek, levelei mint a' folyó borostyáné, mindazáltal lágyabbak, és kerekdedsegekben hegyesebbek. Nedves hegyeket és völgyeket szeret. Levelei sűrűtő erejűek: egybekben azon ereje vagy on a' mi a' vad olajának. 4. A' Puszpang fa, apró, remerek, és mindenkor zoldellő levelű, tőkéje darabos, és többire tőgős bogos, feketéllő, fája barna, és igen kemény s' igen nehéz. Se tűzre se bűnre nem jó, a' vize nek mindjárt a' fenekére megyen, meg nem sűvasodik se meg nem vőnül. Szarazto és sűrűtő ereje vagy on. Ha levelei porra tetetnek és a' levendula vizében bé vetetnek, az elsőfokot meg gyógyit-tyák.

tyák. A' Puszpang faval tisztaltatolug a' bőr sálakat meg ősit-tyi. 5. A' Nyirfa, mely gyenge, héjja először barna, ostonn fejtérő, fája gyenge és romlando, minden fák felett tellyes edes ízűlével. Ennek héjával a' regiek papiros gyanánt eltek. Az ő tavaszkor sedetet leve az aréna és a' sárgaság ellen igen jó, sőt a' sa rothadtágatis meg gyógyit-tya. Ezen lév ha az alutt tei közé erzetet a' sáiban semmi nyű nem teremhetik. 6. A' Fűzfá sernyű hamar nő, sokáig él, mivel meg odvasodasa után is sokáig nem vész éppen meg. Ez erősebb avagy romlob. Az erősebb fekete avagy fejtérő. A' fekete a' kertek mellett szeret legjobban nőni; a' fejtérő a' folyó vizek mellett. A' romlob még fejtérő, A' fűzfának sárazto és temerdekítő ereiek vagy on, főképpen az ő leveleinek és héjjának. Levelei ha borban meg főzetnek, és meg itattatnak, a' has tekereket meg enyhítik. 7. A' Nyárfá vizes és nedves helyeket szeret. Ez, fejtérő avagy feketéllő. A' fejtérőnek hosszú és igyenes tőkéje vagy on s' sifima héjja, levelei elsőben kerekdedek ostonn segele-tesek, alol zöldek, fellyül pihelek s' mindenkor resketők. Mertekletesen melegítő és nedvesítő. Ennek enyveből tisztaltatolug a' nyárfá olajat. Ha ennek a' fának gyökerét valaki italba meg issza nyoltz napokig a' has tekerekekről és fenn akadástól meg oltalmaz. A' fekete nyárfá egy kevesé nagyobb és sifimab, s' levelei keskenyebbek, alol zöldek, fellyül hammu sűnűek. Melegítő és sárazto ez a' fa, asztalnak és egyéb efféle eszközöknek igen jó. Agai az uton kézben viseltetvén a' láb és a' kéz fáradtságát el űzik. Ha az ő enyve meg törérik és be vetetnek a' has menes ellen igen hasznal.

XLIII. Eckedik a' zölő fakról, következik a' bokrokrol. A' Bokrok nemesebbek avagy nem annyira nemeselek. Nemesebbek. 1. A' Cinnamom India ban terem, sine fekete sűbasu, agatskái igen vekonyok, mellyek ha meg

töré-

tőrtetnek bőléges ágat borítanak magokrol. Ennek héjja vékony avagy temerdek. A' vékony igen hatha-
to és igen jó ízű; a' temerdek nehezebben emestődik
meg az ember szívének meg erősítésére. Az a' job, a'
mely vereseb és csipősebb de egyfelmind édes. Resei
igen vékonyok a' harmadik renden melegitt, szárazt pe-
nig a' második renden. Használ a' meg hullt gyomornak;
a' látsz meg vastagittya sőt a' szív és a' májtis; tisztá-
vált nemz. A' Kasia temerdek nagy és barsfony színű
tső melynek belől a' veleje tellyességgel fekete. A' ne-
hezebb és barsfony színűek leg jobbak. Ennek feketellő
hufából jó és engedelmes orvosság készíttetik mely a'
nehezebb hideg lelesek ellen, sőt sok egyéb nyavalyák
ellen is igen jó, ha egy lotnit adnak rósa vizből beben-
ne. 11. A' nem oly nemések ezek. 1. A' Magyaro-
bokor (fa), mely jó magass, törsoke vékony, kővér,
fejerlő sennyeckel meg választott; levelei az eger-
fánál helyesebbek, és fogasotkak, bimboja el hullván
magyarokot terem. A' magyarok melegek és igen
nedvesítők; minekokaért meg köveritnek ugyan; de
mindazonáltal a' gyomornak ártanak, és könnyen vér-
hasat szereznek; főkeppen a' mellyek veres hártával
borítottanak be. A' zöldék egessegebbek mind az
által az aszúkna. Meg tőrtvén penig és mézes viz-
ben meg itatván a' régi hurutot meg gyógyitták. A'
meg egetetnek hamva, o' hájba avagy medve hájba ke-
vertetvén s a' főre kenetvén a' haj elhullást meg orvo-
sollyá. 2. A' Bodza fának hammu színű agatskai van-
nak, belől lágy bellet teli, levelei olyanok mint az dio-
fác. Gyümölcse barsfony színű melyben vér sábasu lévő
vagy. Ennek neme közül való a' földi bodza is mely
törpe és állatson, törsoke negy segű, levelei mint a'
mondolake úgy választottanak el egymástól, és szárny
modra terjedtenek ki. Mindenikfele melegitt és szá-
razto, meg emesteni és ki tisztítani való ereje vagy,
e' felett penig egybe enyvező erejű. Gyökere avagy
levelei külön borba meg főzetetvén, és meg itattat-
ván a' viz kórágosokat keményen meg tisztítja, mely-
re a' földi bodza gyökerénél semmi hathatob és has-
nálatosb nincsen. A' mely vizben az ő levelei meg fő-
zetnek,

zetnek, a' száraz hurut ellen igen jó. Az ő belőlle tsi-
náltatott listariom, a' veritékeket és akarminemű
mergetis kiűz a' testből. 3. A' Hegyes tővis olyan
mint a' vad kőrtővély fa, de mindazáltal külső, és két
avagy három agatskaju, mellyek többire imitt amott
tővivel foglalattak egybe. Hideg és száraz a' második
renden. Az ő gyümölcseből való lévő a' máj tüze-
sege ellen használ, sőt egyéb kelessek ellen is kiválteppen
ha paponya vízzel meg elegyítetik, a' somjuszagotis
meg oltya. Hejja a' gyökérének és az ő gyümölcse ha
meg rontatik, a' testben lévő nyilak, csontok, tővissek
és elegek ki vonására csudá a' mint használnak. Az ő
belőlle nadmezzel tfináltatott sirop, avagy tfinált bor,
a' szív igen meg erősíti, és a' gyomor eteli kíván-
gat helyére állattya, a' gyuladó hideg lelesek ellen has-
nál, sőt minden belől a' vér felettébb bűzgo' bőlége-
ből származott nyavalyák ellen is. 4. A' Szent János fája a-
gatskai barsfony sábasu színűek, levelei főlö levél for-
mak, de külsőbbek, és zölden feketellők, gyümölcsei
gömbölyegek és verhenyők 'shossu' száron állók.
Levelei és gyümölcse hidegek és száraztok a' második
rendben, s egyfelmind egybe enyvezőkis. Minek-
okaért a' gyümölcse leve valamint el készítettén a' szív
resketése ellen használ, sőt a' testnek mitüze-
sege ellen is, főkeppen penig a' mirigyesekeknek. Ezen lévő ha lud-
láb fűvel készíttetik meg a' himlőnek (apronak) igen
használ. 5. A' Rósa, vese- és fák-ként nő ki, zölden fe-
ketellő sennyes, sok horgas tővissei vannak, levelei egy
részt fűreszek, gyümölcse és virágja jó szaga. Minden
rosák hidegittők és száraztok de modjával, mind külső
s mind belső nyavalyák ellen használ. Az ő borban
ki főzetetett levek a' fő és a' semnek fájdalmat meg e-
nyhíttik, az inyekis ha avval meg öblítetnek megjavul-
nak. A' rósa mez akarmely resket meg erősíti, és min-
den komor kedv indító s torha szerző dolgot ki vésen.
Főkeppen ha kömenyből főzetett orvossággal, egy kús-
fotis adván hozza, adatik be. Használteppen a' rósa
olaj egesseges, a' homlokot meg kenven véle a' fő fá-
jást és meleg nyavalyait meg gyógyittya. A' vad rósa-
kon termő gomba, ha porra rontatik és borban be ita-
tik

tik az árénát ki űzi, a' benne találtatott fergetskek pedig azon hasóra hathatosak. Az ő vizek a' sem veresége és rothasága sőt akár mely ő nyavalyái ellenis, igen jó. A' veres rofákon kívül akár mely rofából való vizis meg itatván meg erősíti és modrával megis hivesíti az agyat, a' gyomrot, a' lelkeket és a' természet melet, és őket a' rothadástól meg oltalmazza. 6. A' Folyó fiederj igen tövisses, selyvel terjedő, levelei eperj level formak, egyik felől feiérék's más felől fekerék. Gyümölte sinte olyan természetű mint az igaz fiederj faé. Szárazto, hidegittó és egybe vono természetű vagyon. Az ő leve ha a' verőfényen olyan temerde (sűrű) leszen mint a' méz. Job a' mostanál, a' falyából keszítettet siroppal meg egyelítettven pedig mindennap két lornit meg innya a' belpokloknak igen használ. Az ő levelei, virágjai, tőrsai, gyümöltei vizben meg főzöttetvén, ha vagy meg itatnak vagy ruhára kenetterek, minden belső gyűladást csudakeppen meg enyhítenek. Ha a' meg száraztatott levelek vegei borbán meg főzöttetvén itatnak meg, a' veres has meneseket mindjárt meg gyógyítják. 7. A' Fodor fűlő igen ágas bogas, hejja hamu avagy fehér babu sűrű, sok hegyestővisséi vannak, levelei olyanok mint a' földi borolyáné de külsőbbek, s hajlottak (horogfok). Gyümöltei zölden veresellők, míg még meg nem értek ételben be vetetvén hasznosok a' haragosoknak és az egyéb gyengédedeknek. A' mostan le száraztatott levelek a' tűzefedések és messze terjedő daganatok ellen, ismet a' Sz. Antal tűze fájdalomnak meg enyhítésre igen jók. 8. A' Kolotea fas bokor levelevel a' Bakfarku tűhöz hasonló, gyümölte kerekded, mely akkora mint egy lentse, kit az ő tokjában fel puffadva terem. Hasznos a' has meg tisztítására. Főképpen pedig a' fekete sárt nehézfégnek külső tisztítási és a' fejét's az agyat és az érzékeny gégek esközeit, az artalmas nedveslegektől meg szabadítja, úgy annyira hogy minden a' fekete sártól eredt nyavalyák ellen igen hasznos legyen. 9. A' Szőlő tőnek gerezdeiből való lévből először must leszen, az után meg forván bor, mely a' földnek mint egy vére, és az italok között sinte olyan, mint

an, mint a' kenyér az etelek között. A' főveb boroknak nyolczvan nemeit sámlállyá Plinius.

XLIV. A' Fűvek eledeliek (enni valók) avagy nem azok. Az eledeli fűk gabonak, avagy paré, 1. A' Gabonak ezek: 1. A' Buza melynek az ő temerde, semmeikkel telyes feje hosszú vékony falon (sáron) terem. Ez modrával való melegittó és szárazto, jól tápláló, sok külső és belső nyavalyák ellen hasznos. A' leg job buza nehezen töréttethetik el, sűrű, nehéz, arany színű, sima és kővér földben három holnapig terem. Az ő listi job ha tsak modrával őrlöttet meg, ujj, és gyenge (vékony) korpájú. Az ő belőlle való kovásnak hozzá vono, és a' keleseket meg érlelő és meg nyitító ereje vagyon ha soval elegyítettik meg. Olaja a' kelevények kebeleinek be gyógyítására igen dicséretes. A' buzából való ruha keményítő list, magánál a' buzánál egy kevesé hidegittó és szárazto: s jo az olyanoknak a' kiknek fejek le tlepfegő: sőt azoknak is a' kik vért pöknek, ha vizben leves modra vetetik be. A' hurutosoknak és a' has menőknek is igen jo, ha arpa lévvél és nád mezzel adatik bé. 2. Az Arpa oly gabona melynek fejében levő simeit hegyesebbek és sárgább sábasuak, kiis ugyan falon nő. Hidegittó és szárazto a' második rendű's egy sersmind sorított. Az ő listi mostan fejt tejbe elegyítettvén a' keléses daganatokat rövid időre meg javítja, azoknak fájdalmát, meg enyhítvén és tűzességeket meg oltván. Ezennek listi erzetben és vajban a' kifitzamodot tagokat helyére állattya. Az ő belőlle keszítettet eledel keményebbed, hidegeb és sikerefeb nedveségeket nem z's nem is táplál úgy mint a' Buza. Az arpa viz meg itattatván tsak nem minden hideg lelesék ellő igen egessegek, a' holott a' fel gyűladás sebesseb. 3. A' Tönköly (Cirok) az arpához igen hasonló, de job ságu, neha egy tokba két simeit hoz. Hidegittó és kevelé száraztois, minnekokaért a' buza és az arpa között közép sűrű: nem annyira táplál mint a' buza, de mind az által inkább mint az arpa. Ha borbán avagy erzetben meg főzetik jo akarmely daganatok ellen: sőt meg a' darabosab hurutok a' maj, nedves tudoknak, és a' meg lagyittando

L

melly.

mellynekis. 4. A' Rosnak feje és simelei hofibukábbak, melysege keveseb mint a' buzának, az ő belőle kecsit-
tet kenyér hajol meg nem süttetik, sok gonosznak le-
sen oki. Az ilyen kenyér mind az által hajol meg fo-
zattatott, forrás vizből való, s három napok alatt ták ő
erettetik, a' sájj. bűdösségét meg gyógyítja. 5. A' Zab,
levele sőt meg sárais ták nem mindenben hasonlo a'
buzához, a' hegyeben mint valami kistsid le függő két
lábu saskarskaban vagyon az ő sime. Ez a' buzánál
egy kevesé hidegeb, ereje olyan mint az árpáé, marás
(tisipés) nélkü. szárazt, és az ő engedelmes savanyósága
miatt közép serént emészt, és így a' has meneseket és
a' meg kemenyedet heveséges izzado daganatokat, meg
javítja. Ha az ő liszt meg süttetik és mézes vízben
be vétetik a' régi hurut ellen használ. 6. A' Kőles i-
gen sápara gabona, levelei hegyesek és tsutofok (tor-
nyofok), tokorskaiban gömbölyeg és le függő simeit
visel. Mineműségévei hideg, az első rendben, szárazto
penig a' harmadikban. Minekokaért a' nedves hasat meg
szárazta, de kevesé táplál: sakorskaba köttetvén jo or-
voslagok azoknak a' mellyeket tsipés nélkü kell meg
száraztani, hasonloképpen ha ires ruha modon meg ke-
netik. Ezen modon ha meg hevittetik és héven a' has-
ra tétetik, a' has tekerekek ellen sőt sok egyéb fájdal-
mak ellennis igen jo. 7. A' Rís a' kölesnél sokkal ve-
konyab és külső, sűrűs magu, többire nedves és vi-
zes helyeken nő. Valamenyére sörítto, minekokaért
a' hasat valamenyére meg allítja. 8. A' Lentse ugy
nő mint a' bagoly borso, simeit kistsinkék, és lapos
kerekdédetskék. Leg job a' mely a' főzés közbe a' vi-
zet hamar el isssa és könnyen fővő, a' hasat meg sörít-
tya, főképpen a' melyben tzékla és utifű vettetik. 9. A'
Borso in, az ő karskakaival valamihez kötődvén jo ma-
gassan nő fel, gyümöltsei kerekdekek mellyek egy hü-
velybeis fokban sörülnek bé. Ez, kertt avagy mezei. E-
zek külsőbbek és a' földön el terülők. Emezek penig
nagyobbak. Mindenik virágja vagy sejtér vagy barsony
sinu. 10. A' Bab levelei olyanok mint a' három leve-
lű fű, zölden feketellők, kőverek, mint valami vesző
salakon nő, virágjai sejtérők, de belől fekere sennye-
kel

kel különböztetnek (választanak) meg, gyümölt-
sét kétféle nyíló hüvelyben termi, mint a' borso is. Ko-
zép serént való hideg és nedves termetű: mindaz-
által puffaszt, és nehezen emésztődő. A' hejtalt mind az
által job. A' hejja az új palantak (ültetések) tövere
tetetvén, azokat ki száraztyak. Az ő virágjokból le
tsépgtetet viz penig ruhara öntetvén a' testből a' tö-
visseket, tsontokat és az egyéb belé menteket, ki von-
nya. 11. Következnek már a' parésfüvek, minemű-
ek: 1. A' Kaposzta, melynek levelei selyesek, melly-
ek ha egybe kaptolodnak kaposzta fejt tsínálnak. Hi-
degittő, nedvesittő, és tsipősségnélkü való szárazto:
nagy hasnu sőt mind az emberekre s mind az oktalán
allatokra nevez. Egyiptomban mindazáltal nem elnek
vele, mivel ottogyon igen keferű. A' Romaiak regen
nem tudván az egyéb füveknek erejeket, hat száz es-
tendőig többire minden nyavalyának meg orvosla-
saban tsak ezzel éltek. Ez el főztetvén, avagy az abból
le tsépgtetet viz a' vesék kőve (arénája) ellen igen jo.
Az ő levelei job a' daganatok és tsüzeségek ellen. Ha-
sonloképpen az ő nyers levek a' ruhnya és régi
kelésekbe hasznos. A' sejen haját nevel. A' vén kakaf-
sal meg főtt leve, a' kolyikat és egyéb has tekerekek
meg enyhíti. 2. Az Espinatznak hofsu sára, hegyes ma-
ga, selyűl hegyes s alól selyes és tsutofon ki hegyesit-
tetett levelei vannak. Hideg és nedves az első rend ve-
geben. Az ő leve a' hasat meg lágyítja és a' vérkes
(hiván) nedveségeket ki üzi. hasonloképpen a' de-
rek fájatl és a' has kemenységét el véti. Az ő belőle tsí-
naltatott olaj a' máj és a' gyomor fajdalmit és gyuladást
meg enyhíti. Ezen a' pokok marafok ellennis igen has-
znál. 3. A' Salátának teje bő, levelei kerekékes fodrok.
Ez ha a' mezon terem röviden levelű és sáru mint a'
vetteter: 12. mindazáltal keferű és teje bőveb. Ned-
ves és hívóittő de modjával, mint a' forrás viz, minek-
okaért kedves főképpen nyarba és igen egesseges. Mi-
vel etelik ivanfagot serezt, minekokaért minden egyéb
parésfüveknél dtseregeteseb. Az ő vele gyakorta élés
mindazáltal a' latsnak ártalmas. A' vad saláta leve az
asszonyok tejével az égéseknek jo. 4. A' Tzékla ser-
nyű

nyu hamar nő. Es, avagy fehér avagy feketello veres: mindenik az ő saletromossága miatt emestő és kenő: inkább mindaz által a' fehér mint a' feketello, mivel ez forittois valaményére: de ha el főzöttetik, azt az erejét el veszi. A' maj dugulások ellen igen helyesen elhetni vélek: főképpen ha etzettel vagy mustarral vetettetik bé. A' lepe fájós (dagados) ha meg eszi tífuskeppen hasnál. 5. A' Kővér portsinak levelei kerekdedek, kővérek temerdekské és hatul felől fehérek: sára is temerde és verefello, tífuslagos és sárga sábasu virágu. Az ültetnek levelei selyesebbek, sára temerdekebb, mint az erdeinek. Hidegittő az első rendben, a' másodikban pedig nedvesítő: egy nevesé savanyo. A' meleg és sáros folyásokot meg allítja: az ő leve jo a' forro gyomornac és az belső oldal tag fajlalnac: főképpen a' mind éltig tarto hideg leletek ellen akar bevetésék, akár kívüli adassék hozzá. Egy soval akar mely meleg nyavalyak ellen hasnál. Es mivel foritt sábasu jo a' hasa menőknek, és az asfonyok folyásának és egyéb vérki ürüléseknek, főképpen arpa listel. 6. A' Malva, ha kerti, nagy és temerde levele, sára három singni, virágja rósa sábasu, veres tudn. vagy fehér. Ha mezei engedelmesen lagyt, és kevesé emestis: a' kerti pedig mennél nedvesebb annál gyengébb. A' malva főzése a' régi hurutot meg enyhíti: az ő levelek főzése pedig közönséges olajjal meg elegyítettven, az égés ellé hasálnal. 7. A' Veres hagyma sára vékony kerekded és üres, mely tőmos gyűkerből (fej hól) kél ki, sok retű mellyek ostán a' reteje felé egymástól ugyan kerekdeden válnak el. Meleg tők nem a' negyedik rendben: resei temerdekek. Leve levegő égtermésű és melegű. Ha egy éjjel hideg vízbe tartatiki, a' vízbe olyan erő ad hogy ha azt meg issák a' gyermekek, a' gelesztar ő belőlők kiűzi. Soval egybe törtetven a' sumpolsót gyűkerestől kiűzi. Ha fel tyukmonni benne meg törtetik és hozzá egy kúsin holt mercurius, ismeg herélt diño salonnaja, és a' borostyan apro gyűmölts pora adatik 's avval tfinaltatik egybe, es véle a' fő meg kenetik, a' pokol sinnyedeg (ruh) tölle meg gyógyul. Az ő leve mezzel és rutás etzettel salastrom modjára ruhára kenetervén a' dűhos eb marat meg gyógyítja. Ezen a' fülbe öntet.

vén a' genyetéget és az egyéb rothadt nedveket kiűzi, és a' fűketéget meg gyógyítja. 8. A' Pár hagyma mind allattyával 's mind erejével hasonlo a' veres hagymához. De a' feles sem az egessegeknek sem a' betegeseknek nem igen jo, főképp a' kik gyége gyomruak. Salastrom modra meg kesítettve, a' meg romlott tagokat, egybe forasztja a' daganatokat és az aluttvért el sellyezti. 9. A' Peterfelyen levele olyan mint a' búróke, kőrös környűl sakadozott, magja ollyá boglarskába foglaltatormint a' kaporé. A' harmadik redé melegitt és sarazt, a' sájnak és a' hasnak igen kedves. Nagy behato és eloflató ereje vagyon, minekokaért akar főt 's akar nyers legyen vizeletet saparit. A' magva magánál sokkal hatalmasab. A' mint a' vizeletet ugy a' havi folyásokot is erősen meg indítja: a' májt meg tisztítja: a' vesék és a' holyag fájdalmat és köveit meg gyógyítja. Gyűkere leveleivel és magjaival meg etetven a' gyomor és az egyéb tagok dagadását 's a' hát fájdalmat meg enyhíti: mivel bé hatván ki saraztja és meg emestis a' vékes nedveket. Es az ő meg törtetve magja, a' főnek eves kőssai ellen igen hasnos. III. A' nem megenni valok, (noha néha ezis meg lehet) vagy illatozok és kősoruba valok vagy orvoslani valok. Az illatozok és kősoruba valok ezek: 1. A' Viola, melynek levelei külsőbbek és vekonyabbak a' folyo borostyanénál, feketelöbök, saratskai a' gyűker középekből tfinaznak ki. virágja barszony sinű, magjai a' gyűkertől nem messze teremnek. Többire az árnyékon tudn. a' kert mellett vagy egyébűt seret nőni. Az erdeinek is ollyan a' formája de nints sága. Hideg az első renden, a' másodikban pedig nedves: az emberek testehez igen illik. A' karmine-mű meleg fájdalmakat meg hűvesit, és a' gyuladásokat meg enyhíti: külön külön pedig a' fő fajok ellé hasálnak, annak forroságát meg enyhítven, és álmat hozván. A' melly és a' gége darabosságát meg simittyak, főképpen ha asztatobol avagy sirophol vétetik bé: ez a' sirop, azaz, azoknak levek a' hasat valobajol meg enyhíti es lagyítja. Az ő belőlők tfinaltatot olajis, mind a' külső 's mind a' belső nyavalyák ellen igen hasnos: a' fülbe tsepegtetve, annak fájdalmat meg enyhíti: a' gyomorba bot-

borfáttatván a' fantonic úróm magva porával, a' gesztrákot onnan kiűzi. A' Viola fejer, verhenyös, 's lang sinu. A' fejer igen meleg és valaményére hideg. Az ő levelek el főzertetvő a' hurutosoknak és a' nehezen lélegzőknek hasznos, de kiváltképpen jó a' verittezesek által a' ki adando nedveknek kiűzertetésére. Ennek virágjából tsinállyak ama jó szagu laskmin kenetet mely a' torha sikereslégeből eredt nyavalyákat meg orvosollya. A' verhenyő viola meleg és száraz, részei iszonyu vékonyok, ereje ki kenő kiváltképpen a' virágjának mellyel inkábbis szoktak élni. Ennek leve ha a' sembe borfáttatik, annak rut szennyét ki törli. Hasonlóképpen ha az ő virágja mezben meg főzertetik, a' szaj sebességét és rothadtságot meg gyógyítja. Tűk magokon el főzertetvő a' havi folyásokot, a' burkot, és a' holt magzator a' méhből kiűzik. Ennek virágjából le tsepegtetvő viz, a' nyelv nehezése és a' gutta ürés ellen, 's ismég az oldalak nyavalyái ellen fő módon használ. E' felett a' kéz resketése ellenis, ha abban meg mosatik, az ortza akarmenyenű szennyének eltörlesztésére is igen jó. Az ebből való olajis (mellyet cheir olajnak hívnak) a' meg mondatot és más nyavalyák ellenis igen jó, főképpen a' lép dagadások ellen. A' lang sinu viola (haromlag fűve) három szegelyű lagysabafu, belől üres szaru fű, levelei kereken és körös körül fogások, virágjai három félék tudn. fejer, verhenyő, és lang sinu. Meleg és száraz a' harmadik rendben, beható és el emesztő erejű. A' nehezen lelekzőknek, és a' tüdejek meg hevülteknek igen jó: jó a' tőkösség ellenis; sőt a' bört fogatkozafitis meg gyógyíthatja. 2. A' Nadaly fűnek levelei hősátskak fellyű hősabab sabafuak, és a' végénél apron apron fűrés forma fogások, mellyek a' földön kerék modra ragyognak, virágjai sűrűs és hajlo szaratskakon nőnek mellyek közepben arany sinu: levelei pedig körül barlony sin modra vereffelnek. Gyűkere és levelei hidegek és nedvesek a' második rendben. Hasznos igen a' talgyuk és a' fej tőresi 's a' melly sebei ellen. Levelei főképpen ha zöldék, a' sebek rüzededése ellen használnak: hasonlóképpen, meg rontatván az egy da-

gana-

ganatok ellen. Virágja az affu korfagosokot, ha ehomra és estve vésik bé minek előtte fekenni mennek igen segertik. Az ebből le tsepegtetvő viz, a' nyelv neki tüze fedésinek és kelésinek használ, sőt az egyéb reszek hévfégítés meg enyhíti. 3. A' Szek avagy seb fű hegyes levelű, pasint modon terem, virágiasok tele sinu, és szaglok, mellyek ujjj korokban meg törtetvő a' fő sebeit egybe forrasztják és azoknak fájdalmát meg enyhítik: a' tsontorskakot, tsviskéket és egyebeket is a' teltből ki vonnak hasonlóképpen gyűkere meg fűstötetvő, avagy magais a' fű visben meg főzertetvő, a' fő szajt meg enyhíti. Az erdei seb fű leve hatalmas jó az arénásoknak, ha két vagy három kalannit isznak meg benne. 4. A' Majorant fas szaru, sok borzos és temerdeke levelű, 's édesléges szagot ad. Meleg és száraz az első renden, vékony resű és emesztő: minekokaért a' tagoknak meg melegítésére igen jó, az emesztetis segelli és a' vizelletet meg indítja. Az ő leve az ar likaiba eresztetvő, az agyat erősen meg vastagítja: pora pedig gyömbérrel borfáttatván oda bé a' le tsepegések ellen használ. Ezen por mezbe kevertetvő a' kék ütésekre, és a' meg alut vér kiűzésére hasznosok. Az ő vize a' szollást meg hozza. 5. A' Rosmarint vékony agatskaju fű, levelei aprok, sűrűk, alól őssők, fellyű zöldellők, és timiő szaguk. Meleg és száraz a' harmadik renden: felette lágyító, emesztő, és elkenő erejű. Az ő leve mezzel meg elegyítetvő, a' sem látását, meg élesíti: magja borfáttatván a' fargasággal illertetteknek hasznoson adatik bé. A' bor, melyben ennek levelei meg főzertettek, ha reggel és estve lagymadagon vészik bé, a' vért tisztábbá teszi, az erőt kívánást fel állítja, és minden belső nedvességeket meg emest, és az azoknak ki pöketterésért segelli. 6. A' Spikinard bokros sabafu szaru, keskeny és kalásos levelű, és igen jó szagot eresztő. Fű. Meleg az első rendben, száraz pedig a' másodikban: erősítő emesztő, és visszaűző ereje vagyon. Felette szagos olajat tsinalhatni belőle melynek is azon erejei vannak: minekokaért az agy, gyomor, maj, méh, és holyag minden hideg és seles nyavalyának használnak.

nak. Ha ez a fű hideg vízben meg itattatik a' tsemere és a' gyomor meg fésülését meg gyógyítja: a' fargafag és a' vesék fájdalma elennis használ. Az ebből le tsepgetet viznek bantalan fők fele hasznai vannak, leg főbbek pedig a' fű tsepégesinek meg állatására. A' nyelv nehezége elennis igen jó. 7. A' Levendula negy begű belől üres sáru fű, melynek levelei fókak és hammu sinu' zöldellők, helyesetskék, és a' rosmarinténál hosszabbak, mellyeknek tetejében kalásos, bársony sinu' és apro virágotskák nevednek. Eppen második rendben melegitt és száraz: az agyart az ő fűgorodási és el oslási sőt akarmely hideg nyavalyái elennis igen segelli, a' gyomrot és a' májt a' beléjek sinlódót nedvek ről meg szabadítja. Virágjai hatalmasok a' gutta ütése ellen: borból bé vetetvén a' vizeletet meg indítja, hasonlokeppen a' s v nyilallást és a' fargafagoris meg gyógyítja. Vize a' fű sedelges ellen sokat használ, ha egy lotnit vesén ember bé benne, hasznos a' görts ellenis. 8. A' Narciss Liliom levelei ismereteselek, hasonlok a' pár hagymához, mindazáltal külsőbbek és keskenyebbek, sára üres, virágjai a' tetejében fejelek belől safrány avagy bársony sinűek. A' hegyeken többire sepp és kellemetesebb sáru, meleg és száraz terméseru, őve enyvezi a' febeket főkeppen az inakot. Ha ez a' fű az ő gyökereivel egybe törtetik, a' gyermekes aszónyok néki tűzesedett tetseneknek, sőt az egyéb meg égett ragoknak is igen használatos. Gyökere pedig bab lisztel őve főzettervén, a' meg keményedet dagadások or meg gyógyítja: és a' sálkakot, segeket, töviseket és nyilakat a' testből ki segelli. 9. A' Lychnis fű sörös sáru, hosszú nyiredékes, és feje levelű, virágja bársony sinu' a' feje violához hasonló. Ennek leveleiből a' Régiek gyertya belt soktak volt csinálni. Magva meleg és száraz a' második rendben. Borban meg itattatván a' scorpiók ürése ellen használ.

IV. Az orvosok fűvek következnek, mellyek a' vagy nemeselek (fűsersámhoz valók) avagy közönségesek. A' dragalatosok (nemeselek) ezek. 1. A' safrány, melynek levelei hosszúkák mint a' pásint levelei, valoba keskenyek és hegyesek, a' nagyobb bársony sin virágot sáronn

ronn neveli, melynek a' safrány sikkartai közepette fűgenek. A' Nemet országai leg jobb. Meleg a' második rendben, száraz az elsőn, és egy kevese boritto és emestő: mely az ő ereit őt esirédeig meg tartja ha jól meg őriztetik. A' sivet és a' győrot hatalmason meg vastagítja, a' vért tisztábbá teszi, és a' vizeletet meg indítja. A' nehezen lelekzóknek és a' mellyekben igen meg töltetnek meg probaltator jo orvosságot ad, főkeppen ha egy lotnak harmad részénit, egy ambra fél maggal (siemmel) vesén ember seje borból melegen bé benne. Meg kell lenni látni hogy soha egy drachmával többet egy ujjal be ne adjon senki, mert két avagy három drachmani, halálos. Kenyér béllal és tejjel egybe törtetvén a' kelések és daganatok fájdalmát meg enyhíti, azokat meg gyógyítja és ki fakaítja. 2. A' Gyömbér levelei nad formak, egy estendőbe kétser három foris meg zöldellik, a' tetejek felé meg hegyezettek, gyökerei tövös bogosok s el terjedők. A' Földbe három avagy négy tenégnire nő bé, minekokaért az Indiaiak és az Arabiaiak (a' kik nál terem) egy bog között valonit hagynak csak benn, midőn a' többit ki állak, melyből a' jövő estendőre nem elég terem. Erőssen melegitt a' harmadik rend, és nedvise az elsőn, részei temerdekebbek mint a' borsnak, minekokaért az ő nedvességek miá, két estendőnél alig tartanak tovább. A' meg hűlt gyomornak csak valoban jo meg vastagította, sőt még egyéb nyavalyainak is jo orvossága, főkepp a' meg tfinaltatott, mely ujján nad mezzel avagy mezzel tartatik meg. Az ő porotskája estve etzettel bé vetetvén, sok külömbkülömf. nedvességeket vissen ki eszaka a' verittezés által a' testből. 3. Az Eleven gyömbér (zadura) Sina országban terem, a' gyömbérhez hasonló tekintettel, de nem oly igen erős, mind az által keserű és sárgább. Melegitt és száraz a' második rendben, a' sebeket el oslatja. A' merges állatok marásának segetféggel lesén, sőt egyéb mergeknéki, főkeppen a' mirigynék, az ő sággal akar mely büzt meg gyógyit. 4. A' Galanga egy Menfis; sűnek gyökere, mely leg többire Syriában teremihonnan Olas országban bővön vitétik, levelei helyesek, temerdekek és tövis modu hegyesek

gyűfék, mellyek közben veretlenül kelnek ki a' gyűféből. Nemely külféb nemely nagyob. A' külféb gyűféb (vekonnyab) egészen barsony színű veres, bogos, és a' bogoknál el hajlot, ize tsipős és ságos. A' nagyob fockal temerdekeb, víz színű, ságatlanab és erőtleneb. Mindenik meleg és sáraz a' harmadik rendben: a' gyomrot a' hideg ellen vagy sebek ellen sőt még az egyéb resek is igen jól meg oltalmazza, erősíti, és az ő faldalmat el vésti. Ha sáiban tartatik a' lehelleter jó izüve tési: az arhoz vitetvén az agynakfokat használ: a' sűdobogásánakis, ha az uti fű leveleiből itatik bé. Az erdei, mely tulajdonképpen Cyperusnak (Szittyonak) nevezeték, par hagyma forma leveleket hoz, de hosabbakor és vekonyabbakor: az ő negysegű sáranak tetejében a' magával apro levelei vannak, gyűkere ságos és hosu avagy kerekded. Ez a' gyűkér melegitt, és sárazt a' második rendben, de valamenyére soritto is noha feletteb való tsipésnélkül: minekokaért a' fakadekok meg gyógyítására igen jók. Leg job a' mely nehez és egy kűs tsipősséggel kedves illatu. A' sűv és a' gyomor sebekedetit igen segelli, és vigab lelkeket nemz, a' komor kedvűeknek igen jó. 5. A' Kalamus többire Indiában terem, sára sűp forma, levelei pasintofok avagy nád formák, gyűkere sűrűsűrűn tőgös, sarga és forgatfós, jó ságu mely mēssere is meg érzik. Meleg és sáraz a' második rendben: de nem igen vekony termesű, és egy kevesé soritto. A' májnyavalyai ellen, főképpen penig az oldal allyi reseknek, és a' vizelet indításra jó: a' gyomrot jól meg vastagítja, főképpen ha üröm lévvél lagymadag borból itatik bé. 6. Az Aeonis (Sárga vízi liliom)-nak kegyeler forma levelei vannak de keskenyebbek, gyűkere térderskéekkel hajtogatott meg es ostatott el, fejerlik sábasu, keserű és ságával ugyan meg elestő. Meleg és sárazt a' második rendben, allattya vekony. Az ő főzelékje, a' melly és az oldal faldalmi ellen igen jó, sőt még a' májnak, hasrekereknek, és a' görtnékis, és vizelet indító. A' gyűkér leve a' mereg ellen való orvosságokba hasznoson elegyittetik, ezen a' semre kenetvén a' látsat meg világosítja, v. A' Közönséges orvosló fűveknek a' meg

meg mondottaktól más izek vagyon, és nem oly drágálatofok, mindazáltal a' Medicusok bővön elé sámlállyak őket, kikre én most, és a' Herbariomra halasztok. Ezt csűnkbe kell mindazaltall itt vennünk hogy a' mely fűvekbē him avagy nőiténféget vesűnk csűnkbe örömesben azokkal éllyűnk a' himnek és a' nőstény állatnak meg orvoslásában. Mivel nem oknélkül teremtetten 1. ften őket azzal a' külömbféggel.

XLV. Eddig az élőtestekről, kővetkeznek a' nem élőtestek: mellyek a' föld sűnén teremnek avagy benne. 2. A' föld sűnén termok, fűveny, agyag. 3. A' fűveny fok isűnyu apro kővetsekének gyűlekezete, mellyek, vagy a' nagyobbaknak fok darabra romlásfokból, vagy a' föld apro reseinak erős egybe menesekből, vagy azoknak a' tsipős levelekkel egybe nevesiből, lőtrek. 4. Az agyag kővér föld, mely a' földnek oly reseinből áll, mellyekben neminémű agas bogas, a' ki parallásfoknak és a' lelkeknek egybe foglalodásból sármazot resetskek, foglalodtanak egybe. 5. Ez ha sűrűbbed, Margának mondatik. 6. A' földben benn termők Lagyabbak avagy kemenyebbek. 7. A' Lagyabbak ezek. 1. A' Leminai (petferes) föld, mely igen igen veres. Jo a' mergeknek ki üzésére és meg javítására, minden állatok marása ellen hatalmas jo, jo a' sebekreis és a' sebek he-lynek bé simítására. 2. Az Armeniai bolus, mely sárga színű, könnyen olyan puhava tetetherik, mint a' mēss. Erős sárazt, minekokaért mindennemű folyafokot meg állit, főképpen penig a' náthakot, vér pőkéseket, a' tudó sebeit, has menéseket, sőt meg a' mirigyes dög ellenis igen jo. 3. A' Samiai fejer, ragado, esűkeres föld. 4. Az Ampelitis, fekete enyves forgatfós föld, mely ha a' föld tőre kenetik a' bogarakot (fergeket) meg őli. Ez fok tartományokban olyan mint a' holtstén. 5. A' Kreta Kreta sűgetiben termet fejer föld, ugyan ott találtatik fekeretis. 8. A' Keményebbek, egybe nőt (forrot) nedveségek (levelek), banyásatok, és kővek. 9. Az egybe nőt nedveség oly tett mely, savanyo avagy enyves levek elegyedvén a' földes es temerdekeb resek közé, forrot egybe, és a' vízben vagy olajban könnyen el osol. 10. Ha a' savanyo

levek bányászati rezserskéekkel forrannak egybe. Gálitz-kőlében, mely máskeppen varga téntának hivattatik. Meleg és sűrű termésetű tsak nem a' negyedik rendig, és sűrűkeppen sűrítő, innen vagy on hogy a' nedves hűt sokáig állóva teheti, és a' sebekbenn is új hűt te-remphet, sa' vértis meg állithatja. Nemelykék nemely penig barna. A' kar mellyik féle kőzűl a' Babyloniai leg job melly belől fejerlő sűrűekkel választot meg. 11. Ha az a' lév kőves hősűka és kemény rezserskéekkel fort egybe, for tsinal. A' so sűrűt, tőről, tisztt el olat, vissza úz, vekonyit és bé turoz. A' vizből valo sonakis (melyről oda fel sűrűtünk) ezé erejei vannak, noha mivel a' kőzé sok vizes rezsers sűrűt nem olyan hathato. Az sűrűkőmbéke sűrűt vagy Fűveny alatt termő vagy a' föld tőregiben, vagy gyöngy (kristaly) forma (minemű Erdélyben sok terem) vagy Indiai, mely fejeresen feke-télő, verhenyő és feretes. A' sohoz tartozik a' Timso is, (mely a' földnek sos veritteke. Ez folyo avagy kemény) és a' veres festék, az arany glét, rezroda vasroda's a' t. 12. Ha ezek a' levek (nedvek) olajosok és földes rezsers kőzé elegyednek. Enyv lehen belőlők, mely kővés és sűrűs sűrűkhöz hasonlo nedveség. Ez folyo avagy kemény. A' folyo kőmbéke féle sűrű a' helyekhez kepest. Az o' kíváltképpen valo nemci a' gyulo gyanta (mellyel a' mi meg kenetik és meg gyul meg a' vizben sem alósik meg) és az arabok ambrajok (mely hamu sűrű fejer enyv sűrűség. A' kemény enyv e' sűrűs sűrű ragado és sűrűs mely mint valami tajték ugy lab-bog a' tengerben és onnan ki vétetvén, mindjárt meg keményedik. Illyenek a' fekete enyv a' sűrűs enyv és a' gyanta. 13. A' Bányásat kemény ki asott dolog mely kalápttal ki nyujtathatik és a' tűztől meg olvasztha-tik és minek utánna meg olvadván meg hűlt, a' regi al-laportyára és termésetire vissza tér. 14. Mivel ezek min-den földi dologknál vastagabbak; a' föld felső és leg rezsersből nem teremhetnek hanem az o' leg belső és leg keményeb rezsersben, honnan ostan, a' savanyo levektől ort el rágattatvan, a' föld sine felé pártallanak vélek eg-gyút ki. 15. A' Bányásat első vagy az elsőkből lőt. 16. Az első kénkő és mercurius. 17. A' kénkő a' földnek, a' tűz melegétől meg keményedet kővérsége, Az o'

kővérségének bőrsége és az égésre valo illendőség mia sebessen ég, és még a' forro vizekben is fel gyulad, nem ugy mint az élő állatok kővérsége, mely noha kővéreb, ennél mind az által hidegebb. Mindennemű tűz és bőri nyavalyak ellen igen jó: és így a' bél poklosság ellen is. A' föld és az által lőt leg job. 18. A' Mercurius, fejer és igen igen tiszta föld kőzé elegyedtet sűrűs viz. Mine-kokaért leg vekonyab, hidegeb és nehezeb. És az o' ne-hezsége és kerekdedsége mia sűrűtelen mozog, és innen elő ezsűtnek mondatik. Az o' vekonyága az oka hogy akar mely temerde, még a' sűrűs, bőrtis által hatja: és hogy akarmely bányászati edényeket által rágjon. Ha az aranyat vele meg kenik, a' tüköny hejnal tőredeke-nyeb lehen. Az ezsűt edént penig, belé tetetvén a' lagy méshöz hasonlová teszi. Ez okon tsak fa edénybe tart-harni. 19. Az elsőkből valok tisztabbavagy nem an-nyéra tsak. 20. A' Tisztabb az Arany és az Ezsűt. 21. Az Arany verhenyő's igen igen vekony és tiszta kénkőből's hasonlo mercuriusból allo bányásat. Mivel o' benne a' rezsers rettenetes jól elegyedtenek egygyűbe, minden bányásatnál vekonyab és vastagab melynek ál-lattya se földtől se víztől se levegő egsűt meg nem ves-tegettetik: se a' tűztől meg nem emésztetik, hanem at-tól jobba meg tisztittatik tsak. Az o' vekony vastagága-nak miatta a' többinél lagyab és nyulob, A' leg vereseb, sűrűs és lagyab (hajlob) leg job. Egy arpa sem har-mad részenivel 134 lábni fonalat meg aranyazharni, és ha ki vert ezsűt peléheket kell meg aranyazni, egy lőt ni arany bé fed nyoltz font ezsűt tő. Hajnalba meg hidege-dik. 22. Az Ezsűt tsak sűrűt fejer mercurius és kénkő-ből áll. Az aranytól majd tsak sine el kőmbéke. Az o' vekonyágára nézve egy lőt el nyujtathatnak 3200 lá-bni méssé. Mindazonáltal az aranytól sűrűs temerde-keb. Az ezsűt az o' helyéből haj, élő fa, vesűs, hal, kegyo, scorio's tőb eféle állatok formaju. 23. A' nem olyan tiszta bányásatok vagy kénkőből allanak többől, vagy mercuriusból. 24. Bőveb kénkőből áll a' réz és a' vas 25. A' Réz temerde és veres sűrűs kénkőből és nem olly tiszta mercuriusból allo bányásat. Ez a' többinél inkább meg ég: ez az oka hogy tovább tart és az épületekre is il-lendőb, Mi-

Mivel se a' vízben se a' földben meg nem rosdásodik. 26. A' Vas temerdek és nem tífra kén kőből és mercuriusból, (az az, temerdek agas bogas és jó vastagságu resetskekből) allo bányászat. Ez noha igen kemény, ha mindazáltal bab avagy malva hejja leveben oltatik meg, meg lagyul. Es ha a' vas fonalak, meg rúzedések után, magokon hűlnék meg, olyan hajlok lesznek hogy mint a' tüzérnával, mindent úgy kötözhereni vélek. Ha pedig a' tüzés vas hideg vízbe gyakorta mártatik, romlo és kemény lesz. O' rajta az igen apro futus resék sűrűtelenül által járva, olyan utakat csináltak magoknak hogy a' két tengely vegekről mafok mafok jövé, azokon sebesebben mehesse, és tsudálatos tselekedeteket vigyenek végben, melynek, az egyéb bányászatokban, az o' resék nagyobb vagy külső vastagságok mia, nints helye. 27. A' bőveb mercuriusból allo bányászat fekete avagy fehér on. 28. A' fekete onn nem olyan tífra bányászat, és igen gázos, temerdek, seprőlékes mercuriomból's hasonló kénkőből áll. Ez nedves földbe temetettvén mind nagyságra's mind nehezségre öregbül, sőt még a' föld benné nőt mondatik, innen vagyon hogy annak nedvessegetől öregbüljön. Hideg és szoritto természetű. Minekokaért az o' belőle csináltatott edények nem olly egésségek, 29. A' fehér onn, kívül fehér's belül veres mercuriomból, és nem jól elegyedett kénkőből áll, olyan mint az ezüsttel meg fehérített fekete onn. 30. A' Mercuriom és minden egyéb bányászatok az erős vizekben el oslatván, és azokban, az el oslott resetskéknél kitűdése és azoknak a' vizeknek sebes mozgások mia, idestova levegvén, a' fo avagy a' belé vetett boikó mesének segettségéből, formodra a' fenékre mennek. 31. Az ezüst, erős vízben el oslatván, ha abba rez peléhek vettetnek, rajok ragad; hasonlóképpen a' galitz kőben való rez a' hozza furoltatott vashoz ragad.

XLVI. A' Bányászatok után a' Kővek következnek. 1. A' Kő igen igen kemény állat, mely kalapáttal el morfáltathatik ugyan, de vízzel és olajjal nem oslattathatik el, hanem ha sok időkre; a' sebes rúztól el oslattatván pedig mészé avagy eyeggé változtatik. 2. A' kő

ackor

ackor lesz. mikor a' parák, gőzölgesek vagy a' lelkek, a' föld menedékiben meg rekedvén, és erősen egymásba ragadván, elégsegesképpen meg keményednek. 3. A' kővek ritkák avagy közönségek. 4. A' rúka kővek dragálatosok avagy nem igen. 5. A' Dragálatosok a' Gyöngyök, melyek az o' tífra és vékony állattokra nézve ekesek és kellemetesebbek. 6. Ezek közül nemelyik egyféle nemelyik sokféle sűrű. 7. Az egyféle sűrűk által látások avagy nem. 8. Az által látások fejrőlők avagy egyébként rúdok. 9. Fejrőlő a' Krittály és a' Gyémánt. 10. A' Krittály igen világos gyöngy mely igen tífra kővé lévő léyből forrot o'sve. A' marvany és a' nagy kővek tsatornáiból asattatik ki: mind a' maga's mind az egyéb bányászatok ereiben szoritto. Minekokaért az o' olaja avagy pora a' vér hasafoknak hasznos, sőt meg a' mész folyasainak is, mind azáltal az aszonyok tejét igen meg bővitti. 11. A' Gyémánt által látás és igen igen erős gyöngy. Ez egyébként alig töréttethetik el, hanem az annak előtte borított, vagy peretselemet ett bak vértől, vagy a' leg job fekete ontol. Az igaz Indiai Gyémánt egy moogyaró bélni. 12. A' nem fejrőlő által látásoknak vagy minden nemekben azon sűrűk vagyon vagy kiből kiből más. 13. Az o' sűrűk a' sáffir, smaragd és a' sardonix. 14. A' Saffir világos és ég sűrű gyöngy. Nap kelet felé es Indiába terem. Italban bé vetettvén a' scorpiók utése (marása) ellen igen hasznos, és a' mely orvosságok, mereg és mirigyes (dögös) nyavalyák ellen csináltatnak, jó közökbe elégytteni. 15. A' Smaragd világos és zöld gyöngy, mely a' körülötte lévő levegő egeris meg zöldíti. Angliába bővön terem és Scotiában, 's ez is a' leg job. A' kik magokkal hordozzák a' korszag (nagy nyavalyát) meg oltalmaztatnak (a' mint tartyák.) A' o' reselési hulladékjában ha nyoltz arpa semmi italban bé vetetik, a' bővött mérget ki üzi, a' hajja a' fejrőlől hűlvén. 16. A' Sardonix által látás ember köröm sűrű gyöngy. Hasznos a' sűrűség meg tartására, sokat hasznal a' köröm nyavalyái ellen. 17. A' különbk. nemekben tulajdon sűrű tarto gyöngy, a' Hold kő mely tükör avagy eyeg módon látók által. Ez

a' hold-

a' holdal fogy avagy nevededik. Szine fehér avagy fekete avagy sarga. Az Arabiában termő fehér a' korfag ellen hasznos ha az ő hulladékja italban bé veretik. 18. Az által nem látso egyes színű gyöngyök világosok avagy fehérek. 19. A' világosok ragyognak avagy nem így. 20. Ragyogok a' Karbuncul, karchedon és az asterit. 21. A' Karbuncol ejzel tűz modra világos kodo gyöngy. Mindennél nemesebb és mindennek erejével biro gyöngy. 22. A' karchedon barfony színű sabafu gyöngy, mely mint egy csillag szintén úgy ragyog. Ez a' somoruságot és a' felsét el űzi, az egész test lelkét meg ujtván és meg vidamítván: a' testi jelenségeklátatás el vésti. 23. Az Asterit kristály gyöngy melynek tele hold látszik a' közepében. 24. A' nem igen tündöklő (ragyogo) világos gyöngy Rubint, Topáz és Hyacint. 25. A' Rubint veres gyöngy mely a' feketben mint valami kűs sikkra tñak úgy csillámlik. A' napra keményen nézésűl meg vesztegettetet látsz meg vastagittya: a' somoru és felelmes almadozafokotis el tavosíttatya. 26. A' Topáz arany színű gyöngy, mely csak a' nap fényre tetetvő ragyog. A' lebbe tetetvén a' vért benne meg állittya. Az a' forro vízbe vettetvén, az ember keze nem ég meg benne. 27. A' Hyacint viz színű, el osolhatatlan erős, feketben fehér nappal világoskodo és tista gyöngy. Igen hideg természetű: a' szív és egyéb resék lelkét meg meretkli, vidamságot szerez: és a' nyakban vagy gyűrűben viseltetvén kedvesseget hoz. 28. A' feketeb gyöngyök a' Korál, a' best, tej kő's a' t. 29. A' Korál, kővé változó fsemete formájú kő. Többire a' tengerben terem még penig amá' nedves sükereségből, mely n'ihelt ki veretik mind járt meg keményedik. Mikor ki veretik mindenűt pihe mohos, mely őrolla el surlottván az ő szinet ki mutatya. A' korál ritka (likas bikas) vagy merő és nehezebb. A' likas bikas ho színű: és hidegebb természetű. A' merő veres és feketeis. A' veres leg dítferetesebb, agasabb bogosabb és mindennél simább. Ez a' nyavalyás ember nyakára kötöttyén meg sárgul. A' vért pókoknek avagy ereztőknek hasznal. Az ő pora jo a' semnek való orvosságokba: jo a' vesék és a' hólyag arénájárais. Sőt a' korlagosoknak is hasznoson adattathatik bé. 30. As Asbest (olthatatlan kő) kő színű, és az ő egy serei meg

meg gyuladása után meg nem oltathatik. Arabiában találattik. 31. A' Tej kő hammu színű és téjjel verítettkező gyöngy. A' tejet meg bővitti: a' sem tsepegése ellen, és a' kelesekre is jo. 32. A' sok féle színű gyöngyök következnek, mellyek ezek: Achatés, türkiz, Cornyol, Cryfopros, vérkő's t. 33. Az Achatés kő sine az orosz lány bőrhöz hasonlitt leg inkább. Neha fehér eretskekkel feketéllő, vagy (a' mint kreta szigetben) méz színűekkel külfömbőztet meg. Neha olyan mint ha vérrel hinteg ettet volna meg. A' keselyők ezt az ő féskekbe teszik hogy a' merges dolgok nekik ne ártassanak, minnekkért a' scorio és egyéb merges allatok marása ellen hasznal. 34. A' Türkiz homályosabb zölden kékellő gyöngy. A' semnek minden külső nyavalyai ellen jo, a' lelküket az egész testben meg erősíti. A' Kornyol a' meg mosatot hushoz hasonló gyöngy. A' havi folyás és a' süge fekély meg állatására, így jo. Gyűrűbe csináltatva a' haragot meg tiltja. 35. A' Chrysopras zöld sabafu de aranyas tarkával meg pettegetet, s csak szinte a' feketben tündöklök egy kevése. Indiában találattik ugyan de mivel igen ritka igen drágais. A' szívnek meg erősítése és a' semek halyaga és feketessége ellen hasznal. 36. A' Vér kő vas rosda színű's vér eretskével meg vonogator gyöngy. Arabiában és Africában terem a' leg jo. Oly hideg és száraz természetű vagy, hogy meg az igen forro vizezt, belé vettetvén, meg hidegitti; és a' kik magoknál hordozzák, a' Nap hévességűl meg oltalmazza. A' vért meg állittya, úgy hogy ha csak kezebe fogja a' kinek arra vére foly, meg szűnik. 37. A' Gyöngyhöz hasonló kővek találattak mind a' földi's mind a' vízi allatokban. 38. A' földiekben találattak a' fetske, kakas és a' varas beka kő. 39. A' Fetske kő, a' fetske fiak hasában találattak kistű kővetské, találattik penig az elsőben kőtűttekben, még penig új holdkor. Ha kettő egyik többire verhenyő's a' más fekete. Leg job az egyedűl való, főkeppen ha arany tseppeskekkel pettegettet meg. Ez, főkeppen penig a' verhenyő ha a' bal holnaly alatt hordoztatik ruhába vagy bőrbé csináltatván az eselősseget, korfagot és a' holdnak járása szerent bolondoskodást meg gyógy-

gyogyitja, és az őt vífelőt mindennél kedvesse té-
 si. 40. A' Kakaskő, a' Kappan gyomrában találatot
 víz avagy kristály színű gyöngy. A' leg nagyobb egy bab-
 ni, és találatik mikor a' kappan kilents esztendő, és es-
 tendo korába is de ritkán. Ez, a' fájban tartatván a'
 somjúságot meg enyhíti, a' mint hogy a' kappanokis,
 minek utanna ez ő benne nőni kezdet, nem isnak. E-
 rosszékké is és hadakozókká teszi az embereket. Ettől
 volt (a' mint olvassuk) Milo is győzhetetlen. 41. A' Va-
 ras béka fejében termet kő fejrő barna, neha a' kőze-
 piben egy kék semeis lévő, főkeppen ha akkor vete-
 tik ki mikor még a' beka él. Az előt kell penig ki ven-
 ni, minek előre nem innék avagy a' vízhez érne. Min-
 den mérgek ellen hatalmas orvosság. Mivel ez a' kő a'
 merreg jelen létében az ő színét el változtatja, és mint
 ha veritteznék, tseppeket borít ki magából. 42. A' vízi
 állatokbéli kővek a' Rak semek, Süger gyöngy, Pory-
 ka kő's többek foka. 43. A' Rak semek többire a' no-
 stény rakokba találatnak. Az alut vért el oszlattyak és
 ki úzik. Az arénatis el rontják. 44. A' Süger kővek
 a' külsőb figér fejében ketten találatnak, fejérek's ak-
 korak mint a' len mag, de a' hal nagyságához képest.
 45. A' Poryka gyöngy, az ő nyeldekő eben (torkában)
 találatik, és három segű, kívüli fejrő's belől mez si-
 nű sabbu. A' sarga fár ki bugyogására, igen használ.
 46. A' Ritka de nem igen drága kővek a' márványok,
 minéműek a' porfir, alabastrom, ophit's a' t. 47.
 A' Porfir bársony modra vereselő márvány. 48. Az
 Alabastrom mez színű's a' tetejen sennyes márvány,
 mellyből a' regiek keret tartó edényeket csinálnak va-
 la. A' mellyel ma élnek gyanta inkább mint igaz alaba-
 strom. 49. Az ofis majd olyan mint a' porfir, igen
 igen kemény, zöld egy forma tseppekkel meg hintet
 márvány kő. 50. A' semmineg nem drága kővek te-
 merdebbek és homályosabbak. 51. Ezek merők a'
 vagy likas bikafok. A' merők a' kővek, kovák, tűzkő,
 fenko's a' t. 52. Likas bikafok a' tajték kő (láb vaka-
 ro kőnyúlkatos fejrő kő) és a' morsalekos moso fű-
 venyes kő. 53. Minden kővek közül, leg emlékeze-
 teseb a' Magnes, mely fok sántalan agas bogas és temer-
 dek

dek részekből áll, mellyek mind az által az által
 menés meg tartoztatására nem felletréb kemenyek;
 kik a' belső földtől, (mely nagyobb részent magnes sa-
 bafu,) a' felsőbe vitérvén, midőn az ő tőb részevel meg
 elegyednenek, a' kettős es két fele hajtatot futus al-
 lattól, melly a' földbe az ő tengely vegeinél csak felől
 délre, és dél felől északra, sűntelen bé mégyén, úgy
 rendeltettek el hogy az mindenik felől az egész magne-
 sen, csak nem mellékes de mind azon által külömböző
 utakon, és azokban lévő fok igen vekony és testova haj-
 lot's az által menetelre helyesen alkalmaztatot, és fo-
 kara jól meg erőssödöt, falkakon, ő rajta nagy
 gyorsasággal vitéssék: valamellyik tengely végén
 penig ki érvén, mivel a' levegő égben, vízben,
 avagy a' föld síneben elég jól nem mehet, vissza tér,
 és mindenik felől egy más ellennebe valo orvényeket
 (fordulásokot) csinál ő körülötte bizonyos méssére,
 és a' magnes körül el kerülendő kerületében lévő mag-
 nes természetű testeket, külömbkülömbféleképpen
 illeri, és abba meg tér, 's meg ismét abból ki me-
 nyen: es így sűntelen abba ki's bemenésével a' körül
 és abban kerületet csinállyon. Magnes természetű te-
 stek: a' vas és az ő sára, az agyag, a' téglak's a' t. 54.
 A' magnes tselekedetét, az ő igazítás, és az
 egybe foglalás. 55. Az el igazítás az a' mellyel a' ma-
 gnes természetű test a' magnes tengelyeihez alkalmaz-
 tatik, úgy hogy a' mely felől vagy on a' magnes északi
 tengelye, a' magnes természetű testnek a' déli legyen
 ott's a' t. hasonlóképpen ha egy magnes kette vagat-
 tatikis. Mely dolognak ez az oka hogy: a' mely futus
 részek a' mozgato magnes természetű testnek déli része-
 ből jönnek ki, úgy illetetik el az ő sűrűjök, hogy a' mo-
 dított magnesbe csak sűnt az ő északi tengelyén me-
 hessenek bé's a' t. 56. Az el igazítás egyféle avagy
 fokféle. 57. Az egyféle az, a' mellyel a' mozdított
 a' mozdítottól valamellyik tengely vég féle igazittatik.
 1. Ez igyenes avagy el hanyotlot. 2. Az igyenes vagy
 az egyenesítőben avagy a' mozdított tengelye végénél
 vagy on. 3. A' tengely végeknél valo igyenes lehen a'
 magnes ki parállasinak egy es egyenes's egy aranyu be-
 foly.

folyásától egyik felébe a' mozdítottandónak, és a' meg hajlot egyarányutól a' másikba; 4. Az egyenesítettől levő igyenes penig lessz a' mozdittando mindenik felébe egyaránt folyo hajlot parállasokrol. 5. Az el hajlot el igazítás a' nem egyarányu és el hajlot, a' mozdittando tengely vege körül annak mindenik részébe, be folyástól. 6. A' hajlás a' felé leßen a' honnan a' parállás, melynek leg rövidb utya vagy on erkezik. 7. Innen ered a' mozdittando kerengése mig jól helyre nem áll. 8. Innen meg ismertetnek a' föld sebessegeinek is darabjai (gradusi); mivel a' föld részeinek külömbfélek se. rént, a' mozdittando magnes természetü test az egyenesítettől és a' tengely vegeknél, igyenes; egyebül penig hajlott. 9. A' többféle eligazítás vagy kettős erőből lessz, vagy az erőből és a' nehezésgből egyförsmind. 58. A' magnes természetü testeknek egybe foglalodása akkor leßen, mikor egyik, a' másból jövő részekéktől a' levegőég közben álló részei onnan ki tolyattartván, és az el tolyattartot (ki üzetetet) által, az régen oda fel meg mondatot kerülés szerént, egyik a' más fele nyomatik Mivel penig a' magnesre tisztaltatott vas az ő rútágától jobban jobban meg tisztul naponként, úgy hogy a' magnesben jaro részekék sebessebben és bővebben járhatnak rajtok, innen vagy on hogy a' vassal fel ruházatot magnesnek nagyobb ereje vagy on. 59. A' magnes meg mondott részei kedetei, munkai meg őregbülnek midőn a' melybe az ő részekéi bé mennek nagyobb menedekeket (utakat) tisztalhatnak.

NYOLCTZADIK RÉSZ.

A' Tisztalványokról.

Eckédig a' földi természeti szerént önként levő dolgokrol: Következnek a' mesterfeggel készítették (tisztalványok). 1. A' Tisztalvány oly dolog mellyel a' természeti dolog az ember sükségére a' mesterfég által jobban alkalmazzatik el. 2. A' tisztalványok, az ember sükségének voltak szerént, fok felé, de nem ostromathatnak jobban el, mint az ide fel meg tartott rend szerént.

3. An-

3. Annakokáért a' támlalásra szolgáló tisztalvány a' támlavető tábla; a' merésze, a' Jakob bortya, linea, Circalom, negyed, astrolabium, s' a' t. 5. Az égi dolgokra az égi Golyobis's annak általa tisztaltatott árnyék orak's a' t. A' föld sine meg merésere és el ostromására a' földi golyobis; 7. A' tűz körül a' hadi mesterfégnek tudn. az ágyuk, puska porok, golyobisok, mesterfeggel tisztalt világok, kementzék. 8. A' levegőégre a' furok, legyezók, s' a' t. A' vízre a' töltések, tisztornak usók, kutak, hajók's a' t. 10. A' földre a' támlás verés, kerti esközók's a' t. 11. A' Szinre, az egetővegek, tükörök, kép iráfok, festékek. 12. A' hangra az orgona, harang, trombita, dob, hegedű, zimbalom, sip, üvöltő, duda, s' a' t. 13. Az izre a' süsésbámok's a' t. 14. A' tágra a' bokretak's a' t. 15. Az ember irására a' penna, ténia, papyrus, könyv nyomtatás, bőrtük's a' t. 16. Az ember testére a' ruházat tudn. süveg, kesztyű, saru, borskor, dolmány, nadrág, sürgagya, ing, s' a' t. 17. Etelére tal, tanyér, asztal, kalan, fazék, asztal fedél, asztal keskenő's a' t. Itálára, kortsoma, bor, ser, s' a' t. 18. Egészségére, patika, kanta ir, kenet, s' a' t. Lakására varas, falu, ház, kunnyo, sátor's a' t. 19. Születésére, böltső, gyermek ruha's a' t. 20. Halálára koporsó, sir, félye's a' t. 21. Mind ezekről rövideden eleget találhatni a' Comenius Aranyas Ajtajában a' xxx-dik résztől fogva az LIV dikig noha más rendel, de igen szép. 22. Vegeztem volt oda fel hogy ezen a' helyen, az égi és a' földi golyobisoknak készületéről és hasznairól tanítsak; de rövideden jer lassuk a' varások helyét és alkalmatosságát a' nevezesebb varásokkal együtt. II. A' mi a' varas helyét illeti. 1. Ha sikkágon építetük, ezek a' hasznok. 1. A' kemény és a' kőver föld illendő a' kőfalaknak és az egyeb nagy épületeknek is el viselésére. 2. Ha folyo víz leendő ott közel kevés költséggel vihetni mindent reá. 3. Ha termékeny a' föld, a' rajta lakok nem könnyen süksülnek meg. 4. Ha a' folyo víz ki árasztathatik és a' vár alatt fekvő ellenfégnek kárát fordíthatik. 5. Az ilyen hely nem alkalmatos a' vár meg asására, mind azért hogy vizes's mind azért hogy az áskalo ellenfég mebbe meg lattathatik. 6. Egy aranyu formát tarthatni az építés-

építésben. 7. Az ellenség el nem rejtheti magát. Mind azon által a' meg mondott hasznok ártalmak is lehetnek. mert 1. A' mely föld az épületekre teneked illendő, az ellenség is te ellened erős hadi épületeket tálalhat rajta. 2. A' folyó víz azon könnyen eledelt hoz az ellenségnek a' mint a' lakosoknak. 3. Hasonlóképpen a' föld bősege is. 4. Az ellenség is tálalhat arra, hogy a' lakosokra a' vizet. 5. Az ilyen épület ha vízzel környül nem vetetik, minden felől oltromoltathatik. 6. Mindenek nagy költségbe kerülnek, mivel se a' bástyákra, se a' kerítésekre 's a' t. a' természet semmit nem hoz. 7. Gyakorta a' kerítések, bástyák 's a' t. el süllyednek, mellyek nagy költséggel építtetethetnek visont fel.

II. Ha hegy tetejére akarsz építeni ezekre a' hasznokra nezz: 1. Hogy a' természet az ilyen helyet környüllevő völgyekkel meg erősítette, hogy se az ellenség be ne üthessen, se meg ne áshassa, se lövő sersámaival oda ne érhesse. 2. Ha a' föld elégséges, minden kevesebb költségbe telik, mivel a' helynek alkalmas volta, mind kerítést, mind arkokot, mind bástyákat magán szolgálhat. 3. Az ellenség seregeinek elkell süllyedni alatta, mely ő neki nem hasznos. De ilyen alkalmatlanságok is vannak benne: 1. A' hegyek tálaltai alatt az ellenség könnyen el lappanghat, és az ő karanélkül neki üthet a' várasnak. 2. Az eledel nagy költséggel hordathatik fel oda. 3. Ritkán nagyon elég vizek a' lakosoknak. 4. Az asoknak ártalmak. 5. Az első és a' zápor inkább elmosza mint az alacsony helyeket. 6. Az építőknek nem mindenkéül szolgálhat tálaltok seregent.

III. A' tengerben építtetet várasok ilyen hasznokot hajtának: Ha 15000 lábira vagynak a' parttól, a' lövő sersámoktól ne félljenek. 2. Az várasok hozzájuk nem férhetnek. 3. Szüntelen segélyt vehetnek. 4. Nem süllyednek sok költségbe került bástyáknélkül. 5. Se sok oltalmazónélkül. 6. Nem kell feletteb felniek a' hajókról való lövésekről is, a' hajók ide-otova rantorgása miatt, mellyeket mindazonáltal a' várbéliek meg lövhetik keményen. 7. Hajó sereggel meg erős-

erősíthetetik az ellenségnek veszedelmére. Veszedelmes mindazáltal a' bellőlők ki menetel a' hazának meg oltalmazására. 8. A' lovasoknak nintsen itt bősűjők (hasznok).

IV. Negyedszer a' mellyek a' tenger partra építtettek, azok is vélek hozzák 1. A' meg mondot 5. 6. 7. 8. hasznok, sőt még a' tengertől messze valamely mezőben valókerítés. 2. Hogy azokat meg sálhassa az ellenség mind vízi s mind földi sereget kell késíttetni. 3. Azokból a' hozat mind földön mind vizen meg oltalmazhatni. De a' mint hogy a' somséd ellenséget, úgy a' tavul valót is nem mindenkor kerülhetni ebben el.

V. Ha tós helyeken építtetet, ezek a' hasznok: 1. A' To se lovasokat se gyalogokat közel nem borsár. 2. Se kerülhet ninkel itt se bástya. Mindazonáltal a' nehézségek többek mert 1. Nagy költség kívántatik az épületek fundamentomának meg vetésére, a' földnek alkalmatlan volta miatt. 2. A' süntelen ki párallo búdos gőz a' lakosoknak igen árt. 3. Kevés néppel meg sálhatya azt az ellenség, sőképpen ha egy bástyával a' benn valókot a' ki jövetel dolgába meg előzi, minékokaért az ilyen épület mennél erősebbnek látszik magában, annal nagyobb veszedelmére lehet magának. 4. Az oltalmazoknak serénysege és bátorsága, meg fogyatkozik, ha tálak ez az egy uttyok el fogattatik is.

Hatodszor, a' vár sáraz arkais nintsen hasonlékül, mert 1. Bástya gyanánt vannak. 2. A' futott népnek bátorságos helye. 3. Ha az ellenség fával meg akarja tálteni, az süllyednek idejen meg gyujtathatnak. 4. A' levegő ég egésséges. De vannak nehézségek is: mert 1. Ha az arokak tálso részét az ellenség meg veheti, a' meg sállattattaknak marhajokat barmokat és embereiket abból el viheti. 2. Könnyen meg táltheti azt az ellenség, és meg áshattya, táltoit káfokat és bástyákat allithat ellennébe, és magát a' ki ütőknek minden sándékoktól meg ohattya. 3. Az ő hadi épületivel lassan el közellithet, és a' várhoz könnyebben hozzá férhet.

VII. A' vízzel tele arkoknak ezek a' hasznai vannak: 1. A' vár meg asok nem könnyen férhetnek hozzá. 2. Ha

Ha s'inte az ellenség a' külső partját meg veszi is, arokban el nem rejtheti magát. 3. Ha a' vizet ki akarja belőle venni, gyakorta mind idejét's mind munkáját elveszti. 4. Az ő kefével nem férhet közel a' várhoz. 5. Ha nem to viz vagy az árokban, akarmivel akarja azt meg tölteni nem megyen fenékre, hanem imide amoda labog. 6. Ha penig a' bé vettetet dolog nehez és ala menő lok üdőt és munkát kíván a' bé töltes. A' nehezsegek penig ezek: 1. Az ellenség könnyen t'fina! hajon hidat reája. 2. A' benn valok t'fak s'inte hidakon járhatnak ki belőle. 3. A' hideg tartományokban téibe ugy meg fagy hogy az ellenség, mindenütt rea mehet. Leg job azért ha az árok olyan leend a' mellyet mikor ember akar vízzel meg tölthet's másfor ismét a' vizet belőle ki veheti.

I. III. A' várak építése módja után tekintsük ez világserte s'ellyel a' nevezetes városokat. Kezdjük Európán el. 1. A' nevezetes város Hybernában Dublinum. 2. Angliában Londinum, Eboracom, Cantabrigia, Oxonium, Bristolia, Glocestria Salopia, Vigornia, Bathonia. 3. Walliában Landorf, melyhez 165 ecclesiák vannak. 4. Scotiában Edinburg, Scone, Alherdon, Sterlinga, Fordunum. 5. Hispaniában Granata, Hispalis (Sévilis), Corduba, Valentia, Murcia, Casaraugusta, Flaviobriga, Tolosa, Barzelona, Tarracona Compottella, Bajona, Burgos, Salamantica, Conimbrica, Valladolid, Toletum Madrid, Palma, Citadella, Monda (Colimbriz), Lisbona. 6. Galliában Luteria (Paris) Burdigala, Pictavia, Saintes, Rupella, Clarimontium, Tolosa, Bourges, Tours, Salmurium, Lugdunum, Rotomagus, Andegarum, Aurelia, Nevers, Reims, Dola, Vefontiom, Arelatum, Digion, Narbona, Pessulai hegy, Avenion, Marsilia, Valence, Grenoble, Vienna, Chamberinum, Ambianum Vermandois, Cambrai, Bolonia, Caletum, Nantes, Rennes, Constantia, Auranges, Angers: Sabaudiában Geneva. 7. Belgiomban cex kerített városok és vi. M. ccc. faluk vannak. Az itt lévő városok közül ezek a' nevezetesebbek: Brabantiában Lovanium, Bruxella, Antverpia, Bosk: A' Limburgi Hertzesegben Limburg; A' Lucemburgumban, Lucemburg és Bastonacum:

nacum: A' Geldriában, Geldria, Noviomag, Rurmond, Arnhem, Hardervik, Venlon: Flandriában, Gandavo, Brug, Ypra, Tornak, Duak: Hollandiában, Dordrecht, Harlem, Delph, Gouda, Amsterdam, Leida (Lugdunum) és egy igen nevezetes falu Haga, Zelandiában, Middelburg: Zuthfania, Mechlinia mindenik Varas ez tartományis egyfűs mind. Traiectum (ho' or az ő mind a' többi telep való kiefűgere nevez, t'zaknem ő: egesz e'fendeje már hogy lakom) hasonloképpen: Transsilulában Daventria: Frisianak naynyngoti resében Franckera, Leovardia; nap keletfelől való resében penig Embda: 8. Nemet oriságban a' Tzafartol el holdtak: Meta, Vefuntiom, Contantia, Verodunom, Tullum, Cameracum, Bodobriga, Dantzka, Noviomag, Daventria, Svolla, Camp, Brifak, Renfeld, Lavingia s' a' t. A' Tzafarhoz tartok's az Imperiombol valok. kik közül a' Rhenaiak ezek: Agrippiai Colonia, Aquisgranum, Argentoratum, Vormatia, Spira-Lubeca Francfurt, a' Mœnus mellet) Hagena, Colmaria, Selesta, Landavia, Veisselburg, Gollaria, Northusa, Thuring Mulhus, Gelnhuesa, Fridberg, Vetzfla, Tzafarhegy, Offenburg, Gegenbak, Rozhem, Dortmund, a' Sueciak, Ratisbona, vindel Angusta, Norimberga, Ulma, Nordlinga, Estinga, Svetzala, Frantz Roreburg, Memminga, Campidon Rotvida, Reutling, Hailbrum, Dynkelsbyehla, Gamond, Veiseburg, Vindeshem, Lindavia, Donaverda, Kauf bent, Ravensburg, Bibrak, Buchavia, Vinpin, Sueinfurt, Gienga, Vila, Ala Bosfinga, Uberling, Vangen, Buchorna, s' a' t. A' Haafat városok ittegyen Lubeca, Hamburg, Brema, Brusvig s' a' t. Ezekhez tartozik vandahabam 6. Pomerinubban. 8: Bosliában, Livoniában, 3. Saxoniában 13. Vestfaliában, 10 Cliviában (Marchiában) 7. Transsilalanban, 3. Geldriában, 7. Frisiában, 3. A' mellyek a' Fiedelmekre. Zazlos Urakra: s' a' t. Tartoznak penig Santalanon vannak, mint: Aenipons, Amberga, Pomeranai Bardum, a' Norvegiai Berga, Bonna, Boppert, Cassella, a' Holfatiai Chilonium, Clivia, Confluentia, Dresda, Eeislebia, Embrica, Flesburg, a' Misniai Friberga, Frisinga, Fulda, Goricia, Gorlicium,

Halberstadtum, Heidelberg, Herbipolis, Hildesheimum
Jena, Lintsum, Lipsia, Luneburgum, Marpurgum, Mis-
na, Moguntiacum, Minda Monachium, Monasterium,
Osnabrugum, Bassavia, Regiomontum, Rostochicum,
Salisburg, Slesvik, Stetin, Trevir, Tubinga, felső es
also Veszalia, Béts, Villak, Vismaria, Viteberga, Uratis-
lavia, s. a. r. 9. Tseh Orsagban, Praga, 10. Murvaban
Olomutz, Prunna, 11. Helvetiabban, Tigurum, Berna,
Lucerna, Uri, Svitz, Undervaldia, Tugium, Glarona,
Basilea, Friburgum, Scapisia, Abbatiscella. 12. Vale-
siaban sedunum: Rhesiabban, Curia, Clavenna: Nor-
vegiaban, Nidrosia, Berga: Succiabban Stockholmia,
Upsalia, Nicopia: Gothiabban Lodusia, Valdburg, Cal-
maria: Finlandiabban Abo Viburgum: 18. Corthlandia-
ban Visubi. 13. Dantiaban Hafnia. 14. Holsatiaban,
Gottorpium, Slesvicum, Flensburg Chilonium, Dieth-
marsiabban, Meldorpa, Heida, Lugdunum (London) Ha-
ma: Stormariaban Bredenberga. 15. Italiaban (olosi-
orsagban) ezek a kivaltekeppenvalok: Pedemontiom-
ban, Taurinum (Tauriai Augusta) Vercellæ, Intudea,
Prætor Augusta, Monteferratomban, Alba, Alexan-
dria, Palea, Salutium, Evas Casalis, Asti, Valenza,
Nicea, Carmaniola, Aquea (vizi vár:) Liguriaban,
Genua, Savonæ; Thuscianban, Pisa, Volaterra, Perusia,
Florentia, Pistorium, Lucasienna, Cortona, Plumbi-
num: Latiumban, Roma, Ostia, Cajeta, Tibur, Præne-
stæ: Umbriaban, Burgus, Sepulchri Castella vár, Tu-
dernum, Eugubium, Nuceria, spoletum, Nursa Ame-
lia: Sabiniaban, Reate, Narnia, Otriculum, Mallia-
num, Palumbaria, Campaniaban, Capua, Neopolis,
Cumæ: Picentben, Nuceria, vicus, safeverinnm, Ri-
vellum, Salernum: Lucaniaban, Possidonia, Acropol,
Padula, Capacia: Az also Calabriaban, Consensia,
Manthia, Reghium, Monsaltus (Magashegy), Uiföld: A'
felső Calabriaban, (Nagy Göörögorsagban) Hierachum,
Tarentum, Croton: A' Hydruntföldön, Hydruntum,
Brundisium, Galliopolis: A' Peuceti Apuliaban, Bari-
um, Monopolon, Franum: A' Dauniai Apuliaban,
Salpo, Manfredonia, Luceria, Asculum: Aprutium-
ban, Aquila, Beneventum, Terminus Sulmo Theate,
Pinna,

Pinna, Thelesia, Altavilla, Aquinum: Picenumban,
Ancona, Ricinetum, Lauretum, Camerinum, Macera-
ta Urbinum Pisaurum: Flaminiaban (Ramandiolaban)
Ferraria, Bononia, Cornelius Piatza, Faventia, Livius-
piatza, Ravenna, Ariminum, Cesena, Sarsina: A' Tre-
visi Marchiaban, Velenese, Padva, Vincentia, Verona,
Tarvisium, Tridentum: Lombardiaban, Parma, Placen-
tia, Mutina, Regium, Mirandula: Mantua, Brixia, Ber-
gomum, Crema, Cremona, Mediolanum, Lauda, Papia
(Ticinum), Novaria, Comum A' Julius piatzan, Uri-
na, Aquileja, Tergestum, Goritia, Solyomhegye; Istria-
ban, Pola, Istrianapoly, Sardiniaban, Calaris Oristagna,
Sassaris. 16. Siciliaban, Panormum, Mussana, Kiraly
hegye Syracusa, Catania. 17. Maltaban, Melita. 18.
Külsőblengyel orsagban, Krakko, Szendomir, Lublin-
Nagyob Lengyelorsagban, Posnania, Gnezna, Uladis,
lavia's, a. t. Livoniaban, Riga, Rivalia, Dorpat, Velia:
Litvaniaban, Vilna, Novigrodum, Masoviaban, Mar-
schovia: Podolyaban, Camjeniek Lemberg Russiaban,
Leopoly. 19. Borussiabban, Dantzka, Melving, Brufis-
berga, Kiralyhegye (Regiomontum,) 20. Magyar or-
sagban, Buda, Szekes Fejervar, Esztergom, Nandor Fe-
jervar, a varosok, Kassa, azerős varakpenig: Vespiny,
Sziget, Komarom, Győr. 21. Daciaban az öfok tarto-
manyiserent ezek a' nevezetefek: Bosniaban, Bagnya-
luk, Serviaban Szendörö (Szemendria) Vidina, No-
grad, Feketehegy Bolgarorsagban, Sophia: A' nagyob
Olá orsagban, Zuccavia, Varna, Ocazzonia, Barlavia,
Culinari, Coccina; Bessarabiaban (melyis a' nagyob
Oláh orsaghoz tartozik) Kilin, Monkastrom; A' Külső
olá orsagban, Tarnovitza, Braila, Tescor, Erdelyben,
Fejervar (az Erdelyi Fejedelemlako helye) Kolosvar,
Szeben Brassó, s. a. t. Dalmatiaban, Spalatum, Salena,
Ragus. 23. Traciaban (Racz zórsagban) Nicopol, Phi-
lippi, Philippopol, Andrianopol, Trajanopol, Heraclea,
Phinopol, Apollonia, Byzantium, (Constantinapoly.)
A' Tracia szarazon rea meherő szigeteben, Calliopol.
24. Görög orsagban: Macedoniaban, Thessalonica,
Pella, Stagira, Apollonia, Dirrachium, Aulon, Croja:
Epirben, Nicopoly, Actium: Achaiaban, Aegira, Ae-
gium

gium, Patrás, Dyme: Siyoniaban, Sicyon: Aetokában, Calukon: a' Locrokos es az opuntok tartományában, Amphissa, Naupaetus: Phocisben, Delphis: Beotriaban, Thebæ: Atticában, Athenas: Corinthiaban, Corinthus, Argiaban, Romani Neápoly, Epidaurus: Laconicában, Lacedæmon (Sparta) Epidaurus (az elsőtől még más): Messeniaban, Messene, Methone, Corone, Arcadia: Eliben, Elis, Olympia: Megarisben, Megara: Pelopponesusban, Megalopol, Enberezaban, chalcis, charystus: Cretaban Sittia, Candia, Rhety-mum Canea. 25. A' kussib Tatar országban, Theodosia, Tanah Ezek az Europa Nevezetes Varosai. 26. Az **AFRIKAIÁK** ezek: 27. Barbariaban Tarodantum, Marroccum, Elmedina, az tíj es a' reghi Tessa, Larissa, Kassar, Elkabir, Arzilla (Az ella) Tingis (Tanger), Septa (Senta), Teza, Teleusina Algira, Bugia, Constantina, Bona, Tunes, (Tunetum), Goletta, Karthago, Biserta, Kajroan, Tripoly. 28. A' Fekete emberek földében, Kano, Kabra, Melli, Gago, Dangala. 29. Numidiaban sok város vagyon, de egy emlékezetes fintsokzótok. 30. Libiaban csak nem mind pustak vadnak. 31. Alsóbercezen országban, Zejla, Barbara, Magadazzum, Mombazza, Quilo a' Benomoraxa, Kobaza. 32. Felsőbercezen országban, Beroa, Kazumo (Kassumo) holot regen a Candaces Kiralyne lakor, es Vella. 33. Aegyptromban, Syene, Thebe, (Diospol) Teztyra, Heliopol, Memphis, (Alcairum), Babylon, Alexandria, Pelusiom. 34. Troglodiaban, Korondol, Alcoffer, (chozair) Svachen, Sues. 35. Asiaban ezek: A' kús Asiaban tudn. Pontusban es Bitiniaban, Calcedon, Nicomedia, Apamia, Prusa, Nicæa, Heraclea; maga Asiaban, tudniillik Frigiaban, Midajum, Apamia, Ilium, (Troja) Pergamuus Canaban, Miletus, Misiaban, Lampsacus, Abydus, Adramytum; Eolisben, Myrnia, Cuma, Focæa, Joniaban, Ephesus, Dorisban, Gnidium, Halicarnassus, Lydiaban, Sardis, Lyciaban, Xanctus, Patara, Pynara, Olympus, Myrrha, Lymira, Telmessus, Galaciaban, Ancira, Sinope, Amissus, Pamphialiaban, Perga, Sida, Attalia; Cappadociaban Trapezus,

pezus, Themiscyra, Amafia, Iconium, Mara, (Cæsarea, Ciliaaban, Hama, Tarsus, Adena, Heraclea: A' kús O'rmény országban, erős varak vadnak ugyan de nem nevezeteselek: Rodhus Szigetben, Rhodus. 36. Muska országban Moskua ostak Volodimeria, Novograd Smolensko, Biela, Roskouva, Tuverda, Peskovia, Duvina. 37. Nagy Tatar országban, Kasan, Astrachan, (Cytrachan), Crustena, Zahaspa, Samarchanda, Bichend, Tascam, Chalkár, Cyareyem, Chambalu (a nagy Cham Kiralyi varasa) Kaindo, Quieansi. 38. Cyprusban, Paphus, Cythára, Curias, Amathus, Ceraunia, Nicosia, Famagusta. 39. Palestínaban tudniillik Galilæaban, Nazareth; Samariaban, Samaria, Cæsaria, Palæstina, Sichar, (Sychem, Neapoly) Judeaban, Jerusalem, Betlehem, Rama, Gaza. 40. Phniciaban Trypoly Beritus, Sydon, Tyrus, Ptolemais, Capernaum, Emmissa. 41. A' Petraxia Arabiaban, Petra; a' boldog Arabiaban, Mecha, Medina, Thanalbiziden, Zebetom, Aden. 42. Turcomaniaban, Eschia; Geor-giaban Teslis; Lori, Clisca, Gori, Tomanis. 43. Mediá, (Servan) Dan, Tauris, (Ecbatana), Casbin, Turcoman, Sárú, Sultania, Nassivam, Ardovil, Sumachia, Derbent, Eres, Sechi, Giavat, Mesopotamiaban, Orfa, Caramit, Merdin, Mosus, Persisben, Farfi (Farfistan) A' Kiralyi Varas Syras, Persepoly, Cyrepoly: Parthiaban, Cassan, Sembrán, Terachan, Amadan Immamadulafis, Malam, Mes-siath, Sasuár, Coran, Culbar, Cur, Ciem, Turbat, Turfis, Hispátham (mely Parthiafeje): Hyreaniaban Hyrcana, Bestan, Masandran; Margiána-ban, Antiochia, Bactrianaban, Bactra, Istygias: Paropanifusban Candahar Ariaban, Ehri: Carmaniaban, Chirmain; Ormusban, Ormuz. 43. Napkeleri Indiaban; Tudniillik Chambaliaban, Damannum, Bandora, Curate, Ravellum, Bazujmem, Madibar, Cambaja, Campanel, Tanaia; Decan-ban, Danager; Prider, Decan, Sintacora, Kaul.

Goa; Canaraban, Onor Batticalla, Máyanter, Mangajor, Malabasban, Calecutum, Cocinum, Coulam, (Mind harman varos es orsag nevei) Tramavor; Narsingaban, Narsinga, Bisnagar Tarnafari, Cipromand el, Melvipuri Caeli, Bengalaban, Gougo, Bengala, Sengaban, citor; Arachanban, Arachan, Avaban, Ava, Peguban, Pegu, Lava, Martabane, Losmini; Siamban, Siam, Odia, Camboja, Campaa Sincapura, Malaca, Quedoa. 44. Sinaban a' 240. nevezetes varosok között, Paquin a kiralyi. 45. A M E R I C A B A N, az esakiban, azuy Hispaniaban, Compostella, Colma, Culiakan, Pascuar, Valadosir, Mexico, (Themistitan) Tescuro, Angyal vár, Tlascaban; Nicaragvaban, Leon (oroszlany) Granat; Jucatanban, Guathmala; Ui Franciaban, Canada: A Deki Americaban, tudia, az Aranyas Castélyban, Theonyma, Panamais; Peruvjaban, a' reghi Portus (ki kőő hely) sz. Mihaly, Trugillum, Limaka, (Regium.) Arequipa, Quito Cusco Argyropol, Porosium; Chirion, Szent Iacob Brasiliaban, Pernambicum, Agoston feje, Mindsent kikőő helye; Popajában, Popajam, Calbi, Cartago, Antiochia; Ui Granatban, hűt (Sancta fides) Caribanában, Darien, Uraba, Cenu, Caribana, Cartagena, Venenola, Manacapana, Cumana; Turcumaniaban, Salta fleco, Szent Michaly Szent Jacob, Corduba: Hispaniol sigethen Szent Dominica, Sz: Janos, Plata, portus (ki kőő hely) király kikőő helye. Cavana, Xaragua; Jamafigetben, Oristan, Sevilla, Cubaban Sz. Jacob, Havana, a' Sz. Janos sigetében, Sz. Janos.

IV. A' főváb Academiak ezek: Angliaban, a' Cantabrigiai melyben 19. Schola es 40. hatalmas Colligiom vagyon, es az oxoniomi melyben 16. Collegiom es hét aula vagyon. 2. Scotiaban a' Sz. Andrafi Alberdoni, Glasgái. 3. Hispaniaban 22. vagyon, mellyek közül az Complutomi, Conimbrici, Granatai, Salmantica, Valli soliti, Toleromi, es Majoricaban a' Lulluse ánevezetesebbek. 4. Galliaban, az Andegavi, Aveniai, Aureliai, Biturigi, Burdigali, Dolani, Lugduni, Monspeii Nannesi, Parisi (melyben 55. Collegiom vagyon) Pictavi, Rhemi, Tolosi, Valentiai, Cadurci, Salmuri,

5. Bel-

5. Belgiomban, A' Lovaniomi, Duacomi; A' megeggyezet Belgiomban a' Leidai, Franekeri, Groningai, Ultrajectomi, Hardervicomi. 6. Nemet orsagban, az Argentiai, Altorfi, Basileai, Coloniai, Dilingai, Erfordiai, Etancofurti az odera mellet, Friburgi, Giesstai, Grypsvaldi, Heidelbergai, Helmstadi, Ingolstadi, Lipsiai, Marpurgi, Moguntiai, Regiomontomi, Rostochiai, Treveri, Tubingai, Betfi, Vitebergai. 7. Olos orsagban, Bononiai Ferrariai, Florentiai, Salernomi, Mediolanomi, paduai, Ticinai, perusai, Neapolyi, pisai, Romai, Firmioi, Senai, Macerati, Tauriai. 8. Lengyel orsagban a' Krakkai, posnai, Somosciai. 9. Tzek orsagban, a' pragai. 10. Damaban, a' Hapriai; Erdélyben, a' Fejervari (halabra alhatna,) kolosvari. 12. Mahyar orsagban a' Varadi, Pataki, Debreceni. Noha mind az Eradelyi 's mind a' Magyar orsagi Oskolak inkab mint Academiak a' mő nemzetünknek nagy gondviseletlenségének miatta az ő őrócké valo nagy gyalazattyára: holot mas keresztény Orsagokban, még a' hol Pápista Fejedelmek, Kiralyok uralkodnakis, vagyon a' Reformatufoknak egy néhány rend béli Academiák munékünk vallasunkon valo Fejedelmünk, bő orsagunk vagyon 's hol az Academia? melybe ha voln a' bőfégre nevezet sok idegen orsagokból a' tantulok elgyűlnének, csak nyittanok fel immár egy szeralmas semeinket 's allatnánk tudos embereket a' Scholákba, mert találánánk ha az irigység meg nem enne bennünköt. Így orsán nem mő hordanoka a' gyonyorúféges Greci tallerolkot idegen orsagokban ki hanem más hozná bé mő nekünk 's a' mő nekünk gazdagodnék belőlle. Gondold meg Magyar nemzetnek jóvat hívano ember, ilyen penzel sűkos orsagfabol, lemmie három estendő alatt legalabtizenöt ezer tallérnak ki menni, a' mellyek ben orsán soha a' mő népünk talám tzak egyet sem lát? Ennyi kell penig or az ott lako Magyar Deakokra leg aláb el. Harom estendő alatt? Oh Ur Isten hany meg már bennünkötis?

Ez dologra egy kis alkal mősságot kapván nem hagyhatom (a) parafci munkatis holott az, a' mog mondottnaknal mind regib mind hasznosab 's mind igazabb.

a Res Rustica.

M 4

2. A'

2. A' Paraszi munka vagy a' föld körül forgodik vagy az élő állatok körül mellyeknek utolsó idejétes meg kell látnunk a' paraszi kalandariomban. 3. A' föld itt vagy mezei vagy kerti. 4. A' mezeiben negy dolgokat lássunk meg: annak formáját, természetit, modját, oltalmát. 5. (b) Formája (sine) vagy a' természetitől vagy a' miveltétől. 6. A' természetitől való, sinére nevezve a' mezősík (rétes), mi halmos. [bertzes, hágos] hegyes, vagy mindenikes. 7. A' síkon mind a' vetés mind az aratás előléti. Jobb az a' sík mezőn lévő föld a' mely egy felé dőlős, a' hágo is ha nem igen meredek: a' hogy a' mely berkes és füves. 8. A' mezőnek a' miveltésre nézve való sine ha jól miveltetik nem csak szép hanem termékenyebb is. Ugy hogy mind a' fölők mind az előfák, ha rendeltetnek, mind külső helyet foglalnak el, 's mind több gyümölcst teremnek, mivel a' nap hősége jobb egyaránt fűtheti őket. 9. A' föld (c) az ő természetire nézve hogy Virgilius fal föllyak. Sovány, kőver, fekete, homokos, nedves, riaka, sűrű savanyos [fos] és hideg. 10. A' sovány termékeny, mely vagy agyagos vagy kőveres: ez egyébre: alig jó hanem olaj fának: mellyis abból ismerjük meg ha a' tájatok vad olaj fát sokot teremni, vagy ha egyéb erdei gyümölcs termő fák. 11. A' kőver föld a' hegyek allyaiban sokot lenni: mivel a' hegyekről az olvadás minden kőveriséget ide hordnak, és ha egybe sorított sűrűsnek tezik, az is elég kőver pedig a' fölőnek a' mely hegyes de Déle nyol alá igyenesen, úgy mindazáltal ha sok apró pörje találatik benne. A' marhának pedig az az elég kőver, a' melyben folyó vizek, források, és olyan pasintos helyek vannak, hogy a' menyit nappal a' marha egy helyt le éssik, e fák a' másutt meg annyi nőjön helyeibe. 12. A' fekete föld, melyben a' borozda feneke kőver, igen jó a' veteményeknek: de jó ezeknek igen még az is a' honnan erdőirtottanak csak mostanaba ki. 13. Az homokos pedig alig föld alatt, elég eges harmatot: ha sokoképpen a' eret és a' lábmosó kőves, mellyek kégyokotis igen bőven teremnek. 14. A' nedves

b Terra firma, c Natura.

nedves föld nagy korokot terem, és mind olaj fának, mind legeltető helynek, mind pedig gabonának igen jó. 15. A' ritka föld fölőnek jó, mellyet így ismerhet meg: nezd el a' hol leg keményeb, és a' as ott egy mely vermet, melyben ismét a' ki hant földet takaríts belé, 's nyomd jól meg fellyül: ha a' gödör jól véle meg nem telik, a' föld ritka és igen jó fölőnek 's baromtarro helynek: ha pedig a' bé hant föld mind a' gödörbe bé nem fér: a' föld sűrű és gabonának igen jó. 16. As savanyu [fos] föld sem mire nem jó: mellyet így ismerhet meg: egy falka földet keveri meg édes vízzel és tedd egy kosárba 's nyomd mind addig, míg a' víz kiúrt a' kosáron, 's köztold meg, melyről meg tudhatod ha a' föld savanyú. Mivel a' víz savanyúságot mutat. 17. A' hideg föld nehezen ismeretik meg egyébről hanem hogy ott fenyő, pusáng, és fekete borostyán fák soktak többire nőni. 18. A' [d] mezei földnek modja áll annak el mérésében. Az el mérés szerint, osztatik hodakra, mellyeket egy nap ember ökrönn meg szánthat; negy segekre, mellyek mind helyekre mind hősökra nézve száz száz lábniak; ugarakra, mellyek mind hősökra 's mind helyekre nézve 240. lábniak. Itt pedig esedben vedd hogy csak jól miveltessék a' föld, a' kevés is terem annyit mint a' sok. A' [e] miveltendő földnek oltalma, természeti mely tövessékből, vessesből áll, paraszi, mely fővényekből, virézi, mely árkokból, 's töltésekéből: avagy atsi, mely kővekből, téglakból, tsinált falokból áll. Hátanos pedig a' határba élő fát ültetni, hogy annál inkább a' határ felett való vessékedések el harittassanak: mellyek a' fővényis jól meg támaszják, a' juhoknak 's ketskéknek zöld agakot adnak, tűzre pedig és keretesre is vessőkör.

d Modus, e Tutela fundi.

VI. A' miveltendő földön vagy Majorok építettnek vagy kertek. 2. A' Majorok 's eszénak, Gabonas házak helyenek, kerestessék illendő meleg és hidegű ég, minemű többire, a' hegyetskék oldaliban sokot lenni: mivel az sem telbe a' zuz marázoktól meg nem vességetterik, sem nyárba a' paráktól: nem is oly magas

M 5

helyen

helyen vagy ott az épület hogy süntelen vagy fél érje vagy első mind az által ottis valami, dombotzkan kell állani, ne hogy a' zapor első folyamati a' rovéből ki mossak. 3. A' Major Gazdabau itt meg kívántatik, hogy Gyermekegétől fogva ebben a' paraszti munkában neveltetett legyen fél, 's ehez a' tífthez akkor fogjon mikor már a' harminztadik esztendőjét elérte, és csak a' hatvanodikig viselje, hogy így a' munkára mind ereje's mind okoslag legyen. A' legények is pedig mellette legalább 22. esztendőig legyenek, nyakafokes erősek ő legyen az első a' ki ágyából reggel fel kél 's ő mennyen fekenni leg utolsoris: de annak előtte az a'itokor kapukor meg lássa, ha bé vannak tzialva; ha a' marhának elég enni valoja vagy: mint fekszenek és hogy ha nintze héjok.

4. A' kert vagy földős vagy gyümölcsös vagy vete-ményes. 2. A' földős kertben (földőben) a' helyeb meg mondottakon kívűl, meg lásd hogy: a' kővéreb földben gyenge földős ültet; a' soványabba kővért; a' sűrű-be hamar nővőt és leveft. a' hamar kodoba ültet ritka venyikéjut, a' sok magu földős földha nedves helyre ne ültetd. 3. A' ki földőt akar mivleni (a' Vintzeler) magának hidjen többet mint másnak. A' földőtővet el ne adja, hanem inkább a' jóvát othon ültesse el, hogy ha kívántatik legyen miből földőjét bővíteni; mivel job ez mint a' másunnan hozott. 4. Ha lehet mind egy félét ültet egy helyre, avagy legalább egy izűt, és egy udő kőgrókót. 5. Tzemete korában add meg neki az ővét, mert földha jó nem leszen más ként ha nem rom menyit munkálkodol is rajta: ha pedig meg vastagodhatik nem annyéra art, ha süntén meg nem mivel het néd nehais. 6. A' kapálás menne! gyakrabban annál jobb. Nevezet szerint pedig ay új földőtővet Bőjt más hava elsőnapjától fogva minden harminztadik nap meg kell Mendsent havaig kapálni, 's minden fűvet mellőlle ki gyómlalni. 7. A' vintze ellér tíftei ennek felette. 1. az hogy ha lattya a' földőt virággal feletteb bővőkődni, azokban nemellyeket le vegyen. 2. Megkeverje. 3. Idejekorán azt meg leyélezze. 8. Minekokaert midőn a' földőtsemete elsőben ki jó, egészen le sokot metzet-

zettetni, hogy ostan az agak annál bővebben nőhossz. nek őrait. 9. A' hideg egű helyekben job a' földőt tavasszal meg metzteni: egybűt pedig ősszel hasznosab. 10. A' meredek földő hegyeken a' földőnek tővet a' kőözéskos az ő termeszeri állásában kell hadni, úgy hogy a' karo után ne hajollyon, mert meg art a' belinek: mivel a' nedresség nem mehet igyenesen fel benne. 11. A' kőözés kor pedig a' kőökreis forgalmatolon kel vigyazni, hogy ha a' földőt véső még igen gyenge, kakaval vagy iglitzével: ha elég vastag tzigolya avagy földok vésőkkelis meglehet.

VII. A' Gyümölcsös kert földének ollyannak kell lenni mint a' földős kertének. 2. Melyben minek elotte valamit ültetnél, annak előtte esztendővel gödrös kéket kel váinod, a' mellyekben más esztendő a' fiatalokot ültethetd, hogy így a' nap melegétől és az elsőktől a' föld el kesítettvén a' belé ültetel fa hamareb meg fogonnyék. 3. Ha pedig azon esztendőben akars ültetni legalább két holnappal, az előt tselekedd ezt, és a' gödrökben szalmát egess meg, hogy melegüllyenek meg: a' gödröknek jó helyeseknek kell lenni. 4. A' fakot jó mészre ültetd egymástól, hogy ha fel nőnek, agokkal egy másnak ne arisanak: mert egyébként se alattok semmit nem ültethet, se őmagok termékenyek nem leszenek. 5. A' tőkék (oltoványok) egy kapu nyelni terneerdekek, igyenefek, simak, magasak, ép hejjuak, sekélynélkül valok legyenek. 6. Ha Diot akars el ültetni mézes vízben (csak hogy igen édes ne legyen) aszasd meg; és így a' gyümölcsök sok kal job izu leszen. 7. Menne! job fakot találs, avval ültetd be a' kertet. 8. Akar mely féle ágat be olthatsz okarmibe, csak héjokkal igen ne különbözzenek. 9. Az oltó agaknak pedig gyengéknek, termékenyeknek, sok boguaknak, midőn bimbőzni kezdenek, egy esztendőfőknek, nap támadratra nézőknek, eppeknek, egy küs uiniaknak kell lenni. 10. De az oltás három keppen lehet: 1. midőn az el metzertet fába más fa ágat tésik. 2. Midőn csak a' héja és maga közé eresztetik bé az ág, mellyeknek tavasszal kell lennek. 3. Midőn más fának a' bimbója borsattatik valamely fa héjja hasit-

tekjába : ennek pedig nyárba leg job lennie.

VIII. A' vereményes kertek készíttetnek 1. az élet szükségére : 2. a' test és a' lelek erejének meg öregbítésére. 3. A' béméknek gyönyörködtetésére. 2. Ennek azért ha lehet közel kell építtetni, hogy annál könnyebben refesülhesse ember a' meg mondatottakban. 3. A' bérutól mindazáltal és a' bérnas effaloktól megfesse kell lenni hogy a' polyva és a' bérna töreke perjeje a' bérutól reá ne tivrathassék, mivel a' veremény leveleit ezek által liggattyák lassan-lassan : noha a' veremény gyökerének mint binten a' ganéj használnának, ha oda rothadtanak volna. 4. A' kertnek is fokkal job olyan helyt lenni a' holot a' föld valamely fele egy kevese dőlős : mivel a' nagy első viz jobban le bívarkodhatik rolla. 5. De mind azon által ha lehet nem kell az ilyen vizet hejjában el folyni hagyni, hanem vagy kutba vagy gödörbe kell venni, hogy a' bérnazságban ismét hasznát vehessük. 6. Nem mindenkör jo pedig azif hogy a' kertet viz járja köröskörül, mivel nemely veremények e' miá meg agganak, nemellyeknek pedig gyümölcsök izerlenek és nedvesekké lesnek. 7. A' ganezásban meg kell látni hogy a' ganéj a' veremény gyökere binte ne essék, hanem alól legyen gyenge föld, 's arra kell ostan a' ganét renni, de ezen fellyülis földet vessen ; hogy se a' veremények el ne égienek, se pedig a' gané melege mindjárt ki ne parályék. 8. A' három esztendő's gané, ugy mint mely már, jo meg tisztult, a' leg jobb. 9. A' fűveknek és a' paréknak az igen gyenge és vekony hamuis igen igen jo : mivel a' bolhat, hernyot, tsigat és az egyéb attalmas ferget, avagy meg öli, avagy el üzi. 10. Keskény agyakra kell a' kertet ostan, hogy a' gyomlалок két felől jo elérhessek, mert egyébként a' lábokkal kárt tesnek. 11. Ugy kell pedig embernek az ő vetéset intezni hogy : az után tista üdő követezzek. 12. Ha embernek a' hidegtől zuzmarasztol, és a' fagytol felni kell : a' vereményt bé fedve kell tartani. 13. A' nyári hev napokon pedig minden reggel és estvé meg kell ökönt öntözni, de ne igen bővön : 's meg pedig folyo vagy első vízzel ; mert a' kut viz attalmas, hanem

hanem ha joval annak előtte merítettet és a' verőfényen egynéhány oraig tartatott. 14. A' reteknek, réklának után a' r. job a' fos viz. 15. A' toes a' föld alatt bekozot viz azért nem jo, mert magokkal sok fű magot hoznak be. 16. Leg jobban pedig a' záporok táplállyak a' vereményt mivel meg a' fergeket is meg ölik.

IX. A' Marhá tartás a' parasit emberek között pástorlag, majorlag, és méhtartás. 2. A' pástorlagban a' verésre és a' tartásra kell igen jo vagyázn. 3. A' vételben a' márhának idejét, testállását mineműseget, és fáját kell meg nezn. 4. A' tartásban pedig a' táplálásra, fajzásra, fel tartásra és az egessegekre borgealmatofon vigyazni. 5. A' pástorlagnak három része vagyon : az első nezi a' küded állatokat : a' második a' nagyobbakat, a' harmadik az őrizőket. 6. A' küded állatok a' juh, kerske, és disznó. 7. A' juhok akkor kell venni mikor sem igen ven sem nem barány : és ha teste helyes, gyapja sok és lágys hofsu főkeppen a' nyaka körül, a' hasais gyapjas, a' labái a' lábni (bérnai) kurtak : fajzása ha bér. 8. A' kosnak magasnak, helyes homlokának, tekeres's alá hajlot bérvunak, verhenyő seműnek, gyapjuba borultaknak, helyes fűűeknek mellyűeknek válluaknak faruaknak, potrohofoknak, nagy tőkűeknek, gyapjas és hofsan le függő farkuaknak kettős ellő anyuaknak kell lenni : és hogy olyan bérű legyen az inyek'snyelvek mint a' gyapjok : azaz ne fekerellők vagy morskofok. 9. A' juh aklyoknak nap kelet felé kell neznien : és hogy a' juhok körmeit meg ne rothassa, a' földének tisztának és oldalofnak kell lenni : e' vegte hasnos alájok ottan ottan tista bérmat avagy apro agakat hinteni. 10. Nyárba jo reggel kell ki hajtani a' jo harmaros fűre : és ha az idő meg hevül arnyékos fak vagy kőfalak alá kell hajtani mind a' mig a' nap meg hanyotlik és a' hevűségis el mulik. 11. A' torlon legeltetes, mind a' juhoknak hasnos's mind a' földnek. 12. A' juhok elléséről. Minek előtte a' kost a' juhokhoz akar nád bortsataniának előtte a' juhoktól két hollappal bérak és jo tarts gyakorta árpát advan neki ; de esedben ved hogy haró esztendő's alól megne engedjed : a' hét esztendő'snél agao

agab sem jo: a' sem pedig a' mely öt estendő's koráig nem tselekedte. 13. A' meg futor juhok öt holnapig hordozzák: 's az után bárányoznak meg; de nemel-lyek nagy nehezen, minek okaért okoz és eses pásztor kívántatik melléjek, a' ki ökört az elléskor segéllye: a' meg leven minek elotte a' bárányt meg szoptattya, seije ki a' meg ellet juh tölgyéből az első tejet hogy vala-mint a' bárányak ne artsón: 's ha a' bárány magától nem szopik, erővelis meg szoptassa: e' felet négy holna-pig egyéb étellelis táplállyal: 's annak utánna az annya-tól el valasztattya, hogy azt fejhesse, noha job volna ha ember ugyan nem feje, mivel ugy tenyésőbbé és gy-apjafabba lenne: ha a' szoptatos juhok valami oly nya-valyája les, a' bárányt el kell alolla fogni mindjárt, lőt még az egész nyájtólis elkell az illyent rekeszteni, hogy röbber meg ne vesztegesen. 14. Mivel pedig sokak a' ju-hok nyavalyái olyan pásztorot kell ha lehet keresni, a' ki ökört meg tudja orvosolni. 15. Eddig a' juhok: a' kethke baknak (Tzapnak) az álla alatt két tsutforokájának kell lenni haugyan jo: 's nagy testűnek, temerdek sárunak, tel-lyes és rövid nyaknak, nagy torknak (gégéjűnek) le-függő füleknek, kitsin sejtűeknek, fekere 's sűrű, fé-nyes, lágy és igen hosszú sőrűeknek ketszerellő anyá-uaknak, öt holnap korába az illyent a' ketskék köz-i bortsathad, olyan katzér állat; mely tsak hamar is ug-y-mint hat estendő' elött meg agg. 16. A' ketseske az a' job a' ki kétseer ell: nehakettör 's neha peniglen har-mat, és a' melly ollok a' három holnap daikalkodás után a' nyáiba bortsattathatnak: a' Tzapok karátson hava felé bortsattatának hozzájuk, minduntalan hideg lélést szenvednek: ha makkot sokat esnek elvetik ollo-jokot: a' több ide valo dolgokat lásd a' juhokrol, mivel ideis azonok tartoznak. 17. A' Disnok között a' kan-nak nagynak, negysegű sabáfunak, uagy hasu és sáru-nak, kurta labunak 's körműnek, temerdek nyaknak, rövid orrunak: A' Gölyeis pedig az a' job a' ki illyen: mindenik az ő szép tekintetiről tetszik meg: az első el-léséről ismertetik meg a' Gölye, mert az uran minden-kor annyit sokott elleni: ha a' menyit tserfi vagyon an-nyit ell, jo tenyéső: 18. Az egy estendő'snél fiatalab, kan

nem

nem illendő a' meg hágastra: melynekis két holnappal az elött el kell a' gölyéktől választatni: a' gölye négy holnapig hordozza a' malatzokor nála; minekokaért husadik holnap korában kell a' kant hozzája bortsata-ni, hogy két egész estendő's korában ellyék: az ellés után jól kell tartani 's napjába ketsseer innya adni: ha a' teje meg fogyatkozik buzár 'sárpát kell nekivizből en-nie adni: két holnapig szoptattya malatztait: 19. A' disno pajtanak nem kell fellyül bé fedetnek lenni, a' falánakis pedig tsak oly tömpének hogy ember által nezhessen rajta és rájuk vigyazhasson hogy a' malatzo-kot meg ne nyomják: és hogy a' pajta könnyebben meg tisztíthatassék: de eckor mindenkor valami fü-vényt avagy egyéb nedvesség száraztot kell az alom alá vetni; mivel jollehet maga igen rusnya állat, mindaz-által tista almot kíván: a' kant estendő's korába kell meg herelni.

XX. Eddig a' külső állatokrol: a' nagyobbak kö-vetkeznek: tudn, a' barom, samár, lo, ősvér. 2. A' barom tsordában a' Bika az Ökörtől ebben külö-m-böz hogy emennek komor ábrázattya tekinteti eleve-neb, sárvai rövidebbek, nyaka retesebb 's igen vastag, hasa vékonyab 's igyeneseb hogy az únokra jobban fel-hág hasson. 3. Ebben pedig mind ketten meg eggy-eznek hogy mindeniknek, tsontofoknak, helyeseknek, magassterdek és barna sárvuaknak, helyes és fodor homlokuaknak, nagy szeműeknek, fekere ajakuaknak, borzós füleknek, igyenes és sima derekuaknak, ki-nyilt orlikuaknak, tsak nem terdig le függő lepenye-jűeknek, helyes tomporajuaknak, földig érő és fodor végű farknaknak, egyenlő körműeknek, vastag sár-uaknak; feketeknek, rótoknek, sókéknek vagy se-jereknek. 4. Az únónekis ha jo igen kelezekhez ha-sonlítani mindenekben: mely minek elotte meg fur-na ha kövér, egy holnappal el kell a' sok ételtől fogni, had ősvéredjek meg: a' Bikának ellenben hízaltat-ni kell, mivel igy könnyebben használhar az únónek a' Bika. 5. Negy estendő's koráig 's tisen két estendő's után nem jo a' Bikát az Ünókhöz bortsatani: az ünó-nekis leg aláb két estendő'snek kell eckor lenni, hogy

három

harom estendőskorában borjuzzek meg először, noha job volna meg ha meg futáskor három estendőskor volna: tiz estendőskorokig ellyenek: mert az után nem igen ollyas a' fiok. 6. Az ökök borjukot két estendőskorokba kell meg herélni, avagy inkább csak meg rontani lassan lassan a' tökököt két fa közé tsiptetvén; mert késsel ki mettzeni nem jó. 7. A' Szamárnak is ha jó jo korúnak, erősnak, mindenütt jó szép és helyes testűnek jó fajnak, hogy ő is jól szaporítsa. 8. A' samár akarmely hitván kóttal meg elegendik még csak a' venyikével 's veszővelis; úgy annyira hogy a' polyvával még meg is hizik. 9. Tizenkettődik holnapban ellik meg, futása után: a' vemhezőt a' teret vonással, hordással nekell annyira erőltetni mert a' vemhenek meg art; de a' himet nem kell a' munkától meg hagyni sünni, mert restbelesen. 10. A' vemhe az annya alatt esteig vagy, a' másodikban lassan lassan a' kötő fékhez taníttassék: a' harmadikban pedig arra a' munkára a' melyre rendeltetett, még a' szántásra is ha a' föld puha leendő. 11. A' vereseket, éhségeket, 's munkát könnyen szenvedik: 's nemis sok nyavalyásokot rajtok utalkodni. 12. A' Lovakra való gond vifeles következik: A' Loio igen ha vidam és bator, nem rettegő, a' ménesben másokon uralkodni akaro, sem felette nagy sem kútsin, az arkokor minden várákozásnálkül mások előtt által ugordia, a' karmely hidrais rá mer magatol menni seje kútsin, fűlei kútsinek, villagók 's felallok, nyaka temerdek de nem hosszú 's lágy, serenye fűű fodorabafu 's job felé dől, fimeit feketék, orralikai nyitvák, fügye nagy és sok helyt vápas, vallai vastagok, hafa supolyka, fara helyes és alafelé hajlo, hat gerentze kettős avagy ugyan nem terző, farka bő 's fodorabafu, sárai igyenelek, magassak, egyarányak, térdei kútsinek és kerekdedek, seggi kerekded 's nem bé allo körmei kemények, magassak vápások: egész testek vastag, magas felallo. 13. A' kantza két estendőskorában meg fárthat: de a' ménlo három estendőskorának előtt a' meg hágafta nem illendő noha felette kátér ostan pedig mind hus estendőskoráig illendő a' nemzésre: noha tiz estendőskor után a' kantza rest vemheket ell; sőt a' sem ellik igen

jokot rendezent, a' mely minden estendősként ellik: minekutánna pedig meg fárhatot, a' nehez munkától oltalmazni kell: ha pedig meg vemhezik helyes és lágy meleg helyen legeltessék mind a' tsitkóval együtt: ne hogy a' helynek szorossága mra a' tsitkáját meg sértse, avagy attól való tavab letele miatt való kívánságában el veskedjek. 14. A' Tsitkonak öt holnap korától fogva arpa lisztből 's korpából tsinált kevertet kell enni kezdeni adni, és míg az annya alatt vagy szorólgetni 's tapogatni, hogy ostan effeleől kevesbé fellyenek: ennek felette valahol alla ni sokott es egyébüttis feket kell előttte ottan ottá zergetni, hogy mikor arra kél ne rettegjen felette, hogy pedig a' három estendőskor el éri (de addig) gyermeket kell reá ültetni vagy keresztült feklelni, hogy sokdogallyek. 15. Azt írják nemellyek hogy Lusitaniába a' kantzak csak a' seltől is (azt erősen síván bé) meg hasafodnak: jolehet az illyen vemhek három estendőskor tovább nem élnek. 16. Irja Columella hogy némely lovak meg látván a' vízben a' magok képit, annyira fel indulnak a' fárhotasrai hogy meg is bolondulnak belé: mellyeket úgy gyógyit hatni csak meg, ha a' vízre viden sokaig nezetik az ő rut termeteiket, mely az előtt igen sepnék terzet volt. 17. Az őssver akkor sületik mikor valamely kantza samartól fárhat meg: minekokaért hogy az őssver jó legyen, meg kell a' samart es a' kantzát minckelőtte együve botfatanak ökök, a' meg itt módok szerint visgálni.

XXI. A' nyáj és torda őrizők a' komondorok és a' pásitorok. 2. A' komondor az a' jó, a' mely öreg, nagyon es hangoson ugat, egy sőt tudniillik vagy sejer, le lankadt hosszú fűlűek, feketé vagy kek es tsillambo seműek, helyes es borzos mellyűek. 3. Jól tartassanak, hogy a' nyajat meg ne kóttallyak, mi izű. 4. Csak sinte estendőskorokba kell meg engedni hogy meg forogjanak: mert egyetként mind testekben meg gyengülnek 's mind elfajulnak: a' pedig len legyen tavasszal: három holnapig kólykezők: a' mikor jól kell tartatniok, kiváltképpen arpa kenyérrel. 5. A' meg kólykezés után a' leg sepbeket ki kell válogatni 's a' többet el kell hánni, mert mennél kevesebbet

febbet tart fel annál jobbak lesznek a' kőlykei: tizenöt. ötöd napig a' kőlykerskének nem látnak: hogy el ne fájul-
 lyanak csak az annyokat kell szopniok: ha hol pe-
 nig azoknak tejek tellyességgel el fogy ketsze téjjel
 kell ostan őkök tartani: ostan nappal lántzon tartas-
 sanak 's ejjel el bortsáttassanak. 6. Hogy kutyá-
 legyek, bolhák 's a' t. fülökben ne teremjenek, görög diót
 rontván meg vízben, avval kell a' fülököt meg kenni:
 a' fok bolhát pedig így kell ki vésztetni belőlök. 7. A'
 pástorok a' kik tér helyeken legeltetnek kíváltképpen
 ha a' marhával hazájának estvéken gyermekek sőt
 leánkáis lehetnek: de a' kik hegyeken és erdőkon ő-
 riznek jól fel serdült iffiaknak kell lenniük. azaz, bá-
 troknak okosoknak és serényeknek; a' kik nem csak
 tudják hanem ugyan őrizhetik a' marhát, sőt ha ki-
 vántatik megis oltalmazhatják a' vadak ellen.

XXII. A' Majorfág szárnyas, vad vízi állatok avagy
 a' meh körül forgodik. 2. A' szárnyas állatokra való
 gondujelés ilyen: 3. A' Páva igen tiszta és ragas he-
 lyet szeret, azért olyan helyet kellőnek tsinálni hogy
 kégyo se egyéb állat oda ne fualhasson, a' ganéjatis pedig
 ki kell onnan hordani: mindennap egybe kell őkök hi-
 ni és árpát kell elejekbe hinteni, mind hogy meg ne
 éhezzenek, mind hogy annál jobban számottarthatson
 ember rajok: három estendő korok után lesznek a'
 him oly kárzer hogy őt nőlényis alig elég őneki: erre
 pedig indittatik leg inkább a' verőfényes helyeken és a'
 nap nyugoti sélitől; minekokaért az ő rekesek előtt ve-
 rőfényes helynek kell lenni, ha ember tenyésőve a-
 karja őkök tenni: a' páva tojományt a' tyukis ki költi:
 a' mely páva nem ül, három versbejs tojik őstendőt
 saka mert másként üléseben és fiait felnevelésében
 tölti el egész estendejét. 4. A' Görölyze fogva tartat-
 van, nem tenyészik: kölest szeret noha meg eszi az egyéb
 gabonátis, csak hogy job ha meg asztatva adják uéki:
 Télbe a' boros kenyérrel hamar meg hizlalharni: Mind-
 untalan tisztab tisztab vizet 's tiszta edényből szeret in-
 nya: a' holot ember tartani akarja, verjen karokot fel
 's vonnya bé azokat hálóval, hogy el ne repüllyenek:
 ganéjokot mindennap ki kell alollok tiszítani, hogy
 attól

attól meg ne bantodjanak, mely igen jó az előfák tö-
 vére és a' sovány mezőre: nyárba leg könnyeb őkök
 meg hizlalni. 5. A' Galambak bubjának fésékének jó
 magas helyt kell lenni, hogy az egér avagy gyek felne
 mehesen: féskeket a' galambas minden holnapba ki
 seperje: oly helyen kell lenni, hogy a' mezőre saba-
 don kijárhassanak: a' Galambfiak hogy jobbara meg
 hiszhassanak minék előtte az annyok őkök ki vinné, a'
 szárnyokban ki kell tépni, sőt ha ugyan a' sárkokot meg
 segekik, hogy egy helyben maradjanak igen jó. 6. A'
 huros madarak, fűrjek, rigok nagy olba rekesztesse-
 nék hogy egynehány ezerennis el férjenek benne; mely-
 be a' víz tsatornan mindntalan folydogallyon bé 's
 meg ki, hogy a' hely meg ne sárosullyon vagy rurully-
 on: az ajtaja legyen keskeny és törpe: ablakai is
 kevesek és kicsinyek 's csak annyéra valok
 hogy lássanak enni innya, és elülni nála: rajta pedig ál-
 tal előfát ne lássanak, mert el veselkednek bánattyok-
 ba: fok rudakot kell a' falba tsinálni a' kinn üllyenek
 de csak egy ember magassánira fel hogy könnyebben
 meg ragadtathassanak: hogy pedig ezekre jobban fel
 hághassanak, a' földről kel kébsántagh karokot a' falra
 támasztani a' rud vege alá: ha meg kell őlni benne
 a' többi előtt ne legyen, a' huros madar erele, a'
 száraz és megfűlt 's lőst lang közé elegyítettet fűgék,
 myrtós, vad olajfa és lenticos magjai, folyo borostyán
 gyümöltsei: 7. A' jó féle tyuk nem fejtér, mivel az
 ilyen gyenge, 's nemis igen tenyésző, ennek felette a'
 keselyőnek és kerra hejjanak hamareb seme akad raj-
 ta: Legyen annak okaért más sinű, testes, negy sege-
 letű sabbasú, mellyes, nagy fejű, igyenes és piros taréj-
 ju, őt lába ujjú: de ne legyen bár kakasi farkantyua,
 mivel a' kakas nem engedi az ilyen könnyen magára
 hágni, minekokaért nem jó tenyésző; sőt ha költeni
 akarja a' farkantyujával a' tyukmonyakot meg veszte-
 geti (erdekli). A' kakas pedig igen kárzer legyen, a'
 tyukokkal magassab, piros és felallo taréjju, rövid és
 horgas arru, farga avagy fekete semű, veressél sejtő
 lepenyőjű, serenye (nyakán való sőre) aranynyal fár-
 gallo, és a' vállára fekvő, borzos izobokju, rövid sá-
 ru.

ru, hősü kőrmű, nagy magas es lombos farku, sűrű tollu, sereny, vigyazo, bátor, viaskodo, kukurekolo, a' tyuk sereget oltalmazza, s azoknak ellenségivel tudn. a' hejjakkal sembe mermenni A' Tyuk olba negy segű üő fakot kell tfinalni, s a' fal melle fűvenyt avagy ham- var hinteni, hogy hadtűsrogathassak meg feredeseckor tollokat benne: a' fal oldalára kosárok kötessenek s a- zokba salma vagy miegyeb effeleretetések, arra egy po- losnok, a' kosár eleibe penig valami illendő palo tfinál. tassék hogy tsendesen mehessenek a' tyukmonyak közé tojni, az ülesnek idejen jól rá kell a' fészekre vigyázni s ottan ottan meg kell tisztítani, s új salmat avagy po- lyvát alájok tenni, hogy valamin vagy bolha vagy e- gyéb alattok meg ne teremjen me'y a' segény üő tikor nyugonni ne hadja, és így a' tyukmonyak avagy ne egy szermind költessenek ki avagy zápon maradjanak: hu- sionótnei több tyukmonyat egy alá ne tégy, azokis penig mennyél újabbak lehetnek, olyanok legyenek, az ál- lottak is jók csak hogy tized napiaknál regiebbek ne le- gyenek: a' tyukmonyak husad napra költetnek ki, a' pava monyak penig és a' pulykake husonhetedre, neha az embernek maganak is el kell a' tojomannyokat ele- gyíteni, hogy mind egy arant rebesüllyenek a' meleg- ben, s ekkor a' meg törtötteket vesse ki onnét: a' ki meg akarja penig tudni hogy ha a' tyukmony joe hogy tyuk alá tettesek tegye vízben, ha alá megyen jo, s ha penig fenn labbog, nem kel ki, ismet tarts a' nap fenye- re s ha által latzik nem leszen jo, a' hősükakból kakas leszen, a' tonkakból penig tyuk; mellyiket költse penig ki avagy nem, ülese után negyed nappal meg ismerhe- ted, mert a' mellyet ki nem költ, ha a' világra tarrod bintén olyan tista, mint az elő volt: Hakét vagy három tyuk egy szermind költ, a' mellyiket jobna k gondolod, rakd alá mihelt költnek a' többi pisleneit, csak hogy harmintznal egy alá röbber ne vés: a' pisl- leneknek penig puha helyen kel enni adni hogy az or- rotskajok meg ne romallyon, jo a' kenyér bél s a' kő- lefis, hogy a' sajokba bé férjen: hogy penig a' holjart- nak a' kigyotol meg ne futvassanak, sarvas sarva fűti- vel kel a' kigyokot onnan elűzni: a' mely tyukot ha-

mar

mar s jól meg akar ember hizlalni, fetetés és igen fontos helyre kell sorítani, úgy annyira hogy csak a' feje s a' farka, ülljön ki hogy ne igen mozoghasson, alájok mind az által polyvát vagy senát kell hinteni: a' fejéről penig s a' bárt ya alól és a' seggi körül a' tollat mind ki kell tépni, mert egyebkent a' nedveség meg artána né- kik ez helyeken: az ő erelek legyen jo izu borban meg asztator kenyér huson ötöd napig mindennap két- ser, ostan meg ehed edesd eden mások, egyebbel tar- tyak: de könnyeb így, 8. A' Rétze olt tos helyre tsi- nald s magassága legyen hét labni, belől körös környül a' fal mellet elé legyen jo helyes üő hely a' mellyen al- hassanak a' rétzek sekkék, előtte penig tseréppel bo- rittassék meg a' hely, ugyan ot legyen valuis a' melybe mind ételek s mind italok tereffek: ha a' vad rétze monyakot elseded és üő tyuk alá tésed, ki költetvén el haggyak az ő vad termeseteiket, a' rétze eledele- buza, arpa, törtköly s a' t. 9. A' Lud az a' job a' ki helyes test allasu és fejer: többire egynek ha ember meg ülteti kilent lud monyt kell alája ten- ni avagy tizeneggyet, leg aláb heret, leg fellyeb tizenötöt: Harmintz napig ül egy, ha az idő hi- deg, ha penig lágy husonötig: ez idő alatt penig azott árpát kelnekik enniük adni, a' pipéket öt nap kell othon tartani s ostan ha ssp üő vagy a' mezőre s tokra kell kiűzni: ezeknek a' helyeket, a' hol az annyok vélek ül, nem kell meg nedvesedni ha- gyni: enniük arpa lisztből vagy valami gyenge me- rélt fűből valo kevertet kell adni, másfél holnap ko- raba bé foghattya ember a' hizlalásra, mely vegre ostan fetetés és fontos helyen tartassék: holott ostan mindennap háromszor adjanak enni s innya elé- get, s két holnapra meg ehed: ottan ottan meg kell az ő helyet tisztítani: Nem igen hasznos ál- lat a' Lud mind az által nem kell meg vetni, holott költ és estendőnként ketser tephetni meg.

XXIII. A' vad állatoknak vad kertet kell ke- szíteni, de ne igen messze a' major háztól, hogy mind

mind hamarab hozzájuthasson ember, 's mind semeit benne annál jobban gyönyörködtesse. 2. Melyben nyulak, vad kerskék, őzek, sarvasok, vad kanok 's többek effélek legyenek: mellyeknek nem elég az a' mit a' kert maga terem, hanem ennek felette árpát, babot, venyikeket 's többeket efféleket kell o' nekik bé hanni. mellyet hogy meg tudjanak hogy másunna vitetnek bé, egy, selid allatot kell közökbe borsítani, mely azt fel keresvén 's eddegelvén, a' vadakkal is meg kívántassa. 3. Egy vadat negy estendőnél tovább nem kell azon vad kertben tartani: mert oston őstővéredten őstővérednek. 4. A' nyul oly sápara vad, hogy hamar az egész kertet bé tölti, ha pedig őt meg akarod hizlalni, fogd kalyickába. 5. A' vízi allatok tartására tok legyenek, mellyeknek helyeknek kövérennek, nedvesnek es, ritkának kell lenni, kíváltképpen a' hol potyákat akar ember tartani. jo mindazáltal a homokos, kővetes to fenekis tsak legyen imitt amott kővérgál közibe elegyítve: tellyességgel nem jo a' sáros és a' fakadékos hely ide. 6. A' tájának pedig igyenes tágas és sima helynek kell lenni, és oly hogy vagy folyó viz vagy források legyenek közül, a' mellyekből minduntalan ujjab ujjab viz folydogallyon beléjek: noha a' forrás viz, mivel maj hideg, nem jgen alkalmas: az effő viz pedig bizontalan 's effelet termeken. 7. Ha pedig a' to oly helyt vagyon hogy a' vizek az erőstől hanyattatván, a' partyokat el mosnák, erős töltéseket kell az olyan helyekre tsinálni: és azokra tsere 's jegenye fákat kell ültetni hogy annál is erősebbek legyenek: ki folyó torkait kell mind az által neki hagyni hogy a' vizet az ember ki is bortat hassa ha kívántatik belőle. 8. Gyönyörűséges dolog a' halászás, mind hogy az embert a' fogás ugyan meg ujítja sőt testét is táplálja véle, 's mind hogy az erfenytis, ha ki okoson él véle, meg tölti. 9. A' robol pedig len a' viz ki borsattatván elsőben, ebed előt kell a' halászásnak lenni mivel akkor jobban banhatik az ember a' halal. 10. A' második vonás többire kazdagab, mivel a' viz ekkor jobban meg zavarodot és a' halak nem lathatnak olyan jól. 11. A' Mehekrol oda fel fokot állattunk mivel odais iller; mint

mint a' meg mondattaknakis nagy része, minekokaért itt tsak tartásáról kell szólnunk 12. A' méh kofárnak olyan helyt kell keresni a' holot a' hangnak vissza zengése ne hallassék: az ég sem nyárba nem igen hev, sem télbe selettéb hideg: sájakkal nap kelet felé allyanak ha lehet: nem kell ide közel sok zaigásnak, zugásnak, rfordaknak, bódós helyeknek, foródónak lenni: a' mch kertbe (mely ne legyen igen magas) folyamatosoka mendegelyen, be, de ne legyen két három uinál mélyeb, abbais imitt amott ki terzo köverskéket kell hanni, had kapaskodásának rájok ittokban: a' kofárok fa héjakból vagy vesszőkből legyenek, mert a' földből való télbe hideg, 'snyárba pedig igen meleg: likai igen kistsikék legyenek; hogy kevés hideg ferhessen bé raitok: egyik helyből pedig másba nem jo tenni hanem tsak szinte tavasszal? a' mikor a' meheknek a' kofárokat ottan ottan fel kell fűtőlni.

XXIV. A' Házi paraszti es őreke valo Kalendarium az Estendőnek tizenkét holnapja szerint a' mint ezt Beda le írta illyen: JANUARIUS azaz, Bodogasszony hava. 1. Ha a' Januarius első napja vásár nap esik, a' tél tsendes lesz, a' tavasfél veses, az nyár sáraz, a' sűret bő. ha hetfőn, elegyes tél, jo tavasf, sáraz nyár, zurzavaros idő, nehez sűret lesz. Ha kedden, kődős tél, seles és effős tavasf, sáraz nyár, kevés sűret. Ha szegeden, erős és deres tél, nehéz és változo tavasf, kedves nyár, bő sűret. Ha tsötörtőkön, tsendes tél, zurzavaros tavasf, sáraz nyár, jo sűret. Ha pénteken, változo tél, jo tavasf, sáraz de jo nyár, bő sűret lesz. Ha szombatön iszonyu forgo seles tél, zurzavaros tavasf, és rosgabonak. 2. Holdfortára vágd le az epületre valo fat. 3. A' farkasok bagoznak tizenkét napok alatt, 's nemis töbfőt az egész estendőben. 4. Az eme' disznót akkor avagy Bőyt előhoban borsásd a' kan alá, had malatsozzék az György avagy Pünkösöd havában. 5. A' Ganét hord ki a' mezőre. 6. Ha ho nintsen káros a' mezőnek, mind a' vereményre 's mind a' szőlőre nézve. 7. Ely ekkor fűszerfamos ecekkel, meleg etellel itallal, ésborju hullal, uj bortis igyal kővért de mertekletesen,

fen, lagy meleg egű helyet keress, sejedből sem árt kevés vért ki vezetned, vennisál ne igen barathozzá.
 8. Ha Vincent napja tiszta, bő bor legyen. 9. Fabjan's Sebestyén napján nedvességgel meg telnek az előfak.
 10. Ha a' Pal fordulása napja tiszta, az egész estendőben jó időklésnek; ha seles, hadakozások, ha ködös, az elő állatok meg halnak, ha hó vagy eső dragaságok.
 11. A' bort ekkor tolt más hordoba. 12. A' Gabó. nat forgasd meg. 13. Eret ne vagas: hanem feredovel ély. FEBRUARIUS. Bőjt elő havában. 1. A' napok nevednek. 2. Nap nyugoti selek kezdnek fuvni. 3. Az ebek koslatni kevanuak. 4. Hasonlo- képpen a' matskak. 5. A' Maria tisztulása napja tájba a' tél erősebb: és ha az a' nap tiszta, nagyobb hó lesi meg mint sem volt. 6. Valamenyvel a' Patirta a' meg nevezet nap előtt sol, annyival kell ismét annak utanna halgatni. 7. Ez naptól fogva Jakab napjaig fogjak a' Salmot. 8. Ha a' Peter Cathedra napján hideg talál lenni, 14. napig tart, 9. a' mely lister ember ebben a' holnapban kesített, sokaig meg áll. 10. Mátyas ha jeget talál el tőri, ha hol nem ismál. 11. Ha ebben a' holnapban a' tél nem deres, Húsvét napján hideg legyen. 12. A' komlot ekkor ülted el, husvet tájba erezd penig karora. 13. A' Ganéjt teregezd el a' földön és vagjad a' fat: a' töviseket irts: verd fel a' karokat: horgyad a' nyalábokat haza felé. 14. A' vizenyős hely szerető bokros fakot ekkor vagy a' kőverkezendő holnapban ülted el, még csak nem egy fingnre a' földbe. 15. A' hidegtől, haltól, listól meg od magad: ély fűszerfa- moekkel és borral: vered a' mint lehet tedd tisztava: orvosságokkal, clystereckel, meleg feredőckel elhozt: és hogy hurut avagy hideg lelesbenceffel vagas, eret. MARCHIUS Bőjt más hava ekkor 1. A' szántó vető emberek és a' Vintzelérek az ő munkájokra ki mennek. 2. Hold fogytára és ha az idő száraz és tiszta a' fakot el ülted, csak hogy úgy allasd a' mint az előtallor mindenkeppen ha penig az ag bőrajta, a' nem ollyasat vagdald le: a' tövére penig a' földbe és kőveket bé, mivel ez nyarba hűvösleget solgaltat, telbe meleget: ellenbe a' föld senen valo. 3. A' meg vesni kezdet fanaK a' tövére töltis

vizzel meg elegyítettet régi bor seprőt: és egy nehány holnap ember vizeletet. 4. A' fűz fakot hold tölté- re ülted el: s föttára nyesd penig meg. 5. Mindent akkor vess mikor a' hold a' Halakba, a' Rákban és a' Szűzben, nevéseben vagyon, mivel ekkor, az idő lá- gymeleg. 6. A' magot egy arányt hints. 7. A' Ta- vasi Napegyenlősége Gergely Pápa napja előtt valo nap legyen: mely mind az O'fivel egyűt a' betegesek- nek vesédelmes, ha akkor betegülnek meg, nemis kell akkor orvossággal is élni. Az ősi gonosab. Mind két nap- ej- egyenlőségekor többire déli selek funak: A' nap- meg- állásakor penig Esakiak. 8. A' mely szárnyas állatok nem mennek el őfivel, kis Afisony havába bu- nak el, s bőjt másba jönnek elé. 9. A' Fetskékis ekkor jönnek ismét meg, a' mikor nap nyugoti selnek kell e- gynyehány napig funi. 10. A' Golyais ebben jó Ger- gely napja rajat meg, mellyet ha ki szárnyalvalat, an- nak szerentés az estendő, ha ki penig ülve, szeren- tétlen. 11. A' Fűleműle akkor kezd enekleni, mi- kor már az erdők bé kezdnek borulni, es rizen őtőd napig sünetlen enekel. 12. A' kakukkókis akkor kezd- nek solni, mikor a' búk fák bimboznak: ritkán sol- nak sent János napja után. 13. A' mely sermost fő- zetik sokaig áll. 14. A' Szarvasis ekkor hánnya el sarvait. 15. Vess zabor és árpát. 16. A' ho attalmas ha most esik. 17. Nyulat vadászni most leg jobb. 18. Béka monyakot most sedgy, ha azoknak a' vér meg- állatásában s egyebben hátnát akarod venni. 19. Vess borfot, veres hagymát, peterfelymet s a' t, moit jo a' rosatis, s az egyéb bokros fakot s fűveket más helyre ültetni a' kertekben. 20. A' halak ikrafodni kez- denek. 21. Az O'lvéket, karulyokat s többet ef- félet, ennek vége felé fogd ha jól meg akarod os- tán okot tanítani. 22. Valamenyi ködös nap vagyon Mártiusban annyi eső leszen azon a' nyáron: es valamenyi erzaka harmat esik, annyi zuzmaraz leszen husvét ntán, s Augustusbannis annyi köd. 23. A' tavasszi nap- ej- egyenlőségetől fogva, a' nap nyári meg állásaig csak jo a' mén lovat a' menes- be borsatni, hogy a' más estendő tavasszal

vemhezzenek a' kantzak. 24. A' Disznok penig a' tavaszi nap ej egyenlő éig, hogy őkis fokafok szerint negy holnapra malatkozvan meg. Sinte nyárba essek. 25. Midőn a' Süldő két holnapig ekkor kell meg herélni, de aztis tavasszal avagy ősszel. 26. A' Ludakis Martius, tol fogva, nyárig tojnak: ekkor kezdnek a' Phátzánokis: de a' Tyuk ettől fogva mind egész télig tojik: ezt penig job hold tőrtére meg ültetni. 27. A' Hollo bőjtbe költ: 20 napig ül, 's többire őt fia vagy on, (nem úgy mint a' farkanak, kinek ki lent) ő's a' varju mindenkor a' fél ellennébe ül a' fészekben. 28. Nem jo ebben a' holnapban borral, venussal, ér vagással, és orvosságokkal ha ember el kerülheti élni: jo mindazáltal gyakorta meg feredni és tífia etkeket enni. 29. Ha Martius sáraz az egész éstendőben jo időket és bőféget jelent. APRILIS Sz. György hava: Ekkor 1. Akarmit akarásis vetni, ültetni, 's a' t. bátron vid végbe: kiváltképpen a' mit az elmúlt holnapban nem vegezhetett el; Ugy mint az arpat, zabor 's több effeleket. 2. A' Ganer most terits el a' mezőkön: tsak hogy fok földet hany fellyül rea. 3. A' Meheknek adgy mézet ennik, mert most jönnek először ki a' kosárból. 4. Most vészugorkat 's több effeleket. 5. A' fűz fakoris most ultesd nyesd, minden, negyedik éstendőben egyser. 6. A' baranyokat ketske ollokat, kosokot, kanokat hold föttára Husvét előt hereld meg. 7. Vész lent és kendertis. 8. Az angolnakot ha szereted 's kaphatsz, akkor fogd, mikor az eger fak bimboznak. 9. Hereld meg aztulykokotis. 10. Valahányad nappal rekeg a' béka Mark napja előt meg annyival halgat annak utanna. 11. A' mint virágzik a' Tferesnye, olyan termésfeleszen a' bornak. 12. A' Ludakot melyezd meg most először, második nyárba, harmadszor ősszel. 13. A' fűtyukotis ekkor fogjak. 14. A' madarak most tojnak: minekokaért ha a' madaraz éstendőtaka fok madarat akar fogni, mostan sünnyek meg; hasonlokeppen a' vadassis és a' ha'as. 15. Az ér vagas itt bukfeget mert sok a' vér az emberek testében: erőfienis kell akar mely rendnek most munkalodni, ha az egész éstendőt egésleges állapotban akarja vegben vinni.

vinni. 16. Ha a' miképpen Martius sáraz, ugy Aprilis nedves Majus penig hűvös: bőféstendő les. MAIUS Pünkösöd hava. Ekkor. 1. Jakab es Fülöp napján ha hideg vagy on felette arralmas a' vetemenyeknek: ezen bortattassanak ki a' tsordak nyajak a' legeltetesnek helyere. 2. A' Menlovat mostisjo a' kantzakhoz bortatani; hasonlokeppen a' bikáris. 3. A' juhok most nyirefienek meg, tsak hogy hideg ne legyen. 4. A' föld kötésnek ez az ideje. 5. Ennek vége felé rerket, repat 's több effeleket ismet jo vetni. 6. Ha eza' holnap első levésbor leszen: de ha az Orbán napja tífia bőbor terem. 7. A' tejből tsinalando egymások most igen jok, minekokaért ely velek, feredezzel, vagy orvosság otis be bátron es vágas eret; a' bortol peniglen te magad meg oltalmazd. 8. A' Majus mint jelentse meg az éstendő bőféget vagy bukfeget, az Aprilis vegen meg mondam. JUNIUS Iván hava. 1. Medárd napja rajban a' menyennő idő vagy on olyan les az egész nyáronis többire. 2. Vitus napján fordul meg a' nap: ekkor kell azért az halaknak igen arralmas nadakora' viz alatt le kassálni. 3. A' Nyár kezdet Gervas Napján esik. 4. Ha a' kereszteselő Iános napján első az idő, az egész nyáron első idő leszen. 5. A' Rakok es az Angolnak most leg jobbak: hasonlokeppen az őzek es a' nyulakis. 6. Most jo sántani egyser. 7. A' mehek Christus teste napja rajba eresfienek nyolez orakortol fogva dellyest 3. avagy 4. orakorig őt egész het alatt. 8. Peter es Pal napja rajban a' vetemenyek meg ernek és gyűkerek kassarad. 9. Mikor nyarban a' meleg es az első egymás utan hamar hamar kőverkeznek a' mezei emberek örülnek. 10. A' meleg etkektől, az iraltol, es a' feletteb valo mozgástol, 's az ér vagástol, magad meg odd, hanem hideg etkekkel ely. JULIUS Jakab hava. 1. A' ketske bakot (Tzapot) nehul most korsattyak a' ketskekhez. A' vadassis ekkor leg győnyörűsegebb. 3. Ha a' Maria meglatogatasának napján első leszen, selveses első idő követi. 4. Hatodik napján ennek a' hónap a' Canicula kezdetik: es Augustusnak 17 napján vegezódik. 5. Az ebek ebben a' holnapban a' nagy hevseg mia ncha 's nemelylek meg.

megdühüdnek. 6. Ha Jakab napja tájat az ég tística, a' tsütők gabonackal meg telnek. Ekkor mennek el a' Golyak kányák és a' ferskéek. 7. Hideg étellel és itallal egyebben 's hallal és paréjos étkekkel: az orvoságokat pedig az ér vágást, a' bort, a' fűserfámas etkeket 's a' feredőkört el tavoztasd; ha nem igyal vekony és régi fert inkáb. AUGUSTUS kis Asszony hava. 1. A' Maria fel vitelenek napja ha tística, edes borok teremnek. 2. Ugyan ekkor vedd a' meheknek mézeket. 3. A' Déli szelek itt soká funak. 4. Nemely tsak sinter most avagy nyárba sarhornak. 5. A' kappant ekkor leg job tsinálni. 6. Nem jo itt tyukot ultetni. 7. Az ekkor hold föttára tojot tojoman yok sokáigálnak. 8. A' retket, pererfelymet, ugor kát most jo ki áfni 's sieden. 9. Bartalis napja ha tística sűp őf leßen. 10. Ekkor leg job madarasni. 11. Artalmas itt eret vágatni, fűserfámockal feredővel borral, venussal elni 's nappal alunni. SEPTEMBER Andras hava. 1. Ha az Egyed napján tística fog leend, azegei holnapba is tística üdős és fokbor, ekkor nőnek a' sarvafok, ha pedig később tölleßen. 2. A' Darvak el menven az ő kiáltásokkal a' telert el közzelliteni jelantik. 3. Ennek közepiben a' hold fogytára es az ő fenn nem letelekor le vagot fak, sokaig meg maradnak. 4. A' madarasas most leg hasznosab, de ugy ha a' nyár igen esős nem volt. 5. Ha a' Mihály napja után a' tsere golyobist fel bontod, 's fergetskeket talál benne, bőseget; ha legyeket, haboruságot; ha peniglen pokor, dög halált jegyez. 6. Ebben ultesd más helyre a' gyümölsfákok tsak hogy hold fogytára. 7. Mihály napja tájba jo a' teli vetéseket el vetni. 8. Tsinály mustot (alma vizet) etzeter az almából és a' körtővelyekből: de se almat se körtővelyt ne sűdgy a' holdnak 16. dik napja előtt, aztis penig dél után és tística időben. 9. A' kerteket ganezd meg; de ne azért hold fogytan. 10. Ekkor bővebben ihatol, orvosággal elhetz, eret vagathatz, feredhetel, testedet köppőlyöztetheted: az gyümölsők, vad hufak, madarak, bor és a' venusis nem ar timmár tsak hogy felettébe ne legyen. OCTOBER Mend senter hava. 1. Most tsinál

tsinál meg boraidot fűveckel. 2. Szedgy sűlőt de saraz idő: a' mustot penig akkor nyomd mikor a' hold a' föld alatt vagyon. 3. Az előfakótis most ultesd más helyre, és nyesd meg. 4. Most ollyed a' juhok és a' barmot télre. 5. Ha mikor a' juhok estve nehezen hajtathatnak haza, havat jelentnek. 6. Mikor a' fak levelei későn hulnak el, erősebb tél leßen. 7. Ha az erdőkön sok a' makk, sok ho leßen, ha penig a' ho sok, bőleß az aratásis. A' vadások abból jövendőlnék a' tél felől a' meny nap vagyon az első ho efestől fogva uj holdig. 9. Sim. 's Iuda napján kezdetik el a' tél. 10. A' kosokot borlasd ebbe a' hoba a' juhokhoz. 11. Ekkor tsapely és vadás. 12. Vágás eret, feredi, és orvoságotis végy, ély gyümölsűt tyuk hussal 's t. de azért mustot ne igyal. NOVEMBER Andras hava. 1. Mésd meg ekkor a' búkfát 's ha saraz, gyenge tél leßen; ha peniglen nedves, erős. 2. Ha a' Marron napja ködös, zurzavaros tél leßen, ha peniglen hideg, saraz tél. 3. A' Marron luda mellye ha világos, ho leßen; ha fekete, eső. 4. A' nagy honak sok hasna vagyon: mert a' gabona jól áll a' földben, azonban penig sok vadakoris foghatz. 5. A' hizott disznokot öld meg avagy add el, mert meg őstő vérednek. 6. Advent tájattis jo a' fákat más helyben ultetni. 7. A' méh ferrel és a' gyömbérrel jo most élni. DECEMBER Karátson hava. 1. Az ekkor őrlötet list és süttetet kenyér, egész Pünkösöd napjáig el tart, sarast és jól meg elégitt. 2. Ganejod a' mezőt, had olvadjon bé a' ho elmentekör. 3. Ennek a' végen vágattatot fak mind a' tűzre 's mind az epületekre igen jok: tsak hogy a' tűzre valok vagassanak hold töltete, az epületekre valok penig fogytára. 4. A' zöldellő karátzon havas hűsvéter hoz. 5. Karátson napja mennél közeleb esik hold uisag után annál bőveb esendő köverkezik: a' hold fogytához közel eső penig, rosszat. 6. Oltalmasd fejedet a' hidegtől, 's gyomrodot a' téjes paréjos étkektől; bort igyal 's egyél jo fűserfámas etkeket: erősen dolgozzál mind az által.

XXV. Ezeknek felette a Parásztokkalendariomahoztar-

hoztartoznak imez jövendőlésekis: Elsőlesen: 1. ha az ebek füvet rágnak, es hások korrog. 2. Ha a' legyek és a' darafok a' lovakot igen tsipik. 3. Ha a' kémenyen temerdeken megyen, ki a' fűt. 4. Ha a' bolhák igen tsipnek. 5. Ha a' fő meg nedvesedik a' fő tartóban. 6. Ha a' pepesetek belől a' fazékhoz ragad (fűl). 7. Ha a' fono leányok a' gusaly alatt igen sunyodnak. 8. Ha a' gazda asszonyok fogai visketnek. 9. Ha esik, napkelet, es délfele dörög. 10. Ha napkelet felől gyapju sabafu fellegek sokan kelnek fel. 11. Ha a' hegyek tetejen a' felhők meg sereglenek: mert ha el osolnak tista időlesen. 12. Ha a' darvak, halgataffal igen fel repülnek. 13. Ha a' barmok az levegő eger sagollyak (büzlegik) és magokat sörők ellennébe nyaldogallyak. 14. Ha a' fetske a' tok körül repül es a' szárnyai végevel a' vizet tsapdossa. 15. Ha a' bekák felette regelnék. 16. Ha a' hangyak a' lyukokból a' monyokot hordják ki. 17. Ha kegyelet vagyó. 18. Ha a' hollok és a' varjak kárognak. 19. Ha a' földi madarak a' vizen tsarfognak es magokat öntözik. 20. Ha a' lampasban valo olaj sikkazik és gombásodik. 21. Ha a' nevededő hold homályos. 22. Ha a' nap feljőven motskos. 23. Ha a' nap feljövetelekor fekete fellegek elegyednek a' veresfek közé. 24. Ha az ő feljövetelekor alolla a' fellegek délre es esakra osolnak. 25. Ha sonlokeppen ha akkor nem ragyog. 26. Ha az ő elmenetelekor első vagyon, vagy fellebbe megyen el. 27. Ha a' tsillagok fénye, köd nem levennis, meg homályosodik. 28. Ha a' nap meg fenn nem léven a' fellegek meg véressülnek mellyekhá tista időkor úzettennek valymely felől onnan selet várj. Ha sonlokeppen selet jelenr. 1. a' veres hold. 2. A' reggeli meny dörög, a' hegyek zugása, és a' berkek murrogása. 3. A' fok futoso (leeső) tsillagok, a' melyfele esnek, onnan jo a' sel. 4. A' Gém magassan repülése 's a' tengeri sarsaknak a' sárazon jázodozások. 5. A' tekerelen fel menő lang. 6. A' tollaknak a' viz senen valo egybe ütközések. 7. A' nehezen meg gyulni akaro gyertyák. 8. A' fazakakra ragadot holt fén. 9. A' sikkrazo bé takart tűz. 10. A' nődögélő tenger es az abban hallatot zugás. 11. A'

A' tengeri buárok a' part fele fíetések. 12. A' delphin-jáztodások a' tündes tengerben. 13. A' retzek és a' buárok az arrok által lőtt tollok tsifogatafa. 14. A' hollok tsiklo gyakor es tista karogások. 15.

III. Tista időlesen, ha. 1. A' hold és a' tsillagok ragyognak sokafok seregerint. 2. A' ködök ala felé tartanak. 3. A' bagoly tsifaka halgat: A' karuly patfir-tat úz: a' hollok nagyon es hangoton kárognok: a' halcyonok nem terítik ki a' napra az ő sárnyokot: a' dísnok nem saggattyak 's hanyak sellyel a' keveket, sálmakot vagy senakot. 4. A' nap az el mult estve tistaba ment el 's mais ragyogva jött fel. 5. A' nap nyugorra veressülő és arra tartó fellegek.

IV. 1. Ha a' Tavas és Nyar, nem elsőfön (nedvesen) vegeződtenek el, tista es sélnekül valo ő s lélen. 2. Ha penig az ő s tista, többire seles tél követi.

V. A' bö esrendőnek ezek jelei. 1. A' sáraz el tista ő s. 2. A' lagymeleg tavas. 3. Ha a' mondola levelei kevesebbek a' virragjanal. 4. Ha a' madarak sereglenek, rohannak a' mezőre. 5. Ha a' távasi viragok többek mint mássor. 6. A' nappali elsőők bővőők. 7. A' tserefák termettek. 8. A' bab bő.

K I L E N T Z E D I K R E S Z.

Az eeké dig meg történt dolgokról.

1. **E**ddéglőn sönk azokrol a' dolgokról, mellyeket a' természet vilaganal jól esünkbe vehetünk: im-már azok következnek mellyeket nagyobb es jobban az Isten jelenteseből azaz a' sánt Irasból (melyről őde aleb sölünk) vehetünk esünkben. 2. Mellyek vagy a' kezdettől fogván viselt dolgok vagy az emberek ez életben vegben viendő dolgai, hogy a' boldog halhatatlansagra juthassanak; tudn, a' jo magok viselése, és Istenről valo igaz tudományok. 3. A' világ kezdetitől fogván meg lőtt (történt) emlékezeteseb dolgok Calvisius, Helvicius es Alsteldius seregent ezak. 4. Eza nagy és ékes Világ az ő rokk Istenről hat napok

alatt bizonyos időben teremtetvén, formáltaték utolsón Adam, 's annak utánna az ő oldal tsontyából Eva is. Kik ottan hamar az ártatlanságból ki esvén Paraditsonból ki kergettetének, minek utánna két fiat súven: eggyik tudn. Kain ki nagyobb vala, Abel a külsőbbet irigységből meg ölé. Ostan a teremtés után 30' est. sületék nekik Seth ki két öslopra irá minden to'le találtatott tudományokat fel, 235-ben pedig a' Teremtés után Seth sülé Enost. Enos 325-ben Kenát. Kenán 395-ben Mahaleelt. Mah. 460-ban Jaredet. Jared 622-ben Henochot. Henoch 687-ben Mathusáht. Kileg hosszab életű ember volt e' világon Math. 874-ben Lamechet ki leg első a' kinek két felesége volt az emberek közül, 930-ban meghal Adam. 987-ben Henoch fel ragadtatik elevenen 1042-ben meghal Seth. 1056 Lamech süli Noáht ki a pogányoktól Janusnak es Bacchusnak noveztetik, 's a régi Ogygesnek. 1140-ben Enos meghal. 1235. Kenán meghal. 1290. Mahaleel meghal. 1422. Jared meghal 1536-ban az Isten 120 estendőt vét az első világ meg teresének. 1556 Noah süli Japheter az után Hámor es Semet. 1656-ban el jő a' víz özön es egy estendeig tart e' földön. 1658. Sem süli Arphaxadot. Arphaxad 1693-ban Saláht. 1717 tájban kezdeték az Assyriusok uralkodása. Salah 1723-ban Hebert. Heber 1757-ben Peleget. E tájban építetek a Babylon tornya, es a nyelvek is ekkor hasádanak meg. Peleg pedig 1787-ben süli Regut. Ekkor Noach az ő Tuisco nevű fiatt Európában küldé 20 had nagyokkal vezérekkel. Regu 1819-ben Serugot. Serug 1849-ben Nahort. Nahor 1878-ban Tharaht. Tharah 1948-ban Abrahamot. 1947-ben építetek Treveris Treberastol a Ninus fiattól, még Roma előtt 1250 est. 1977 Tigrum építetek. 1980 Peleg meghal. 1990 Nahor meghal. 2023-ban Abraham Háránból ki megyen es az Isten őt igiretet vesén. Innen kell az ő szolgálattjának 430 estendejét el kezdeni sámlálni. 2026. Regu meghal. 2030. Abraham négy királyokat győz meg. 2034 Ismael sületik. 2044. Lotha Karan az Abraham bátyja fia. 2047 A környulmetelkedes sereztetik, Sodoma es Gomorra

Gomorra elvést. 2049 sületik Isák. Ugyan ekkor sülettek Moab es Ammon is. Hagar el üzetetik. 2055 Zoroaster tsillag nező a' Baetrianusok kiralya virágzik. 2064 Abraham Isákot tsak nem meg áldozza. 2083 Tharah meghal. 2085 Sara meghal. 2088. Isák 40 estendős léven Rebeccat a' Bathuel Nahor fia leányát feleségvül hozattya. 2097 Arphaxad meghal. 2101. Az lo Inach leánya kit ostan Isisnek nevezték el. 2108 Esau es Iakob sületnek. 2123 Abraham meghal. 2126 Salah meghal. 2129. Isák az éhségtől kenkerítettvén Palastinában Gerarban lakozik. 2140 Hermion a' Nemetek kiralya idejében virágzot a' Druida Papok gyülekezete (Collegioma). Ugyan ez aztis vegezte hogy ne tsak a' férfiak hanem az asszonyok is igaz ugy el ményenek a' hadba. hogy főzzenek, sebet szopjanak es gyógyítsanak: 's ha pedig az úrközetnek ideje el érkezik, a' siro gyermekekkel közel állyanak, es így a' hadakozoknak sívókot meg bátorítsák. 2150 leg elősior Phoroneus saba a' Görögök eleibet örvént mellyel ökö a' paraszi es vad életnek modjáról, tisztességre hozta. E' tájban élt Ogyges a' Thebariak királyok. 2158 Sem meghal. 2171 Ismael meghal. 2185 Jakob Labanhoz indultán ama' lajtorját láttya almában. 2186 tört az Ogyges Vizözönje. 2187 Eber meghal. 2192 Jakob Leát 's Ráchelt feleségül vési, 's a' következő őt estendőkben egy más után őstát sülleatol. 2200 Osiris Egyiptomi király (ki Apisnak es Serapisnak is mondatik) Marsum hoz jő az ő Isis nevű feleségével. Ezek taniták meg a' Nemeteket a' serfőzesre. sántas verésre, kovás ságra. malomban őrlésre. orvoslásra bővesre sonásra borkefítésre; honnan ostan Isten gyanánt hezdék az Egyiptomiak imadni. 2201 Joseph sületik. 2202 a' Telchinek Pelopponesusból ki üzetnek es Rhodusba költöznek. 2205 Iakob el sülik Lábantól. 2214 tájat seplősítetek Dina meg. 2216 Rahel meghal. Benjamin sületik. 2217 Iosephet a' bátyjai el adják, 's Egyiptomba küldik. 2226 Ioseph megtömlőztöztetik. 2227 Almatsejt. 2228 Isák meghal. 2229 Ioseph fel magasztaltatik. hogy a' mindjárt következő hét bű es hét sük estendőkot a' Pharao almából meg jővendőli. 2255 Iakob meghal.

2303. Amram születik. E' tájban tartják nemelyek hogy Prometheus Atlas élték volna, de régiebbek. 2309. Joseph meg hal. 2326. A Vandalok Africában üttek és ott maradtak. 2331. Levi meg hal. 2356. A Szeretfenek az Indus vize mellől felkelvén Egyiptomba jövének és mellette meg telepedének. 2362. Kahar meg hal. 2367. tájban tanácsot tartnak az Egyiptombeliak a' sidos ferfi gyermekeknek elvéstélek felől. Teuzo a' Vandalus fia el. kiról a Nemetek Teutzőknek neveztetnek. 2370. Aaron születik.

II. MOSES születik 2372. esztendőben. 2393. Allmann a' Nemetek Herculest születik; kinek négy fia volt Noricus, Hunnus, Helvetius, Bojus ki többire mindenkor egy oroszlant hordozott lántzon magával, Phorbas a' Triopas fia, Rhodusban egy fene farkant és kigyoknak sokaságát öl meg, úgy hogy az egész sige-
tet a' kigyokból meg tisztítsa. Cecrops Athenast ujjonnan felépíti. 2413. Moses 40. esztendősen levez az Egep-omi embert megöli. Calebi születik. 2440 Amram meg hal. 2451. Az Isten meg jelenik Mosesnek a' sípke bokorban. Jethro, Pharao uralkodik Egyiptomban. 2453. Az Israel fiai Egyiptomból ki mennek hatalmaskézzel. 140. napok után Isten a' Törvént kiadjának. 2455. Amphictyon midőn eszébe venni, hogy a' Görögök gyenge emberek volnának, úgy hogy a' körül való barbarusoktól könnyen meg emészthetnének gyűlést hirdete, és törvényeket sába eleikbe. E' vendegle meg Baecustis. 2456. Teucer uralkodik. 2458. Bojus (ki től a Bohemusok neveztetnek) az Allmann fia uralkodik. Ez két féle serget borsára Afára, tudn. ferfiakból állot (mely Cymberek seregének hivatik) és csak asszonyokból állot (mely Amazonak seregének nevezteték.) Ezek az Amazonak építtek Ephesust s abban a Diana templomát. Ezek találak a' ket élű fegyvert, sőt a' dobotis. 2463. Hogy Erichonius a' Vulcanus fia az ő kigyó forina labait jobban elfedezhetné, találak a' sekéren járást. 2475. Danaus uralkodik de orságból Armaintól az ő atyafiától ki üzertetik. 2493. Aaron és Moses meg halnak. Josua Israelen Hadnaggya tétetik. Eleazar ső Pappá. 2495. Az

Az Israel népe Canaan földére be megyen. Hat esztendő forgása alatt az ott való 7 nemzetséget meggyőzik, s földököket elosztják. 2500. A' Jubileus esztendőket kezdenek. Danaus Argos orságot elbirvan, az ő leányi forgolodások által azt vízzel bővőltétevé. 2510 Danaus az ő 50 leányi által az ő Egyiptus nevű atyafi 50 fiait megöleté csak egyedül Lynceus szabadulván meg ki az után király lőn. Ida meg égvén, és annak lakosi látván hogy a' vas a' tűzben megolvadna, a' kovatsi mesteriséget találak. 2515. Josua meg hal. 2516. Adonibezek a' Jerusalemben királya meg fogatik. Erre az idő tájra tartozik a' Beniamin nemzetsége veszedelme. 2524 az Israel nepe Othoniel által az első szolgát alól fel szabadul. 2569. Abas Argusok királya idejében találak Phemonot Poete asszony a' leg első Hexameter Görög verses; mely ez, συμπεφάρετε πτερὰ τ' αἰῶνοι κηρύττε μιλίσσαι. 2570. Ehud Eglont a' Moabitak királyát orozva által veri és Israelt meg szabadítja 10000 embert véstven el, ez a' második szolgát alól való fel szabadulás. 2622. Janus az Aborigok. (kik most Deakoknak avagy Romaiaknak hivattnak) első fejedelmek nem elegendvén meg az ő orságával Olasi orságban megyen és ott a' maga nevére egy varast építvén. Saturnust meg vendégli benne. 2637 Amphion Thebasba uralkodik a' ki felől azt mongyak hogy musikájával meg a' kővekeris megmozdította (azaz, a' kemény sívekeris meg lagyította. 2645 Tantalus Pelopst az ő fiát (ha igaz) az Isteneknek meg attañniék. 2651. Debora Barakot hadnaggya teszi és a' Jabin hadat ő általa meg veri. kinek hadnaggyat a' Sisera Jahel öli meg a' sátorban. 2655. A' másodikor meg hazafulást találak először Gorgophone a' Periere felesége, az már meg holt léven. 2660. tájban Cadmus Phoeniciából, az ő a' Cretaiaktól el ragadtatót nénnét Európát keresvén, a' börtököket Görög orságba vivé, és a' Görögököket írni taníttá. 2672. Eristheus Herculesnek meg porontsollya hogy a' tsudákat meg ölné, gondolván hogy azoktól meg öletetnék, de meg tsaláték, mert ököket mind meg győzé. E' tájban történt (ha igaz) a' Proserpina el ragadtatásais.

2679. Gedeon az Israelt a' Midianiták solgalattya alól fel szabadittya tsuda hadi mesteriség (fortély) által. 2680 Asterius Cretai király Europát feleségül vési. ki suli néki Mirioft és Radamanthust. E' rajba fejté meg Oedipusis a' Sphinx meséjét: mely e' vala: mi. tsoda állat a' négy labu, két labu, és három labu állat? Sisyphus is az Ulysses öreg atya e' rajban élt, ki felette ravas ember volt. 2691 ben épitterik Tyrus. E' rajba Thyestes az o' battya Atreus feleséget meg seplőstte, Atreus azért bosszuját akarván allani, a' Thyestes fiait meg öli, és vendégfegben magával meg eteti. 2697 Az Athenasbeliek a' Cretaiaktól meg győzertetven, keniserittetnek gyermerkeket a' Minotaurusnak adni meg etelére. Aegeus is azért Theseust az o' fiat annak keriserittetven küldeni, hajóban, midőn larna a' víssa tért hajót hogy fekete vitorlaju volna, a' tengerbe főkek itelvén hogy a' fia oda volna. 2702 Linus a' Hercules præceptor (tanító mestere) viragzik. 2709 Carmenta az Euänder annya az Aborigeket irni tanította. 2711 Abimelech 70 testvér atyafiait meg öli és uralkodik. 2714 az Argonautak Colchisba küldetnek az arany gyapjuertkik Troja mellett elmenvén rájuk tamad Laomedon a' Trojai Király, és Hercules től meg öletik s az o' fia Priamus tétetik Királlyá. Ez a' Troia vezedelmenek in dulatya. 2716 Theseus az Aegeus fia a' Minotaurust meg ölvén, a' mezőkön falukra helyedte népet varasitarsasagra hozza. 2719 Hercules Olas országban hadakozik. 2730. Dædalus fő arsmester Cretaban egy Labyrinthust tsinala, honnan midőn egy sebes hajóban ment volna azt fogak reájahogy Icarussal az o' fiával el repült. 2756 Troját meg szállják a' Görögök s tsísestendeig vivan, vegre tsalatdsaggal a' nagy faló által meg veszik. 2759 Iephtha az Ammoniták solgalattya alól fel szabadittya Israelt. 2768 Aneas Olas orszagbat megyen. E' rajba történt a' Ruth historiaja. 2776. Pylades s Orestes. 2777 Athenasban az Arcopagus tsinaltatik. 2789 Samson sanyorgatty a' Philistausokot, kit vegre egy hitván asszony minden erejétől meg fost. 2790 Francus kiöl valok a' Frantzok Gallusok) elt. 2808 Samson meg vakittatván halála-

val 3000 Philistausokotól meg. 2810. Eli Pap. 2815 Samuel születik. 2826. Samuel az Istentől hívattatik. 2846 A' Philistausok az Israelitákat meg győzik a' frigy ladatis elnyerik, mellyet Eli meg halván, nyaka segek. 2860 David születik. Codrus a' Melanthus fia Athenasban utolsó király.

III. 2879 Saul Királlyá választatik. 2882 Codrus Király az o' el csejével elléségít meg furam tata és így hazaját meg szabaditta. 2885 David a' Goliathot meg öli. 2886 Saul kergeti Davidot, és o' miatta 85 Papok Saul-tól meg olettetnek. 2887 Samuel meg hal. 2888 David a' Philistausok közé salad. 2889 David másodszor Királlysagra kenetik. 2900 David a' Philistausokot meg veri és a' frigy ladát vissza hozza tölloők. 2902 Androchis a' Codrus fia Ephesusst épitti. 2906 David paráznaikodik és gyilkosságban leledzik 2910 Salamon születik. 2912 Thamar az o' battyától Ammontól meg seplőstterik. kiértőtöt Abfalón 2914 ben meg öleti. 2919 Abfalom az Attyát Davidot orszagabol ki üzi, de meg öletik. 2929 Salomon az o' Attya a' David porontsolattyaabol nemely gonostevőköt meg ölet. o' néki Rehabeam születik. Zadod pappá tétetik Abiathar helyet. 2932 Salamon a' Templomot épitti. Iteletet részen a' két perlekedő asszony között. 2956 A' Sabai Királyné asszony Jerusalemben mégyen Salamon latogatására. 2969 Rehabeam vakmerő kevélysegevel a' tiz nemzetséget magtatol el idegenitti. Kik o' helyette, amaz Istentelen bálvány imado s imadrato Ieroboamot választak Királlyá. 2973 Sefak Egyptomi Király Jerusalemt várasat és a' templomot feldullya pusztittya. 3015 Zimri az o' maga palotait felgyújtván magát meg egeté s mint Sardanapalus kis nem főckal élt utánna. 3024 Hiel Ierichot ujjonnan felépitti. 3030 Akhab, Jezabel az o' felesége tanásából sok Istentelen seget tselekeszik. 3037 Illyés Prophéta 3 esztendeig s hat hónapig az eget berekeszti hogy eső ne lenne a' földre. 3040 Illyés esőt nyervén 850 Bál papjait el vesztjáz után tsak hamar felragadtatik tüze s sekerben. Homerus születik. 3045 Jezabel az Achab nevel az artatlan Nabotot meg kövezteri. Lycurgus e' rajban élt.]

Elisæus e' rajba sok tudat tében. 3052 Ioram Uraldik. 3059 Sardanapalus uralkodik. E' rajban Dido Lybiaba fut. 3063 Atthalia a' Ioram felesége kezehez vésti az orságot, és a' David nemzetéből való Királyi maradékot mind ki akarván gyomlálni Joást a' dajka el rejti. Ugyan ekkor Jehu az Isten fel támasztja, hogy az Achab házában bűbűjút állaná. Jehu annakokáért Joramot azon mezőben a' melyben Naboth meg köveztetett vala, meg öleti. és az Isten telen lezabalt az ablakból le vetteri, hogy az ebek el szaggatják. 3073 Dido Carthagot építi. 3090 Alladius a' Latinusok Királya midőn Menyőörgeseket akarna támasztani, egész palotáival együtt el süllyede. 3108 Elisæus meg hal. 3120. Ioas 10000 Idumæusokot vér meg. mely má magat el hívén az Israel Királyatis bajra hívja, kitől meg győzerik és Ierusalemis a' templommal együtt ujonnan el pusztítatik. 3133. Caran meg interven az Orakulom által hogy Macedoniában keresne lakó helyet. midőn egy nagy sereg Görögökkel Emathia-ban érkezett volna, egy tsata kets ke után, mely a' zapor első előt fut vala erekedék, és Elestát a' benne valoknak híreknélkülsak meg ve. s Aegeasnak nevezé. 3165. Hesiodus meg hal. 3174. Kezdenik az Olympias mely negy estendőtől áll. 3180 Esaias el Romulus és Remus születnek. 3195 Róma építetik. 3206 Peka és Rerzin Ierusalemet meg szállják de Achaztól meg győzetternek. 3209 Az Immanuelről való Prophetia ki adatik Esaias által. 3228 Ezechias Istenhez való buzgóságából az ertz kígyót össze rontattya, mivel már imadtatni kezdett vala, az Sido nemzetétől. A' tiz nemzetiség őrócké való fogágra vitetik. 3235. Sennacherib Assyriai király 185000 emberét, egy estaka a' Jerusalem meg szállások el vesztén, segyennel meg tér alolla, és az után hamar a' maga fiaitól meg öleti. Ezechiasnak elete 15. vel meg hosszabbítottatik. 3254. rajba Manasse az Assyriai Király Capitannyitól meg fogattatván Babyloniába vitetik és penitentiát tart, és meg ismét tisztebe bé állítatik. Több bűnei között nagy volt az, hogy Esaiást fűrésszel rebeltette volt ketté. Homerus e' rajban él. 3300. Thales Milesius születik.

3307 Byzantiom e' rajban építetik. 3314 Josiás Király a' Templomot meg tisztítja, a' meg találtatott törvény könyvét el olvastattya. s a' t. 3319 Cyaxares az Assyriusokot meg győzi, Ninivét meg szállja, de a' Schyrtakról vissza kergetterik. 3325. A' hét Görög böltssek elnek; tudn. Thales Milesius, Solon Salaminus, Periander Corinthius, Cleobulus Car. Chilo Lacedæmonius, Bias Priæzus, Pittacus Mytilanæus és Pythagoras. 3343 Anacharsis Schyrtából való leg első bölts ember virágozik. 3359. Solon törvény rudo élnek. 3361 Sedechias Babylonra viszik fogására és simeit ki tolyák mind a' varas mind a' templom el rontatik. 3373. Servius Tullusnak a' Tarquinius vejének gyermek korában egyser a' feje lattatott égni, honnan Tanauil a' Tarquinius felesége őt taníttatni, kezdé mindennemű tudományokra, de vegezetre a' maga Tullie leánya által elvez. 3381. Phalaris tyrannus el.

IV. 3387. Daniel álmat lát a' négy Monarchiaról. 3391. Cyrus Persiai Király uralkodni kezd. Æsopus ekkor él. 3394 Daniel nagy meltságra emeltetik. 3406 Cræsus. 3410. Zeno Eleates és Parmenides Eleates &c. 3420. Papyrius a' Romai jurisprudentiát találja. 3421 Zorobabel a' Sidok Hadnaggya. Előljá-
roja. 3430 Leucippus az atomusok találója él. 3440 Heraclicus philosophus ki mindenkor firt, Darius tol hívatatik levél által. 3450 Ioachim fő tap Pindarus és Simonides poëta virágoznak. 3460 Æschylus a' Görögök közt a' tragédiakot találja. 3468 Xerxes (Artaxerxes, Assuerus) nagy lakadalmat serezt, melyben Vastit az ő feleséget meg veti. 3471 Xerxesnek a' hadban vala 2317610 embere. 3472 Assuerus Esthert a' Sido leányt el veszi. 3477 Hámán azon akasztó fára akasztatik a' mellyet Mardochæus sidonak tsináltatott vala. 3480 Anaxagoras a' Görögök között leg először könyvet ír. Euripides és Sophocles. 3483. A' műtutankra való leg első Utóköstfíllag fel tetik. 3490. Hippocrates virágozik Democritustól sokat tanulván. 3494 Empedocles a' Rhetoricat találja. 3500 Herodotus ama' regi historicus él, a' xii. tablan lévő törvények Romába által vitetnek Görög orságból. 3510. Thuey

Thucydides virágzik 3520 Rettenetes Eclipsis les (Aug. 3. d.) a' napban úgy hogy a' tsillagok az égen meg tesséknek. Socrates az ő scholáját fel alittya Athenában: melyből őt származék: Cyrenaica, Eliaca, Meganica. Cynica melyből a' Stoica és Platonica ebből ismét az Academia és Peripatus erede. 3528 A' Daniel hetven hetei el kezdetnek. 3540 Aristophanes a' Comoediakot találta, a' Prophetia ekkor sűnt meg Israel ben 3546. Artaxerxes Mnemon (ki ha nem tom menyi sámu nepe volt volna a' hadban, mind semély és név szerent ismerte őket) uralkodik. 3560 E' tájban fogták a' Bibliát Görög nyelve először fordítani ha igaz hogy Plató s több philosophusok azt Görög nyelven olvastak holott Sido országban budostokkor eleget halhattak a' felel. 3568. A' Soltar könyv egybe szerkeztetik. 3580 Plató, Demosthenes, Aeschynes élnek. Eudoxus a' Kalendariomot találta. 3590 az Apocryphus Daniel, Esther, Esdras iratnak. 3600 Diogenes Cynicus, Aristoteles, Antisthenes viragoznak. 3602 Plató meg hal. 3615 Alexander Dariust meg veri. és 32000 gyaloggal, s 4500 lovasal és 182 hajóval az egész nap keletet meg hódoltatja 3618 Scotia ország Fergusius első Király alatt kezdetik. Arist. és Demost. meg halnak. 3620 A' papyros Egyptomban találta. 3645 Simeon Hartzzaddik (a' nagy Synagogából való maradék) él. 3660 Stilpo, Strato, és az Athenái Crates philosophusok, Menander és Cratinus poéták. 3670 Euclides Mathematicus. Theocritus és Aratus poeták viragoznak. Ptolemaeus Philadelphus Alexandriában scholai és bibliothecat serez, melyben 40000 könyvet gyűjt. 3680 Epicurus és Zeno Citricus (a' stoicusok fejedelme) viragoznak. 3690 Berofus historicus, Cleanthes és Archefilas viragoznak. Dornadilla a' Scotusokot vadászatra tanította. 3699 a' LXX böltsek (a' mint rartyák) a' Bibliát Görögre fordították, Iesus a' Syrach fia ekkor elt. 3700 a' Phariseusok, Sadduceusok és Hissenusok scholai az után kezdetek. 3701. Hyrcanus Iános a' Sidokot 17 eszt. igazgatta. Ez a' Sidok között a' David maradékából való utolsó Hadnagy és a' Christus ő finek ősi. 3708 Plautus virágzik. 3710 Chrysippus (a' ki 371 könyvet írt) él. 3710 Antigonus Sachaeus nagy meltságu Doctor a' Sidok között Simon Hartzzaddik helyebe választatik, kinck

két nevezetestanítványa maradt Zadok és Bathos. A' Sirak könyveis ekkor irattatik. Onias 111. Fő pap. Hannibal az Amilear fia a' Carthaghiak közt virágzik. Ennius poéta. 3730 Carneades és Archimedes élnek. A' Romaiak Hanniballal vívelt 11 hadok 17 eszt. alatt 150000 embernek eri veget. 3733. Rettenetes fogyatkozás volt a' napban. 3760 Iosef ben Iosef és Ioseph ben Iochanan a' kabbalat terjesztik a' Sidok közt. Polybius el. Caro Censorinus avval dicsékedik hogy Hispaniában több városokot vet meg mint menyi nap or volt. 3774 Heliodorus historiaja történi. 3775 Antiochus Epiphanes harmadnap alatt 80000 embert ölete meg fegyverrel. és 40000 vásba verete. s meg annyit el adata penzen. 3782 Antiochus Epiphanes Ierusalem és a' templomot el pusztította. 3790 Aristarchus és Terentius élnek. 3798 Ollyan nagy üstökös tsillag volt mint a' nap úgy hogy az egész estákat meg világosította. 3801 Carthago meg Vetetik és fel gyúrtatvan 17 napokig ég. Honnan 50000. el költöztek de a' fegyver által meg emésztettek. Ez időben Numidiában a' dög halál 80000 Africában 30000 vitezlő (hadi) embert verte le. 3810 a' Machabzusok könyvei kezdetnek iratni. 3830 Mithridates Pontusi Király egy level által 80000 Romai embert ölete meg Asian serte sellyel. Ez a' Medicinát igen tanulta. 3840. Lucretius fő poéta és Epicureus philosophus el. 3846 A' Cimberék és a' Teutok 120000 Romai vitezeket vesztnek el 3860 Alexander Iannaeus Sido fő pap Ptolemaeus Lathurus ellen 80000 Sidot veszt fel, de 50000 el veszt. 3870 Cicero Orator és philosophus el. 3880 Diodorus Siculus (a' ki Plinius ertelme szerent a' Görögök között leg elsőben sűnt meg forgalmatofan hazudozni) virágzik. P. Terentius Varro a' Romaiak között leg tudósab el. ki 413 könyveket írt. 3882 Hircanus és Aristobulus fő papok uralkodnak. 3888 Syriában a' Romai Praesidentek kezdenek uralkodni, kik közül Hircanus volt az első, és a' Christufig 23 voltak. 3890 Dioscorides Medicus virágzik 5900 Hillel és Sammai hires neves Doctorok a' Sidok között. 3902. A' Romai birodalom (Monarchia) kezdetik

kezdetik Iulius Császár alatt, ki az ő hadkozásiban
1192000 embert vesztett el. 3911 Virgilius poeta vi
rágzik. 3920 Herodes Aescalonita uralkodik Iudæaban.
Livius a' Romai historiát írja. 3929. Ionathan ben Uz
ziel él, ki a' Killel 80 hires neves tanítványi közzül
leg tudosab volt a' Babyloniai Targumot azaz, a' para
phrasis Chaldaicát írja. 3932 Maria a' Christus annya
születik. 3940. Ovidius vitargzik. Pofon epittetik Pi
forol. 3947 Egy üstökös csillag terzet fel ki felől Au
gustusnak a' Sibylla azt monda: Ez a' gyermek tená
ladnál nagyob, őt őt imádjad. Keresztelő János születik.

V: 3947-ben születik a' Christus, noha közönségesen
 úgy állalljuk mint ha 3949 est születet volna. Innen
 kezdvén azért el 2 est. Christus Egyiptomból meg
 jő. 12. Ierusalembe a' Doctorokkal disputal. 16.
 Ovidius fámkiverésben hal meg. Véres üstökös tül-
 lag támad. 21. Valerius Maximus külfömből
 féle historiákat ír. 27. Hannas és Caiphas fő Papok;
 de a' rend szerint való Caiphas, Hannás pedig csak an-
 nyiban a' menyiben ő Ipa amannak és tisztességnek
 okaért tartatik. 30. Iános prædicallani kezd. 31.
 Christus megkeresztelkedik. Iánosnak feje vétetik 35.
 Christus megfeszítetik 36 Sz. Pál meg tér. 39. Agab
 a' dragságot megjövendöli. A' Christus követői ke-
 resztényeknek kezdenek hívattatni Antiochiában. 40.
 Philo a' Salamon Bölcsesége nevű könyvet írja. 41.
 Pomponius Mela él 43 Pilatus magát meg öli Galliá-
 ban. 50. Peter Romába megyen Simon Magus ellen.
 Onkelos a' Paraphrasis Chaldaicát írja. 52. Pal levele-
 ket kezd írni. Az első üldözések az hiveknek Nero
 által 60. Columella, Seneca, Lucanus. 66. Egy üstö-
 kös tültag 6 holnapig tündöklök. Külföld Afriában a'
 föld ingás miá három varas süllyedel. 69. Flavius Ve-
 spasianus Ierusalemet meg szállja, melyet az ő fia Ti-
 tus megis véssen; mely veszedelemben fegyverrel és
 ehseg miá 1100000 ember vesiet el, 100000 pedig el
 adattatott. 70. Plinius a' természet történetét írja.
 Ez a' Vesuviusba vesiet. 80. Quintilianus, Martialis,
 Quadratus, Solinus elnek. 81. A' második üldöztetés
 Domitianus által. 90 Aquila a' Bibliát Görögre for-
 dítja.

dittya: 94. Iános az Apocalypst írja. 98. Harmadik
üldözés Trajanus által. Ekkor bűnnek meg az Oracu-
lumók. 100 Ignatius és Polycarpus a' keresztyének
közé scholákat allatnak fel. Plutarchus ír. 102 az Új
Testamentomot az Antiochiai keresztyének Syriai ny-
elvre fordíttatják Mark Evangelista által. 105 Traja-
nus Decebalus ellen indul. 110 Lucianus a' karomko-
do virágzik. Aristides a' keresztyeneket menti. 121.
Armeniában 10000 keresztyének fésitternek meg. 130
Ptolemæus a' Mathematicus él. 141. Iustinus histori-
cus él. 150. Iustinus Martyr és philosophus látva a'
keresztyéneknek a' Christust órámmal és elhatatason
való bűnédek meg tér, és ír a' keresztyének képé-
ben a' pogonyok ellen. 152 Rabbílehuda Hakkados
a' Misnajorot írja. 160 Francfurtum az Odera mellett
építtetik. 168. Ötödik üldöztetések a' keresztyének-
nek. 170 Lucius Király Angliában a' Cantabrigai
Scholának privilegiumokat ad 177 Hegesippus ki Si-
dóbel lett keresztyénne. historia Ecclesiastica ír. 179.
Eleutherius Romai Püspök az Anglusokat keresztyén
hűtre terítte. 180 Teodotion a' Tatianus tanítványa a'
bibliát másodszor fordíttya. 190 A' Severus Imp. annya
Mamma Origenestől Antiochiában taníttatik a' ke-
resztyén hűtre. Pantænus philosophus és théologus a'
Clemens Alexandrinus præceptor a' él. El Irenæus is.
193 Hatodik üldöztetések a' keresztyéneknek. Rabbán
Gamaliel utolsó Rabban virágzik. 194 Victor Romai
Püspök a' Hűsvét ideje felől való más értelműeket ex-
communicállyá, melyről őt Irenæus meg feddi. E'
kezdet az Antichristus bűnének. 200 Symmachus
harmadszor fordíttya a' Bibliát. 203 Hatodik üldözte-
tések a' keresztyéneknek. Tertullianus tudos pater él.
Clemen Alexandrinus, Origenes præceptor a' Alexan-
der Aphrodisæus peripateticus. 217. Az Africai Sy-
nodus (gyűlés) az ismét meg tért hæreticusokat meg
kereszteli. Tertullianus tanátszabol. 222 Alexander
Severus, a' Christus ama' mondását: A' mit magad-
nak nem kívánsz, mászalse tselekedd, mindenné fel
irattya. 224. Herodianus az ő historiáját írja. Göro-
gúl. 226, Origenes a' negyedik és ötödik fordíttafra
talál

talalván, magais hatodszor fordította a Bibliar. Ez itt 6000 könyvet. 230 Rabbilochanan a' Jerusalemi Talmudot el végezi. 235 Maximinus indította a hetedik öldöztetéseket a keresztényeknek. 244 Philippus A rabs: első keresztény Csásár. 251 Decius indította a' nyolczadik öldöztetést 255 Valerian a' kilencediket. 260 Gregorius Neocæsariensis Symbolumot adki Paulus Samosatensis ellen. 275 Manes Persabüli a Manichæusokot kik két etederit tartottak az e világon levő dolgoknak, tud. jot és gonoszt. 284 Diocletianus. 290 Lactantius Firmianus a Keresztények Ciceroja él. El'ohannes Stobæus is 303 Tizedik öldöztetéseket a keresztényeknek, mely tart 20 est.

VI. 306 Constantinus Magnus a keresztényeknek pihenést ada az öldöztetésektől. Constantin. M. nagy gazdagsággal ajandekozza meg az Eccles. 312 Lucianos hetedik fordítója a Bibliának. Hesych. penig nyolczadik Constant. Magnus a keresztények öldöztetéseit meggyőzi, és a keresi, vallást mind az Indusokig és Iberiáig terjeszti. 320 Eusebius Cæsariensis (felelre tudos ember) virágzik. Ez a Diocletianus alatt lőtt öldöztetéseknél a' Papok egyentelenségeket és villongásokot veriokául. 326 Paphnutius batron ellene mond a Nicænumi Conciliomnak, mely a papok növekedéséről akart articulust írni. 329 Sapor Persiai király 18000 keresztényeket vés el. 330 A Trevirai schola fundaltatik Nemet országban leg először 333 Az Athanasius symboluma irattatik, de az után eppen 300 est. veterik bé. 337 Constantius az Arianus okkal tartja es a mas részen valokot öldözi. 350 Photinus tagadja a Christus örök Isten seget. 360 A' nap fogyatkozása tart hajnalról fogva szinte délig. 361. Julianus Apostata öldözi a keresztényeket es sohul nem akarja meg engedni hogy schola tartsanak. 362 A Sidokkal fel akarja a Jerusalemi templomat építtetni, hogy hazugságba hagyassa a mű Idvözítőköt, de az építtetni akaró Sidoknak egy néhány ezere el vés, a földből hirtelen ki rohano tűz által. 376 A Magyarok Europában jönnek Schythiából, mely most Tatar Orságnak mondatik. 381 A Magyar birodalom kezdetik. 385 Hieronymus a Bibliát Sidoból Deak nyelvre fordította. 398 Chrysostomus Ianos el. 400.

Augustinus Africában Hipponiai püspök. Proclus Mathematicus. 409 Romában oly nagy dragaság volt hogy az emberek egymást meg érték, és ilyen szótis hallatot közönséges helyen: rendely arról az ember husnak 410! A' Honorius taboratban, csak eggyis se meg nem sebesülven, sem el nem vesven, 20000 Gothusok ölettetek meg miattok. 425 Theodosius II. a' Constantinapolyi schola fel alattya. 428 Attila e' világnak felelme pusztit és rabol sörre sellyel Galliában es Italiában. 433 Constantinapoly harmad napig mind ég. 446 A' Constantinapoly kő falai 77 tornyokkal hirtelen le romolnak. 448 Velentze építtetik az Attilától való felelemnek miatta. 450 Attila Nemet országba indul 500000 emberel. 456 Etől fogva 52 estendők alatt Romában 9 Gyűlés léssen a' Romai Ecclesiának elsőfőge és az Ecclesia javai vegett. 480 Arturus Angliai király, egy tsatában ez ellenfégi közül 460 től meg maga kezével. A' föld ingas három hétig tart: egynehány nap verrel ess: tűzes kópiak lattatnak az égen. 496 A' Frantzok a' keresztényeni vallást bevésik az ő királyok Clodoveus után. 500 Rabbena a' Babyioni Talmudot el végezi. Boëtius él. 518 Iustinus, ki gyermek korában okor pástor ostan áts, annak utanna katona lőtt, vegezetre Tsásár léssen. 528 A' Magyok közül a' keresztényen égre ternek. 533 Egy üstökös tsillag tetzik fel, mely után sok hatalmas dolgok következnek: föld ingások, dög halál, arutatafok 's a' t. 547 Totilas Romát fel gyujtja. 555 Pelagius Romai Pápa. 559 Italiában Piceumban az éhség miá 50000 ember hal meg. 568 A' Longobardusok Italiában a' keresztényeket 188 estendeig öldözik. 574 Az Örmények keresztényekké lesnek. 589 A' Tiberis és több egyéb folyovizeknek ki árradást dög halál követi. 590 Gregorius M. Romai Püspök az Anglusokot meg téríti. 594 Rettenetes üstökös tsillag látzot. 596 Evagrius és Isidorus junior élnek. 600 Greg. M. a' Constantinapolyi Püspökkel az elsőfőge felett virrong. 615 Cosroës Persiai király Jerusalemet el vési a' keresztényektől, 90000 embert vésven él. 622 Kezdetik a' Muhanred birodalma, vallása es Kalendariuma 630 Ionas Anglus új Apostol él 650 Az Erfordiai Academiát fundallja

fundallya Dagobertus Franciái király. 678 Negy estendeig semmi első nem volt sok helyen. 684 40000 Persa tér a' Christushoz. 696 Villebrodus Anglus Eboracomi Püspök a' Frisufokot a' keresztényen segreteriti. 713 Anastasius 11 Tsásár a' Romai Papa labat meg tsokollya. 729 Constantinapolyban a' dög Galal 30000 embert vérle. 755 Constantinapolyi 14 Gyűlés a' képeket kárhoztattya. 757 Galliában a Parlamentum rendeltetik. 774 Carolus M Franciái király a' s. Peter Basilicajanak minden graditsat meg tsokossya, míg a' Pápához, ki oda fel allot, erkezik. 788 Vitebergat épített Vitekind. 791 A' Tiberis Romában árradással a' kő falakot fellyül haladja. 794 Carolus, Parisban az Academiát rendeli. 797 A' nap 17 napok alatt fetét volt.

VII. 800 Carolus Magnus nap nyugoti Tsásár les. 806 A' Lengyel orságlas kezdetik. 811 A' Saskak A fricabol Italiába repülnek és sok kárt tesznek. 826 A' Danufok, Suecufok, Hunnufok, Avaresek, Morvak a' Christushoz kezdenek térni. 832 Galliában a' jég első fok embert és marhát öl meg: Italiában a' föld ingas hegyeket és várasokot nyél el.

840 Harom üstökös tsillag mind harom estendeig latdik. A' napbannis oly sörnyűseges fogyatkozás volt Pünkösd előtt két héttel hogy a' tsillagok szinte mint etsaka mind meg tetsertének. 846 A' Tsehek a' Christus vallását be veszik és 14 az ő elől járójok közül meg keresztelkedik. 851 Oly rettenetes éhség volt Nemet országban hogy az Szűlek meg ették az ő Gyermekket s ezekis amazokat. 864 Braxiában vér első volt. A' saskak Galliát mint a' hó úgy lepték el. 872 Az Oxoniomi Academiát Alfredus Angliái király fundallya. 880 Theophylactus él 899 Ekkor is hasonlo eclipsis volt a' fellyeb meg mondothoz. 911 A' Magyarok Nemet orságot pisztitnyak: egy néhány üstökös tsillag latzot. 926 A' Lovani emi Academia fundaltatott. 945 Tsudálatos nagy üstökös tsillag latzot Italiában. 960 Az Arabok a' tudományban viragoznak. 969 Otto Bonofus Moguntiai Püspök az egerektől meg emesitetik az ut an penig 28 estendővel Vild erolphus Argentínai puspok

puspok is. 970 Magyar országban a' keresztényi vallás Geyza alatt ismét labra áll. 984 Egy üstökös tsillag éh séget, dög halált és föld ingasokot jegye. 989 Nyarba rettenetes nagy szárazság volt, melyet őstan télbe nagy árradások követtek. A' Danufok a' pogánytágot magok közül éppen ki gyomlallják. 998 A' Muszkak keresztényekké lesnek. 1000. Szent István Magyar Hertzeg királlyá tette. Rabbi Iehuda Chiug első Sido Grammaticus. 1006 Egy üstökös tsillagot harom estendeig tartó dragasság követet. 1010 Az egez világon serte sellyel nagy éhség uralkodik. 1014 Egy néhány ezer ember Flandriában a' víz arja miatt el vész. 1038 Egy üstökös tsillagot Italiában partutés követet. 1043 egyet nagy hadakozás Magyar országban. 1050. A' Scholasticus Doctotok ez idő tájban kezdetnek. 1055 Florentiában Gyűlés les a' Papok parázna-fagakes Simoniajok ellen. 1068 A' Duca Mihály birodalmában oly rettenetes dög halál volt hogy az emberek egymást semmiképpen el nem győzték temetni. egy igentűzes üstökös tsillagis latzot. 1073 Hildebrandus azaz Gregorius vii a' Tsásart excommunicállya a' Gülekezetből ki rekeszi és a' Tsásár tétel magának kuporittya. 1095 Syriában az őzöntől sántalan sok emberek vesznek el. Ettől fogva 17 estendők alatt 9 üstökös tsillagok tamadtak, s felette veszedelmes üdök voltak. 1100 A' Ierusalemi birodalom kezdetik de az után 50 es. semmivé leszen. 1102 Angliában vettetik leg először a' noteleneg a' Papokra. 1106 A' Cisterciensis barátok rendi kezdetik. 1112. A' Tamesis Trenta és egyéb folyó vizek az ő folyásoktól egy egesnap meg sűnnek. Moguntianak fele mind el ég, s a' tuz mia 2000 ember vész el. 1116 Henricus V. a' Papa indításából az ő edes Attyat Henricus IV. öldözi, de annak utánna a' Papa istente lentégetis meg akarván bosszullani, Romát az ő birodalma alá hajtja. 1123 A' Lateranumi Gyűlés a' 4. üdök böjtjéserzi, s a' t. 1126 Oly erős tel volt hogy a' madarak híd eggel holtanak meg, melyet dragasság és dög halál követett. Italiában föld ingas 40 napokig tartott és sok falut el vesztet. 1128 Ultrajectum Hús-vét

vet napján csak nem éppen mind meg ég. 1140 Gratianus az ő Docretomát, Lombardus pedig az ő sententiáit írja. 1150 Innerius Vernerius Nemet nemzet leg első a ki Italiában köz helyen Jurisprudentiát tanított. 1160 A' Valdiak Lugdunumban reformatiot inditnak. Averroes, Avicenna, Mesua Arabs medicusok virágoznak. 1170 A' föld ingás Siciliában 1500 embereket vészt el. 1177 A' Papa, Barbarossa Tsásárnak a' nyacára hág. 1180 Rambam Ægyptomban virágzik. 1188 A' Daniai kösség excommuniáltatik hogy a' Papok házássa meg engedése felől vegezést tésien. 1208 A' Franciscanus Barátok szerzete kezdetik. 1215 A' Lateranumi IV Gyűlés vegezést végez a' sient földnek vissza nyeresétől, a' Mifecanonjarol, a' transubstantiatióról, a' fülbe gyonásról, a' kösség kehelyéről's a' t. 1217 a' Dominicanus barátok rendi itt kezdetik. 1223 A' Pápa az Oltya fel emelésekor térd hajtaft porontsol. 1230 Frisában a' víz özön mia 100000 ember vészt el. 1233 Magyar országban az éhség egy nehany ezer embert fojt meg. 1239 A' dög halál és a' dragaság oly nagy hogy az anyak az ő saját gyermekeket meglettek. 1241 Burgundiában egy hegy az ő regi helyéből masuva mégyen, és az ő menetelikor 5000 embert öl meg. 1245 Alexander Alensis a' Bonaventura es Thomas Aquinas præceptora az ő theologiaja summaját írja. Hugo de S. Caro pedig a' Concordantiát. 1250 Albertus Magnus él. 1260. 8000 Papista meg ver 100000 Albigiaikor. 1270 Krako mellett egy fő asszony egy sersmind harminzhat gyermeket szül. 1247 Thomas Aquinas meg hal. 1276 Egy fő asszony Hollandiában egy sersmind 365 gyermeket szül. 1290 Rajmundus Lullius ír. 1294 Bonifacius VIII a' Papa, ki felől azt írjak hogy úgy jött mint a' Roka, úgy uralkodott mint az Oroslan, úgy halt meg mint az el. 1268 tol fogva 1315 ig 10 üstökös tsillag latott 1300 Iohannes Duns Scotus doctor subtilis, Thomas Aquinas ellen tanit. Ekkor talaltatott fel a' Magnes kö mindenkor Esakra néző fordulasa, honnan a' hajokazokat nagy haszon követte. 1315 Az eges emberinemettségnek felénél több emesteter meg az éhség.

és

és dög halál mia. 1320 Lyranus Sidobol keresztyennek lesien. Occam, durandus és több Scholasticusak élnek. 1343 A' Romai Papa a' Tsásárral letereteti a' Tsásárságot minekutanna a' Tsásárok a' Papaktól kezdnek függeni. 1346 A' Heidelbergai Academiát rendeli Rupertus II. Bavariai Herrzeg. Az Anglusok 30000 Gallust vésztnek el, kik közül XI Fejedelem, LXXX Zászlós Ur, MCC Nemés embervolt. 1348 Ollyan dög halál volt három estendőkö alatt serte sellyel hogy csak Lubecából 90000 ember halt ki: Fatalpu barat 1244434. Florentiából 1000000. Vérrel est. a' föld ingás két hegyet nyel el. 1352 A' Iesuiták szerzete kezdetik. 1359 Italiában oly sörnyű dög halál volt hogy ezer közül alig maradt meg tíz. 1360 A' Pragai Academiát fundállya Carolus IV. Az Antichristus itt kezd Viclef ellen dühösködni. 1364 A' Krakai Academiát Casimir fundállya. 1380 Bercholdus niger az agyu puskat alállya. 1397 Tamerlanes Tatár ham 400000 lovaggal és 600000 gyaloggal 200000 Törökököt vág le, a' Tsásárt pedig Bajazetett arany lantzal meg kördözi, es rostelyos kalyikkába téven, az egesz Asian serte sellyel hordozza, s valamikor lora akartúlni, mint vala mi famolyáról órolla hágot fel. 1400 Hufs Janos és Hieronymus Pragensis Viclef Iános Anglus tanitványi Tsch országban a' Papa ellen támadnak és disputálnak. 1410 A' Constantiai Gyűlés három Pápat tésien le egy sersmind. Ezen Hufs Iános 1416 ben meg egetteti, azonkeppen 1417-ben Hieronymus Pragensist. 1415. Oly rettenetes Napbeli fogyatkozás volt hogy a' madarak a' földre hullorak le. 1420 Zisca Iános Tsch országba a' Calastromokor pusztította. 1428 A' Pápa Viclefet fel a' sattya és meg egetteti Angliában. 1431 A' Basiliai Gyűlés (Concilium) a' Tscheknek az Ur varso rajában a' pohárt meg engedi. 1433 Egy nagy üstökös tsillag retsík fel mellyet hat estendőig tartó dragaság követ. 1440 Iohannes Gutterberg Argentiai a' könyv nyomtatást talállya noha China országban is az előttis meg volt már régen. Ekkor elnek Theodorus Gaza, Georg. Trapezuntius st. 1444 Baptista Manruanus születik, ki a' vallás változását 1517 estendőben jóvendóni lenni,

O

1453

1453 Constantinapolyt Muhamet meg vési. 1458 Matyas kiraly Budan a' bibliothecat fundallya. 1460 Thomas Kempis az ö könyveit írja. 1462 Johannes Trithemius születik ki 1508 meg jóvendöli hogy 13 es. tendöre a' Vallás dolgában változás esik. 1465 Laurentius Valla a' Deak nyelvnek lábra állitja meg hal. 1473 A' Görög és Sido nyelv kezd Nemet országban tanittatni. 1475 Reuchlinus Romában Rabbi Abdiáknak minden orára egy egy arannyat fizet hogy a' sido nyelvre tanítsa. 1483 Luther Márton születik. 1486 Georgius Trapezuntius, ki már venségében minden tudományát el felejtette vala, meg hal. 1491 A' Sidok Hispániából kiűzettek, Mart. Bucerus a' Dominicanusságot el hagyja. 1492 Columbus Christoph. az új világot találja. 1494 Ambrosius Calepinus. 1497. Philöp Melanchtron születik. 1502. A' Vitebergai Academiát állattya Fridericus Elector. 1509 Calvinus Janos születik. 1515 Franciscus Ximenius hat száz ezerni ezer arannyat költ a' Biblia Sidoul. Cháldiául, Deakul és az Új Test. Görögül Deakul valo ki nyomtatására. E' tájba Zwinglius az Ecclesiabeli fogyatkozások ellen Tigurumban forgalmatoson tanit, prædicall. 1517 Luther Marton a' Papa indulgentiai ellen disputal Vitebergában.

VIII. 1519 Carolus V. Királya tetetik. 1520 Ferdinandus Magelláncs az ege világot környül járja hajoval, de Indiában meg ölettetik. Az Anabaptisták kiker Új ke resityeneknek hívunk kezdenek. 1521 A' Vormariai Gyűlésben Luther sám ki verésre íteltetik. 1523. Két barát Bruxelben meg egettetik az igaz villas miatt. Luther 1524 Carolsta hússal egybe vési az Ur vatforaja felettis, holott az előtt csak a' képek felett villongottak. Erasmus és Luther a' szabad akaratrol disputálnak irasban. 1525 A' parasit had Nemet országban 600000 embert vést el. 1526 Oecolampadius Ecciuszal disputal. 1527 Lajos Kiraly 100000 magával el vési a' Torókmiatt a' frigy fel bontásáért. 1529 A' Protestansok protestálnak a' Spirai decretum (vegezés) ellen. Luther 's Zwinglius Marpurgumban egy mással beszélnek. 1530 A' Brassai schola Hunter János

aiatt

alatt virágozni kezd. 1534 Cajetanus meg hal. Henricus VIII. Angliai kiraly a' Papistafagot ki gyomlallya. Calvinus az Institutot írja. 1535 Az Anabaptisták párt útése le tsendesítettik Manaster meg véretven. Calvinus. Bibliandér. Marloratus, Viretus, Musculus virágoznak. 1538 Az 26 Testamentom tagádai ellen disputal Luther. 1540 től fogva 1580 nig 900000 en az igazságot a' Papistakmia, martyrmofagot szenvedtek. Joseph. Scalig. születik. 1545 A' Valdaiak Galliában üldöztetnek és kergettetnek, úgy hogy uagyan végek szakadjó. 1546 Luth. M. meghal 1547 Carol. V. a' Protestánsoktól 500 lövő sersámot nyer el: a' Birodalombéli rendektől 1600000 arannyat sed fel. 1549 Parisban a' kiraly láttara némely Lutheranusok elevenen egettetnek meg 1551 A' Tridentomi conciliom bé áll, a' melybe az Evangelicusok követeket küldenec confessiojokkal vallásokkal egytemben. 1553 Lugdunumban 9 martyr ölettetik meg. Parisban sokan. Michael Servetus Genevában meg egettetik. 1554 Johanna Angliai Kiralyné Affony meg ölettetik, Ersébet tömlőt be vertetik, és a' Maria dühössége miatt sokan Angliából kenyerítettnek az igazságot ki menni. 1562 től fogva 1623 ig a' Galliai had, 300000 keresi yennel többet emeszet meg. 1564 Calvinus meghal. 1566 A' Belgiomi had tamad a' Hispániai inquisitio és az Al'anus kegyetlensége miatt, ki halála előtt nem sokkal avval kerkedett hogy 18000 embert öletet meg a' hohér által. 1571 Benedictus Arias Montanus a' Hispániai Kiraly költéségevel a' Regia Bibliát ki nyomtatatta. Herfordiában (a' mint Combedenus írja) egy hegy két nap jart alá's fel. 1572 Parisban nagy hitetlen tsaiardsagaltal fantalan sok igaz vallasu keresityeknek vérek ki öntetik, holott Petrus Ramusis meg ölettetik. A' Lejdar Academiát rendeli a' Hispániai kiraly. 1576 A' Hennebergi Comes felesége 365 gyermeket szül. 1581 Franekerában a' Eristai Ordo Academiát rendel. 1584 Az Aurániai Fejedelen alattomba tsalárdaggal meg ölettetik, a' Papisták mesterfége által 1588. Candisch Tamas az ege világot hajoval meg kerülven. Angliába haza erkezik.

O 2

1590

1590 Henricus IV. Parist meg szálvan 13000 ember hal meg éhel benne. Mauritius Belgiomi Fejedelem Bredát tsuda hadi fortéllyal meg vészi, ki ezen küvülis fok emlekezetes dolgokat visel. 1598 A' Tiberis ki ár- rad es Pomaban 1500 embert vesztel, egyebkeppennis meg bősűhetetlen károkat téven. 1600 Henricus IV. Galliai király csak nem az egész Sabaudiat elfoglallja. Beza és Tycho Brahe meg hal. Mauritius Fejedelem a' Hispanusok Generalissokot Albertot meg veri. 7000 közzűlők el vesztén 's az Admiralt el fogvám. 1605 Borskai István a' Vallás mellel fel támad és sok emleke- zetes dolgot visel Erdélyben 's Magyar országban. 1609 Ioseph Scalig. minden philologusok fejedelme (prin- cepts philologorum) meg hal. 1612 A' föld ingas Lem- goviában es Bileveldaban négy hétig tart. Az Arminia- nusok Belgiomban szakadtak tesnek. Osnabrugbā 1400 ház ég meg. Magdeburgban 500. Cadaban tündér gyer- mekeknek hallatot tsudálatos kiáltások 1617 A' Gro- ningai Academia suudaltik. 1618 Ploursot Olasorság- ban 1500 emberrel a' hegy el borittya. Rettenetes üstö- kös tsillag tamad. Dordrechtben Gyűles lesi az Armi- niánusok ellen. 1619 Fredericus V. nak a' Tseh orsági királyi palatza adatik honnan Nemet országban nagy vil- longások tamadnak. 1622 Osmanus Török Tsásár a' Lengyel Királyra támad, de segyent vall. és olyan con- ditiókra vészik a' lengyelek a' melyekre akarják. 1625 Jakab Király meg hal, kinek helyebe következik Ká- roly az ő fia. Ennek a' könyvnek iroja sülettetik. 1628 Gustavus Adolphus a' Nemet Orsági Fejedelmeket meg segétti. 1632 Ez Lutznál győzedelmesen a' hart- zon el esik, és az ő Leánya Christina tetetik helyébe Királlyá, ki nagy boldogul esiesen és bősűsen az oltatol fogva uralkodik és nem csak Királynéknak hanem sok királyoknak lőit az ő nagy tudományara és bősűse- re nezvetüköre. 1638 Glasguaban Scotiában Gyűles hirdettetik, és az Angliai Püspökök meltsága Litur- giáikkal és imez őt Ceremoniaval egyetemben meg vestetnek ezek. Az ceremoniak ezek 1. Az Ur vat- soraja verelekor valo térd hajtas. 2. Az ő. Czegéres innep napoknak meg tartása. 3. Az külön valo ke- resztes. 4. A' hazan-

kent valo Ur vatsorája ki solgaltatása. 5. A' Prädica- torok Angliai modon valo fel senteltetések. 1639 Az Angliai Püspökök ezen meg haragován Károly Királt rá estekélik, hogy ellennek fegyvert fogjon, mely ő boldogtalan igyekezteknek és hadakozásoknak vege a' lőn hogy mind a' Püspököknek 's mind a' Királynak nyakok szakada. 1643 Ama nagy indulatu és sok emle- kezetes dolgokat viselt Richeleu Cardinal megh hal. 1646 Toronyára a' Lengyel Király Gyűlest hirdetteti, hogy a' Vallásokban valo villongásokat le tsendesither- né, de hejjába. 1647 Masius Arivellus halás ember a' Neápolyiakot a' Rodericus Ponzius Hispaniai Király képe nehéződozása alol fel szabadittya, noha magais, rosszul élven meltságával, végtete rosszul vésel. 1648 A' Hispaniai Király a' Belgiomi Ordokkal meg bekelek, midőn 82 estendeig hadakoztak volna, és ő- kőt szabados Respublicának ismerte. Ez alat a' Belgák Fejedelme Fredericus Henricus meg hal. 1649. Ka- roly Angliai királynak a' Parlamentum fejsével véte- té sejt. Es az oltatol fogva Királyt soha nem akárnak áltatni. Ez után csak ha mar követet küldenek az An- glusok a' Belgák hoz, de a' Karoly király fia emberi al- tal Hágabam meg őletteték. A' Romai Pápa a' Nemet orsági bekeséger az ő bullájával fel akatja bontani de tserbe marad. A' Kozakok az ő Vallásokbéli szabadságok nak meg rontásaért, a' Lengyel király ellen tamadnak, 's még eddig sints vége hadakozásoknk. 1650 Carte- sius a' műidonkben madot nagy Philosophus meg hal. A' Belgiomi Fejedelem meg szallja Amsterdamer de hamar meg bekeleknek, és a' Fejedelemis Guilielmus meg hal. 1651 Az Anglusok egybe vesnek a' Belgákkal és két estendeig hadakozvan 's egy mások károkat té- ven, két estendő mulva meg bekeleknek. Erdélyben 's Magyar országban rettenetes éhség volt. 1652, 1653 Az Erdélyi Fejedelem a' mű kegyelmos Urunk Ra- kórtzi György Lupuj Vajdát Molduából ki űzi és a' Len- gyeleket a' Kozakok ellen meg segétti. 1654 Az An- glusok a' Belgákkal meg bekeleknek.

TIZEDIK RESZ.

Az Embernek maga viseléséről.

AZ Embernek ez életben végben viendő dolgái, a' jo maga viselés és az Isten felől való igaz tudomány. 2. A (a) jo maga viselés az, a' mellyel az Istennek akarattya, az ő dűtsősegere az embereknek magok az alabotstafával vitettetik végben. 3. Ez az Istennek akarattya a' Tíz porontsolatban adattatik summa szerént ki. 4. Mely jonak, tökéletesnek, és Istennel kedvesnek mondatik; jonak mivel minden tiszteffégés dolgot bé foglal; tökéletesnek, mivel semmit ezen kívül az embernek e' világi életének igazgatafara nem kell keresni; kedvesnek, mivel a' műe' szerent való magunk viselés az Istentől meg jutalmaztatik, de ingyen kegyelemből. 5. A' maga viselésnek két részei vannak: a' jora való indulat, és annak meg tselekedése. 6. A' (b) jo indulat az akarata hajlandósága, mellyel a' jól tselekedésre kész. 7. Ehez négy dolog kívantatik, tudn: az egyenesség, erősség, és a' meretkletség. 8. Az (c) jo indulat egyenessége oly jora való hajlandóság, mellyel az övet, kineknek meg igyekezzük adni. 9. Az (d) Erősség az a' mellyel minden okaságunkot meg vettük, hogy az igaz és helyes dolgokat s azoknak módjait s eszközzeit fel találhassuk. Erre két dolog kívantatik: 1. a' forgalmas vigyázás. 2. és az okos választás tétel, hogy a' nagyobb tiszteinket mindenkor eleiben regyűk a' külsőbbeknek. 10. Az (e) Erősség a' jo tselekedésben való alhatatosság, mellyel minden nehezsegeket, mellyek a' jo tselekedést soktak követni meg győzünk. Ebben bé foglalatik 1. a' bizodalom 2. az alhatatosság. 3. A' bekefeges tőrés. 11. A' (f) Meretkletség az a' mellyel le tlen desitetnek és megzabolaztatnak azok a' kívanságok minknyajan, mellyek az embert a' jonak tselekedetétől el vonnyak. 12. E' negydolog közül az első a' jo indulatot

a *Observantia*. b *Virtus*. c *Reffitudo virtutis*. d *Prudentia*. e *Fortitudo*. f *Temperantia*.

indulator rendeli és ugyan téfi, a' második igazgattya és sfogyatkozás nélkül valóva téfi: a' harmadik meg vastagittya az artalmak ellen: és a' negyedik tisztava téfi. 13. Mivel penig ezeknek akarmellyakeis inkább meg tessük egy jo indulatban, mint masban, annakokaért nemely jo indulatok ugyan ezeneknek neveztetnek. 14. A' jo indulatok mindnyajan egy mast segellik, de vagy az ő egymashoz való kaptcsolodásokban, vagy az ő egymas ala vettetetésefekben. 15. Egybe foglaltattak penig 1. az ő eredetekre nevezve. 2. Vegekre nevezve. 3. egy mast segitteseekre nevezve. 16. Az egy mas ala vettetes az, midőn egyiknek meg tselekedése, a' masnak meg tselekedesere és tzellyara vitetik, vagy mint eskőz a' vegre, vagy mint szerző ok a' meg leendő dologra. 17. A' (g) jo indulatnak meg tselekedése, oly munka mely a' jora való indulatból származik. 17. Erre meg kívantatik hogy 1. jól rendelt akarattal származzék. 2. hogy Istentől meg jelentet dolgot tselekedjek. 3. Hogy Istendűltsősegere vitessek. 4. hogy jo modjával, az Isten akarattyaival illendőkeppen legyen, és helyes környűl allando dolgokat foglallyon bé magában. 18. Mely környűl allo dolgok gyakorra az egyebkent köz dolgoktól tilalmaffá vagy szabadossá tessük. 19. A' (h) köz dolgok azok mellyeket az Isten se nem tilt, se nem porontsol. 20. A' jo indulat vegben vitele meg tselekedése belső tudn, az akarate, vagy külső tudn, az egyeb tehetségeke, akár az azerteleme legyen, akár az erzekenyi kívanságoké, s a' t. 21. A' külső vegben vitele az indulatnak, nem teszi nagyobb az indulatnak jofagat vagy gonosfsagat volta keppen, hanem csak a' menyiben neveli az akaratt munkáját. 22. A' holot a' külső tselekedetek belső joindulatnakul vannak. (i) kep mutatás vagy on ott, és a' jo maga viselésnek csak arnyekja,

g *Actio virtutis, bonum opus*. h *Adiaphora*. i *Hypocrisis*.

II. A' jo maga viselés avagy kegyesség. 2. Az (a) igazság oly jo indulat, mellyel a' mű telebaratinkal,

O 4

igye-

a *Iustitia*.

igyekezzünk tiszteink szerint jól tenni. 3. Mivel pedig a' műfelebarátinkra nézendő tiszteinket, az ő jóvókra nevezve tselekedessük; innen ezen jó indulat (b) szeretetnek is mondatik. 4. Evvel pedig tartozunk meg a' műellensegünknek is, holott az Isten őtől is finte úgy az üdvösségre véheti mint munkót, mindazon által ha a' szeretendő személyek között valami nyilván való különbség vagy on, akkor 1. a' vér szerint való atyafiakat az idegeneknél inkább kel szeretnünk az világi jóvainkra nevé, 2. valamely jeles barátunkot inkább kel szeretnünk a' nyájas kódas dolgában, mint az atyankfiat, 3. süleinket mind az által akar mely barátunknál is inkább kel szeretnünk. 4. sőt még gyermekinknél is a' tisztelességre bősültre, haladatosságra nevezve, de gyermekinket a' taplalásra, gondviselésre nevezve inkább, 5. feleséginket mind süleinknél's mind gyermekinknél a' társalkodásra nevezve, 6. a' kik művelünk jól tetteinek, (kiválteppen a' lelkiekben,) egyebeknél, 7. a' közönség társaságát és annak előjáróját, annak akarmely tagjánalis. 5. A' műfelebarátink szeretésének két tselekedete vagyon: [c] az ő néki jóvána és annak elémozdítása, 6. Kivannunk kell pedig felebarátinknak mind lelki's mind testi jókat, és ha Isten megatta halakoris kell azokért a' műistenünknek adnunk, mindenben pedig hogy az átkozodásnak's egyéb gonosi kívánásának helye ne lehessen. 7. A' műfelebarátunk jóvanak pedig elémozdítása meg tselekedése, oly igyekezet, mely az ő jóvára néz, és őt ugyan megis segélli. 8. Ez az igyekezet pedig végbe vitetetik vagy az őt fel indítás vagy ugyan a' voltakeppen való meg tselekedés által. 9. A' [d] fel indítás a' meg tselekedendő jó dolognak eleiben adása, azokkal az okokkal egyetemben a' mellyek által arra fel indíthatik. 10. E' pedig lenni lef vagy intés vagy jó példaadás által. 11. Ez az [e] intés lef beféd által, mely a' műfelebarátinkra vagy valami jól hoz, vagy valami gonosi harait el rolla. 12. Minekokaért be foglallya magában, mind tárnittási és intési tiszteinket; mind másokra vigyázásunkot, hogy őket a' jó tselekedetekre [b] Charitas. [c] Precatio pro bono proximi & ejusdem operatio. d Conatus moralis suasionis. e Admonitio.

mindennap serkengethessük, mind hogy őket somorúságokban vigasztaljuk; mind végezetre hogyo'kót, ha valami gonosiágot tselekedtek, meg fedjük, de atyafiuiképpen. 13. Ennek pedig az [f] atyafiu meg fedésnek akkor kell lenni, mikor bizonyosson tudjuk hogy gonosul tselekedet: mikor remenlyük hogy intésünknek valami hasna fog lenni akár a' meg eset atyankfiának abból ki téresére nevezve, akár másoknak az ő gonosnak el ravostatására nevezve, mikor végezetre mind az üdö, mind a' hely's mind pedig a' személy alkotmányos arra. 14. Egyebkent (g) resesek lefünk ő véle a' gonosban, mivel akar jóvallyuk, akar oltalmazuk, akar segéllük, akar meg engedjük, akar pedig el halgassuk másokban a' rosszat egyaránt vetkezzünk ő velek. 15. A' [h] jó példa adása a' jó tselekedetnek meg mutatása, hogy mások hasonló jora fel serkentessenek. 16. Ennek ellene vettetet a' botránykozatás, mely a' gonosi tselekedetnek meg mutatása, mellyel mások avagy a' bűnre indíttatnak, avagy a' jól tselekedésben meg akadályoztatnak. 17. Illyen pedig nem csak a' gonosi tselekedet hanem meg a' köz is, ha másokra nevezve nem hasznos és az Isten dűtsőségére sem nevez. 18. Ha hol pedig nem műtselekedünk olyat mellyből más méltan botránykozhatnak meg hanem csak maga véstiazt a' mű jó tselekedetünkől (k) vettetet [kereset] botránykozásnak hívjuk, mely nem a' művetünk hanem ővé. 19. Iolletet pedig a' vett botránykozást nem ravostathatjuk műel, az adottat mindazáltal el, mivel az Isten senkit is a' más meg bantására, ok nélkül nem kötelez. 20. A' [l] voltakeppen való végben vitele a' műfelebarátunk jóvanak az, midőn műmaguk tselekedük valamit, mely magánnevez az ő jóvára, minden ő munkájának közbe járulása nélkül. 21. Iolletet pedig az igasságnak minden munkai a' szeretettel vannak egybe foglaltatván, nemelly tselekedetekben mindaz által egyik terzik meg inkább mint a' más. 22. A' igasság munkai [tselekedetei] azok, a' mellyekben tartozási és másra nevezve való egyenlőségi tek intet foglaltatik bé. 23. A' szeretet tselekedetei pedig lenni f Correatio fraterna. h Exemplum bonum. i Scandalum datum. k Scand. acceptum. l Realis effectio boni proximi

azok, a' mellyekben inkább tekintetik a' más ember jova mint a' tartozás. 24. Emezekre peniglen sorosabbban kötelezterünk, mint ezekre. 25. Az igazságnak sok dolgokban kékeppen való állapottya vagy, mert neha nézi a' leg közeleb való véget 's a' törvénynek szavait, és soros igazságnak mondatik; neha penig a' méssél való véget és a' törvénynek okát, és (m) engedelmnek mondatik. 26. Ennek az igazságnak két részei vannak; egyik a' magát kinek kinek ki osztja, és (n) oszto igazságnak nevezetetik; a' más kinek az ővét meg adja, és (o) jobbitto igazságnak mondatatik. 27. Az oszto igazság meg nem áthat a' dolgoknak és a' személyeknek igaz meg nem ítélesek nélkül, és a' dolgokhoz 's a' személyeknek a' személyekhez illendő nem vetésenélkül, honnan a' mérési hasonlatosság (illen. dőseg) származik. 28. Ennek ellennebe vetteter a' (p) személy válogatás, mellyel valaki ok nélkül, a' tartozaskeppen ki szolgáltatando dolgokban, másnal helyeb tartattatik. 29. A' jobbitto igazság (q) tserelő vagy büntető. Emez az adott és az el vőtt dolognak egyenlősége; ez penig valami igaztalanfágot néz: es (r) vagy a' dolognak vagy a' személynek igaztalanfágot nézi. 30. A' büntető igazságra tartozik a' bosszúállás és a' vissza adattatás. 31. A' (s) bosszú állás a' büntető igazságnak oly munkája, mellyel büntetes vettetik arra a' ki az igazságot által hágtá (meg ségte). Ennek vége, a' verkezőnek meg jobbulsága vagy meg zabolázása, a' mások tsendessége és meg intettetése, es vegezetre az igazságnak fenn tartatása, 's az Istenditsősége. 32. A' (t) vissza adattatás a' büntető igazságnak az a' munkája, a' mellyel valaki ísmeg az ő marhajanak melytől meg fosztator vala, birasára vissza alittatik. 33. Ennek az igazságnak elenne való a' (u) bosszúság, mint a' szeretetnekis a' gonoszsákaras, melyre az (y) igaztalan veresenges tartozik.

m *imēreia* n *Iustitia distributiva*. o *Iustitia emendativa*. p *Acceptio personarum*. q *Commutativa vel correctiva*. r *Civilis vel criminalis*. s *Vindicta*. t *Restitutio*. u *Injuria*. x *Malevolentia*. y *Discordia injusta*.

III. A' mű igazságunk felebaratinkor vagy minden közbe vetésenélkül nézi vagy valamely tselekedet által. 2. A' mely minden közben vetésenélkül nézi őt, vagy az ő állapotjának rendit nézi vagy magát az állapotot. 3. A' mely az állapot rendit nézi (a) tisztelet mondatik, mely annak a' méltóságának és felsőségnek a' mely masban vagy, azonnak illendő meg bizonyittatással ki jelentésével való meg ismerése. 4. Ez a' tisztelet a' menyiben a' nézi a' mások értelmet a' tiszteledől (b) hír nevének nevezetetik. 5. Evvel a' tisztelesség tetellel mindennek tartozunk, és semmi nem egyéb, hanem oly tselekedetünk tiszteünk, mellyel akar kinekis az ő méltóságának állapotját minden bántrás nélkül igyekezzük meg tartani. 6. Ennek azok a' vetkek vetteternek ellennébe a' mellyek által (c) felebaratinknak hírek megfertődik, midőn tudniük a' másfelől való vélekedésünk meg külsőbbedik, vagy tsak tsinte magunknál, a' mű, őrolla való minden ok nélkül gonosul ítéletünkben, vagy másoknál, tudn. szavaink, tselekedetünk, magunk viselese és egyéb jegyekaltalis, 7. Ezis peniglen les néha igyenesen és szándékból, néha ísmér vagy a' dolognak magának vagy a' környül allo dolgoknak természetekből. 8. Midőn a' más híre valamely vagy bűn vagy büntetésbeli gonosznak néki tulajdonittatása által bántródik meg, ha az, az ő jelen létében talál lenni, vagy bosszúság tetelnek, vagy meg nevetésnek vagy szidalmazásnak mondatik, ha penig az ő tavul létében (d) gyalazásnak mondatik. 9. Ez a' gyalazás a' mely igyenesen a' mű felebaratink gonosját nézi, négy keppen les; 1. midőn hamis váddal vadoltatik. 2. Midőn valamely titkos vetkét ki fetsgejük. 3. Midőn az ő vetke naggyá tétetik. 4. Midőn a' dolgot jóvallyuk ugyan de a' szándékot nem. 10. A' mű felebaratink jova körüllis penig négy keppen les: 1. Eltagadván a' mű felebaratinknak tulajdonittando jot. 2. El rejtven. 3. Meg külsőbbítvén. 4. Hidegen (tsak igen imigy amagy) ditsérvén. 11. He- y ére allatik penig a' meg külsőbbítet hír név vagy a' vissza mondas, vagy a' bosszúat keres, vagy a' meg elé-

O o

gittés

a *Honor*, b *Fama*, c *Fama lasio*. d *Detrahtio*.

gittes által. 12. A' tisztesség tetelnek tistei nezik vagy a' nem egyenlőket vagy az egyenlőket. 13. Az egyenlőknek az ő velek egyenlőkhöz való tistek az, hogy egyik a' másikat igyekezze elől venni a' tisztesség tetelben. 14. Ezek közül a' kik szeretettel és magok s jóvok közlésevel inkább egybe kötötték barátoknak; és az az egybe kötöttség (e) barátságának mondatik. 5. A' nem egyenlők közt a' felsőknek tistei az, hogy a' jó teteményben lábbogjanak fellyül: az alsóké pedig az, hogy féllyek amazokat és háládok legyenek. 16. Ez a' nem egyenlőség vagy valami egyes minéműségben, vagy méltóságban és hatalomban áll. 17. Emez vagy az údóskort nézi vagy az ajándékokat. 18. A' kik másoknál údósebbek, jó peldaadással, kell azoknak előtők járniok. 19. A' kiknél pedig az Istennek több ajándeki vannak, azokat nagy készséggel kell másoknak hasznokra fordítaniok. 20. Az hatalommal másokat fellyül haladok, azok, a' kiknek [f] szabados másokat igazgatni, mellyeknek tistek az hogy az ő alattok valoknak az igazságot és a' szeretetet neműnemű felső segű tekintetből szolgáltatni ki, az a' hatalom szerint mely ő nekik adatott. 21. Ez az igazság pedig a' szeretet szerint vedelmezésben és ele mozdításban szolgáltatni jól ki. 22. A' (g) Vedelmezés a' hatalomnak az a' rá szabása, mellyel másokat a' gonosztól meg mentnek. ide tartozik az a' gondviselésis mellyel ő nekik minden sükséges dolgokban eleget tesznek. 23. Az (h) elő mozdítás a' hatalomnak oly másokra szabása, mellyel ő kőt a' jó dolgoknak vegben viteliben segellik. 24. Ez az elemozdítás igazgatásban és meg jutalmaztatásban gyakoroltatik. 25. Az (i) igazgatás, az igaznak és a' jonak mások eleiben való rendelese tetele hogy meg tartassék. ide tartozik a' törvény szabás és sörzés. 26. A' (k) meg jutalmaztatás a' rendes meg tartásának vagy el halgatásának s által hágásának meg fizetése. 27. A' kik hatalommal felsők tistek az, hogy az ő alattok valokra, mind a' lelkiekben az az, az úd vősség eskőzeire való szer tetelben: s mind a' testiekben, hogy illendő éledek, ruhá-

a Amicitia f Iurisdicctio, g Protectio, h Relctio, i Directio.
k Remuneratio.

ruházattok és lako helyek légyen; gondot viseljenek. 28. Minekokaért az alsóknek is tistek ezarant az 1. hogy önnön magokat amazoknak (l) alajjok vessék azaz: azoknak méltóságokat meg ismerjék. 2. Hogy [m] engedelmesek legyenek az az, a' mi elejekben adatik meg tselekedjék. ha indniill: az nintsen az Isten kijelenter akarattya ellen; mert ha így léend ha az engederlenséget büntetést szenvednek engedelmeség gyanant esik. 29. De ennek felette az alsók alázatos haladoffaggal is tartoznak a' felsőknek. Az (n) háladoffág az el vő jó tetemények meg fizetése való igyekezet. Mely azt kívánja hogy ö kőt ha kívantatik mind tanatlokkal mind munkajokkal [forgolodasokkal] s mind pedig egyéb tehet segékekkel segéllyek. 30. Minden tisztesség tetelnek pedig feje az (o) alázatoság, mely oly indulat, kivel az ember az ő maga felől való velekedését úgy igazgattya hogy semmi nemű dolgokban ne kívánnyon magának többet tulajdonítani, hanem csak a' mint az ő állapottyához illik. 31. Ennek ellenne vagyon a' kevélység és az irigység. 32. A' (p) kevélység modnelkül való kívánása a' maga méltóságának. 33. Mely tulajdon dűtsősegenek kívánása, ha a' műjovainkot mely nekünk vagyon, nezi, maga hanyasnak: ha azoka' mellyek nekünk nintsenek, lattatni akarunk mint ha volnának, kerkedékenysegnek: ha a' mások előt való hír nevet, hasonlatlan dűtsősegenek: Ha a' felsősegeket, tisztesség kívánásnak: Ha az erőnk fellett való dolgoknak meg probalását, vakmerősegenek nevezterik. 34. A' (q) irigység a' mű felebaratunk jóvón való somoruságunk, mivel a' mű magunk méltóságát lattatik meg küssebbíteni. Ha azért csak annyiban somorkodunk rajta, a' menyiben el lártjuk hogy abból valami gonos jó vagy reánk vagy másra, nem irigység hanem tisztességes felelem: ha a' somoruságnak nem a' tsupan az oka, hogy másé a' jó, hanem hogy nekünk nintsen, holott kellene

l Subjectio m Obedientia. n Gratitude submissa.
o Humilitas, p Superbia. q Invidia.

kellene lenni, versellés; ha pedig oka amannak megtartatlansága, bosszankodás: mellyek mindnyajan ha a' tztelt által hájgak gyűlöségé lesnek.

IV. 1. A' mely igazság a' műfelebarátunk állaportját magán nezi vagy nézi az ő semélyet vagy az ő külfő hasznait. 2. A' mely az ő semélyet nezi vagy nezi az ő életét vagy annak tisztaságát. 3. A' mely az ő életét nézi az. az emberiség (a) mellyel a' műfelebarátunk életének és annak tiszteletének törvényserent való eszközök által megtartására hajlandók vagyunk. 4. Ennek rendei külömb külömbfelek. 5. Az elsőrend azokat a' jó indulatokat foglalja be magában, a' mellyek által iszonyodunk a' műfelebarátunknak mindennemű megbántától, minéműek a' bilidseg, bekeféges türes, hősü türes, bekefégeség. 6. A' (b) bilidseg oly jó indulat mely a' haragot meg mertekli. Ennek ellenne vagyon a' lágyfag és a' haragossag. 7. A' (c) lágyfag az igaz haragtól való megfostattatás. 8. A' (d) haragossag a' haragnak modnélkül való felindulása, Minéműek az elmének felindulása, gyuladása, és a' gyűlöfeg. 9. A' (e) bekeféges türes oly indulat mely a' nehez bosszúságok által felrezzent haragot meg mertekli. 10. A' (f) hősü türes a' bekeféges türesnek meg hősüabbbitatása, jollehet fokáig legyen megfértődöt. 11. A' (g) bekeféfesség oly jó indulat mellyel a' rajtunk tört bosszúságot könnyen meg engedjük. 12. A' második rend azokat foglalja be magában, mellyek az életnek egybe köttesére tartoznak, mint az eggyesség, és jó akarat, mellyekhez hozzájok adattatik a' nyáissag, trefassag, és eggyezőelméjűség. 13. Az (h) eggyesség az a' mellyel, a' jó dolgokban másokkal könnyen eggyetértünk. 14. A' (i) jó akarat az, a' mellyel másoknak minden őrvenderes dolgokat kívánunk. 15. Ezeknek ellenne vagynak az egyenetlenség, versenges, haborgas, s a' t. 16. A' harmadik rend azokat az igyekvőzereket foglalja be magában a' mellyek által a' műfelebarátunk

a Humanitas. b Mansuetudo. c Lentitudo. d Iracundia. e Patientia. f Longanimitas. g Placabilitas. h Concordia. i Benevolentia.

felebarátunk elele oltalmaztatik, előmozdittatik, és megenyhítettik, mellyekben ismer mind be foglaltatnak azok a' tiszteink, kik által az ember életének megtartoi vagyunk ezeknek pedig ellenne vagynak azok a' verkek, a' mellyekkel az ember elele megfértődik, mellyek mind be foglaltatnak az gyilkosságban. 17. Az (k) gyilkosság az embernek gonosul megölése. 18. Mely akkor les, midőn nem törvényserent való hatalom által, nem igaz okból, nem helyes rendel, és utólsor nem illendő sántásádekból esik. 19. Ide tartozik a' (l) modnélkül való haragis, mely harag tudn, sem igaz okból, sem jó moddal nintsen. 20. Innen kivetetik mindazáltal. 1. A' ki merő történetből. 2. tsupa maga oltalmazból. 3. Isten porontsolattából, mást megöl, mivel az illyen semmit nem verkezik. 21. Szabados a' hadakozásis csak a' fellyeb megnevezett urakon legyen Melyben mindazáltal nem szabad azokat megölni a' kik nem voltak resesek a' hadakozásra való okadásban. Szabados tehát a' virézi elelis magában, csak hogy gonosul ember vele ne ellyen. 22. Hogy azért ellenbe valaki önnön magát megöllye az isten törvénye mindenütt tiltja, noha neha szabad embernek veszedelemre vetni fejet, sőt neha ugyan halálrais bukfeles.

k Homicidium. l ira temeraria.

V. A' mely igazság a' műfelebarátunk eleli tisztaságát nézi. (a) seplőtelenfeg. Ez oly indulat, mellyel a' más ember semélyének tisztasága megtartatik, a' saparodásra nező dolgokban. 2. Ennek ressei a' semermetefeg és a' tisztefeg. 3. A' (b) semermetefeg a' seplőtelenfegnek oly resse, mely minden tisztatlanságtól megzabolaz. Erre tartozik a' (c) maga megtartoztatás, mellyel a' test kívánsága hatarában tartatik. 4. A' (d) tisztefeg a' seplőtelenfegnek oly resse, mely a' tisztaságot nező dolgokra visen. Erre tartozik (e) magatartás, mellyel a' tisztaságnak ekefége megtartatik. 5. A' seplőtelenfeg, süzesfeg, házassági és özvegyfeg. Mellyeknek ellenne vagyon a' (f) bujassag, fajtalansag mellyek

a Castitas. b Verecundia pudicitia. c Modestia. d Honestas. e Gravitas. f Luxuria.

mellyel a' sáparodásra nézendő dolgokkal gonoszul elünk. Erre tartozik pedig minden gonoszi kívánság, semtelen tekintés, hunyorgatás, tsokkodás, ölelgetés, tapogatás, tantzolás, berelem enek, virgontzsa, vendegeskedés, ruszegeskedés, fajtalan öltözék, tragar beséd 's több hasonlok. 6. A' fajtalanfag nemei pedig ezek: (g) kurvalkodás, midőn tudni, szabados semelyek bujalkodnak egymással. 2. A' (h) paraznáság, midőn oly semelyek bujalkodnak kiknek avagy csak egyike közelbe vagon. 3. A' (i) fortelmesség midőn atya fiak verkeznek egymással. 4. Az (k) erőszak tétel, midőn egyik fél nem akarja, de a' más meg bírja. 5. A' (l) tetemeset ellen való bujalkodás.

g *Scortatio*, h *Adulterium*, i *Incestus*, k *Raptus*,
l *Concubitus contra naturam*.

VI. A' (a) mely igazság a' műselebaratinknak külső hasznait nézi, tserelőnek mondathatik, és oly indulat mellyel kinekkinek az ővé meg adatik a' külső jók dolgában. 2. A' pedig kinekkinek az ővé, a' minék törvény szerint való urasága nala vagon az az, a' mit törvény szerint bír. 3. Ez az (b) uraság oly [jus] tehetőség mellyel azt tselekedheti ember valami jóval a' mit akar, csak a' közönséges törvény ellen ne legyen. 4. Ennek az Uraságnak két részei vannak, a' tulajdonfag és a' haszon mellyek egymástól neha el szakadnak úgy hogy a' tulajdonfag egy valakie legyen, a' haszon pedig egy darabig másé. 5. Ez az igazság a' dolognak meg szerzésében és vele elelésében gyakoroltatik. 6. A' meg szerzésnek igazsága függ az uraságnak okától, mely (c) titulusnak neveztetik, és vagy igaz elfoglalás, vagy ajándékozás, vagy jutalom, vagy begődés. 7. Az (d) igaz elfoglalás, azoknak a' dolgoknak mellyek annak előtte senkié sem voltak, törvény szerint való elfogása, bár lösttenek legyen is, ha immar regen el hagyattarak, de az el vesztet marhak ide nem tartoznak, mivel noha test szerint nem birattatnak ugyan, de igazság szerint másoké: Ide tartozik az igaz had ügyével eset elfoglalás, és meg a' foglasis. 8. Az

(e) örököség
a. *Iustitia commutativa*, b *Dominium*, c *Titulus*, d
Iusta occupatio.

(e) örököség másoknak jóvaihoz való jutás, amannak helyes akarattyal. 9. Az (f) ajándékozás valamely jonak ingyen mással közlése. 10. A' (g) megjutalmazás a' vegbe vitt munkának megfizetése. 11. Az (h) alkalom valamely jonak mással való közlése, de meg kötelező begődés által, mely ilyen formán lesz: adok hogy adgy, vagy adok hogy tselekedjél, vagy tselekesem hogy tselekedjél, vagy tselekesem hogy adgy. 12. Az alkalom vagy nyereséges vagy nyereség nélkül való. 13. A' nyereség vagy a' dolgoknak el tsereléséből származik vagy a' munkas fogadástól. 14. A' tserelés adas veves berbe adas, vagy zalagostítás. 15. Az (i) adas veves az midőn valamely dolgot bizonyos aron veszen meg valaki. Holott a' vevőnek tistti ez, hogy nem csak a' marhanak adja meg illendő arrat, hanem az elado (arros) embernek munkaiért és költséért is illendő keppen megfizessen. Az adonak pedig tistti az hogy mind tetemesetiben 's mind hasznában ilyen arrot meg erő marhat adjon jó lelki ismerettel. 16. A' (k) berbe adas az, midőn valamely dolognak csak a' haszna engedtetik bizonyos arért másnak. Itt mindenkor szabados az ufora csak amannak a' ki berbe fogad karara és bosszúságra ne legyen. 17. A' berbe valamit fogadonak tistti az hogy a' berbe adott dologgal csak sinter a' megjegyzet ideig ellyen 's ostan egészen vissza adja (hanemha az ő gondviseléslenesége nélkül veszne el) igaz jutalmával egyetemben. 18. A' berbe adonak pedig tistti az hogy csak annyi jutalmat kívánnyon, a' minemű hasznosnak az ő marhajat lenni tudja, és hogy csak sinter idejekorán kerje vissza, 's meg pedig ha sem el nem vesztet se meg nem vesztegetődt a' berbe fogadonak gond viseléslenesegenélkül. 19. Ide tartozik a' (l) sellerfag, melyben az Urnak tistti az hogy a' jószágának annyi hasznat engedje a' sellernek (lakonak) a' mennyi az ő munkájához és a' jószág jóvedelméhez illendő. A' lakoknak pedig tistti az hogy a' jószágot háféggel mivellye,

es
e *Hæreditas*, f *Donatio*, g *Merces*, h *Contractus*,
i *Emptio & venditio*, k *Locatio*, l *Emphyteusis*.

és hogy a' mivel belőle tartozik igazán be szolgáltatni. A' felleltséggel való gonoszság elcsúszásból származott ez e' máj napi nyomorúságos jobbágyfág, mely az Egyiptombeli szolgálatot bizony fellyúl haladjahazánkban sok helyeken. 20. A' [m] zálagosságtas az, midőn valamely dologgal való élés ideje alatt más tétetik le, hogy inkább hitele legyen az ember fogadásának, és a' busulasok eltávoztatásának. 21. A' munkás fogadásban a' munkásnak tiszti az hogy forgalmatoson és jó lelekkel vigye dolgait vegben, annak a' gazdának hasznat úgy kívánván mint szintén magának: a' gazdának pedig tiszti ellenben az, hogy hűségesen és idejekorán megfizessen, a dolgozonak hűségében meg nyugodjék, és a' szerentes állapotban fel ne fualkodjék a' szegény dolgos ellen. 22. A' nyereség nélkül való alkalmában a' dolgok avagy vissza kivantatának, avagy nem, mint az ajándékozásban. 24. Az vissza kívánt dolgok vagy [n] letett vagy költsön adott marha. 25. A' le tett dolgában a' felfogadónak tiszti az, hogy a' nála letett marhát idejekorán vissza adja, hanemha meg probállya hogy nem gondviselertelensége miá vessen el. 26. A' le tevőnek pedig tiszti az, hogy csak szinte a' mit le tett azt kívánja vissza, és ha a' más fel magát meg igazította, maga káravalis meg nyugodjék amannak hitiben. 27. A' költsön adásban a' költsön adónak tiszti az, hogy a' hűgyor időt el várja és a' marhajával, ha meg nem sérteződött, meg elegendjék, a' költsön vevőnek pedig az, hogy idejekorán meg adja s meg pedig háláadással. 28. Az eddig meg mondott dolgok körül forgodik a' rendszerent való életnek módja, melyre kötelesek minden közönséges emberek, hogy tudniillik olyan életnek módjába foglalatoskodjanak, a' mely az isten akarattal és az mások hasznával meg egyez. melyet könnyű meg ismerni a' természetnek ajándékiból és hajlandóságiból. 29. Az meg mondott jószágoknak [marhának] bőségében áll a' gazdagság; meg fogyatkozásiban [szűkvoltában] pedig a' szegénység. 30. Ennek az uraságnak mind meg szerzésében s mind véle való elesben a' tserelő igasság forgodik, melynek summája az: hogy a magunket

a magunket nem a' másait birjuk, s meg pedig más ember karánakul. Ennek pediglen ezarant feje annak a' mink vagyon, törvényes meg tartása. mely meg tartásra két dolog kivántatik, tudn. a' takarékosfág és a' hasznalatosság. 31. A' [o] takarékosfág oly jó indulat, mellyel csak szinte szükséges és tiszteletes dolgokra költünk. 32. A' [p] hasznalatosság az, mellyel a' mink vagyon csak szinte hasznos dolgokra költjük. Ennek az a' tellyesége mely tulajdonkeppen a' szeretéből foly, az adakozásban áll. 33. Az [q] adakozás az, mellyel hajlandok vagyunk, a' mink vagyon, azoknak, az isten akarattal ingyen másokkal való közlésére. Ide tartozik [mikor a' műselebaratunk szükségére kívánja meg az adósnak is meg engedése, a' szabados költsön adás, a' gazdalkodás, de a' műselebaratunk nyomorúságában való adakozásunk [r] Alamisnanak mondatik. 34. Az igaz uraság, titulusának ellenne vagyon a' [s] lopás, mely vetek, [tag értelemben] a' más ember marhajának jószágának, gonoszság (nem igazán való) el vitele az Ura nem akarván. Ez az elvitel magában foglalja az el vetelt, meg tartást, és a' kar tetelt: valamely dolog másé pedig az ő tulajdonosságára, bírására, és véle elesre nézve. 35. Sokszor a' jószágnak [marhanak] ura, az ő emberiségére nézve, fel tétetik mint ha az ő marhajának massal való közlésében meg egyezne, bar ugyan soval meg ne egyeztet legyenis, és ilyenkor valamely dolognak el vitele nem lopás. 36. Mivel pedig valamely dolog avagy alattomban avagy erővel vitetik el, innen a' lopásnakis két neme vagy az [t] orzás és a' tolvajlás [ragadozás]. 37. Erre a' lopásra kell vitetni minden adas vévésbéli s egyéb törvénytelen kereseti csalárdfágnak. Lopás a' közönséges társaságban, midőn a' társaságra nem zendő dolgok el tartatnak, Lopás az életnekis fellyeb adattatása, a' tolvajlásra vitetik a' nyomorgatás, és a' huzás vonás. 38. A' rákarekosságnak és a' hasznalatosságnak ellenne vagyon a' [t] tekozlás, mely azoknak a' mink vagyon seletteb és

mod-
o Parsimonia. p Frugalitas. q Liberalitas. r Elemosyna. s Furtum. t Speciale furtum & rapina seu latrocinium. u Profusio.

modnélkül való közlése, ki adása. 39. Az adakozásnak pedig a' (x) fősvényesség tetetik ellennébe, mely azoknak a' mink vagy on modnélkül való meg tartása, annak pedig a' mi nincs kívánása.

x Avaritia.

VII. A' mely igazság a' műfelebaratunkot valamely dolog által nézi, az vagy igaz mondás vagy meg elégedés; mivel az igaz mondás nézi ötör az ő hite által, a' meg elégedés pedig valamely műtselekedetünk által. 2. Az (4) igaz mondás oly indulat, mellyel igyekezzük az igazságot meg tartani a' műtanobizonyosság tetelünkben. 3. A' tanobizonyosság tetelben való soknak oly értelemben kell vetetnie a' mint a' közönséges sokasba vannak, minden tetovázás el értes és fenn tartás nélkül. 4. Ebben a' tanobizonyosság tetelben az igazság három rendbéli: 1. midőn az a' mi mondatik eggyez a' dologgal. 2. Midőn a' mondonak elméjével. 3. Midőn mind a' dologgal s mind a' mondo elméjével. A' tanobizonyosság tetelben pedig a' másodikra kell csak vigyázni, hanemha oly dolgokrol vagy on a' so. a' mellyeknek tudásokkal vagy tartozunk, vagy kérkedünk. 5. Ez az igaz mondás vagy csak igyenes ki mondás vagy igeret; mely ki mondásban mindenkor eggyezni kell az igazságnak az itelettel. Neha pedig a' ki mondásis szükség; midőn tudn. vagy az igazság vagy a' szeretet kívánnya. 6. Az igazság kívánnya peniglen a' perlekedésben a' birorol, a' felpereftől, alperestől, tanorol, főszollorol, notariustól, és a' procatortól; a' perlekedésen kívüli pedig, midőn valami kíváltképpen való igazság kívánnya. A' szeretet peniglen akkor kívánnya mikor onnan a' műfelebaratunkra valami hason követezik, mű vagy másnak meg annyi káranélkül. 8. Az igeretnek igazsága [b] hűségnek mondatik, mellyel hajlandok vagyunk a' műfogadásunknak bé töltésére. Ez minden külső tartásfagbeli igazságnak segédsegnek, fogadásoknak s a' t. fundamentoma. 9. Az igaz mondásnak ellenne vagy on a' [c] hazugság, mely oly tanobizonyosság, melyben valaki máskeppen szól mint ért. annakokaert a' trefák, főfia beszédek, s több ilyenek

a Veracitas. b Fidelitas. c Mendacium.

etemek mivel nem tanobizonyosság tetelek, nemis hazugságok, nem tanobizonyosságok pedig mivel a' mondonak nemjárnak hűtben. 10. A' hamissat mondani akarás ha a' mondott dolog magában igazis, hazugság, nem úgy mint a' meg tsalni avagy ártani akaro igyekez. 11. Hazugság pedig valamely bizontalan dolognak erősfittésis, jollehet műigaznak itellyük is. 12. Sőt hazugság ruhajaba öltözik meg tsak a' halgatásis midőn fölünk kellene, egyebkent minden veteknélkül halgathat a' ki akar. 13. A' hazugság a' környül álló dolgokra nevezve vagy külső vagy nagyob. honnan az igazság ellen adatot ajanlo levelek. allajja irafok s a' t. otsman rut hazugságok. 14. A' hűség ellen vagy on a' hűtölenség es a' hamis esküvés.

VIII. A' (4) meg elégedés oly jó indulat, mellyel az ember az ő orfában (allapottyában) meg nyugszik. Ehez hozza kell járulni a' műfelebaratunk jó elemeneitelen való ő: őmünknek mely ket dologban minden felebaratunkhoz való szeretetünknek tökéletessége éppen bé foglaltatik. 2. De ellennebe vetetett ennek a' mas ember máhájanak [b] meg kívánása, jollehet sinter még el nem sántuk hogy törvénytelenül magunkéva tethetők, melynek oka nem egyéb hanem a' [c] műmagunk modnélkül való szeretete. 3. Ez a' kívánság vagy a' testé, és az etelt italt s bujalkodást illeti, vagy a' szemeké, mely a' külső gyönyörűséget s hasnot nézi; vagy pedig a' kevely elete es neze c' világi pompát és dúsoséget. 4. A' mas ember előmenetelin való ő: őmünknek a' gonosi sem és a' (d) mas nyomorúsággan való vigaság. 5. Ezek ez életben az embernek az ő felebaratya valvegen viendő tistrei, az a' holtá után véle tselekedendő tistek, az [e] ő tistességes el temettesek. 6. Mely el temeteshoz ket dolog adattatik, a' meg siratás es a' temetési ceremonia. 7. A' (f) meg siratás pedig, jollehet a' semelyek, ajandekok, hivatalok külsőmbsege szerént nagyob lehet és nagyob jelekkel is szabad meg jelenteni: nem kel mindazaltal úgy lenni mint a' fel tamadas remensegertől meg fosztattaknak. 8. A' (g) temetési ceremonianak annal

alatsó: a Contentatio. b Concupiscentia. c φιλοψυχία, d ἐπιταφιαρχία, e Sepeliendi cura. f Lucius. g Corporis ceremonia.

alatonabbnak kell lenni, mennél a' fel támadásnak tudománya világosb. Ettől pedig mind egészen meg fosztatnak a' gonosztévő emberek.

IX. Ekkedig az igazságról: következik a' [4] kegyesség, mely oly m'gunk viselése, mellyel az Isten tisztességére tartozó dolgokat visfűk végbe. 2. Erről a' kegyesség tiszteiről mondatik tulajdonképpen ama regula: tellyes sívedből, tellyes lelkedből, tellyes minden erődből b'eresed. noha az igazság tiszteit is minden erőnkkel igyekezetünkkel kell vegben vinnünk. ugy mind azon által hogy ha mind kettőre egyf'ersmind k'enszerítettünk, helyes és okos egyben verése után a' nagyobbak a' nagyobbak 's a' külsőbbek a' külsőbbel, a' kegyesség tiszteit nyollyunk leg l'őssősor. 3. Mivel mind az által az Isten belső indulatokkal és t'selekedetekkel tiszteltetik inkább mint a' külsőkkel; az emberek pedig a' külsőknelkül fűkölködnek leg inkább, innen néha az igazság és a' könt'ületesség vegbenvitelének okáért, a' kegyesség külső tiszteit hátra hagy hattjuk, mivel az aránt amazok fűk'esebbek. 4. A' kegyességnek kettő a' része: a' természetes és a' rendelt tisztelet. 5. A' [6] természetes tisztelet az, a' mely az Istennek természetiről fűgg, ugy hogy bár semmi meg jelentet akarattya az Istennek nálunk ne volnais, tsak az Isten természetet jól ismernők és tudnok, annak illendő meg gondolasból, mind azokat esűnkbe vehetők. Isten segedsegeből, a' mellyek az aránt a' m' tiszteit nézik. 6. Ez vagy annyiban nézi az Istent a' menyiben ő a' m' jóvunk, vagy a' menyiben magában ő jo. 7. A' menyiben a' m' jóvunk vagy ugy nézi mint mostan miénket, mint a' hűt: vagy mint jóv'endően miénket, mint a' reménység. 8. A' [c] hűt oly indulat, mellyel az Isten m' hozzánk való hűsegeben meg nyugavan, hozzátamaškodunk, hogy a' mit nekünk meg jelentet meg nyerűk. 9. Erre őt dolog kívantatik: 1. az Istenről bizonyítottat dolognak meg ismerése [tudása] 2. az Istenhez való kegyes indulat, mely azt t'selekezi hogy az ő tanobizonyosság teteleit nagyra b'orsullyűk. 3. a' meg egyjezes, mellyel hitel adatik az Istentől bizonyítottat

a *Pietas, religio.* b *Cultus naturalis.* c *Fides.*

ittatott igazságnak, a' megmondott Istenhez való kegyes indulatból. 4. az Istenben való meg nyugvás, annak a' mint meg mond el bírására. 5. annak a' dolognak, mely a' tanobizonyosság tételben b' foglaltatik, elvalasztása és megfogása. 10. Ezek közül tsak a' második negyedik, és az ötödik tési ezt a' hűt, mivel az első köz az őrdögökkelis, a' harmadik pedig ennek a' hűnek munkaja. 11. [d] A' t'él melyre az a' hűt néz nem valami igaz dolog, hanem valami magánosjo, mellyet az Isten vagy egy vagy másképpen meg jelentet, de az a' tekintet a' mely alatt erre néz, az Istennek igaz mondosága, mely igaz mondoság mivel a' minden tudo tanoban a' bizonyosság tételnek igaz voltától el nem választathatik, fűk'éses hogy valamit Istent hűt tartozunk el hinni, mind igaz légyen. 12. Mind kettő a' f. írásban elégsegesen meg irattatik, jollehet a' hívőknek sívőkben, a' hitnek vegben vitelére, fűk'éses a' f. Léleknek bizonyosságtétele és meg vilagoštása. 13. Ez a' hűt r'cs b'erént (e) homalyos és r'cs b'erént vilagos. 14. A' homalyos az, a' mellyel a' hűt igazsági nem külön külön ő magokban, hanem az ő köz eredetekben tudniillik a' f. írásban, hitettnek el. 15. A' vilagos pedig az, a' mellyel külön külön ő magokban, és nem tsak az ő közönseges eredetekben. Így kell hinni minden údv'oslégre fűk'éses dolgokat. 16. Az Illyen hűt meg kívantatik most jobban mint régen; azokban a' kik másokat tanitnak mint a' halgatokban; és a' kiknek job alkalmatossagok vagyon, mint másoknak. 17. Meg kívantatik e' felől való külső vallas tételis ha az Isten d'ús'lege és felebarátink ep'ülete kívannya. 18. Mely utakon meg kívantatik a' (f) Martyromság szenvedésis, mely az igazságról a' m' életünknek veszedelmével való alhatatos vallas tételi. 19. Kit ha az ember illyen utakon fel nem veszen az Istent tagadja meg. 20. A' hűtnek ellenne vagyon a' hűt'enség, kételkedés, vetek, etetnekfeg, és a' hűtől fakadas. 21. A' (g) hűt'enség az oly embernek hűtel-

d *Objectum fidei materiale & formale.* e *Fides implicita & explicita.* f *Martyrium.* g *Infidelitas.*

hűtlenkűl valósa, a' ki az igaz hűtől vallást még soha nem rejt. 22. A' (b) ketelkedes abban a' ki hit a' hitelt meg tántorította. 23. A' (i) vétek valamely hűt ágazata ellen való értelem (velekedes). 24. Az (k) ereinek meg alkodástól térsen a' vétek melle. 25. A' (l) hűtől szakadás, a' hűnek éppen meg tagadása. 26. Mind ezek pedig nem csak annyiban ellenkeznek a' hűt a' menyiben a' hűre szükségessé értelemnek meg egyeztet semmive teszik, hanem a' menyiben az akarata az ő meg fogását és választását el rontják.]

h *Dubitatio*. i *Error*. k *Hæresis*. l *Apostasia*.

X. A' (a) remény oly jó indulat, mellyel az Isten-től nekünk ígerteket jóknak várására hajlandok vagyunk. 2. Ez a' remény kekkeppen nézi az Isten: 1. a' menyiben ő, és az őtől művelünk meg egyeztető teelekedetei, tzellya a' reménynek. 2. A' menyiben ő meg adoja mind azoknak a' jóknak a' mellyeket várunk. 3. Minekokaért emberben reményleni nem szabad hanemha csak a' menyiben az Isten ő általa szokott valamit nekünk közleni. 4. A' reménytzellyának, modjai hogy tudn, jóvendő, jó, nehez és hihető legyen itt is fel találhatók; az Isten ígertetei mindenkor felette jók, kiket az ember az ő tulajdó segetsegenek el nem érhet, noha nem csak hiherők, hanem minden bizonynal meg leendő (jóvendő). Mely minden-bizonyosság a' hűből származik. 5. Innen vagy hogy a' bizodalom a' menyiben a' jóvendőt nézi semmi nem egyéb hanem meg erőltető remény. 6. Innen vagy a' reménynek ama' két gyűmöltséi az Istenben való őtől és gyönyörködés. 7. Mivel pedig jóvendő és meg ígert dolgot néz a' (b) bekeleséges türes is ő belőle származik, mellyel alharatoson az Istenhez ragzkodunk a' boldogságnak keresésében és el varásában, jollehet az életben sok nyomorúságokor kellesték el szenvednünk. 8. Ennek a' (c) halgatas az ő gyűmöltsé, mellyel az Isten akaratyában meg nyugodunk, és mind azokat a' testi gondolkodásokat meg zabolazzuk, mellyekkel a' hirtelenkedés és az Isten ellen való zugalodásra

a *Spes* b *Patientia*. c *Silentium*.

loda (ra) esteneztetünk. 9. A' reménységgel ellenkezik 1. a' büntetéstől modnélkül való felelem. 2. A' (d) kekkeppen és, mely a' reménységtől való tellyes meg fosztatás, és ennek a' meg fosztatásnak érzése a' reménylendő dolognak lehetetlen avagy soha meg nem léendő voltának el hite. 3. A' (e) vakmerőség, mellyel minden fundamentomnélkül várunk Istentől valami jot. 4. Az (f) orza pirulas segyen vallás 's a' várakozásban való meg tsalattatás.

d *Desperatio*. e *Præsumptio*. f *Pudor vel faciei confusio*.

A' mely tisztelet az Isten annyiban nézi az menyiben ő magában jo, az a' (a) szeretet, mellyel az Isten [kiben bizunk és kitől boldogságunkor várjuk] mint fő jot szerettyük. 2. Ez a' szeretet [b] 1. az ő véle meg egyeztetésnek kívánása, 2. Az ő véle rekesülésben való meg nyugvás. 3. Az a' jó akarati indulat, mellyel mindent az ő dűtsőségere ígyekezünk fordítani. 5. Ollyan nagy kell pedig ennek a' szeretetnek lenni, hogy 1. ő néki nagyobb jot kívánnunk mint akar kinek ezen a' világon. 2. Az ő akaratyát minden e' világi dolgoknak, sőt még a' magunk életnek is, eleiben tegyük. 3. Minden műtehetőségünk az ő szeretetre vessük. 4. Ellenkezik ezzel: 1. Az a' felelem mely az Isten és a' büntetés jelen leteből származik. 2. Az Istentől való el idegenedés. 3. Az Istennek meg gyűlölése, mely lesien midőn: 1. A' büntetők magokor modnélkül szeretik. 2. Azt akarják a' mi nekik teszik, bár ugyan az Isten akaratyával ellenkezzék. 3. Gyűlölik a' törvényt hogy ezzel az ő kívánságokkal ellenkezik. 4. Használkeppen mivel az Isten adta ezt a' törvényt, őtől. 5. Ellenkezik az Istennek szeretetével e' világnak szeretetis; mivel a' mint hogy a' szeretetnek tökéletessége abban áll, hogy az mű lelkünk az Istenben meg nyugodjék, úgy szükségessé kekkeppen ellenkezik véle (a' szeretettel) hogy lelkünk abban nyugodjék meg a' mi az Istentől távol vagy. 6. Miért legyen a' szeretet a' hűt és a' reményvel világosab, a' tisztelet el osztatásból kilathatni.

a *Charitas*. b *Amor est unionis, complacentia & benevolentia*.

XII. Ez három kegyességi indulatokból vésszen eredet

delt az Isten igéjének tanulása és a' könyörgés. 2. Az (a) Isten igéjének tanulása az ő akarattjának kegyessen való bevétele. 3. Melynek két részei vannak. az elmenek ügyelmeffége és az akarának rá hajlása. 4. Az (b) elmenek ügyelmeffége az értelemnek. az Isten megjelentet akarattjának meg értésére vettette. tette, hogy meg tudassék mit kívánnyon az Isten. 5. melyet valamihelyen meg találtunk. annak helyes vagy nem helyes volta felől nem szabad tovább kerdezkednünk. hanem legottan végben kell nekünk vinnünk. 6. Az (c) akaratrahajlása a' műakarattunknak az Isten meg ismert akarattjának kegyessen való meg tartatása. 7. Evvel az a' (d) kevélység ellenkezik. mellyel valaki annyira kívánja az ő maga méltóságát hogy az Isten akarattjának alajja magát verni ne akarja. 8. De leg rutabbul evvel az (e) ördögtől való tanács kérdés ellenkezik, holott ebben a' hűt és a' remenység és Isten ellenfegeben helyheztesztetik. ha szinte nyilván nemis. alattomba. midon azért valaki olyat tselekesik. a' mely dolog alkalmatos az ördög meg szoltatására és segítségül hívására. bár ugyan ő ezt előtte ne viselleyis tudn. ha az ördögtől találatot mestersegekkel. jóvendölésefekkel. nyavalyákra mondando igékkel. s. a. t. el avagy azoknak valamit hisen. ebben a' rettenetes vetekben részesül.

a *Auditio.* b *Attentio mentis.* c *Intentio voluntatis.* d *Superbia in Deum.* e *Consultatio diaboli.*

XIII. A' könyörgés [a] műakarattunknak az Iste előtt kegyessen való megjelentése hogy avval az Isten mint egy megilletések. az az azoknak a' dolgoknak be tellyesítésére indittassék a' mellyeket a' könyörgés által akart nekünk meg adni. 2. Erre elől járba meg kívántatik az értelemnek az a' munkaja mellyel mit. kitől. kiért. és mimodon kelleffék könyörgenünk meg tudjuk. és ostán azis. a' mellyel miképpen kell a' könyörgést a' műelmenknek mint egy savaival ki mondanunk. esünkben vesőük. 3. A' könyörgésben mindenkor meg kell találatni vagy nyilván vagy alattomban a' vallás és

a *Oratio.*

az igeret tetelnék. 4. Ez a' [b] vallástetel a' bűnnek. bűntetése való köteleffégnek és a' mű veset állapotunknak alázatos és sanobano meg ismerése. Hogy az Isteni gaznak ismettessék az ő ítéletiben. mű pedig el késíttessünk a' kegyelemnek el nyeresére és vegezetre az el vett kegyelem jobban jobban ki nyilatkoztatsek műbennünk. 5. Ez az (c) igeret tetel. az Istenről kért dolgoknak el követésére való igaz sandekoza-
funknak. kijelentése. 6. Mely elkövetes avagy a' termése. tsek szerint arra rendeltetett esközők által les. a-
vagy a' környül állodolgoktól függőktől. minemű a' (d) fogadás. 7. A' fogadásnak 1. oly dolog felől kell lenni a' mely sem nem lehetetlen. sem nem tellyességgel bűkfege. hanem a' mellyet a' műtetzésünk szerint szabadon tselekedhetünk meg Istennek rendsért való kegyelme nalunk léven: 2. Nemis kell rosi avagy hasonlatan dolgok felől. hanem a' mellyek minden környül álló dolgokra nevezve jók és törvény szerint valok: 3. egyedültsak az Istenre kell vitettetnie mint fő végre. jollehet a' műhasnunkrais vitressenek. 8. A' könyörgés az ő modjara képest vagy rövid. midon a' műelmenk nem sokáig könyöröghet; vagy hosszabb. 9. Mindenik avagy (e) tsak az elmeben vitetik vegbe. sandéandekbol minden külső jegyet hátra hagyván: a-
vagy (f) szóval. midon a' műbelső indulatinkot beszeddelis kijelentyük hogy a' műbelső indulatinkor jobban fel inditsuk. tovább vigyük. es fellyeb nevellyük. 10. Ez vagy tsak beséddel vagy enekléllel les. mely [g] énekles lelki gyönyörködésre rendeltetett. hogy az elme az el eneklő dolog felől való elmeskedésben tovább tartoztattassék. 11. A' könyörgés másodikor egyedül vagy masokkal való. 12. A' mely masokkal les. abban egy elől mondja a' többi pedig azt hűttel és kegyes indulatral követven. a' vegen ament mondnak. 13. A' könyörgés kéres vagy bálaadas. 14. A' [h] keres. a' mi nintsen. annak meg nyereséért való könyörgés. 15. Nintsen pedig a' mit kerünk. vagy az ő tellyességeben. vagy résében. vagy magában. vagy a' mű

P 2

tudtun-

b *Confessio.* c *Promissio.* d *Votum.* e *Oratio mentalis.* f *vocalis.* g *Cantus.* h *Petitio.*

rudunkra, vagy végezetre voltaképpen, vagy az őt-
váb való tartására nevezve. 16. A' keres vagy a' (s) jó
dolgoknak meg adattatása felől; vagy a' (k) gonos
dolgoknak el távoztatása felől; mely [l] neha az
emberektől rajtunktól bossúságban helyhezterik. 17.
A' gonos el távoztatása felől való keres vagy panasol-
kodás vagy siránkozás. 18. A' [m] panaszkodás a'
münyomoruságinkon való fájdalomunknak ki jelenté-
se, a' menyiben az emberek bossúságteteli miat este-
nek mürajtunk. 19. Melyben hogy ha ő nekik gonos
kivanunk (d) arkozodasnak mondatik. E' pedig tsak
annyiban szabados, a' menyiben az ő nekik kívant go-
nos más nagyobb gonosnak rollok való el harittatára
bolgál; mert a' prophetake egyborsmind jóvendő
mondafokis voltanak. 20. A' (o) siránkozás a' müny-
omuraságinkon való fájdalomunknak ki jelentése, a'
menyiben azok az Istentől bostattanak reánk. 21. Ezek-
hez neha [p] bostolás is járul, mely az, ez életbeli se-
gittő eszközöktől való maga meg fogás, hogy az aláza-
tosság voltaképpen meg ismertessék, és magunkis a'
hathatob könyörgésre alkalmatosabbak lehessünk. 22.
A' (q) hálaadás azokról való könyörgés a' mellyeket
már el vettünk hogy a' dütsőség Istennek tulajdonit-
tassék. 23. Erre meg kívantatik. 1. Az Isten alda-
sának meg ismerése. 2. Azoknak a' hűtes a' remen-
segg által münnön magunkra sábas. 3. Azoknak kegyes
indulat bol való illendő meg bostuilese. 24. A' hál-
adás hogy ha kíváltképpen való tsak a' meretekletessé-
nek tz élyat által ne hájja, vig pompával vitetethetik
vegbe [r].

i *Apprecatio*, k *Deprecatio*, l *Interpellatio*, m *Quere-
la*, n *Imprecatio*, o *Lamentatio*, p *Ieiunium* q *Gratia-
rum actio*, r *Hilaris solemnitas*.

XIV. A' keresnek az emberi gyarlóság mia két modja
talaltat az esküves és a' nyilvetes. 2. Az (a) eskü-
ves az Isten bizonyfaghtetelinek kérése, hogy az által a'
mübizonyfaghtetelünknek igazsága meg erősítessék,
ugy mindazáltal hogy a' kit ezt illyenmodon kívánná,
önnön magát az Isten atka és bossú allása alá vessé ha
hamis tanobizonyfaght téend. 2. Az esküves allato

a *Iuramentum*,

vagy

vagy igerő. 3. Az (b) allato vagy az el mnlr vagy a'
jelen való dolognak erősítése. 4. Az (c) igerő (mely
ala a' fenyegető esküvés is be foglaltatik) a' jóvendő
dolgokat nézi. 5. Ennek mindenkor szabados és lehet-
féges dolgokról kell lenni, mert egyeb ként nem hely-
es. 6. A' (d) gyanos eskütés, mivel mind az igaz o-
kossággal's mind az Isten akarattával ellenkezik ezek
hez nem sámlaltathatik. 7. A' (e) nyilvonas (sors ve-
tes) az Isten bizonyfaghtetelenek, a' merő történhető-
seggben forgo dolog meg mutatando ki menetelenek
meghatározására való kérése, hogy az által valamely
keres dolog egy felé el vallyék. 8. A' könyörgésnek
és az Isten igeje halgatásának ellenne vagy az (f) I-
sten kéfertése mely az Isten valamely tökelle tességenek
tilalmas uton modon való meg ptobalásának kérése.
9. Mely dolog néha ugyan sántisandekbol les, m.p.o. a'
tilalmas sorfolásokban, és mikor az Istentől oly dolog
váratik a' mellyet ő soha és sohul nem iger: neha alaz-
tomban, midőn tudn oly dolgot tselekesik valaki, a'
mely az ő természetü szerent az Isten meg kéfertésere
néz: mint ha valaki valamit kívánván az eszközöktől
meg veti: 2. Ha magát oly vesedelemre veti, semmi
bükségtől nem kenferittetvén, a' melyből az Isten ki-
váltképpen való segedelmelkül meg nem szabadul-
hat. 10. De az Isten meg kéfertése neha szabados és sem-
mi semsegyeb hanem a' mü hűtünknek oly tselekede-
te, mely azokhoz való engedelmessegre hájt, a' mellye-
ket az Isten meg porontsolt, annak az aldasnak várasa-
val egygűt, mellyet Isten meg iger.

b *Iuram. assertorium*, c *Promissorium*, d *Inquisitorium*,
e *Sors*, f *Tentatio Dei*.

XV. Eddég a' természetü tisteletéről: a' (a) rendelt
tistelet az Isten akarattából rendeltetett eszköz, hogy
az általa a' természetü gyakoroltassék és eleb mozdittat-
sék. 2. Ezzel, az (b) emberek agyatol ki gondolta-
tot tistelet ellenkezik, mellyet az emberek nem az
Isten ki jelentett akarattából vettének. 3. A'
tistelet ügyével két dolgoknak kell meg gon-
dolat-

P 3

a *Cultus institutus*, b *Superstitio*.

doltatniok: tudn. a' modnak és az időnek. 4. Ez a' (c) mod közönségesen, mind azokkal, a' mellyek az Isten tiszteletére neveznek, törvény szerent való éves, 5. Mely (d) tiszteletre való vételek éves az, hogy minden a' tisztelethez való dolgok úgy forgattassanak, hogy illyek az Istennek hatalmas méltóságához. 6. Ez az (e) illendős mod pedig az, hogy azok a' környülallo dolgok tartassanak meg, a' mellyeket a' kegyesség gyakorlására rendeltetett dolog meg kíván. 7. Mely környülallo dolgok, belső vagy külső. 8. A' belső elől, együv vagy utóljárok. 9. Az (f) előljárok a' lelki kívánság és az elmének felferkenése és elkészítése a' meg tselekedendő szent dolog felől való illendő gondolkodás által. 10. A' (g) véle (együv) valók a' meg bősűlés és az a hitettség. 11. Mely meg bősűlés bé foglallya 1. az illyen dolgok méltóságának illendő meg tseletet. 2. Es az ezekkel való feletteb nyajasson elestől való felelmet. 12. Ez az ahittettségis pedig kettőt foglal bé. 1. A' kiváltséppen való kegyelmet az Isteni szolgálatra néző dolgokban. 2. Es az azokban való lelki gyönyörűséget. 13. Az (h) utóljárok ezek: 1. hogy annak a' tiszteleternek erejét és ízét a' műelménkben mindenkoron meg tartsuk. 2. Hogy annak véget és hasznát mindenkör elérhesük. 14. A' (i) külső környülallo dolgok azok a' mellyek a' rendet és a' tiszteletet nezik, hogy minde nek a' leg job épületre igazgattassanak. 15. Evvel a' moddal ellenkezik: 1. a' szent dolgoknak meg unása. 2. az ezekhez kívántatott munkában való restség. 3. Az ezekkel való gonosul éves, és semminek tartas. 4. Az elmenek ekkori imitt amott nyargalása. 5. Az Isten nevenek vakmerőül való fel vetele. 6. A' feledékenység. 6. az esvesítés. 16. A' (k) tisztelet ideje a' hetnek hetedik és első napja, melynek jobban meg tartására két dolog kívántatik: nyugalom és a' nyugalomnak meg tseletese. 17. Ez (l) a' nyugalom az oly dolgoktól való meg búnes mellyek az Isten tiszteleterit meg akad

c *Modus cultus.* d *Legitimus usus mediorum.* e *Congruens modus.* f *Circumst. antecad.* g *Coniugitantes.* h *Consequentes.* i *Externæ.* k *Tempus cultus Sabbatum.* l *Quies.*

akad alyoztatnyak úgy hogy innen tsak szinte ezek vetel-se nnek ki. 1. A' tisztelet munkai. 2. az el haladhatatlan búkségei. 3. az Isten tiszteletére kívántatandók. 18. A' [m] nyugalom meg tseletese pedig all az iras olvasasában, a' felől való elmelkedésben, a' könyörgésekben, a' szent beszélgetésekben, az Isten dolgainak szemlelésekben s a' t.

m *Quies sanctificatio.*

XVI. Ekedig az embernek az oly magaviseleteről a' melylyel minden rendbéli ember tartozik következik kinek az [a] emberi társaságban való maga viselese és tiszte. 2. Az emberi társaság leg elsőbör a' hazi társaság. 3. A' (b) hazi társaságban két rendbéli emberek vannak: a' gondviselők és a' tseled. 4. A' gondviselő kité többire a' házasok [gazda gazdaszony] kik a' házasság kötele által kötötteknek együve. 5. A' (c) házasság egy ferfinak és egy asszonyi állatnak az Isten búvet-segebol való egy be foglaltatások, hogy a' jövendő élet hataraig egy tette legyenek. 6. Egy tette lenni itt nem tsak a' szaporodásra nezenkő egyesülest teszi, hanem e-gesszen azt az boros és szentseges tarsalkodást, mellyel a' férfi az feleségnek kiváltséppen való feje és vezere (igazgatoja), az asszony pedig az ő ferjének illendő se-gítse, mint ha tulajdon ő maga volna. 7. A' házasságot elől kell venni a' [d] markafodasnak, mely a' két személynek az ő jövendő egybe házasságok felől tört bizonyos és illendő tanok elől tört fogadás telelek. 8. Ezek az illendő (be vehető) tanok azok a' kik bizony-ságot tehetnek azokról a' mellyek meg kívántatnak a' markafodásra (kezfogásra). 9. A' meg kívántatott dolgok pedig ezek: a' búleknek [atyának s anyának] ezen meg egyezése, és a' személyeknek a' házasságra való illendősegek. 10. Erre pedig meg kívántatik hogy a' házasságandó személyek elég idősek legyenek tudn. leg alab a' ferfi. 18. A' leány pedig. 14. Noha leg job volna ha emez 30 esztendőstáju e' pedig 20. lehetne. mivel az igen ifjú házások az ő tseledjek között veg-

P 4

ben

a *Symbiosis humana.* b *Oeconomia.* c *Conjugium.* d *Sponsalia.*

ben viendő tiszteket, nebezen avagy netalán nemis vihetik igen jól vegben. 11. Meg kívántatik pedig az is hogy a' természet törvénye szerint ver atyafiak között ne legyen, hanem ha vagy az elkerülhetetlen szükség, vagy az Istennek nyilván való porontsolattya, találunk keniseríteni ököc. 12. A' verseg, atyafiság avagy fogorág. 13. Az (e) atyafiság az egy atyájuak vagy egy anyájuak között vagyon. 14. A' (f) fogorág pedig valamely személynek más nemzetiségbe lépése, a' házasság vagy közöltetés által. 15. A' vér szerint való atyafiak bizonyos izek által ismerternek meg. Mely [g] iz itt aszuletesnek az a' rendi mely a' karmely személyben is a' törőktől számlaltatik. A' (h) törőfők pedig az a' melytől a' mások származtanak. 16. Mellyeknek (i) agok igényes vagy mellékes. 17. Az igényes az vagy a' felmenőke vagy az alámenőke. 18. A' felmenőke. 1. Az atya és az anya. 2. A' másik apa, másik anya. 3. A' dédapa dédanya. 4. Ősapa ősanja. Es a' több eleink. 19. A' leszállókaga: 1. a' fiu's a' leány. 2. az onokai. 3. az onokák gyermekei. 4. ezeknek gyermekei's a' t. 20. Ezek azért mindnyajan el tiltatnak az egymás között való házasságtól. 21. A' mellékes agh egyenlő vagy nem egyenlő. 22. Az egyenlő az, a' mely a' köz törőfőktől egyarányu mértébe vagyon. Kik a' második izben érik a' vért csak's tovább nem mineműek a' bartya's's nemi. 23. A' nem egyenlő ellenbe, Mineműek az fűlek és a' gyermekek, kik akár minemű izben legyenek a' vért érik. 24. Ezek felsők vagy alsók. A' felsők 1. atyad's anyad bartya nényye, 2. Ezeknek bartyok's nennyek's a' t. az allok pedig ezeknek fia'i's leányi.

e Cognatio. f Affinitas. g Gradus. h Stirps.
i Linea.

XVIII. A' házafok között pedig a' férfi fő's az aszónyi állat segítő rats. 2. Főnek lenni ezarant semmi sem egyéb, hanem az egész házi gondviselesben mindeneket mind kívünn's mind benn raktoságoson igazgatni. 3.

ni. 3. Segedsegnek lenni pedig, az egész házi gondviselesben, de kiválteppen otthon, a' férfiának használatlenni. 4. Ezeknek tiszteket vagy egymást nézik vagy másokat. 5. Az egymást nézők közönsegek, vagy kinek kinek tulajdona. 6. Emezek az együt lakás (hogy mindeneket könnyebben vihesse végbe;] és az ő személyeknek testeknek's jóvoknak, egymás seggetése és vigasztalására való gyönyörűséges közlőse. 7. Az ő külön való tiszteket ezek: a' férfi tiszte az hogy 1. az ő feleségének mint fő oltalma legyen, es minden szükségéről gondot viseljen. 2. Hogy ő reája nevezet Isten kepe viselje, az az hogy ő legyen a' ki ből való az aszónyi, az az az aszónynak es az ő ajándekinek kutsze's virágja, ismét hogy ő legyen a' kiért vagy az aszónyi azaz, úgy legyen, éllyen, és tseledjek, hogy amazt társának tartsa. 3. Hogy a' férfi az aszónyi állatra nevezet az Isten ditsősége legyen, az az, mint ő neki feje, az Isten melsőséget mindebben hordozza. 4. Innen ismer az aszónyi állatis, kepe es ditsősége a' férfiának, úgy mindazáltal hogy az a' t sefűleg a' férfi által az Istenre vitessék. 5. Az aszónyi állatnak [feleségnek] tulajdon tiszteket ezek: 1. Hogy az ő Ura (ferie) rea való gondviseletet tehersege szerint edes tanatsával's forgalmatos otthon való munkájával fizetgesse vissza életének minden napjában: 2. Hogy tsendes lelekkel, nagy bőségettel, 's ezekhez illendő külső magaviseletével, szavai, ábrázattal, az ő urat [ferjet] mind jelen's mind távol lereben, mindeneke felet tisztelettel. 3.

XVIII. Ezeknek pedig másokra [a' tseledre] nevezet való tiszteket, vagy csak a' tseledes gazdák [a' férfiak] vagy mindenike vagy csak az aszónyi. 2. A' férfiak mint elől jarore ez. Hogy a' szabad fogadásokban, akár azok az Isten't's akár az embereket nezek, ha tudniillik az ő híre nélkül lettenek, az ő alatta valokor elő menni ne borsafsa, ha nem vele meg segesse, hanem ha azonoskor minnek utanna

meg lettek, vagy halgatásával vagy nyilván jóallotta
 3. A' mindenike közönséges vagy kiváltheppen való.
 4. A' közönséges vagy a' jóvevényeket. 5. A' háziakot a' mik nezik azok harmak: a' hazi bört, tanittas és fenyitték. 6. A' börtöt akkor kell tenni mikor valamely kiváltheppen való nagy szükség inditt és a' fejünk felett függő avagy nyakunkon való nyomorúság kényszerített. 7. A' hazi tanittas áll 1. az Isten igéjének forgalmazatos olvasásában és annak az ő tehetsegek és ajándekjok szerent való meg magyarázásában, hogy így mind akkor epüllyenek 's mind annak utanna, az Isten igéjének közönséges helyen való halgatására alkalmatosabbak legyenek. 2. Az Isten jó teremeneinek meg ismertetésében, hogy az ő alattok valok tanolják annál jobban meg az Istent felni és az ő itéletitől rettegni. 3. az Istentől közönséges helyt tiszteltetésben, hogy tudn, valamely gyülekezetben adjak magokat, és oltán minnek elötte a' gyülekezetben mennek őket el kísérték, az ott meg kívántando magok viselésére; a' haza jóvetel után pedig őket forgalmazatoson a' meg hallott dolgoknak elősamlására kényszerítették, addig enniek nem adván, 4. Ide tartozik az is hogy őket magokkal együtt a' mindennapi könyörgésekre és háláadásokra kötszassák, melyeket rend szerent tselekedniek kell reggel 's este, étel előtt 's utanna, sőt midőn valamely ujjab munkához fognak. 8. A' hazi fenyitték áll az ő alattok valoknak, fenyegetésekkel modjával való meg veresekkel, és egyéb büntetésekkkel meg jobbításokban, melyekkel ha nem használnak, annál inkább ha az ecclesia fenyittekeis hozza járul, a' külső tarsaságnak kell meg öltetetésre adni meg öltetetésre adni. 9. De mivel a' haziak nem csak lelki hanem testi dolgoknálkülső szükségöknek, gondjoknak kell a' gazdáknak 's gazda asszonyoknak arra is hogy etelital 's ruházat nélkül ne maradjanak, nyugodalmokis penig és magok meg ujjíttatása illendőkeppen meg legyen, meg kívántatik penig az is ezarant hogy 1. az óvéiknek jóvendő életük felől gondolkodjanak azaz, 1. valami illendő állapotra adjak. 2. Ha az idő el jó hazaságokról gondot viseljenek, ha a' kívántatik, 10. A' jóvevényeket

nyeket nézőtisték kető: 1. hogy azoknak őrómett gazdalkodok legyenek, az az, mindazokból a' melyek az ő ez világi életüknek nem csak szükségere hanem gyönyörűségere is tartoznak a' menyiben lehet ő nekik részt tegyenek. 2. Hogy őket az Isten tiszteleriben a' magok tseledivel együtt építsék leg főkeppen ha sok ideig való ballasra fogadtak bé mivel ha a' dolog így vagyon; a' háziakkal mindeneben egyaránt kell gyakoroltatniok. 11. A' Gazda asszony tiste ezarant az hogy az őura honn nem letében a' meg említettet dolgokot mind vegbe vigye tehetsege szerent, és így az ő Urának mint egy kezelába, seme sája, legyen. 2. Hogy a' gyermek sülefi nyavalyákat és nehézlegeket vigan fel vegye, és álhatatoson viselje.

XIX. A' tselednek tistei ezek: 1. Hogy a' meg kívánt tistességet, olyan jegyekkel mutassák ki, a' mine-műekkel a' gondviselő akarják. 2. Hogy a' feddéseket, dorgalásokat 's a' t. bekeséggel szenvedjek. 3. Hogy bekeséggel és egymásnak egymásról való sent gondviselésével viseljenek a' tseled közt való állapotot. 4. Sőt meg a' kik nem abból a' tselekedből valokis, azokkal is azt kell tselekedniek hogy dicséretessen vigyek vegben minden ő tisteket. 5. A' tseled vagy fiakleányok, vagy solgak solgalok. 6. A' fiaknak leányoknak tistek ez. 1. Hogy szeressék, féltsek; tiszteljenek az ő attyokot annyokot. 2. Hogy az ő süléjeknek gyarlófogokot a' menyiben lehet takargassák. 3. Az ő velek tett jott visssa igyekkezzek ő nekik és az ő attyok fiainak fizetni. 7. A' solgak tisti az; hogy minden törvény szerent való dolgokban, meg a' melyek nehezebbeknek és illetlenebbeknek láttatnakis, az ő urokkal [gazdájokkal] önnön magokat kedveltessek. 8. Mely dologra forgalmazatosság és hűség kívántatik. 9. A' forgalmazatosság az, hogy minden ő tisteket süből, mint magának az Istennek vigyek végbe; tudn. munkálkodással, forgalmazatossággal, könyörgéseccel, és minden rendbéli eszközökkel. 10. Az ebbéli, hűség az hogy tellyestehetsegekből keressék az ő uroknak hasznokot. 11. Erre nevezve azért a' tseledsgazdánakis, az az ő tiste, hogy igaz és nyájas legyen az ő solga-hoz. 2. Hogy jó legyen, az

en, azaz, amazoknak bõrgalmatoságát, huféger's a' teli kézzel jutalmaztassais meg.

XX. Eckédig az házi tartásáról, gondviselésről önön magában: es mivel gyakrabban fok házbéli embereknek egy helyt hogy az igazságot jobban gyakorolhassák, rendeltet a' polgári tartásról az Isten tiszteletire kegyességre nevezve pedig rendeltet a' (a) bñt gyülekezet, 2. Jobb egy városban ilyennek soknak lenni, mint egynek igen nagyoknak. 3. Ezekben leg elsõbenn az Isten ígéret kell az embereknek prædikálni (hirdetni), hogy az Istenhez gyűjtesse, es a' menyiben lehet harárokban tartassanak's jo rendben allitassanak: oñ. tán ha akkor illendõk nem leõdenek arra, varni kell meg epülnek (érnek) 's az után ecclesiát egész gyülekezetet kell fel állítani. 4. Mely gyülekezetben kétféle személyek vannak: tudn. az igazgatók (or állók) és a' több bñtek. 5. Az (b) igazgatóknak tudományal, bñt élettel, és az igazgatók kivántatott ajándékokkal fel kell a' több bñteket mulniok. Es ugy kell oñtan külsõ keppenis az igazgatóra hivatniok. 6. Mely hivatalban ilyen modnak kell meg tartatni közõsegesen, hogy bizonyos és resserent való ecclesiákba resserent való igazgatók hivatassanak, kik oñ tisztekben bõrgalmatoson járjanak el, jollehet hogy az Istennek masuttis Ecclesiát tsinalhassanak, városokot's falukot is kell gyakorta feljárniok sõt gyakorta más ecclesiákot is segelleniek mind jelen lerekkel's mind tanatsokkal, azonközben a' többi oñhon tiszteket bõrgalmatosabban viven vegben, 7. Ez a' hivatal áll választásból és be bñntesből (avatásból, iktatásból). 8. A' (c) választás az a' mellyek, a' kik a' rend serent való tiszte fel véendõk, az egész ecclesiának vagy annak nagyobb részenek íteletibõl es jóvállásból, veternek fel. 9. Itt az több igazgatóknak tiszte az, hogy mind amazoknak meg kívántatott ajándékjokról's mind elégseges tudományokról es fegyhetetlen bñt elerekrõl elégseges keppen tudakozódn a' többinek a' voxolásban elõttök járjanak, A' kösségnek pedig tiszte az, hogy amazoknak helyes választásokot helyen hadiak jóvallyak és meg erõsítsek. 11. A' választásnak pedig rendi

a Ecclesia, b Administri eorumq; adjuncta & vocatio, c Electio.

di ez: hogy a' válastrandó es immar meg próbáltator személyek (d) allattassanak a' gyülekezet eleibe, hogy id ejekoran, vagy bé vegye oñkót, vagy ha mit ellenek tudna mondani, mondassa ki a' nehezség pedig eligazittatván, bennük meg nyugodjek, ha pedig ugyan nem, vagy mast kell keresni, vagy a' dolgot mások eleibe kell, az eligazittasra, tamarani. 12. Mindaz által ha kiválteppen való ok izgatandana, mint a' mostan allatando ecclesiákban, es midõn valamely gyanoság vagy a' kösségre a' választás dolgában, akkor csak az igazgatók elõt mehet vegbe a' dolog. 13. A' (e) bé bñntes (iktatás avatás) a' választor személynek az oñ hivatalyában bizonyos pompák's ceremoniak által való bé allatása. 14. Mely ceremoniak ezek: 1. Hogy e' vegre rendeltetett könyörgések bõrsattassanak elõt. 2. Annak utánna valamely arra illendõ személynek kezé reá tetelevel az oñ tiszteben való el járhatásra hatalom adassék. 15. Mely ceremoniával az választottak abban erõsítternek meg, hogy mint egy az Isten kezével választattanak es ajándékokkal felis ekecsittetnek arra a' tiszte: mellyet ha bé toltnek, az Isten minden oñ késsertetekben bñntelen velek vagyoni: ha pedig len nem, oñkót erõsít meg bñnteti, a' választók pedig meg tanittatnak hogy azt a' személyt az Isten kezébõl vegyék es önön magokot nekve alajja vessék.

d Præsentatio. e Inauguratio.

XXI. Ezek az igazgatók vagy az igeben munkalodók vagy nem. 2. Ez az ige mellyet ide fel Isten jelenteseinek nevezünk [a] Szent Irasnak mondatik, mivel Isten oñ ihletet és adatot az Ecclesiának öröcké való véle élésere, 3. Ez minden irasoknak seje, és az oñ bõségevel könyűsegevel, melységevel, kiválteppen való rövidsegevel, ekecssegevel, sõt mindõ oñ modjaival magában igen tökelleres, és magának leg igazab meg magyarázoja, mely az Isten gondviselésébõl mind eddig egésze eppen meg tartatott. 4. A' b. iras fok különbömbömbéle könyvek bõl áll, mellyek irattattak a' bñt léleknek vezérlesebõl bñt emberek munkajok által. 5. Mind ezek pedig vagy (b) az Uj Testament, [b]õvetség be] foglaltatnak bé vagy az O-ba. 6. Az Uj Testament könyvei, az oñ testament, a S. Scriptura, b V. vel N. Testam. meg

meg igertet Mészias Ur Jesus Christust, adjak világosabban előnkbe. 7. Mindenik Testamentomban levő könyvek avagy magyarázok, avagy tanítottok. 8. A' (e) tanítottok azok a' melyekben a' szent tudomány csak előnkbe adatik. (levelek.) 9. A' (d) magyarázok (előbeszélők) azok, a' melyekben a' megmondott szent tudománynak meg erősítése, világosítása, és bővebb magyarázattal valamely dolog hozatik elé. 10. Ezek pedig meglokt dolog irok vagy jóvendőlők. 11. A' (e) meglokt dolog irok azok a' melyekben az ecclesiában történt dolgok a' megmondott végekre feljegyeztek. 12. A' (f) jóvendőlő könyvek azok, a' melyek a' következendő s kivaltképpen a' Christusra s az o' ecclesiára nézendő dolgokat, a' megmondott végekre előnkben adják. 13. Ezek körül való munkajok a' beszéd körül forgolodo igazgatoknak vagy minden hivelkel köz vagy kinek kinek közüllők tulajdona. 14. A' (g) köz az, a' melyet akár kinek is szükség minden nap a' lelki hasznáért meg tselekedni. 15. Ez a' magán vagy mással való maga gyakorlás. 16. A' magán való magunk gyakorlása elmelkedésnek mondatik, és semmi nem egyéb hanem az iras szüntelenül való olvasásból és magunkban való meg gondolásból s előszámlálásból származot meg hányása s verése. 17. A' másokkal való magunk gyakorlása pedig az olvasot és magunkban meg hányt vetet dolgoknak mások eleiben adása hogy mind ők epüllyenek s mind mi magunk jobban eligazittathassunk.

c Libri dogmatici. d Narrativi. e Historia. f Prophetici. g Communis scripturas tractandi ratio.

XXII. A' beszédben munkálodo előjárókban [óralokban] meg kívántatik azis hogy a' szent irásokot a' tobbinél jobban tudják. 2. Leg aláb a' Sida és Görög nyelvet jól értsek. 3. illendők legyenek a' tanításra. 4. ne legyenek ujjonnan az igazságra teretk. 2. Ezek vagy doctores (lelki tanítottok) vagy Lelki pastores. 3. Az ecclesiabeli doctoresnek tistek ez hogy a' neper a' keresztyeni valásra tanítsak szorgalmatoson. 4. Mivel pedig a' nép közül nemelylek tselemők s nemelylek fel

fel serdültek 1. a' tselemőknek csak szinte a' hűnek kivaltképpen való es fundamentomos agazait tanítsa és magyarázza: 2. a' fel serdülteknek pedig nehezebb dolgokat adjon elejekbe és tanítsa őket mikeppen kellesték az o' vallásokot az ellenkezők ellen meg oltalmazniok (erősíteni) s amazoknak pedig tévelygéseket meg hamisítaniok. 3. hogy a' szent irást rendelt magyarázzak könyvenként. 4. Hogy azoknak gyűlekezeteiben a' kik az atyafiak közül magokot a' Propheciában az az, a' szent irás magyarázatában gyakorollyak, jelen legyen és a' menyiben lehet, ha kívántatik, o'kt a' lelki pastornal együtt segellye. Ebben a' prophetalásban az atyafiak közül az értelmesebb az o' értelmet, valamely szent irasbeli dolog felől, meg mondja, és a' többiis ostan, szabad pedig meg másoknakis hozza szólniok tanulásnak okáért. E' magok gyakorlására pedig len vala mely szent irasi könyvet egészen is felvehetnek. 6. A' lelki pastoroknak pedig tistek ez 1. Hogy az alkalmatossághoz szabván magokot bizonyos tanobizonyfagot vegyenek fel a' szent irásból, és abbol tanusagot hozván ki, s azt meg magyarázván s probálván, hasznait mutogassák meg, és vegtere szabják az o' halgatojokra hogy hathatoson, o'kt bánattyokban vizsgálván jo tselekedetekre fel inditván, s gonosi elekteknek jobbittására intvén. 1. Hogy a' szent egyeket ki szolgaltassák, az Ur vatsoráját minden vasárnap; a' szent kereszteset pedig, valamikor az alkalmatosság hozza, csak hogy a' gyűlekezet előtt. 3. Hogy házan kéntis szorgalmatoson tanítsanak, meg tudakozván mennyire epültenek legyen az üdvösségnek utában az o' hűveik hogy a' közönséges helyen való tanításokot, annyi valis jobban szabassák halgatojokra. 4. Hogy az ecclesiát a' venekkel egyetemben igazgassák s a' fenyekeket ki szolgaltassák.

XXIII. Az igeiben nem munkálodo órálok avagy az egygyűlekezet avagy csak a' szegények gondviselői. A' gyűlekezet gondviselőinek tistek ez. 1. Hogy a' gyűlekezetben mindeneket bekefegessen és tistefegessen viressenek végbe. Es hogy a' sacramentumok ki oltogatásban a' pastoroknak mellettek (segédsegül) legyenek.

gyenek. 2. Hogy vigyázzanak az az, kinek kinek ele-
térrel circállak, eggyezé a' keresztyenféggel avagy
nem. 3. Hogy a' rendeltetlenekeket uttyokba hozzak, a'
meg félemlerttet vigasztallak, a' gyengéket meg e-
rősítsék, a' beregeket meg latogassak, azokért ő' elor-
tók könyörgést tegyenek, egy főval tehersegek sérént
mindent meg tselekedjenek valamelyeket az ecclesia
epuletire nező dolgoknak ismernek. 4. Ha hol penig
lattyak hogy magok nem elégfégesek valamire, ha in-
tes kívántatik, a' lelki pástort: ha tanítás, a' lelki
tanítottor hijsak. 11. A' segények gondviselőinek tíf-
tek ez: 1. Hogy a' segények számára való alapisna
gyűlésben szorgalmatosok legyenek, mind a' templom
ajtaja előtt s mind hazaként uttzáról uttzára kere-
getvén. 2. Hogy a' begyűjtött ecclesiajovót a' sege-
nyek közzül kinek kinek érdeme szerént hűfégesen ki-
osítsák. 3. Hogy az ecclesia maradék pénzéből a' jó-
vevényeket segéllyek. 4. Ha kívántatik a' religio
dolgában még az Ország bűnkésegereis ki adjak.

XXIV. Eekedig az Egy hazi szolgáknak magokon va-
ló tíftekről, következik a' lelki pástaraknak es az ő-
regeknek közönféges hivatallyok [midőn tudniillik
közakarattól es meltságból szolgaltatják ki az eccle-
sia bűnkésegere tartozando dolgokat] ezek: 1. Hogy mi-
helyt egybe gyűlnek, ha nints valasfának mindjárt eg-
gyet a' ki elöl es utol könyörgést tegyen, es főszóllo le-
gyen: 2. Hogy a' ketelkedéseknek meg határozásban
a' tanítottorokot kövessék értelmeket mindazal tal saba-
don megh mondván felőlők: 3. Hogy az Egy hazi sol-
gak hivásban, valasfában el borsattatásban ecclesiái
rendtartásoknak szeresében mindeneket az ecclesia
hasnára tselekedjenek: az ecclesia kentsere gondot
viseltesse, s a' t. 3. Az ecclesia, fenyttekeket lelki-
okossággal szolgátassak ki, hogy tudn. a' külső bűnök-
ben, először a' verkes semelyek külön meg intettre-
vén az ecclesiától meg feddesse, mely feddesnek ha
a' verkes semely nem enged, a' gyűlekezettől való ki-
rekesztetessé kell meg ijesztetni melyre ha ugyan meg
nem ter, közönféges bűj tölcsit es könyörgést botsat-
ván elől, vegezetre ugyan vegbennis kell azt vinni. 4. A'
nagyob

nagyob és széges verkekben penig nem kell ezen az
uton járni, hanem mindjárt ki kell az illyeténeknek re-
kesztetnie [hanemha azon hamarjába elégfégeskeppen
meg mutatná tereset). Egyébként az Urnak nevében
átok alá kell vetni a' terhetetlenekeket. 5. Ha hol penig
valamely nagy dolognak el igazittatására elégteleknek
isméri magokat, irjanak el a' több ecclesiáknak es kér-
jek ő'köt hogy egy bizonyos napon az időn gyűllyenek
egy bizonyos es illendő helyre s ez ő' nehez segeket se-
géllyek el harittani. 6. Mely gyűlésbe synatba minden
ecclesiának leg alab egy lelki pástort es ecclesiái öreg
embert (gondviselőt) kell küldeni. 7. De ha ebben
sem lehetne a' meg eggyezés közönféges conciliumra
kell a' dolgot halasztani, mellyet nem mas hanem a' fel-
ső magistratus gyűjthet csak egybe közöitünk. 8. Es
all lok orságból finatokból valasfát emberekből. 9.
A' több sentek azok, a' kik az igazgatásra nem veret-
tek fel. 10. Ezeknek köz törvények s tíftek az, ho-
gy az igazgatóknak, jó lelki ismerettel alajjok vessék
magokat, es ő'köt tehersegek sérént, mind munká-
jokkal s mind tanatsokkal légellyek.

XXV. Immár a' mi a' (a) polgari társaságot illeti,
az, arról való törvények közönfégesek minden polgari
társasággal avagy csak nemelleyekhez valók. 2. A' köz
törvények avagy a' polgari társaságnak reseit közön-
fégesen nezik, avagy mindeniket külön külön. 3. A'
közönfégesek az arant azt kívánnyak hogy a' polgari
társaságok mind az Istennel s mind egymással fővetlég
által köttessenek egybe. 4. Minek okáért kettős fő-
vetléggel tartoznak a' polgari társaságnak mindenne-
műtagjai; 4. Mely fővetlégnek mivolta ebben all,
hogy mindnyájan mind segény s mind boldog, nagy es
kicsin, erős hűttel kötelestessék a' fővetlégnek meg
tartására. 5. Ez a' fővetlég kettőféle: tudn. az Isten es
a' polgari társaság, avagy csak magok között való. 6.
Az Isten es a' polgari társaság közönféges resei igaz-
gatói közt való kötes fővetlég az, hogy Isten nepe les-
sék, es az Istentől meg porontsoltatort tífteleter, az
ő' iteleterekben es tanatsokban hűfégesen meg tar-
tyak s tartatják, mellyet ha

a' Politica,

valaki által hagh, akar ferfi's akar asszonyi állat, akar nagy's akar kicsin, halállal kellesték meg halni. 7. Magok között pedig az igazgatok között való fővétség ez: hogy mindnyájan igazán az a' polgári társaságnak törvényei szerint igazgatnak, melyeket ha szántásekból meg rontnak, ökis meg olettefennek. 8. A' polgári társaságban levő személyeket külön nező törvények vadnak vagy a' tisztviselőkről vagy a' népről (alattok valokrol). 9. A' tisztviselőket nezők vagy azoknak állapattokról (elégsegekről) vagy hivatalyokról (tisztokról) vagynak. 10. Az ő elégsegek ebben áll. 1. Hogy minden törvényes helyekre, (kapukra elegetendő számmal rendeltessenek. 2. Hogy valakiket's valamint a' társaság akar, el hivattassanak, csak hogy a' jó rendtartás meg ne bomollyon. 3. Meg kell jól hánni vetni, ha elégseges bőségek vagyone' másoknak hasznoson igazgatásra. 2. Ha nem rut nyereség kívánoké. 3. igaz mondoké. 4. Ha az Ur felelmében és az Igasság gyakorlásában serényeke. 5. Ha nem kegyetleneké's a' többi. 11. A' tisztviselők tiszték az hogy a' polgári társaság törvényeit igazán solgaltassák ki. 12. Mely törvények ha nem változandok, Istentől valok, és a' lelki úsmertetet is meg kötelezik, bár ugyan ne ha valamely tisztviselőktől erőltetessenek az ő jószágokban meg. 13. Ha pediglen változandok's a' felső méltóságbeli emberektől megis változtattatnak, emberi törvények, 's a' lelki úsmertetre nemis hatnak, a' menyiben magokban gondoltatnak; jollehet azoknak meg utálása, ha törvény szerint való méltóságtól vadnak; és azoknak közönfészes botrankozással való el veszteglese, meg az Isten előttes igen nagy vétek. 14. Ezeknek a' törvényeknek kegyességhen és kemény igasságban kell ki solgaltatniok. 15. A' kegyességre ittegyen ezek kívántatnak: 1. Hogy az Ecclesiabéli Isten solgai által, a' nagy dolgokban, ha kívántatik, haláadásokor tettefennek, köz bójtót hirdessenek, a' népet meg térefre inditassák. Az Isten törvényet solgalmatoson magyaráztassák. 2. Magokis pedig ha a' bukásig kívánnya, könyörgéseket's intéseket tegyenek. 16. A' kemény igasság az, hogy minden engedelem nélkül igazat lássanak.

17. Ennek két része vagy on. 1. az igaz itélet tétel's meg pedig minden haladelnekkül. 2. Az itelethez mindjárt vegben vivése. 18. Ez az igasság solgaltatásnak közönfészes rendi, de ha az alsó biraktól valamely dolog nem sinter jól igazittathatik el, és valami az Istent törvényt néző dolog; annak magyarázatra kell vinni; ha pedig valami egyéb, azt a' felső birakra.

XXVI. Immára a' törvények vagy a' békeséges időt nézik vagy im a' hadakozot. 2. A' bekeesség iderére valok vagy a' tisztviselők hivatalyinak részeit határozzák meg, vagy a' tisztviselésnek regulai. 3. Emezek vagy a' magok alattok valokor nezik vagy másokor. 4. A' magokét pedig nezik vagy az ujjonnan fel állattando polgári vagy ecclesiái társaságban, vagy az immar fel állittotban. 5. Az ecclesiái fel állittando társaságban mindeneknek előre forgolodniok kell, hogy ha sinter az ő életekben nem lehetis, holtok után mindazáltal az ő jó igyekezetek maradékjoknak segedségekre legyen. 6. Azon legyenek azért 1. hogy az igaz tudomány az egész tartományban a' lelki tanítók et pastorkok által mindenekkel közöltetvén, mindenek az Istenhez közzellitessenek. 2. Hogy az Istentől irattatott rend tartás az ő akarattya szerint állittassék fel közönfészes méltóságból és akarattól. 7. It pedig mivel először mindenek nem vitethetnek arra a' tökéletességre, a' mely meg kívántatnék, nemely rend kívüli való dolgokot kell meg tselekedni, úgy mind az által hogy a' rend szerint való uttol ha lehet semmibenn is el ne tavozzanak, hanem mindenekben arra izelozzanak. 8. Ha pedig az Istent itelethez immar fel állittatott, azon kell lenni: 1. Hogy az Istent dolgok az Isten solgai által vitefennek csak vegbe, és azoknak jó forgolodások, az ő jelen letekekkel és tanatsokkal, ha kívántatik, előb mozdittassanak, és ezen hatalmokkal meg erőltetessenek. Minekokaért a' jóvevények, a' kik meg az igaz vallasra nem tértenek, hogy a' zuzavar el tavostassék, a' mi az ő külső magok viseletet illeti, kénseritessenek magokor az or való ecclesiák rend tartásához sabni. 2. Ha hol pedig eiseben vési hogy valami külsőben lott mint annak lenni kellett, kénseritessen mindeneket Isten akarattya

tya szerént lenni. 9. A' felallittando polgari tarsasagban valo tistek az, hogy azt mindennemű jo dolgokkal meg erősítse. 10. Ezek a' jo dolgok pedig: 1. a' jo és hasznos törvényeknek írása. 2. a' gonosi dolgoknak elharittása. 3. sok jo scholaknak felállítása. 4. Kapitányoknak, hadnagyoknak és egyéb vitéz embereknek megfogadása, hogy ha kívántatik hadba mennyenek. 5. Hadi szerbiamaknak és erősségeknél elkeszítése. 6. Mester embereknek tartása és azok által másoknak taníttatása, hogy a' mesteriség bővüljön az országban. 7. A' közönfészes kentsre, s költiségre való gondviseles. 10. Hogy a' polgari tarsasagot pedig ezekkel a' jokkal felállithassák, forgalmazaton meg lássák 1. hogy a' népnek meg fámlaltatása ne legyen valami külső vagy belső nagy ok nélkül. 2. Hogy a' közönfészes tarsasagra nezendő dolgot ne csak magokban, hanem az egész országgyűlésében vegezzék. 11. A' felállított köz tarsasagban pedig tistek ez, hogy idejenkoran tanatskozzanak mind ezeket a' közönfészes jora ki foglaltatni. 12. A' közönfészes terehnek (iganak) pedig mentől kevesebbet kell ittenlenni. 13. Immár a' más alá tartozokhoz képest való tistek ez hogy 1. a' vallásokert országokból kiűzetet fámkivetteket, be fogadják s segéllyek, meg ha csak a' nyomorgatas előtt faladtanak is oda. 2. hogy a' kegyetlenül meg nyomorítottaknak országostól segedsékre mennyenek. 3. Hogy az ő igaz vallásokot más országokbais a' mint lehet terjessék. 14. Immár a' mely törvények szerent kell a' bekeségben igazatni azok vagy a' semelyekről vagy a' büntetésekről solnak. 15. A' semelyek szabadok vagy solgák. 16. A' szabad semelyeknek minden polgari tarsasagban nagy fámmal kell lenniük, minekokaért a' kitől meg lehetne s nem akar, közönfészes gyalazattal illettek. 17. A' szabad semelyekről való törvények az örökösseget nezik vagy annak ki őstogatafat. Mely dolgoknak közönfészes törvénye ez, hogy az örökösök legyenek először a' fiak leányok, őstan a' rob rakonok azis először az igyenes lineaban őstan a' mellekesben. 18. A' solgai állapotol kinek kinek felni kell, mindazonáltal törvény szerent valonak kell ismernünk. 19. A' solgasag vagy szabados,

mint

mint midőn valaki vagy magát vagy az őveitis valakinek szabad akarattal kőti; vagy kenszerittesből való, mint midőn valaki lopasáért el adattatik, vagy a' hadban el fogatvan fel nem váltatik. 20. Itt az Urának igaz az, hogy solgaltasson magának a' solgával és a' solgájával. Minekokaért ha vesséjevel solgáját, meg veri, és az egy nap alatt meg nem hal, úgy hogy halálát nem lattatnak keresni, mivel az ő pénzét maga vessette el, meg ne őlettek. 21. A' solganak igaz az pedig ez, hogy ha ő vele kegyetlenül banik az ő ura, úgy hogy valami testebeli tsonkasagot ejtett legyen ő rajta, szabad sagot adjon ennek uranna, az elmenésre neki. 22. A' solgalonak ezarant ez az igaz, hogy mivel ő főnélkül nem lehet, s az ő tistessége pedig gondviselesnek kell lenni; minek utanna az ő súléji hatalmok alól, az ő ura tseledí közt állat alól, eljövén az ő házassagra való illendősége, vagy maga vegye feleségeül, vagy a' maga fianak házassítsa ki, vagy felengedje váltatai. Mellyek közzül ha valamelyiket meg nem tselekszi, egy pénz nélkül a' solgalo keze alól ki mennyen. 23. A' büntetésekről való törvények közönfészesek vagy kiváltséppen valók. 24. A' közönfészesek azok a' mellyek kinek Forontsollyak hogy közönfészes iteletet tegyenek. 25. Ezek vagy oly dolgokrol solnak mellyek az iteletet meg előzik, vagy a' mellyek követik. 26. A' meg előzők ezek. 1. hogy a' dolognak jól vegere mennyenek, egybe keresgelyen minden nemű gyanosagokat és a' dolognak indulattat s környül álló dolgait. Ide tartoznak az iteletre nező fernjegetőzések, okos ravaságok s t. 2. A' dolognak jól vegere menven ha a' semely verkesnek talaltatik büntetes ala vessé, ha nem artatlannak itellye. 27. Hogy pedig valaki büntetes ala vettessék meg kívántatik hogy avagy magakejént vallyá meg verket, avagy ket vagy három tanubizony sag mennyen rá. Hanem ha arulasnak vetkeben talaltatik valaki, mert ezarant csak vala mi jelenseg talaltassék is, bizony sagra a' dolog nem botsattatik (mivel a' polgari tarsasag egybekent meg nem olalmaztathatik semmikeppen) hanem az ily semely érdeme szerint büntetik. 28. Ha azért a' meg módor módok szerent artatlannak talaltatik, el borsattassék szabadon,

hanem

hanemha valaki igazán ideztetven törvénybe, maga igazítására bizonyítást nem talál, mivel ilyenkor esküvéssel kell magát meg menteni. 29. A' mely törvények az ítélet kimondását követik azok, a' mellyek az ítélet végben vitelere szolgálnak, mellyek kettőn vagy három az 1. hogy egy személy a' másikért meg ne büntetessék hanem tulajdon maga a' vétke. 2. Hogy a' bizonyítások legyenek a' büntetésben első, mivel őknak az ítéletre alkalmatosságot. 30. A' büntetést nevezett szerint való törvények azok, a' mellyek a' bűnök mindenkor különbségek szerint különbségek büntetéseknek nemeit szabnak az embereknek. 31. Mivel ha vala mely rendbeli vétek az ökönyű álló dolgaival úgy meg őregbűntetik hogy a' más rendbeli vétekhez közel járul, a' büntetésnek nemeis meg változhatik, az igaz egyenlőség regulája 's a' bírónak eszéssége szerint. 32. Ezek a' törvények vagy a' személyt magában büntetetik meg, vagy az ő hozza tartozando dolgokban. 33. Magában pedig vagy halállal vagy egyéb büntetéssel. 34. A' halálos büntetésben, a' mint hogy a' vétek vagy természetiben, vagy környű álló dolgaiban meg nagyult, úgy a' büntetésnek nemeis meg nagyulhat, és másokkal meg elegyíthetők. 34. Halállal büntetnek pedig meg, 's meg pedig nehezzel tudn. vagy meg köveztetéssel vagy egyéb ilyenekkel: 1. A' kik idegen isten tiszteletire adják önön magokat, 's másokot is arra ingerelnek. Ha pedig valamely Város tselekedendi, minden benne lakók 's marháik meg olettessenek, 's az ő jóvok pedig tűzzel egettessek meg, hanemha az dolgot tselekedtek legyen meg az előtt mikor az isten főversegebe nem volnának, vagy az egész nemzetiségnek istentől való elszakadásában. 2. A' kik nem tudatlanságból és gyaroltságból hanem ugyan lel emeltkézzel vétkeznek az Ur ellen. 3. A' varázslók, ördöngösök és boszorkányok, 's rőb effélek. 4. A' kik az isten nevével karomkodnak. 5. A' Kik az ő igéjét mellyek közönfészen hirdettet kevélyen meg vetik 's nem bősüllik hanem semminek tartják. 6. Annál inkább azok a' kik vagy hamisságot tanítanak az Urnak nevében, vagy ha más istent hirdetnek. 7. A' Kik

a' som-

a' sombatot fel emelt kézzel rontják meg. 35. Könnyeb halállal olettessenek pedig az aránt meg, a' kik a' sent jegyeket tudva és szantandékból vesztetik el. 36. Az igazság ellen való vetkek közül is ezek a' mellyek nehezebb halállal büntetnek meg. 1. A' mellyek azok ellen a' személyek ellen lesnek, a' kik kiváltsággal mi hozzánk kötöttek: mint ha ki az ő főlei hatalmat tellyességgel meg utallja, valamely asszonyt az anyyával avagy nényével edlőtt veszen el feleségül: avagy hogy ha a' leány az ő attyának házában bujalkodik (mely ha Papé meg nehezebb büntetéssel bunte tetik meg) és a' birak ellen egybe vagy másban vétkezendik szantandékból 's a' t. 2. Azok a' mellyek az életnek tisztasága ellen esnek, mint ha paráznaág léend, akár azok között a' kik mind kettőben vagynak, akár ha csak egyik is, akár pedig ha csak valamelyik el jegyeztetett léseis nehezebb halált érdemlenek: hanemha oly helyen talált élni, a' holott az asszonyi állat ha kiáltot sem hallotta senki mert így lévén a' dolog ő meg szabadul, 's a' t. 37. A' mellyek könnyeb halált érdemlenek ezek: 1. Ha ki annyát vagy attyát meg sídalmazza vagi veri. 2. Minden gyilkosság, meg ha véletlenül mást, nem a' kivel valaki ellenkezik, találtis meg ölni, asszonyi állatot vagy annak mehebeli megzattyát. Továbbba ha valakinek marhája, mellyet gonosznak tudot annak előtte lenni, valakit meg öl, azért is a' gazdája hallyon leg először meg, őstán maga a' marha. Mindazáltal ha tellyességgel az ember halál akarata ellen esett, nem kell ugyan az illeténnek meg halni, noha minden büntetésnélkül nem maradhat. Ha pedig nem tudatik tellyességgel ki ölte meg az embert, tehát a' birak és a' népnek venei megh kiáltassák hogy ő nekik ebben se hírek se tanácsok, 's kerjek az istentől bűnöknek borsánatját. 3. A' fellyeb meg említett paráznaágon alól és a' közönfészen bujalkodáson fellyül való fertelmességek. 4. Az ember lopo akár kezénél toltassék 's akár el adta legyen. 5. A' ki hamis tanúbizonyfaga által mást el akar vesztetni. 38. Eddeg a' halálos büntetést érdemlő vetkek ő: a' nem halásfók következnék; mellyek ezek: 1. A' meg tromfolási törvény, hogy valamivel

lamivel valaki mást illetet, maga is azont szenvedje-
zet kézért, semet semért, fogat fogert's a' t. 2. Ha
valamely asfiony az ő urával veszekedő ferfiának se-
mérem testet meg ragadangya, a' keze el vagattassék. 3.
Ha valaki valakit meg vér (sebesít) dolgai veszteglését's
fajdalmát meg fizesse. 4. Ha asfionyt vér meg mely miá
meg nem hal, vagy annak urának, vagy a' birak kíván-
saga szerint fizessen. 5. Ha valaki valamely süzet meg
tsal's véle hál, feleségül ha az atya a' leányt kíván-
nya el vegye, egyébként a' birak terítése szerint bü-
nődjek. 6. Ha valaki lop négy annyt adjon erte, meg
ha másnál le rótt marha létsenis. 7. Ha valaki másnak
sólejet vagy gabonáját mezejet marhájaival meg éretti, a'
magaénak leg jobbold adjá meg. 8. Ha valaki vermet
az's gondúselet lenfégeből bé nem tölti, 's másnak
marhája belé esik, egeszen meg fizesse a' kárt's a' holt
marha legyen önnön magáé. 9. Ha pedig valaki mar-
hája tselekedendi a' kárt, adjak el mindeniket's osszak
megh egymás közt az árrokat, hanemha az előt is tud-
ta a' gazdája hogy öklelő, mert ugy nagyobb büntetést
erdemel meg. 10. Ha valaki tűzergyut valahol, 's el
harapozván kárt téten, meg fizesse. 11. Ha valaki fe-
leséget ok nélkül soba keveri, a' birak előt meg bü-
ntetvéen, felesége atyanak meg fizessen.

XXVII. Eddig a' bekeféges időben meg tartando
törvényekről; mellyek nagyobb részt a' hadakozó idő-
bennis meg tartandók: következik csak sünte a' hada-
kozo időt vezőkről. 2. Mellyek avagy a' hadak okait
nezik avagy a' hadakozást. 3. A' hadigazokai ezek:
1. Hogy mind külsők ellen az Istennek tisztelete meg
oltalmazassék. 2. Hogy az orság es a' nep avagy meg
tartassék oltalmazassék avagy visssa vetessék. 3. Hogy
a' kik az igazságot nyomorgattatnak, meg szabadditassá-
nak. 4. A' hadakozást magat nező törvények vagy a'
hadi kesületeret nezik vagy a' hadakozást magat. 5. A'
mi a' kesületeret nézi. 1. Bizonyos személyek által a' ne-
per birtania kell, hogy bar ugyan az ellenseg fok le-
gyenis ne fellyenek, mert jo ügyök vagyon's az Isten
meg segelli. 2. Ha lehet felenkeket es nem hadba va-
lokot el ne vigyenek: azokat se pedig a' kik hazoknak,
sölőők-

sölőőknek, feleségeknek gyümölszet el nem vettek.
3. Rendeltessenek hadi személyek tudn. elsőbennis Fe-
jedelem (ha nincs) ostan Ezeredések [kapitányok], sá-
zadosok (hadnagyok), ötvenedések, tizedezsek's több
egyebek a' dolognak süksége szerint. 6. Mellyek kö-
zül a' Fejedelemnek az a' hadban a' tiszti. 1. hogy jo u-
ton es módon (ha lehetseges; követi által bekeféget ke-
ressen elsőben ellensegevel, követeket emberseggel
bortárván ő hozzájok. A' követek pedig gyalazattal
semmitben ne illettek, hanemha valami tsalardság
sajdittatik meg benne, mert így kezeffegen borsátar-
hatnak visssa. 2. A' harcznak ideje el közellitven a'
sereget biztatni kell mind az Isten hatalmával es jelen
letevel: mind a' dolognak sükséges voltával, tudn. hogy
az Isten tiszteletiert, varasiert, feleségeket, gyermeke-
ket vagdakozzanak vigan: mind az ő vitezsegeknek
jutalmával. 3. Az Istennek buzgólagoson könyörögjenek
a' segedsegert es dolgoknak jo ki menetelert. 4. Ostan a'
seregeket rendellyek el's ha kívantatik hadi fortellyalis
elnyenek, csak hogy tsalardság es hazugságnelkül legyen.
7. Az seregnek pedig az a' tiszti: hogy Isten segedse-
gül kíván, erősen, vigan, es alhatatossan, vegig vagdal-
kozzanak. 8. Ha Isten győzedelmet ad pedig ezt kell tse-
lekedniek: 1. a' foglyokat, [kiváltkeppen az asfiony
állatokat életben meg tartsák, ha Isten telenek tellyes-
segel es hamissak nem voltak: ostan rabfágra vigyek,
vagy ado szertőkké tegyek, vagy fő váltfágot vegyenek
tölloők. 2. A' közönseges jora ha mik meg tartattat-
hatnak, hiven meg tartassanak. 3. Ostan a' prada (ny-
ereség) igazán ostanassék el a' vitezek között meg a' kik
sünte valamely bantodás mia jelen nem lehettekis. 4.
Hogy ha futamásra kel pediglen a' dolog, kire kire a'
mint lehet a' Fejedelem az ő nepe közül, minden es-
közökkel forgalmatos gondot visellyen. 9. Immar (a'
tiszviselők tiszteiről szóló törvényekről eikedig sol-
van) ideje hogy szollyunk azokrolis a' mellyek a' költé-
gnek tiszteit há tározzák meg, mellyek ezek: 1. Hogy
ha valamely közönseges tiszte hivattatik valaki, az ő I-
stentől vót ajándékjok szerint igen örömettel fel vegyek.
2. Az Istentől velek közlő jobolis örömettel segellyek
haza-

hazajokot tud. adót adjanak fejenként, sőt vamor.
harminzadosis örömezt a' hol meg kívánatik. 3. Hogy
a' közönséges bekefégre igyekezzenek és azt meg tart-
sák. 4. Ha hol törtenik penig hogy a' bekeféget meg
nem tarthatyák, vig elmével vályanak meg az o' földi
jóvoktól.

XXVIII. Immár a' polgári társaságban az igazgatók vagy főknek vagy csak egy. 2. A' hol főknek vagy csak azok, vagy a' közösségből valók, vagy a' fő rendek. 3. A' [a] mely polgári társaságban az igazgatók a' közösségből valók meg kell látni hogy közösségi rendeletlenféggel ne válylyek. 4. A' [b] melyben pedig a' fő rendek az igazgatók meg lássák. 1. Hogy egy néhány pártosra az igazgatás ne szakadjon. 2. Hogy ha az igazgató uraknak egy része az Istenről és az igazságtól el szakad, meg ha haddal lehetis uttyokba hozzák. 3. 's ha bekefégre ugyan jóni nem akarnának 's kezekben vadnak az erdemlet büntetéssel büntessék. 5. A' (c) mely polgári társaságba pedig csak egy az igazgató meg kell látni hogy az igazgató Tyrannus-sá ne legyen. 6. A' Tyrannus az a' személy a' mely az Országban igazságtól el forgattya 's el nyomja. 7. E' pedig titulus nélkül való avagy magaviselelével tyrannus. 8. A' titulus nélkül való tyrannus az, a' ki az országot maga meg adása előtt tsalárdfaggal avagy erővel hajtja maga alá. ~~X~~ Ennek akar mely közemberis ellenne alhat és csak modjat ejthessé szabad meg őlni, mind addig míg a' nép és a' polgári társaság meg győztetven az ő meltságtól ő néki nem engedi. 9. A' magaviselelével tyrannus az, a' ki tudva és bánt. bándékból a' polgári társaságnak minden avagy több igazságtól el fordittya. Ezti vagy bíró serevel vagy haddal szabad elvesíteni, de csak felső rendeknek vagy az egész népnek meg egyezéseből. 10. Az egyedül jól igazgatonak azért tiszteiezek: 1. hogy mértékletesen ellyen: és hogy bűveben fel ne fuvallkodjek az alatta valókon, 's azokat meg se nyomorítsa. 2. Hogy a' menyiben tölle lehet, a' népnek maga személyében foglaltasson igaz ítéleteket, egyebeket pedig illendő polgári által vigyen végbe. 3. Hogy az ő Istenhez és a' nép.

a *Democrita*, b *Aristocratia*, c *Monarchia*.

nephez való fogadásat, 's az orságnak törvényeit 's igazságit híven és tsalardságnelkül tartsa meg, az orság dolgainak pedig ki foglaltatásában a' tanáts urakat hatra ne hadja. 4. Hogy az Urakkal egyetemben az egész országban lévő scholakrol viselleyen forgalmatos gon- got, mely miképpen lében, majd ide alá meg halljuk. 5. A' mi pedig a' jövőendő időt illeti, idejenkorán vi- selleyen a' Fejedelem gondot arrolis ki állittassék holta után helyébe. 11. A' Fejedelem mellett való Tisztviselők a' Tanáts urak vagy a' tartományokbeli Tisztek 12. A' Tanáts uraknak tiszték az: 1. Hogy a' királyt Fejedelmet, ha az, az Isten tiszteletit el kezdi fordítani, az ecclesiát vagy a' polgari társaságot meg akarja nyomir- tani vagy immár meg nyomirittotta, minden uton mo- don igyekezzen tiszte visssa hozni. 2. Hogy valamelyeket az Orságnak és a' Fejedelemnek háfnosoknak itelnek, azokat tanátsul adják és ostan mind végig iz- gassák, hogy az ilyen háfnos tanátsok végben menny- enek: 's ökis pedig minden törvényserént való dolgok- ban engedelmesek legyenek. 13. A' tarmanyokban lé- vő Tiszteknek tiszték az: 1. Hogy az ő alattok valokot az igaz vallásban meg tartsak. 2. Hogy se magok öko- t ne nyomorgassák, se másnak nyomorgatni meg ne en- gedjek.

XXIX. Hogy penig mind a' házi, ecclesiái, és polgári tarthatóságbeli rend jobban épülhessen, szükség és dolognak tartatott eleitől fogva, hogy a' felső rendek Scholákat allittatának tartatának, melyekben az iffiúságot minden szükséges dologkra 's szép tudományokra meg gyermek korokban meg taníttatnák. Hogy mind főúrieknek, mind Isteneknek, mind penig hazájoknak jobban szolgálhatának idejében. 2. Mely dolognak előmenetelire, az ő hazájának jóvát igazán kíváno Fejedelemnek 1. erre illendő alkormányokat kell építtetni. 2. A' scholát és abbéli személyeket jó privilegiomokkal kell meg ajándékozni. 3. Elégseges jó védelmet kell nekik rendelni. 4. Tudos okos tanítottokat allatni. 5. Ennek felerte ezek mellé okos és eszes Curátorokat kell a' külső fő rendből választani, kik a' tanítottokra vigyáznak, disputatiókra, examenekre, promotiókra feljár-
Q₂ janak

janak 's a' t. 3. A' tanítottban hogy tisztiben hasznoson járhasson el, meg kívántatik. 1. Hogy tanítasához illendő életet ellyen 's tanítványinak jó 's díszeseres példát adjon. 2. Hogy elég tudos legyen. 3. Hogy jó lelki ismerettel, 's isteni felelemmel a' mit tud, azt másokkal közöllye. 4. Tanítványit mint atyák úgy szeresse. 5. Tanítsa őket világossan, rövideden és teljességesen (tökelleteresen). 6. Őköt isten előtt való könyörgésében meg említse. 7. Ne legyen ajándékon kapdoso. 8. Tanítványinak erköltsőköt és nyelveket igyekezze leginkább ujjtani. 9. Egyedül csak arra igyekezzék minden dolgában, hogy tanítványival ő magat szerettesse. 10. Magát a' különbözőmből felemekhez jól alkalmazassa. 4. A' tanítás módjában pedig ilyen modokot tartson: 1. Egy időben csak egy dolgot tanítson. 's aztis peniglen gyakran úgy hogy addig békét ne hadjon neki, míg a' tanítványok jól meg nem fogtak. 2. Csak azokat tanítsa a' mellyek szükségek, ne hogy a' nem szükségeket tanítván, a' szükségeket tanítványi ne tudják. 3. Okosságal ellyen tanítványihoz elmejekből mindē unadalmat ki vévén. 4. A' mit egy szer tanított el kérdje tőlők. 5. Őköt gyakran egymasköz a' hallott dolgokból disputaltassa. 6. az erkölts teleneket meg fedje de módjával való fenyttekekkel, 's a' vetekre való alkalmazást el harítsa. 7. Adjon tanítványinak a' pihenésre is időt 's penig minden héten, úgy mind az által hogy miatta el ne veremedjenek. 8. Megintse ennek feletre őket arrolis, miket kell meg életben tanulniok.

XXX. Immar a' tanítványbann is minek előtte magát a' tanulásra adná meg kell latni 1. ha szereti a' tudományt. 2. Ha tsudálkozó a' tudománynak sēp voltán. Ha elég erőssé a' tanulás alatt fekvő nehezsegeknek jól el vifelesére. 2. Ezek benne penig fel talaltatvan tanulásához fogjon bizva, melyben hogy jó elő menetelt vehessen 1. telt kell fel tenni. 2. az akadályokat el harítani. 3. illendő eszközökkel ellyen. It penig a' tzelnek nagynak kell lenni, mivel a' ki csak keresre igyekezik, soha abból tudos ember nem lehet; 2. a' tanuló állapotja-hoz illen cōnek, 3. alhatatosnak; mert ha a' tzel meg val-

tozik az es

eszközök sem lehetnek hasznosok. 3. A' tudomány béli akadályok kilentzek. 1. a' bűnnek mōska, mely a' tudományt ha annal sebbis meg mōskollya. 2. a' fenyesleg mely minden tanulókat majd el fogott. 3. a' felénkség, mely miá a' tanuló tisztességesen kerdezkedni alrallya. 4. A' maga hitseg és a' tudománnyal meg elegendes, mellyel a' tanuló a' mit soha nem tanultis tudni láttatik magának 's másokkal is el akarja hitetni. 5. A' tsak külön magán való tanulás, noha vannak rendkűvül való elmék a' mellyek így mentek nagy tudományra. 6. A' hasontalan dolgon sok időtöltés. 7. A' sok téstova kápas, mellyen a' két sēk köz, porban maradunk. 8. A' modnelkül való és rendelerlen tanulás, mely az elmet erőssen meg tompítja. 9. A' tanítottoknak meg változtatása, mellyel a' mit az első epített volt, a' másik azt legottan mind el rontya. 4. Az eszköz itt a' maga gyakorlása mely négy dologban vitettetik jól vegbe, hogy tudniillik a' tanuló sūntelen mikor ideje vagyon, vagy olvasson, de mással, vagy mást halgasson, vagy írjon, vagy tanítson. 5. Az olvasásban ezekhez tartsa magát: 1. a' hasontalan gondolkodásokot elmeyeből ki vessse. 2. Ne sokféle hanem jó könyveket igyekezzek olvasni. 3. mindensele tudományra egyet a' leg job könyvet olvasson meg, melyhez úgy hozzá sōktassa önnön magát, hogy valamikor annak uranna mást olvas, mind egy seppig réája tudja vonni. 6. A' mas halgatásban. 2. olyanakat igyekezzek halgatni, a' kiket jól tudja hogy őt szeretik. 2. A' kiket tud hogy tanításokban jó rendet tartnak. 3. Őrōmest 's gyakorta nem immel ámmal, kell ám mást is halgatni. 7. A' mit penig így olvastál 's hallottal első gondod a' legyen, hogy mást arra ha lehet mentést meg taníts. 2. Hogy ha nints kint tanítanod, magadban a' felől mind addig gondolkodjál, míg el hísed; hogy már el nem felejtet. 8. Az írásnak ékeessen es gyakorta kell lenni. ekeessen azért hogy job sível olvashasd; gyakorta, mert az olvasás, halgatozás, sőt meg a' tanítás 's elékerdesis, énnelkül nem egyeb hanem mulando álom.

XXXI. Eckédig mind a' tanítottoknak 's mind a' tanulóknak tisztekről közönségesen: következik hogy a' Scholák rendirolis már folyunk, mivel a' meg mondott tisztek ott viternek jól végbe. 2. A' schola azért vagy anyai vagy idegen nyelven való. 3. Az anyai scholánk helye a' várasokon imitt amott a' Váras utzáiban lehet legjobban; a' falukon pedig ugyan a' schola mesternél is meg lehet csak hogy ne abban a' hazban a' melyben a' Deakulranulok vagynak. 4. Ebben a' schola mesternek azo' reája biztattatott ktsindedeknek 1. illendő ülo' helyet kellek tsinaltni, úgy hogy a' légenkék a' haznak egyik feleben magokra ülhessek, a' leánykak is hasonloképpen a' másikba. 2. Magok nyelven való olvasásra kell csak tanittania. 3. Ugyan csak azon nyelven íráfra, úgy mind az által hogy reggel okot csak olvastassa, dellyelt pedig len csak szintén írássa, mind olvasásoknak pedig 's mind íráásoknak légyen tzellyok a' Miatyánk, egy áskal áldas 's egy etel után való háláadás, egy reggeli éseftvéli imádság. 4. Mellyeket minck utanna jól meg tanultak mind olvasni 's mind írni, a' catechismus adatai kék kezékbe 's azt had tanulgatdogallyak kónynélkül; azonba a' sent írásból a' Romabéliekhez írt levelet, vagy az O Testamentomból egy lép historiát napenként irjanak ki, hogy az írást gyakorolván az isten ígétébel valamit tanuljanak. 5. Valamikor catechismus tanítás avagy pradicatio esik, forgalmatossággal rá mennyenek, 's hogy meg jönek a' Mester okot jól meg kérdezzék ki mit tanult. 6. Gyengéddekhez illendő fenyttekbe tartsa a' gyermekeket, 's ha lehet edesgeffe inkább mint fenyegeffe 's verje. 7. Az ilyen Scholáknak tartások 's feladatak oly szükség, hogy valamely országban, tartományban 's Várasban nintsen, meg tsalhatatlan jele hogy az az ország, tartomány és a' váras, a' temerdeki tudatlanfagnak tengerébe borult bé, 's isten orságotól is messze vagyon. 8. Minekokaért szintén olyan szükség a' kereszten 's hazajat igazán szerető Fejedelmeknek esélet allatniok, mint masféle Scholákok, holott azoknak is az a' fundamentumok.

XXXII. Az idegen nyelv a' mellyen a' Scholák kö-zöttünk

zöttünk solnak a' Deák az az, a' Romai nyelv. 2. Hogy azért a' Deák nyelven levő tudomány hasznoson egészben tanittathassék valamely Ofscolában, leg aláb hét tanitto semély kivantatik. 3. Kik közöttül kinek kinek állapotához illendő fizetésének kell lenni, hogy valamikeppen a' forgalmatos tanitástól el ne vonattattassék. 4. Minekokaért a' leg első avagy inkább az első, tanitza az ő alatta valót elsőben, csak a' magokanyai nyelveken [ha még nem tanultak] jól olvasni 's jól írni, a' fellyeb meg mondott mod szerént. 2. Ezt jól meg tanulván a' Deák nyelvében tselekedjék hasonloképpen vélek. 3. Ofsrán a' Görögben. 4. Tovább a' Sidoban. 5. Vegezetre (ha gondollya) az Arabiai nyelv bennis. Ezeknek utanna keze alól bizvást ki borsáthatya, 's az előtte valónak ajánlhattya. 5. A' Masodik azért es az előtte való az illyeténeknek 1. adjon oly könyvet elejekbe a' mellyben mind a' hat ársnak (tudománynak) tudn, a' Grammaticának, Rhetoricának, Logicianak, Mathematicának, Physicának, és Theologianak derekasság igéji meg határozva és el oíratva vagynak magyarul; főt még a' meg említett nyelveknek declinatiojok és conjugatiojok is, mellyet vélek éppen meg tanultatván, hasznát a' jó authorokban meg mutatni akarván, 's egybersmind okot a' nyelveknek értefésére juttatni igyekezzén. (2) adja a' Cicero könyvét de Officiis kezében, és azt éppen exponáltassa által, az exponatort ismét ujjolag Deákra fordítsa. ennek utanna hasonloképpen a' Virgilius Georgicait. Mellyeket a' tanitvány végben vivén [3] az Görög Uj Testamentomból válasszon egy vagy két könyvet ki, és azokkal is szintén úgy tselekedjék 's ofsrán Hesiodust adja kezébe. 4. A' Sidoban e' végre fel venni jó leszen a' Samuel könyveit és a' David Soltárit, ha másokot nem. 5. Szép dolog volna az Arabiai nyelvnek tanulására is így tselekedni valamely Arabs könyvekkel. Ezeket ofsrán jól végben vivén alolla a' fellyeb való clafsisba borsáthatya. 6. Holott a' tanitto ezt tselekedje. 1. Egy olyan Rhetoricát magyarazzon az ő tanitványinak a' melyben a' Poëticais meg légyen mivel az is az ekeffen sollásnak része. 2. Profitallyon historiákat nekik, mennel sebb

sebb ékesen állással tudja. 3. Mindenhéten egy egy Oratior declamaltasson kívül kívül közűlők Cicero-ból vagy Quintilianusból, a' míg tizre nem telik, ostan a' meg léven magokkal irasson leg alab annyit. 4. E' penig vegbe menven olvassak Virgiliust 's Ovidiust mind addig, míg verseket sepeket tudnak írni. 5. Annak utána Demosthenesből és Isocratesből ismer gőrgül oratior tizer declamállyanak 's meg annyit componalvan magoktól, olvassak Homerust míg gőrg verseket is tudnak írni. 7. Innen ostan a' Logicara (es a' rob tudományokra, ki hova akar) altai mehetnek, A' Logica. tanitójának tizti az 1. hogy azt magyarazza. 2. Hasznar a' jo authorokban (tudos emberek irásában) azoknak el bontásokban 's meg helyre rakásokban meg mutogassa. 3. Miképpen illik belőle disputálni, módját elejekbe adja. 4. Az ellen vetések ellen meg oltalmazza. 8. A' Mathesis Tanitaja az Arithmetica 's Geometriat tanitja. 2. Az Astronomiatis ha kívánratik (nem érkezven a' Physicus ugy rea) melléje vegye, mind a' Musicával egyetemben. 3. Igyekezzék halgatoit a' Mathematicai tudálatos lép dolgokkal meg elestteni. 9. A' Physicat penig a' ki tanitja. 11. Kereszen igaz de kevés principiumokat. 1. Azokból igyekezzek mindent meg magyarazni. 3. A' nevezet serént való dogokra ottan ottan le szálljon, hasznokor e' világi életre meg mutogatvan. 4. Az emberről való tudományban a' Medicinatis meg magyarazza. 10. A' ki penig Theologiat tanit. 1. Azt egészen tanitja az az, a' hűt ágazat a' sent irásokból meg mutogassa, az ellenkezőköt meg tzafoilya, a' tiz poronsolatból az embernek monden jo és gonos tselekedet meg magyarazza, tanitvanyit, mint helyek az Istent, meg tanitja, az ecclesia igazgatására okot oktassa. 2. A' sent irást rend magyarazgassa. 3. Az Ethicat, Oeconomicat, Ecclesiasticat, Politicat a' theologiával együtt serbe tanitja. 4. A' catechizálás e' dolga volna, ha az ecclesiái lelki tanitókra nem bizattator volna, de fokkal job hogy ok vigyék azt vegbe egy munkával, melyre a' Scholabolis ki meherni. 11. De ha az a' rendtartas nem teritene az irigyeknek, mivel nem o' rólók

rólók jót; vagy az értetleneknek kik e' dolognak hasznos voltát nem lattyak; vagy a' resteknek kik a' jon sem kapnak: bár csak a' lenne hogy az also classisban csak írni 's olvasni tanulnak jól meg deakul: 2. A' másodikban a' deák nyelvet jól meg érteni 's a' Grammatica serént írni 's állani deakul. 3. A' harmadikban mind oratori 's mind poetai modo a' Rhetorica serént ekesen állani, ugyan megis csak deakul. 4. A' negyedikben csak a' Logica 's a' Metaphysicat. 5. Az ötödikben csak az Arithmetica ha a' Geometriat nem. 6. A' hatodikban csak a' Physicat. 7. A' hetedikben a' Theologiat. Bizony ha csak így lenne is, hamar világot látnánk, és le rázhatnók nyakunkból, ama' meg mondhatatlan gyalázator, mely miá más nemzetsegeknek tsudaivá és tsusjivá lettünk volt; meg külsőbbithetnók penig, a' tanulni idegen Országokra járásunk miá esett rettenetes nagy sumát, ugy mint kik segen hazánkba; három esztendő alatt ki takarítottunk 18000 tallert, azonbanba penig ugyan csak orfentereg a' Magyarfág, a' mely fárbán nagy költséle elót volt.

TIZENEGYEDIK RESZ.

Az Istenről és az ő dolgairol.

1. **E**ckédig az embernekis maga viseleséről: követezik hogy álljunk az Isten-őlis immar. 2. Az Isten önnön a' mint vagyon, senkitől nem ismértetik, hanem csak önnön magától; mindazáltal a' menyiben ő magát ki jelentette az irásban, meg ismerhettyük őt de csak hátulról, nem sinről senre az az csak példában és a' mű meg foghatasunkhoz képest. 3. Valamit penig mű az Istenről tudhatunk, az, vagy az ő elégsége vagy rehetsege. 4. Az (a) Istennek elégsége az, a' mellyel ő néki magában, magának 's nekünkis elege vagyon. 5. Ez az elégség az Isteni állat és az az Isteni semélyek.

Q 5

6. Az

(a) *Sufficiens Dei.*

6. Az [b] Isteni allat az, a' mellyel ő teljességgel első állat. Innen azért az Isten 1. eggyetlen egy. 2. Magában való az az, sem mastól, sem masból, sem mas által, sem masra nevezve való. 3. Sem semmitől nem szenvedhet, sem meg változhatando. 7. Mivel pedig az Isten állattyaat elégfégeskeppen eggyersmind és egy utral mi meg nem foghattuk, külömb külömb (e) tulajdonfagok által feješterik ki műtőlünk, mellyek az Istenben csak ugyan azon, egy eggyetlen egy dolog. Hogy azért ezeknek jobbadotskán és igazabban értelmekre juthassunk, imez néhány regulakra vigyázzunk: 1. Minden tulajdonfagok igazán mondathatnak az Istenről akár magokon, s akár az Isten állattyaival egybe fogván. 2. Azok a' tulajdonfagok, mellyek az Istennel és a' teremtet állatokkalis valamenyiben közök, voltaképpen az Istenben találtnak meg először, a' teremtet állatoknak pedig annak utánna tulajdonittasának; jollehet azoknak nevezetek a' teremtet állatokról vitettešienek az Istenre, és így elsőben a' teremtet állatokhoz illyenek. 3. Az Isteni tulajdonfagok semmi belsőkeppen való változást, az az, nagyobfagot és küšsebešer, se lyességet és šorosságot, avagy egy arantalanfagot bé nem vesznek. 4. Egymással semmiben sem ellenkeznek, de főt inkább felette meg eggyeznek mindenekben. 5. Mindnyajan pedig az Istennek tökéletesšegere (teljességere) tartoznak: úgy mindazáltal hogy minden fogyatkozas, valamely az illyen tökéletesšegert a' teremtet állatokban követi, ebben a' neki tulajdonittasban, őtolle mészé veressék, és az ő tökéletesšege nagy méltosaggal gondolassék. Mivel pedig a' tulajdonfag az Isten állattyaának tökéletesšege, annakokaert sem azok a' tekintetek a' mellyek a' teremtet állatokot nezik, sem a' mellyek semelyieknek hívatnak, nem mondathatnak tulajdonfagoknak. 6. A' tulajdonfagok az Istenben, nem csak hathato és selyül mulokeppen, hanem ugyan voltaképpen vagynak, jollehet nem olyyan módon mint a' minéműsegek a' teremtet állatokban. 7. Az Istenben mint egy masod tekintetben gondoltatnak Jennie, mivel az ő állattya nem azokból gondoltatik allani,

c *Attributa Dei.*

állani, mert minek előtte őt igaznak és jonak gondolnok, annak előtte meg kell ismernünk hogy légyen. 8. Magok között és az állattól meg különbözretnek, nem csak trupán a' műokoskodásunkra nevezve hanem ugyan magokra nevezve is úgy hogy a' különbözés fundamentoma az Istenben legyen. 9. Azok a' tulajdonfagok a' mellyek az ő mivoltokban oly dolgot foglalnak bé, mely az Istennek állattyaat nézi tulajdonképpen, teljességgel meg közölhetetlenek: mint a' mindenhatóság, meg mersekelhetlenség, őrócké valóság, és több ezekhez hasonlok. 10. A' mellyek pedig a' teremtet állatokkal közöknek mondatnak, azoknak csak neműnéműkeppen illenek, nem úgy mint az Istennek: mind azon által nemis šintén csak nevekre nézve.

II. 1. Az Istennek tulajdonfagi azt adjak nekünk előnkbe mi az Isten és ki. 2. Az (a) Isten magában előlélek. 3. Lélek, 1. mivel ő nem test. 2. hasonlatosság szerént, mivel a' lelki állatoknak természetek jobban ki fejezik az Isten természetét mint az egyebek. 3. Előnek azért mondatik; 1. mert az Isten munkálodik csak magától hogy senkitől arra ne indattassék. 2. Mert az Isten elő munkalkodása az ő állattya. 3. Mert ő az egyeb elő állatok letelinek és elő munkalkodásának eredeti. 4. Magában előnek pedig azért mondatik, mert senkitől semmiben nem véšen letelt avagy ešeret. 5. (b) Kilegyen az Isten, azok a' tulajdonfagok magyarázzak meg, a' mellyek által minden állatoktól meg különbözterik. 6. Ezek pedig azt mutattak menyi az Isten és minémű. 7. A' menyiség nevezeti alatt mondatik, (c) egynek meg pedig meg őšol hatatlan eggyeggel. 2. (d) veghetetlennek, a' menyiben meg határozhatatlan természetű állattya vagyon, mind a' menyiben (e) meg mersekelhetetlen, nem úgy mint a' testi állatok; mind vezegetre a' menyiben (f) meg foghatatlan, úgy hogy semmi őtől környül ne vehesse; a' honnan (g) minden jelen valóságais vagyon, mivel nintsen semmi a' honnan ki rekeštethek, sem a' hova bé rekeštethek.

Q 6

a *Deus quid.* b *Quis.* c *Vnus.* d *Infinitus.* e *Immensus.* f *Incomprehensibilis.* g *Omniprensus.*

nek. 3. Mondatik (b) orokke valonak, mivel sekeздеti se vége neki nintsen, 8. Minéműlegyen az Isten azok a' tulajdonfagok murattyak meg, a' mellyek által munkálkodik. Mellyekhez hozzájuk kell illesni mind maga az Isteni állat tulajdonfagit 's mind az ő menyiségét, mert egyebkent jól meg nem érterhetnek. 9. Ezek pedig a' minéműfégek vagy tehetségeknek gondoltatnak minémű az ertelelem és az akarat, vagy ezeknek tökéletességinek, minémű a' böltséggel és tiszteggel 's a' t. mellyeknek akarmelleyikeis az Istenben magán való, meg változhatatlan, véghetetlen és öröcke való. 10. Az indulatok pedig a' mellyek az Istennek tulajdonittatnak a' szent irásban, mint a' szeretet, gyűlölet 's több hasonlok, vagy az ő akaratjának tselekedetét jelentik, vagy ábrázolasképpen illenek csak ő reá. 11. Az oly a' jó indulatok pedig mellyek az emberben a' bűn ő rivel lésnek az Istenhez semmikeppen nem illenek, minémű az alázatosság, buzétség, semerem és több hasonlok. 12. Mind ő befegyvel ezekből a' tulajdonfagokból, az Istennek oly tökéletessége jó ki, a' mellyel boldognak mondatik. 13. Erő fundamentoma vagyon tehát a' mi Istenben való hitünknek, holott oly Istenben vagyon vetve, a' ki minden tökéletességnek, boldogságnak, és dűtsőségnek biroja és szerzője. 14. Az Isteni személyek harman vannak: Atya, Fiu, és ő. Lelek; mivel az Istennek nevei, tulajdonfag munkái, tiszteleti meltsággal ez háromnak mint egynek, úgy tulajdonittatik az irásokban szellyel. 15. Innen vagyon hogy minden szeretet, kegyelem, és azokkal való közösülés a' mellyek a' jól élesre néznek, az Atyától Fiutól, és a' ő. lelektől mondatnak jóni.

III. Az (a) Istennek tehetsége (tselekedősege) az, a' mellyel mindenekben mindent munkálodik, a' mi nem ellenkezik az ő alajja való vetetéssel. 2. Ebben mind az Isten allattjának 's mind a' személyeknek ki terítik állapotok. 3. Az a' tselekedő tekintet, mely az Isten allattjára néz, a' mindenhatóság, a' menyiben ez a' hatalom ugyan munkálodik, mert a' menyiben csak az Istenben vagyon és gondoltatik lenni, az ő elegsegere kell vitetni,

a *Efficientia Dei*, b *Omnipotentia*,

vitetni, és így az Isten értelmét és akaratját nem követi mint itt, hanem azokor elől véti. 4. Ezekben azért ilyen rendet kell az Istenben gondolnunk, hogy 1. ő tölle meg lehet. 2. hogy tudja. 3. hogy akarja. 4. hatalmason megis tselekesi. Innen az Istennek munkalodo mindenhatósága, semmi sem egyéb hanem az ő tselekedő akaratja. 5. Az (b) Istennek mindenhatósága az, a' mellyel ő. valamit akar, avagy akarhat, meg tselekedheti. 6. Ez avagy (c) magában gondoltatik és így az Isten minden meg lehető dolgot, meg ha soha sem lésnek is meg, igazan mondatik meg tselekedhetni; avagy (d) az ő rendelésere nevezve, és így csak azokat mondatik meg tselekedhetni, a' mellyeket meg tselekesik. 7. A' mely tselekedő tekintet már a' személyeket nézi az, vagy az együt munkalodas, mellyel egy dolgot egyfésmind tselekesnek; vagy a' tselekedésnek meg külömböztet modja, mivel az Atya a' Fiu és a' ő. Lelek által munkálodik, a' Fiu az Atyától a' ő. Lelek által, a' ő. Lelek pedig mind eniktől maga által. 8. Az Istennek mindē tselekedetinek kezdeti, az ő (e) vegezése, mely minden dolgoknak az ő mindenhatósága, és tanatsa szerint meg tselekedésekről öröktől fogván való meg határozott rendelése. 9. Mely alhatatos, mert meg változ hatatlan; igaz, mert csak a' mit el vegezet azt szollya; hű, mert valamit a' mint el vegezet úgy vísi végbe. 10. Erre az Istennek vegezésere tartozik a' (f) tanatsis, mely mint egy az Isten akaratjától el vegeztetet dolognak leg jobbá való végben vitelének jól meg hanyasa vetése, nem mint ha az elől valamit ebben nem tudot volna, hanem hogy az ő iteletiben és tselekedetiben minden tökéletességgel megtalaltatik, a' melyre igyekeznek az emberek az ő dolgoknak jól meg hanyasa vetése által jutni. 11. Ennek pedig tökéletességere három dolog kívántatik: 1. a' fel töl töl. 2. a' dolognak az elmében való be foglalása. 3. az akaratnak abban meg nyugvasa (terzése). 12. Ennek a' tanatsnak töllye az Istennek dűtsősége, az az, az Istennek az a' tökéletessége mely az ő munkájában terzik ki. 13. A' dolognak az elmebe be foglalatafa lés az (g) ábrázolas kepzes által, az Istennek allattja, midőn az

c *Potentia absoluta*, d *Potentia ordinata*, az

e *Decretum Dei*, f *Consilium Dei*, g *Idea Dei*.

az Isten annyiban gondolja a' menyiben a' teremtet al-
latokban annak bar tsak arnyéka ki abrazoltathatik : az
az, magok a' teremtet állatok, a' menyiben az Isten el-
méjében meg gondoltának, azönnön magokban lévő
természetnek képek. 14. Innen az Istennek (b) tudomá-
nya vagy természeti (magan való értelemnek mondatik)
vagy szabados (látási) tudomány. 15. A' magán
való értelem [természeti tudománya] az, mellyel az Isten
minden nemű lehetséges dolgokat tökéletesen tud.
16. A' szabados (látási) tudomány az Istenben az, mel-
lyel mindennemű meg leendő dolgokat ismér és tud.
17. Az Istennek terbsége az ő akarattyanak oly munká-
ja, mellyel szabadon és hathatón végez mindenné-
mű dolgokról: úgy hogy annélkül soha semmi se nagy
se kicsi, ne legyen: noha semmit természeti ellen nem
erőltet, hanem tsak oly lépén igazgat akarmitis, hogy
megátol az Isten vegezésének bizonyoson vegbe mené-
sere rendeltessenek.

h Scientia simplicis intelligentia & visionis.

IV. Az Isten tehersege [munkálkodása] vagy terem-
tes vagy gondviseles. 2. A' (a) teremtes az Istennek
oly munkálkodása, mellyel e' világot kezdetben min-
den elsőfogua semmiből igen jóvá tsinála (teremté.)
3. A' teremtet állatok jósága az az illendőség, mellyel
alkalmatosak arra, a' végre hasonra a' melyre szolgál-
nak: 4. Ez a' hason pedig vagy reséberent való, vagy
közönséges. 5. A' reséberent való az, a' melyre vala
mely dolog tsak magában rendeltet. 6. A' közönsé-
ges, eggyiknek a' másikkal a' közönséges jonak tellyef-
segere rendeltetése. 7. Ez által a' jóság által minden
teremtet dolgoknak természetek berent az Istenre a'
kitől lőttek nezesek. 8. E' világ részeinek az ő terem-
tekkor vagy minden közbenvetésnélkül vegeződre-
nek el, és természetekben meg változhatatlanok, vagy
közben veres által. 9. Emezek a' leg felső eg, es a' ben-
ne lako Angyalok. 10. A' (b) leg felső eg az Isten
sentségének lako helye, mely mind azokkal tölt meg
a' mellyek az ő őcke való boldoságra tartoznak; a' ho-
lot mint egy sénérol sénére mutatya ki magát az Isten
dűtsősege.

a Creatio. b Caelum supremum.

dűtsősege. Ezen mondatik harmadik égnek, egeknek
egenek, paraditsomnak. 11. Az (c) Angyalok, az
Isten szolgálattára teremtetet leg tökéletesebb es hal-
hataatlan lelkek. Honnan oly serény értelműek, mint
ha mindenfelől semesek volnának, mindjaraft meg lát-
ván mit akarjon az Isten, 's mi módon kellesek az
nekik vegbe vinnik: akarattyaok is igen szabados, hogy
szorgalmatosabban járjanak el tistekben. erejek töké-
letes, hogy nagy dolgokat tselekedhesse: serenyfé-
gek és könyűsegek is felette nagy hogy mint ha szárnyok
volna, a' nekik porontsoltatol dolgot hamarféggal veg-
ben vigyek. 12. Az ő szolgálattyaok ez, hogy az Isten
dűtsőseget hirdessek 's porontsolatit vegben vigyek,
kiválteppen azok körül a' kik az ő őke életnek ő őke-
sive leendőek. 13. Epségben teremtetek, sentségben
es igazságban. 14. Számmal sok ezerni ezren vannak.
15. Egymás közt meg különböztettek az ő tistekre
nevezve. 16. A' közben veres által teremtetek így lőttek:
az Isten teremtet először egy (d) ki mondatatlan nagy
elegy belegy testet, mely minden ekeféggelkül es se-
tetféggel bé boritva volt; őstán minden latharo dolgo-
kot ebből alkotot, mely [a] alkotásnak lassuk modjak es
rendit. 17. A' modja negy dolgot foglal ő magába bé: 1.
Az az Isten porontsoltattya: *Legyen*. 2. A' mar terempre-
tet dolgoknak jóvallása. 3. A' rendeles, mellyel kinék
kinék tistit eleiben adja. 4. A' sibat rendnek meg
allyon. 18. A' teremtes rendi pedig illyen volt. 1.
Első nap, a' leg felső eg, es az Angyalok teremtetése
után amaz elegy belegy nagy leg vékonyab részeiből te-
rempte az Isten a' vilagoskodo tűzet az az, a' vilagosfá-
got. 2. Másod nap, az ehez vékonysággal leg közleb
járulo részekből részekből a' levegő eget. 3. Harmad nap,
a' temerdebbeket is meg úgy rendelé hogy a' vékonyab-
bak ezek közül egy helybe gyűlnének 's tengert ten-
nenek, a' leg temerdebbek őstán egy helyt maradván
's a' vizekből ki tertzven, fát, fűvet, es viragot hozná-
nak. 4. Negyed napon az egben vilagoskodo állatok
teremtetének, hogy e' földet meg világosítsanak. 5.

O'rod

c Angeli. d Confusum chaos. e Creationis modus &
ordo.

ötöd nap, teremtetek a' halak es madarak. 6. Hatodnap vegezetre minden földi vadak 's állatok. 's leg utolsor az ember. 19. Ebben a' rendben látszik meg leginkább az Istennek bőltsefége, hatalma, és jósága. 1. bőltsefége hogy a' magan való dolgokban a' leg főbbeken kezdte 's az alab valokon végezte; az elegyes természetűekben pedig az alab valokon kezdte 's a' felsőbbekben végezte. 2. Hatalma, mivel a' fakor, fűveket, előb teremtetten mint a' napot 's az egyéb csillagokat, mellyeknek erejek egyébként a' dolgok sültetétfere sükségesek. 3. jósága, mivel először lako helyeket szerzte 's az után a' lakokat, először ételt italt 's az után az elő állatokat, először azokat a' mellyek az ember sükségere nézendők 's az után magát az embert. 20. Az ember teremtetése pedig így volt: először tanátskozt az Isten mondván: Teremptsünk embert a' működünkre es hasonlatosságunkra, ostan az ő testet a' földből teremtetten, 's vegezetre lelket fuvallot belé. minckokaért nem ok nélkül teremtetten utolsor, mert minden teremtet állat természetiből rest vett. 21. Az (f) Isten képe melyre az ember teremtetten, az embernek az ő modja 's állapotja szerint az Isten tökéletességéhez járulása 's hasonlósága, mely kiváltkeppen állott a' bőltsefegben, sentsefegben, igazságban, és a' teremtet állatokon való hatalomban, mellyekkel kívánfága szerint élhetet mind ő sükségeiben, csak hogy az Istennek ditsőfégere. 22. Inné vagyon, 1. hogy a' föld mivelese bizattatott ő reá. 2. hogy a' teremtet állatok, mint urokhoz hozzája mentenek és tölle neveket vettenek. 3. hogy az Eden (az az, gyönyörűségnek) kertibe helyheztetten. 23. De hogy semmi ne maradna el a' mely az ember tellyességere (tökéletességere) tartozhatnak, az Isten Adámról az első emberre almat botlatvan, oldala tsontyát ki vevé, és ő neki segítségere egy asszonyt teremte, mellyet Adam Evának nevezte.

f *Imago Dei in homine.*

V. Az (a) Istennek gondviselele oly teherseg (munka) mellyel az immár teremtet dolgokra vigyáz mindekenben az ő akarattyanak tanatsa szerint. 2. Ezt az Isten vagy minden eskőzőnkül, csak binten maga által vísi

f *Imago Dei in homine.*

veghez

veghez, vagy peniglen valami eskőzőnkül. 3. Az eskőzőkkelis penig nem azért el, mint ha azoknakül eskőzőkődnék, hanem az ő jóságának bőfeget akarja megmutatni, az ő munkalkodafának a' teremtet állatokkal való közléseben. 4. Innen vagyon hogy gyakorta olyan eskőzőkkel el derekas dolgoknak végben vitelkennis, mellyeknek arra semmi illendőségnekem volt; gyakorta penig meg az egyébként illendőkis alkalmatlanokká tettenek. 5. Az Istennek gondviselele rendsért való avagy sokatlan. 5. Az Istennek gondviselele rendsért való avagy sokatlan. 6. A' rendsért való az a' mellyet sokor ő gyakorlani a' teremtet dolgokban eleitől fogván rendelt és megtartott mod (rend) szerint. 7. E' penig a' rend, a' természetnek törvénye, mellyet az Isten a' teremtesben a' dolgokban bé oltott, amaz ő igéje által legyen mellynek hatalma által lett, valami eckediglen a' teremtet dolgokban rendsért végben ment. 8. Az Istennek sokatlan (rendkivül való) gondviselele (b) tsuda rételnek mondatik mely az Istennek a' sokor rendfelet való munkalkodása. 9. Ebben lehetnek az emberek eskőzők, de tsak a' menyiben az Istenről megnyerik hogy ő általok munkalodjek ilyképpen, vagy a' menyiben az Isten az ő munkajokkal mint valami külsőjegygyel él, okai penig se ők se semmi nem teremtet állatok az igaz tsuda rételnek nem lehetnek. 10. A' gondviseles meg tartás avagy igazgatás. 11. A' [c] megtartás az, a' mellyel az Isten mindennemű dolgokat erejekben, állattyokban 's állapottyokban meg maraszt, úgy hogy ennélkül mindenek a' régi semmié lennenek, minckokaért semmi nem egyéb hanem süntelen való teremtetés. 12. Az [d] igazgatás az, a' mellyel az Isten minden teremtet dolgokat az ő tulajdon vegekre visen (igazgat). Ugy hogy nagy fogyaikosás legyen az áts es mester emberekben, hogy az ő tölők kebittet munkát, mások igazgatására kell bizniok. 2. Ennek az igazgatásnak rendi bizonyos, megmozdulhatatlan, es el szakíthatatlan, Ugy hogy semmi teremtet

b *Miraculum.* c *Conservatio.* d *Gubernatio.*

pret állat alolla egészen ki ne vohassa magat. 3. Nem csak az, valamely vegnek el éressere való illendő eskő. zókot igazgattyá pedig az Isten, hanem azoknak minden hathatóságokot, sőt meg magatis az elerést. 4. Az igazgatasköz avagy nevezetes. 5. A' köz az mellyel mindenek egykeppen igazgattatnak. 's Erre tartozik 1. A' fellyeb meg mondor minden dolgokkal köz természetnek törvénye, mely az Isten akarattynak es törvényének kezdetben belejek oltodása. 2. A természetnek ehez a' törvényhez való hajlása, hogy e' berent tselekedjek. 3. A' természetnek folyása [belé oltodor tulajdonfaga] mellyel jeles es tudalatos dolgokot tselekednek az állatok. 4. Az engedelemi erő, mellyek minden teremtet állatok illendők az Isten porontsolatjának engedni. 6. Ez az igazgatás pedig ebből tétzik meg: 1. hogy mindenkor valami végre néznek. 2. Hogy a' természetnek munkai rettenetes helyesen rendeltettek el. 3. Hogy mindenek közönfészes jora is néznek. 7. Ennek az igazgatásnak ereje által minden másod rendbeli okok eleve el rendeltetnek, az az: 1. A' tselekedést fel indíttatnak mozdíttatnak. 2. Bizonyos tételre igazíttatnak. 3. El rendeltetnek. az az: 1. Az ő tselekedeteknek határ vettetik. 2. Abból valami jó hozatik ki.

VI. A' [a] nevezet berent való igazgatás az, a' mellyel az Isten az okos állatokot (a' köz igazgatás feletti) állapottyokhoz képest igazgattyá. 2. Ez az igazgatás az ő akarattya Valo tanítás, és annak be töltese. 3. A' tanítás lesi törvény ki adással es annak meg erősittevel. 4. A' törvény ki adás all a' porontsolásban es tiltásban. 5. A' törvény meg erősittezik ígerettel es fenyegetéssel. 6. Ebből az igazgatásból származik az Isten és a' teremtet állatok között való [b] szövetség mely az Istennek a' teremtet állatokkal mint egy szerződése, melyben ő porontsol, íger, fenyeget, tellyesit; a' teremtet állat pedig magat engedelmeslegre kötelezi. 7. Innen vesen a' lelki ismeret eredetét, mely [c] az okos teremtet állatnak maga felől való ítelet tetele, a' melyben

a Gubernatio Specialis. b Fœdus. c Conscientia.

nyiben az Istennek ítelet alá vetteter. 8. Ez az ítelet (ha egészen) olyan okoskodás által viterik végbe, a' melynek [d] fel tetele söl a' törvényről, (Isten kijelenter akarattya) melyhez a' teremtet állatnak kell őmagat tartani; a' [e] fel vétele a' teremtet állatnak ana a' törvényre nevezte való állapottyáról; a' [f] be rekesztése pedig az állapot es a' törvény együtve fogásáról, [a' törvénynek magokra szabásáról] ilyenkeppen: valaki az Isten akarattya berent él, annak az Isten jót ad, ez a' fel tétel. En az Isten akarattya berent elek, ez a' fel vétel. Azért én nekem az Isten jót ad, ez a' be rekesztés [fogalás]. Ismer, valaki az Isten akarattya berent nem él, annak el kell vesni. En 's a' t. 9. A' lelki ismeret annak okaért a' fel tételre nevezte törvénynek mondatik, a' fel vételre bizonyfagnak, es könyvnek; a' be foglalásra nevezte pedig bironak. 10. Olyan ereje vagy a' lelki ismeretnek, hogy a' magában köz természetű tselekedetet vagy jóvá vagy gonoszsággá: és a' természetű berent jót robban: jöllehet a' természetű berent robban, jóvá nem teheti semmikent. Mindazáltal ennek a' meg tselekedes előt vagyontsak helye. 11. A' vetkező lelki ismeret annyiban kötelez, hogy vetkezik valaki az ellen tselekedik, mivel az Isten akarattya ellen mondatik tselekedni. 12. Az oly lelki ismeret pedig a' mely meg botolván, valamit a' mi meg tiltator dolog, szabadnak es sükségesnek tart, úgy meg körtöz, hogy ha meg tselekededis vetkezel 's ha nemis. 13. A' lelki ismeretnek a' meg tselekedendő vagy nem tselekedendő dolgok felől való ketelkedése ellen, nem szabad semmiben tselekedni: 14. A' kétfészes dolgokban, a' bátorságosab felet kell választani. A' bátorságosab fel pedig itt az, a' melyben semmi vetek bizonyos hogy nintsen. 15. Szabad neha 's tanács landois a' lelki ismeretnek valamely fertődése ellen tselekedni. 16. A' rá szabásnak, természetű berent az elő borsáttakból mindjaraft kellene ki jóni; minek okaért a' teremtet állatok vérke, hogy gyakorta ki nem hozzak belőlők. 17. Ennek a' rá szabásnak gyümöltsei vagy a' jót vagy a' bűnt

d συντήσις. e σωείδσις. f χρισίς.

376 MAGYAR ENCYCLOPEDIA.
bűnt nézik. 18. A' jo dolgot (tselekedetet) nézők a' mentes, fel oldozás, és a' jóvállás. 19. A' [g] mentés a' lelki ismeretnek oly tselekedete, mellyel az ember, az ő tselekedetire nevezve, fel szabadittatik a' bűnnek kötelezőből. 20. A' [h] fel oldozás az, mellyel a' bűntetés felmerőül üresnek találattatik. 21. A' [i] jóvállás a' lelki ismeretnek oly tselekedete, mellyel azt jelenti ki hogy a' terempter állat, ez ő tselekedetiben az istennek terzet. 22. Ezekből két in dulat származik, az öröm, és a' bizodalom. 23. A' bűnt néző tselekedetei a' lelki ismeretnek vadlas és kárhoztatás. 24. A' (k) vadlas az, mellyel valakit a' lelki ismeret bűnösnek ítél (vádol). 25. A' (l) kárhoztatás az, a' mellyel valakit az örök halálra méltónak ítél. 26. Ezekből is származnak indalatok tudni, a' fégyen, ostan a' somoruság. 3. a' félelem. 4. a' kétségben esés, 5. a' léleknek borongattása, mely ama' lelki féreg, és a' meg olthatatlan pokol tüze. 26. A' lelki ismeret vagy jo vagy rosi. 27. a' (m) jóvagy az ő tisztességes és ép állapotjára nevezve mondatik jonak, vagy az ő tsendes és bekeséges voltára képest. 28. A' tisztességes és ép jo lelki ismeret az, a' mely minden módon igaz es hathato iudiciumot részen, azaz, 1. a' jo jonak, a' rosiat pedig ugyan csak rosiak állittya. 2. nem csak ment, fel oldoz, és jóváll, hanem vádolja és kárhoztattya is a' rosi tselekedetet. 3. Hathato keppen jora serkent, s a' gonosztól pedig hátra rant. 29. A' tsendes jo lelki ism. az, a' mely ment, fel szabaditt, vigasztal. 30. A' mind tisztességes s mind bekeséges jo lelki ismeret az, mely tisztának, sopnek, es botrankozas nélkül valónak mondatik. 31. A' jo lelki ismeret gyenge vagy vastag. 32. A' gyenge az, a' melyben hibák vannak még, mellyek vegre helyre allitathatnak. a' hiba 1. az ha meg nem tudjai mi szabad s mi tista. 2. ha hamar meg indul a' mások tselekedetén. 3. ha hirtelen ítél, s a' mások szabadágát kárhoztattya. 4. Ha könnyen gonosztselekedetre inditattatik. A' vastag lelki ismeret ellenbe. 33. A' (n) gonosztseleket ismeret vagy hibás vagy fájdalmas. 34. A' hibás az a' mely nem igazán sem hathatoson itel. Ebben az

első
g Excusatio. h Absolutio. i Approbatio. k Accusatio.
l Condemnatio. m Conscientia bona. n Mala.

MAGYAR ENCYCLOPEDIA. 377
első hiba. a' lelki vakfag, mely azt tselekesi hogy a' jorol és a' gonosztól nem különben itél, mint a' vak a' sinekről. 2. A' lelki restfég, mellyel sem a' jora fel nem serkent, sem a' gonosztól hátra nem von. 3. hiba a' hamis tanobizonyfag tétel, mely leg inkább a' mentésben es a' vádolásban terzik meg. A' hamis mentes ket fele: mert avagy nem vádol a' mikor kellene: avagy fel oldoz és jóváll a' hol vádolni és kárhoztatni kellene. A' hamis vadlas az, midőn ot vádol és kárhoztat, a' hol menteni kellene. az az, a' jo tselekedetekért. 35. A' fájdalmas rosi lelki ismeret az a' mely vádol es kárhoztat: mellyet ha igazán tselekesi, tisztességesnek, ha ok nélkül hibás jo lelki ismeretnek mondatik. 36. A' rosi (gonoszt) lelki ismeret fogyafára nevezve rompa, elajult, avagy bélyeges: nevedésere nevezve pedig fel habarodot avagy kétségben ejtő. 37. A' [o] rompa az a' mely az ő tisztában oly ostoba, hogy abból semmi hathato mozdulás ne következzen: lesi a' testi bátorfag által mely a' sokáig valo bekeséges állapotbal következik. 38. Az [p] elajult az, a' mely csak az igen nagy bűnökben s bűntetéseken tési dolgot (visi tisztit vegben): okaa' hirtelenfég és a' bűnre szokas. 39. A' [q] bélyeges az, a' mely se egyképpen se máskeppen, se nagy se kicsin bűnben fel nem serken: mely az olyanokban találattatik a' kik a' meg vilagosittatás után, magokot meg, a' bűnben buborékolásra adtak. 40. Ennek ellénébe teretik a' [r] gyenge leski ismeret mely az Isten ígéjeről hamar meg sürattatik. 41. A' [r] felhabarodot az, a' mely ugy vádol, hogy bűnteret nem hágy: mellyis ha azt igazán tselekesi, tisztességesnek, ha pedig len nem hibás rosiak mondatik. 42. A' [r] kétségben ejtő az, a' mely ugy vádol és kárhoztat, hogy nem csak nem hágy bűnteret, hanem annak még csak reménsegetis el oltja: mely az örök kárhoztat. 43. Ezekkel ellenkezik a' jo lelki ismeret tellyes bekeséges, tsendessége, és öröme, mely örök boldoság akarkinekis.

VII. Az

o Hebetata p Stupescita. q Canterizata. r Tene-
ra. s Perturbata. t Desperata.

VII. Az okos terempter állatok [kiker az Isten a' megmondot modok szerint igazgat] Angyalok avagy emberek. 2. Az (a) Angyalok nevezetes igazgatója vagy a' törvénynek nevezetesen elejébe írása, vagy annak ki menetelének elrendelése. 3. Ez a' törvény allattya szerint, a' Tíz porontsolatban nekünk ki adatot törvénynek, csak azok vetettérvén ki, a' mellyek a' testre 's az halando életre tartoznak. 4. A' ki menetel elrendelése, nemelleyeknek az engedelmessegeben meg tartások; honnan az Istenhez el szakadhatatlan ramazkodnak a' dűtsőségnek tellyessegeben; es választot, jo és sient, boldog, es világosság angyalainak mondarnak: nemelleyeknek az önkent való el szakadásnak [az az, a' magok nagyobb meltofság rendeletlen kívánásának mely a' kevelység által lett] meg engedése; honnan az időről fogva a' rosbán ugyan meg altalkodtak es az örök kárhozatra ítéltetnek; melybe az utolsó ítéletkor beísvetettnek, 's tisztalan lelkeknek, gonos és feterseg angyalainak es ördögöknek nevezetnek. 5. Az (b) emberek nevezetes igazgatóbanniss azon dolgok találtnak fel, tudn, a' törvény elejébe írása, es a' kimenetelnek elrendelése. 6. Mindazáltal nem sient mindenekben egyeznek meg, mert annak felette a' mellyet oda félyeb meg mondank, sombat meg sientelesefől is porontsolatot vettek. 2. Külső jegyek adattattannak nekik, mellyek által mint tapasztalható dolgok által, közönséges engedelmessegre köteleztetnek. 3. Adamnak, [mint az emberi nemzetnek fejének] nem csak egyedül 's maga semelyében, hanem minden embereknek semelyet viselven irattatott a' törvény eleiben, amazoknak pedig kinek kinek. 4. Az embernek az ő életének hűsüfagarolis ígeret tetetek, nem amazoknak. 7. Ez magyarázat szerint az Istennek az embennel a' teremteskor kötött szövetsége az: *tselekedezt, és élst*; ha nem tselekedsz, halállal halst meg: mely ígekben 1. porontsolat foglaltatik be tseleked ezt. 2. ígeret mely a' porontsolat melle adatot, ha meg tselekedsz első. 3. Hasonló senyfegetozes, ha meg nem tselekedsz, halállal halst meg. 8. E' mellé a' szövetség mellé két jegyis

a *Gubernatio Angelorum*, b *Gubernatio hominis*.

jegyis adatott vala: melynek egyikével az engedelmessegeért adando jutalom petfételtetik vala el, mely az életnek fája: a' másfal pedig az engederlenségeért való büntetés, mely a' jo és gonos tudásának fája. Amaz az életnek vala jegye, 's ez a' halálnak.

VIII. A' kimenetel elrendelésében, a' mi az embert nézi, az el szakadt kell meg gondolni és a' helyre alátást. 2. Az el szakadt [esett] angyalok pedig nem általannak helyremivvel nem mindnyájan estek el, mint az ember. 3. Az (a) el szakadás, az embernek az ő eleibe irattatott törvénynek által hágása. 4. Ebben két dollog igen meg gondolando. 1. Az által hágásnak végben vivése. 2. Azonnak másokra el hatása. 5. (b) Az által hágás, a' meg tiltot fának gyümölséből évésben vitétet éppen veghez, noha a' kezdeti meg volt még csak annak meg gondolafabanniss, midőn fel fuvalkodvan nagyobb meltofságot dűtsőséget kezdet magának kívánni. 6. Az által hágás vegben vivésének okait kell előssőris meg látnunk, ostan az abból következendő dolgo-
kot. 7. Az első és kiválteppen való ok itt önnön maga az ember kinél volt annyéra való kegyelem és igazság, hogy ha az ő szabad akarattyával gonosul nem akart volna elni, az épfégeben meg maradhatott volna ő noha az eset után mindeniket el veszté. 8. A' segittő okok pedig az ördög es az asszony. 9. Mivel az ördög irigylvén az ember boldog állapottyat, magáról tudvan azt hogy semmivel könnyebben abból ki nem vethetné, nagyobb meltofságot kezdte nekik igerni, melyre könnyű esközötis mutatata, el titkolvan a' következendő gonosst. 10. Ehez a' kéfertetthez pedig járula az Isten kéfertése is, ki ugy igazgató e' dolgot hogy ki tetzenek, mitsoda volna az ember. 11. Ezt pedig harmadik kéfertetis követé, mert e' tselekedet által meg akará az ember próbálni, ha az Isten meg tartaná őt jól lehet ő hozzá nem ragaszkodnak, avagy a' neki tőt fenyegetése be tőtlené. 12. Negyedik kéfertet magae Evaé, mellyel az önnön tulajdon veszedelmére az ördög sugallást bé vevé. 13. Ebből az ötödik ki jöve, mellyel az asszony meg tsalattatván Adamot meg kéferté: 's

a *Apostasia hominis*. b *Transgressio peccatum primum*.

te: 's ebből a' harodikis, mellyel Adam, az affionynak és az ördögnek, maga akarattya szerint engedvén, önön magát meg kérésre. 14. Ezek a' kéfertetek avagy mindnyajan avagy többire mind meg találhatnak e' más naponnis az emberek akarminéműbannókban. 15. Így azért ez a' bűn Adamban végeztetek el, mivel ő vala az emberi nemzetnek első eredeti. 16. Ebből a' bűnből három dolog ered. 1. A' (a) bűnösnek a' bűnért az érdemlett büntetésnek el szenvedésére köteleztetése. Melyből telyes rosi lelki ismeret származik: tudni a' mely igazán vadol és karhóztat; honnan mindjáraft következik a' retteges, és az isten elől el futás. 2. A' (d) rúttság, mely oly lelki motsok, kivel az' bűnos az ő fenyelegetől és tiszteltégetől meg fosztatván, alá való lében: ebből 1. az isten meg utalása következik; 2. az segyen és ortza pirulás. 3. A' (e) büntetés, mely a' bűnösre a' bűnért vettetet gonosi. 17. A' büntetés el rendelésében sok tulajdonági terzenek az istennek ki, de kiváltkeppen valok (f) a' bűntetés, igazság és az irgalmasság. 18. Ez a' bűntetés az, a' mellyel isten lében a' bűnnek minden motskától, semmi nemű bűnben nem léledzhetik. 19. Az bűnös álló igazság itc az, a' mellyel gonosihoz a' gonosul tselekedőkre: és a' menyiben az isten a' bűnös ellen csak fel indul, haragnak mondatik; a' menyiben erősebben fel gyulad, dűfűlasknak: a' menyiben törvényt résen a' bűnösökre, itelenek: a' menyiben a' tett törvényt végben vísi, bűnsuálásnak mondatik. 20. Az irgalmasság itt az, a' mellyel a' bűnt nem érdemlett büntetéssel bünteti tudniillik az el választatásban. 21. Ez kegyelmesség vagy jó tévés. 22. A' kegyelmesség az, a' mellyel az érdemlett büntetések meg mértékli: mely a' bekeféges és a' hűsű türesben terzik ki. 23. A' bekefégestüres az, a' mellyel a' bűnt el szenvedvén a' bűnösöknek kedvez. A' hűsű türes az, a' mellyel sokaig nem áll bűnsut a' bűnert. 24. A' jó tévés az, a' mellyel, kazdag lévén jóssággal a' bűnösökre sok jót ont ki.

c *Reatus*. d *Turpitudine* e *Pena*. f *Sanctitas*. *justitia*. *misericordia*.

IX. A' bűnert az emberre vettetet büntetés a' (a) ha-

halál, mely az eletől és annak minden nemű tökellestest voltától való nyomorek megfosztatás. Nem hogy a' bűnös ez által tellyességgel semmivé lenne, hanem hogy örökké nyomorogjon az az, se hallyon se élylen: mely dolognak kezdete a' paraditsomból való ki vettetésen kezdetek. 2. Ennek a' halálnak vagy két garadietsta (rendi) tudn, annak kezdeti és végezet; két teste, ugymint a' fosito (káros) és a' tapasztalható büntetés: két neme mint a' lelki és az testi halál. 3. A' (b) lelki halál kezdete a' menyiben meg karosít, az isten képenek meg rutittatása, azaz, a' eredet szerint való kegyelemnek és igazságnak el vesztése. 4. Ezen halálnak kezdete penig a' meg érzesre nevezve a' lelki szolgáltság: Mely a' fetettségnek azaz, a' lelki halalos ellenfegeknek hatalmok alá vettetés. 5. Ez a' szolgáltság az Ördög, vagy azoké a' kik az ördögnek szolgálnak. 6. Az Ördög szolgálattya, az ördögnek az a' hatalmassága alá vettetés, mellyel hathatón munkálodik az emberekben, és ő reájok nézve a' halális hatalmában vagyon. 7. Az ördög szolgálai, e' világ és a' bűn. 8. E' világ szolgálattya, az e' világban lévő gonosi dolgok alá való vettetés. 9. A' bűn szolgálattya az, a' mellyel az ember annyéra meg kötöztetet a' bűn alatt hogy az alól a' fel kelésre ereje ne legyen. 10. Ezekből a' bűnösöknek meg sokadosa következik a' jelen való életben, mellyek mind nyájan az első bűnnek büntetésének mondattathatnak. 11. A' bűn mely az első verkezés után következet vagy eredet vagy tselekedet szerint való. 12. Az eredendő bűn az ember egész természetnek, minden belsőindulati szerint való ki botlása el hajlása az isten törvénye mellől. 13. Mely kibotlás allato es tévő. 14. Az allato ki botlás a' jotol való másfelé fordulás; a' tévő penig a' gonosi fele fordulás. 15. Ezekből a' jó ki hogy, jollehet a' bűn állapottyában az ember (d) akarattyanak, szabadsága legyen minden ő tselekedeteire nézve a' mellyeket gyakorol mindazáltal foglyos és szolgálai a' tselekedeteknek modjokra nevezve; mivel meg fosztatott attól az erőttől mel-

R

b *Spiritualis*. c *Peccatum originale*. d *Liberum seu potius servum arbitrium*.

mellyel valamit jó modjával akathatna, ellenbe pedig olyan indulatokot öltözöt fel, hogy bár ugyan a' mely dolog körül forgodik jó legyenis, azt mindazonáltal rossz modjával akarja. Nem szállunk itt a' mű akaratunknak természetis szabadságáról, mellyelkül egy sem pillantásig sem lehet. 16. A' (e) tselekedendő bűn, az ember tselekedeteinek (munkáinak) az Isten törvényétől való elhajlások (tántorodások, botlások,) Ez a' felsőből főmint valami kút főből; Es 1. A' semelyekre a' dologra, az indulatra, a' modra, a' könnyűl alól dolgokra, nevezgy nagyobb vagy külső. 2. Vagy az első vagy a' második tábla ellen vagyon, s itt is vagy ez vagy amaz porontsolat ellen. 3. Vagy porontsolat vagy tilalom ellen való. Emez az, midőn nem tselekedünk meg a' mire kötelesek vagyunk, és (f) el hagyási bűnnek neveztetik; az pedig az, midőn azt tselekedünk a' mi nem kellene, és (g) megtevési bűnnek mondatik. 4. A' siv, a' báj avagy a' külső tselekedetbéli. 5. Isten vagy emberek ellen való. 6. A' lelki ismeretnek vagy elrontója vagy nem, uralkodo vagy megölettet; meg bortsathatando avagy tellyességgel nem: (h) midőn valaki az igazságról lelki ismeretiben meg győzettervén, azt mégis szánt szándékból oldózi. 17. Ebből a' bűn meg sokasodásból, a' lelki halálnak is nevezkedése következik mind a' kárta s mind az érzésre nevez. 18. A' kárta nevez, követ kezik a' lelki ismeretnek batorfága és ostobasága. az az, a' bűn és a' nyomorúság érzetétől való megfosztás: mely az olyan emberekre sokot következtetni a' kik a' bűnt sokasba vesik, és sokáig elnek benne. 19. Az érzésre nézve a' kétségben eséssel egygyűt járó lelki ismeretnek rettenetes rettegése: mely a' mindjárt rákövetkezendő büntetésre való sok izbéli köteleltségnek meg gondolásától származik. 20. A' lelki halál kezdődése mindazáltal az Isten mind belső s mind külső keppen meg mértékli (enyhíti) 21. Belső keppé holott az ember értelmében marad meg annyi teheresség, hogy

e Peccatum actuale. f Omissionis. g Commissionis.
h Peccatum irremissibile & in spiritum sanctum. i
Mortis corporalis inchoatio.

gy az igaz és hamis, a' jó és rossz között valamennyire külső bűnt tud tenni; csak nem minden maga gyakorlása előttis: akarattya is valamennyire ugyan hajt azért a' megemléltetjora, noha az a' hajlandóság igen halovány és mulado. 22. Külső mértékletese avagy meg enyhítése nek a' nyomorúságnak vagy a' külső eszközök által, mellyeket redelt az Isten a' négy emberi társaságokba a' bűnöknek meg előítéletekre. 23. A' (i) testi halál el kezdődése a' menyiben káros [valamit el foszt] belső és külső. 24. A' belső a' testi belső jóvairól (tudn. az egészégessegről) való megfosztás: honnan vagy a' hajlandóság, mely annak a' kötélnak meg rugulása, mellyel a' lélek igen erősen volt a' testhez egygyűve kötötve. 25. Külső keppen pedig azoknak a' joknak el vesztése, mellyekkel az élet vagy tisztességgel illetetik vagy táplálattal vala: Kik közül az első a' teremtet állatokon uralkodástól való megfosztás; és az a' gyalázat mellyel mind életében s mind halálában illetetik: a' második a' segénység, vagy azoktól a' jokról való megválás, mellyek az etelre itatra, ruházatra és jószágokra néznek. 26. A' testi halálnak kezdődése a' megérzésre nevezis vagy belső mely a' fáradtság bánat, és nyavalyák: vagy külső, mint e' világi életbeli egyéb nyomorúságok. 27. Itt is a' mértéklés belső avagy külső: a' belső az hogy mégis az Isten engedet valami időt az ember életének: a' külső pedig az hogy az ő régi uralkodásának a' teremtet állatokon megmaradt valami nyomdoka, úgy hogy azokkal az ő neki engedtetet letének el táplálására elhet, s azok is Istenről arra illendőkké hagyattak. 28. A' (k) halál el vegeződése [a' karhozat] az ő őrké való büntetésnek leg felső (nagyobb) mértéke: mely veghetetlennek mondatik: mivel a' jó melytől az ilyen ember megfosztatik veghetetlen, sőt veghetetlen a' nyomorgatóis, de maga a' nyomorgatásnak módja nem veghetetlen: őrké való pedig a' bűnnek mindeltig megmaradására: annak az állapotnak meg változhatatlanságára: az elég tetelnek lehetetlenségére nevez, minek okáért a' karhozottaknak el vesztetelenségek az ő a' halálban és a' halálra való halhatatlanságok.

R 2

i Mortis corporalis inchoatio. k Consummatio mortis utraque;

lanfogok. 29. A' lelki halálnak a' kárre nező el vége-
ződése, a' tellyes és vegkeppen való el hagyattatás, mel-
lyel az ember az Isten sine nezeletől, jelen voltatol es
jó kedvetől tellyességgel meg valik: honnan követke-
zik amaz örökre való es leg sernyűb a' gonosban való
meg kémenyedes es minden jó felől kettségben esés. 30.
Ezennek az erzesre neze való el-vegeződése, a' sol-
gálnak tellyessége, mellyel ember tellyességgel az ör-
dög hatalma alá vetretik: honnan következik a' lelki
ismeret rettegésnek (mellyek amaz örökké rágo fer-
gek] es a' bűnnekis tellyessége. Mivel örökké véke-
nek az el kárhoztak, noha nem mind olyan bűnőket,
mint e' világon: de mind azonaltal, azokis a' bűnők
mellyek akkor tselekesnek, inkább o' rajtok büntetes
mint bűn, nem úgy mint e' világon lettekben. 31. A'
testi halálnak elvegeződése a' lelkivel együtt, 1. a'
leleknek a' testől való el valalásában, kihez hasonló ne-
mellyeknek csak elval toztatások. 2. A' leleknek a' te-
sttel együtt a' Gehennaba való vet tettek által. A' (1)
Gehenna oly hely, mellyet az Isten késített a' bűnösök-
nek rettenetes győrelmekre: holott vagy on siras, jajga-
ras es fogaknak tsikorgatása. Kíróla' s. iras többet nem
sol.

X. Eddeg az Isten porontsolattyanak által hagafarol
(a' bűnről): következik annak (a) másokra el hatása,
mellyel minden Adam maradéki, kik o' tölle természet
serént sármaznak, résefűlnek az o' állapotjában: 2. s
még penig az Istennek oly rendeleseből, melynek igas-
sága csak az emberek közöttis meg terfűk. 3. Mivel o'
közűk. 1. A' természet igazságarint mellyel a' fűle-
tes mineműsegek a' fűlöl a' fűlletre hatnak által. 2.
Az örökkösnek igazságarint mellyel a' fűleknek ter-
hek a' gyermekekkelis közűlternek. 3. A' meg tromfo-
lás igazságarint, mellyel a' jonak meg verese es a' gonos-
nak senvedese eggyarányu messze terjeszkednek ki. 4.
Ez az el hatás két resből áll, tudn. a' tulajdonnításból
es a' valóságos közűlesből. 5. A' nekűnk tulajdonit-
ással önön maga az Adam első engedetlensege mien-
keis lehen. 6. A' valóságos közűlessel penig, nem az
ugyan, hanem csak ahhoz hasonló es avval mint egy ter-
a *Propagatis peccati*, mesterű

mesterű bűn hat által mi reánkis. 7. Az eredő bűn, mi-
vel magában gondolatván, csak sinter az eredet serent
való igazságtól meg fosztatás, mely az első bűn után kö-
vetkezett mint valami büntetés; innen vagy on hogy e-
lőbb büntetés mint bűn. Mert a' menyiben az Isten az o'
igassága serént meg tagadja mű tölűnk az eredet se-
rent való igazságtól, annyiban büntetes: a' menyiben
penig bennűnk kellene lenni, es magunk bűnnűnk ho-
gy nintsen, annyiban bűn es vetek. 8. Minekokaert
mind a' ketkeppen resefűlűnk mi ebben; mert valaki
Adamtól fűletik, melto reá hogy evvel az igazsággal
meg ne ajándekoztassék: mely mivel neki lenni kellene
s nintsen, ez a' ne n léel o' nékie vetke (bűne). 9. Ev-
vel az igazságnak meg nem letelevel, minden testi te-
hetsegeknek alkalmatlanága es el fordultsága is sárma-
zik által, úgy hogy az Istentől jóvállot igényes igazsá-
gal az o' modjok serént ellenkezzenek azok. 10. Es in-
nen sármaznak ostan minden rendbeli tselekedendő
bűnők. s ezekből ismet mind a' testi s mind a' lelki
halál, az oda fel meg mondor modok serént, az Adam-
nak minden maradékira. Eddig az Istentől el sáka-
dasrol.

XI. A' (a) helyre allatas az embernek a' bűn es a' ha-
lál állapottyabol a' kegyelem es az elet állapottyara va-
lo fel emeltetése. 2. Mely az Isten irgalmasságarabol loir
csak, mert embernek nem csak nem volt ereje, hanem
ellenbe valami o' benne volt ennek halális ellenne járt.
3. Ez helyre allatásnak két resze vagy on, a' meg val-
tas es a' ra sábas, kik mind kenten csak azon semelyekre
terjednek ki, úgy hogy eggyik se legyen a' másiknal
selyeseb, mindeniknek csak az Isten (igen kegyelmes
akarattya léven az serűoka. 4. A' (b) meg valtas az
embernek, a' bűn es az Örűdög solgalattya alol, igaz-
arnak meg adása által sábadfagra való hozattatása (meg
sábadittatása. 5. Ez az áarr, mivel az ember maga által
meg nem fizetethetet [e] közűben járora volt igen
nagy sűkfeg ki az Isten es az emberek közűt tő-
kélletes meg bekéllest serzene. 6. Ez a' közűben

R 3

járó

a *Anastasiar restitutio hominis*. b *Redemptio*.
c *Mediator*.

járó pénig az Ur Jesus Christus, egyedül kinek érdeméből és közbenjárásából volt kezdettől fogva kinek kinek meg szabadittasa. 7. A' Krisztusban kettőt kell meg gondolnunk. 1. Az ő erre való illendőseget. 2. A' meg váltásnak részeit. 8. Az ő illendősege két részből áll: 1. az ő semelye: 2. a' semelynek tísti. 9. Az [d] ő semelyebennis pénig kettőt kell meg gondolnunk: a' két benne lévő természeteknek külömböfégeket, és azoknak semélyi eggyeségeket. 10. A' egy. mástól külömböző természetek: Az Isteni a' menyiben az Isten-ségben lévő második semely: és emberi mely a' mienkhez mindenekben hasonló, az bünt és az állapotnak modiat (mivel hogy az Isteni semelytől tartatik) kivevén: mind kettőn ezek az ő külömbsegekben meg maradtak, úgy hogy eggyik, az ő tulajdonságait, a' másik rá nem ruházta. 11. Ezeknek semélyi eggyeségek az, hogy az Isteni, az emberit fel vette magára, hogy elválaszthatatlan keppen egyedes egy semellye lennenek. 12. Azert valamit tselekednek, mind eggyütt tselekesik, de az ő külömböző tulajdonságok által. Innen vagyon hogy a' Krisztusnak minden tselekedeti az ő semelyere vitetnek tulajdonkeppen, mint ő nekik tulajdon vegekre jöllehet, nemeltyek erre 's nemeltyek a' más úgy mint az ő tulajdon eredetekre és okaira tartozzanak természetre: Sőt neha meg a' mi eggyiknek tulajdonais a' másiknak tulajdonitratik, az ő egy semelyben eggyesületeknek miat: neha pénig a' mi az egező semelyt illeti, eggyik vagy a' másik természetnek tulajdonitratik. 13. Mivel azert az Isten a Christus által vet münköt fel a bunnek halálából a műhűtünköt ő benneis kell vetnünk. 14. A [e] Krisztus tísti az, a' mellyet fel vott magára hogy az embereknek üdvösséget nyerhessen [serezhessen]. 15. Ebbenis két dolgot gondollyunk meg az erre a tístre való hivatal, 's önnön magát a' tístre. 16. A' hivatal az Atya Istennek oly tselekedete mellyel az ő fiával meg szerződén, őt erre a tístre választotta, rendelte, és küldötte, mellyet esküvessel erősített meg. 17. A tíst maga Prophetai, Papi, Királyi: mivel azt kívánnyá vala az embereknek szükségek, kik az üdvösség dolgai felől tudat-

tudatlanok, az Istentől el tavorztak, és az Istenhez soha meg nem terhettek volna: sőt ugyan magának is az üdvösségnek meg kellett előbből taníttatni, ostan sereztetni vegezetre az emberekre is szabadni: a' Krisztusnak tselekedeteis ugyan ezert mutattyák. 18. A' [f] Krisztus prophetai tísti az, a' mellyel ő az Istennek egész üdvösség hozó akarattját tökéletesen meg jelentötte. 19. Az ő [g] papsága pénig az, a' mellyel ő az embereket az ő bűnök alól fel szabadítottta és okot az Istennel meg békellette. 20. [h] Királyága pénig az a' mellyel ő mindeneket valamellyek az emberek üdvösségekre neznek, hatalommal és meltsósággal solgaltat ki. 21. A' prophetia a' Christusban mint első szerző okban úgy volt: az Angyalokban pénig és az emberekben, mint ő neki esküzeiben, úgy hogy ezek csak akkor prophetalhettek mikor ő akarta, maga pénig mindenkor. 22. A' papságban a' Christus mind pap, mind áldozat, 's mind pénig oltár: pap mind az ő két természetire nézve: áldozat, leg inkább az emberire: oltár péniglen az ő Isteni természetire nézve: mivel az oltár benti meg a' rajta lévő áldozatokat. 23. Az királyága [orság-lása] 1. Közösleges mind idejere, mind az emberekre 's mind pénig minden teremtet allatokra nézve. 2. A' lelki ismeretre hato. 3. Eletet avagy halalt hozó. 4. Öröcke való. 5. Az őveinek öröcke való boldogságot szerző. 24. Mivel azért a' Christus ha Isten nem lőtt volna se az Isten akarattját tellyességgel által nem lathatta volna, se elégseges áldozat nem lehetett volna, se a' meg mondott utakon nem orságothatot volna: ellenben pénig ha emberis egysermind nem lőtt volna, mind ezekben illendőképpen magát az emberekhez nem babbhatta volna.

f *Propheticum.* g *Sacerdotale.* h *Regium.*

XIII. 1. A' Még váltásnak részei, a' meg való Krisztusnak maga meg alázata és ostan ismét fel magasztaltatása. 2. A' (a) Krisztus maga meg alázata az, a' mellyel az Isten igassága alá vettette önnön magát, hogy mind azokat veghez vinné, valamellyek az embernek

R 4

zas

a *Humiliatio Christi.*

megváltására kivántatnak vala. 3. Ez a maga meg alázása, megvaltonak egész semelyet illeti, úgy hogy az emberi természetnek felvétele ide ne számaltassék, holott az csak Isteni tselekederlőtt legyen: a' szolgál állapot pedig mely ezt a' vételt követte feletts ide tartozik. 4. Ennek a' maga meg alázásnak vége, az elég tetel és az erdem. 5. Az (b) elég tetel az, a' mellyel ő, a' mű bűneinket az Istenen tett bűssüségét megfizette és az Istennek ditsóséget 's tisztességet helyre állította. 6. Innen mondja az írás hogy ő mű ereztünk meg holt, hogy mű ereztünk bűnné lőtt hogy a' mű bűneinket hordozta hogy a' váltásdíjat (árrat) ereztünk megfizette, hogy a' mű bűneinket aldozat 's a' t. aldozat ugyanis, olyan pedig a' kire egyedül néznek minden O Testamentomi aldozatok, mellyeknek magokon egy tsep fogantatott sem volt. 7. Az (c) Erdem az a' mellyel ő az ő alázatosságával mű nekünk jót is szerzett és erdemlett. 8. Innen vagy hogy az írásban mondatik hogy ő az ő engedelmesléggel minékünk igazságot szerzett, hogy az Isten mi hozzánk meg engedte, hogy őrók életet szerzet legyen. 9. Az elég tetel pedig és az erdem mivel voltaképpen egy mástól meg nem különböztettek, hanem csak tekintetekre nézve: akarmelylek tselekederiben is mindketten meg találtatnak a' Krisztusnak. 10. A' Krisztus elég tetelében az Istennek mind igazság a' ki tetzik, mivel a' bűnt büntelen hagyni nem akarta: 's mind irgalmassága, mivel nem műtőlünk bűnösöktől vett bűnt hanem az ő eggyetlen egy fiát büntette meg ereztünk és az ő szenvedést nekünk tulajdonította. 11. Ennek az Elég tetelnek elég seges és mint egy veghetetlen erdemessége fűg. 1. Az elégtevő semelytől, a' mely itt Isteni. 2. Az aldozatra fel vitt dolog méltóságát, mivel őnnön maga volt tudn. Isten és ember. 3. Az aldozatnak módjától, melyben Isteni tölketel esleg találtatik, a' természeteknek egy semelyben létek hez képest. 12. Mert a' miképpen a' bűssüség (bántodas) nevékedik a' meg bántodott semelynek méltóságához képest úgy az elég tetelis.

b Satisfactio. c Meritum.

XIV. A'

XIV. A' Krisztus maga meg alázásának két részei vannak: az őlete és halála. 2. Az őlete be foglaltatik az ő fogantatásban, születésben, 's születése után való tselekederésben. 3. [a] Fogantatot pedig a' szűz Maria méhében az ő magából a' szent Lélek meg árnyékozása által, férfiú mag nélkül. 4. De nem kettőztetett azért meg a' Krisztusban a' fiúság, mivel az, semelye 's nem természet; a' Krisztusnak pedig nem semelye hanem természet fogantatott a' Maria méhében. 5. Nem fia pedig a' Christus a' sz. Léleknekis, noha ő tölle fogantatott, mivel az emberi természet nem egyféle a' szent Lélek természetével. 6. A' fogantatásnak első sem pillanatában a' Krisztus emberi természetet rebesült ugyan belsőképpen a' kegyelemnek és a' boldoságnak minden tellyességekben noha külsőképpen abban őreg bűlést vett őbran születése után, míg ugyis a' legfelsőb tökellesegre, mely az emberi természethez ilhetik, elérhetett. 7. Az [b] ő születésében ő nek mind felette való alázatossága 's mind méltósága, eleve ki mutatodott: hogy mindenik természet 's az ő közbenjárásának mindenik része idejen korán megjelentethetnek. 8. Születése után pedig az őlete magán való volt avagy közönseges. 9. Az [c] ő magán valólete volt az ő gyermeki állapottya és az, születés alá való vettetés. 10. Az ő gyermeki állapotában volt 1. az ő környül meteltetése mellyel az Istennek frigyé rajta, az ő férfiúi teste első bőrennek elmettetése által meg persételtetett. 2. Az ő, a' templomban való fel vitettetése, és az Isten előtt be mutattatása, 's nekijánlatatása: mivel azért ő vala az, a' ki az, a' Istennek frigyét, az ő maga verevel volna még, meg erőstítendő, és az első bűlöttek közül is csak egyedül ő volt a' ki tökelleres bűntességgel bírt az Istennek előtte, úgy mint kinek, a' többi mindnyájan csak ábrázolói és arnyeki voltak, igen helyesen vette mind e' kettőre magát: 3. Az ő Egyiptomban való futása és visása jövetele: mellyel azt akarta meg mutatni:

R 5

1. hogy

a Conceptio Christi. b Nativitas. c Vita privata.

1. hogy ő nyomorúságokra születet. 2. Hogy az alkalmatossággal szerent, életére gondot viselne: 3. hogy előnkben adná önnön magát annak lenni, a' ki munkát a' lelki Egyiptomból meg szabadittando volna. 11. Az ő szüleinek alajjok vettetével, [mellyet az őrodik paroncsolar hágy] azt mutatá meg hogy az egei törvénynek alajja vettetet: 12. Ebben két dolgot kell meg jegyez-nünk: 1. Az alolla való kifogást, mely lőn midőn 12. Efszendős korában az Irástudokkal disputala Jerusalemben, kivel az ő hivatallját és vele születet böltséget megjelenté: 2. és az ő kézi munkáját, mellyet ez a' más ala vetteres szeret ő néki és a' mű regen meg atkoztorat állapotunk. 13. A' [d] Krístus közönfeges élete az, a' mellyel nyilván valóvá tette, hogy ő a' Mefias. 14. Ennek kezdetét, folyását, és véget tekintsük meg. 15. Kezdetire tartozik: 1. A' keresettség [meg mosodas] mely ő néki, az ő tiszteiben való bé avattatása; kivel a' mű keresettségünk meg erősítettet és meg senteltetett, és egyfensmind meg mutatodot a' semélyis, a' kiben annak minden hathatósága keresendő: 2. A' meg kesertetés, mellyel meg mutatodot hogy ő az első Adamnál sokkal erősebb. 16. Az ő életének folyása: 1. Szegénységgel és sok fáradtsággal ment végbe. 2. Az Evangéliomnak (az az, az üdvösség felől való örvenderes izernek) nagy hathatósággal és méltósággal való prädikállásban, és sok tsuda tettekben, mellyek az ő semélyel ki mutattak, tudományar meg erősítették, és az ő lelki tselekedeteit kijelentettek. 17. Az ő életének vége áll a' halálra kesülésben, melyben az ő tanítványit tanítottotta és vigasztalta, mind az ő siné nek dütsősegesen elváltoztatásával, mind az végső vatsorának rendelesevel, mind pelda adásával, a' tanítványok labok meg mosásában, mind utolsó prädikállásban és imádságában.

d Publica.

XV. A' (a) Krístus halála az ő maga meg'alazásának utolsó tselekedete, mellyel az emberek bűnökért retteretes kénokor szenvedett maga kéjént el, 1. Mivel penig ő néki méltósága és hatalma volt a' teá veret bűntetés.

a Mors Christi.

tetésnek meggyőződése, nem szükség volt hogy azt a' bűntetés mindeltig viselné, holott az időnek hosszas vagy rövid volta, nem tési a' bűntetésnek allattját. 3. Ezen küvül a' Krístus halála mindegy volt avval a' halállal, a' mellyel igazság szerent az ember a' bűnért az Istennek tartozik vala, és oda fel meg iránk. 4. Minekokaért a' Krístus lelki halálának kezdete a' kárta nevezve, annak az őrodinek és győnőrködtesnek volt nem érzése, mellyet az Istennek való eles és a' kegyelemnek tellyessege sokot vala ő nekie szerzeni. 5. Az érzésre nevezve penig volt az Isten haragjának meg kostolása, es néműneműkeppen a' setetseg hatalma alá való vettetés, mely állot ama' pohárnak megivásában. 6. Honnan ő, az ő lelkeben somorúsággal, bánattal, felelemmel, és rettegéssel illetetett az ő sorongattatásának idején; mely sorongattatás nem zett ő benne 1. igen buzgó könyörgést, melyből az ő, a' halál keserűségétől meg ijedtermesete es lelke vilagoson kiterzik, noha mindenekben önnön magát az ő Attya akarattya alá hajtotta. 2. Véres veritteket, kinek tsepei a' földre görgöttek le. 7. Noha mind ezekbennis volt valamű enyhítésé hogy az ackori tiszteit tudn. könyörgést, beálléstit, intetit, feleletit jobban veghez viherne. 8. E' penig belső avagy külső volt. A' belső volt az ő nyomorgattatásának izenkent meg sünefeben, hogy az ő Attya dütsősegere, es a' maga tiszte'shiveinek üdvösségekre vigyazhatna: a' külső volt az Angyalnak meg bátorittasabol. 9. A' Krístus testi halálának belső kezdeti volt tsak egyedül az ő természet halandósága és a' külső erőszak miá való meg erőslenedes. 10. Ezen halálnak külsőkezdeti a' karta nevezve volt, midőn ő az ő felekezettől meg vettetett, a' latornal alab valonak iteltetett, belső tanítványitól el hagyatot, megragadtatot és el arultatot, a' több emberektől penig főkeppen a' felsőrendektől, kik okosabaknak tartatnak vala, bolondnak, hirtőnek, káromkodnak, őrdőngősnek, tudományosnak, mas ember orságában uralkodni akaronak tartatott, ruhazattjától meg fosztatot, természetit italtól el fogatott. 11. Az érzésre nevezve, 1. Gyalazatoson meg fogatott, 2. Erővel

iteletre vonatott. 3. Hamis ítéletek alá vettetet. 4. Meg tsufoltatott meg ostromoztatott. és sörnyűgyalazatokkal keresit sára fesittetett. 12. De meg ebben a' halálbannis volt valami enyhülés: 1. Az ő méltóságának es dűtsőségének ki mutatásában, midőn az erette küldetett virezeket csak tsupan tsupa sárával es tekinterivel a' földhöz verte, es a' Malchus süléis meg gyogyitotta: 2. Az Isten tsudálatos gondviselelésében, mely azt tselekedre hogy a' törvény révő birótól minék előtte halálra meg nem kárhoztatott volna, artatlanak iteltetett. 13. A' Krístus halálának el vegeződése volt a' rajta eset büntetésnek legfelső gradittsában állapotában, holot mind a' halált 's mind annak idejét [ké. fedelmét, tartását] meg kell gödölmi. 14. A' lelki halál a' karranezve volt az ő, az atyától való az az el hagyattatása, mellyel a' vigasztalásnak minden érzésetől meg fosztatot volt. 15. Az érzésre nevezve pedig volt az az átok, mellyel az emberek bűnökre nező ítéletit Istennek tellyeslegesen ezette; mely atoknak a' keresitre való fesittetés jele lón. 16. A' testi halálnak pedig el vegeződése volt az ő lelkének a' testtől nagy kénokkal való el vála'akor: noha mind az által az ő Istenfégetől egyik természetem vált el. 17. Ennek, a' halálnak tartása [kéfedelme] az ő maga meg aláza'ra nevezve, [mivel ekkor már az ő szenvedési végben mentek volt] volt az ő harmad napig a' halál halma alatt való léte, mely a' pokolra szálláson magyaráztatik meg, melynek világos tanubizonylaga az ő harmad napig koporsóban fekvése.

XVI. A' [a] Krístus fel magasztaltatása az, a' mellyel ő dűtsőségese diadalmaskodot mind a' maga 's mind a' mű ellenfégin: 2. Ugy hogy a' halált el szenvedven, a' bűnt, erette eleget téven, az őrdögöt meg fosztván vagy a' prádat kezéből ki rekervén győzte légyen meg. 3. Mellyeken mind egygyig, a' keresit fán mint valami győzedelemnek mezején, vet diadalmat az ő erdemivel: a' fel magasztaltatásban pedig

a Exaltatio Christi,

penig mint győzedelem után le tett királyi sékben és diadalom sekerében 4. Ennek a' diadalomnak dűtsősége volt az ő solgai formájának és el vetteter alapottyanak, mennyéi boldogságra való változtatása. 5. Mely, az ő Isteni természetire nevezve csak ki mutatódás: az emberire pedig ugyan olyan részesülés volt, valaminemű az emberi természet állapottyához férhetet. 6. Mivel az ő lelkeben mindennemű bölcseségnek es kegyelemnek tellyeslége fel talaltatik; testeis nagy tisztasággal, gyorsasággal, fenyesléggel es erővel fel vagy on ruházta, 7. De a' miképpen hogy a' fel magasztaltatot Christus lelke, még mostannis meg tartya az ő tulajdonfagit, ugy az ő testeis; 8. A' fel magasztaltsának három gradittsa vagy on, mellyek a' meg alázásnak meg annyi gradittsa ival ellenkeznek: ugy mint a' fel tamadás, mely a' halállal, a' menybe menetel, mely a' koporsóba és a' pokolra szállással; az Isten jobbjára való ülés, mely a' halál arnyékában való harmad napig létellel ellenkezik. 9. A' [b] Krístus halottaiból való fel tamadása az ő egész emberi természetit illeti, mely annak előtte a' halál miá el eset vala: az az, a' Lélek a' testtől el vált vala: mellyek a' fel tamadaskor ismét meg eggyeztenek: és az ismét meg ujjult Krístus a' koporsóból harmad napra kijött, meg penig a' maga hatalmából az Atyával egyet erven. 10. Ezt bizonyitják: 1. az Angyalok. 2. Maga a' Christus az ő tiz meg jelenésiben, 's ezen dolgot 's az írásokból meg erositteleben. 3. Azok az emberek a' kik őtől fel tamadása után láttak, hallottak es meg is tapasztaltak. 11. E' pedig e' vegrelött: 1. Hogy Isten fának lenni meg mutatodnek: 2. Hogy a' halál on tellyes diadalmat venne: 3. Hogy fel tamadása után való tistitit veghez vinne: 4. Hogy meg mutatna magát meg igazittatónak 's másoknak is igazittójának lenni. 5. Hogy a' mű mind lelki 's mind testi fel tamadásunknak első sengeje, belyege, es kezdődése lenne. 12. A' [c] Krístus menyben menetele, az ő fel magasztaltatásának mind egy közepső

b Resurrectio. c Ascensio.

közepső graditsa, mellyen a' földet fel tamadása után negyven napokkal el hagyvan, az egeknek dűtsőfeges egebe, mint valami dűtsőfegnek kiralyi fekébe az ő maga Isteni erejéből fel ment. 13. Mely felmenetel noha az ő egei semelyet nézi, az ő Isteni természetéhez mind az által csak annyiban illik, a' menyiben az, oka ennek a' felmenetelnek, és az emberi természettel egybe kötött a' felfeges állapotbanis, melyben azt a' dűtsőfegget, melyből magat mint egy ki üressítetté vala, a' testnek fel vételkor, ismet ki mutatta: azért az ő emberi természetéhez illik tulajdonképpen, mivel a' szerint az alfo helyeket el hagyja és fellyeb költözik. 14. Ez e' vegre lőtt: 1. hogy az ő, immar meg dűtsőfeg mberi természetet a' dűtsőfegnek hajlékában helyezett ne. 2. Hogy meg mutatna magat annak lenni, a' ki az Istennek melyfeges tanácsit által latta. 3. Hogy az ő véinek lako helyeket serezzén az Atyának. 4. Hogy az ővei nevel a' menyorságnak örökös birasához kezdene. 5. Hogy a' mellyek meg búksegések valának az őveinek, az ő közben jarásával és haralmával, az egekben vegben vinne. 6. Hogy a' mű menyben menetelünknek bizonyos jele lenne. 7. Hogy misis, gondolatinkal, indulatinkal, és magunk vitelesével, a' menyieikre igyekezzünk. 15. Az [d] Isten jobbara üles, a' fel magasztaltatásnak leg felső graditsa, melylyel az ő közben jarának felfeges és kiralyi dűtsőfegében rekesült: honnan az őveinek jóvokra mindeneket ki olt és szolgálta. 16. Erre nevez az emberi természetis annyira valo meltságot vert magának, hogy minden teremtet állatokkal birjon; mindazonáltal ugyan meg sem mindenül levőfegget. 17. Innen lőtt hogy ő mind az előknek's mind a' holtaknak Birojava tetetett. 18. E' pedig az ő kiralyi dűtsőfegé ki terjed az ő egyéb tisteteireis, úgy hogy ő, kiralyi Pap (az ő szentvédést dűtsőfegesen mutatvan be az, ősent Atyának) és kiralyi Prophetais legyen, az ősent lelket minden testre ki öntven, követelt megerősítven, az őveit e' világból ki választá, oltalmazza, és öröcke meg oltalmazza.

XVII. Eddig a' meg választrol, annak (rasabasa következik:

a Applicatio redemptionis.

veikezik: mellyel mind azok a' mellyeket a' Christus a' menyiben ő közbenjaro tselekedet's tselekesik, nemely bizonyos emberekben voltaképpen hathatosok lésnek: A' Szent Leleknek benne valo munkalkodása által. 2. Innen vagy on hogy tsak azokra illik a' kikat a' Christus meg akart váltani. 3. Ennek az ő mivolta, (mivel a' megseget és által hagott előbbi fővetlegben igertetett jokat, nagy erőfeggel meg tellyesített) új fővetlegnek avagy inkább (mivel ennek szerzőjének meg kellett tenni halmi) Új Testamentomnak mondatik. 4. Mely a' régi és őtol tsak nem minden közönséges tekintetekkel külömböz. 5. Mivel pedig ez tsak nemeltyekre nez's nem mindenekre, világosan előnkbe adja az Istennek [b] eleve el rendelest, mely őnéki az ő nevezett szerint való dűtsőfegének, az emberek öröcke valo állapotokban lévő ki mutatása felől valo vegezése. 6. Ez el választas vagy meg vetes. 7. Az [c] el választas, nemely bizonyos embereknek eleve valo el rendelese, hogy ő benne megmutatodjék az Istennek dűtsőfeges kegyelme. 8. Ez a' mű meg foghatafunk szerint három dolog (tselekedet indulat) által ment az Istenben vegben. 1. Hogy ő akarta nemely emberek üdvözítéseben az ő kegyelmének dűtsőfegét. 2. Hogy bizonyos embereket mutatott ki a' kik rekesi lennének ennek az üdvőfegnek. 3. Hogy azoknak esközőköris tudn, a' meg választ es annak rajok szabását rendelte, mellyek által arra verekedhetni. 9. Ezek után pedig lésen az Istenben oly tudomány a' mely által az Isten bizonyos és igen jól ismeri a' választottakat, minekokaért ez tudomány [d] életnek könyvenekis mondatik. 10. Az el választas az Istenb tsak eggyetl egy, az egei Christusra nevez azaz, az ő ragiatisvele mind eggyüt gondolvan a' mű okosságunk mind az által ha valami külömböz tetteit tésen úgy gondolkodik hogy, mivel a' Christus fő, ő választat elő el, ősan az emberek 11. O' mind az által nem erdemlő vagy inditto oka a' mű el választasunknak; de azért az el választásnak minden gyümöltseinek oka, valamellyek a' Christus el küldtetése után következnek. 12. Ugy hogy igazán mondhatjuk a' Christus

b Prædestinatio. c Electio. d Liber viti.

a' Christus különb különb tekintetekre nevezve a' mű-
 üdvösségünknek mind okának 's mind penig arra ren-
 deltetett eskőznek. 13. A' [e] meg veres nemely bi-
 zonyos embereknek elve el rendeltetések hogy ő ben-
 nek az Isten dütsősegenek igazsága meg ismertessék. 14.
 Ittis három tselekedeteket gondolunk mű az Istenben:
 1. Hogy ő neki akarattya legyen az ő igazságnak meg
 mutatására. 2. Hogy e' végre bizonyos embereket ren-
 delyen. 3. Hogy ezeket, az embereket meg engedi a'
 bűnben esni, és bé esven abbannis hadja ököi. 15.
 Mellyekből ki tetzik a' meg verésnek az elválastól
 való meg különböztetése, mivel 1. Ebben az Isten,
 czellyára tartozik az embereknek üdvössége is; ama-
 ban penig az emberek elkarhoztatások nem: 2. Ebben
 a' választási szeretet minden közben verésnélkül valami
 jót közöl az emberrel; amabban csak meg tagadtatik a'
 jó, 's semmi gonoszság magában a' teremtet alatt az ő
 tulajdon bűnenélkül nem illetetik: 3. Ebben az Isten-
 nek ez a' tselekedete mind az üdvösségnek 's mind an-
 nak eskőzeinek oka; amabban penig ez az Isten dolga
 sem a' karhozatnak sem a' bűnnek nem oka, hanem
 csak előjárója: 4. Sőt ugyan itt az eskőzők 's azu-
 tak egymásnak nem mindenkor okai vagy törtéi: ho-
 lott a' bűn meg engedése, az abban hagyásnak, meg-
 keményítésnek, büntetésnek nem oka, hanem a'
 bűn.

c Reprobatio.

XVI I. A' rá szabnak két részei vannak, tudn. a' Chri-
 stussal való egyesülés és az ebből származó jó teteme-
 nyekkel való közös üles. 1. Ez (a) az egyesülés oly lel-
 ki tekintetek az embereknek a' Christushoz, mellyel
 minden ő általa szerzettet jó teteményekhez jussók i-
 gazzok lében. 2. E' penig a' (b) hivatal által léss, me-
 ly az embereknek a' Christushoz oly véggel gyűlések,
 hogy ő véle egyek legyenek: mely dolog sem ő ma-
 gokról sem az ő erdemekből nints, hanem csak az Isten
 választásából. 4. A' hivatalnak részei ketten vannak:
 a' (c) Christusnak mint elégséges és az üdvösségre bük-
 seges

a Unio cum Christo. b Vocatio. c Oblatio Christi.

seges eskőznek az embereknek eleikben addattatása,
 és ő neki bé vetele. 5. Emez külső és belső. 6. A' (d)
 külső az evangéliomnak vagy a' Christus felől való i-
 gereteknek oly igaz hirdetése és predikáltatása, hogy
 abban semmi a' mi igaz nem volna ne találtathassék. 7.
 Mely predicálás hogy fogantatos lehessen, a' törvénynek
 kell először prædicaltatni a' bűnőknek fel fedette tésé-
 re és az embernek a' mia maga meg alazására nevezve. 8.
 Ezek az igeretek mindeneknek hirdettetnek ugyan kö-
 zönsegeken, de csak a' választottaknak adatik a' bé tel-
 lyesítésre való erő. 9. A' (e) belső, penig valami lel-
 ki meg világosodás, melylyel azok az igeretek mint va-
 lami belső ige által az embereknek szívükben nyomar-
 nak. 10. Mely neha köz még a' nem hívőkkelis, kik
 ennek ha gonoszságból ellenne állanak a' [f] Szent Lelek
 ellen vétkeznek, mely ő nekik soha ő rőcké meg nem
 borsáttatik. 11. A' (g) Christus bé vetele az, mellyel
 a' Christussal onsolatván az ember, a' Christus ő vele
 egyesül 's ő is a' Christussal: az az meg tér a' bűnből
 és ujja születetik. 12. Ez bévetel az emberre nevezve va-
 gy csak engedő vagy ugyan tselekedő is. 13. A' (h) csak
 engedő bévetel az, a' mellyel kegyelemnek lelki ere-
 deti plantaltatik az ember akarattya: hogy sem tse-
 lekedven ez aránt semmit sem szenvedén ha nem csak
 engedelmeskeppen vetvén magát az Isten akarattya a-
 la. 4. A' (i) tselekedő bévetel a' hűtnek meg indított
 munkalkodo ereje mely által a' bűnös a' Christushoz 's
 ő általa az Istenhez támaszkodik, az ő üdvösségének
 megnyerésére. 15. Mellyel mindenkor egygyűjt jár az
 igaz [k] meg téres mellyel az akarat fordul az igaz jo-
 nak tselekedetire, az ezzel ellenkező gonosznak (bűn-
 nek) meg uralásával egygyűt.

d Externa. e Interna. f Peccatum in spiritum sanctum.

g Receptio Christi seu conversio & regeneratio. h Re-
 ceptio passiva. i Activa. k Resipiscencia.

XIX. A' (a) Christussal való meg egyesülésből származó
 jókkal való közös üles az, a' mellyel a' hűek mind
 azokban részesülnek, valamelyekre az Istennek jól és
 boldogul élésre büksegek vagyon. 2. Mely közös üles ál-
 tal viszi a' hűeket a' bűn és a' halál állapottyából, az
 a Communio beneficiorum Christi. igaz.

igasságnak és örök életnek állapotjára. 3. E' pedig az állapotnak meg változása, tekinteti avagy voltaképpen való. 4. A' (b) tekinteti változás az, mely az Isten ítéletében áll. 5. Minekokért magában gondolatván azon helyen tökéletes és egy uttal mind végben mént, jölehet meg éreztetésere kijelentődésére 's tselekedeteire nevezve, graditsonként (rendel) meggyen eléb. Ide tartozik a' meg igazítás és a' fiuva fogadás. 6. A' (c) meg igazítás az Istennek kegyelmes tselekedete, mellyel a' hűttel meg fogadtator Christufért, a' hűveket a' bűnből és a' halálból fel szabadítja, és az örök életre igaznak iteli. 7. Ez által a' fel szabadulas által nem törölterik el a' bűn, hanem csak annak kötelezése, és voltaképpen való meg büntetődése, meg maradván mindazáltal a' bűntől a' büntetés érdeme. 8. Mondatik pedig az írásban meg borsátasnak, meg váltásnak és megengeszteltetésnek, de külömböző tekintetekre nevezve. 9. Megborsattatnak pedig azaránt nem csak a' meg tört bűnök, hanem meg a' téendő kis: emezek magokban és voltaképpen; ezek pedig a' semélyben és leherőképpen. 10. Mindazáltal a' meg igazultaknak szükséges könyörögniük mindennap az ő bűnöknek borsanattyáért: 1. mert ennek a' kegyelemnek rajtok fenn tartatása ő nekik igen szükséges. 2. hogy ő benne ez jobban meg éreztessék. 3. Hogy ez az Isten tselekedete mű bennünk hamarab és jobban végben mehessen. 11. De a' bűn borsánathoz meg kívánatlik meg a' Christus egész engedelmeslégeből származott igasságis, mivel meg lehet a' bűn borsánat, ha színt meg igazított igasság valakinél nem létesen. 12. A' (d) fiuva fogadás az Istennek oly kegyelmes tselekedete, mellyel a' meg igazult hűveket a' Christufért a' fiui méltoságra veszi fel. 13. Innen vagy on hogy minden hűvek ket tekintetből varjak az örök életet, a' menyiben tudnillik ők mind meg igazultak 's mind fiuságra emeltettek: noha a' fiuságra való fel vétel itt a' méltoságnak csak nagyobb modjat jelenti. 14. A' miképpen a' Christus a' meg igazításban úgy szabadtatik hozzánk, mint ha ő általa mint valami ruha által fedettetnénk el a'

c Mortificatio. d Vivificatio. e Adoptio.

el a' műbűneink: úgy a' fiuva fogadásban mint atyánk fia és a' műüdvőseinknek fejedelme. 15. Ez a' műreánk szabadtatás és művelünk egybe kötöttek oly erős és soross, hogy miis Istennek első szülőiteinek mondatassunk: 's sokkal külömben pedig mint Adam, mivel az változando volt 's e' pedig meg változhatatlan, és az örök életnek minden kedvegnélkül el bírása. 16. Mind ezekből négy kiváltképpen való külömbfeg mutatodik ki az Isteni és az Emberi fiuva fogadás között: 1. Mert az Emberi idegen semelyt néz a' kinek semmi köz az örökséghez nintsen. 2. Es csak külső's el mulandojoknak közlesebennis áll. 3. Tsak olykor lesi mikor természet szerint való fia az embernek nintsen. 4. Arra való hogy a' fiu az atya holca után bírja az örökséget: mellyek mind máskeppen vannak az Isteni fiuva fogadásban. 17. Ennek a' fiuafogadotfagnak mellette jár mindenkori a' s. Leleknek nyilvánlagos bizonyfag tétel, mellyel ez a' méltosag az örökséggel egygút mint egy ugyan meg persételtetik. 18. A' fiuva fogadásnak pedig ilyen hasznai (gyümöltsei) vannak: 1. Az a' (e) keresztyeni szabadsag, mellyel minden hűvek szabadon borsattatnak a' törvény, a' bűn és e' világ solgálatya alól. 2. Hogy immár az illeten kinek a' Christus által profetákka papokka, és királyokka lőttek. 3. Hogy minden teremtetet allatok ő nekik jövőkre solgalnak.

e Libertas Christiana.

XX. Eddeg az Istenre nező tekintetben álló állapotjáról a' hűveknek; következik a' voltaképpen való, mely által az végben vitetetik és megmutatodik. 2. Ez (a) az ember állapotjának voltaképpen való meg változása, az emberben levő mineműsegeknek el tserelődése (változodása). 3. Mely a' megfenteltetés és ditsőitetés. 4. A' (b) megfenteltetés és ditsőitetés, 4. A' (b) megfenteltetés a' fiuva fogadtator embernek a' bűn rutfagabol az Isten semelyere való által változodása. 5. Mely előbbőris a' lelekben lesi, ostan a' testben: a' lelekbennis pedig előbbőris az akaratban, ostan az értelemben. Ugy hogy az ember ez által új teremtes

a Realis commutatio status. b Sanctificatio.

400 MAGYAR ENCYCLOPÆDIA
 teremtés legyen. 6. A' meg sienteltetésnek két része
 vagyon: tudn. a' bűnnek meg halás és az abból való
 meg elevenedés. 7. A' (c) bűnnek meg halás az, mi-
 kor a' bűnt ember lassan lassan ki vetkezi [el-hadja]: a'
 Christus érdeme, a' sient Lelek és a' hűt által. 8. Innen
 vagyon hogy minden igazán (valóban) meg sienteltettek
 magokat és e' világot megtagadják. 9. Innen vagyon
 azis hogy másokban a' bűn uralkodik, ezekben pedig
 meg romlott és meg öldököltetett. 10. A' (d) meg e-
 levenedés az, a' mellyel az Istennek élere és semélye
 helyre állittatik: a' hűt és a' sient Lelek által ezis. 11.
 Ebből a' meg sienteltetteknek erős korelességek jóki
 mellyel magokat egészen az Istennek és a' Christusnak
 ajánlják. 12. Mivel pedig ez a' meg sienteltetés ez
 életben nem mindenképpé tökéletes: bűnnélküli meg
 a' hűek sem lehetnek. 13. Innen vagyon: 1. a' lelki hartz
 ő benne. 2. Hogy mindennap meg kell a' meg tereft
 ujittaniok. 14. De azért az a' hartz mely az Istennek
 nek lelki ismeretek és akarattok között találtatik,
 nem a' leleknek a' test ellen való viaskodása, hanem
 csak a' felő test hartzol itt a' ki váno test ellen. 15. A' (e)
 meg ditsóittetés a' meg sienteltet embernek a' bűn-
 nek büntetése alól, örök boldogságra való által változ-
 tatása. 16. Melynek első graditsa az itt e' világon való el-
 kezdődés szerént, az Isten szerelmének meg érzése, mely
 a' hűeknek a' Christussal való eggyeségekből és közö-
 sülésekből jelentődik ki. 17. Honnan az Isten a' Christus
 és az hűek között mint egy barátság támad. 18. A' má-
 sodik gradits, mind azokkal a' jókkal való élesnek, mel-
 lyeket az Isten az ővéinek kebsített meg tsalhatatlan re-
 ménsege's varasa. 19. Innen vagyon hogy a' kivek bi-
 zodalommal járulnak az Istenhez. 20. Innen vagyon
 a' végig meg maradás és az üdvösség felől való (f) bi-
 zonyosság, mely Istennek mind zálagával, mind eskü-
 vével's mind pedig perseteivel meg erősítte-
 tet. 21. Következik pedig a' hűnek és a' meg-
 térésnek meg érzéséből, a' holott az Isten kegyelem
 szerént való frigye igazán meg ertetett: mert a' hol e-
 zek

e Glorificatio. f Certitudo salutis ac perseverantia.
 g Consolatio.

MAGYAR ENCYCLOPÆDIA. 401
 zek között valamelyik nintsen, nintsen ott ez a' bizo-
 nyosság. 22. Ebből a' bizonyosságból vigasztalás, be-
 kefésség és ki mondhatatlan öröm támad. 23. A' (g)
 vigasztalás itt a' meg emesítő banatnak és felelemnek
 meg enyhítése. 24. A' (h) békefésség az elmének
 tsendessége, mely támad resserént a' gonosi dolgok-
 tol való meg szabadulásból, resserént pedig a' jó dol-
 goknak jelen voltokból és reméniségekből. 25. Az (i)
 öröm itt az a' gyönyörködés mely a' fő jóval való kö-
 zölésből támad. Innen mondatik az örök élet öröm-
 nek. 26. A' harmadik gradits, a' kegyelemnek lel-
 ki ajándékban bősséggel való ressesülés. Mely félyes
 bé menetelt tsolgáttat az Isten országába. 27. Az e-
 letben vegben menendő meg ditsóittetésnek negyedik
 graditsa, az Isten jó akarattjának és kegyelmességé-
 nek megtapasztalása. Innen vagyon hogy az Istennek
 jó keze mondatik mindenkör az ővéin lenni. 28.
 A' (k) tökéletes meg ditsóittetés pedig áll, minden
 gyarlóságnak és vesetségnek mind a' lelekből's mind a'
 testből való ki vetelésben, és minden tökéletességnek
 közöltetésében. Mely a' leleknek magának mihelt a'
 testből ki mégyen meg engedtetik, de a' testtel egygyű-
 itelet napjaig nem.

h Pax. i Gaudium inerrabile.

XXI. Eddig a' meg váltras rá tsabattatásról magáról:
 következik az a' mire tsabattatik, és a' mod a' mely
 szerént. 2. A' mire tsabattatik az (a) Ecclesia, mely a'
 hivatalos emberekből álló gyülekezet. 3. Ennek (b)
 allattya tsűgg a' hűtől a' menyiben az által a' Christus-
 hoz lelki közünk tsűnk és tekintetünk vagyon; olyan
 tsorossan pedig, hogy a' Christus ugyan az Ecclesi-
 ában, 's az Ecclesia pedig a' Christusban mondas-
 sék lenni. 4. Honnan az Ecclesia Menyasszonynak,
 várasnak, tselédnek, tsőltő vesűőknek, testnek;
 a' Christus ellenbe Vőlegénynek, királynak, tseléd-
 des atjának, tsőltő tsőkének, és tsőnek mondatik:
 tsőnek

a Ecclesia mystice considerata. b Ejus forma. c Ca-
 tholica. d Militans. e Triumphans.

főnek mondatik: mely állásoknak módjaiban nem csak a' rend tartatik meg, hanem az adattatik előnkben, hogy a' Christus az Ecclesianak minden meltságnak, életnek, erejének és tökéletességének kutséje. 5. Ez noha magában egyetlen és el valaszt hatatlan egy, mindazáltal (e) közönfésnek mondatik, a' menyiben magában foglal minden nemzetsegekből, minden helyeken, és minden időben lévő híveket: úgy mindazáltal hogy akarmely Ecclesia mondathassék közönfésnek, ha a' közönfés Ecclesianak hűrin vagyon. 6. A' Christussal való közönfésre nevezve az az ő részei szerint vívőkedő vagy győzedelmeskedő. 7. A' (d) vívőkedő az, a' mely csak az el kezdetet közönfésben még részes: úgy hogy meg e' vilagnak mezején hartzol az ő lelki ellenfésig. 8. A' (e) győzedelmeskedő pedig az a' mely már futasat el vegezte és a' boldogságnak koronáját el vette. 9. A' vívőkedő láthatatlan az ő belső állapotára a' hűtre nevezve; de látható is a' belső hűnek külső meg vallására nevezve. 10. Ez a' (f) látható, hűtről való váltás tetel a' szenteknek az a' közönfésnek, mely ő nekik vagyon a' Christussal magok között. 11. A' Christussal való közönfésnek látható tselekedetei azok a' mellyek által önnön magokora' Christusban az Istennek állittak, hogy az ő aldasítel vegyek, és a' ditsőséget ő nekik tulajdonítsák. 12. A' magok között lévő közönfésnek pedig tselekedetei azok a' mellyekben egyik a' másikkal jól tenni igyekezik; de főképpen azok a' mellyek az ő, a' Christusban az Istennel való közönfésnek eléb mozdittasára igyekezten tartoznak: mellyek közül sokat még azokkal is kell tselekedniek, a' kik meg nem tagjai annak az Ecclesianak, mivel jövőendőben meg azokka lehetnek. 13. A' menyiben pedig ez látható, nyilván avagy alattomba való. 14. Nyilván (g) való, midőn a' sám nagyob, és a' vallás tetel szabadob és közönféseseb. 15. Alattomba (h) való pedig midőn a' sám keveseb, 's a' vallástetelis nem szintén nyilván való; mely dolog esik az eretneksegek, oldozések, avagy a' féslet erköltsőknek el hatalmazása mia. 16. A' vallás tetel alatt pedig

f Professio visibilis fidei. g Conspicua. h Latens.

ott érts az Isten igeje prédikáltatásatis, sőt annak béve-relet 's ahoz való igaz engedelmeslégetis. 17. Az az ecclesia [melyről a' külső rend tartásokra nézve oda fel a' x résnek, 20. 21. 22. 23. vágatekiában állánk, és e' földön vagyon, bár ugyan egészen egyszersmind látható ne legyenis, az ő részeiben mindazáltal látható, mind az ő tagjaira 's mind magára a' gyülekezetre nevezve; úgy hogy sok ecclesiakis legyenek egymástól meg külsőmbőztetettek. 18. E' pedig az (i) ecclesia, kiváltkeppen való kötéllel egybe kötötteret híveknek gyülekezete, hogy a' szenteknek közönfésit alhatatoson gy akorol hassák egymasközött. 19. Ezek között vannak, sok hitetlenek is, kik az igaz ecclesiához csak külsőképp tartoznak. 20. Ez a' (k) kötél, vagy nyilván vagy alattomban való bőverfeg, mellyel kötelezik a' hívek önnön magokot mind azoknak az ő tisteknek végben vitelére, valamellyek az ő gyülekezettyőknek hasnára és épületire tartoznak, akár az Istenre 's akár önnön magokra nezendők legyenek azok. 21. Honnan senki valamely ecclesiában helyesfen bé nem álhat, hanem a' vallástetel és az engedelmeslégnak igerefe által. 22. Azon emberek pedig mindaz, ecclesianak 's mind a' politianak (külső tartásoknak) lehetnek tagjai, avagy csak valamellyiknek avagy egyiknek sem. 23. Ez a' gyülekezet (ecclesia) a' mint hogy csak magától az Istentől és a' Christustól fondáltatott, úgy annak igazgatásara is csak ő adhatki törvényeket; minekokaért az embereknek nintsen arra hatalmok hogy azokhoz valamit tegyenek, avagy azokból valamit el vegyenek. 24. Az igaz hitről való vallás tetel pedig az a' (l) jegy, a' mely az ecclesiától el nem válhatik, 's a' mely által az ecclesia meg is ismertethetik: E' pedig a' gyülekezetben előlveheti az Isten igyéjenek közönféses predikáltatásat és a' sacramentomoknak ki osztogatásat.

i Ecclesia instituta. k Vinculum. l Nota Ecclesia.

XXII. Eckédig arról a' mire a' meg váltás szabattatik: a' modok (a) a' Christust az ő tereménnyivel a' mű idvőségünk reánk sabo Léleknek eszközei: 1. mellyek által ő az ő munkáit mű bennünk végben visi. 2. Ezek

penig

a Modus applicationis & media.

penig harman vannak: a' szent szolgálat, a' szent jegyek, és az ecclesiái fenyíttek. 3. A' [b] sz. szolgálat oly ecclesiái tiszte, mellyel az arra választott személy, a' szent dolgokat kiváltképpen való hatalomból [jusból] szolgálatya [obstrogattya] ki. 4. Mindaz által a' hatalom itt a' Christu'sé, 's a' szolgafogtsak, övék. 5. Ezis penig a' [c] hivataltól függ, melyben valakinek hatalom szerint engedtetik meg hogy e' tisztihez fogjon. 6. Ez a' szolgálat rendkívül vagy rend szerint való. A' [d] rendkívül való szent szolgálat az, a' mellynek fellyeb való és főkéllereffebb igazgattatása vagyon, hogy nem mint a' rend szerint való utakon lehetne meg. 8. Ezeknek az Isten az ő akarattya vagy fővél (angyali vagy a' Christus által); vagy alomban; vagy kiváltképpen való nyájasság által [szemtől szemben, szájrol szájra]; szokta volt meg jelenteni. 9. Illyenek voltak a' Proferak, Apostolok és az Evangelisták: Kiket az Isten vagy az Ecclesiának első felállatására, vagy annak nevezetes megtartására, vagy penig mikor az el szelvedet (romlot) annak ujjonnan való felállatására rendelt volt, és őket a' sz. Leleknek kiváltképpé való munkáival 's ihlésivel felis ekesített volt. 10. Ezek által adator a' sz. írás nékünk ki, mivel ő kis őrócké nem élhettek: mely [e] sz. írás semmi nem egyéb hanem az Istennek az a' megjelentet akarattya, a' mely a' hűnek es a' tselekedeteknek rámaja. 11. A' [f] rend szerint való szolgálat az a' melynek minden ő igazgattatása függ a' szent írásokban megjelentet akarattyaól Istennek: és azoktól az első közőktől, a' mellyeket az Isten hagyott az ecclesiában, annak őrókké való epületire. 12. Erre akarkis az emberek által hivattat hatik, de úgy hogy ha érzi magában az arra meg kívántatott ajándékoknak bőségét 's arra való kefé indulatot; mivel másként az illyetén személy nem Isten, hanem csak az emberek szolgája. 13. Mellyek ha mindnyájan fel találtnak, az illyetén személy, a' szent szolgálatra az istentől magától meltoztatott, úgy hogy csak ki mutatások függjön az ecclesiától. 14. E' penig mikképpen legyen, 's az illyenek kitsodák legyenek.

b Ministerium. c Vocatio. d Extraordinarium ministrum.
e Sacra Scriptura. f Ministerium ordinarium.

nek 's kitsodák az ő tisztek le írva hadtuk oda fel: minnekokáért itt már atrol többet szólnunk nem szabad. 15. A' meg választ rank szabattatásának második modja vagy ona' szent jegyekben: a' szent [g] jegy penig oly tapasztalható dolog, mely a' felet az ő tekinteti felett mellyet az erzeneksegnek közzben vetésnelkül mutat, valamely lelki dolgot jutat embernek elméjébe. 16. Ez, vagy csak tsupa jegi, vagy ugyan petséris: emez csak, mutat valamit: 's e' penig ugyan kiis adja el petsérelven azt a' mit mutat. 17. Mivel penig a' jegyző testi, és a' jegyeztetett lelki dolog között való valamiben meg egyezés tési a' sacramentomnak állato okát: 1. a' jegy neha magának a' jegyzet dolognak mondatik: és meg visontag. 2. A' jegyzet dolognak tselekedete, a' jegyenek. 3. A' jegynek tulajdonfaga a' jegyzet dolognak: es visontag. 18. Ez dolog penig függ: 1. az egymás között való hasonlatosságtól. 2. A' rendelésnek ígejéől mely vagy porontsolat hogy azokkal a' testes dolgokkal arra a' szent végre éllyünk; vagy íge-rethogy ha meg tselekedessük, hejjába nem leszen. E' peniglen a' rendelésnek ígéje ha hozzája allendő könyörgéseckel leszen egygyűve fogva; meg szentelésnek, aldaának, és elválásának ígéjenek mondatik. 3. Az avval való helyesen eles fel penig tellyességgel végben megyen, melynek annyi ereje vagyon hogy, a' mi az helyesen vévőknek szent és a' Christust az ő jövával el persecti masoknak semmit sem hasznal, sőt inkább karhozattyaokra szolgat. 19. Felső es kiváltképpen való vége, a' fővetseget el persectelni, mind az Isten részeről 's mind a' mienkről; hogy tudn nem csak az Isten hozzánk való kegyelmet, hanem a' mi engedelmességünk is meg persectelleyek Istennel. 20. Második vége penig a' mi hűtünk és egymás szereteti felől való vallas terelünk. 21. A' Christus jó tétemenyi réánk szabattatásának harmadik uttya modja es elsője az [h] ecclesiái fenyíttek, melly az Isten akarattyanak dorgálás által valakinek személye szerint való rea szabattatata, hogy e' botrankozások az Isten ecclesiájából avagy ki vetessenek.

g Signum Sacrum. h Disciplina ecclesiastica.

406 MAGYAR ENCYCLOPÆDIA.
 tessének avagy el-távoztassanak. Erről is eleget sol-
 tunk oda fel.

XXIII. Noha az Új szövetség. (a' kiől eddig soltunk
 a' 17 dik vágatékotl fogva) kezdetitől fogva magában
 csak azon egy volt. annak mindaztal (a) ki solgálta
 tása megh külömböztet az idők képeft, úgy hogy
 mindenkor eleb eleb ment az Evangeliomi tudomány
 az alaton eső homályos állapotrol a' tökéletesre es
 Világosra. 2. Innen vagy on hogy az Ó Testamentum
 csak igéri a' Messiaft, az Új pedig kiadja. 3. Mikor a'
 Christus csak jövendő volt még, mindenek inkább ne-
 tek a' külsőkör és a' testiéket: hogy pedig eljött min-
 denek belsőbbek es lelkijebbek lőttek. 4. Két tekin-
 tete volt mindaztal akkor is az ecclesiának; 1. a' me-
 nyiben az, örökös és úgy szabados, lelki, fiuváfo-
 gadásnak lelkével biro: 2. A' menyiben gyermek; es
 úgy solgasabáfu, testi és földi, felelemnek 's solgá-
 latnak lelkével biro volt. 5. A' Christus eljövetele e-
 lőt való ki solgaltatásnak módja, más volt Mofes előt,
 's más ő után is a' Christusig. 6. Mofes előt az eccle-
 siának álla pottya igen alaton és gyermeki volt: annyi
 látható ecclesiák voltak, a' menyi a' kegyes emberek
 tseledi voltak: a' n. solgálat csak nem mindenkor rend-
 kívül való volt a' Profeták által: a' Tselédesatyának
 's elsőű ötteknek hatalmak volt a' sent dolgoknak ki
 solgaltatására, mint ha rendserent való arra rendelt-
 tet solgák voltak volna, a' serent az el igazítás se-
 rent mellyet a' Profetaktól vettek vala. 7. Itt is mind-
 azaltal külömbség vagy on Adamtól fogva Abrahamig
 's Abrahamtól fogva Mofesig. 8. Mert Adamtól fogva
 Abrahamig. 1. A' meg váltás 's annak rájok szabatta-
 tása az asszonyi állat magvának meg ígéréseben mely
 az őrdögnek munkáját el oslatando vala, adatik ki. 2.
 A' hivatal gyakoroltatek az asszonyi állat es az őrdög
 magvaközöt való választás tételben. 3. A' meg igazít-
 tas pedig az engesztelő aldozatokban. 4. A' fiuvá fo-
 gadaft jelent vala mind a' fiának nevezeti 's mind az
 Enoch el ragadtatása. 5. A' meg senteltetést hirdettek

a' Pro-
Administratio fœderis novi seu applic. redemptionis
Christi.

MAGYAR ENCYCLOPÆDIA. 407
 a' Profeták, de ábrázoltak az aldozat tetelekis. 6. A'
 megdűtőítteret az Enoch példájában es a' Noe meg-
 tartatásában perseteltet volt nyilvánlagoson akkor
 el. 9. Ez idő tájban rend kívül sacramentum, a' bár-
 ka tsinalas és a' vizözön kor való meg tartatas: rend-
 serent való csak egy sem volt; hanem a' menyiben az
 ő aldozattok meg persetelte valamennyire nekiek a'
 sacramentumok által ki adatot és meg erősfittetet fő-
 vetfeget. 10. Abrahamtól fogva pedig az ő marade-
 kiban mindenek világosabbak lőttek. Mivel 1. az el-
 választás ifakban 's lakokban fejeztet ki, kik Ismaél-
 nel 's Esavnál serelmelebbek voltak. 2. A' megvál-
 tás az ő reá szabattasával egyűt, a' Melchisedek se-
 melyében es áldásban adatot ki, sőt az Abraham
 magvában minden nemzetségeknak meg aldatatasa-
 nak igeretiben. 3. A' hivatal gyakoroltat az ő ha-
 zájaból való ki hivattatásban. 4. A' meg igazítás pe-
 nig az ő hűtinek ő nekie való tulajdonittatásban, es an-
 nak a' környűl méltetetes által való el persetelésben. 5.
 A' fiuvá fogadás, az Isten nevenek Abrahamon es
 az ő igaz maradvain való nevezetéseben, es hogy csak
 a' törvény serent való Anya fiainak adatot az őrkiség.
 6. A' meg senteltetés ábrázoltat a' környűl méltelke-
 desen, mely az ő embernek levetkezését jelenti vala,
 hogy a' helybe új ember őltőztetnek fel. 7. A' meg-
 dűtőítteret jelentet az meg aldatásnak és a' Canaan
 földének meg ígéréseben mely ábrázoló példája volt
 a' mennyei hazának. 11. A' Mofes idejétől fogva a'
 Christusig mind ezek példákban mutattak ki magokor-
 de vagy rendkívül vagy rendserent valokban. 12.
 Rendkívül jelentet a' meg váltás és annak rájok
 szabattatása. 1. Az Egyiptomból való ki szabaduláson
 és a' Canaan földere való bemenetelen. 2. Az ertz ke-
 gyon, melyre tekintven a' mardostat emberek meg-
 gyogulnak vala. 3. A' kődön és a' tűzön, mellyeknek
 egyikével oltalmaztattak minden nehezsegektől, a'
 másikkal pedig mind ejel nappal meg világosítottat-
 tak. 4. A' veres tengeren való által menetelen a' mi-
 dőn az ő ellenfelek el merűlt. 5. A' mannán es a' kő-
 siklából ki folyó forráson, mellyekből sűntelenül-
 lenek

lenek mint az Istennek tulajdon kezéből. 13. Rend-
serent pedig ezek jegyeztetnek a' Fő Papon, oltáro-
kon, és a' bűnért való aldozatokon. 2. A' meg igi-
zítás a' sok aldozatokon, mosdásokon és a' Pascha-
nak sacramentumán. 3. A' fiuvá fogadás az első sú-
lítottakon, kik az Istennek voltak szenteltettek. 4. A'
meg szenteltetés az ajándékokban és a' tisztaságot nező
rend tartásokban. 5. A' meg dicsőíttetés, a' meg ígért
földnek örökségül bírásán, és azon az Istennek való
közösülésen, a' mely előtt a' szenteknek szent helyeben.
14. Az eckori Ecclesia minden őrend tartására, nevez-
ve az egy Salamon Templomától függő: mert a' Syna-
gogák nem egész ecclesiák voltak; mivel nem gyako-
rolhattak benne, az Istennek egész tiszteletit: úgy
hogy minden jövevényeknek, a' kik tudn. az Istenhez
más nemzetiségekből meg tértek, az egy Sido Ecclesi-
ához kellett magokat fogniok. 15. Az első renden
való szent szolgák voltak az Aron nemzetiségeiből való
papok, és a' melléjek vetteter Leviták: mindket rend-
béliek pedig addig fel nem vettettek a' szolgálatra míg
mind tett állásokra, időskorokra 's mind ajándékokra
nevezve meg nem vizsgálattanak. 16. Az ecclesiái fen-
yítették ekkor nagy részt külső rend tartásokban (cære-
moniákban) állott.

XXIV. A' Christus eljövétele után a' szövetség ki-
szolgáltatásának módja kétféle: egyik világ vegezeréig
's a' más világ végekor. 2. Emez Uj Testamentumnak
mondatik mely azon állapotban marad meg mind őre-
ke, mivel tökéletesebb már nem lehet. 3. Ezis pedig
csak a' ki szolgáltatásnak módjával különböz a' regitől:
tudn. hogy ott a' tselekedetekre is volt tekintet, 's itt
peniglen nintsen: az az itt nem a' tselekedetek által
kell embernek a' szövetségben lenni, hanem a' hűt által,
mely mind azon által gyümölsz nélkül nem lehet. 4.
Különböz azért az elsőől isak minéműséggel és me-
nyiséggel. 5. A' minéműség világosság és szabadság.
6. A' világosság abban áll: 1. Hogy a' Christus kegy-
elme felől való tudomány itt nyilván valobb: 2. Hogy
nem példák arnyekok által, hanem magában prädikal-
tatik; holott a' Christus az előtt fedel alatt adatott ki,
's most

's most pedig ki fedetet ortzával. 6. A' szabadság ab-
ban áll: 1. Hogy a' tselekedetek, szövetség alatt vá-
solgai állapot mar éppen elvetett; és a' fiuvá fogadtsá-
gnak lelke most bővebben osztatik. 2. Hogy a' cæremo-
nias törvények járma [terhe], a' menyiben kez irás
volt a' bűnösök ellen, a' köz dolgokot is meg tiltja va-
la, 's azoknak sok terhes megtartásokor porontsollya
vala, és az igazságot sok testi rendtartásokkal bé fedez-
geti vala, mar tellyességgel el vetetet. 7. Minekokaért
nagy verék akar mely rend tartásokot is az ecclesiában
behozni az Isten igején kívül, holott már a' Christus az
ő ecclesiáját azoktól felsabadította. 8. Az ő meny-
iségeben ez a' régítől különböz mind magában 's mind
a' külsőkre nevezve. 9. Magában 1. mivel most hathato-
sabbak a' szent Leleknek ajandek. 2. életet is lelkebbet
szereznek. 10. A' külsőkre 1. mivel nem köttetet egy
helyhez, mint amaz. 2. Mivel vége soha nem leszen,
valameddig az egész ritkos ecclesia az ő tökéletessége-
re nem jut. 11. Mivel pedig ez amannal sokkal töké-
letebb, annakokaért a' szenteknek egyességelné is az
Uj Testamentombéli ecclesiákban tökéletesebbnek kell
lenni. Innen vagyon 1. hogy akarmely kintin ecclesia-
bann is az Istennek egészen kell tiszteltetni; úgy hogy
semmiért masuva ne kellesték ki menni. 2. Hogy a-
karmellyiknek is a' masikkal egyenlő hatalma és melto-
sága vagyon. 3. Hogy egynek nem kell nagyobnak len-
ni, hanem hogy mind egyarant halgathassák az Isten-
nek igejét, sacramentomokkal elhosszenek, könyörge-
sekben foglalatzkodhassanak, az ecclesiái fenfytteket
sinte jól gyakorolhassák egy mas között. 12. Ha a'
szükség kívánnya mindazonáltal synatokat hirdettet-
nek és egy mást tanatsokkal segelhetik 's nem pedig
hatalmokkal, ha valamellyik nem akar meg egy-
ezni.

XXV. Az Uj Testamentom természetén után követ-
keznek az ő (a) sacramentomi, mellyek szammal keve-
sek, megtartásra könnyek, jelentésekre nevezve pedig
igen világosok. 2. A' Christustól magától szerezettek
és szenteltettek meg: mert Keresztelő János az ő tse-

lekedetivel, csak azt mutatta meg, midőn az egyikkel élt, mit volna az ő utanna tamadando Messias rendelendő és jóvallando. 3. Ezek a' Keresztseg és az Ur vatsoraja: mellyek a' porontsolatra nevezve, noha igen igen felette szükségesek: mindezáltal csak valaki utalásból 's semmire bősülesből ne vesztreglye el az üdvösségtől nem sóztatik meg mia. 4. A' (b) mosodas (keresztsegbe avatásnak és az ujjá sülteresnek sent jegye [sacramentoma]. 5. Mert noha a' kegyelemnek egész sóverseget elpertséli a' hiveknek, mind azon által leg helyesebben, a' mű, a' Christusba való oltatásfunkor jelenti és erőssíti meg. 6. Holott pedig innen mind jart ki a' mű meg igazittatásunk és fiúva fogadtatásunkis; annakokaert a' bűnöknek meg borsánattyara is vagyon. 7. Mivel pedig a' Christusból, a' hűt által benne való hivekre meg senteltetes is sármazik alá; a' keresztseg pertseli a' meg senteltetesnekis. 8. Holott pedig az igaz meg senteltetésről, a' meg ditsóittetes el nem választathatik, ezokaert jegye ő az örök ditsóságnekis. 9. Mivel pedig mind ezek el kezdéseken persteltetnek a' mosodásban csak el: 1. csak egyseis kel ki solgaltatni egy semélynék, mivel a' lelki elerélete nekis az ő kezdete csak az ujjá sülteres által: mint a' testinek a' sülteres által hogy egy. 2. Mind azoknak ki kell solgaltatni, valakikre az Isten kegyelemnek sóversege tartozik, meg a' gyermetskeknékis, mivel ez a' mostan tört sóverlegnek első elpertselése. Mivel a' hűt és a' meg teres nem inkább teszi mostis a' sóverseget mint Abraham idejébe 's akkor pedig a' gyermetske kiskörnyű meteltetenek. 10. A' külső jegy itt a' víz, a' menyiben a' tisztalant meg tisztítja, akar beleje merittes 's akar pedig amarra űntes által, mivel semmi illyen illendő dolog, a' Christus halála és vere által lőtt lelki mosodasnak ki fejezefere, az Új Testamentom idejében, a' melyben a' véres aldozatok meg sűnek, nem talaltathator. 11. Az (c) Ur vatsoraja a' Christusból levő hivek táplaltatásának és nevedekesének sent jegye [sacramentoma]. Innen 1. gyakorta kell vele elni akar kinekis. 2. Tlak azoknak pedig a' kik az ecclesiában láthatokeppen

b Baptismus. c Cæna Domini.

harokepen tapaltathatnak és nevedkedhetnek az az, csak a' fel nevedkednek 's nem agyermetskeknék. 11. Mivel pedig egész és tellyességes táplaltatás persereltetik el a' Christusból, ezokon etel és ital, az az, kenyér és bor által lesű. 12. Ezis pedig azért, mert a' hűs étel [melynek már helye nints] és a' vér ital után, kitől még a' természetis irtozik, semmi azt a' [sűros egyesűlűt, mely az ő testnek meg aldoztatásában és verének ki ontatásában fundaltator, 's mellyre műgaraditsont lehetünk a' Christusból sent, semmi jobban ki nem fejezhetet volna. 13. Holott nem szükség hogy a' külső jegy vagy a' Kristus testvé vallyek, vagy hogy a' Christus az ő teste sereit ott jelen légyen, hanem csak hogy a' vélek való élesre nézve változzanak el, és a' Christusis csak lelkikeppen legyen jelen 's még pedig csak azoknak, a' kik hűt által vésűk. 14.

XXVI. Eckedig a' sóverseg ki solgaltatásáról, a' világ vege előtt: a' világ végen a' Kristus nagy ditsóséggel a' levegőegbe alással és előssora' (a) halottakat az ő mindenható erejével fel támasztja, 's őstán, a' kik akkor elevenen találtatnak, azokkal egyűt, eleibe állattya őkot, és az ő kiralyi melsőfága sereit meg itél kit kit az ő tselekedete sereit. 2. Jollehet pedig minden halottak fel támasztatnak akkor, de nem egy állapottal: mivel a' hivek fel tamadafa lesű az őrk életre, és annak az egyesűlesnek ereje által, mely ő kőzöttők és a' Christus kőzt vagyon, 's az ő meg elevenítő lelkének munkalkodása által mégyen vegbe: a' másoké ellenbe az által a' Christus hatalma által, mellyel az ő bősű allo igazságot vési vegben. 3. Hasonlokeppen az iteletis nem egyképpen solgaltat ki mindennek, mert az hivekre nevezve, a' kik az ő jobjafelől allanak, sármazik a' kegyelemből, és a' kegyelem őrságához való tisztis őnékie, 's nemis lehet az ő kőzben jaroi tisztire nevezve annélkül: a' hitetlenekre nevezve pedig, csak sűnt az Atyától neki engedteret hatalomból és uraságból lesű, mely noha valamint nezi ugyan az ő kőzben jarásatis, de ellehetne annélkül. 4. Ezek az ő gonos tselekedetek mia el űzettetnek nagy ségyennel,

S 4

a Resurrectione & iudicium.

JOHAN-

IN QUA
ARTIUM ET SCIENTIARUM
OMNIUM UTILITAS, EARUMQUE
ORTUS ET AB ADAMO
AD HEBRÆOS,

A B

Hebræis ad Chaidæos, ab his ad Ægyptios, ab Ægyptiis ad Græcos, à Græcis ad Arabas & Latinos progressus, & inter eos cultura promotioque breviter perstringitur. ob hancque causam harum linguarum necessitas probatur;

Postremo modus ostenditur, quo gens Hungarica hujus Sapientiae non tantum particeps fieri, sed brevitas illas omnes si non superare, aequare saltem possit.

Habita cum Recturam in Illustri Collegio Albenfi susci-
peret, A. C. M. DC. LIII, Mense Novembri.

ULTRAJECTI.
Ex Officinâ JOANNIS à WAESBERGE,
Anno M DC LV.

*GENEROSO, ERUDITIONE,
virtute, prudentiâ Nobilissimo*

D.D. JOHANNI DANIEL
de Vargyas, Cellissimi Transylvaniæ Princi-
pis Aulæ Magistro Supremo, Collegii Albenſis Cura-
tori designato, Musarum Transylvanicarum Spei &c.
Domino ac Fautori meo æternum observando.

Riste sane miseris ac inopibus G. D.
sed omnium calculo verissimum est πολυπύλ-
λον illud apud Arabes proverbium: In cá-
nalmakd ro jatimon, salhirszo bátilon; id
est, Si deficiat potestas conatus quoque frustaneus est. Quod
si locum unquam in mortalium quoquam habuit, ego is sum,
qui etiam si omnem moveam lapidem, ut ob ingentia Generos.
Vestra merita, cum quod patriis ab oris remotè peregrinan-
tem, à mordaci mole colorum lingua strenuè defendere digna-
tus sis, tum vero quod redeunti aque ac ante faceas; gra-
tum me ac devotum clientem ostendam, nihil proficiso: adeò
namque deest mihi potestas, ut omnes conatus in fumum ab-
eat, nisi chartaceum hoc munusculum, primitias laborum
meorum patrisorum, quam erga te meritorum a qua bonique
consulas.

Generosæ Nobilitatis Tuæ devo-
tissimus cultor

JOHANNES APACIUS.

JOHANNIS APATZAI
O R A T I O
D E
STUDIO SAPIENTIÆ.

Mirari equidem vehementer debeo
Auditores; universam fere æconomia
bonæ rationem à vobis, quorum tueri
eam intereat, everſam, peſſundatam, ho-
dierno vestro hocce facto jacere, Quo-
tus quisque namque æquorum Patrum
familias ad exigendam publico præſertim in loco à suo
famulo rationem, convocat universos suos contribules?
cum contentos eos solos plerumque videamus, in re-
motissimo conclavi benigne cum eo conferre, ne nimio
vel pudore vel timore, earum rationum quæ alioqui ab
ipso adferri possent ilico obliviscatur. Certe si M. Cice-
ro in aliena etiam causa, quum de tempore dicendi vel
cogitaret duntaxat, totus cohoreſcebat, ego à Tulliana
facundia remotissimus, pro me ipso siquidem causam
dicere, peregrinationisque & absentia rationem redde-
re coactus, solâ vestri tot & tantorum umbrâ confestim
obtuerer, turpiterque corruerem & conciderem; nisi
ferenæ vestrum omnium frontes exanimem benigne e-
rigerent, credique à me impetrarent, non tam ad seve-
ram rationis exactionem, quam ad super plura & majo-
ra constitutionem illustrissimam hanc panegyrim con-
vocatam esse. Tam incomparabilis igitur benevolentia
spe fretus, vos Humanissimi Aud universos oro rogo-
que, mihi de rebus unde omnium nostrorum maxime
vero Scholarum Transylvanicarum salus dependet, de
Sapientia videlicet studio, oratione rudi ac incompta
dicenti linguis auribusque favere unanimes pergit.

Sapientia Auditores sensu proprio & immediato dicitur de rebus corporalibus. Sapere enim nihil est aliud quam rei gustatæ virtutem & efficaciam animo percipere. Unde non inconcinne desectitur ad exprimendum mentis humanæ actum, quo principiorum & axiomatum propositionum ἐννοεῖται ita penetramus, ut quæ inde deduci possunt prævideamus. Verumtamen dicitur quoque de omni eruditione, sapientia, intelligentia & uno verbo universâ Encyclopædia seu rerum scitu necessarium methodica comprehensione: atque ad hunc nos significatum impræsentiarum attendimus, ut animus sit hac voce completti, totum illud, quod homini in hac vita scitu optimum ac necessarium est. Quod quidem duum generum quum sit, sermo & eo significatæ res: sapientia quoque non immerito dicitur versari circa res ipsas, & sermonem quo res perceptæ aliis communicantur. At vero quum res ita sint comparatæ, ut vel lumine naturæ vel gratiæ à nobis cognoscantur: ab illis orta scientia seu cognitio, post generales omnium omnino rerum affectiones quas Logica docet, imprimi quoque perstringit corporis utramque quantitatem Mathematicam, discretam videlicet quam Arithmetica, & concretam quam proponit Geometria. postea vero totius universi partes, cælum cum stellis in Astronomia, item corpora omnia terrestria, de quibus spontanea si sint & pure naturalia, Physica; at vero si forma externa ab artifice quodam iis introducat Mechanica agit: ab his vero quæ scilicet lumine gratiæ seu scripturæ cognoscuntur fluens scientia & sapientia tractandam sibi proponit universam vitam humanam cum rebus à Deo in scriptura revelatis, quarum quædam salutis nostræ confectionem mysteriosam, ut Theologia: aliæ vitam honestam ut Ethica: domesticam, aliæ, ut Oeconomica: quædam verò civilem, ut Politica: quam quatenus legibus consuetudine receptis regitur, Jurisprudentia sibi vendicat, respiciunt: quæ omnia scitu quum sint valde necessaria, nomine sapientiæ includi necesse est: Nec vero ab ejus longe lateque patentibus finibus, doctrina sermonis excluditur, sed tum sermo Hebræus omnium sermonum mater, tum reliqui, maxime vero

Græcus,

Græcus, Latinus & Arabicus comprehenditur, ita quidem ut voce seorsim consideratas Etymologia: orationem puram, Syntaxis: ornatam tandem Rhetorica exhibeat. Quæ omnia sapientiæ nomine etiam venire & posse & debere sapientibus clarum est.

Hæc vero est illa sapientia, cujus cum de utilitate: ad hanc nostram ætatem propagatione: & discendi, docendi, promovendique methodo aliquid dixerim, dicendi finem faciam. Cavere vero per utilitatem intelligaris aliud, quam artium dictarum bonitatem & perfectionem, quam artis inventor spectavit vel spectare debuit: & usum quem singulæ bene excultæ discentibus præstant. Nec vero propagatio earum hic aliud est, quam varia variarum ejus partium apud varias gentes à Mundi exordio cultura & conservatio. Methodus autem quid? ordo, inquam ego, mediorum ad quæ omnes omnigenæ sapientiæ Patres seu Curatores, matres seu docentes, & Filii qui hodie discipuli dicuntur, noctes diesque aspirare pergant, si conatum atque laborum utrinque exantlatorum, suavissimum opportuno tempore fructum læti decerpere satagunt.

Si de artium memoratarum utilitate, Aud. nihil dici posset aliud, quam quod se invicem mutuo juvent auxilio, adeo quidem ut nemo ex iis unam perfecte comprehendere queat, nisi alias omnes una opera didicerit, dictum satis esse arbitrarer quo vere studiosorum animos ad omnium disciplinarum studium methodicum inflammarem: nîqui tam ferreo ne dicam plumbeo sint pectore, ut Meridiano clariore nitidorem hanc sententiam vel non penetrent, vel malitiose tanquam supervacaneam repudient. Quid quippe in universa doctiorum schola tritius? Quid clarius? Quid fide dignius? Quam Theologiam, omnium scientiarum, dignitate, utilitate, necessitate facile principem, sine rerum naturalium cognitione explicari ac contra adversariorum insultus defendi non posse? Dispeream si non omnium scientiarum adeoque totius Encyclopædiæ ope, in scriptura evolvenda indigeam, quando latifundium ejus quaquaversum considero. Ut ut namque verum sit, scripturam sufficientem sibi esse

418 JOHANNIS APATZAI ORATIO
 esse, adeo ut non debeat quis aliunde ipsi lucem inferre
 sed efferre: verius multo est illud intelligendum tan-
 tummodo de rebus ad salutem necessariis. At bone
 Deus! quot nam res sunt per universam scripturam
 dispersæ, quibus in salutis negotio nos carere potuis-
 semus nisi Deus Ter Opt. Maximus summam ac incom-
 prehensibilem suam Sapientiam bonitatem ac potenti-
 am, in iis contemplandam nobis reliquisset? Explicet
 mihi quis naturæ rerum congruenter per Deum im-
 mortalem vos omnes obtestor Auditores! primum &
 secundum Genesios caput non insignis Astronomus,
 Physicus & Geographus? Ennaret quis Salomonis & E-
 zechielis templum non Mechanicus? enarret Taberna-
 culum, altare, arcam fœderis, candelabrum & plura si-
 milia. Enarret prophetias & Apocalypsin non histori-
 cus? distribuat terram sanctam Palæstinæ non Geogra-
 phus? instrumenta musica passim obvia non Musicus?
 Supputet primum Numerorum caput non Arithmeti-
 cus? ostendat altitudinem cœli, solis & nubium supra
 terram non Geometra? quid? ostendat ex infinitis S.
 Sancti ratiocinationibus unius vim & efficaciam non
 bonus logicus? At vero quam egregie Scripturarum
 exempla, prophani rerum Ethicarum, Politicarum, OE-
 conomicarum & Juridicarum scriptores illustrent am-
 plicent & probent, ille demum mihi negabit, qui de
 Stobæi sententiis aliorumq; multorum de Ethica & Po-
 litica libris, ne fando quidem unquam audivit, quique
 si minimum in scriptura de re quapiam didicit putat se
 rem totam quam apprime nosse. Hi non animadvertunt
 sapientem non dicere quod nesciat, non animadvertunt
 Deum voluntatem suam non anseribus promulgasse, sed
 hominibus, qui sensu, observatione, inductione & ex-
 perientia rerum, mentem ad altiora capessenda exor-
 narunt suam. Adde quod maxima rerum pars in S. Scri-
 pturis ne commemoretur quidem, quod indices disci-
 plinarum inspicienti è vestigio ad oculum patet. Quid?
 si facta hæc ex digito putetis Aud. loquentem Augu-
 stinum, summum illum Ecclesiæ Doctorem attendite.
 Qui ad doctrinam Christianam recte & ex ordine per-
 ciendam, non modo literas latinas, græcas & hebraicas
 sed

DE STUDIO SAPIENTIÆ. 419
 sed artes uno nomine omnes ingenuas, necessarias pro-
 fitetur, & libris quatuor in hoc argumento consumptis
 ad eas cohortatur: At potius attendite & animadverti-
 te, quæ verus, verus inquam Deus ad Jobum ho-
 minem divinum voce divina ac cœlesti profatur.

איפה הית ביסרי-ארץ הגד אם-- ידעת בניה: מי-שם
 ממדיה כי תדע או מי-נמטה עליה קו: עלמה אדניה
 השבעי או מי- ירה אבן פנתה: ברן יחר כוכבי בקר וירעו
 כל-בני אלהים: ויסק כדלתים ים בניחו מרחם יצא: בשומי
 ענן לבשו וערפל התלתו: ואשבר עליו חקי ואשם
 בריח ודלתים: ואמר עד-פה תבא ולא תוסיף ופה ישית
 בגאון גליך: הומיך צוית בקר ידעת השחר מקומו: "
 התבוננת עד- רחבי-ארץ הגד אם ידעת כלה: איזה
 הדרך ישכן-אר וחושיך איזה מקומו: כי תקחנו אל-
 גבולו וכי תבין נתיבות ביתו: "
 חבאת אל- אצרות
 שלג ואצרות ברד תראה: איזה הדרך יחלף אור יפץ
 קדים על-ארץ: "
 הש למטר אב או מי-הוליד אנלי-
 טל: מבטן מי יצא הקוח וכפר שמים מי ולדן: "
 חתקשר מעדנות כימה או-מושבות כשיל תפתח,
 ההוציא מורת בעתו ועיש על בניה תנחם: הירעת
 חקות שמים אם-תשים משטרו בארץ

Attendite inquam hæc, suspicite & admiremini, ex
 ore præpotentis Dei oracula geometrica de fabrica
 mundi, terræque basibus & situ, de valvis & vestibis
 vinculisque maris & terræ. Oracula optica de loco lu-
 cis & tenebrarum. Oracula meteorica de nive grandi-
 ne. Oracula astrologica de Plejadibus Orione Arcturo,
 Boote: de cæli imperio in terras ac dominatu: oracula
 geographica de terræ mensura & latitudine. Sed ut e
 diverticulo instituta oratio in viam redeat, ignoscite
 enixè vos omnes rogo Aud. si immensum illud pelagus
 rerum

420 JOHANNIS APATZAI ORATIO
rerum naturalium impræsentiarum ad per navigandum
non ingrediar. Deficiet profecto me tempus loquen-
tem de nobilissima earum parte cœlestibus videlicet cor-
poribus, puta cœlo, stellis, planetis, cometis, aëre, me-
teoris; deficiet inquam tempus si à Cedro Libani cum
Regum omnium sapientissimo Salomone, ad muscum
è pariete enascentem loquar; deficiet si ab Elephante
ad pulicem & lendem, si à Balæna marina ad fluviati-
lem fundulum, si ab aquila avium rege ad apim avium
minimam loquar; & horum omnium infinitas ad vi-
tam humanam utilitates, innumeros eorum, vel ad
jucunditatem vel ad ornatum vel ad vitam prorogan-
dam, vel ad morbos ex corpore pellendos usus nume-
rem; omitto namque Magiæ ignorantiam, innumeris
per omnia secula innocentibus atrocem mortis causam
extitisse.

At vero quantum physicis rebus Mathematica lumi-
nis adferat, Timæus Platonis, Physica Aristotelis, Philo-
sophia Cartesii maximo sunt argumento. In Timæo e-
nim Platonis Deus mundi animam rationibus Arithme-
ticis & proportionibus componit: deinde corpus geo-
metricis figuris architectatur. Aristotelis vero tota de
motu & quiete, de tempore cœloque, de animalium
ortu, progressu, historia, totaque omnino physica non
solum exemplis, sed fundamentis mathematica est.

Dissentitne vero Cartesius ab his? ipsemet responde-
at. Nihil (inquit) hic addam de figuris, nec quomodo
ex earum infinita varietate, motuum quoque varietates
innumeræ consequantur, quia satis ista per se patebunt,
ubique usus veniet ut de ipsis agamus. Et suppono
meos lectores vel prima elementa Geometriæ jam no-
visse, vel saltem ingenium satis aptum habere ad Ma-
thematicas demonstrationes intelligendas. Nam plane
profiteor, me nullam aliam rerum corporearum ma-
teriam agnoscere, quam illam omnimodo divisibilem,
figurabilem & mobilem, quam Geometriæ quantitatem
vocant & pro objecto suarum demonstrationum assu-
munt; ac nihil plane in ipsa considerare, præter
istas divisiones, figuras & motus; nihilque de ipsis
ut verum admittere, quod ex communibus illis no-
tionibus

DE STUDIO SAPIENTIAE. 421
tionibus, de quarum veritate non possumus dubitare,
tam evidenter deducatur, ut pro Mathematica de-
monstratione sit habendum. Et quia sic omnia naturæ
phænomena possunt explicari, nulla alia physica prin-
cipia puto esse admittenda, nec alia etiam optanda, &c.
Tantane inter vos summi philosophantium Coriphæi.
de mathematicarum utilitate symphonia? tantus consensus?
ô nos veterno ignorantia sepultos! ô segnes atque de-
sidiosos! nondum expergiscimur? nondum auribus
percipimus? nondum suavissimus horum consensus
motum vitamque mathematicam in nobis efficit nonne
cum Platone animadvertimus non tantum τὸν θεὸν
μάλιστα πάντων γεωμετρεῖν! sed in ipsismet nobis
quod quiescimus, quod sedemus, quod surgimus, quod
stamus quod ambulamus & progredimur, Geometriæ
usum esse? Et nos philosophi scilicet pulchri, totam
Mathesin ejurantes, horum omnium rationem reddere
& explicare conamur! Convertite oculos in Academiam
Platonis epigramma ὁδεῖς ἀγεωμέτρητοι· εἰσιὼν &
ineffectabilem Mathematicarum utilitatem ad omnes artes
scientiaque penitus cognoscenda discite. Ut nonnisi
cum summa ratione Augustinus olim & divinis & hu-
manis rebus illum arcendum putet, qui non sit nu-
merandi cognitione, (parte scil. mathescos prima)
instructus, Et Plato, quid? inquit, nunquam anim-
advertisti, qui natura Arithmetici sunt, eos ad omnes
artis percipiendum perspicaces & acutos esse? ac si
tardi & hebetes in hoc studio erudiantur & exercean-
tur, si nihil aliud adjuventur, at tamen confessione
omnium promptiores & acutiores fieri. Et idem in
Epinomide Arithmetici artibus tantum tribuit, ut
statuat hominem ejus facultatis imperitum, insi-
pientissimum & amentissimum esse. Verè igitur Pytha-
goras, verè Plato, verè Aristoteles, verè Cartesius ipse,
mathematica physicis disciplinis præire voluerunt. Imo
hoc idem voluit Hyppocrates, voluit Galenus: Etenim
Hyppocrates, Arithmetica quidem ad morborum in-
tensiones, remissiones, periodos, mutationes, judicia: Ge-
ometria vero ad ossium situm, ordinem, luxationem,
repo-

422 JOHANNIS APATZAI ORATIO
repositionem, contritorum refectionem, compositio-
nem, exemptionem, affectionem denique omnem atque
curationem, Thessalo suo filio studiose perdiscendam
præcipit. Cujus exemplo Galenus: Athletæ (ait) ple-
rique omnes in gymniciis ludis coronam expectant: con-
sequendi tamen studium nullum adhibent: Ita Medici
plerique Hippocratem mirifice extollunt: omnia ta-
men potius efficiunt quam ut Hippocratis similes esse
videantur: Hippocrates & Geometriam & Astrono-
miam summo ad Medicinam adjumento esse censet: at
ii invehuntur in earum artium studiosos: tantum abest
ut sibi capessendas & cognoscendas arbitrentur. Eho-
dum igitur sciole luminibus mathematicis orbare, quid
plus in physicorum philosophorum schola, quam Poly-
phemus ab Ulyssæ occæcatus in spelunca videris? Enim
vero quid Astrologia tora, quid aliud est quam Arith-
metica numeratio motuum cœlestium, quam Geome-
trica globorum cœlestium & stellarum, secundum lon-
gitudinis, latitudinis, altitudinis spatia figuratio & di-
mensio? Quid vero Politica vel Ethica seu Platonis seu
Aristoteles seu ipsiusmet Dei, quam bonarum actionum
atque administrationum partes ratione, proportionem,
symmetria definire? Atque hinc quoque est quod ho-
die in Gallia, Britannia, Dania, Polonia, Italia, Hunga-
ria, Transylvania bellum sine Germano milite nullum
geritur, quia inquam, artes Mathematicas illi supra o-
mnes excolunt. Exinde est etiam quod Germania gene-
rum omnium arma nova quotidie machinetur. Sed jam
lachrymari magis quam orare mihi competit, dum ad
æternum & summum totius gentis Hungaricæ dedecus,
ut ut torvis oculis, intueri tamen debeo calamitatum,
miseriarum, pudendæque infortiæ ac socordiæ nostræ
immensum pelagus, atque indelebilem maculam, qua
factum est ut non amplius nos armorum vi, non am-
plius captivitatis jure, uti Hebræi olim vomeres & ligo-
nes suos exacuendos ad Philistæorum castra deferre co-
gebantur; sed sponte nostra ex mera somnolentia, ex
pura puta incogitantia, ex asinina ignavia, ex rationali
homine nedum regno indigna imperitia, ex stupefacta
& sauteriata conscientia, qua nostram non sentimus
miseriam.

DE STUDIO SAPIENTIÆ, 423
miseriam, & (ut verbo dicenda dicam) ex scotomate,
quo à Deo percussi sumus, ne nuditatem, egestatem,
paupertatem nostram videamus: in omnibus fere me-
chanicis rebus confugimus ad peregrinos. Mentiar si
non peregrinus nobis fundator, peregrinus tormento-
rum fusor, peregrinus explosores; figulus, arcularius,
pannifex, lapicida, horologarius, & reliqua mechani-
corum artificum genera, adeo sunt peregrina, ut res i-
psas quibus illis utendum, ipsorum nomenclaturâ ferè
omnes vocemus. Vah! pudeat nos tandem tantæ im-
prudentiæ; tædeat amplius barbaros, bardos, stupidos,
imperitos ab iisdem nominari; quid prodest peregrinis
suavissimam risus materiam in æternum fore. Rident
illi, & merito, namque riderem & ego, dum Hungaris
imperitis res suas vendunt ut volunt, dum pecuniam
fraudulenter illis emungunt, dum se aliorum paupertate
locupletatos sentiunt. Quid verò tandem de Diale-
ctica arte scilicet artium & scientiâ scientiarum dicendum?
quæ [quatenus naturalis] cum nihil sit aliud quam rati-
onis vis, mentibus nostris insita, per quam disputamus
& ratiocinamur, per quam movemur & excitamur ad
inquisitionem & investigationem rerum; per quam, ut
per solem mundus, sic animus partibus omnibus ad ra-
tiocinandum illuminatur: per quam multis seculis an-
tequam ulla de differendo litera esset innumerabiles ho-
mines prudenter & acutè disputarunt, differuerunt, ra-
tiocinati sunt: cumque artificialis effigies quædam &
imago ejus esse debeat, quæ omnes omnium omnino re-
rum rationes in genere invenire, easque naturæ suæ con-
gruenter disponere doceat: præ immensa ipsius ma-
jestate & amplitudine, linguam cum calamo suffamina-
ti sponte sinam, ne infra ejus dignitatem quicquam mihi
excidat, hoc unico contentus elogio: quod uti
porta.

Mirabunda videt vacca recentis opus;

Oportet nos ad omnia instar brutorum obtupescere ni-
si logico instrui nos sinamus lumine, & hoc operam de-
mus ut nihil cogitemus, nihil loquamur, nihilque aga-
mus, ubi logicæ virtutem clarissime non deprehenda-
mus sentiamus ac videamus.

Ad

Ad eam jam Sapientiae partem nostra se converteret
ortio, quæ linguas illas exhibet, in quibus Sapientia à
nobis impræsentiarum explicata, vel tota vel maximam
suam partem est abscondita, adeo quidem, ut nemo eâ
potiri se jure merito dixerit, nisi nuce hac fructû nucle-
um exinde edat, id est nisi linguâ perceptâ scientiam in
ipsa latentem sapienter eruat, opportunaque deriva-
tione in suum usum transferat. At vero quum non tan-
tum sit impossibile sed minus etiam utile & necessarium
omnes illas quæ aliquid boni continent perdiscere,
contenti debemus esse paucis iis, quæ vel serè omnem
sapientiam vel majorem scientiarum partem sibi ex-
plicandam sumserunt. Quænam autem illæ Ortum, pro-
gressumque sapientiae ac scientiarum perpendite Aud,
& inspicite quæso mecum quam varia & mirabilis ejus
ab una gente & lingua ac alteram migratio & deporta-
tio, videbitis illic quænam etiam ejus rei gratia linguæ
maxime discendæ ac colendæ supersunt. Etenim in-
exhaustus ille omnis veræ ac solidæ sapientiae Oceanus
Deus, ineffabilem ac immensam suam cum æterna ejus
bonitate & summa potentia sapientiam, in creaturis
postquam vivis cepinxisset coloribus, creavit Hominem
Adamum universorum nostrum communem parentem
quam omnis recti bonique cognitione, & humana di-
vinaque sapientia imbuat ac exornavit, utriusque vero
illustre ut ostenderet specimen, tria extemplo ipsi ob-
jecit magnifica diligentique consideratione dignissima
exempla: Imprimis autem demandatâ ipsi horti illius
omnis generis deliciarum culturâ, experiri voluit
non tantum cognitionem arborum, herbarum fruti-
cumve, sed maximè syderum astrorumque summam
peritiam, ut pote sine quibus illa cum ratione colere,
neutiquam esset possibile, unde Virgilius non minus
elegantè quam physice & sapienter canit Georg.
1. 50. At prius ignotum ferro quàm scindimus æquor
Ventos, & varium cæli perdiscere morem Cura sit,
ac patrios cultus habitusque locorum: Et quid
quæque ferat regio & quid quæque recuset. Hic se-
getes, illic veniunt felicius uvæ: Arborei fetus
alibi, atque injussâ virescunt Gramina, Deinde vero
aliud

aliud etiam humanæ sapientiae speculum ipsi præbuit,
adduxit namque ad ipsum omnis generis animalia, qui-
bus omnibus naturæ congruenter nomina imponere jus-
sit. At quanta ad hanc rem requiratur sapientia & pru-
dentia, Socrates mortalium sui temporis sapientissimus
in Platonis Cratylo luculenter docet. Αρ' εἴ αὖ βέλτιον
ἢ τὸ ἐκάσῳ φύσει πεφυκὸς ὄνομα τὸν ὁ νομοθέτης
ἐκείνῳ εἰς τὰς φθόγγας καὶ τὰς συλλαβὰς δεῖ ἐπίστα-
σαι τεοθέναι, καὶ βλάπτειν ὡς αὐτὸ ἐκείνο εἰ ἐστὶ ὄνο-
μα, πάντα τὰ ὀνόματα ποιεῖν τε καὶ πείθεσθαι εἰ μέλλει
κύριον εἶναι ὀνομάτων θέτης εἰ ἢ μὴ εἰς τὰς αὐτὰς
συλλαβὰς ἔκαστος ὀνομαθέτης πείθεται, ἔδεν δεῖ τὸ
ἀγνοεῖν εἶναι ἢ ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν σίδηρον ἅπας χαλκε-
ὺς ἵκθῃσι, ἔ' αὐτῷ ἐνεκα ποίων τὸ αὐτὸ ὄργανον, ἀλλ'
ὁμῶς ἔως αὖ πῶς αὐτῷ ἰδέαν ἀποδιδῶ, εἰ τὸ ἐν-
ἀλλω, ὁμῶς ὁρθῶς ἔχει τὸν ὄργανον, εἰαντε ἐνθάδε,
εἰαντε ἐν βαρβάρῳ, τις ποιῇ. Et paulò post: Κινδι-
νύει ἄρα ὁ Ἑρμῶ γένεσθαι ἢ Φαυλὸν ὡς σὺ οἶε, ἢ
ἔ' ὀνόματι θεῶς. ἔδε φαύλων ἀνδρῶν, ἔδε ἔ' ἐπι-
τυχόντων καὶ Κρατύλος ἀληθῆ λέγει, λέγων φύσει
τὰ ὀνόματα εἶναι τοῖς πρῶτοις γράμμασι, ἔ' εἰ πάντα δημι-
ουργὸν ὀνομάτων εἶναι: ἀλλὰ μόνον ἐκείνον τὸν ἀπο-
βλέποντα εἰς τὸ ἢ φύσει ὄνομα ὃν ἐκάσῳ, καὶ δυνά-
μενον αὐτὸ τὸ γε εἶδος πένειν εἰς τε τὰ γράμματα καὶ
τὰς συλλαβὰς.

In quibus præterquam quod Nomenclatorem tam
intime rerum omnium naturam scire docet, ut vo-
cum iis attributarum & sonos & syllabas, earum natu-
ræ congruenter applicet; digito monstrat & rectâ nos
dirigit ad nomina rebus naturaliter insita, seu ab A-
damo inventa ac imposita, quæ quam sint naturalissi-
ma, aptissima, convenientissima, quis dubitet? nisi
qui quid γῆς, quid οὐρα, quid οὐρανός, quid πῦρ quid
deniq; universa Hebræorum lingua sit, & quam sapien-
tissime rerum significatarum exprimat naturam, una cum
igna-

426 JOHANNIS APATZAI ORATIO
ignarissimis sciat. Ut non sine emphasi credendus sit lo-
qui Spiritus S. dum ea esse omnium animalium nomi-
na, quibus ea Adamus vocaverit, affirmat & inculcat.
Sed quæ & qualis nam divina ejus & theologica, quærat
quis, fuerit sapientia? Fuit inquam ego summa ea qui-
dem & verissima: Noverat namque Deum tam perfecte
tam accurate, ut illius nos accurationis non nisi semina
in hac vita habeamus, ut qui vitam vivebat Dei ac pro-
inde vivebat secundum divinam voluntatem. Deo in i-
pso agente, in Dei gloriam. Ut qui legem moralem u-
niversam sibi innatam habuerit, ex qua, ceu ex fonte
perenni, æternæ veritates Ethicæ, Oeconomicæ, & Po-
liticæ, derivantur.

In quo omnium sensibile ac corporale signum, arbor
vitæ ab Omnipotente, ipsi assignata est. At vero post
miserandum ipsius lapsum, fulgentissimæ hujus lucis,
nonnisi scintillæ æque quàm exquisitissimæ relictæ in ipso
sunt, vis scilicet ratiocinandi naturalis, & ante ignorata
sensu sive in se sive ratione effectorum apparentia &
sensibilia sine alterius interventu apprehendente: ob-
servatione sensu percepta eorumque inchoatam cogni-
tionem sedulo notante & retinente: inductione sensu
sæpe percepta & observatione retenta, inter se serio
comparante, & certi quid inde concludente: Experien-
tia denique ac quavis occasione data, certa jam hæc
accuratè & solidè examinante. Quum initio præter do-
na supernaturalia Sanctitatem putâ quâ universam
suam vitam pie & secundum Deum instituebat: & Ju-
sticiam quâ debitum officium proximis id est filiis suis
præstare poterat, quæ totidem erant naturalium dono-
rum vehicula adminicula; donis etiam naturalibus qui-
bus humana natura capax potuit esse, summâ videlicet
intelligentiâ ac proinde perspicaci mentis vi, omnia
singularia in singulis rebus pervidente ac percipiente:
summâ scientiâ causas & essentias rerum cognoscente:
summa sapientiâ principia reciproca & adæquata con-
stituente: summa prudentiâ, ad usum cuncta dispo-
nente: summa denique & perfectissimâ arte, omnibus his
in praxi eruditè utente, copiosè à summo Deo Plasmato-
re suo fuisset cumularus. Quorum omnium, modis
statim

DE STUDIO SAPIENTIÆ 427
statim dictis aliquam quum partem, summo ut ut labo-
re & studio recuperasset: filios suos, (cum quibus lon-
ga (annos puta 930.) vixit societate,) plurima à se in-
venta docuit. Cui illustri est documento Sethus Ada-
mi non tantum filius sed virtutum paternarum & sapi-
entiæ hæres, qui ut ait Josephus à patre educatus, ubi
eo ætatis venit, ut jam quod rectum est discernere vale-
ret. Virtutis studiis se totum dedit: & cum ipse vir
optimus evasisset, etiam nepotes sui similes post se reli-
quit qui quoniam erant omnes bona indole præditi &
patriam absque seditione incolebant, in perpetua feli-
citate viam exegerunt: & sideralem scientiam ac coele-
stium rerum cognitionem excogitaverunt ne autem in-
venta sua ex hominum notitia dilaberentur, & prius
perirent quam pernoscerentur, scientes Adamum uni-
versalem rerum interitum præcecinisse, unum incendio,
diluvio alterum, excitatis duabus columnis, utrique
sua inventa inscripserunt: ut si lateritiam diluvio deleri
contingeret, lapidea superstes hominibus discendi co-
piam præstaret, & quæ inscripta continebat, spectanda
exhiberet, ajunt enim lapideam illam ab ipsis dedicatam,
quæ & nostris temporibus extat in Syria. Quatuor ab
hoc generationibus interpositis descendit Enochus, qui
ad insignem Astronomiæ omniumque scientiarum co-
gnitionem, adjecit etiam vaticinia, ex quibus unum
nobis ab Apostolo Jacobo citatum superest. Hic, hic
est ille à Græcis decantatissimus Atlas, de quo Poëta
Æn. 1. cytharâ crinitus Jopas Personæ auratâ, docuit
quæ maximus Atlas Hic canit errantem Lunam, So-
lisque labores: Unde hominum genus & pecudes: unde
imber & ignes. Arcturum, pluviasque Hyadas gemi-
nosque Triones. Quid tantum Oceano properent se-
tingere Soles Hybeni, vel quæ tardis mota noctibus ob-
stet. Hic per Mathusalachum & Lamechum Noacho,
Græcis celeberrimo Prometheo originem dedit. Per
quem, ut Socrates in Philebo Platonis ait, donum il-
lud Deorum (Logica methodus) una cum igne clarissi-
mo delapsus est. Cui verò esset credibile, hominem
tam artificiosum, in multis aliis quoque non fuisse ex-
ercitatissimum? Præcipue certum cum sit illius ætatis
morta-

mortales, varia à Majoribus suis per traditionem accepisse. Quos mox audivimus in Mathematicis, Physicis, & Theologicis exercitatissimos fuisse. Cum hoc uti primus Mundus, sic prima sapientiæ periodus complementum accepit, Statim enim (sequar hic Heurnum) ad atrocem dominandi libidinem præpostera hominum mens devoluta, Dei cultum sapientiæque studia sprexit contempsit atque extinxit. Cham enim minor Noachi filius, Syriam qui Semi fratris sui erat hæredites armorum vi invadit ac occupat. Pios patres & quæ prophanam quæ Sacram (eorum de redemptionis semine) doctrinam persequitur. Ignem in Ur Chaldeorum urbe, Abrahami patriâ, adorandum ponit, gravi pœnâ in pertinaces promulgatâ. Gnesios hujus filius Nimrod post multas victorias regni sui caput Babel constituit. At vero Ninus filius Sem, à rege deficiens suo, Assyriam occupavit, nobilissimisque & plurimis eam urbibus exornavit. Inter quas amplitudine & magnificentia præfulgens Ninive, domicilium Imperatorum Assyriorum factum est. Hæc quum à Babyloniis justissimâ Dei vindictâ, victa ac triumphata esset, terrarumque habentæ ad Babel urbem iridem amplissimam rejectæ essent, indubieque opes & divitias ita etiam cultum disciplinarum (quem ob urbis splendorem, summum fuisse oportet) urbi Babel restituit. Atque hoc est quod Sapientissimus æque ac eloquentissimus Cicero dicit: Principio Assyrii ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem magnitudinemque regionum, quas incolabant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, motusque stellarum observaverunt: quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Quæ in natione Chaldaei, non ex artis sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione syderum scientiam putanter effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum & quo quisque fato natus esset, Eandem artem etiam Egyptii longinquitate temporum innumerabilibus pœne sæculis consequutis putantur. Hæc Cicero, Sed accessit ingens altissima ac fabulâ nobilitatâ cujusdam turris machina, in qua Bel semiramidis pater astrorum cognitioni dicitur incubuisse,

se. Ut non immerito Plinius ex Epigenis testimonio adfirmet apud Babylonios Dcccxx annorum, observationes syderum, coctilibus laterculis inscriptas fuisse: sicut nec Averroes, qui, quondam apud Chaldaeos non minus perfectam Philosophiam, dicit, floruisse, quam apud Græcos splenduit vigente Aristotele.

Hac tempestate, anno videlicet à Diluvio 291, Zoroaster Bactrianorum Rex, videtur floruisse, à quo, (omnis puta Astronomiæ & Magiæ inventore, ut multi existimant) omnes Indorum, Æthiopum totiusque Orientis philosophi, manavere; primi qui Ethicam, Physicam, ac Astronomiam excoluerunt. Qui à Nino bello superatus vitæ suæ finem fecit. Circa hoc tempus nascitur Abrahamus, qui, Chalceopoli Chami tyrannide ad idololatriam coactâ, evocatus, migrat in Cenahan, ubi Phœnices qui longe lateque in ea dominabantur, plurima docuit, quæ ipse à Babyloniis & antiquis patribus acceperat & propria experientia diu multumque excoluerat. Unde Sabellicus:

Phœnices primi fama si credimus, orsi

Observare polos, motusque & sydera cæli.

Atque iter, & cursus, medio signare profundo.

Hinc multisceus quoque Plinius: Ipsa gens Pœnicum in gloria magna literarum inventionis, & siderum navaliumque & bellicarum artium floruit. Apud hos Abraham aliquot annos commoratus cum esset, totam regionem atrocissima invadit fames, adeo quidem ut eogeretur solum vertere ac Ægyptum petere, quam id temporis annonâ abundare famâ didicerat; eo vero lubentius quod Philosophiæ quoque studium, per vicinorum Phœnicum ac Chaldaeorum vicinatem ac mutua commercia, ibidem egregie vigere erat certissimum. Ad ipsam vero Pharaonem Regem Ægypti veniens, ac cum summo philosophiæ desiderio teneri animadvertens, plurima ei ad huc dum in cognita astronomiæ præcepta tradidit. Unde cum ipsius sacerdotibus quoque (qui ab Hermete Trismegitto Noachi auditore, Chusi padagogo, ejusque liberorum Isidis Osyridisque postea præfecto, & ab Aesclepio ejus discipulo de Philosophia imprimis vero Mathesi non pauca didicerant) de rebus

434 JOHANNES APATZAI ORATIO
 astronomicis multum differuit, eos ad altiore illarum
 rerum cognitionem manuducens, Arithmeticaeque
 cognitione, cujus antea rudes erant, imbuens, nec non
 multos alios divinae sapientiae thesauros ipsis largiens,
 qui postea per Josephum atque Jacobum maximum
 procul dubio incrementum sortita sunt. Sacerdotum
 autem illorum varia erant munia: quidam enim sidera
 duntaxat ex altissimis ac famosissimis illis pyramidibus
 observabant: alii observata dijudicabant, eorum indi-
 cantes effecta alii physicae incumbabant Magiam exco-
 lentes alii, quorum Moysis tempore coryphaei Joannes &
 Jambres: alii ad clavum Reip, sedentes Ethicae & Poli-
 ticae studiosam dabant operam: Regum interea alii res gestas
 literarum monumentis committentes: tractabant quo-
 que alii Geometriam, Geographiamque: Medicinam
 alii summo excolentes studio. Quae omnia in vigore
 fuerunt non tantum ad ingressum Israelitarum in Aegy-
 ptum, sed ad Moysis usque tempora, qui in omnibus
 Aegyptiorum disciplinis institutus dicitur fuisse. Quas
 ille in & post Israelitarum egressum contribulibus suis
 benigne impertitus est donec omnes scientiae & discipli-
 nae à Salomone extremam perfectionem acciperent. E
 Judaea vero sed maxime ex Aegypto in Graeciam philo-
 sophia migravit. Aesculapio transferente Medicinam;
 (à quo decimus septimus Magnus Hipocrates) Orpheo
 Theologiam mysticam: Solone & Lycurgo Leges: Py-
 thagora & Platone (Solonis consanguineo) multisque
 aliis disciplinas alias: quorum plerique ex Graecia,
 summo sciendi desiderio exstimulati, in Aegyptum pe-
 netrarunt, immensosque Scientiarum thesauros inde
 secum advexerunt quum antea non nisi Poetas Linum,
 Orpheum, Homerum, Hesiodum habuerint. Ut Graecia
 alterum omnis eruditionis sit factum domicilium. Enim
 vero (ut Diogenes Laertius ait) philosophiae duo fuisse
 principia: unum quod ab Anaximandro, alterum quod
 à Pythagora fluxit. Anaximandro Thales Milesius qui et-
 iam in Aegypto didicit genere Phoenix praceptor fuit:
 Pythagorae vero Pherecydes Syrus. Appellatumque est
 id philosophiae genus Jonicum, quod Thales ex Jonia
 fuerit: Hoc autem Italicum: quod illius author Py-
 thago-

DE STUDIO SAPIENTIAE, 435
 thagoras in Italia ut plurimum philosophatus sit. De-
 finit autem Jonica quidem in Clitomachum, Chrysippum,
 & Theophrastum: Italica in Epicurum. Quippe Thale-
 ti successit Anaximander: Anaximandro Anaximenes:
 Anaximeni Anaxagoras: Anaxagorae Archelaus: ei
 vero Socrates: qui prior ethicam invenit. Hunc vero
 tum Socratici reliqui tum imprimis Plato: qui veterem
 Academiam instituit. Platoni Speusippus: & Xenocra-
 tes, ei Polemon: Polemoni Crantor & Crantes: Cui
 Archefilaus qui mediam induxit Academiam: Ei La-
 cydes qui novam Academia in venit Lacydi Carneades:
 eiq; Clitomachus: atq; in hunc modum in Clitomachum
 desinit: in Chrysippum autem sic: Socrati successit
 Antisthenes: Antistheni Diogenes Cynicus: ei vero
 Crates Thebanus: Crati Zeno Citticus: Zenoni Clean-
 thes: cui Chrysippus. In Theophrastum vero sic desi-
 nit: Platoni succedit Aristoteles: Aristoteli vero Theo-
 phrastus: & hunc quidem in modum Jonica philosophia
 desinit. Porro Italicae hae series sunt. Pherecydi Pythago-
 ras: Pythagorae Thelaugos filius successit: Ei Xenophanes
 cui Parmenides: huic Zeno Eleathes: Leucippus Zeno-
 ni: Democritusque Leucippo: Democrito complures
 inter quos Neusiphanes Naucidesque celebrantur. Eis
 vero suo ordine successit Epicurus, Philosophi autem
 generaliter in duo genera distribuntur: alteri ex his
 dogmatici sunt dicti: quicunque de rebus veluti com-
 prehensibilibus differunt: alteri ephectici qui consen-
 sum continent & de rebus ita disputant, quasi com-
 prehendi non possint. Dividitur autem eorum philoso-
 phiâ in tres partes: Physicam Ethicam & Dialecticam:
 Physica proprium est de mundo, & de his quae sunt in
 eo differere. Ethicae vero de vita moribusque tractare:
 Porro Dialecticae ambarum partium afferre rationes!
 Circa quae omnia varia dictorum Philosophorum exte-
 rere contentiones ac rixae. Academicis usque ad Pla-
 tonem de omnibus modestè disquirentibus, nihilque
 affirmantibus; Gorgia Protagoraeque exceptis, quibus
 se Socrates summo studio opposuit, ab eorumque im-
 pudètia veterem philosophandi morem vindicavit. So-
 cratis consuetudinem Plato non solum tenuit & proba-

vit, sed mirifice auxit atque amplificavit: post quem
 rursum in Scholasticis altercationibus periclitari cepit,
 cum sibi quisque sua seita & edicta promulgaret, quæ
 sequerentur hi, qui se in eam scholæ servitutem nulla
 legitimæ causæ aut rationis persuasione adhibita dedis-
 sent: hinc Peripatetici à Stoicis, & Stoici ab Epicureis,
 & Epicurei ab utrisque de Deo, de natura, de summo
 hominis bono, de studiis artium id est, de omni sapientiæ
 regno dissensiones extiterunt, in quibus sua quisque ut
 verissima certissimaque defendit, cum tamen in tam va-
 ria contradictione satis constet plus uno, aut potius ni-
 hil omnino verum esse. Contra hos igitur homines Ar-
 chesilas & postea Carneades, ceterique viriliter & for-
 titer Socratis exemplo & virtute se armarunt, ut pristi-
 nam philosophandi libertatem præstantiamque resti-
 tuerent. Quæ philosophandi ratio ad Ciceronis usque
 viguit ætatem. Hinc jam videre est [ait Taleus] cur
 tam multi Epicurei, Peripatetici, Stoici: Aca-
 demici autem tam pauci jam inde ab initio fuerint? Cur
 enim tam multi Epicurei? quia voluptates blandissimæ
 dominæ sunt quæ facile suis illecebris non tantum ho-
 mines aliquot, sed urbes & nationes maximas alliciunt.
 Cur tam multi Peripatetici? quia facillimum est vel im-
 peritissimis in schola totos dies muliebriter altercari, &
 popularem illam sententiā de fine bonorum, quod opes,
 quod honor, quod bona valetudo, quod pulchra cōjux,
 quod perpetua sine ulla offensione prosperitas beatum
 faciunt amplexari. Cur tam multi Stoici? quia multi
 agrestes & inhumani, quibus nulla misericordia, nulla
 humanitate flecti aut moveri, rigide atque austere lo-
 qui, pulchrum gratumque est. Quibus omnibus Epi-
 cureis, Peripateticis, Stoicis cum sententia semel ali-
 qua animo insedit, nefas putant eam deponere, ut ait
 Cicero. Cur tam pauci igitur Academici? quia pauci
 firmo constantique judicio sunt, & plerique discendi co-
 gnoscendique laborem fugiunt: nam si singulas discipli-
 nas, (ut cum Cicerone loquar) percipere magnum est,
 quanto majus omnes? quod facere his est necesse, qui-
 bus propositum est veri reperiendi causā. & contra o-
 mnes philosophos & pro omnibus dicere, Atque hæc
 squal.

squalida philosophiæ facies apud Græcos non tantum
 ad Ciceronis, sed Salvatoris nostri ætatem, quam Cice-
 ro annis 78, præcessit, perduravit, ut necesse habuerit,
 cœlestis ille Philosophus Paulus cum Stoicis & Epicureis
 philosophis Athenis disputare ac contendere. Quorum
 illi religionem prælubitu excogitantes, hi verò omnem
 deridentes, magno semper fuere impedimento Christi-
 anæ Religioni, ut difficulter quispiam ex illorum nume-
 ro ad Christianos transferit, sicut nec ex secta Peripate-
 ticorum, principia à Christianorum placitis nimium
 abhorrentia, defendentium. Soli Platonici seu Aca-
 demici, viri ut pote & sapientes & bene morati, magno
 semper numero Christianam amplexi sunt religionem,
 eamque cordate ac feliciter contra omnis generis adver-
 sarios defenderunt. Quales inter alios fuere Clemens
 Alexandrinus, Justinus, Irenæus, Origenes alique sub
 N. T. Philosophi Græci quæ prophani quæ sacri, qui
 magno numero in Græcia floruerunt usque quo Imperiū
 illius fax nutare inciperet, & immanis Turcarum graf-
 satio suggesta docentium ubiq; locorum occuparet in-
 nocentes bibliothecæ horrendo incendiō multarentur.
 Ecce quo relabitur oratio mea! sed cum lachrymis libet
 meminisse omnium bibliothecarum sub sole instructis-
 simarum celeberrimæ Alexandrinæ. Quam, sanguino-
 lentum illud nec tam homine quam brutō dignissimum
 dilemma Turcarum Imperatoris Omari ad Philoponi
 Grammatici intercessionem per ducem Amrum datum;
 (quod scilicet libri illi vel convenirent cum Alcorano
 vel ab eo dissentirent, Si convenirent sufficeret Alco-
 ranus, si dissentirent, tollendos esse,) è medio barbæ
 sustulit. Omnes namque inibi contenti libri, in balnea
 comburendi, jussu Imperatoris sunt distributi, quibus
 calefaciendis post semestre demum spatium absumpti
 sunt: quod mirari satis non poterit qui ex historia Sa-
 racenica didicerit. Alexandria quatuor balneorum
 millia tunc temporis fuisse. O diem toti Reipublicæ li-
 terariæ luctuosissimum! o infaustissimum! nunquam
 annumereris festivis, & solennibus Musarum diebus;
 nunquam sapientiæ phœbus tibi exoriatur! maledictus
 sit ille cujus imperio tum subjectus fuisti, deleatur me-
 moria

434 JOHANNIS APATZAI ORATIO
moria illius ex Dominantibus super populis. Adeste
Musarum filii, componite vos mecum ad luctum! Ere-
pti namque vobis tum sunt celebres philosophi, theo-
logi, mathematici, philologi & historici, quorum no-
mina cum operum titulis, modesti in Authoribus con-
spicitis ipsa vero nunquam in æternum usurpabitis. Sto-
lida tamen hac Turcarum barbarie grassante pristinum
excussere veterū ingenia Arabum. Omniadaram nam-
que Imperio (quo non aliis (ut kadi Saed ait) incubue-
re studiis Arabes, quam linguæ suæ & juris peritiæ, ex-
cepta Medicina gratiam illi conciliante necessitate) ad
Hashemidas devoluto, eorū ordine secundus Abu Gya-
far Almanfor, artium nobiliorum fautorem se præbuit,
legisque quā exelluit peritiæ, Philosophiæ etiam ac præ-
cipuè Astronomiæ studium adjunxit: at qui, res ad il-
lud quod postea attigerunt fastigium, evexit, septimus
fuit eorum Al Mamon. Ille (sunt verba Pococke) ea-
rum studio flagrans debitumque iis honorem deferens,
ut eas loco suo quæreret, præcipuos Græciæ Scriptores
(qui supererant) è Principum bibliothecis Legatorum
intercessu erutos, undique congerere, præmiis propo-
sitis interpretes peritos ad eos in linguam Arabicam
transferendos allicere, alios ad eosdem legendos hor-
tari, ipse doctorum dissertationibus interesse, iisque
animos addere, nullum denique non movere lapidem,
quo quicquid erat bonarum artium promoveret. Digni
Principe conatus! Ita brevi factum est ut per totum O-
rientem & occidentem quaquaversum se diffunderet A-
rabum lingua, & in ea expressus ac effigiatus omnigenæ
sapientiæ splendor. Fœventibus igitur apud Arabes
Almamone, & qui ipsi in imperio succederent bonas li-
teras, eo usque tandem (ut cum Savilio loquar) studio
& ingenio profecerunt, ut vix ipsis Græcis cedere vide-
antur. Homines scilicet acumine & diligentia præstātes
nihil in ullo literarum genere inactum reliquerunt. Ni-
hil habuit Græcia eximium, quod non suum fecerint, de
suo quæ non acceperant multa non minus eximia pro-
tulerunt. Luculentum hujus rei testimonium est in A-
verroë illustrissimo Aristotelis & interprete & Com-
mentatore; Elementis Euclidis in Arabicam linguam
versis,

DE STUDIO SAPIENTIÆ. 435
versis, & demonstrationibus quam optimis illustratis.
Avicenna Medico & Philosopho insigni qui (natus A. C.
984.) nondum decenni major, literas humaniores &
quicquid scientiarum ad Alkorani intellectum pertinet,
caluisse dicitur, & totam *ἐγκυκλοπαιδείαν* ante an-
num ætatis 18. absolvisse, quo temporis spacio nec u-
nam noctem integram dormivisse perhibetur, nec inter-
diu aliis rebus quam lectioni vacasse, cum aliquid illi
difficile intellectu occurreret, ad templum, nodi istius
solutionem à Deo precibus impetraturus se conferre so-
litus. Nec referam magnum illum Philosophum Medicū
Juristam ac Theologum R. Maimonidem cui in Hispania
(A. C. 1131) nato, quantum Arabicæ linguæ studium
profuerit, ad Cleanthis lucernam elaboratum, admiran-
daque eruditione refertissimum ejus opus, More han-
nebhocim palam facit. Nihil dicam de eximiis in omni
genere scientiarum voluminibus, ab Arabibus, septin-
gentis annis integris, quibus studia apud eos, per uni-
versam fere Africam & Asiam & Europæ quoque regnum
Hispaniam floruerunt, conscriptis. Sed enim quum
nihil in eodem statu semper permaneat languescere sub
barbaris Turcarum armis capere demum apud eos hæc
studia & cum honore pristino, pristinum etiam vigo-
rem amisere.

Hisiisdem barbarorum horum immanibus grassatio-
nibus. Musæ è Græcia pulsæ, novas in Italia & Gallia
sedes quæsiere, non quasi larium nunquam ante, pro
filiabus eas agnovisset: quum inde à Ciceronis ætate
(qui primus omnium Latinis sua propria lingua philo-
sophiam, ut aliquot in locis ipsemet testatur, conscri-
psit) floruerint in eo viri undiquaque doctissimi & cele-
berrimi Lucretius, Virgilius, Ovidius, Horatius, Plini-
us, Tertullianus, Augustinus & multi alii, ne de Ennio,
Plauto, Terentio &c. quicquam dicam qui Cicerone
ipso antiquiores sunt, nec tanti philosophi. Sed quia
disciplinæ, quæ inde usque à prima Italiæ, sub Gottis
facta devastatione, eoque sepultæ profunda barbarie,
jacuerant, è Græcis fontibus Græcorum in Italia exu-
lantium opera labore & summo studio restitutæ, re-
vixerunt. Horum primi fuerunt Immanuel Chrysoloras.

Gregorius Trapezuntius, Theodorus Gaza, Johannes Argyropylus, Demetrius Chalcondyles, Marcus Musurus, Johannes Lascaris, Gregorius Typhernas, Hieronymus Spargiata, per quos Græcismo post multa secula in Latium reducto, disciplina etiam liberaliores humaniores: à sordibus & dumeris Scholasticorum liberata, pristinum vigorem recipere, Aristoteles, alique Græci publice doceri, volumina veterum Græcorum traduci, utilissimæ commentationes & vigilæ lucem aspicere, typis mandari, cœperunt. Quo pacto illi (quod Gazæ potissimum laus est) audaci quidem, sed felici admodum successu, facultatem linguæ latinæ quoque non mediocriter locupletarunt. At enim postquam nimia credulitas hominum corde passim occupasset, Aristotelique omniscientia quædam philosophica attributi cœpisset, excitavit Deus præcedenti seculo, post renatam, per Lutherum, Bucerum, Oecolampadium, Zuinglium, Calvinum, Evangelii lucem, Petrum Ramum qui sinceriori philosophiæ jam tum animam agenti, opem ferret, à quisquiliis sequioris seculi repurgaret, falsas & Christianæ veritati repugnantes opiniones refutaret, tenebras cymmerias luce veritatis dispelleret, confusumque philosophorum chaos, lumine artificiosæ methodi in pulchrum ordinem redigeret. Luculenti horum testes sunt Grammatica, Rhetorica, Dialectica, Arithmetica, Geometria. Testes scholæ ejus Grammaticæ, Rhetoricæ, Dialecticæ, Mathematicæ, Physicæ, Metaphysicæ, & Commentaria de Religione. O pia doctaque anima! utinam minimam eloquentiæ tuæ portiunculam possiderem! ut si tempus non deficeret possem de tragico tuo eventu, coram celeberrimo hocce conventu, cum gratia dicere! Tu postquam Lutetiæ Parisiorum, in Aristotelem Animadversionibus, more omnibus philosophorum seculis usitatissimo & approbatissimo edidisses, existimatus es omnes artes conturbare, jura humana & divina pervertere, omnem humani judicii libertatem eripere, denique è mundo quasi mundi solem tollere: ignique utpote tanti sceleris scilicet! parens expiandus adjudicatus es. Tu, vix adhuc tuis animadversionibus lectis; non ad in-

Aca-

Academia hac de re disputationem, sed ad Prætorii Tribunalis capitalem contentionem Academiæ nomine raperis, novique & ante hunc diem inauditi criminis accusatis, quod Aristoteli repugnando Theologiam & artes enervares: de fama & fortunis omnibus periclitaris: Animadversiones & Institutiones tuæ inducta & incognita causa condemnantur: earum auctori toto philosophiæ regno velut aqua & igni, gravi etiam pœna addita interdicitur, ne unquam vel scribendo vel dicendo in ullam philosophiæ partem ingredereris, ô tristem! ô miseram sortem hominum! ecce quo dementiæ processum est! viden', quod qui de mortalibus optime meretur, pessime audit! Ast Dei immensam bonitatem! Per Cardinalem Carolum Lotharingum judicium tam sanguinolentum abrogatur, Ramus pristino statui restituitur oprataque in philosophando libertate per Regem iterum potitur. Hinc postea ingens ille Philosophorum reformationum numerus, qui duce tali & tanto doctissimas utilissimasque in authores quâ prophanos qua Sacra edidere Commentationes, non minus felices in suis cogitatis quoque excolendis ac bono publico communicandis: Qua de quoque extant testes omni exceptione majores, varii nimirum Encyclopediarum scriptores, Martinius, Fabritius, Alstedius, Keckermannus, alii, in quibus [etiam invitis] qui Ramum non videt, cæcus est. Nos cerrè in nostra Encyclopædia hoc operam dedimus, quod si Ramum è mortuis resurgere contingeret, hanc præ cæteris pro sua agnosceret, gratiasque nobis ageret, se non tantum sui voti per nos primum factum compotem, sed linguæ Hungaricæ ignarum per nos Hungaris Hungaricè tandem philosophari. At quia nec unius hominis nec unius erat seculi, philosophicam Sapiëntiam omnibus suis numeris absolutam reddere, noluit Summus ille Deus nostram quoque ætatem suæ bonitatis testimonio privatam, verum in ultima hac mundi senectâ excitavit, ad præcedentium seculorum summam invidiam, Renatum des Cartes Philosophiæ totius Restauratorem, unicum seculi nostri Ornamentum & decus, virum tam genere & prosapia quam eruditione & virtutibus Nobilissimū.

T 5

Hic

Illic cum videret in philosophorum regno omnia contentionibus, rixis, muliebribusque altercationibus esse repleta, invasit animum cogitatio an ad disciplinarum mathematicarum certitudinem, ulla ratione philosophia promoveri posset? non despondet animum, omnibus itaque rebus in dubium vocatis, quibuscunque vel minima dubitandi occasio occurreret, quum ad eum modum, de mentis suae, utpote jam tum quoque rei cogitantis, existentia dubitare nullo modo posset, concludit impossibile esse illam non existere. Hanc dum inquirat reperit Deum quoque necessario existere, postea vero reperit etiam corpus seu rem in longum latum & profundum extensam, variis modis mobilem & figurabilem. Quae quum & pauca sint & valde clara, si modo omnis sapientia humana hinc deduci possit, ut certe potest, quod à Cartesio jam ante, magnam partem est praestitum: sequitur hanc philosophandi rationem, omnium esse optimam, Ex qua ipsemet auctore, nobis verò experientia edoctis assentientibus, hujusmodi fructus colligi possunt. Primus est voluptas qua afficietur qui multas veritates haecenus incognitas illic inveniet. Secundus est Principia haec recolendo paulatim nos rectius de rebus quibuscunque obviis judicare atque ita sapientiores evadere assuefacturos: qui fructus prorsus contrarius erit ei, quem producit Philosophia vulgaris. Tertius est, cum veritates quas continent evidentissimae & certissimae sint, omnem eas disputandi materiam è medio sublaturas, atque ita animos ad mansuetudinem & concordiam disposituras; contra quam faciant Scholarum controversiae, quae illos qui se in iis exercuerunt sensim & sine sensu magis rixosos & pertinaces reddentes, prima forte causa sunt haesum & dissensionum quibus mundus etiamnum vexatur. Ultimus & praecipuus horum Principiorum fructus est, ea excolendo quam plurimas veritates quas ipse non explicuit detegi, atque ita paulatim ab his ad illas progrediendo ad perfectam totius Philosophiae cognitionem summumque Sapientiae gradum cum tempore perveniri posse. Quae decima & ultima erit Sapientiae humanae periodus. En quo nos jucunda rerum varietas deduxit!

ad

ad institutum revertar, aliquid etiam de studii linguarum necessitate dicturus. Ne vero lucernam in meridie accendere videar, linguam Latinam, quae totus occidens loquitur, quae vix ullus est pagus in Europa tam abjectus qui caret, quae omnes artes Scientiae & Facultates traduntur, quae historiae leguntur fere omnes, quae doctorum virorum meditationes, commentaria, disputationes omnesque controversiae tractantur omittam: ad Graecae utilitates infinitas animum advertamus, quae non solum non in se comprehendit, à Platonis aetate, qui floruit ante Christum natum 266. ad 1400. praeter propter Nati Christianum, omnia quae de lingua Latina statim dicta sunt; sed imprimis, ut hodie est, sine Linguae Graecae cognitione, plenarie intelligi à nemine potest. Dubitat quis? respondeat Graecae linguae ignarus quid vox Grammatica, Etymologia, Syntaxis, quid vox Rhetorica, Tropus, Metonymia, Metaphora, Synecdoche, Eronia, Epanorthosis, Apostrophe, Epizeuxis, Epanalepsis & multi alii in Rhetorica? quid Dialectica, Axioma, Syllogismus, Methodus? quid Mathesis, Arithmetica, Geometria, centrum, perimenter, diameter &c. quid Physica, Astronomia, zodiacus, polus, tropicus &c? quid Geographia, Musica, Diapente, Diapanton, Diatessaron &c. Ad quid vero Aud. tam me quam vos laboriosa exemplorum coacervatione fatigo? inspicite si vultis lexicographos. & mirabimini quanto tadio illi inculcent: venit à Gr. venit à Gr. venit à Gr. At quis illorum venit à Gr. intelliget, Linguae Graecae ignarus? Accedit huc linguae hujus generosa nobilitas quae tantum inter alias caput extulit. Quantum lenta solent inter viburna cupressi, Audiatur hac de re Quintilianus: Videtur mihi, inquit, sermo ipse Romanus non recipere illam solis concessam Atticis Venerem, audiatur etiam Gellius, Adjeci, ait, saepe animi ad vocabula eorum non paucissima, quae neque singulis verbis, ut à Graecis, neque si maxime pluribus eas res dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latina oratione possunt, quam Graeci ea dicunt tribus vocibus. Et Lucretius multa se Graece dicere affirmat propter egestatem linguae, & rerum novitatem. Sed enim unde est quod Latini au-

tores quoties aliquid efferre cogitant. quo nil venustius, nil elegantius intelligi velint, Atticos lepores, sales Atticos, Atticam Venerem, Eloquentiam Atticam, aut aliquid demum atticum id esse dicunt? Ut nihil de eo quod altera Sacrorum Bibliorum pars hac lingua per scripta sit, loquar; quum nondum mihi constet linguae ne nitor & lepos, an varii hebraismi sibi invicem illie praeponderent. Ad te Hebraea Linguarum Mater festinat oratio. Tu namque veram Dei ipsiusmet divinarumque rerum cognitionem oces, tu veram Hominis humanarumque rerum picturam exhibes, Tu sola veram vitae melioris obtinendae rationem praescribis. Te summus Deus primo homini concreavit. Te loquutus est. Te Adamus in Paradiso usurpavit, te Mundus primus. In te sola, Moses horridus, Prophetae obscuri, Reges barbari & terribilissimi, & clarissimi & sunt eloquentissimi. Tu sancta es, tu sapiens es, tu divina es, omnibus aliis abolitis, tu permanebis. In aeterna quoque vita usurpaberis. Quanta est Aud. homini docto jucunditas? quanta gratia? nosse linguam quae sola veram sapientiam continet, quae Dei summi est, quae sola est cum rerum promordiis creata, quae omnibus ante Christum sanctis materna fuit, qua Sacrorum librorum pars potissima exarata est. Quid vero de illustrissimo illo in universum V. T. commentario; Paraphrasi Chaldaica dicendum? Quid de paraphrasi N. T. Syriacâ. Salvatoris vero lingua materna? Quid de Talmude universa Judaeorum & authentica sapientia? quid de Commentariis & Scriptis Rabbiorum praestantissimis? sine quibus Munstero teste inepte agere videntur, qui pergunt interpretari T. V. quorum vitula Vatablus, Junius & Tremellius. saepius quam credere possis, arârunt: ausit talia quis inficiari? Hakspannum de scriptorum Judaeorum in Theologia usu vario & multiplici legat, & fatebitur neminem unquam Theologorum sufficienti ad solidam Theologiam apparatu, sine Rabbiorum intelligentia, vel fuisse vel esse potuisse instructum. Nec moror hic Forsteri cavilla, qui tyronibus in voce תלמוד se irridendum prostituit, palamque fecit, se illos irrisisse, quorum scripta nec lectu digna unquam existimaverit. Sed.

Sed nec est quod quis objiciat, ea quae alicujus in iis fuerunt momenti, jam ab aliis exscripta esse, ad nosque lingua vulgari transmissa, & quod caput rei est, ipsa Biblia quoque accuratissime jam a multis conversa; Pro Deum atque hominum fidem! quae temera est audacia, si non haec? Dicere aliquid esse factum quod factum non videas? Unde scis Bibliorum quamlibet versionem omnibus suis numeris absolutam esse? Unde didicisti Hieronymum, Pagninum, Junium vel aliquem alium, nullibi a vero unquam aberrasse? quum contra clarissimum tibi sit, eos sibi saepe contradicere, se invicem refutare, convincere; ac proinde unum duntaxat pro vero esse posse vel ullum. At iterum regeris, bona ea quidem esse & pulchra, sed quibus nos & carere possimus. At verò, inquam ego, si tantum ea sunt acquirenda & custodienda, quibus prorsus carere nunquam potes; sine & oculos tibi erui quippe quibus, si manu ductorem habeas, aequè carere possis. Ain vero iterum quae in iis alicujus fuere momenti illa Christianos jam pridem excerpisse? Inter omnes Philologos Constantinum L'Empereur audi: Hujusmodi est (inquit) styli Rabbini peritia: sine qua solidam Veteri Test. intelligentiam se assequuturos frustra sperant plurimi. Et enim Rabbini, quamvis a dogmatum multorum veritate deviantibus, lingua Hebraea vernacula est: in ea sese doctiores exercent, ut etiam congrue loquantur: multa quoque subsidia habent, quae linguae exactiorem cognitionem promonent: per totam vitam in ea occupantur. Quae fidem faciunt, utilissimam in eorum scriptis evolvendis navari operam; & paulo post, quantam hac in parte è scriptis Rabbiorum utilitatem ac fructum percipiet (quis) si demum norunt, qui assiduo labore hoc assequuti sunt ut Hebraeos interpretes (ipsi met) consulere possint. Quia inquam praecipui Rabbini nondum versi sunt, ideo frustra illam utilitatem cognoscere quæret, cui curae non fuerit ut illos intelligat & laborare. Cum enim multa etiam Hebraeorum scripta ne excusa quidem sint, nedum N. B. versa qui fructum inde redeuntem scire expetit, labore prius hoc obtineat necesse est, ut quid iis contineatur inspiciat, Desuda-

442 JOHANNIS APATZAI ORATIO
 tur [inquit paulo post idem] frustra cum ea [certe plu-
 rima] quæ rituum Judaicorum luce egent, aliò varia
 subtilitate detorquentur. At ubi antiqui Judæorum
 mores, ritus, consuetudines & ceremoniæ plenius, quam
 textu originali & Hebræorū commentariis aliisq; ipso-
 rum libris conscribuntur? Sane unus ille Majmonides
 libro, cui titulum fecit מורה נבוכים tantam antiquitatis de-
 scriptione sacris Literis faciem accendit, ut vel solus ad
 styli Rabbinici studium animum inflammet eorum qui
 quosdam ipsius codices delibant. Vel hoc tantum illi-
 us studii desiderium excitare deberet, quod tanti He-
 roes, Patres dico nunquam ita in V. T. enarrando lapsi
 fuissent, si consulissent Hebræorum scripta &c. Sed
 pergo. Perceptâ vero [ut cum Waserio, eo majorem dictis
 auctoritatem conciliare volens loquar] Hebræâ, Chal-
 dæâ atque Syriâ linguâ: non video, quid ingeniosam &
 solertem juventutem avertere possit quo minus in Ara-
 bica etiam aliquod periculum facere tentet. Cujus lin-
 guæ quantus sese utilitatis campus offerat, tum illu-
 strandæ Hebrææ & cæteris orientalibus, tum intelligen-
 dis infinitis; iisque eximiis in omni genere scientiarum
 voluminibus, ab Arabibus, septingentis annis integris
 quibus studia apud eos, per universam fere Africam &
 Asiam & Europæ quoque regnum Hispaniam florue-
 runt conscriptis: tum restituendis nobis veterum Græ-
 corum & Latinorum libris quam plurimis; qui apud A-
 rabes integri extant, apud nos vero aut perierunt, aut
 corrupti vel depravati reperiuntur: tum intelligendis
 etiam & confutandis pestilentibus Muhammedis Me-
 chani dogmatis; quibus potissimam Orbis partem mi-
 serè seductam & implicatam videmus: tum denique
 peregrinationibus conficiendis, & conversationi colen-
 dæ cum populis plerisque Africanis & Asiaticis; apud
 quos vel in usu vulgari est ea lingua, quales sunt Mauri,
 Numidæ, Ægyptii, Arabes, Palæstini, Syri & alii: vel
 eum saltem obtinet usum quem apud nos obtinet Latina
 tum privatim apud doctos tum publicè in Ecclesia
 & foro, quales Turcæ sunt, Persæ, Tartari, Indi, alii:
 de hoc inquam latissimo & amœnissimo utilitatis campo
 ex Erpenii Grammatica Arabica certiōres vos fieri ma-
 lim

DE STUDIO SAPIENTIÆ. 443
 lim equidem, quam me vobis longum commemorare.
 Sed enim Aud. faventissimi nihil ne de historia quæ te-
 stis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra
 vitæ, nuntia vetustatis Tullio dicta est dicam? quum
 quid antea quam natus sis, acciderit, ignorare, id est
 semper esse puerum; Sed quid acciderit, scire, quan-
 do autem nescire, id vero est semper peregrinum esse,
 ut Omniscius ille Scaliger ex disertissimo rogatorum
 nos docet. Ignoscite mihi enixe vos oro Aud. si, ora-
 tionis meæ velis ad contrahendum properantibus, alie-
 rius sermone in istius laudes erumpam, apprime id
 sciens me melius id facere non posse. Quid enim [in-
 quit Grynæus] vel jucundius vel utilius cogitari potest,
 quam in humanæ vitæ theatro, quod illa partibus omni-
 bus mirè instructum habet, sedentem periculis alio-
 rum, sine suo periculo cautum sapientemque fieri: ex-
 empla capere omnigena, quæ ad usum tuum utiliter
 qualibet in re traducas, cumque maximorum hominum
 de summis rebus maximis consiliis interfueris, id quod
 cupidissime homines avemus, eorundem etiam eventibus
 interesse: & quod per angustiam vitæ hominum im-
 possibile sit alioqui, secula tota memoriâ conjungere:
 maximorum imperiorum auspicia, progressus & finem
 videre: malorum seu privatorum seu publicorum cau-
 sas liquide cognoscere: in omni ardua magnaue re, qui
 ante te periclitetur, qui in discrimine te præcedat ha-
 bere: nec unquam experimento certo destitui: ac ut in
 summa dicam, è retroactis [quod propriè sapientis viri
 officium est] futura scienter in omnes eventus prospi-
 cere, præsentia judicare? Neque verò hic mihi à vobis
 objici velim, rem esse nimis diffusam ac parentem, a-
 deoque plane impossibile discere res tam varias, tot lin-
 guas & historias, hasque discendo tot auctores evolvere.
 Credite mihi, neque diffusa nimis aut patens res est, ne-
 que impossibile ibi, ubi ingenia recte formantur & ex-
 citantur felici institutione. Ut vero rem hanc ab ovo
 (quod ajunt) ordiar, nec tamen de privata institutione
 quicquam, cum de ea alibi satis dixerim, impræsentia-
 rum dicam: dicam sed quam brevissime poterò, de
 Institutione tantum publica, & enarrabo vobis Aud.
 pacien

patientissimi, non Academiarum Belgicarum, non Anglicarum, non Gallicarum, non Germanicarum constitutiones; quas meam patriam ferendo non esse, satis equidem scio: sed media tantum modo ea narrabo, quæ etiamnum habet, quorumque facit & usu paululum immutato duntaxat, non multiplicatis sumptibus, nec novis adjectis laboribus, res optata feliciter succedat: & id quidem eo facio libentius, quo accuratius novi nec Judeam, nec Chaldaeam, nec forte Ægyptum ipsam, nec Arabiam, nec ipsammet Græciam, vel Latum semper tam felices fuisse, ut tot numero Professores foveret, tot studiosos aleret, tam eximias constitutiones haberet: prudentis tamen institutionis eorum, illustria in superioribus vidimus documenta. Nec est quod quis gentem Hungaricam ob aliquam fictam barbariem excusantem inde velit: quum focatæ hujus opinionis tenues nebulas, Szegedinorum, Molnarorum, Geleiorum, Tsfalaorum, Medgyasiorum, Kereszturiorum, Tolnaiorum, Gidofalviorum (ne vero virtutem in Adversariis quoque dissimulem) Pazmannorum, Tsfanadiorum, Enyediorum, Dalnokiorum memoria primo halitu dispellat, ac proinde ad oculum demonstret, non indolem gentis barbaram, infelicis hujus profectus existere causam, sed infelicem informationem publicam, quæ nobis quidem Judicibus, in hunc, emendanda atque corrigenda esset modum: Alba Julia quæ longo annorum successu Principum Transylvanicorum Sedes audit, Musarum quoque Dacicarum & Hungaricarum accommodum iterum erit domiciliū, si septenarius ille, nostrisque temporibus usitatus Docentium numerus, porro quoque conservetur, qui optimas horas quas singulis fere diebus plerique ternas, alii quaternas impendunt, his effluere sinant occupationibus: Ut, Collaborator secundus, suos imprimis quoque lecturam scripturamque linguæ vernaculæ seu Hungaricæ doceret, quique inter eos consueque profecissent, ut expedite possent & legere & scribere Hungarice, eos ad linguæ Latinæ lectionem & scripturam promoveret, ubi quoque postquam eximie profecissent, ilico ad Græcæ quoque similiter lectionem & scripturam transferret: ne hic qui-

quidem subsisteret, sed consimili modo Hebrææ etiam lecturam & scripturam (utinam etiam Arabicæ!) eos tandem edoceret, quo pacto & non aliter, tales à se, uno ex Rectoribus adhibito & severè examinante, dimitteret, inque superiorem classem promoveret. In qua jam Collaborator primus hæc ageret: imprimis quoque omnes omnium artium & scientiarum definitiones & distributiones Hungaricas (in quadruplici verò Grammatica omnia paradigmata) propria discipuli manu, describi curaret, additis insuper ad definitiones & distributiones ubicunq; fieri commode posset, Latinis, Græcis, Hebræis & forte etiam Arabicis rerum nomenclaturis, Descriptione verò sic absolutâ, ex tempore cuncta memoriæ essent mandanda, donec puer ubicunq; interrogaretur, tam definitiones & divisiones, quam nomenclaturas & paradigmata reddere promptè posset. Huic verò, jam ante accuratè ex dictis examinato, tradendus esset author aliquis classicus ex Latinis, describendus: ego Ciceronis libros de Officiis suaderem, & ob summam eloquentiæ Romanæ vim, & ob res ibid, contentas scitu pernecessarias. Quo primum toto descripto, adversa in libro pagina, purâ ubique manente, per vices in sermonem Hungaricum esset vertendus, versione correctâ purâ paginæ adscriptâ, Correctionis verò tempore, voces, si non omnes, pleraq; ad suas essent revocandæ disciplinas, sæpe etiam ad paradigmata. Ubi anomalie essent maxime observandæ, & regulis, tam Etymologicis quam Syntacticis, proprio pueri Marte, annectendæ. Idem esset postea faciendum, in Poëta classico etiam aliquo, quem ego Virgilium commendarem in Georgicis, qui illic & Poëtam se eximium præstat, & Philosophum scilicet Physicum & Astronomum. Hinc ad Græcam promovendus esset linguam, in quaque docenda eadem observata methodo, primum Evangelia Lucæ & Johannis, Apostolorum Acta, Epistola ad Romanos essent describenda vertenda & examinanda, postea Hesiodus. Quibus etiam absolutis ad Hebræum esset progrediendum; in qua, ad eundem modum libro Genesios, Deuteronomio, Jesaia, Jobo pertractatis subsistere possent, nisi ad Arabicam quoque daretur transitus.

transitus, ad quam hoc modo discendam Psalterium Arabicum, & Speculum mundum repræsentans abundè sufficerent. Interea vero dum hæc aguntur, duo essent diligentissime observanda: ut sermo, quo tam Magister quam Discipuli uterentur, perpetuo esset Latinus; & ut exercitia quam frequentissima ex hiberentur componenda quidem à Latinè discantibus latinè, à Græcis Græcè, ab Hebræis, Hebraicè; ab Arabibus Arabicè, ut unà (quod ajunt) fidelia, multi simul de albarentur. Tempore vero promotionis appropinquante, à Collaboratore compellendi essent uni atque alteri ex Rectoribus cum professore supremo, qui promovendos accuratè examinantes dignos cum testimonio honesto eoque scripto dimitterent, unaque alumnam loco præmii illis conferrent. Quorum, qui vel Eloquentiam & Historiam; vel Logicam & Metaphysicam, vel Mathematicam & Astronomiam cum Musica; vel Physicam & Medicinam; vel Theologiam & Jurisprudentiam; audire ambirent; immediate eo ipsis transire liceret. Quæ quidem omnia, hoc ordine in nostro hoc Collegio, possent in summo hocce necessitatis casu, utiliter proponi: Ut qui hætenus ex Rectoribus fuit destinatus Grammaticæ Latinæ docendæ, imposterum Historiam & Eloquentiam Latinam legeret publicè, præcepta autem Rhetoricæ (quæ & Poeticam complectitur) & Oratoricæ explicaret privatim: Quid enim opus erat in tanta rerum penuria duos Grammaticæ Præceptores alere? qui Logicam & Rhetoricam conjunctim docuit, doceret Logicam & Metaphysicam: qui Oratoriam & Poësin, Mathematicam cum Astronomia & Musica: qui Logicam, is porro prælegeret Physicam & Medicinam quæ practica est Physica: Theologus vero suæ professioni adjungeret Jurisprudentiam nostram Hungaricam, in Nobilium gratiam. Hic jam orationis meæ vela contraherem Auditores, rotasque ipsius sufflaminari confestim sinerem, nisi quorundam vestrum frontes corrugatæ ancipitem de assentiendi Promptitudine, jam statim reddidissent. Eorum idcirco tacitis objectionibus, brevibus occurrere responsis in animum induxi meum. Nam qui inter vos antiquorum morem non mutandum susurrant, scire debe-

debebant, malam consuetudinem erroris esse duntaxat vetustatem, animumque advertere, ad mutationes quæ indies oboriuntur tam in politia & œconomia, quam in ecclesia & scholis aliis. Quot namque singulis annis novi conduntur articuli regni veteribus abolitis? quot in familia hodie Deus piè & frequenter colitur, quas olim ethnica cœperat desidia? quot in ecclesiis, verbum æterni Dei nostris temporibus, singulis prælegitur diebus, de quo Veteres ne somniarant quidem? quot Scholæ jam utilissimam senserunt reformationem, quæ non ita pridem totæ tenebris confusionis fuerant immersæ? Loquatur Celsissimorum Rakociorum Scholæ annis ab hinc non ita multis aulica, illustreq; perhibeat testimonium, si non, nunquam ante illos dies natum, quod ad docendi & methodum & profectum vidit & sensit Kereszturum? Loquatur illustris Scholæ Patakina quæ ignem reformationis, etiamnum sentit, & fateatur, imo in lachrymas mecum solvatur, se, ex ingenti incomparabilis Herois Sigismundi nunc *in maximo*, zelo, Tolnaio operi manus adhibente, liberatam ab infelici veterum institutione? Deprædicet, ferreoque stylo, marmori nunquam peritura inscribat, regiam celsissimæ Principissæ Lorantii indolem unice in hoc intentam, ut Professores alar & doctissimos & diligentissimos & reformationi scholarum aptissimos. Hinc Comenii longinquo evocati, hinc Tolnai, hinc Szólosi, hinc Batzonii, hinc Verefegyhazi, quorum collatam operam sentiet si non sensit Hungaria. Loqueretur procul dubio & Scholæ Varadiorum, ad ordinemque suum exquisitum illum quidem & Beniamineum sub auspiciis Tarpaiorum & Enyediorum quam optime florentem, omnes alias longa invitaret oratione, nisi tempus se & nos defecisse jam animadvertisset. Loqui & te juberem Rivulina, nisi metuerem, Mediesiis dimissis, pulchrum tuum ordinem ruiturum. Ast tu Claudiopolitana recens, extructa nihilne ex vetustis exues exuviis? haud equidem persuadere mihi id unquam poteris, vivit enim in te Portsalmius, antiquus noster & nunquam non laudandus Præceptor, vivit Colomannus, vivit & Siko, quæ dum vivos sentis, reformata es. Nihil de te dicam

Maruf-

Marusvasarhelyina, quæ Vasarhelyii nostri, maturum abs te discessum, nunquam sufficientibus prosequeris lachrymis. Peragrata universa Hungaria & Transylvania ad te revertar Collegium Albanum Bethleno Rakocianum, teque ea qua par est diligentia & sollicitudine hortor, solidam tui reformationem ne detracta, è confusionis gravi somno tandem evigila, omnium odiis & insectationibus obnoxium te esse recogita, gratiosissimum nuper tuum Principem, benevolos non ita diu tibi Regni Proceres, benignas olim tuas nutrices Pastores ac Episcopos, in auxilium opportunum diligentia, profectu, morum suavitate & integritate restituta, invita, invoca; quo fiet ut brevi pristino nitore restituaris, multorum pro dolor! jam pridem à te alienatorum, gratiam demerearis, crasque vel perendia caput omnium scholarum Hungaricarum rursus constituaris. Atque ita primo scopulo præternavigato & devitato, cavendum etiam à reliquis, quorum si non primus, certe secundus est, quod objecturi mihi estis hanc methodum, antiqua esse & corruptiorem & confusio-rem, præcipue ratione Collaboratoris primi, cui præscriptum supra est integram docere Encyclopædiam, Linguas verò præcipuas, quidem easque Cardinales quatuor. Sed enim nihil aliud ego in ipso requiro Aud. nisi diligentiam solitam & prudentiam, labores certe si non pauciores nec plures. Quid namque etiamnum ille debet agere? Debet inquam ego Aud. Alstedii Grammaticam memoriæ mandari diligenter jubere, eamque suis continuo explicare: at quantus hic labor? Encyclopædia (ita me Deus amet) quam intelligo, posset tanto opere & addisci & explicari & intelligi. Quotusquisque (vestram appello conscientiam Aud.) vestrum est, qui non multos annos in Grammatica sola discenda consumserit? Ego certe sedecim annorum cum essem, Syntaxin, alteram Grammaticæ partem, nondum intelligebam, quamvis eam accurare sed longo labore memoria tenerem. Atqui hic erat præpostera methodi genuinus fructus, qui utinam vos nunquā mansisset Aud. gratiosissimi! Sed nec volo ego ut quicquam aliud is ageret, quam ut curaret illam memoriæ mandari, & quidem

dem eo duntaxat modo quo Grammatica solet repeti, qui labor eo discantibus foret facilior, quod materna lingua res perageretur, contra quam ibi sit, ubi nec apicem nec jota intelligit, maxime quod Encyclopædia hæc, Grammaticam vulgarem nec magnitudine excedere debeat. At quia præpostere pergimus, Deus bone! narrare piget, quot molestiæ devorandæ? quot Charybdes divitandæ? quot Syrtes permeandæ? affirmare ausim Vix Priamus tanti totaque Troja fuit, quanti nobis plerisque latine loquendi facultas etiam exigua semper constitit. Porro dum tam laboriose omnes in universa Grammatica exceptiones inculcat, quas Cicero ipse profecto nescivisset, quibusque vix toto vitæ suæ tempore discipulo semel utendum, dum tam scrupulose omnium variationum rationes reddi vult, ad quas vel ipse siluisset Varro; nonne authores jam dicti modo supra descripto exponi omnes possent? Possent certe & centuplo majori fructu, quam qui ex illis spinis & dumeris proficere hactenus animadversus est. Dum verò tot numero sine cauda & capite exercitia exhibentur, nonne eadem opera pauciora sed accuratiora exhiberi possent, vertenda à quolibet in illam linguam, quam tum præ aliis excolit, reliquo tempore authorum suorum lectioni reservato? Sed si nec ipse hæc præstare Collaborator possit, inquit aliquis? In promptu est responsio. Tradendus est alicui informandus, qui postquam progressus fecit mediocres sub spe melioris inter discipulos profectus, in officium est introducendus, ibique detinendus & alendus, etiam si toto vitæ suæ tempore velit, modo diligentiam adhibeat debitam. Quod etiam de secundo Coll. intelligendum est. Unum adhuc averruncandum restat, quod cum specie rationis objici mihi prævideo, hoc nimirum pacto ab alienatioribus longè reddi Nobilium animos, qui nec Encyclopædiā nec tot linguis indigent. Non indigent? Quid est igitur quo indigent? Logicā inquis maxime & Eloquentiā. At qui inquam ego (ut jam Logica à plerisque docetur) purus Logicus est purus asinus. Equidem qui posset qui rei alicujus causas effecta, subjecta &c. investigare, qui, quid ipsa res sit ignoret? Hominem vero eloquentem artium impe-

450 JOHANNIS APATZAI ORATIO.
imperitum, non frequentius vidi, quam album cor-
vum. Dubitat quis? In Oratore (inquit Oratorum
princeps Cicero) acumen dialecticorum, sententiæ
philosophorum, verba prope Poëtarum, memoria ju-
risconsultorum, vox tragædorum gestus pene summo-
rum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in
hominum genere rarius perfectio oratore potest: quæ
enim singularum rerum artifices singula si mediocriter
adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in
oratore, probari non possunt. Hæc ille, cui pro Coronide
adjiciam quæ admirandus. Fortius alibi hæc de re di-
cit: Summo inquit Oratori, aut Poëtæ futuro cum
primis necessariæ formæ loquendi, differendi, dicendi,
Græca lingua quoque adeo necessaria, ut vix quen-
quam dixerim eruditum qui eam ignoraverit. Nec o-
mittendæ historiæ, præstant enim & copiam orationis
& rerum experientiam. Mathematicæ artes simul di-
gnitate quadam pollent suâ, tractant enim rerum subli-
miū descriptiones: simul ad varietatem orationis faciūt.
Astronomia legem naturamque docet eorum, quæ ex-
tremo circuitu mundi usque ad elementa sunt, hoc est
pene orbem universum. Ex hac oritur Astrologia ex
qua quæ ad literas magis conferunt: quæque jucundis-
sima fuerint, hæc sunt. Quæ duodecim mundi do-
mus: quæ vis radii hexagoni, tetragonis, trigoni, ad-
versis: quid Fortunæ gradus efficiat, & qua via reperi-
atur, atque alia complura quæ longum esset recen-
sere. Necessaria & Cosmographia. Hæc enim de-
monstrat zonas, climata, parallelas, antæcos, periæcos,
antichthonas, amphiscios, periscios, heteroscios, longitu-
dinem urbium, latitudinemque, hoc est quot ipsæ ho-
ris absint ab occasu, quot cæli partibus ab æquatore.
Geographia cognitu faciliior, constat enim sola locorum
commemoratione. Id duntaxat indicat, ubi Tanais, Ni-
lus, Tigris, Euphrates, Andros, Schyræ, Persæ, Arabes,
&c. Geometria terrarum mensuras tradit. Quantum hæc
omnia ad styli profunt ornamentum videre licet quum
in locis permultis, cum in Ciceroni operibus de univer-
sitate, de natura Deorum, de Divinatione, in somnio
Scipionis: in Quintiliani capite de agrorum mensura: in

DE STUDIO SAPIENTIÆ 451
in Virgilio Georgicis: Ovidii Fastis & Metamorphosi: de-
nique in Lucano. Et postea: Feliciter studia instituent,
qui ante omnia è doctis authoribus artium cognitionem
hoc est, materiam seu instrumenta scribendi sibi com-
paraverint. Alioqui nihil sapiet stylus præter inanem
loquacitatem. Summus non erit, qui non ex unaqua-
que disciplina decerpserit, quod ad scopum suum con-
ferat. Non erit Forti? infelices itaque nos! qui nostro-
rum Nobilium filios, quos quam optime informatos
vellemus tamdiu cruciamus in unica Grammatica, id-
que ante omnium omnino rerum cognitionem! Hinc
illæ lachrymæ! hinc Nobilium in nos odiâ! obrectatio-
nes! quod tot sumptibus & expensis, charissimos suos
gnatos ad mediocrem eruditionem promovere neque-
ant. Quia nimium operæ pendimus in re non seria. Ast
sic dum illis Grammaticam & quibusdam etiam Rhetori-
cam, paucissimis autem etiam Logicam, tanta mode-
stia ne dicam nausea inculcamus, jucundas illas artes
Mathematicas & Physicas proponeremus, dicere ne-
queo; quantâ, totâ eos vitâ, lætitia perfunderemus
quam utiles illis scholasticos sudores & pulveres facere-
mus, quam jucunda literarum studia illis redderemus,
præsertim si in historiis veterum Græcorum, Romanorum,
Persarum quoque eos erudiremus. Quum nullum in
universa vita forte occurreret objectum, nulla res, nul-
lus sermo: nulla cogitatio, nullum consilium, de quo ex
suis artibus & scientiis prædictis accurate differere vel
saltem judicare non possent. Sic intelligerent se non
frustra in scholis desudasse, non frustra tot expensas fe-
cisse. Cave autem putes me Grammaticam, Rhetori-
cam & Logicam prorsus repudiare, minime gentium,
amator certe & cultor assiduus utriusque sum, sed judi-
co aut eas cum mox dictis conjungendas esse, aut post-
ponendas & illis perceptis discendas. Quum hæc non sine
ratione à plerisque reliquis collatæ, illarum instrumen-
ta potius quam partes sint judicatæ. Atqui quemadmo-
dum artifex aliquis dum instrumenta duntaxat habet,
miser est: sic dum nostri discipuli instrumentales so-
lummodo perdidicerunt artes, nulli sunt. E contra ve-
ro quanti brevissimo evaderent tempore, si realibus præ-
missis

452 JOHANNES APATZAI ORATIO
missis & quasi ædificii totius materia amplissima com-
parata, postea lapides Logicæ beneficio congruentiores
eligerentur & inter se disponderentur; Grammatica ceu
coemento obducerentur, per Rhetoricam autem omnis
generis coloribus floribus & formis domus condecora-
retur? Sed si his tanquam utilibus admissis, quidam
sint tam contumaces ut linguarum Hebrææ maxime &
& Græcæ (nam Arabicam ridebunt sat scio) studia ca-
villentur, nubilumque gnatus inutilia prorsus judicent;
dandum quidem est furori aliquid nec contra volun-
tatem ad res contemptas adigendi, studiosè tamen sunt
monendi, ne si in quopiam olim se deficere sentiant,
præceptores culpent; quo facto ad altiora promoveri
poterunt, urgendique sunt ut cum Eloquentiæ Roma-
næ studio Jurisprudentiam Hungaricam conjungant,
hoc quædant operam, ut materia sermonis Latini & styli
exercendi sit vel historia vel causæ forenses. Nam ve-
rissimum certe est nostrisque temporibus optime qua-
drat dictum Cleanthis philosophi: qui olim interroga-
tus, cur apud veteres tam pauci sunt philosophari &
tamen tam multi clari evasere, nunc autem tam multi
philosophentur, & tam pauci clari evadant; respondit:
quia tum res curabantur, nunc autem sermo.

D I X I.

Præstantissimo Doctissimoque
JUVENIVIRO
D. LUDOVICO GLAN-
DORPIO

JOHANNES APACIUS.

S. D.

CONSULIS me Juvenis Ornatissime, Aug.
10. ad me datis literis, nimiam ubi non opus e-
rat tui excusationem, meique de pecunia acce-
pta certificationem insuper continentibus, de
duobus inter Theologos nostros controversis proble-
matibus. Imprimis verò, Quomodo Deus citra satis-
factionem Christi nec potuerit nec etiam voluerit pec-
cata hominibus remittere, deinde, quibus probari pos-
set rationibus fidem consistere in voluntate. Ego verò,
qui Theologi nomine dignum me non judicem, nedum
tantas inter doctos cõponere lites; vel saltem dissensum
ab alterutra parte expressis verbis enuntiare audeam? à
responsione itaque prorsus abstinere, nisi ad id, ami-
citia nostra non ita pridem contracta, hucusque religi-
osè continuata, indiesque mutuo quibus par est fulcris
confirmanda, etiam nolentem traheret. Respondeo
ergo, sed respondeo breviter & ut meam timens rudita-
tem, sic ruz confidens æquanimiati, quam nisi perspe-
ctam haberem, responsionem æterno pensarem silentio.
Primum quod attinet, Theologorum nostrorum sen-
tentiam duplicem ibi scias, secundum duplicem Dei po-
tentiam, Absolutam nimirum & ordinatam. Quatum
illam dicunt Dei potentiam esse, quâ potens est efficere
omnia possibile etiam si ea nunquam sint futura. Hanc
verò definiunt, quâ illud non solum potest facere, quod
vult, sed etiam reipsâ actualiter agit, quicquid vult. Huc
ergo respicientes Theologi, alii dicunt Deum peccata
V
citra

citra Christi satisfactionem, remittere non potuisse etiam secundum absolutam potentiam, utpote ejus naturæ contraria. Quæ contrarietas in eo fundatur, quod Deus habeat in omnes homines, supremum & absolutum dominum, cujus ratione quilibet subditus est Deo, ejusque legi præstandæ, in qua si deficiat, quantum in se est dominio Dei se liberat, nisi vel per necessariam sufficientemque satisfactionem aut Vicariam, ejus compensationem (id est, loco satisfactionis toleratam poenam) dominio Dei restituatur. Quæ illorum ratio tali comprehendendi potest syllogismo: Nihil quod naturæ Dei est contrarium, Deus ferre potest. Peccatum est tale. E. Major patet sic: Si Deus aliquod naturæ suæ contrarium ferre id est impunitum dimittere posset, sequeretur Deum potentia majestatisque suæ imminutionem intendere posse. Absurdum post. Ergo & prius. Consequentiam probat axioma illud logicum: Posito uno contrariorum tollitur alterum. Cujus sensus in hoc negotio absit! absit! ut sit, peccato posito Deum tolli; sed hic tantum est: Posito peccato, in ordinem, vel per satisfactionem vel poenæ tolerationem, non redacto, dominum Dei in creaturam rationalem tollitur, quo sublato necesse est tolli aliquid etiam majestatis, & per consequens etiam essentia. Ratio est quia dominium in creaturas supremum & absolutum includit essentiam Dei infinitam & vicissim essentia infinita dominium infinitum seu supremum, quorum uno læso læditur & alterum. Hoc est argumentum quod magis stringit, nam alia si quæ sint, faciunt potissimum si per se considerentur, pro eorum sententia, qui ajunt Deum peccatum citra satisfactionem remittere non posse, non secundum absolutam potentiam, sed ordinatam duntaxat. hoc est, postquam decrevit se aliàs nolle remittere. Si cui tamen arg. hoc sufficiens esse videbitur, poterit tunc subsequentibus etiam uti ad suam sententiam confirmandam, modo caveat, ut ullum eorum pro & sine allato principali adferat. 2. Arg. petitur ex illis scripturæ locis quæ testantur Deo peccata displicere, ea odisse, eoque posito odium suum naturali necessitate exferere contrariumque facere id est non punire, non possent: Exod.

Exod. 20. 5. 34. 7. Deut. 4. 24. Psal. 5. 5. 6. Esa. 1. 14. & 33. 14. Loca alia colligere est ex scriptura ipsa vel bonis authoribus. Arg. Si Deus remittere potuisset peccata citra satisfactionem, non erat operæ pretium unigenitum suum filium, (æternas scilicet, ipsius delicias) ad ea expianda mittere. Nec est quod quis excipiat hoc Deum fecisse ex libera sua voluntate, ad charitatem erga homines ostendendam. Sufficere siquidem poterat cunctis mortalibus, illa charitatis Dei ostensio, quâ illi à peccati poena liberarentur, etiam si liberatio illa solo Dei nutu vel verbo effecta fuisset. Adeo ut non necesse fuerat Filium Dei proprium tot cruciatibus subijci. Hæc verò sunt arg. quæ pondensiora mihi videntur, quæ tamē ut quò solidiora fiant, antequā ab iis ad secundam tuam quæstionem transeam, ostendam viam quâ aliorum objectionibus compendio occurri possit. Quando ergo objicitur Misericordiam etiam Dei ipsi essentialem esse, nec tamen necessariò Deum hominibus misereri Rom. 9. 18. Respondendum est aliam esse rationem misericordiæ, aliam item justitiæ Dei. Deus enim nemini quicquam debet vel obligatur, miseretur ergo tantum quorum vult. Obligatur autem Creatura rationalis Deo ad omnem obedientiam, vel ad vicariam ejus compensationem. Adeo verò ut si creatura hanc obligationem ejurare posset, Deus non amplius ipsi esset. Deus, quod ex arg. 1. clariùs elucescit. Q. si objicitur, Deum sic necessariò ad extra operari, respondendum est necessitatem quod ad opera, aliam esse absolutam aliam hypotheticam. Illa est quâ Deus citra ullam conditionem & respectum extrinsecum operatur ut in operibus ad intra hæc verò quâ posita aliqua conditione, id est voluntatis suæ decreto præmissa agit ex. gr. poterat Deus hominem creare vel non creare secundum in determinationem suæ voluntatis, postquam tamen creare eum hominem ut hominem decrevit, non potuit eam sine anima rationali creare sic: poterat Deus Filium suum in mundum ad satisfaciendum in carne humana mittere vel non mittere; postquam tamen ipsum incarnatum decrevit, non potuit sine carne assumpta mittere. Similiter poterat Deus peccata permittere vel

non permittere, postquam tamē permisit non potuit illa non odisse & per consequens punire. Odium enim efficax in Deo est peccati puni-
tio. 3. Si objiciatur Deum posse levio-
rem pœnam, quam peccatum mereretur, in-
ferre; & per consequens per absolutam potentiam posse
totum peccatum remittere, etsi unum totum etiam ali-
ud; respondendum erit 1. consequentiam non valere. 2.
aliā esse rationem prœmii conferendi aliā pœnæ in-
ferendæ, quod ex responsione ad 1. obj. itemque ex
controversia de operum meritis satis manifestum con-
sideranti evadit. Essent & plura fateor, quæ hic com-
mode ad controversiam hanc illustrandam, adferri pos-
sent, sed ea solertiæ tuæ commendans Juvenis optime
me ad secundam tuam quæstionem, quibus scilicet ra-
tionibus probetur fidem salvificam in voluntate consi-
stere conferam. Quod ut eo accuratius intelligas, di-
stinguendum tibi erit. 1. Inter fidem historicam, quæ
divina dici potest quatenus eā, veritati divinæ, assensum
præbemus, & fidem salvificam, quā per Christum in
Deum recumbimus ad peccatorum remissionem. De
fide miraculorū quæ extraordinaria est, itemq; de tem-
poraria quæ irrogenitorū, hic non agimus. Cōsideramus
tantūm divinam seu historicam vel salvificam. Illam
in intellectu locum habere contendimus, salvificæque
ceu antecedens necessarium, sine quo existentiam suam
fortiri non potest, asserimus ac substernimus. Quod et-
iam causam esse putamus, quare toties hæc mentis o-
peratio pro vera fide in scriptura metonymice ponatur,
quum scilicet veræ & salvificæ fidei causa sive antec-
dens necessarium sit, sine quā esset, voluntas (quæ veræ
& salvificæ fidei subjectum à nobis statuitur) in inco-
gnitum ferretur. Hanc verò (salvificam scil.) in volun-
tate domicilium habere, seu (quod clarius est) volun-
tatis actum esse, asseveramus. Cujus rei rationes ante-
quam audias, Juvenis diligentissime, operæ pretium est
accuratè attendere, ad mentem humanam spirituales-
que ejus operationes, quæ quamvis simplicissima sit,
operationes tamen elicit multiformes, quæ percipiun-
tur conceptu actuum diversorum, utpote intellectio-
nis perceptionis, judicii, cognitionis &c. quæ omnia
intel-

intellectus nomine veniunt; itemque volitionis, assen-
sus, amplexationis, apprehensionis & quæ itidem vo-
luntatis insiguntur titulo. Unde patet 1. quid duæ il-
læ facultates in se sint, (prædicti nimirum animæ ratio-
nalis actus.) 2. quomodo à se invicem differant? Quod
scil. una ad rei perceptionem solummodo pertineat,
altera verò ad rei præceptæ electionem vel rejectionem.
Nam quod de intellectu practico adfertur, nihil mora-
mur, quandoquidem quæcunque tandem concipiatur
intellectus praxis, eam à voluntatis inclinatione sume-
re initium, clarius experientia facit, quam rationum
congerie probare allaboraremus. 3. Ad quamnam ha-
rum facultatum, seu majoris actuum seriem, unaquæque
fides, historica vel salvifica reducenda sit? Ea enim, quā
non nisi veracitati Dei credimus ejusque testimonium
verum esse putamus, ad actus judicii, perceptionis &c.
referri debet, competereque potest tam Diabolis &
impiis quam piis hoc tamen discrimine quod in piis
oritur ex pia erga Deum ejusque testimonium affe-
ctione, quam causatur in homine fideli fides salvifica, in
impiis vero & Diabolis ex lumine naturæ ipsis à Deo
implantato. Fides vero salvifica, quia (prout supra e-
am definivimus) in electione, apprehensione, acquie-
scentia, &c. consistit, est simplex voluntatis actus. Quod
tamen minime intellectum volumus, ac si ita esset sim-
plex soliusque voluntatis actus, ut intellectus omnis o-
peratio inde excludenda esset, minime verò, fatemur e-
nim nunquā hunc actum voluntatem elicere posse, nisi
prius intellectus faciem ei alluceret, ut eo pacto in obje-
ctum perceptum ac cognitum ferri posset. His ita præ-
missis accedimus ad argumenta, sit ergo 1. Arg. Si fides
salvifica cōsistat formaliter in notitia, sequitur eam cō-
munem esse piis cū impiis & Diabolis, Sed falsum hoc,
Ergo & illud. Assumptio prob. Quia quicunq; veram &
salvificā habent fidem salvantur, Impii & diaboli non
salvantur E. non habent Conseq. vero prob. sic: Quia
nihil est in pura pura notitia evāgelii Christi & Dei, ad
quod impii & diaboli non æquē pertingant ac quidem
pii & fideles, imò pro dolor! sæpe multis gradibus co-
gnitionis ipsos superant. Nec est quod objicias, 1. aliā

esse rationem notitiæ cognitionisque quæ in impiis est, etiam quæ in piis, quum horum dicatur practica & experimentalis, illorum vero Theoretica solum. Nam experimentalis & practica illa fidelium cognitio meronymicè talis dicitur, quatenus scilicet à vera fide ad praxin dirigitur. Theoria enim & praxis sunt effecta ad versa: neque cognitio practica secus sonat si quis propriè sumat, ac frigus calidum, pax bellatrix, nigredo alba &c. superest ergo ut fatearis cognitionem (quæ talis) practica dici propriè non posse, quod autem in piis practica dicitur hoc non ex se esse, verum quod fideles vera & salvifica fide, quæ cognitionis & theoriæ praxin, tanquam causa præcedit eamque operatur, sint præditi. Ordo ergo talis hic erit concipiendus, 1. quod cognito ad veram fidem ingenerandum sit necessaria, eamque præcedat. 2. Quod hanc cognitionem sequatur spiritus regenerationis, quæ in corde fidelis, fidem operatur salvificam, id est, actum omnium primum acquiescentiæ scilicet in Deo ad salutem consequendam. 3. quod actum tunc sequantur alii quoque à primo illo causati actus, imprimis verò experimentum quo Deus ipse sit in Christo Pater, & hic actus potest vocari cognitio practica & experimentalis, quæ praxis & experientia ut hic vides, ex vera fide, ut causa sua, immediate, ex cognitione autem seu quodam antecedente necessario, sequitur mediatè. Arg. 2. Unire hominum cum Deo est actus voluntatis. Unire hominem cum Deo est actus fidei. Ergo actus fidei est actus voluntatis. Minor clara est. Major probatur. Unio hominis cum Deo, sit per deditionem traditionem seu commendationem sumetipsum Deo in Christo, ortam ex defectu omnimoda liberationis ex miseria in quam per peccatum quilibet conjectus est. Ergo unio hominis cum Deo est actus voluntatis. Arg. 3. Scriptura talia de salutari fide passim prædicat quæ actui intellectus non conveniunt. Ut Esa. 48. 2. *עַל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמְכוּ* super Deo Iisraëlis recuberunt (innixi fuerunt) & Esa. 50. 10. *יִשְׁעַן בְּאֵלֵהוּ* sperabit in nomine Domini & innitetur Deo suo similiaque in Veteri T. passim

sim plurima. Johan. 6. aliquoties ad Christum (per fidem) venire dicimur. Dicitur etiam Joh. 1. v. 12. quod *οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὅσοι ἔλαβον αὐτόν.* multa similia, quorum nullum propriè intellectui competit, & tamen sunt actus veræ fidei. Sed jam Argumenta plura ad sententiæ hujus confirmationem adducere supersedebo, postquam te monitum habuero, ut ad eam expendenda præjudiciis omnibus depositis & ejuratis accedas, neque multi ætates, illud quorundam unicum effigium, quando dicunt fidem esse actum partim intellectus partim verò voluntatis. Nam 1. ex superioribus intellexisti fidei actum in quo forma illius consistit esse simplicem, adeoque annumerandum esse actibus vel voluntatis vel intellectus, quia verò in Christum vel per Christum in Deum recumbere, est actus simplex in quo forma fidei consistit, superest ut non ad intellectum sed ad voluntatem talis actus referendus sit. 2. Actus etiam elicit semper homogeneos seu ejusdem generis, non cognitionis & fiduciæ cognitio enim quæ ad eam necessaria est, ut paulò ante diximus, non magis constituit ejus formam, quàm calor qui ad generationem summè est necessarius, animantis generati formam, vel aurora quæ meridiem necessariò antecedit meridiei formam &c. 3. Nulla ratio adferri potest, quâ probari potest, fidem debere esse ens aggregatum ex notitia & fiducia magis quàm est notitia & spes, notitia & justitia, notitia & temperantia, notitia & charitas, &c. quæ certè entia aggregata nemo sanus dixerit. Hisce fruire & vale meque ut cœpisti. ama.

*Trajecti ad Rhenum
Anno 1651 Aug. 16.*

JOHANNES APATZÆUS.

p. s. respondiſsem equidem citius & forte melius nisi valetudo & orium obſtitiffent.

Ornatissimo Juveni,

D. LUDOVICO GLANDORPIO

JOHANNES APACIUS S.S.

Epistolam tuam Aug. 20. ad me datam Iuvenis præstantissime, amice integerrime, ad 3. Sept. apud me mutam delituisse, coëgit oculi defectus, multiplex ex adverso curarum distractionumque varietas. Solutus nunc parte aliqua curis, brevissime me accingam responsioni. Principio quidem qua ad argumenta nupera excipis, quod scilicet loca Scriptura à me adducta de impænitentibus sonent, effugiunt illud imbelles a se, probat locorum præcipuorum accuratior inspectio. Loca verò ea quia tum annotare pigebat, nim. meo damno describam. Sunt ergo: Exod. 34. 7. Num. 14. 18. Deut. 4. 24. Esa. 1. 14. & 33. 14. Nah. 1. 3. Hab. 1. 12. 13. Psal. 5. 5. 6. Exod. 20. 5. Rom. 2. 2. 3. 5. & 3. 6. & 12. 19. 2 Thess. 1. 6. &c. Qua ut à tua exceptione singulatim vindicem, opera pretium esse non puto, quum cuivis accuratè inspicienti, de peccati atrocitate in genere, Deique erga illud affectu sonare, pateat. Quod jam secundam tuam attinet exceptionem, me scil. innuere accidens singulare duobus simul inesse subjectis non posse, fateri isque philosophicè illud quidem verum esse, non verò theologicè: Resp. Me clarè (ut potui) loquutum esse, rotundeque dixisse actum singularissimum (qualis est actus fidei) duobus distinctis subjectis simul inesse non posse, sic enim non simplex sed duplex foret. Quod verissimè dictum esse, si pensculatius dissertationem meam evolvas, ipsemet deprehendes. 2. Sit fides accidens (ego actum dicere malo) ut scribis, divinum & supernaturale, (ut certè est) non sequitur tamen supernaturalis modo debere homini inesse, supernaturalis enim dicitur non quoad modum inexistendi, sed quoad originem solam, quod nimirum non ex natura homini ingeneretur, verum supernè ei infundatur. Hic breviter sic annotata propero ad Problema 1. An (scil.) Christus passivâ tantum vel etiam activâ obedientiâ pro nobis satisfecerit? Quò rem meliùs intelligamus, utraque obedientia species definienda nobis

nobis erit. Esa. 53. 9. 2 Cor. 5. 21. 1 Pet. 2. 22. Heb. 4. 15. Obedientia ergo activa (etiam ex dissentientium mente) est quâ Christus conformem divinæ legi vitam agit, omnia ejus mandata perfectè observando. Gal. 3. 13. Passiva verò est quâ maledictionem legis, cui nos propter peccata eramus obnoxii nostro loco sustinuit. De ultima hac cum controversia inter nostros nulla sit, inquirimus (ut mentis permittit distractio) inobedientiam, quâ activa vocatur. Est 1. quia Christus in ejus definitione nominatur, consequens est Deum & hominem illic simul notari, quod propterea annotandum duxi, ut eo intelligeretur, hanc obedientiâ actionem esse non tantum hominis sed & Dei, qui pro se ut Deus nihil agit, neque pro suâ carne humanâ, utpote peccatis non obnoxia, ac proinde nec ob ejus salutem missus, Iohan. 3. 16. ergo pro hominibus. Dicitur porò 2. in definitione conformem legi vitam egisse, ac lex homini soli est posita, si ergo Christus conformis legi factus est, pro hominibus id præstitum est. Additur 3. ipsum mandata Dei perfectè observasse. At perfectâ mandatorum observatio ex principali fine, in quem Christus missus est, est æstimanda, qui est non ut sibi Christus quicquam mereretur, sed ut, quod erat impossibile legi, Deus suo ipsius filio misso condemnaret peccatum in carne. Rom. 8. 3. Denique 4. actiones Christi legi conformes exsertitè notantur, ex quo deducimus: Actiones naturales, quæ voluntatem Dei nec præipientem nec prohibentem includunt, hinc excludi, actum nimirum comestitionis, bisitationis, dormitionis &c. quæ Christum pro nobis præstitisse non dicimus, nisi quâ cum molestia aliqua fuerint conjuncta, ac tum sic illa quoque pertinebunt ad obedientiam passivam, quam Christus pro nobis præstitisse nemo ex nostris negaverit. Definitione sic examinatâ, pergemus ad argumenta contrasentientium: Obijciunt 1. Omnem creaturam Deo obedire debere & quidem pro se. Ergo & Christus. Respondent nostri: Christum non pro se sed pro nobis factum esse creaturam, id est hominem, & per consequens neque pro se præstitisse obedientiam activam. Excipiunt alii dicuntque 1. Christum quidem nostro bono, sed non nostro loco hominem factum esse, secus nos non debuissimus homines existere. 2. Dicunt, utut Christus pro nobis id est, nostro bono, factus sit homo, postquam tamen homo factus est, pro se homo fuit.

fuit. Respondeo ego dicoque, ad acumen hoc facilius capiendum, opus esse attentione ad finem. Christo & Deo Patri in hoc negotio propositum, mediaque quibus finis ille procurari debebat & poterat. Finis fuit redemptio generis humani. Medium, mors loco pœnae satisfactoria præstita sufficiens & perfecta. Perfecta, inquam, & sufficiens, adeo quidem ut patiens pro se ne moreretur, secus pro unius alicujus hominis peccatis satisfacere non potuisset. Psal. 49. 8. quippe in se peccati obnoxius, ac proinde vel pro minimo peccato mortuus reus Deut. 27. Hinc etiam Christi cum lege conformitas, quæ obedientia activa solet appellari, eo est instituta, ut ab omni peccato alienus pro nobis posset satisfacere, unde perspicuum est, ipsum non pro se eam præstitisse. Quod sic infero: Pro quo, id est, vice quorum finis aliquis præstatur pro eo etiam media ad finem illum tendentia. At finis i.e. redemptio per Christum præstitus est pro hominibus salvandis. E. & medium ad redemptionem tendens nempe activa obedientia. Huic argumento minime videtur satisfieri si quis regeat activam obedientiam fuisse tantum conditionem absque qua ille Mediator esse non potuisset. Nam 1. hac ratione posset etiam inferre separationem animæ Christi à corpore fuisse tantum talem conditionem absque qua non potuisset pro hominum peccatis satisfieri, idem est judicium de actionibus quoque Christi præparatoriis ad mortem, &c. 2. Quia etiam ille Mediator non sui sed nostrum est, hinc obedientia quoque ejus activa non sua, sed nostra potius jure dicenda. 3. dato ex obedientia sua activa ad se quoque aliquid redundasse cum unica ratio, quare Mediator factus est nos sumus, consequitur eam primo pro nobis, deinde etiam pro se præstitam esse. Hac vero occasione objectionis prima in genere dicta sunt, quæ præter id quod præ se ferunt, præbent subire vicem explicationis & probationis. Respondebo jam diserte & in specie ad exceptionem 1. Quando dicimus Christum pro nobis factum esse hominem, intelligimus incarnationem ejus in eum finem factam esse, ut eo modo à Diabolo æternaque mortis dominio liberaremur. Qui verò liberatio illa per actus duntaxat assumptionem naturæ humanæ consequentes fieri poterat & debebat, hinc est quod pro nobis dicitur homo factus. Ita ut assumptio humanæ naturæ (qui est actus solius Dei) sit antecedens & quasi medium, status verò servilis, Phil. 2. 6.

7.8. id est, ut ego interpretor actus obedientia activa & humiliatio usque ad mortem, i.e. actus obedientia passiva siue consequens & finis assumptionis illius. Nulla est ergo consequentia hac: si Christus pro nobis factus &c. Ergo nos non debemus homines fieri. Ratio 1. Quia phrasis Hominem fieri præcisè in se, sine respectu ad actus subsequentes spectata significat aliquid bono nostro factum esse, actus verò hinc subsequentes significant omnes aliquid loco nostro factum esse. 2. Quia hominem fieri est terminus à quo, unde tales actus incipiunt, qui terminus quia nihil in se mali continet, (proinde neque mihi vel tibi hominem esse est per se malum) non etiam annumerari debet molestiis quæ statum similem comitantur, è quarum censu judicamus esse obedientiam activam, quæ Christus Deus & homo legem hominibus laram observavit, quod à rerum omnium conditore alienissimum erat. Exceptio jam sequeretur 2. examinanda, sed quia illa, intellecta præmissa cum generali, tum speciali responsione, sponte suâ collabascit: abstinebo non tantum ab ejus examine, sed etiam à responsione ad alia, quæ hic adduci solent, argumenta. Prævideo enim, facile esse ex præmissis intelligenti, contra hætenus allatas objectiones, sese munire. Interim tamen si alicubi tibi satisfacere nequeas, in secundis ad me perscribas literis, ego si potero expediam. Sequeretur jam ut de secunda tua quaestione etiam judicium ferremus, luvenis optime, sed 1. quia illa apud locorum communium scriptores fere omnes reperitur. (2.) Teque ipsum in ea satis exercitarum ostendis, neque (3.) De ea inter nostros, quod quidem ego sciam, controversia hætenus intercessit ulla, eâ industria tua commendatâ arripiam dubium tuum tertium: An scilicet scientia Dei sit rerum causa, & an scientia simplicis intelligentia decretum Dei precedat, an verò sequatur? Ad quam ego quaestionem, quum eam explicuero, respondiisse videor. Quod quo commodius utiliusque fiat, termini sunt evolvendi. Voluntas ergo est simplicissima essentia divina actus seu ipsamet Dei essentia omnia volenda rectissime volens. Scientia verò est simplicissima essentia divina actus (seu est ipsamet Dei essentia, quæ omnia perfectissime norit. Estque simplicis intelligentia vel visionis. Illa est quæ Deus omnia possibile simpliciter intelligit. Possibilia, inquam, hac enim scientia species eas respicit, quæ inter veni-

ente Dei decreto, fieri vel non fieri possunt. Scientia verò visionis est ea quâ omnia futura perfectissimè norit. Ut rem melius intelligas, tria hic concipere oportet momenta, totidem, secundum imperfectum nostrum concipiendi modum, actus essentia divina. 1. Concipe Deum ante decretum de condendo mundo vel re aliâ, deprehendes Deum scire illa omnia, quæ per omnipotentiam, siquidem vellet, creare posset. Hac vocatur scientia simplicis intelligentia vel naturalis. 2. Concipe Deum in se decernentem quadam eorum, quæ in primo momento possibilis tantum videbat, se creaturam, quadam verò neglectorum, & hoc vocatur voluntas seu decretum de rebus condendis vel non condendis. 3. Concipe Deum res à se decretas adeoque condendas vel conditas, intelligere, & quidem eas tantum, quæ respectu infallibilitatis suæ certò futura sunt, quæ scientia visionis appellatur. Ex quibus promptissimum est respondere ad quæstionem. Nam scientia simplicis intel. prout eam definitam vides nullarum rerum est causa, respicit enim ea solummodo quæ respectu potentia divina poterant fieri, vel non fieri, ubi nulla causalitas animadvertitur. Scientia quoque visionis in se spectata, existentiam rerum causari non potest, ratio est quia respicit res prout jam earum existentia à statu possibilitatis in statum futuritionis est translata. At si eam causaretur non jam translata sed transferendam respiceret. Superest ergo ut dicamus solam Dei voluntatem esse proximam & immediatam rerum causam. Psal. 115. 3. & 135. 6. Eph. 1. 11. Apoc. 4. 11. His amice dilectissime frui & vale, meque tibi addictissimum constanter crede. Salutes ex me venerandam facultatem Theologicam, in primis vero Decanum ejus dignissimum, virum de me meritissimum, Clarissimum Flockentium cum totâ ejus mihi faventissimâ familiâ. D. à. Lehe. D. Goslaviûm & cæteros, qui mihi de nomine non amplius sunt noti.

Sept. 4. Anni 1651.

Ad

Ad Clarissimum Virum

JOHANNEM LEUSDEN;
de genuina vocis יהוה pronunciatione,
JOHANNIS APACII
Epistola Philologica.

Consuetum est (nostri Clarissime Leusden) in Academicis disputationibus Opponentem ad sui argumenti firmiorem & clariorem inculcationem syllogismum suum si necesse sit iterum repetere; quamobrem nec mihi vitio vertes, confido, si illud idem meum argumentum, quod ante quinque dies publice in Academia tibi proposueram, semel adhuc repetam, quod si responsionem subicere velis habeas ubi pedem figas, mentemque meam melius percipias. Argumentum meum hoc erat: Quorum sententia non tantum infirmis sed & Christianæ religioni noxiis innititur fundamentis, illi temerarii & nimis audaces sunt, dum contrariæ sententiæ quæ firmis & solidis utitur rationibus defensores καίρως & ἀκαίρως publicè & privatim erroris accusent. Atqui vestra sententia non tantum infirmis sed & Christianæ religioni noxiis nititur fundamentis. Ergo vos temerarii estis, dum contrariæ sententiæ quæ firmis solidis nec religioni noxiis nititur fundamentis, defensores tempestivè intempestivè publice & privatim, erroris accusatis. Hujus syllogismi negabatis mihi minorem. Assumptionem negatam ergo per partes in hunc modum probabam: Quæ sententia hac ratione, Quod quælibet consonantes cum subjectis vocalibus sunt pronunciandæ, & similibus nititur, illa infirmis nititur rationibus. Sententia vestra &c. Ergo. Propositionem negabatis. Ego vero probabam sic: ratio seu regula non καὶ πάντως est infirma. Vestra est talis. Ergo. Assumptionem à vobis negatam, sic probavi. Regula καὶ πάντως, ubique semper & omnium respectu est vera.

vera, Vestra talis non est Ergo, Minorem iterum probavi triplici instantiâ. 1. Medio sumpto (quod non semper) ab hac ipsa voce יהוה quæ punctis ים אלה sæpe afficitur, quam ob causam omnes Docti (Junio & te exceptis) judicare iis in locis pronunciandum esse vel Jehova loco Jehovi vel Elochim. Vos tum mihi respondebatis omninò pronunciandum esse ut scriptum est, id est, Jehovi, auctoritatem omnium ferè Philologorum & Theologorum floccipientes. Sed hoc non esset adeo mirum, siquidem rationem aliquam solidam ad illorum fidem elevandam adferretis, verum quum ratio cui innitimini jam in quaestionem sic vocata & instantiis urgetur, ei tutò acquiescere non potestis. Si vero dicatis vos non omnium posse reddere rationem, sciendum vobis est sapientem non dicere quod nescit, nescit autem cujus cunque rationem ignorat. Nam quod hic excipere soles ex Jer. 46. vers. 10. ubi יהוה cum צבאות

conjunctum integrè legitur, quod ut ais fieri non posset si illa puncta essent אלהים Resp.

1. Vanum hoc esse, quum & Psal. 59. 6. Hæc ipsa vox אלהים cum צבאות conjunctum integrè non contractè legitur. 2. Responsionem in disp. quam Thomas Coenen defendit plausibilem suppeditasti dicendo צבאות esse nomen Dei. At duorum Dei nominum neutrum solet regere alterum. 3. Ne sic nomen Dei ex sententia tamen eorum, qui textum hunc suo more corrupte legunt, potest aliqua anomalia hic admitti & quidem potiore certe jure quam toties in nomine יהוה quod vos quidem tantopere clamatis. Si autem cum Junio illam pronunciationem effecisse singultientem orationem & affectum vehementissimum, affirmeris, date quaeso rationem quare in omnibus orationibus (ut cum Junio loquar) singultientibus & præcationibus vehementissimis ubi nomen hoc ipsum Dei occurrit, non pronunciatur Jehovi, sed ut vos vultis Jehova, nisi ubi cum ארנ conjunctum ad se invicem explicandum junguntur? aut fatendum vobis est orationes non esse patheticas neque præcationes vehementissimas, nisi in quibus author sic singultivit, quod si concedaris resu-

rat

rat vos Psal. maxima pars, Jesaia non minima, Jeremias fere totus &c. 2. Secundum instantiæ meæ medium (quod non ubique), sumebam ab illis locis ubi verecundiæ causa, vocum quarundam consonantibus alienæ subjiciuntur vocales, ut Jes. 36. v. 12. Sed ut rationi viri auctoritas pondus addat, exscribam quæ de hac re Clarissimus Hotting. Thes. Phil. lib. 1. cap. 3. sect. 4 pag. 418. 419 420. in medium producit; Varias autem inquit, istas rectiones non unius esse generis. Alias quidem fortuitas, ex mendosa descriptione ortas & pag. 419. Alias religiosas ut cum nomini אלהים ארנ substituantur vocales ארנ vel אלהים. Alias verecundiæ causa mutatas, ut cum voces, quæ flexu temporis obscenæ esse coeperunt, verecundioribus exprimuntur, juxta Canonem: כל המקראות טובן בתורה: id est, omnes voces, quæ scriptæ sunt in lege (hoc est Verbo Dei) in honeste (id est minus verecunde pronunciatur) legunt, seu legendum tradiderunt eas honestè. Sic Jes. 36. v. 12. vox אלהים

stercora sua, quia obscœna videtur appellatio, legitur אלהים egesta ejectione sua. Sic אלהים in latrinas. Excrementi domos vel tota (obscœna appellatione) 2 Reg. 10. v. 27. legendum אלהים, Ejectionis vel egestionis loca, magis verecundè: juxta consonas autem legitur אלהים, vel potius אלהים, ut, post Talmudicos alii Rabbinii legunt. Iterum pro אלהים, 2 Reg. 6. 25. legendum substituerunt אלהים, q. d. Fluxum columbarum, id quod fluit ex columbis, & hujus vocis vocales præcedenti subjecerunt, quæ juxta suas conlegeretur אלהים, id est, stercora columbarum, vicariam autem etiam compositam volunt ex אלהים columbarum, & Chaldaico verbo אלהים fluere, quod Hebraice dicitur אלהים vel אלהים, literis א & ל pro more linguæ, inter se permutatis. Idem etiam accidit voci אלהים 1 Sam. 7. 17. cui substituerunt אלהים, & vocabulo אלהים, cui subjecerunt vocales duarum vocum אלהים

nunciatione dubitare te cogit opinio præconcepta, Ego ipsum non aliter quam per יהוה pronunciasse triplici medio probabo 1. Quia (ut paulò ante patuit) illius tempore genuina hujus vocis pronuntiatio erat prorsus oblitterata nec cuiquam pronuciare [sine blasphemia] integrum erat, jam verò non legimus Christum hac in re Phariseos reprehendisse, quod in oblivionem veram Dei nominis pronunciationem abire siverint, nec hos illum quod intempestiva nominis Dei pronuntiatio & lectione populum offenderet. 2. In omnibus illis locis quos ipse è V. T. citat, quamvis in iis sæpe nomen יהוה expressum ibi sit, non aliud quam κύριος legimus vel θεός , quod manifestum est ipsum hanc vocem non usurpasse. Sed duo hic à vestratibus excipiuntur 1. quod Græci in sua lingua non potuerint, eam pronuciare, quum vox hac contineat duo h. & unum v, quorum neutrum illi habent imò nec j. 2. Quod noluerit Christus minima & adiaphora hac re, Iudæos offendere & irritare. Resp. ad 1. Vanitatē illius exceptionis abundē ostendit Sixtinus Amama. 2. Si etiam darem in illa lingua non posse pronuciari, ad minimū adde quod G. non potuisse pronuciare non possit fingi cū Syr. loquutus sit quæ lingua æq; ac Hebr. omnia exprimit, tamē debuisset per אֱו vel per אֱוֹ אֱוֵי אֱוִי אֱוִי אֱוֵי אֱוִי aut per אֱוִי (ut veteribus græcis moris erat) siquidem tam necessariam putasset pronuciatu, ut pote sine qua sit, & petit efficacia vocis. Ad 2. Resp. 1. Si res est adiaphora qui sit quod tam audacter alios reprehendatis. 2. Non est res adiaphora Nomen Dei quum rectē possis falsò pronuciare. 3. Si in manuum lotionē & similibus parvi momenti rebus eos offendere voluit, quare & hic non? dices. Res magni momenti latuisse sub illa lotionē, quod scil. non attenderent puritati internæ verum ubique externa tantum spectarent. Sed regeo annon Matth. 23. locum egregium habuisset exprobratio ab hujus loci superstitiosa lectione desumpta, in hunc modum: vos Judæi, ut ut religiosi videamini circa externam Dei, nominis pronunciationem, illud tamen in illicitis vestris juramentis internæ variè profanare non desistitis? 4. Argu-

Argumentum hic magis procederet à majore ad minus. 5. Si eam tantum ob causam noluit, quia offendere eos noluit quare Apostoli ab ejus lectione & seripione ubique etiam inter gentes, [quorum nihil intererat sive pronunciareretur אֱוִי sive אֱו sive κύριος] tam religiose abstinuerunt? 3. Si Christus pronunciasset, pronunciascent proculdubio Apostoli, viri Apostolici (ad quos refer Test. Syriacum) sequiores Christiani & ad Galatini ætatem usque si non omnes, saltem aliqui. At neminem eorum legisse interpretationes ostendunt, Ergo nec Christus. Haftenus regulæ vestræ curitatem & infirmitatem ostendere conatus sum. Jam [quia in argumento rationum similium facio mentionem] aggrediar illa argumenta refellere, quibus solidissimus Theologus & Philologus versatissimus Franciscus Gomarus nostram sententiam destruerē nititur. Verum ne in tanto otii defectu acta agere videar, illa petas velim, ex Epistola proximi sequenti ad Doctissimum juvenem Abrahamum à Gelder. Vale & memento.

*Dissentire duos animis de rebus iisdem,
Incolumi licuit semper amicitia.*

Ornatif-

Ornatissimo ac Doctissimo

JUVENI

ABRAHAMO à GELDER.

J. A. S.

Accepris heri (id est 9. Decembris,) literis tuis doctissime Abr. à Geld nihil prius habui quam ut petitioni tuæ satisfaciens respondere possem. Mirari ergo imprimis amice integerrime satis non possum, cur tanti apud te fiam, ut à te non tantum solito crebrioribus verum etiam literis consultatoriis dignus sim judicatus. Eo maxime nomine quod qui ab utroque latere doctissimis sis circumcinctus viris, ad me indotum sciolum trans mare excurras, jucundissimisque simul ac utilibus quaestionibus, ac ordinariis ad extraordinaria ceu totidem respirationum momenta excites ac evagari cogas. Quaestionem igitur primam quod attinget: An scilicet ex contextu Hebræo probari possit, Jephtham immolasse unigenitam suam filiam, quod si sic an non graviter peccarit? Ad eam ego eo lubentius respondeo, quod Rabbiorum mentem hic maxime cognoscere gestias. Qui non secus ac Christiani in diversum abeunt. Chaldaica enim paraphrasis ad illa verba v. 39. & fuit statutum in Israël sic sonat: *ברך דלא גבר ית בריה ויתברתיה לעלתא כמא לאסקא* hoc est; *ut ne offeret quis (amplius) filium suum aut filiam suam in holocaustum, sic ut fecit Jephthah Gileadita.* Hanc sequutus R. Selomo Jarchi sic inquit: *התיר לנדרוסלא יעסה אדם עור כן סאילו הלך בור* h. e. *decreverunt, ut nullus amplius sic faceret, si enim accessisset ad Phineam aut Pheneas accessisset ad ipsum absolvisset illum voto suo.* At vero R. David Kimhi contra: sic enim ad illa verba: *ועשה* & fecit ipsi (filiae) votum suum quod voverat: *לח בית והכניסה שם והיתה סם פרוכה מבני* hoc est: *fecit ipsi domum & introduxit eam illuc & fuit ibi separata à filiis hominum & à con-*

suetudine (conjugali scil. separ.) mundi. Huic assentiens R. Levi filius Gersom, hoc Jephthæ votum in hunc modum dicit esse conceptum. *ואחנם אם היתה אסם יחוייב שתהיה פרוכה אם* Quæ quo melius intelligantur non pigrabor verè ejus hic vertere & adjicere: Vovit ergo inquit se offerre in holocaustum quicquid egederetur (scil. primum) è januis domus ejus. si illud scilicet oblatione dignum esset. Quod vero egreditur (inquit) necesse est ut sit animal vivens, illud vero si sit ex specie humana, ut Domino (sanctum) eritque appropriatum solius Dei benedicti servitio. Sed si mas fuerit non necesse habebit ut sit à muliere segregatus, jam pridem enim ad servitium Dei b. est consecratus, etiam præter hunc modum (i. e. separationem hanc recentem à muliere) ut habetur de sacerdotibus & Levitis. Etiam significationem invenimus quoque similiter apud Sam. in illis verbis: si acceperint uxorem & pepererint ex ea filios. [Pergit porro] Si vero fuerit femella, debitum erit ut sit separata à viro. Sed si fuerit ipsi maritus non erit approprianda ad servitium Dei bened. Verum sumit super hoc meritum suum ad morem mulierum oneratarum Et propter hoc laceravit Jephthah vestem suam cum vidisset filiam suam egredi sibi obviam, quoniam secundum hoc votum debitum esset ut viro non fieret (elocaretur). Hæc ille. Ex his ergo omnibus manifestum est sub Rabbinis etiam ipsis Judicibus licet adhuc esse. Christianorum quoque Theolog. quæ veterum quæ recentiorum maxima hic dissensio, adeo ut sive ad dexteram sive vero ad sinistram inclinent, sola illorum umbra opprimi videar. Arcta tamen amicitia nostræ conjunctio, amicumque tuum postulatum urget tenerrime, ut sub libera veritatis vexillo, quid hac in re sentiam, paucis aperiā. Nempe cum plurimis statuo filiam Jephthæ omnino occisam fuisse, quamvis eam immolatam statuere non auis. Temeritatis vero quis audaciam hanc meam accusabit, qui conscius est, quam multis vigiliis longo labore, omniumque quæ hætenus inventæ sunt, firmissimis rationibus, partem negativam Clariss. ac doctissimus quidam vir defendere non ita pridem conatus est. Cujus sententiæ ejus rationibus lectis parum adfuit quin

quin subscripserim. Verum quum animadverterem fundamentum partis assertionis nostræ affirmativæ non satis ab eo dirutum esse, assensum cohibui, manumque retraxi. Nos enim assertionem nostram tali superstruimus fundamento. Si licitum fuit in V.T. homines morti anathemati devovere, tum Iiphta suam filiam ex ratione voti sui potuit interimere. Verum prius. Ergo & posterius. Conseq. clara. Ex mente enim contra sententiā, propterea non interemit Iiphta filiam suam quia hoc prorsus illicitum. Minor probatur. 1. Ex Lev. 27. v.

אך כל חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשחד אחותו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליהוה: כל חרם אשר יחרם מן חרם האדם לא יפרה מות יומת: simplex & genuina verborum interpretatio hæc est: sed omne anathema quod devoverit quis Domino, ex omni quod ipsi (est) ex homine & bestia & ex agro possessionis suæ non venderetur nec redimeretur, omne anathema Sanctum Sanctorum hoc Domino, vers. 22. Omne anathema quod devorum fuerit ex homine non redimeretur, moriendo moritur. Doctissimus & Clariss. vir מן תאדם vertit præter hominem non ex homine. Ut sensus sic omnis res devota quæ devoveritur, præter hominem, ne redimitor, omnino more afficitur. At [pace Clariss. viri dictum sit] ergo puto, 1. Hunc versum esse explicationem & confirmationem superioris quatenus ille de homine sonabat. Ampliore siquidem in digebat explicatione quid de homine futurum esset postquam devotus esset. 2. Contra Cl. virum est versio Chald. Arab. Latinæ, Belg. Gall. Angl. & forte aliæ etiam quas ego quidem non habeo. lxx. quod attinet dissentiunt sed Cl. viro non patrocinantur. 3. Sequeretur etiam possessiones & agros morte fuisse afficiendos imo & animalia immunda quandoquidem homo tantum esset excipiendus. Quod vero l. de sensu מן verborumque traiectioni in scrip. usitata adfert Cl. Viris non repugno quamvis de מן nullum clarum adducit textum Scrip, sed ea hic locum non ha-

habet. 2. Hoc de Gibeonitarum conditione simili; diversissimum sonat ibi enim in illorum vitam & conservationem juravit Josuæ hic verò contra Iephta juravit in internectionem. 3. Non constare sic quid bestiis voto devotis fieri oporteat, imò vero satis constat. 1. ex perpetuo legis tenore, quo sacrificia ex bestiis instruendā mandantur. 2. ex ratione, tot bestiarum devotarum inutilem conservationem ac in nullum finem nisi saginationem supervacuum asservationem respiciente. Ulterior minoris nostræ probatio peritur, Ex potestate in V.T. patriâ, quâ potuerunt parentes gnatos immorigeros potestati politicæ morte multandos dare, Deut. 21. 18. 19. 20. Sed dices: 1. Non licuisse id nisi inobedientia præcesserit. 2. Magistratus vel communitalis publicæ 1 Sam. 14. Num. 21. 2. fuit id executioni mandare. Resp. ad 1. quod ibi inobedientia est, hoc hic votorum talium à Deo permissio & quasi legitimatio. Ad 2. Iiphta quoque caput fuit communitalis publicæ, etiam si ergo privatus, & præter tam extraordinarium votum hoc ipsum efficere non potuisset, positis tamen his, omnino ipsum potuisse & fecisse arbitramur. Nec sequitur hinc 1. maritum potuisse uxorem anathemati devovere. Potestas enim maritalis æqualitate quadā est delenta, à qua potestas patria longissime distat. Nec sequitur 2. licitum fuisse Regib. idololatricis, prophetas Dei, Herodi Ioh Baptistæ, Herodi item Magno Christum iuste occidere potuisset ali scil. voto præcedente. Ratio est, quia non potuerunt illi ad actum suorū legitimatorem, tabulas quibus à Deo permissi essent, proferre, quod quidē nos præstitimus. Nec 3. hoc pacto homicidiis janua aperitur. Homicidium enim est injusta hominis occisio. At quod expresso Dei mandato præcipitur, injustum dici nequit. Dico autem expresse mandari non totum i.e. non actum vovendi, quem Deus non præcipit, sed actum exsequendi postquam votum factum est, quem vi loci Lev. 27. mandari putamus. Hactenus de Arg. primo totius controversiæ cardine. 11. Arg. est: Quæ fuit intentio Iiphta in vovendo ea etiam in exsequendo. At in vovendo intendebat rei alicujus, etiam si ea charissima sibi esset, mactationem. Ergo hoc ipsum etiam

78 ה esse auctum. Nam quod contra hic excipitur illud nec canone grammatico, nec ullo idoneo exemplo demonstrari. Resp. In nominum impositione non maiorem usum Grammatici canones quā tales, apud Hebræos qua veteres, quā recentiores obtinuerunt, quam hodie apud quasvis nationes. Psal. 81. 6. Joseph dicitur יהוסף ubi si dixeris יוסף ex יהוסף esse contractum, Dices simul Iosephum primū יהוסף fuisse nominatum, deinde vero contracto nomine fuisse יוסף nuncupatum cui quidem omnis de ipso historia reclamer. Nec majoris est momenti quod dicunt, non יהושע ex יושע nec יהורח ex ירח sed contra formari. Hic enim hoc pacto non dicemus quid fieri soleat in conjugationum formatione, sed quid in nominum impositione apud Hebræos consuetum potuit esse. Resp. 11. ad argum. per σωχάρησιμ dato compositionem esse ex nomine יהוה consequ. tamen negatur. Ratio est. Quia mille modis possunt voces in compositione mutari, quam tamen varietatem dum extra compositionem sunt respuunt, sic potest pars consonantium nominis huius in compositione, vocalibus in Biblico contextu sibi subiectis licet alienis efferrī sine omni profanatione. Tertia jam illorum ratio est, petita, à LXX. Interpretum testimonio, qui inquit ex verbis Ier. 23. 6. יהוה צדקנו Iehova iustitia nostra, ex Iehova & tzedek יהוה צדק construxerunt. Respondeo 1. ut supra multa licere in compositione, quæ extra eam prohibentur. 2. Dici potest. Non sine iusta ratione hoc factum esse secundum quorundam namque opinionem vox hæc genuinè pronunciantur יהוה, quod si verum est, neglecto ה illo enim tanquam litera Græci carent, sumserunt LXX. jod a & o i dixeruntque ἰαω, ne fieret ἰαωσεδεκ: unde quoque per contractionem dixere ἰωσεδεκ. Quarta ratio petitur à prisco Iudæorum more. Qui ut ab integri nominis Iehova, pronunciatione vetusta quadam religione ducti, abstinebant: sic eandem illius partem; qui in vocibus, ex eo compositis exstabat, libereque in iis proferebatur simili libertate, pro integro Iehova pronunciarunt, nimirum

zum Ieho ac Græcè ἰαω. Resp. 1. Hoc est, quod mox dicebamus, hoc nomen si cum propriis vocalibus pronuntiaretur esset יהוה id est Iahvo, quod firmis conjecturis posset probari, quarum hæc non ultima esset. 2. Ratio videtur monstrare Iaho & ἰαω potius à יהוה quam a יהוה esse deducta, hoc pacto enim deficit vel tantum h vel h & v. sine ulla literarum immutatione, ac secundum contrariam sententiam & h & integra ultima syllaba deficit & seva mutatur in a, quæ quidem seva mutatio, quamvis insolita minimè sit, hic tamen eam pernegamus, quum hanc derivationem ex יהוה factam asseramus. Quinta denique ratio hic est: Si Iehova haberet puncta nominis אדני, tum ex eodem similiter punctum primum, non esset seva simplex; sed cum patah. Resp. Hoc factum esse 1. quia creberrimè occurrit. 2. Quia טז seva pronunciatio sæpissime inclinat ad a, qua de re sic Moses Kimhi in Gramm. sua præcipit (הש בא) אם יבו אמרו אמר משאר האותיות Sensus est: Si sequatur: survā aliqua ex reliquis literis נוטה קראתה שנה נוסה תהיה נקודה באין תנועה שתהיה קראתה שנה נוסה תהיה נקודה באין (præter אהחע & לקמצו) erit punctata tali vocali (i.e. habebit notionem) qua fiet pronunciatio seva inclinans ad a. 3. Non videtur absurda Rabbiorum opinio, qui putant punctationem sic institutam ne numeras 72. excederetur. Excip. 1. Vocem יהוה cum punctis אלהים etiam satis creberrimè occurrere, utpote apud solum Ezech. N. B. nec alibi nisi rarissime) ducenties, septuagies. Resp. 1. Nihil hoc est, si conferatur cum frequentia טז יהוה. 2. Si Rabbiorum opinio indicata vera est, num. 72. ita secundum hanc punctationem chirek est mutatus ut non amplius necesse sit caveri. Exc. 2. Non stringit responsio, quod antiqui interdum seva per a breve pronunciarint. Quia illud, pronuntiationis convenientiam attingit; sed adscripta puncta, esse aliena, ac nominis Adonai, propria nequaquam demonstrat. Resp. Si modo convenientiam obtineamus, nihil hoc

argumento ulterius urgemus. 2. Unusquisque cernit non ad probandam sententiam nostram hæc à nobis dici, verum ad objectionis duntaxat refutationem.

Dissolutis (ut quidem videtur) sententiæ adversæ rationibus, ad rationes nostras est progrediendum quibus proponendis eo vestigia contra sententiam sequentibus breviores erimus quo in adversæ refutatione fuimus prolixiores. Prima ergo ratio nostra 1. Si puncta nominis יהוה ab אדני se juncti essent genuina, tum hoc adjuncto, non mutarentur, ut sit in puncta nominis אלהים ut Gen. 17. 2. & (præcipue) in Ezech. passim.

Nam nimis quam puerile est, quod quidam (ad pronunciationem etiam Jehovi tanquam veram defendendam) illius, in patheticis orationibus precibusque vehementissimis usum tantum esse dicunt. Si enim hæc sufficiens esse ratio tum & solum hoc nomen quando vel in orationis propheticas, quales sunt Esaiæ aliorumque Prophetarum conciones instar ignis ardentes, vel precibus vehementissimis, quales sunt plerique Psalmi, usurpatur; punctaretur ad hunc modum, at hoc nusquam videmus nisi ubi adjunctum habet nomen אדני. 2. Probandum primum fuerat punctationem hanc esse consonantibus propriam, dein sicque rationes quarrendæ quare hic vel illic adhibeatur alibi vero negligatur.) 2. Si Jehova non haberet adscripta puncta aliena ac nominis Adonai propria, tum ei literis א, ב, ג, ד, præfixis non patah [ut sit] sed hirek subscribi deberet, adeoque scriberetur ac pronunciaretur non uti sit ביהוה ביהוה ביהוה sed ליהוה ליהוה ליהוה sicut יהוה יהוה Tum etiam literæ מ (ex præpositione מן contractæ & præfixæ) Hirek, non autem tseri, supponi oporteret, ac proinde scribendum esset non מיהוה sed מיהוה. Deut. vero 32. 6. הליהוה hinc excipitur quippe quod variè illud sit anomalum 1. quod ad ה majusculum, 2. patah sub ה loco hateph patah, 3. ה in quibusdam exemplaribus caret sche-

shevâ. 3. Grammatica est regula: Literæ כפת בגר post literas quiescentes aspirantur. At vero ubicunque hoc nomen sequuntur, dagesch leni afficiuntur quod nota est legendum esse אדני non יהוה hujus enim ultima litera ה quiescit, adeoque literas כפת בגר aspiraret si pronuntiaretur, uti scribitur illius vero י movetur, ac proinde ratio est cur illæ literæ leniantur, i. e. haspiratio per præsentiam dagesch lenis, tollatur. 4. Adde sis, secundum hanc pronunciationem, si ea vera sit, vox hæc esset fœminina, acuti tona quippe in ה sunt generis, fœminini, quod quam sit inconueniens nemo non videt. Ad Argum. hoc modo munitum unica quæ speciem aliquam habet à Cl. V. adfertur responsio. Sic enim inquit: Verum quid hic incommodi? Agnoscimus, ita scribi debere: quia ratio Grammatica & nominis Iehova, consonantes hoc requirunt: sed Masoretarum vitio, aliter scriptum paulo post hæc addit: Quare ex hisce satis apparere videtur quatuor illas rationes non è media (uti asseritur) Grammatica; sed ex temerariis Masoretarum & Scribarum corruptelis depromptas. Superius dicebat ex audaci Masoretarum licentia manasse. Ne autem hæc temere à Cl. V. dicta essent adducit locum 2 Reg. 18: 27. atque Masoretas corruptionis insinuat, quod voces חריהם & שניהם punctuassent ac si scriptum esset צאתם & רגליהם Resp. 1. Deberet probari hæc ab Esra aliter esse lecta. 2. Animadvertendum esse non dicere illos, totius nominis vocales omnes, à Masoret, male scriptas esse, (nisi forte cum ad instar vocis אלהים punctatur) sed solum cum affixis ובכלם & ratione בגר כפת Verum si ego dicam totam vocem secus esse punctatam quis controversiam instar Palemonis dirimet. 2. Si licentia (ut ajunt) Masoretica eo processit audaciæ, ut in plurimis locis corrumperent genuinam vocis Iehova pronunciationem, quare non etiam eo devenit ut ubique aliter juberent scribi & legi, maximæ religionis ergo? 3. Ajunt rationes nostras non ex media Gramm. esse depromptas, ostendant ergo Gramm. quæ tales anomalias pro analogiis agnosceret. 4. Masora ab omnibus quod sciam conceditur

greditur esse יהוה דין sepiment, legis non ergo est
ejus corruptio. 5. Constans Philologorum est opinio
initium masoræ primum deberi Mosi, incrementum E-
fræ & concilio magno, consummationem denique (sine
ulla mutatione) Masoretis Tyberiensibus: adeoque Ma-
soretas recentiores non mutasse, sed à vetustioribus
accepta ad nos firmitus communiter transmississe. Ex qui-
bus tale construi potest arg. Aut corruptores illi, Ma-
soretæ sunt Tyberienfes (qui florere annis post Chri-
stum natum præterpropter 500.) aut Esdras & Viri Sy-
nagogæ magnæ. Non hi, his enim intererat præter Es-
dram, Zacharias, & Malachias, qui certè corru-
ptores dici non debent. Sed nec illi, alioquin ante
illos nomen illud lectum fuisset ut scribitur. At hoc
Conciones Christi & Apostolorum scripta falsum esse
evincunt. Qui constanter omnes ad unum, ubi lo-
ca ex V. T. allegant in quibus nomen יהוה exstat, le-
gunt κύριος quod respondet יהוה aut vero Θεός,
quod etiam non significat יהוה.

Atque hoc est etiam quod ad perversam nominis
יהוה lectionem emendendam à nobis pro arg. adduci-
tur, ad cujus eversionem minime profecto sufficit quod
Christus & Apostolorum (qui salva pietate, Judæis, in
rebus adiaphoris, factus sunt Iudæi) pro Iehova non
semper sed plerumque (Adonai κύριος usurpassent,
illud sane, nec religione ullâ, nec lectionis illius stabili-
endæ gratiâ obigit: sed ne intempestiva, vocis Iehova,
pronunciatione, Iudæos irritarent, atque ab Evangelio
alienos redderent, consuetudini eorum (ut in re libera)
prudenter atque utiliter cesserunt, & cognomen pro
nomine usurparunt. Resp. enim, 1. non est res adia-
phora scripturam maxime vero sanctissimi Dei nomen fal-
so, cum recte possis pronunciare. 2. Non puto pronun-
ciationem illius nominis tantam ne dicam, majorem
offensionem in animis Iudæorum peperisse, quam conci-
ones Christi, & sermones quibus se unum esse cum Pa-
tre esse Dei Filium, &c. nulla illorum habita ratione,
proclamavit. 3. Esto, in promptu fuerat Christo re-
sponsio ita esse scriptum, non ergo esset blasphemum,
si no.

si nomen hoc uti scribitur pronunciaretur etiam, 4.
Si Iudæi offensi fuissent, non forte gentes, [quippe quæ
non magis unum Dei nomen æstimare didicerant quam
aliud] atqui apud illas quoque non minus de hoc no-
mine Apostoli tacere quam Iudæos superstitiosos.

Vale, hisque si videbitur frueri.

*Imogenitus filius Ste-
phani Patris ut H. J. J. J.
D. 1. 5. 7. 2. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1395. 1396. 1397. 1398. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1405. 1406. 1407. 1408. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1415. 1416. 1417. 1418. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1425. 1426. 1427. 1428. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1435. 1436. 1437. 1438. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1446. 1447. 1448. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1458. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1465. 1466. 1467. 1468. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473. 1474. 1475. 1476. 1477. 1478. 1479. 1480. 1481. 1482. 1483. 1484. 1485. 1486. 1487. 1488. 1489. 1490. 1491. 1492. 1493. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. 1499. 1500. 1501. 1502. 1503. 1504. 1505. 1506. 1507. 1508. 1509. 1510. 1511. 1512. 1513. 1514. 1515. 1516. 1517. 1518. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525. 1526. 1527. 1528. 1529. 1530. 1531. 1532. 1533. 1534. 1535. 1536. 1537. 1538. 1539. 1540. 1541. 1542. 1543. 1544. 1545. 1546. 1547. 1548. 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1558. 1559. 1560. 1561. 1562. 1563. 1564. 1565. 1566. 1567. 1568. 1569. 1570. 1571. 1572. 1573. 1574. 1575. 1576. 1577. 1578. 1579. 1580. 1581. 1582. 1583. 1584. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 1590. 1591. 1592. 1593. 1594. 1595. 1596. 1597. 1598. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. 1605. 1606. 1607. 1608. 1609. 1610. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. 1616. 1617. 1618. 1619. 1620. 1621. 1622. 1623. 1624. 1625. 1626. 1627. 1628. 1629. 1630. 1631. 1632. 1633. 1634. 1635. 1636. 1637. 1638. 1639. 1640. 1641. 1642. 1643. 1644. 1645. 1646. 1647. 1648. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653. 1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659. 1660. 1661. 1662. 1663. 1664. 1665. 1666. 1667. 1668. 1669. 1670. 1671. 1672. 1673. 1674. 1675. 1676. 1677. 1678. 1679. 1680. 1681. 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. 1687. 1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033*

Januarius nate 31. nap.
 ha portsin ivret mizet
 az is fajt eretend őszre tük

Januarius nate 31. nap.
 vagyon. Holdnate 30. Nap köf-
 fza 8. ora. Ejnke köfza 16. Nap tá-
 mad 7 ora után fül orával. Nyukbik
 4 ora után mindgyütt. A. nap me-
 gyeen be a vízöntöben Augit pörz
 die 21. Februarius nate 28 nap.
 vagyon. Holdnate 29. Ha Bissex-
 itis lejend 29 nap. vagyon. Hold-
 nate pedig 30. Nap köfza 10. ora. Ej-
 nke 14. Nap támad 7 ora után 15
 minutával. Nap nyukbik 4 ora
 után fül orával. Nap megyen be a
 Hlakaban Gajne Tapa nagján 10.
 Martius nate 31 napja vagyon
 Holdnate 30. Nap köfza 12 ora. Ej-
 nke 12. Nap támad fül orával 6 ora
 után. Nyukbik fül orával 5 ora után
 Nap megyen be a Koston den-
 dote 21. Aprilis nate 30 nap. vagy.
 Holdnate 29. Nap köfza 14 ora. Ejnke 10.
 nap támad 5 ora után fül orával. Nyuk-
 bik majd fül orával 6 ora után. Nap
 ny megyen be a Bikában Sulpitig
 keor 21. Majus nate 31. Holdnate
 30. Nap köfza 15. Ejnke 9. Nap tá-
 mad 4 ora után három fültájjal
 Nyukbik 7 ora után egy fültájjal. Nap
 megyen be a Kostonfen Valenstet 21.
 Junius nate vagyon orapja 30.
 Holdnate 29. Nap köfza 14. Ej. 6.

4
Jupiter. ez kelenerven ötör nagyob
a földnél, az ő magassága negyven^{öt}
ezerzet való ezer, hat száz ezer, nyolc-
van egy ezer, hat száz husz mint föld.
Harmadik planéta Jupiter alatt az ötö-
dik, azben Mars, egy kitzin né ne-
gyob az egész földnél is ismét a föld
nél, az ő magassága a földnél husz^{három}
kilenen ezerzet való ezer, nyolc száz
ezer, és negyven hat és tíz mint föld.
Negyedik planéta Mars alatt a 4.
szék, a Nap, száz hatvan hat száz
nagyob a földnél, az ő magassága,
három ezerzet való ezer, kilenen száz
ezer való ezer, hatvan^{öt} mint föld.
Ötödik planéta a Nap alatt az 3. szék
Venus, oly nagy mint a földnél
harmincz hatodik része, magassága
három ezerzet való ezer, hat száz ezer-
to ezer, to ezer mint föld.
Hatodik planéta Venus alatt a mi-
szodik szék Mercurius, oly nagy
mint a földnél harmincz hatodik
rész, magassága öt száz ezer való ezer,
negyven két ezer, hat száz ötven mint föld.
Hetedik planéta széknek föld, az alsó
szék az föld, a földnél harmincz
kilenen részénél kisebb a földnél
az ő magassága a földnél két száz
ezer, nyolc ezer ezer, öt száz negyven
két mint föld.
A nap valamennyi időt kivan, míg a 12.
szék jöveket bejárja, annyi időt tartunk
onni egy

mi egy pteendőnk. A nap kevés kárán
365. napot is hat orát, egy hatszennyt ke-
szebet, azért egy pteendőben is anyi nap.
is van vagyon. Azok kizárta sz. hatat, is
egy napot. Egy hatvan vagyon 7. nap.
az is vendéltet 7. beth, a' onthly kag o:
hat is drák, a b c d e f g, mind. nite egy
egy napot jogg, a' Bissextilis pteendő.
Larál, melyben két beth jogg, a' Vafar-
napot. Ezik beth az pteendőnk lei-
tüt fogva fogal. Magyar napig: a' on-
sike magyar után való Vafar-naptól fogva
az pteendőnk végeig. De ha csak pteendő
sz. hat volna, is egy nappal sem több volna
mind. Itzig egy lenne a Vafar-napot jogg
zö beth.
A nap beth pteendőben 365 nap van.
A nap beth kárán való. Ama b. orát a'
Bölsök egybe futtak, egy pte-
deig, is kizárta 24 orát, onthly egy egész
nap. Ennek okért minden jogg
pteendőnk egy egy napot tudnak,
lehet egy nappal kizárta onthly pte-
dönt. A Bissextilis ha nem tart-
nak, is az b. orát kizárta, what e'
meg lenne, hogy 732 pteendőben Magyar
Károson, az is kizárta. Azért
hogy mi b. egész orát kizárta e' napok-
hoz, maga 12, mintha kizárta kizárta
csak. E' berent az f. napok ott. pte-
tendőben egy orával kizárta kizárta,
is 110. pteendőben egy nappal x.
Az Egyházi rend kizárta a' napot. j-
fiskor, a' karta. j. f. kizárta. A' f. kizárta. a'
Napot reggel kizárta, nap kizárta, is
onthly reggel kizárta. A' f. kizárta kizárta
V. kizárta. A' p. kizárta pteendő
eny. j. kizárta. Az f. kizárta egy del-

Az hiwelykwa dat valo dombooska
alons Venwis, e. dombooska dat rygion
linea rita. slottwylke lineage. Hiw. lyk,
fader, Hoffen, ragg boland ny. Gyfthys ragg
inwylteler ny, is leis ny. Dit slott gelyk
orakat igt afmoredmug, bal kuziden
valo ot rijnaton. Az. Indexwylke a wylke
5, ora, a. Hoffen rijnat wylke 6, ora, a.
inwyltelerwylke 7, ora, a. leis rijnat wylke
8, ora, ragg anmak vls. hylsa 9,
ora a. anmak hylsa 10, ora, a. harma
dik 11, ora, a. tenyredmug vls. hylsa
12, ora, a. mint e. Figuri den lat hatni.

pendens
 11. 10. 9. 8. 7. 6. 5. 4.
 12. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Mikor dit után nye meket van ad
 mutat a palma bal és hol dit. lát val
 a 11. ora. Jemiet és hol dit. lát 10. olvástal
 dit után 2 olvástal, és hol dit. lát 9. ol-
 vástal 3. olvástal, a kis nyjad vegen nyjad
 olvástal, a xeni totlen vegen 5. és kops-
 ten vegen 6. a mutatato vegen 7. olvástal.
 E. g. nye jomdat palmit 2 nye emte
 emendang és kopsat és jndexhog. a teny-
 ved hajlasarok felső linvajahog és a tot-
 nte linvajahog. is se kopsatban, se rövi-
 doben ne ved. Ez palma balat ved
 és hivolyte id da, is a te tenyved nte
 hajlasarok pnter a felső lineajin,
 emte és a tot nte lineaja, borits-ge
 is egyen-ger tartsad. jomdat nyjad
 és a nyjad a palma balat, emte
 nyjad, is emte isve, mutat, ha
 a kis nyjad mutat. dit. lát 8. ora
 van, ha a kis nyjadnak alsó is nte
 hajlasara, dit után 3. ora van 2
 tilben arczal kevl a qapra alland.
 Nyarban jenyig hiattal. Jemiet a kerge
 2.4 nye nyjadte, hogy a onos
 venaria dat arnyok, ligen arnyira
 hogy az a völgöcsket völgöcsöggel nye
 a foglalya, hogy azert kilyab ne vjen és
 arnyok is által ne vjen és arnyok
 és a tot nte linvajin. Jemiet, dit. lát
 a palma arnyok által nem balidgy
 és nyjadat hanem ott röviden mu-
 tat csak. dit után jenyig sokkal tovább
 mutat, hogy nem az nyjad valjanak

Hold nevét kiderítve kel ölni máshat
 díszot s. a. t. mert job irü, fővőb-s tá-
 plálod, lipen. Vajat fed csinálni egy
 vörrel hold fottára. Híjjat csinálni hold
 töltetkor. Tynkmonyat nysághkor gyűjti
 Temenczénke való agyagot kel át-
 latni nappal jötte előtt, hold apadás-
 nyságh előtt. Az mezőket az utolsó ne-
 gyedben ganajoztat, konkoly nem lesz benne
 Gabonát arass, lisztet öress az utolsó ne-
 gyedben. Kenyeret süs hold nevét kiderít-
 kor. Arpát, búzát, és korbót vess hold
 töltetkor. Rost az utolsó negyedben.
 Zabot nyságh előtt után harmad és
 negyöd nappal vagy a második ne-
 gyedben. Hold fottán Ánics és vess lent, ken-
 der hold töltet után vagy fogytán. Pé-
 natis ekekor kapárlly. Jácskákat oles
 és áltoss nyságh után. Kerti gyümöl-
 cset szedgy fottán. Nysághban kaláfe,
 töltetkor rákife. Káposztát plantály töl-
 tetkor eszve fedé. Kertket, répat, petre.
 Selymet hold töltet előtt harmad ne-
 gyed nappal.

Eodorus as Kalandaryj mot
 találya 3590k chrendeg.
 A papirus Egyiptom fialitak
 Donadilla a homusok ar ruday
 mi ramoya 3699.
 3 Kat.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár